

ha

26.171  
101 17509

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK  
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK  
EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL  
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

HARMADIK FOLYAM. \* LXIII. ÉV.

1939. ÉVFOLYAM

BUDAPEST

KIADJA  
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

1939.



017171

## TARTALOM.

### 1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
CSAPODI CSABA: A néma katalógus .....	277
CSATKAI ENDRE: Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasó kabinétek .....	54
GÁRDONYI ALBERT: Könyvtárrendezés a XVIII. század végén .....	142
HALÁSZ GÁBOR: Justh Zsigmond ismeretlen naplói és más kéziratai. A Széchényi Könyvtár új szerzeménye .....	159
HOFFMANN EDITH: A Széchényi Könyvtár új Corvin-kódexe. (1 képpel.)	105
HORVÁTH ENDRE: Magyarországi újjörög könyvek és könyvtárak .....	136
HUBAY ILONA: Mátyás király törvénykönyve. (5 képpel.) .....	234
HUSZTI JÓZSEF: Andreae Pannonii expositio super Cantica Cantico- rum. (1. képpel.) .....	97
KÄPPELI, THOMAS M.: Zwei thomistische Opuscula-Codices in der Biblio- thek des Ungarischen Nationalmuseums .....	110
KNIEWALD KÁROLY: A Pray-kódex sanctorale-ja .....	1
KNIEWALD KÁROLY: A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége .....	413
KNIEZSA ISTVÁN: Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása	149
KÜHÁR FLÓRIS: A Pray-kódex rendeltetése, sorsa, szellemtörténeti értéke	213
MOKCSAY JÚLIA: A megszállott területek magyar időszaki sajtója .....	266
PASTEINER IVÁN: A közgyűjtemények országos felügyelőjének felügyelete alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban .....	123
RADÓ POLIKÁRP: Hazánk legrégebb liturgikus könyve: A Szelephényi- kódex. (2 képpel.) .....	352
SÁRKÁNY OSZKÁR: Újkori kéziratok katalogizálásáról .....	62
SULICA SZILÁRD: A szegedi Egyetemi Könyvtár fejlődésének akadályai	285
SZEMZŐ PIROSKA: A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei .....	165
SZIMONIDESZ LAJOS: II. Rákóczi Ferenc hadiújságja. (24 lap hasonmással.)	341
TOLNAI GÁBOR: Legyező-díszes könyvkötések Erdélyben. (10 képpel.) ..	247

### 2. KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

CSAPODI CSABA: Cápabörbe kötött könyvek .....	461
CSAPODI CSABA: Magyar egyháztörténeti bibliográfia .....	196
DEZSÉNYI BÉLA: Régi adat a hírlapkötelességek beszolgáltatásának „mikéntjéhez“ .....	465
GÁRDONYI ALBERT: A betűmetszés mesterségének magyar úttörője .....	69
HARSÁNYI ANDRÁS: Az 1684-i felszabadító hadjárat angol- és német- nyelvű naplójáról .....	303
HARSÁNYI ANDRÁS: Szegedi-Kis István két nyomtatványa Edinburghban	306
HARSÁNYI ISTVÁN: XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői	187
IVÁNKA ENDRE: Egy kassai kódex útja a XV. században .....	180
JÓNÁS ALFRÉD: Színházi évkönyvek, zsebkönyvek és almanachok a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában .....	312
JOÓ TIBOR: Az első magyar kantianus filozófia .....	75
JOÓ TIBOR: A Kálmáncsehi breviárium útja .....	183
KÓSA JÁNOS: A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei .....	463
KÜHÁR FLÓRIS: Kanonokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben ..	67
MÍHALIK SÁNDOR: A Budapesti Olasz Könyvkiállítás .....	176
MOKCSAY JÚLIA: A hírlapbibliográfiákról .....	458

## VI

	Lap
Rejtett nyomdahellyel megjelent magyar könyvek a XVIII. században ..	190
SÁRKÁNY OSZKÁR: Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos Okirataira ....	185
SZEMZŐ PIROSKA: Könyv, mely valóban megjelent. Anyagi Jenő. ver- ses regény .....	72
TR. Z.: Erdélyi Magyar Hir-vivő .....	311
TR. Z.: Kézi nyomda 1789-ben .....	309
TR. Z.: Ki látta az Ungarische Oekonomische Zeitung-ot? .....	312
TR. Z.: Könyvbecslés .....	310
TR. Z.: Néhai dr. Szalay József könyvtára .....	459
TR. Z.: Párizsi forma kötés .....	311
TR. Z.: A szépirodalom üldözése .....	308
TRÓCSÁNYI DEZSŐ: „Az első magyar kantianus filozófia“ kérdéséhez ..	307
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Apróságok a magyar könyvnyomtatás multjából ..	193
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Nyomdai, könyvkötési árak s az író-kiadó helyzete 1841-ben .....	195
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVIII. századbeli magyar nyomdászat egykorú kritikája .....	71
VARGA SÁNDOR FRIGYES: A színek szerepe és jelentősége a könyvben és a könyvön .....	463
VISNYA ALADÁR: Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákából	190
ZOVÁNYI JENŐ: Könyvrészletek nem a magok helyén .....	199

## 3. ISMERTETÉSEK.

Bányászai-Kohászati Közlemények .....	83
BAY FERENC: A Győri Városi Könyvtár Évkönyve I. Ism.: SUPKA ERVIN	318
Catalogus fontium historiae Hungaricae... Ism.: CSAPODI CSABA.....	205
CSAPODI CSABA: A Szent István korára és a korai magyar keresztény- ségre vonatkozó irodalmi feldolgozások. Ism.: KOZOCSA SÁNDOR ..	81
DUBOVITZ ISTVÁN: A magyar földrajzi irodalom 1936. Ism.: SUPKA ERVIN	206
A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. Ism.: OSZETZKY DÉNES .....	78
HORVÁTH EUGENE: The Hungarian Question. Ism.: DEZSÉNYI BÉLA ..	86
KOZOCSA SÁNDOR: Bevezetés a bibliográfiába. Ism.: CSAPODI CSABA ..	91
LEHMANN, ERNST HERBERT: Einführung in die Zeitschriftenkunde. Ism.: DEZSÉNYI BÉLA .....	201
LEHMANN, PAUL: Mitteilungen aus Handschriften. Ism.: BARTONIEK EMMA	467
A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve II. 1937. 1938. Ism.: GRONOVSKY IVÁN .....	87
Magyar Tudományos Akadémiai Almanach 1938-ra. Ism.: X .....	82
MAKKAI LÁSZLÓ és M. HORVÁTH MAGDA: A magyar könyvgyűjtők kézi- könyve. Ism.: TRÓCSÁNYI ZOLTÁN .....	470
NOVÁK ERNŐ, VITÉZ: A magyar sebészirodalom bibliográfiája. Ism.: ZNA- KOVSKY EMMA .....	472
Nyúl éneke. Ism.: TR. Z. ....	85
RÁTH-VÉGH ISTVÁN: A könyv komédiája. Ism.: TRÓCSÁNYI ZOLTÁN ..	84
SEREGÉLY EMMA: Magyar történeti bibliográfia 1936. évről. Ism.: K. S.	82
STAUD GÉZA: Magyar Színészeti Bibliográfia. Ism.: TOLNAI GÁBOR ....	469
SZARVASI MARGIT: Magánkönyvtáraink a XVIII. században. Ism.: JÉKELY ZOLTÁN .....	319
VARGA SÁNDOR FRIGYES: Bevezetés a táncirodalomba. Ism.: TR. Z.....	204

\*

LEVÉLSZEKRÉNY. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN .....	93, 208, 322, 474
FOLYÓIRATSZEMLE 1938. GRONOVSKY IVÁN .....	325, 476
RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE .....	94, 209, 335, 496
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ .....	501

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

HARMADIK FOLYAM. \* LXIII. ÉV.

1939.

# A Magyar Könyvszemle

## Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

## A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMANOVSKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS, a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZABÓ BÉLA, min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, SZOMBATFALVY GYÖRGY, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumba beosztott középiskolai igazgató, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK  
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL  
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1939. évi folyam \* I. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1939

# A Magyar Könyvszemle

## Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

## A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMÁNOVSZKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS, a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZABÓ BÉLA, min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, SZOMBATFALVY GYÖRGY, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumba beosztott középiskolai igazgató, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.



## A PRAY-KÓDEX SANCTORALE-JA.

A *Pray-kódex* felkutatásának tárgykörei közt a legfontosabbak közé tartozik *Sanctorale*-ja, mely a kódexben előforduló szentek naptári ünnepeit és miséit foglalja magában. Magyar tudósok eddig is értékes részletkutatásokat végeztek a téren.<sup>1</sup> Mégis joggal mondja C. MOHLBERG O. S. B., hogy „nagyon érdeemes volna a *Pray-kódex* Sacramentariumát ünneptani (heorthologiai) szerkezetében megvizsgálni, hogy látni lehessen, honnét származik és merre utal“.<sup>2</sup> Ez a tanulmány a *Pray-kódex* ünneptani vonásait veszi szemügyre, hogy eldönthesse, honnét erednek a vonatkozó részek és milyen irányba terelik a kutatást.<sup>3</sup>

A *Pray-kódex* igazában két (vagy három) nagyobb részből áll.<sup>4</sup> Az első rész az ú. n. *Micrologust* foglalja magában a magyar püspökök 1100 körül megtartott zsinatának határozataival.<sup>5</sup> Ezek a zsinati határozatok említik a *Micrologust* és azért úgy tekinthetők, mint bevezetés a *Micrologushoz* a *Pray-kódexben*. A második részhez tartozik a *Nagy Sacramentarium* (S/I) és

<sup>1</sup> V. ö.: KNAUZ: *Körtan*. Budapest, 1876. 117., 130—289.

<sup>2</sup> C. MOHLBERG O. S. B.: „Das älteste Sakramentar Ungarns und eine wiedergefundene Micrologus-Handschrift“, *Ephemerides Liturgicae*, 1927. 68. V. ö.: JOSEPH DANKÓ: „Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae“, Budapestini 1892. 115.: „At vero ut de aetate et argumento Codicis rite iudicari queat, plures solvendae forent quaestiones. Prima est de Calendario, quod palaeographice et hagiographice diligentissime examinandum foret.“

<sup>3</sup> Legutóbb főleg Leroquais (*Les Sacramentaires et les Missels manuscrits des bibliothèques publiques de France*, Paris, 1924, XXVI—XXX.) mutatott rá a *Sanctorale* fontosságára a liturgikus kéziratok lelőhelyének meghatározásánál. V. ö.: GABRIEL ASZTRIK: *A középkori kéziratok identifikációja és lokalizációja* (*Comment identifier et localiser les manuscrits liturgiques et universitaires du Moyen-âge*), Budapest, 1937. Kny. a Magyar Könyvszemle, 1937. IV. sz.-ből.

<sup>4</sup> ZALÁN MENYHÉRT: „A *Pray-Kódex* forrásaihoz“, *Magyar Könyvszemle*, 1926, 277.

<sup>5</sup> V. ö.: BATTHYANY: *Leges Ecclesiasticae Hungariae*. Tom. II. Claudio-poli 1827, 130—196.

egy kisebb, függelékszerű *Sacramentarium* (S/2); ezekhez járulnak a nagy *Naptár* (K), időszámító (komputisztikus) táblázatok, a *Csízió* (Cisiojanus = C), az *évkönyv és egyéb részletek*.<sup>1</sup>

A *Pray-kódex*nek ebben a második részében hatféle szentnévsor van; ezeket kell vizsgálat tárgyává tenni és összehasonlítani.

Az első névsort a *Csízió*, a másodikat a S/1, a harmadikat a S/2, a negyediket a nagy *Naptár*, az ötödiket a mozgó ünnepek kiszámítására szolgáló egyik táblázat, a hatodikat a *szerecsétlen napok jegyzéke* adja.

Előjáróban összehasonlító táblázatban szemléltetjük a *Pray-kódex* négy nagyobb szentnévsorát: a C, S/1, S/2, K-t. A *cursive* szedett nevek a *Naptárban* pirosbetűsek, a zárójelek közé tettek pedig későbbi beírások. Az utolsó rovat betűi azt a réteget jelölik, melyhez a vonatkozó szentek tartoznak:

R = római (gregorianus-gelasianus) réteg<sup>2</sup>

M = vértanú (mártír) réteg,

B = bencés réteg,

F = frank réteg,

G = német (germán) réteg,

H = magyar réteg,

O = keleti réteg.

R/B vagy R/F jelzés azt akarja mondani, hogy a vonatkozó ünnep megvolt ugyan a XI. század folyamán Rómában, de eredetileg a B. vagy F.-réteghez tartozik.

Azon szentek hovatarozását, kiknél semmi jelzés nem áll, még nem tudtam megállapítani, sem ünnepük eredetét megtalálni.

Ahol az utolsó rovat betűi felett csillag áll, az azért van, mert az illető ünnep, ha nem is pontosan azon a napon, már megtalálható a *Sacramentarium Ratoldi*ban (Corbie. X. század).

<sup>1</sup> V. ö.: DR. KNIEWALD, KARL: Inhalt, Datierung und Bedeutung des Pray-Kodex.

<sup>2</sup> Sanctorale római rétegére vonatkozólag a XII. szd. végéig, v. ö.: I. SCHUSTER bíboros: „Sanctae Romanae Ecclesiae Feriale“, Liber Sacramentorum, Torino—Roma, 1924, VI, 51—57; 1925, VII, 23—31; 1927, VIII, 43—53. LEROQUAIS: Les Sacramentaires et les Missels manuscrits des bibliothèques publiques de France I. Paris, 1924, XLIV—XLVI. CABROL: Les fêtes chrétiennes, Dictionnaire d'Archéologie et de Liturgie (A L), Paris, 1922, V/1, 1403—1452.

## Ianuarius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Circumcisio	In octauis dni		<i>Circumcisio dni</i>	R <sup>1</sup>
2.		(Octaua sancti Stephani		Octaua S. Stephani	F
3.				Octaua S. Johannis	F
4.				Octaua S. Innocentium	F
5.				Symeonis m.	B*
6.	Epiphania	Vigilia epiphanie		Vigilia Epiph. dni.	R
7.		In die sancto		<i>Epiphania dni</i>	R*
				Isidorii	<sup>2</sup>
				Valentini mr.	M
8.		(Juliani et Basilissa)		Juliani mr. et Basilisse coniugis eius	M*
9.				Jocundi	M
				Quintini	F
				Saturnini	M
10.				Pauli primi heremite	B*
11.				Eductio dni de egipto	<sup>3*</sup>
12.				Archadi ep.	M*
13.	Octava epiph.	Oct. epiphanie		Octava epiphanie	R*
				Hilarii ep.	F*
14.	Felicitis	Felicitis		Felicitis cf. in pincis	R*
15.				Mauri abbatis	B/F*
16.	Marcelli	Marcelli		Marcelli pp.	R*
17.				Antonii mon.	B*
				Sulpicii cf.	F*
18.	Prisce	Prisce		Prisce v.	R*
19.		Marii et Marthe		Marii et Marthe	R*
20.	Fabiani et Seb.	Fabiani		<i>Fabiani et Seb. mr.</i>	R*
		Sebastiani			R
21.	Agnētis	Agnētis		<i>Agnētis v. et. mr.</i>	R*
22.	Vincenti	Vincenti		<i>Vincentii diac. et. m.</i>	R*
23.				Emerenciane v.	R*
24.	Thimothei	Thimothei		Thimothei disc. s. P.	O
25.	Pauli conv.	Conuersio S. Pauli		<i>Conuersio S. Pauli</i>	R*
		Preiecti		Preiecti mr.	R/F*
26.				Policarpi presb.	R*
27.				Johannis chrisost.	R*
				Paule sanctissime uidue	O
28.		Agnētis secundo de nat.		Oct. et. Nat. S. Agnētis v. <i>secundo</i>	R*
29.				Valeri epi et cf.	F*
30.				Sirene v.	<sup>4</sup>
31.				Aldegunde v.	B/F*

## Februarius.

Di N.	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Brigide	Brigide		Brigide v.	B*
2.	Purificatio	Purificatio s. M.		Ypapanti dni. <i>Purificatio S. M.</i>	R*
3.	Blasii	Blasii		Blasii ep. et mr.	R
4.				Eulalie v.	M
5.	Agathe	Agathe mr.		<i>Agathe v. et mr.</i>	R*
6.		Vedasti cf.		Vedasti et Amandi e.	F*
7.				Auguli e.	M
8.				Julii ep.	(R)
		Helene regine		Helene regine	F
9.				Altonis cf.	B
10.	Scholastice	Scholastice		Scholastice v.	R/B*
		Sotheris v.		Sotheris v.	R*
11.				Eufraxie v.	B
12.				Rome: Zotici.	R*
13.				Stephani e.	F*
14.	Valentini	Valentini		Valentini	R*
		Valentis, Vitalis, Felicule, Zenonis		Vitalis. Zenonis	R*
15.				Faustini et Jovite m.	M
16.	Juliane	Jvliane		Jvliane v.	R*
17.				Polochromi e. et m.	M
				Leandri e.	<sup>1</sup>
18.				Simeonis epi	F
19.				Gabini presb.	M
20.				LXXVIII m.	M
21.				Hitarii e.	<sup>2</sup>
22.	Kathedra S. P.	Kathedra S. P.		<i>Kathedra S. Petri</i>	R*
23.				Ss. mrm. LXXII.	M
24.	Mathie	Mathie apli.		<i>Mathye apli.</i> (Translatio S. Geradi)	B/F*
25.		Walpurgis v.		Walpurgis v.	B
26.				Alexandri e.	O
				Felicis cum sociis suis	M
27.				Leandri e.	B
				Juliani mr.	M
28.				Romani abb.	B

## Martius.

Nap.	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.				Donati mr.	M*
2.				Simplicii pp.	F
3.				Simplicii pp.	(R)
4.	Adriani			Lucii epi.	M*
5.				Fortunati, Marini mr.	M
6.					R
7.	Perp. et Fel.	Perpetue et Felicitatis		Lucini pp. et mr.	R
8.				Quiriaci mr.	M/F
9.				Victoris et Victoriani mr.	M*
10.				Perpetue et Felicitatis	R*
11.				Poncii diac. et mr.	M
12.	Gregorii	Gregorii pp.		Passio xl militum	R*
13.				Candidi mr.	M
14.				Atalle cf.	B
15.				Gorgoni mr. et xl mr.	M
16.				Gregorii pp.	R*
17.	Gertrudis			Macedonii presb.	M
18.				Petri mr.	M
19.		(B. Joseph prophete)		Matrone mr.	M
20.				Longini mr.	M
21.	Benedicti abb.	Benedicti abb.		Ciriaci, Largi et Smaragdi	M
22.				Gerdrudis v.	B
23.				Pancratii mr.	1*
24.				Alexandri e. et mr.	M
25.	Marie Annuntiatio	Annunciatio S. M.			O
26.				S. Joseph in bethleem.	O
27.				Johannis abbatis	B
28.				Gumberthi e.	B*
29.				Conuersio S. Benedicti	R/B*
30.				Pauli epi.	F
31.				In bretanna: A. Albini	M/2
				Quirini m.	R
				Annunciatio S. Marie.	R*
				Castuli m.	R
				Resurrectio d.	F/O
				Prisci Malci cf.	M
				Eustasii ab.	B
				Gregorii Nazanzeni.	O/3
				Quirini mr.	M
				Balbine v.	M

## Aprilis.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.				Agapiti m.	M/ <sup>1</sup>
2.				Uenancii e. et m.	M
3.				Niceti epi.	F
4.	Ambrosii			Benigni mr.	M
5.				Ambrosi epi. et mr.	<sup>2</sup> *
6.				Marciani cum sociis	M/ <sup>3</sup>
				Sixti, Justini episcoporum	M
7.				Marine v.	<sup>4</sup>
8.				Timothei mr.	M
				Celestini pp.	(R)
				Perpetui epi.	F
9.				Marie egiptiace.	O*
10.				Ezechielis prophete	O
11.		Leonis cf.		Leonis pp.	R*
12.				Jvlii pp.	(R)*
				Zenonis epi.	M
13.		Eufemie virg.		Eufemie v. et mr.	R*
14.	Tiburcii et Valeriani	Tiburccii et Valeriani		Tiburcii et Valeriani	R*
15.				Helene regine	F
16.				Calixti mr.	M
17.				Petri diaconi	M
18.				Eleuterii mr.	M
19.				Rufi mr.	M
				Leonis pp.	F
20.				Senesii mr.	M
				Victoris pp.	M
21.				Simeonis epi. et mr.	M
22.				Gaii pp.	R
23.	Adalberti	Adalberti	Adalberti		H
				Agapiti m.	M
24.	Georgii	Georgii		<i>Georgii m. et Adalberti e. et m.</i>	R*/H
25.	Marci	Marci		<i>Marci ev. Letania maior</i>	R*
26.				Anacleti pp.	M
				Marcellini pp. et mr.	M
27.				Anastasii pp.	(R)*
28.	Vitalis	Vitalis		Vitalis mr.	R*
				Theodore v.	M
29.				Secundini epi.	M
30.				Quintini e.	B/ <sup>5</sup>

## Maius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Philippi et Jacobi	Philippi et Jacobi		Philippi et Jacobi Walpurgis v. Sigismundi r.	R* B B O
2.				Athanasii ep. et cf.	O
3.	Inventio s. crucis	Inuencio s. crucis		<i>Inuencio s. crucis</i>	R*
4.	Floriani	Alexandri E. et T. Floriani mr.	Nat. S. Floriani	Alexandri e. E. et T. Floriani mr. <i>Ascensio dni.</i>	R* M/B F/O*
5.	Gotthardi	Gotthardi		Gotthardi epi. Hilarii	B F
6.	Joh. a. p. l.	Joh. a. p. l.		Joh. apli. ante p. l.	R*
7.		Juuenalis		Juuenalis m.	R/1
8.	Victoris			Victoris m. Aduentus S. Michaelis	M R*
9.	Nicolai Translatio			Gregorii e. Macharii abb.	B O B
10.	Epimachi	Gordiani et Epimachi		Gordiani et Epimachi	R
11.				Mamerti epi.	F*
12.	Nerei	Nerei. Ach. Pan.		Nerei, Achillei, Pancr. mr.	R*
13.		Marie ad mart. Gengulfi mr.		Marie ad martires Gengulfi mr. <i>(Maioli abbatis)</i> <i>(Seruatii)</i>	R* F B F*
14.	Seruatii		Desco Maiolo abbate	<i>(Seruatii)</i> Bachumii abb. Bonifacii mr.	B* R
15.	Sophie	Bonifaci mr.			(R)
16.				Aduentus sancti Sp. Peregrini mr.	F/O*
17.				Eunfemie v.	F
18.				Timothei apli.	M
19.		(Potenciane v.)		Marcii pp.	O <sup>2</sup>
20.				Potenciane v.	R
21.				Basille v.	M
22.				Valentis mr.	F
23.				Casti et Emulii	M
24.				Helene r.	F
25.	Urbani	Urbani mr.		Desiderii epi. Donaciani et Rogac. mr. (Translatio s. Domi. cf.)	F* F B
26.				Urbani pp. et mr. Augustini anglorum epi.	R* B
27.				Prisci m.	F*
28.				Jvlii mr. Germani cf.	M F*
29.				Johannis pp.	(R)*
30.				Maximini epi. Felicis pp. Canti C. C. (Transl. dextere S. St r.)	F* (R) M H
31.	Cantii Cantii Cantianillae			Petronille	M R*

## Iunius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Nicomedis	Nicomedis		Nicomedis mr.	R*
2.	Marcellini	Marcellini et Petri		Simeonis mon. Marcellini et Petri (Erasmii mr.)	B R* R*
3.				Quirini epi	M*
4.				Zotici et Eutici	M/1
5.	Bonifacii			Bonifacii et sociorum eius	B* F/2
6.				Amancii e.	M
7.				Pauli epi.	F*
8.	Medardi			Medardi e.	R*
9.	Primi	Primi et Feliciani		Primi et Feliciani m.	R* 3
10.					
11.	Barnabe	Barnabe apli.		<i>Barnabe apl.</i>	R*
12.	Cirini	Basilidis C. N.		Basilidis, Cirini, N. et N.	R*
13.				Felicule v.	M
14.				Basilii e.	O
				Helye proph.	O
15.	Viti et Modesti	Viti, Modesti et Cresc.		Viti, Modesti mr. et Crescentie v.	R*
16.				Translatio S. Quirini mr.	B
				Aurei et Justine (Cilici et Julitte)	G M*
17.				Rome: scorum cclxii m.	M
18.	Marci et Marcelliani	Marci et Marcelliani		Marci et Marcelliani	R*
19.	Geruasii et Protasii	Geruasi, Protasii		Geruasii et Prothasii m.	R*
20.					
21.	Albani	(Albani)		Pauli ep. Albani m. Demetrie v. Albani m.	M G M M
22.		Jacobi alphei fr. dni.		Jacobi apli. fr. dni.	O
23.		Vigilia S. J. Bapt.		Vigilia S. J. Bapt. (Regine v.)	R* M
24.	Nat. S. J. Bapt.	Nat. S. J. Bapt.		<i>Nat. S. J. Bapt.</i>	R*
25.					
26.	Johannis et Pauli	Johannis et Pauli		Gallicani mr. Johannis et Pauli	M R*
27.	Ladislai	S. Ladislai regis	Maxencii conf.	( <i>Maxencii conf.</i> )	B
28.		Leonis pp. Vigilia		<i>Eleuacio S. Ladizlai regis</i> Leonis pp. Vigilia	H R* R*
29.	Petri et Pauli	In die app. Petri et P.		<i>Petri et Pauli apostolorum.</i>	R*
30.	Commem S. Pauli	Memoria S. Pauli	Marcialis conf.	<i>Commemoratio S. Pauli ap. Marcialis epi.</i>	R* F*



## Iulius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Oct. S. J. Bapt.	Octava S. J. Bapt.		Octava S. Joann. Bapt. Fidei, Spei et Charitatis	R* M
2.	Proc. et Mart.	Processi et Mart.		Processi et Martiniani	R*
3.				Translatio S. Thome ap.	O*
4.	Odolrici			Vdalrici cf. Translatio S. Martini epi.	G <sup>1</sup> F*
5.		Translatio S. Martini		Dominici m.	M <sup>2</sup>
6.	Octava ap. P. et P.	Octava ap. P. et P.		Octava apostolorum Goaris cf.	R* B*
7.		Villibaldi cf.		Willibaldi cf.	B
8.	Quiliani	Kyliani Soc.	Kyliani soc. eius	Kyliani sociorumque eius	G <sup>3</sup>
9.				Brictionis cf.	M <sup>4</sup>
10.	Septem frat.	VII frat. fil. Fel.		Septem fratrum fil. Fel.	R*
11.	Benedicti tr.	Tr. S. Benedicti		Translatio S. Benedicti Danielis prophete	F/B* O <sup>5</sup>
12.				Fortunati e. Arnulfi m. Ermagore cf.	M F M
13.	Margarete	Margarete		<i>Margarete v. et m.</i>	M <sup>6</sup>
14.				Foce epi. Cassiani mr.	M M
15.	Divisio apost.	Diuisio apost.		Diuisio apostolorum	O
16.				Hilarini m.	M/B
17.	Alexii	Alexii cf.	Alexii cf.	Alexii cf. (et Andree Benedicti mr.)	H/B H
18.	Arnulfi	Oct. S. Benedicti		Octava S. Benedicti VII. Germanorum Arseni monachi	F/B R B
19.				Helie prophete	O
20.		Helye prophete		Praxedis v. Praxedis v.	R* R*
21.	Praxedis	Praxedis v. Feliciani mr.		Feliciani mr. <i>Marie Magdalene</i>	F R*
22.	Mar. Magd.	Marie Magdalene		Apollinaris	R*
23.	Apollinaris	Apollinaris		Apollinaris	R*
24.	Cris/tine/	Cristine u.	Vigilia Chris- tophori	Cristine v. Vigilia S. Jacobi ap. Natalis eiusdem fratris Johannis	R* R R* R*
25.	Jacobi	Jacobi apli		Xpofori m. Gerardi e. et m.	R* H/B
26.		Xpofori Anne	S. Christo- phori	VII dormiencium	R*
27.	VII dorm.	De VII dorm.		Pantaleonis	M
28.	Pantaleonis	Pantaleonis Nazarii et Celsi	Pantaleonis Nazarii et Celsi	Nazarii et Celsi Felicis, Simplicii, Faustini et B.	R* R* R*
29.	Simplicii	Felicis, Simplicii Faustini et Beatricis		Abdon et Sennes m.	R*
30.	Abdon et S.	Abdon et Sennen		Germani epi et cf. Tertullini m.	R* M
31.	Germani	Germani cf.	Germani cf.		

## Augustus.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Petri ad uincula	Ad uincula S. P. VII machablorum		Ad uincula S. Petri VII. machabeorum	R* R*
2.	Stephani p.	Stephani m. p.		Stephani pp. et m.	R*
3.	Step. pm. Inv.	Steph. Nic. Gam.		Gamalielis cum sociis	R*
4.		Justini epi.		Iustini presbiteri	R*
5.		Osvaldi regis		Osvaldi regis et m. (S. Dominici cf. de ord. pr.)	M* B
6.	Sixti	Sixti, Felicissimi		Sixti pp., Felicissimi, Agapiti	R*
7.	Affre	Transfiguratio d. Donati epi. Affre m.		Transfiguratio dni Donati ep. Affre v.	F/O* R* G
8.	Ciriaci	Cyriaci mr.		Cyriaci et Secundi et aliorum	R*
9.		Vigilia Laurentii		Romani m.	R*
10.	Laurentii	Laurentii		Vigilia S. Laurentii m. Laurentii diac. et mr.	R
11.	Tiburcii	Tyburcii	Radegunde	Tyburcii m. Radegunde v.	R* R* F/1
12.				Epuli m. Sulpicii m.	R F
13.	Ipolliti	Hypoliti		Ypoliti m. cum sociis	R*
14.	Eusebii	Eusebii		Eusebii cf.	R*
15.	Assumptio B. M.	Vigilia s. Marie S. Marie Assumptio	Vigilia S. Marie	Vigilia Assumptio S. Marie v. et Transitus S. Stephani	R R* H
16.			Arnulfi cf.	Arnulfi ep.	F*
17.		Octaua S. Laur.		Octaua S. Laurentii	R*
18.	Agapiti	Agapiti		Agapiti m.	R*
19.	Magni	Magni		Magni m.	R*
20.	Step. regis	Regis Stephani		Stephani regis cf. Samuelis prophete Ttransitus S. Stephani	H O* H
21.				Priuati ep. et m.	M
22.				Octaua S. Marie Tymothei et Symph.	R*
23.	Timothei	Timothei et Symphoriani		Vigilia Bartholomei apli	R
24.	Bartolomei	Bartolomei	Genesisii	Genesisii m.	R*
25.				Titi discipuli S. Pauli Nerei et Abundi m.	M* O
26.				Rufi m.	M
27.	Rufi	Rufi Pelagii		Pelagii m.	R* F
28.	Augustini	Augustini Hermetis		Augustini epi. Hermetis m.	R* R*
29.	Decollatio S. J. B.	Decollatio S. J. B. Sabine		Decollatio S. I. Bapt. Sabine v.	R* R*
30.	Felicis et	Felicis et Adaucti		Felicis et Adaucti m.	R*
31.	Adaucti			Paulini epi et cf.	F*

## September.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Egidii	Egidii abbatis Prisci		<i>Egidii abbatis</i> Prisci m. Verene v.	R/B R* B
2.				Justini epi et cf. Nonnosi diaconi Henrici cf. depositio sci	F B H
3.				Anthonini m.	M
4.				Marcelli m.	F*
5.				Moysi serui dei	O*
6.				Victorini cum sociis Magni cf.	M B
7.				Zacharie prophete Regine v.	O* F*
8.	Nativitas S. Marie	Natiuitas S. M. Adriani m. Corbiniani		<i>Natiuitas S. Marie</i> Adriani m.	R* R* R*
9.	Gorgonii	Gorgonii		Gorgonii m.	R*
10.				Hilarii pp.	(R)
11.	Proti et Iacincti	Proti et Iacincti		Proti et Iacincti. Felicis et Regule m.	R* M
12.				Saluii epi. Vincencii cf.	B B
13.				Philippi e. et m. VII Dormiencium	M M
14.	Exaltatio s. crucis	Exaltacio se crucis Cornelii et Cip.		<i>Exaltacio s. crucis</i> Corneli et Cipriani m.	R* R*
15.	Nicomedis	Nicodemis mr.		Nicomedis m.	R*
16.	Eufemie	Eufemie, Lucii et Geminiani		Eufemie v, Lucii et Geminiani m.	R*
17.	Lamberti	Lamb. ep. et m.		Lamberti epi et m.	F*
18.				Florencii m.	F
19.		Jan. ep. et m.		Januarii epi. Eustachi m. et uxoris filiorum eius	R R R
20.				Fauste v. Vigilia S. Mathei	M R*
21.	Matthei	Mathei		<i>Mathei apli et ev.</i>	R*
22.	Mauritii	Mauricii Emmerammi Luutrudis		Mauricii c. f. Emmerammi e. et m. Luutrudis v.	R* G F
23.				Teclæ v.	R*
24.	Gerardi	Joh. Bapt. Conc. Gerardi		Conc. Joh. Baptiste Gerardi Passio (Depo- sitis)	O* H
25.		Ruthberti		Ruthberti cf.	B
26.				Cleophe apli <i>Cipriani et Iulitte v.</i>	O R*
27.	Damiani	Cosme et Dam.	Cypriani m.	Cosme et Damiani m.	R*
28.	Wenceslai	Wenczlay Vigilia S. Mich.	Justine v.	Wenczlay ducis et m.	M
29.	Michaelis	Ded. Bas. S.M.		<i>Memoria S. Michaelis</i>	R*
30.	Jeronimi	Jeronimi presb.		Jeronimi presbiteri et cf.	R*

## October.

N <sup>o</sup>	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Remigii	Remigii Germani, Vedas.		Remigii Germani, Vedasti ep. <sup>1/a</sup>	R/F*
2.		Leodegarii sa- cerdotis		Leodari epi et m.	F*
3.				Sulpicii et Seruiliani	M
4.		(S. Franc.)		Gai m. Crispi m. (Beatissimi Francisci cf.)	M M BR
5.				Placidi et Eutici m.	M
6.		In oct. S. Mich. <sup>1*</sup> scorum Patriar. A. Ysac et Iacob		Marcelli m. Festiuitas S. Patriarcharum Abraham I. et I.	M O
7.	Marci	(Marci pp. Marcelli et Apulei		Marci pp. Apulei, Sergi et Bachi m. Wolfkangi epi.	R* B
8.				Pelagie	M
9.	Dionysii	Dionisii m.	Domni	Dionisi, Rus. et Eleut. m. ( <i>Domni</i> )	R/F* M
10.	Gereonis	Gereonis		Gereonis cum sociis	G
11.	Andronici <sup>2</sup>				2
12.		Inuencio corporis S. Stephani regis		Inuencio corp. S. Step.r. Honeste u.	H 3
13.				III millia coronatorum Colomanni m.	M M
14.	Calixti	Calisti pp.		Faustini m. Calisti pp.	M R*
15.				Atanasii epi. Fortunati m.	O F
16.	Galli	Galli Transl. S. Sigism.	Sigismundi ?	Aurelie u. Galli cf. Sigismundi regis	M B F
17.	Luce	Luce eu.		Neronis cf. <i>Luce evangeliste</i>	M R*
19.				Ianuarii soci. que eius Beronie et Pelagie	M F
20.	Feliciani			Caprasii m.	F
21.	XI. mill. virg.	XI. mill. uirginum		XI mill. uirginum Hilarionis m. on.	R* B*
22.	Severi			Seueri epi et cf. Philippi et Eusebi m.	G/ <sup>4</sup> M
23.	Severini			Seuerini archiepi.	F
24.				Felicis cum sociis	M
25.	Crispini et Cr.			Crisp. et Crispiniani m.	F*
26.	Demetrii	Demetri Vedasti et Aman.		Demetri m. Vedasti et Amandi	F F*
27.		Vigilia Symonis		Vigilia apostolorum	R*
28.	Simonis	Simonis et Juda		<i>Simonis et Jude aplorum</i>	R*
29.				Narcissi epi.	O
30.				CCXX mm.	M
31.	Quentini	(Wolfkangi <sup>o</sup> ) Vigilia	Quintini mr. Wolfkangi <sup>o</sup>	Quintini mr. Wolfkangi e.	F* B
				Vigilia oo. scorum.	R

## November.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Omnium sanctorum	Omnium sanctorum		Festiuitas omnium scorum	R*
2.		Cesarii		Cesarii m.	R
3.		Eustachii cum sociis		Eustachii cum sociis	M
4.				<i>Recordatio defunctorum</i>	B
5.	Henrici	Henrici cf.		Germani m.	M
6.	Adalb. transl.			Pirminii abbatis	B
7.			Willibrordi	Amancii e. et cf.	F*/ <sup>1</sup>
8.				<i>Henrici ducis et cf.</i>	H
9.				(eleuacio)	H/B
10.				Scorum X martyrum (Leonardi pretiosi cf.)	M
11.				Willibrordi epi.	B
12.				Erculiani	B*
13.				Willechadi cf.	M
14.				Octaua omnium scorum	B
15.	IV coronatorum	III coronatorum	Severi. Severiani Car-pofori,	IV coronatorum	R*/ <sup>2</sup>
16.	Theodori	Theodori m.	Nicostrati <sup>2</sup>	<i>Claudi N.</i>	M*/ <sup>2</sup>
17.				Theodori m.	R*
18.				Martini pp.	R
19.				<i>Martini epi.</i>	R/F*
20.				Menne m.	R*
21.				Arsatii e.	<sup>3</sup>
22.				Benedicti cum sociis	<sup>4</sup>
23.				Briccij epi. et cf.	F*
24.				Clementini m.	M
25.				Felicis cum XXX soc.	M
26.				Othmari abb.	B
27.				Aniani epi.	F*
28.				(Gregorii pp)	R/ <sup>5</sup>
29.				Florini cf.	B
30.				Octaua S. Martini e.	F
				Maximini presbiteri (S. Elisabet uidue)	M
				Potenciani. e.	H
				Columbani abbatis	<sup>6</sup>
				<i>Representacio S. Marie</i>	B
				<i>Cecilie V.</i>	○
				Clementis pp.	R*
				Felicitatis v.	R*
				Chrisogoni m.	R*
				Petri epi. et m.	M
				Katherine v.	R
				Lini pp.	M
				Agricole et Vitalis m.	M/ <sup>7</sup>
				Rufi m.	M/ <sup>8</sup>
				Saturnini, Chrisanti	
				Mauri, Darie.	R*
				Uigilia	R
				Natalis Sci Andree apli.	R*

## December.

Nap.	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.				Longini m.	M
2.				Candide v.	M
3.				Veri et Securi	M
4.	Barbare		Barbare	Claudi et soc.	M
5.				Soli cf.	B
6.	Nicolai	Nicolai		Barbare v.	R
7.		Octava S. Andree		Niceti epi. et cf.	F
8.	Conc. S. Marie	(Concepcio S. Marie)		Dalmaci e. et m.	M
9.				<i>Nicholai epi. et cf.</i>	R
10.				Agazonis m.	M
11.	Damasi	Damasii pp.		Zenonis cf.	M
12.				Conceptio S, Marie v.	FO
13.	Lucie	Lucie v.		Leucadie v.	M
14.				Eulalie v.	M*
15.				Melciadis m.	M
16.				Damasi pp.	R*
17.		Beati Lazari		Ermogenis m.	M
18.				<i>Lucie v</i>	R*
19.				Nichasi e. et cf.	F*
20.				Valeriani e. et	M <sup>1</sup>
21.	Thome	Thome a.		Ananie, Azarie, Misael	O
22.				Ignacii e. et m.	M
23.				Beati Lazari	F
24.				Rufi et Zosimi m.	M
25.	Nativitas Dni	Natalis dni		Wnebaldi abbatis.	B
26.	Stephani	Stephani prothom.		Nemesii m.	M
27.	Johannis	Johannis ev.		Anastasii epi.	O
28.	Pueri innocentes	Sanctorum innocentum		Uigilia	R
29.	Thome	Thome epi. et m.		Natalis S. Thome apli.	R*
30.				Scorum XXX m.	M
31.	Silvestri	Siluestri cf. atque p.		Eugenie v.	M
				Vigilia Nat. dni. n. i. X.	R*
				<i>Natiuitas dni. n. I. X.</i>	R*
				Anastasia v.	R*
				Stephani prothom.	R*
				Johannis ev.	R*
				Sanctorum Innocentum	R*
				Thome epi. ac m.	M
				David regis et prophete	O
				Sabini epi.	F
				Siluestri pp.	R*
				Columbe v.	B/F*

## JEGYZETEK A NAPTÁRHOZ.

## Januarius.

<sup>1</sup> Sacramentarium Ratoldi, Corbie, X. szd.: „Octavae domini.“ (Delisle: Memoire sur d'anciens Sacramentaires, Mémoires de l'Institut des Inscriptions, XXXII. Paris, 1886. I. 345.)

<sup>2</sup> Usuardi Martyrol. (Camberien): monasterii S. Mariae: Sancti Isidori episcopi. A koptoknál I. 9-én: Commemoratio s. Isidori episcopi et confessoris Nitriensis. (Nilles, o. c. II. 714.) *Kalendarium Stabulense*-ben P L 138, 1193. és a *Kalendarium Verdinense*-ben P L 138, 1193.: „S. Isidori episcopi et confessoris.“ (Stab: „In Thracia“.)

<sup>3</sup> A Martyrologium Notkeri (P L 131, 1034.) mondja: „III. Id. Januarii... Eductio Domini de Aegypto, quae secundum alios VII. Idus Ian. secundum quosdam Nonis Ian. celebratur.“ Nonis Ianuarii, ez a Vízkereszt vigiliája volna, még ma is úgy kezdődik Evangéliuma „Defuncto Herode“, mely az: eductio de Aegypto-ról szól.

<sup>4</sup> A koptoknál I. 30-án: Martyrium trium virginum Fidei, Spei et Caritatis, earumque matris Sophiae (Nilles, Kalend. utr. eccl. 1896, II. 714): Salonae: Agapis, Chionia, (s) Irene, sorores et martyres Aquileinses (Farlati, Illyricum sacrum III. 425; Nilles, o. c. I. 139)

## Februarius.

<sup>1</sup> Sevilla-i érsek. († 600/1.)?

<sup>2</sup> Usuardi Martyrolog. (Grevén.): „Hilarii papae et martyr.“ „Non fuit Hilarius papa, martyr, nec ad hunc diem, sed ad X. Septembris spectat.“ (P L 123, 784.)

## Martius.

<sup>1</sup> Valószínűleg elírás. Patricii helyett *Kalendarium Stabulense* P L 138, 1195.: „In Scotia S. Πατριτί“. Ugyanúgy Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1218. Sacramentarium Ratoldi: „In Hybernia, natale sancti Patrici episcopi.“

<sup>2</sup> Albinus római vértanú, akit gyakran összetévesztenek Albanus-szal, az első angol vértanúval.

<sup>3</sup> Sacramentarium Ratoldi: „Romae ordinatio sancti Gregorii papae.“

## Aprilis.

<sup>1</sup> Agapis vértanú. Usuardnál, IV. 3-án és a Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1221. Rabanusnál, IV. 1-én.

<sup>2</sup> Szt. Ambrus halála napja. XII. 7. püspök szentelése napja.

<sup>3</sup> Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1221.: „Apud Aegyptium... Nichanoris, et Apollonii, et Martianae...“ V. ö. Usuard.

<sup>4</sup> Marina szűz. (Usuardi Martyrol. Bruxel. 5. IV. és Martyrol. Antissiod. P L 138, 1221.)

<sup>5</sup> Írás- vagy olvasáshiba által Szt. Quirinus-ból Szt. Quintinus lett. Szt. Quirinus ereklyéinek Neussba való átviteléről van szó (1150-ben.): Nusiae

super litus Rheni, territorio Coloniensi, translatio sancti Quirini tribuni et martyris. Cujus venerabile corpus nobiles ac religiosa Domina Gepa abbatissa a summo pontifice postulatum de Roma ad civitatem suam Nussiam transtulit et in suum monasterium honorifice collocavit.“ (Usuardi Martyrol. Lub. Col.; Greven.; Molan. etc.); Sacramentarium Ratoldi: „Romae, natalis sancti Quirini episcopi.“

### Maius.

<sup>1</sup> Más helyeken május 3-án. Szt. Iuvenalis, Narni püspöke. († 376.) az S/I szerint: *confessor et pontifex*. Belisar tiszteletére kolostort épített. III. Jenő újra szentelte narni-i templomát.

<sup>2</sup> Usuardi Martyrolog. Greven: „Marci, ep. et m.“

### Iunius.

<sup>1</sup> Usuardi Martyrolog: „in civitate Niveduno“ (Nevidunum, Nyon?).

<sup>2</sup> Usuardi Martyrolog: „in civitate Niveduno“. XI. 4-én K. megint Amancius püspököt említi és egy Corbie-i naptárban (Delisle o. c. I. 358.) 4. XI.: „Redonis, sancti Amantii episcopi“, míg Usuardnál ez áll: „in Galliis, civitate Rotenus.“ Rennes, Bretagne-ban.

<sup>3</sup> A K-ban itt törlés van. Ez az egyetlen nap a K-ban, melyre nem esik ünnep.

### Iulius.

<sup>1</sup> Ulrik, augsburg-i püspök. St. Gallen-ban nevelték; † 973; szentté avatták: 993-ban. (V. ö. Usuardi Martyrol. Rosweyd., Ultrajecten. Bruxellen. Molan.).

<sup>2</sup> Lehet, hogy Domitius vagy Domitianus, szír vértanú. V. ö. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1233.

<sup>3</sup> Sacramentarium Ratoldi, Corbie, III. 26-án: „Albiniaco monasterio, depositio sancti Chilliani, confessoris.“

<sup>4</sup> Püspök és vértanú: *civitate Martula*. V. ö. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1233.

<sup>5</sup> Sacramentarium Ratoldi, Corbie, Julius 21-én.

<sup>6</sup> Rómában VII. 20-án a görögöknél és sok francia Sacramentariumban VII. 13-án.

<sup>7</sup> Leroquais, i. m.-ben csak két reimsi Sacramentariumban van Szt. Krisztofának vigiliája, az egyik XI. szdi (most Laon-ban), I. 130, l., a másik XII. szdi (Saint-Remi), I. 362. l.

### Augustus.

<sup>1</sup> Sacramentarium Ratoldi, Corbie, 13. VIII. 13. VIII.: „Pictavis, depositio sanctae Radegundis reginae.“

### October.

<sup>1a</sup> Assz. Szt. Ferenc miseimádságai utólagos (1228 után) beírással a 105. folián vannak.



<sup>1</sup> A PK S/1-ának mintájában, nyilván Octava S. Michaelis állt, ennek helyét az S/1-ben Ábrahám, Izsák, Jákob miséje foglalta el, így az oktávnak csak a naptári jelzése, azaz helye maradt meg.

<sup>2</sup> Zalán (Magyar Könyvszemle, 1926, 268.) így olvassa: Andronicus. A C-ben ez van: ar. te. q. A szokásos C-szöveg így hangzik: Arteque (Grotehend, Grundriss der Geschichtswissenschaft. I/3, 35.). A görög naptárban (Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae 1896, I. 301. Andronicus, martyr Anazarbi in Cilicia sub Diocletiano 304. Egyelőre függőben hagyjuk, hogy nem Artemiust kell-e olvasni. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1246 említi Andronicus-t „apud Tharsum metropolim Cilicides“.

<sup>3</sup> Knauz szerint: Kortan, 1876, 199. Szt. Honesta PK-en kívül még egy XV. sz.-i Missale-ban, (Pozsony) fordul elő, mely állandóan megegyezik a PK naptárával. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1346: Hedisti m.

<sup>4</sup> Ravennai püspök. Erekyéit először Pavia-ba vitték; aztán 1836-ban Mainzba, végül Erfurt-ba.

<sup>5</sup> Igazában fogadalmi mise: contra febres.

<sup>6</sup> Vigiliával.

## November.

<sup>1</sup> Corbie-i naptár (Delisle o. c. I. 398.): „Redonis, sancti Amantii episcopi.“

<sup>2</sup> Corbie Naptára (u. o.): „Natalis sanctorum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii atque Simplicii. Eodem die, quatuor coronatorum, Severi, Severiani, Victoris et Carpophori“; Tournai (u. o. 398.): „Natalis sanctorum quatuor coronatorum. Claudii Nicostrati, Symphoriani, Castorii, Simplicii.“ Martyrologium: Auxerre, P L 138, 1250.: „Romae natale s. martyrum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castrii, et Simplicii. Ipso die iuxta corpora eorum natale sanctorum quatuor coronatorum Severi, Severiani, Carpophori et Victorini.“ V. ö. Durandus, Rat. D. off. VII. 36.

<sup>3</sup> Uuardi Martyrol. Lube.—Col.; Greven III. 31.; „Apud Niceam Bithyniae, sancti Arsacii confessoris, ex milite heremitae, qui daemoniacum curavit, et daemonem interfecit“ (P L 123, 894.) Acharius, Achatius, Acacius, Archadius? Martyrol. Antissiod. P L 138, 1250: „Apud Africam... ss. martyrum Archadii...“

<sup>4</sup> Benedek és társa; remete és vértanú Magyarországi hittérítők. († 1003.)?

<sup>5</sup> Auxerre-i Martyrol., P L 138, 1251.:... beati Gregorii neocaesariensis episcopi“. Corbie (Delisle o. c., I. 359.): „miraculorum factoris“.

<sup>6</sup> Pontianus pápa († 235)?

<sup>7</sup> Vértanú Bolognában; — ünnepe XI. 4-én; a legtöbb francia Sacramentariumban XI. 27-én.

<sup>8</sup> V. ö.: (Ebner, i. m. 284.): XI. 21. G. Columbani abbatis et s. Rufi Corbie-i naptár (Delisle I. 394.): „... et sancti Columbani“.

## December.

<sup>1</sup> Afrikai püspök, aki a hitéért sokat szenvedett, ily értelemben: confessor, hitvalló. „Apud Africam natale sancti Valeriani episcopi et confessoris“ (Martyrologium Antissiod. P L 138, 1255.).

A PK írója nem ismerte a confessor szónak ezt a jelentését, azért írta: *e et*, mert utána akart érdeklődni; ezt a kétséget azonban nem tudta megoldani és így maradt félbe ez a megjelölés.

## Csízió.

A Csízió római rétegét figyelmen kívül hagyjuk, mert az közkinccse volt a XII. század végén a keresztény Nyugatnak, ezért semmi irányban nem enged következtetni. A *Pray-kódex* Csíziójában van egy magyar (H) réteg 6 szent ünnepével; van aztán egy bencés-monasztikus réteg (B) 17 szenttel, van frank (F) réteg 13 szenttel, német (G) réteg 6 szenttel és egy vértanú-csoport 8 szenttel, végül egy keleti (O) csoport kibontakozása is megfigyelhető. Ehhez 3 szent ünnepe tartozik.

A magyar (H) csoport bizonyítja, hogy ez a Csízió Magyarország számára készült.

## Hozzá tartoznak:

1. IV. 23. Adalberti episcopi et martyrís.
2. VI. 27. Ladislai regis.
3. VII. 17. Alexii confessoris.
4. VIII. 20. Stephani regis.
5. IX. 24. Gerardi episcopi et martyrís.
6. XI. 5. Henrici ducis.

Talán ehhez a csoporthoz kell számítanunk még Szt. Adalbert átvitelét Gnesenbe (XI. 6).

A magyar rétegről a Pannonhalmi Szemlében (1939. 1. sz.) közölt tanulmányunk ad bővebb felvilágosítást.

A B—F—G-csoport összekeveredik, azért a B-csoportból kell kiindulnunk. Ezt megokolja az a tény, hogy ez a szentnévsor egy bencés apátság számára készült. Ezért alapvető a B—F—G-csoportban a bencés réteg, melyben a frank-csoport az uralkodó, de német hatás is látszik rajta.

Annak a mintának meghatározására, mely szerint ez a Csízió készült, a B—F—G-réteg az irányadó, főleg azok a szentjei, kiket a közhasználatú Csízió nem említ.

1. V. 8. Victor.
2. V. 9. Nicolai translatio.
3. VII. 27. VII. Dormientes.
4. X. 20. Felicianus (translatio).
5. XI. 6. Adalberti translatio.
6. XI. 16. Othmarus.

Szt. Viktort V. 8-án említi LEROQUAIS<sup>1</sup> gyűjteményében egy vannes-i 1457-ben készült Missale és egy ambrosianus Misekönyv a XV. századból (III. 146). Felicianus Átvitelét LEROQUAIS-nál hiába keressük; a többi ünnep XI—XII. századi Misekönyvekben fordul elő. A Héталvók-ra v. ö. DURANDUS: *Rat. div. off.* VII. 18. ed. Venetiis. 1589. 293. — A *Pray-kódex* Csíziojának legfontosabb különleges ünnepei: a három Átvitel (Translatio).

#### A Csízio B-csoportjához tartoznak:

1. II. 1. Brigida, kildare-i (Írország) apátnő.
2. II. 24. Mátyás ap., ereklyéi a trieri apátsági templomban.
3. III. 17. Gertrudis, nivelles-i apátnő.
4. V. 5. Gotthardus O. S. B., hildesheimi püspök.
5. VI. 5. Bonifác, Németország apostola.
6. V. 9. Nicolai translatio. 1087-ben vitték át ereklyéit a bari-i bencés apátságba Myrából.
7. VII. 11. Benedicti translatio. Ereklyéinek átvitele St. Benoit sur Loire-ba.
8. X. 16. Gallus, St. Gallen alapítója.
9. XI. 16. Othmár, St. Gallen első apátja.

Talán ideszámíthatnók Szt. Flórián ünnepét is, ha feltesszük, hogy a felsőausztriai Szt. Flórián-apátságból (ágostonos-kanonokok) származott át a Csízioába. Idetartoznak természetesen Szt. Benedek (III. 21), nővére: Szt. Skolasztika (II. 10), Szt. Egyed (IX. 1), hisz ezek a R-rétegbe bencés hatás alatt kerültek. A H-csoportból is ideszámíthatók: Szt. Adalbert (IV. 23), Szt. Gellért (IX. 24), Szt. Elek (VII. 17), végül Szt. Adalbert átvitele. Összesen 17 szent ünnepe tartozik a Csízio B-rétegéhez.

#### Az F-csoport ünnepei:

1. V. 13. Servatius, tongern-i (Belgium) püspök.
2. VI. 8. Medárd, Noyon és Tournai püspöke.
3. VII. 18. Arnulf, metzi püspök.
4. VII. 31. Germanus, auxerre-i püspök.

<sup>1</sup> LEROQUAIS: *Les Sacramentaires et les Missels* manuscrit des bibliothèques publiques de France, Paris, 1924.

5. IX. 17. Lambert, liège-i püspök, vértanú.
6. X. 1. Remig, reimsi püspök.
7. X. 20. Felicianus; ereklyéit Metzbe vitték.
8. X. 23. Severinus, Bordeaux püspöke.
9. X. 25. Crispinus és Crispinianus, soissons-i vértanúk.
10. X. 26. Demetrius, gap-i (aix-i suffraganeus) püspök, vértanú.
11. X. 31. Quintinus, amiens-i vértanú.
12. XI. 11. Márton, tours-i püspök.
13. XI. 13. Briccius, tours-i püspök, Szt. Márton utóda.

*A német (G) csoport tagjai:*

1. VII. 4. Ulrik, augsburgi püspök.
2. VII. 8. Kylián, Würzburg püspöke.
3. VI. 21. Albán, kölni pap és vértanú.
4. VIII. 7. Áfra, augsburgi vértanú.
5. X. 10. Gereó, kölni vértanú.
6. X. 22. Severus, ravennai püspök, ereklyéi Mainzba és Erfurtba (?) kerültek.

A G-csoporthoz Szt. Flóriánnal, Gotthárdal (V. 5) és Bonifáccal (VI. 5) 9 szent tartozik.

*A vértanúk (M) csoportjához tartoznak:*

1. V. 8. Viktor, milanói vértanú.
2. V. 31. Cantius, Cantianus és Cantianilla; Aquileiában szenvedtek vértanúságot.
3. VII. 13. Margit vértanúsűz (Rómában ünnepe VII. 20-án).
4. VII. 27. Hétalvók (Septem dormientes), ephesusi vértanúk.
5. IX. 29. Vencel, vértanú.
6. X. 11. Andronicus, ciliciai vértanú.
7. XI. 6. Adalberti translatio. Ereklyéátvitel.
8. XII. 29. Tamás, canterbury-i érsek, vértanú.

*Keleti (O) csoport:*

1. I. 24. Timotheus.
2. VII. 15. Divisio apostolorum.
3. XII. 8. Conceptio S. Mariae.

Ezek bizonyára nem közvetlen úton jutottak a Csízióba, hanem eredetije alapján, melyről másolták.

A B—F—G-csoport összeolvad; okát már említettük. Az F- és G-csoportot ezért nehéz a B-től elkülöníteni. Már a *Hahóti Kódex*ben (zágrábi MR 126) a B—F-réteg volt az uralkodó. A *Pray-kódex Csíziójában* is együtt adják a lényeges vonásokat a B—F—G—H-rétegek és nem külön-külön.

A *Csízio* mintájára vonatkozólag azok az ünnepek engednek iránytmutató következtetést, melyek az általában használt — igaz, hogy későbbi korban keletkezett — *Csízio*kban nem fordulnak elő.

Ezek a következők: Viktor (V. 8), Hétalvók (VII. 27), Adalberti translatio (XI. 6), Nicolai translatio (V. 9) és Othmarus (XI. 16). Ha a F-csoportot a késői középkor más szentnévsoraival vetjük össze, mindjárt feltűnik Szt. *Felicián* ereklyéinek átvitele. Ez az ünnep arra a tényre emlékeztet, hogy Teodorik, metzi püspök, ki a bencés rendnek nagy jótevője és megújítója volt, 970-ben megszerezte Itáliában. St. Felicianus ereklyéjét és elvitte Metzbe. „Fulinias, castrum non procul a Spoletis, Felicianus undecumque hominum affluente corpore sacro tutebatur, eum Benedictus eiusdem Fuliniensis castri episcopus multo cum fletu largitur per Bertraum diaconum et Heriwardum presbiterum IV. Nonas Octobris, ex intimo ipso antro sustollitur.<sup>1</sup>

Szt. Viktort a milánói egyház névjegyzékéből vették át; megvan sok Észak-franciaországi *Sacramentarium*ban a XII. szd.-ban; megvan a *Martyrologium Antissied.*-ban (Pl. 138. 1226). Corbie-nak régi könyvtárában vannak leírások Szt. Miklós ereklyéátviteléről és a Hétalvók vértanúságáról.<sup>2</sup> Felicianus neve viszont Metz felé irányít.

Ezek alapján némi valószínűséggel kereshetjük a *Pray-kódex Csíziojának* eredetijét Corbieban. Hogy az eredeti is bencésektől származott, azt abból látjuk, hogy az öt különösen jellegzetes ünnep közül három bencés ünnep. Szt. Adalbert átvitelét valószínűleg Magyarországon vették be a *Csízio*ba.

LEROQUAIS gyűjteményében a XII. század folyamán megtaláljuk a G-csoport összes ünnepeit, Szt. Gotthárd és Flórián kivételével. Szt. Ulrik csak a kölni, 1133-ban készült *Misekönyv*-ben fordul elő,<sup>3</sup> továbbá a münsteri apátságának XIII. szd. elejéről való *Misekönyvében*.<sup>4</sup> X. 22-én LEROQUAISnál kétszer fordul elő Severus, trieri püspök; egy XV. századi kölni *Misekönyv*-ben,<sup>5</sup> mely Neuss számára készült és egy Leyden-i *Misekönyv*-ben (XV. század vége).<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Erről leírás: Migne, P L 137, 365.

<sup>2</sup> V. ö.: LECLERCQ: Corbie, A L III/2, 2947.

<sup>3</sup> LEROQUAIS i. m. I, 216.

<sup>4</sup> U. o. II. 22.

<sup>5</sup> U. o. III. 58.

<sup>6</sup> U. o. III. 252.

Megvannak *Leroquais*nál a B-csoport ünnepei is, kivéve a B/G- és a B/H-csoportokat (B/H = Gellért, Adalbert átvitele). Éppígy megvannak ott a F-réteg, a vértanúcsoport (Szt. Andronicust kivéve) és a keleti (O)-csoport ünnepei is.

### *A nagy Sacramentarium (S/I).*

A római réteget vizsgálatunkban figyelmen kívül hagyjuk. A S/I szentünneptárának magyar (H) rétegéhez 8 ünnep és egy Vigilia tartozik. Valamennyi megvan a *Csízió*ban is; kimaradt azonban Adalbert átvitele (XI. 6). Új a S/I-ben a *Csízió*hoz viszonyítva Szt. István Vigiliája (aug. 19), Szt. István testének feltalálása (X. 11), Szt. István átvitele. A bencés-monasztikus réteget 23, a frank-réteget 20 (24), a németet 4 (11), a keletit 10, a vértanúcsoportot 5 ünnep alkotja.

Ha a *Sanctorale* alapján indulunk ki, azt kell mondanunk, hogy S/I mintája Franciaország északkeleti részéről származik, pontosabban: a mai Franciaország, Luxenburg, Belgium és Hollandia határainak érintkezési területéről. Ehhez az alaphoz járult néhány német és magyar szent ünnepe. A Szentföld-járás közvetlen vagy közvetett hatása, az országnak Bizánccal való politikai érintkezése nyomán keleti ünnepek is felvételt nyertek a *Pray-kódex* S/I ünnepei közé. A keresztes hadak ebben is, egyébként is nyomot hagytak a *Pray-kódex*ben. A 70' folión a Gyertyaszentelő miséje után ott van a Szent Sírről szóló mise Szt. Balázs előtt.

A S/I magyar rétege világosan bizonyítja, hogy ez a kézirat egy magyar egyház használatára készült; a bencés-monasztikus-réteg viszont egy oly bencés apátságra mutat, mely élénk összeköttetésben volt *frank bencés apátságokkal*. Ezt a F-réteg is, a B-réteg is igazolja. Egyébként S/I egész szövege kétségtelenné teszi, hogy a boldvai Keresztelő Szt. Jánosról nevezett bencés apátság volt eredeti használati helye.

A 108' folión olvassuk a „*pro abbate*“ miseszöveget, aztán a „*pro congregatione*“ következik. A 109. folión az „*Alia missa pro congregatione*“ -ban ez a könyörgés van: *Familiam huius sacri coenobii quaesumus domine intercedente beato Benedicto confessore tuo perpetuo gubernare moderamine.*“ Nagyon fontos a

kézirat első használati helyének meghatározására a 133. folián található könyörgés: *Via sanctorum omnium domine Jesu Christe qui ad te venientibus claritatis eterne gaudia contulisti, aditum templi istius spiritus sancti luce perfunde, qui locum istum in honore sancte Marie sanctique Johannis Baptiste consecrasti... quatinus per te et per intercessionem sancte Marie sanctique Johannis Baptiste necnon et omnium sanctorum muniti...* Ezek bizonyító erejét ZALÁN MENYHÉRT már eléggé hangsúlyozta (MKSzemle, 1927).

A H-csoporthoz S/1-ben a következő ünnepek tartoznak:

1. IV. 23. Adalberti episcopi et Martyris.
2. VI. 27. Ladislai regis.
3. VII. 17. Alexii confessoris.
4. VIII. 14. Vigilia sancti Stephani regis.
5. VIII. 15. In die sancto sancti Stephani regis (halála napja).
6. VIII. 20. Translatio sancti Stephani regis (temetés).
7. IX. 24. Gerardi episcopi et martyris.
8. X. 11. Inventio corporis sancti Stephani regis.
9. XI. 5. Henrici ducis.

Osszesen 8 ünnep és egy Vigilia. Szt Adalbert átvitele (a Csízióban megvan) itt hiányzik

A magyar szentekről részletes tanulmányunk szól a Pannonhalmi Szemlében.

A S/1 bencés csoportjának tagjait láttuk már a Csízióban; azok közül itt hiányoznak: Gertrudis (17. III.) és Translatio sancti Nicolai (V. 9.) translatio sancti Adalberti (XI. 6.).

Viszont a S/1-ben megvannak az ott hiányzóak közül:

- II. 25. Walburgis, Heidenheimi apátnő.
- VII. 7. Villibaldus, Eichstätt püspöke.
- VII. 18. Translatio s. Benedicti nyolcada.
- IX. 24. Ruthbertus, Salzburg első püspöke, az ottani Szt. Péter-apátság alapítója.
- XI. 7. Willechadus, bremeni missziós püspök.
- X. 16. Wolfkangus, einsiedelni apát, magyarországi hithirdető, regensburgi püspök. Pótlólag írták be a S/2-ből.

Ide számíthatók még: Translatio S. Sigismundi (X. 16) — Szt. Maurice-ben; Szt. Korbinian (Chartrettes-Freising XI. 8); Szt. Oszwald, VIII. 5, a lindisfarnei kolostor alapítója. Így a S/1 B-csoportja 23 ünnepet foglal magába.

## A F-réteghez tartoznak:

1. II. 6. Vedastus arras-i püspök.
2. II. 8. Helena regina.
3. V. 13. Gengulfus, burgundi vértanú.
4. VI. 8. Medardus, Noyon és rournai püspöke.
5. VII. 4. Translatio s. Martini.
6. VI. 21. Felicianus, galliai vértanú.
7. VII. 31. Germanus, auxerre-i püspök.
8. IX. 17. Lambertus, liège-i püspök, vértanú.
9. IX. 22. Emmeram, poitiers-i püspök, vértanú.
10. IX. 22. Liutrudis, szűz, Chalons-s-M-i egyházmegye.
11. X. 1. Remigius, reimsi püspök.
12. X. 1. Vedastus, arrasi püspök.
13. X. 2. Leodegarius, autuni püspök, vértanú.
14. X. 26. Demetrius, gapi püspök, vértanú.
15. X. 26. Vedastus et Amandus, Arras és Maastricht püspökei.
16. XI. 2. Eustachius cum sociis, római vértanúk, ereklyéiket 1190-ben Párizsba (St. Eustache) vitték.
17. XI. 11. Martinus, Tours püspöke.
18. XI. 13. Brictius, Tours püspöke, Szt. Márton utóda.
19. XI. 17. Anianus, orleans-i püspök.
20. XI. 18. Octava s. Martini.

Ide számítjuk még a Translatio S. Benedicti (VII. 11.) ünnepét és nyolcadát, Urunk színeváltozását (VIII. 6.), Szt. Egyed (IX. 1.) ünnepeit és a keleti réteg több ünnepét.

Német hatásra mutat a G-réteg.

1. VI. 21. Albanus, mainzi vértanú (pótló bejegyzés).
2. VII. 8. Kylián, würzburgi püspök.
3. VIII. 7. Afra, augsburgi vértanú.
4. X. 10. Gereó, kölni vértanú.

A G-csoportozhoz számíthatók még: Szt. Gotthárd, Flórián, Willibald, Ruthbert, Willechad, Korbinian, Wolfgang. Feltűnő, hogy LEROQUAIS-nál a XI—XII. századok folyamán Albán, Kylián, Afra, Gereó előfordulnak, de az előbb felsorolt B/G-csoport tagjai teljesen hiányoznak. Nyilván, hogy épp ezen ünnepek mutatnak német hatásra a *Pray-kódex*ben. Szt. Afra kultuszát Luxeuilben Szt. Eustatius honosította meg, valószínű, hogy Albán, Gereó és Kylián kultusza is így került át francia területre.

S/1 vértanúcsoporthoz ezek tartoznak:

1. 1. 8. Julianus et Basilissa; egyiptomi vértanúk (pótló bejegyzés).
2. VII. 27. Septem dormientes, ephesusi vértanúk.



3. VIII. 28. Pelagius, vértanú, püspök Aemonában; a konstancai dóm és egyházmegye védőszentje.
4. IX. 28. Vencel, cseh vértanú.
5. XII. 29. Tamás, canterbury-i érsek, vértanú.

A keleti réteg ünnepei S/I-ben:

1. I. 24. Timotheus, Szt. Pál tanítványa.
2. III. 19. Beatus Joseph propheta.
3. VI. 22. Jacobus Alpei, frater Domini.
4. VII. 13. Margit, szűz, vértanú, Rómában VII. 20-án ünnepelték, keleten és Franciaországban helyenkint VII. 13-án.<sup>1</sup>
5. VII. 20. Helias propheta.
6. VIII. 6. Transfiguratio Domini.
7. IX. 24. Johannis Baptistae Conceptio.
8. X. 6. Abraham, Ysac et Jacob.
9. XII. 8. Conceptio S. Mariae.
10. VII. 26. De Sancta Anna (a fogadalmi misék közt, 89 l.).

A B-csoport tagjai közül LEROQUAIS-nál a XI—XII. század folyamán hiába keressük: Willibald, Ruthbert, Willehad, Wolfgang, *Translatio Sigismundi*, Korbinian, Flórián ünnepeit. Az F-csoportból csak Felicián és Liutrudis nem fordul nála elő. Liutrudis-t viszont megtaláljuk egy fuldai, a X. század végén készült *Martyrologium abbreviatum*-ban. Regensburgnál említi, Szt. Emmerámmal. Szt. Liutrudis ereklyéit 863/4-ben vitték át Neu-Korvey (Höxter mellett) bencés apátságba. Ezt az apátságot (Németország északkeleti részén) corbie-i bencések alapították 822-ben. Corbie Arras-tól van délre. Corbie-t magát 662-ben Luxeuil-ből alapították. (Luxeuil a Besançon-i érsekség területén épült.) Ezek az összefüggések magyarázatot adnak arra, hogy keletkeztek a *Pray-kódex* B—F/G rétegei; egyúttal tán az útirányát is megadják azon befolyásoknak, melyek hatása alatt a S/I mintája készült. A F-csoport is világosságot nyer ez adatok révén, hisz így jobban érthető Franciaország déli részének hatása. Luxeuil-t Szt. Kolumbán 590. körül alapította. Eleven tudományos élet és ernyedetlen missziós munka áradt belőle.

Hogy a *Pray-kódex Naptárának* és S/I-ának B-rétege *frank eredetű*, maga *Szt. Benedek átvitelének* ünnepe is bizonyítja.

<sup>1</sup> EBNER: Quellen und Forschungen zur Geschichte und Kunstgeschichte des Missale Romanum im Mittelalter, Freiburg i. B. 1896, 343.

Ennek mindkét helyen *nyolcada* is van. Az ünnep annak emlékére keletkezett, hogy a VII. század derekán Mommolus, fleury-i apát (St. Benoit sur Loire) és Szt. Aigulf bencés Szt. Benedek és Skolasztika ereklyéit a feldult Montecassinóból. Fleury-be (orleansi egyházmegye) vitték. Azok az apátságok, melyek Cassinótól függttek, nem ünnepelték ezt az eseményt, hisz Cassino tagadta ennek megtörténtét. Németországban ritka ez az ünnep; *nyolcada* pedig alig van. St. Florian-kolostor legrégebb naptárában a XII. században nincs róla szó; a XI—XII. századi kremsmünsteri *Sacramentarium* (MS 22) 147. lapján megvan, nyilván Cluny hatására. KÜHÁR FLÓRIS hívta fel figyelmemet arra, hogy 1180-ban a pannonhalmi apát Péter montecassinói apátnál érdeklődött Cassino kiváltságairól a pannonhalmi-cassinói jogközség érdekében. Ezt Szt. István alapítólevele megadta már Pannonhalmának. PÉTER cassinói apát levelének végén (*Pannonhalmi Rendtört.* I. 608. — 1180. Dec.) ezt írja: „De festo quoque translationis non celebrando apostolicis excommunicationibus interdicto . . . quantum nuncio vestro placuerit, pauca de pluribus perscripsit.“ Pannonhalma a XII. század végén és a XIII. század elején imádság- és jogközségben élt Cassinóval; ezért a Translatio S. Benedicti-ünnepet nem ülhette meg. A Praykódexben pedig megvan az ünnep, sőt *nyolcada* is van. Ebből következik, hogy eredeti használati helye semmi ilyen összekötetésben nem volt Cassinóval. Ha az ünnepnek nem volna *nyolcada*, arra is gondolhatnánk, hogy *közvetve* került Magyarországra, de a *nyolcad* megléte ezt a feltevést kizárja.

Szt. Benedek ereklyéinek átviteléről és az ünnepről tájékoztat: LECLERCQ: *Fleury sur Loire*. A. L. V/2 1709—60. LEROQUAIS gyűjteményében a XII. század végéig a következő egyházak ünneplik Szt. Benedek átvitelét *nyolcaddal*:

1. Saint Vaast d'Arras és Corbie. X. század 2. fele. (I. 80).
2. Corbie, apátság. XI. század (I. 166).
3. Corbie, apátság. XII. század eleje (I. 193).
4. Foicy perjelség. A Fontevrault-i apátsághoz tartozik, Troyes-i egyházmegye, XII. század 2. fele (I. 294).
5. Maroilles, apátság. Arras-i egyházmegye (Cambrai) XII. szd. 2. fele (I. 306).
6. St. Benoit sur Loire (Fleury) XII. szd. utolsó negyede (I. 312).
7. Marchiennes, apátság, Arras-i egyházmegye. XII. szd. vége (I. 358).

Hét Sacramentariumban van tehát nyolcados ünneplése a szóban forgó ünnepnek; három Corbie-ra utal, egy-egy Fleury-re, Foicy-ra (Fontevrault), Maroilles-ra, Marchiennes-ra. Az is feltűnő, hogy Fleury-n kívül (a nyolcados ünneplés onnét indul ki), csak Foicy nem esik az arrasi egyházmegyébe. Ez a megfigyelés is megerősíti azt a feltevésünket, mely munkánk egyéb adataiból is valószínűnek látszik, hogy a S/1 Corbie felé utal, de minden bizonnyal az Arras-i (Cambrai) egyházmegyére, Franciaország északkeleti részén. Rendszeres kutatás itt biztos eredménnyel kecsegtet.

#### *A függelék-Sacramentarium (S/2).*

A *Pray-kódexnek* van egy része, melyet S/2-vel jelölünk; külön ívekből áll, így is elválnak a *Nagy Sacramentariumtól*. Tartalma viszont összefügg vele; ahhoz készült kiegészítésül, függeléknek. Oly ünnepek vannak benne, melyek a S/1-ben hiányoznak. Összesen 25 ünnepi, 3 (4) fogadalmi, 3 vigíliai misét közöl.

*Ebben nincs igazi magyar réteg.* Szt. Adalbert és Szt. Elek miséit ide bizonyára más monasztikus példányokból írták át.

S/2 nem terjed ki az egész évre; a három első hónap hiányzik, első miséje Szt. Adalbertről szól. Az egymásután később is megszakad; ezt bizonyítja, hogy Szt. Zsigmond miseimádságának csak kezdete van meg, utána törlés (XVI. fol.), melyre utólag egy beszédet írtak rá a tisztítóhelyen szenvedő lelkekről „Domine si fuisses hic“ kezdettel.

S/2-nak a következő rétegei vannak:

#### *a) Bencés-monasztikus réteg:*

1. IV. 23. Adalbertus, O. S. B., prágai püspök, vértanú.
2. V. 13. Maiolus, cluny-i apát.
3. VI. 26. Maxentius, O. S. B., poitiers-i apát.
4. VI. 17. Alexius, a római S. Alessio védőszentje.
5. X. 31. Wolfkangus, einsiedelni prior, hithirdető Magyarországon, regensburgi püspök (vigíliai miséje is van).
6. XI. 7. Willibrordus, Utrecht püspöke, az echternachi kolostor alapítója.
7. XI. 21. Columbanus, Luxeuil és Bobbio apátja.

Ide tartoznak még Szt. Flórián, a „pro congregatione“ fogadalmi mise, Szt. Zsigmond miséje (fogadalmi mise „pro febricitantibus“), melyből csak a Complenda (áldozás utáni imádság) egy része maradt meg.

## b) A F-csoportozhoz tartoznak:

1. VI. 30. Marcialis, limoges-i püspök.
2. VII. 28. Nazarius et Celsus, milanói vértanúk (Celsus galliai származású).
3. VII. 31. Germanus, auxerre-i püspök.
4. VIII. 11. Radegundis, Bertchachar leánya, I. Chlotar felesége.
5. VIII. 16. Arnulf, metzi püspök.
6. X. 31. Quintinus, amiens-i vértanú (St. Quentin).
7. XI. 17. Anianus, orleans-i püspök.

## c) A vértanúcsoporthoz számítódnak:

1. VII. 8. Kylian, würzburgi püspök, vértanú.
2. VII. 25. Christophorus, vértanú (vigiliával).
3. VIII. 25. Genesisius (arles-i vértanú?).
4. IX. 26. Ciprián, afrikai vértanú.
5. IX. 26. Justina, afrikai vértanú.
6. X. 9. Dominus, martyr apud Juliam.
7. XI. 4. Vitalis et Agricola, bolognai vértanúk.
8. XII. 4. Barbara (Borbálya), szűz, vértanú.
9. VIII. 8. Severus, Severianus, Carpoforus, Victorimus, albanói vértanúk.

Többen ezek közül a R-réteghez tartoznak. Csodatevő Szt. Gergelyt tévesen mondja S/2 pápának, ezt a tévedést átveszi a Naptár is. Vigiliájuk Szt. Kristóf, Wolfkang és Nagyasszony ünnepeinek van. Figyelmet érdemelnek a S/2 fogadalmi miséi:

1. De omnibus sanctis.
2. Pro congregatione (B).
3. In honorem S. Sigismundi.
4. A cunctis. Későbbi beírás, de 1216 előtt.

S/2 mintáját egy franciaországi, a cluny-i congregatiohoz tartozó bencés apátságban kereshetjük. Talán a két vigiliás ünnep vezethet nyomra: Szt. Kristófé, és Wolfkang-é. Az is lehet, hogy ezt a két vigiliát nem az alapul szolgáló példányból írták be, hanem azért másolták valahonnan, mert a S/2 használati helyén a két szentnek ereklyéit tisztelték, vagy más, számunkra már ismeretlen vonatkozást akartak ezzel kifejezni. Szent Wolfkang magyar földön volt hithirdető egy ideig, lehet, hogy ezért kapott ünnepe vigiliát. Szt. Kristóf vigiliáját a XI—XII. századokban két reimsi Missaleban találjuk meg.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> LEROQUAIS, i. m. I. 130., 362.

Más nyomot nyujtana látszólag Szt. Martialis ünnepe, aki limogesi püspök volt. Róla nevezték el a híres St. Martial-apátságot. *Secreta*-jában ezt olvassuk: „ut quem doctorem habuimus in terris.“ De viszont Szt. Wolfkangnál is hasonló az eset: „qui pastor noster extitit...“ Ez pedig megint más irányba vinne. Valószínű az, hogy *S/2* több forrás alapján készült, ezért az ily szövegek nem mutatnak biztos irányt.

Hogy *S/2*-t függeléknek szánták *S/1*-hez, abból látszik, hogy miseimádságai vagy nincsenek meg *S/1*-ben, vagy ha vannak is ott az illető szentektől, azok szövege más, mint *S/2*-é. *S/2* több helyről merít, de forrásai francia, cluny-i apátságokból valók. Ezt Szt. Maiolus ünnepe bizonyítja. Német hatás is kimutatható *S/2*-n.

LEROQUAIS-nál<sup>1</sup> *S/2* szentjei közül Szt. Adalbert (mint apát) csak a XIV. század végén fordul elő egy római Miskönyvben, Szt. Domninus<sup>2</sup> egy párizsi (St. Victor), XV. századi Miskönyvben. Szt. Wolfgangot és az albanói vértanúkat pedig ott hiába keressük.

Hogyha a *S/2* szentnévsorát összevetjük a *Csízio*val, a *S/1*, a *K* névsorával, azt látjuk, hogy bennük a következő ünnepek közösek:

<i>S/1</i>	<i>Csízio</i>
IV. 23. Adalbertus	IV. 23. Adalbertus
V. 4. Florianus	V. 4. Florianus
VII. 8. Kylianus	VII. 8. Quilianus
VII. 17. Alexius	VII. 16. Alexius
VII. 25. Christophorus	VII. 28. Pantaleo (N. et C.)
VII. 28. Nazarius, Celsus	X. 31. Quintinus
VII. 31. Pantaleo	
VII. 31. Germanus	
VIII. 14. Vigilia S. Mariae	
X. 16. Sigismundus	
X. 31. Wolfkangus (késői beírás)	
XI. 17. Anianus	

Szt. Kristófot a *Csízio* nem említette, mert erre a napra Szt. Jakab ünnepe esik. X. 16-án Szt. Zsigmond engedte át helyét Gallusnak. Különben

<sup>1</sup> I. m. II. 201.

<sup>2</sup> U. o. III. 222.

se biztos, hogy a S/2-ben Szt. Zsigmond miséje X. 16-ához való napi mise és nem inkább fogadalmi mise. Ez utóbbi valószínűbb.

Szt. Quintinus megvan a Csízióban, hiányzott S/1-ban; megfordított az eset Szt. Wolfganggal, akiről késői beírás emlékezik meg S/1 91. fol.-ján, viszont a Csízió hallgat róla.

Ezek az adatok is azt igazolják, hogy S/2 tényleg pótlásként készült S/1-hez és a Csízióhoz. Ugyanerre a következtetésre jogosít S/2 imádságainak összevetése S/1-ével.

Szt. Adalbert miséjéből S/1-ben és S/2-ben egyezik a Collecta, különbözik a másik két miseimádság. Érdekes, hogy a Hahóti-kódex (MR 126, Zágráb) és a zágrábi Breviárium (MR 67, 1290. év) Adalbert-collectája egyezik a Pray-kódexével; viszont a XIV. szd-i zágrábi Missale (MR 133) Collectája más, két misekönyörgés tartalmilag azonos S/2-ével.

Szt. Flórián Collectája azonos S/1-ben és S/2-ben (ugyanaz a zágrábi MR 133-ban); S/1-ban a másik két miseimádság hiányzik.

Míg S/2 Csendes imádsága és áldozás utáni imádsága különbözik a zágrábi MF 133-étól, feltűnően egyezik az osztrák Szt. Flórián-apátság 12. századi Missaléjának Collectájával és Csendes imádságával. Ebből is arra következtetünk, hogy Szt. Flórián tisztelete onnét került a Pray-kódexbe.

Szt. Kilián-nak mások a miseimádságai S/1-ben és S/2-ben (MR 133-é is mások.)

Szt. Elek Collectá-ja azonos S/1-ben és S/2-ben, a Hahóti-kódexben és MR 67-ben (zágrábi Brev.). S/1-ben hiányzik a Secreta, a Postcommunio pedig más, mint S/2-é. MR 133. 156' fol. miseimádságjai harmadik változatot képviselnek.

Szt. Kristófnak van vigiliája S/2-ben, ami nincs meg S/1-ben. S/1 Szt. Kristóf Collectája azonos a Hahóti-kódexével.

Nazariust Celsust, Pantaleont S/2 egy szövegbe foglalja, S/1 Pantaleonról külön könyörgésben emlékezik meg. Ezekről megint különbözik a Hahóti-kódex.

Szt. Germanusnak S/1-ben csak Collectája van, azonos S/2-vel, de S/2-ben megvan a két másik miseimádság is.

Szt. Zsigmondról két miséje van ugyan S/1-nek, de S/2-é egészen más. S/1 az átvitelt ünnepli, S/2 pedig fogadalmi misét ad a lázbetegekért. S/2 említi Zsigmond társait is (Domn[in]us-t, Basilinust, Petrust, Pyrrust, Pyrrinust, Restitutust, Basiliust, Desideriust); a Hahóti-kódexnek róla szóló, de másszövegű fogadalmi miséje hallgat ezekről a társakról. Szó van azonban róluk egy St. Gallen-i X. századi (No 339) kéziratban. (V. ö. FRANZ Die Messe im deutschen Mittelalter. Freiburg, 1902. 198/9) Szt. Zsigmond tisztelete a svájci St. Maurice in Wallis-ből (Agaunum) terjedt el és St. Gallen-ből jutott Luxeuil-be. (U. o. 195. 198). Szt. Wolfgang két miseimádságát S/2-ből szórol-szóra átírták S/1 91. l.-jának szélére. Az írásjelleg is azt mutatja, hogy átírás történt S/2-ből.

Szt. Ányosról (Anianus) S/1-ben csak Collecta van, ez is más, mint S/2-é, hol a másik két könyörgés is megvan.

Hogy S/2 bencés monostor számára készült, az a XII' lapon levő „pro congregatione“ fogadalmi miséből világlik ki. „Deus qui famulos tuos in hoc loco degentes sub sancta professione de tempestatibus huius seculi eri[ipu] isti et ad portam monasterii et quietis venire fecisti, concede propicius, ut hic in perpetuum te auxiliante saluentur. P... Divina quesumus domine mysteria huius congregationis fratres muniant ubique et protegant...“

Bizonyára itt is a boldvai Szt. János-apátságról van szó, hisz S/2 szorosán összetartozik a számára írt S/1-mal és Naptárral. Szt. Kristófnak ott különleges tisztelete lehetett, hiszen vigiliája is volt. Ez vagy az anyaapátságból, vagy a kézirat mintapéldányából származott oda.

### *A Pray-kódex Naptára.*

A *Pray-kódex*ben találjuk meg *Magyarország legrégebb teljes naptárát*. Ez juliánus rendszerű öröknaptár. Minden hónapnak külön lap jut. Balszélen feketével állnak az újhold-számok, aztán pirossal az újhold-betűk, A—V (litterae postpunctatae) és A—T (litterae praepunctatae). Ezután a napjelző betűket írták feketével (A—G). A hónap napjainak sorszámait római módra jelzik pirossal. A szentek és ünnepek átlag feketével, a nagyobb ünnepek pirossal vannak írva.

A lapfőn minden hónap élén pirossal írva áll egy-egy szó, mely az illető hónap első napjának vasárnapi betűjével kezdődik. Ezen szavak összeolvasva, a következő verset adják:

Altionans Dominus Divina Gerens Bonus Extat Gratuito Celi (Fe(r)et)  
Aurea Dona Fideli.

A lapfőn még különféle időszámító szabályok vannak; legtöbbjüket a könyvkötő levágta.

Két vers is van a lapfőn minden hónap elején.<sup>1</sup> (Az októberi első vers le van vágva.) Az első vers az állatkörnek azon jegyét mutatja meg, melyben a Nap abban a hónapban áll. Pl. Principium iani sancit tropicus capri cornis. Ezzel függ össze,

<sup>1</sup> Közzétette: Zalán, MKSzemle, 1926, 251/2.

hogy a középkori szabály szerint: Semper quindenis ponantur signa Kalendis, a Napnak az állatkör valamelyik jegyébe való belépése mindig az illető hónap XV. Kal-ra esik. Ezért áll pl. a januári naptárban pirossal: XV. Kal. Jan.. Sol in capricornium; és XV. Kal. Feb. Sol in aquarium és így tovább.

A másik vers a szerencsétlen napokat (Dies Aegyptiaci) jelzi. Pl. Jani prima dies et septima fine timetur.<sup>1</sup> Ezeket a jelzett napon külön is megjelölik DE betűkkel, pirosan. Rendszerint nem esnek össze azokkal a napokkal, melyeket a szerencsétlen napok jegyzéke sorol fel a IV. folián, hanem a lapfőn levő vers jegyzékével. Mivel pedig a IV. fol. jegyzékében rendszeren más szentek nevei vannak, mint a Naptár megfelelő napjain, azt kell gondolnunk, hogy ez a szerencsétlen nap-jegyzék nem függ össze a Naptárral. Más minta után írták át, még pedig hibásan.

Ezenkívül minden hónapnál megtaláljuk a napok és a hó holdszámát, különféle csillagászati és időszámító szabályokat. Végül minden hónapra van egészségi szabály is. Ha a római réteget figyelmen kívül hagyjuk, a Naptárban levő vértanú-csoporthoz 160, a monasztikusokhoz 61, Szt. Benedeket, Skolasztikát, Egyedet, Gellértet (kétszer), Adalbertet, Andrást és Benedeket (H/B) hozzászámítva, 69 szent tartozik. A *Naptár* is egyetemes, szerzetesi jellegű, éppúgy, mint a *Csízió*, S/I B-rétege, nem pedig részleges és nemzeti. Mégis a *Naptár* igazában csak bővítése a C-nek és a két *Sacramentarium*nak. A frank-csoport 64, (72), a német 7 (24), a keleti 30, a magyar 11 (14) ünnepet sorol fel. A *Pray-kódex* összes szentnévsorai közül legjobban a *Naptár*én látjuk a *francia szentek előtérbe kerülését*, ezt csak mintájának francia eredetével és egyéb francia befolyással magyarázhatjuk. Ez a befolyás azonban nem a mai fogalmaink szerint való nemzeti szellemből, hanem egyetemes szerzetesi eszményekből táplálkozott. A szerzetesi réteg az alap-

<sup>1</sup> LEROQUAIS gyűjteményében csak két kézirat jelzi az egyiptomi napokat: 1. GELLONE VIII. szd. (I. 7.) 2. ANGERS, X. szd. (I. 71.). Ez utóbbiban megvannak az Embolismusok, a nap- és holdévek, a *computus paschalis*. V. ö.: a másolótól elrontott változatot is: LEROQUAIS: Le Bréviaire — Missels du Prieuré clunisien de Lewes, Paris, 1935. 5., továbbá Corbie és AMIENS naptárait: DELISLE: Mémoires sur l'anciens Sacramentaires, Paris, 1886, 325—360. és 393/4.



vető a *Naptárban* is; ez igazában egyetemes irányú, de hatottak rá azok a kultuszok, melyek a mintapéldány eredeti helyén voltak honosak. Ezt a folyamatot a *Pray-kódex* valamennyi szentnévsorán észleljük (kivéve S/2-ét). Mivel a *Pray-kódex* egy magyar bencés apátság számára készült, a szerkesztő valamennyi névsorba beledolgozta a magyar szenteket is. Ugyanígy volt ez ott is, ahonnét az eredeti névsorok származtak. Mivel a *Pray-kódex* Naptárában a német réteg nem gyarapodott, legalább is nem oly mértékben, mit a B-, F-, O-réteg, azért — bár a német hatás meglétét nem tagadjuk — a *francia hatást kell legerősebbnek tekintenünk*.

Az a hithirdető tevékenység, mely Salzburgból és Passauból akarta a magyarokat megtéríteni, a magyar egyházi szervezet megalapítása után már hatástalan maradt a liturgia alakítására. Ezt a salzburgi és passauai XII. századi Naptárak összevetése is igazolja a *Pray-kódex* Naptárával.

#### A nagy Naptár magyar (H) rétege:

1. II. 24. Translatio S. Gerardi (utólagos bejegyzés).
2. IV. 24. Georgius m. Adalbertus ep. ep. et m.
3. V. 30. Translatio dexteræ S. Stephani regis (utólagos bejegyzés).
4. VI. 27. Elevatio S. Ladislai regis.
5. VII. 17. Alexius cf.
6. II. 17. Andreas et Benedictus (törlés fölött).
7. VII. 26. Gerardus e. et m.
8. VIII. 15. Transitus S. Stephani (halála napja).
9. VIII. 20. Stephani regis cf. Transitus S. Stephani (temetése napja).
10. IX. 2. Henrici ducis deposicio.
11. XI. 24. Passio (deposicio) S. Gerardi.
12. X. 11. Inventio corporis S. Stephani regis.
13. XI. 5. Henricus dux et conf. (elevatio).
14. XI. 19. S. Elisabeth vidua (utólagos beírás).

Erről a rétegről a Pannonhalmi Szemlében írtunk.

#### A Naptár szerzetesi bencés (B) rétege:

1. I. 5. Symeon (Stylites), meghalt 459. Antiochia mellett.
2. I. 10. Paulus, primus heremita, meghalt 347 táján.
3. I. 15. Maurus, abbas, O. S. B., Glanfeuil alapítója; meghalt 584 táján.
4. I. 17. Antonius monachus, remeték szervezője, meghalt 356/7.

5. I. 31. Aldegundis virgo, Maubeuge alapító apátnője, megh. 683 táján.
6. II. 1. Brigida virgo, Írország védőnője, Kildare apátnője, megh. 523.
7. II. 9. Alton confessor, Altenmünster alapítója, meghalt 760.
8. II. 11. Eufraxia virgo, meghalt 410., egy egyiptomi kolostorban.
9. II. 24. Matthias ap., ereklyéi a róla nevezett trieri apátságban.
10. II. 25. Walpurga virgo, O. S. B. apátnő, Heidenheimben meghalt 779., Eichstättbe vitték 871-ben.
11. II. 27. Leander episcopus, sevillai érsek, Szt. Isidor bátyja, szerzetes, meghalt 600/1.
12. II. 28. Romanus abbas, Condat apátja, meghalt 463/4. St.-Claudeban.
13. III. 10. Attala confessor, Bobbio apátja, Szt. Kolombán utóda, meghalt 627.
14. III. 17. Gertrudis virgo, nivelles-i apátnő, meghalt 659.
15. III. 19. Johannes abbas, szír, apát Spoleto mellett; VI. sz.
16. III. 20. Gumberthus ep., Lindisfarne püspöke, szerzetes, megh. 687-ben.
17. III. 29. Eustasius abbas, Luxeuil apátja, Szt. Kolombán tanítványa, meghalt 625.
18. IV. 30. Quirinus m., ereklyéit 1050-ben vitték Neussba.
19. V. 1. Walpurgis v., O. S. B. apátnő, Willibald nővére, meghalt 779. Heidenheimben.
20. V. 2. Sigismundus, burgundi király, eltemették St. Maurice-ban.
21. V. 4. Florianus, sírja St. Florianban van.
22. V. 5. Gotthardus ep., O. S. B., hildesheimi püspök, meghalt 1038. 1131-ben avatták szentté.
23. V. 9. Macharius abbas, Antiochia érseke, meghalt St. Bavoban. 1067-ben avatták szentté.
24. V. 13. Maiolus abbas, cluny-i apát.
25. V. 14. Bachumius abbas, az egyiptomi szerzetesség szervezője, meghalt 346.
26. V. 14. Translatio s. Dominici conf., meghalt 1221., 1234. szentté-avatva. (Utólagos bejegyzés.)
27. V. 26. Augustinus, anglorum ep., O. S. B., meghalt 604-ben. Anglia apostola.
28. VI. 1. Simeon mon., remeteként élt Trier mellett.
29. VI. 5. Bonifatius et socii eius, Németország apostola, meghalt 754.
30. VI. 16. Translatio s. Quirini m. Tegernsee bencés apátságba. VI. 16. 804.
31. VI. 23. Regina v., ereklyéit Flavigny bencés apátságba vitték.
32. VI. 26. Maxentius cf., O. S. B., apát Poitiers-ban, meghalt 515.
33. VII. 6. Goar cf., aquitaniai pap; Trier mellett remetéskedett (St. Goar).
34. VII. 7. Willibaldus cf., O. S. B., eichstätti püspök, meghalt 786/7.
35. VII. 11. Translatio s. Benedicti.
36. VII. 16. Hilarius mon., ostiai vértanú.
37. VII. 18. Octava s. Benedicti.
38. VII. 19. Arsenius mon., egyiptomi remete, meghalt 449.

39. VIII. 5. S. Dominici conf. de ord praedic. (utólag béírva).
40. IX. 1. Verena v., meghalt 300. St. Moritzban, Solothurn; eltemették Zurzachban (Kanton Aargau) (bencés apátság).
41. IX. 2. Nonosus diaconus, Monte Soracte apátja, Etruriában, Népi védője; Notker püspök 1032—52 közt ereklyéit Freisingbe vitte.
42. IX. 6. Magnus cf. vagy Magnoaldus, apát, Szt. Gallus tanítványa.
43. IX. 12. Salvius ep. Albingensis, qui contempo saeculo monasterium ingressus (Mart. Usuardi Greven. PL. 124, 458.).
44. IX. 12. Vincencius cf. „In coneobio Sonegias translatio beati Vincentii confessoris et monachi“, Mart. Usuardi Molan. PL. 124, 490.
45. IX. 24. Ruthbertus cf., Salzburg első püspöke. St. Peter alapítója, meghalt 715. Translatio St. Peterből Salzburgba IX. 24. 774.
46. X. 4. Beatissimi Francisci conf., utólag béírva. 1228-ban avatták szentté.
47. X. 7. Wolfkangus ep., Translatio et canonizatio. Regensburgi püspök. V. ö. X. 31.
48. X. 13. Colomannus m., ír zarándok, meghalt 1015-ben, mint vértanú, Stockerau mellett. Melkben temették el.
49. X. 16. Gallus conf., Szt. Kolumbán barátja, St. Gallen alapítója, meghalt 627 után.
50. X. 21. Hilarion mon., Szt. Antal tanítványa, meghalt 371.
51. X. 31. Wolfkangus ep., O. S. B., einsiedelni prior, regensburgi püspök, Piligrim barátja, meghalt 994.
52. XI. 2. Recordatio defunctorum 971.
53. XI. 3. Pirminius abbas, et chorepiscopus, Reichenau alapítója, meghalt 753.
54. XI. 6. Leonardus pretiosus conf., Noblac (Limoges mellett) alapítója, megh. 559 táján (utólagos beírás).
55. XI. 7. Willibrordus ep., a frizek apostola, Utrecht püspöke, Echternach alapítója.
56. XI. 8. Willechadus cf., bremeri missió püspök, meghalt 789.
57. XI. 16. Othmarus abbas, St. Gallen első apátja, meghalt 759.
58. XI. 17. Florianus conf., Confluentis monasterii.
59. XI. 21. Columbanus abbas, Luxeuil és Bobbio apátja, meghalt 615.
60. XII. 3. Solus conf., eichstätti apát.
61. XII. 5. Nicetus ep. et cf., trieri apát, püspök, meghalt 566.
62. XII. 18. Wunibaldus abbas, O. S. B., eichstätti apát, meghalt 786/7.
63. XII. 31. Columba virgo, Sensben szenvedett vértanúhálált, ereklyéi a sensi Ste. Colombe bencés apátságban.

Természetesen ide tartoznak még Szt. Benedek (III. 21.), Szt. Skolasztika (II. 10.), Szt. Egyed (IX. 1.) a R-rétegből,

Szt. Gellért, Benedek és András a H-rétegből, Szt. Márton a F-rétegből és több más szent, más csoportokból, kiknek ereklyéi bencés apátságokban voltak és kikkel a bencések szorosabb kapcsolatban voltak.

A B-réteget ezek szerint osztályozhatnók B/G- és B/F-csoportokra; de ez nagyon megduzzasztaná értekezésünket.

*A Naptár frank=(F) rétegéhez tartoznak:*

1. I. 9. Quintinus, amiensi vértanú.
2. I. 13. Hilarius, Poitiers püspöke, meghalt 366.
3. I. 17. Sulpitius Pius cf., bourgesi püspök, meghalt 644.
4. I. 25. Preiectus mr., Candedin apátja, Clermont püspöke, megh. 674.
5. I. 29. Valerius ep. cf., trieri püspök a III. században.
6. II. 6. Vedastus, Arras püspöke, meghalt 540.
7. II. 6. Amandus, a belgák apostola, remete, meghalt 679.
8. II. 8. Helena regina. Translatio. Ereklyéi Rómában, Hautvillersben és Trierben.<sup>1</sup>
9. II. 13. Stephanus ep., lyoni püspök, meghalt 512 táján.
10. II. 18. Simeon ep., Metz püspöke a IV. században.
11. III. 1. Simplicius pp., Bourges érseke, meghalt 480 táján; nem volt pápa.
12. III. 5. Quiriacus m., trieri pap és vértanú a IV. században.
13. III. 22. Paulus ep. (Narbonne).
14. IV. 2. Nicetius ep., Lyon püspöke, meghalt 573.
15. IV. 8. Perpetuus ep., Tours püspöke, meghalt 491.
16. IV. 15. Helena regina, meghalt 326.
17. IV. 19. Leo pp., meghalt 1054. Azelőtt touli püspök.
18. V. 5. Hilarius, Poitiers püspöke, meghalt 368.
19. V. 11. Mamertus ep., viennei érsek, meghalt 475.
20. V. 13. Gengulfus m., burgundi vértanú, meghalt 760.
21. V. 13. Servatius, Tongern püspöke, meghalt 384. Maasstrichtben.
22. V. 16. Peregrinus m., Auxerre püspöke, vértanú.
23. V. 22. Helena regina, auxerreai szűz, nem volt: regina (utólagos megjegyzés).

<sup>1</sup> Szt. Ilona Translatioja II. 7-én van egy reimsi Sacramentariumban (X. szd. vége. Reims. Bibl. Mun. ms. 124). Ugyane napon a laoni Bibl. Mun. ms. 236. kéziratában (reimsi Missale a XI. szd. végéről) Nat. S. Helemae reginae. Egy római eredetű XIV. századi karthauzi kéziratban (Paris, ms. lat. 826) II. 8-án van Szt. Ilona ünnepe. (LEROQUAIS, I. 130, II. 201). A Pk. Naptárában II. 8-án van Szt. Ilona, S/1-ben „commemoratio“ címen miséje. Ez eredetileg ereklyéátviteli ünnep volt.

24. V. 23. Desiderius ep., langresi püspök, vértanú, meghalt 407.
25. V. 24. Donatus et Rogatianus m., nantesi vértanú, meghalt 287.
26. V. 26. Priscus m., auxerrei vértanú, meghalt 274.
27. V. 29. Maximinus ep., trieri püspök, meghalt 353., róla nevezték el a trieri St. Maximin apátságot.
28. VI. 6. Amantius ep., Lyon vagy rennesi püspök.
29. VI. 8. Medardus ep., Noyon és Tournai püspöke, meghalt 560. Róla nevezték el a St. Médard apátságot Soissonsban.
30. VI. 30. Marcialis ep., Limoges püspöke, meghalt 614.
31. VII. 4. Translatio s. Martini episcopi.
32. VII. 12. Arnulfus m., toursi püspök?
33. VII. 21. Felicianus m., galliai vértanú.
34. VII. 31. Germanus ep. et c., auxerrei püspök, meghalt 445. (Ravennában.)
35. VIII. 11. Radegunda, Berthachar leánya, meghalt 587.
36. VIII. 12. Sulpicius m., bourgesi püspök, meghalt 644.
37. VIII. 16. Arnulfus ep., Metz püspöke, meghalt VIII. 16. 641.
38. VIII. 31. Paulinus ep. et cf., Trier püspöke, meghalt 358.
39. IX. 2. Justinus ep., igazában Justus, lyoni püspök, meghalt Liège-ben 705.
40. IX. 4. Marcellus m., Chalon-sur-Saoneban szenvedett vértanúságot.
41. IX. 7. Regina v., Alise- (Autun)-ban halt meg, mint vértanú.
42. IX. 17. Lambertus ep. et m., Maastrichti püspök, meghalt Liège-ben, 706.
43. IX. 18. Florentius m., Poitiers mellett halt vértanúhalált.
44. IX. 22. Liutrudis v., Chalonsban élt, ereklyéit Neu-Korveybe vitte 863/4-ben Adelgar apát.
45. X. 1. Remigius, reimsi püspök, meghalt 532/5.
46. X. 1. Germanus ep., auxerrei püspök, meghalt 445.
47. X. 1. Vedastus ep., Arras püspöke, meghalt 540.
48. X. 2. Leodarus ep. et m., Leodegarius, Autun püspöke, vértanú, meghalt 678.
49. X. 9. Dionysios, Paris első püspöke, meghalt 285.
50. X. 15. Fortunatus m., lyoni püspök.
51. X. 20. Caprasius m., galliai vértanú.
52. X. 23. Severinus archiep., Bordeaux érseke?
53. X. 25. Crispinus et Crispinianus mm., soissonsai vértanúk Diokletianus alatt.
54. X. 26. Demetrius m., püspök, vértanú, Gap-ban. Talán összetévesztették a thessalonicai vértanúval?
55. X. 26. Vedastus et Amandus. Translatio.
56. X. 31. Quintinus martyr. Amiens és St. Quentin vértanúja.
57. XI. 4. Amantius ep. et cf. in Galliis civitate Rotenis (Rennes).

58. XI. 11. Martinus ep., toursi püspök, † 397.  
 59. XI. 13. Briccius ep., toursi püspök, St. Márton utóda, † 443.  
 60. XI. 17. Anianus ep., orleansi püspök, † 453.  
 61. XI. 18. Octava S. Martini episcopi.  
 62. XII. 5. Nicetus ep. et cf. trieri püspök, azelőtt apát, † 556.  
 63. XII. 14. Nichasius ep. et cf., Reims érseke, † 407.  
 64. XII. 17. Beatus Lazarus; a legenda szerint Marseille püspöke.  
 65. XII. 29. Sabinianus, Sens első püspöke.

Nem volt könnyű azonosítani Szt. Valenst (V. 21). Bizonyára francia szentet kell látnunk benne, mivel USUARD így ír (Remens.): „Antissiodori depositio Sancti Valis (Valentis?), presbyteri et confessoris“. ADO-nál a Függelékben ez áll:<sup>1</sup> Antissiodori, depositio b. Valis p. et conf., et Valentis m. Az *auxerre-i Naptárban* ezt találjuk: „XII. K. jun. In civitate Antissiodoro depositio B. Valentis presbyteri et confessoris.“<sup>2</sup> LEROQUAIS-nál kétszer van szó Valensről: egy XI. századi Sacramentariumban; ezt Reichenauban írták a trieri St. Maximin számára, a XII. században Verdunban használták,<sup>3</sup> az ottani Mária-templomban; egy másik XI. századi Sacramentariumban, mely lehet, hogy a St. Georges de la Forêt Noire-apátság<sup>4</sup> számára készült.

A F-réteghez vehetjük még jogosan Szt. István, Szt. János, Aprószentek nyolcadait,<sup>5</sup> Resurrectio (III. 27), Ascensio (V. 5)

<sup>1</sup> MIGNE P L 123, 426.

<sup>2</sup> LECLERCQ: Martyrologe, Dictionnaire d'Archéologie et Liturgie (A L) X/2, 2587; P L 138, 1228.: „XII. Kalend. Jun... Antissiodori natale sancti Valis confessoris.“

<sup>3</sup> LEROQUAIS: Les Sacramentaires... I. 113/6.

<sup>4</sup> Ib. I. 170.

<sup>5</sup> Ez a három octava biztosan nem római eredetű: Pk. Fol XXX. hangsúlyozza: „Iuxta romanam auctoritatem nullorum sanctorum octavas observare debemus nisi de quorum aliquam certam tradicionem a sanctis patribus habemus.“ Róma ezeket a nyolcadokat csak a XIV. században ismeri el. DURANDUS (1296) ismeri és magyarázza őket. (Rat. VII. 45, 47), BELETH († 1165) Aprószentek nyolcadát említi (Explicatio div. off. 71). A XII. század folyamán Cluny-ben ülték meg e nyolcadokat. St. Bertin-i Sacramentarium, XII. szd.; egy spanyol Cluny-jellegű apátság Sacramentariuma (LEROQUAIS I. 276, 342) említi Szt. István és Aprószentek nyolcadát. Ezek is F-réteghez számíthatóknak és mivel Cluny-re jellemzők, a B/F-réteghez.

Domini; Adventus Spiritus Sancti (V. 15),<sup>1</sup> Transfiguratio Domini (VIII. 6) ünnepeit,<sup>2</sup> mert bár ezek az ünnepek részben Cluny-ból, részben keletről származtak, a XII. század folyamán Franciaországban már meghonosodtak éppúgy, mint a Conceptio B. Mariae is. Ezek tehát nem tartoznak szükségképen a keleti (O) réteghez.

*Így a frank-réteg ünnepeinek száma 73 volna.* De ez csak hozzávetőleges szám; mivel a rétegeket nem lehet pontosan elkülöníteni, azért más szempont szerint a csoportok állománya változhatik. Szt. Márton pl. tartozhatnék a B-réteghez is, de tiszteletét a gallo-frank egyház honosította meg, ezáltal lett egyetemes egyházi ünnep. Az ilyen módosulás azonban nem jelent lényeges eltolódást számításunkban.

*A német (G) réteghez tartoznak:*

1. II. 9. Alto, Altomünster alapítója, † 749 ..... B.
2. II. 25. Waldburga, O. S. B. apátnő, Heidenheim. † 779 ..... B.

<sup>1</sup> Hippolitus húsvétmutató táblája szerint az Üdvözítő pénteken, márc. 25-én halt meg a kereszten. Szt. Ágoston is azt mondja: „Sicut a maioribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit auctoritas, octavo enim kalendas Aprilis conceptus creditur, quo et passus“ ( De Trinitate l. IV. c. V. PL 42, 894). Erről a napról aztán azt is mondják, hogy a világ első napja. Ebből a feltevésből kiindulva — anélkül, hogy történelmi igazságát ezzel elfogadnók — ha III. 25. Krisztus halála, akkor III. 27. feltámadása, V. 5. mennybemenetele, V. 15. a Szentlélek eljövetele.

Ezért ünnepelték Galliában a jelzett napokon a megváltás ezen eseményeit. Ezzel természetes nem szünt meg a rendes, változó dátumon a Húsvét, Áldozócsütörtök stb. ünneplése.

Ezért találjuk meg a Pk. Naptárában is III. 18-án pirossal: primus dies saeculi. Ha III. 25. a hetedik nap (a kész világ első napja), akkor a teremtés első napja III. 18., mivel III. 25-re Gyümölcsoltó esett, a kereszthalálra már nem gondoltak. Egy meroving Naptár töredékében északi Galliából III. 21-én ez áll: Et primi dies saeculi (Delisle, mémoires. I, 311). Az Amiens-i Naptárban (IX. szd. 18-án: Dies primus saeculi (76. 329). A Corbie-i Naptárban (X. sz. Leningrad Q. I. 56) III. 18-án: Dies primus saeculi.

<sup>2</sup> Urunk színéváltozásának ünnepe keleti eredetű, de Galliában hamar meghonosodott; onnét jutott Magyarországra is. Megvan már a Hahóti-kódexben a XI. szd. végén. Miseszövegek itt is, a Pk-ben is azonosak, éppúgy a benedictio uvae (szőlőáldás) szövegei is. Ez a misében a „Per quem omnia“nál történt a Kánonban. Ugyanaz a szöveg, de hosszabb a mai görög liturgiában is. Rómában a Transfiguratio csak 1457-ben III. Callixtus által talált befogadást.

- |     |       |     |  |        |
|-----|-------|-----|--|--------|
| 3.  | V.    | 1.  | Waldburga, O. S. B. Translatio .....   | B.     |
| 4.  | V.    | 4.  | Flórián, vértanú St. Florianban .....  | B.     |
| 5.  | V.    | 5.  | Gotthárd, O. S. B. Hildesheimi püspök † 1038 .....   | B.     |
| 6.  | VI.   | 5.  | Bonifác, O. S. B. Németország apostola † 754 .....   | B.     |
| 7.  | VI.   | 16. | Quirinus, ereklyéit e napon 804-ben vitték Tegernseebe B.  |        |
| 8.  | VI.   | 16. | Aureus et Justina, mainzi vértanúk .....   | G.     |
| 9.  | VI.   | 21. | Albanus, pap, vértanú Mainz mellett .....  | G.     |
| 10. | VII.  | 4.  | Ulrik, augsburgi püspök, † 973 (szentté av. 993) .....   | G.     |
| 11. | VII.  | 7.  | Willibald, O. S. B. eichstätti püspök, † 786 .....   | B.     |
| 12. | VII.  | 8.  | Kylian, würzburgi püspök, † 689 .....  | G.     |
| 13. | VIII. | 7.  | Afra, augsburgi vértanú .....  | G.     |
| 14. | IX.   | 20. | Emmeram, poitiersi püspök, hithirdető Bajorországban, ereklyéi a regensburgi St. Emmeram-ban ..... | B/F/G. |
| 15. | IX.   | 24. | Ruthpertus, Salzburg első püspöke, a St. Peter-apátság alapítója .....                             | B/G.   |
| 16. | X.    | 7.  | Wolfgang, O. S. B. hithirdető Magyarországon, regensburgi püspök, † 994 .....                      | B.     |
| 17. | X.    | 10. | Gereo, kölni vértanú .....   | G.     |
| 18. | X.    | 13. | Kálmán (Colomannus) vértanú Strockerau mellett, 1015-ben. Ereklyéi Melkben .....                   | B/G.   |
| 19. | X.    | 22. | Severus, ravennai püspök, ereklyéi Mainzban és Erfurtban G.  |        |
| 20. | X.    | 31. | Wolfgang, regensburgi püspök, halála napja .....   | B.     |
| 21. | XI.   | 7.  | Willibrord, utrechti püspök, Echternach alapítója † 739.   |        |
| 22. | XI.   | 8.  | Willehad bremeni püspök, † 789 .....   | B.     |
| 23. | XII.  | 3.  | Solus eichstätti pap, apát .....   | B.     |
| 24. | XII.  | 18. | Wunebald, O. S. B. Heidenheim alapítója .....  | B.     |

Ebből a névsorból világosan kitűnik, hogy a *Pray-kódex* Naptárának német rétege — Aureus és Justina, Albanus, Afra, Gereó, Ulrik, Kylian, Severus (translatio) kivételével igazában *bencés, monasztikus* réteg (B/G). A tisztán német csoport ugyancsak kicsi a B/F- és a F-réteggel szemben. Látszik ugyan német hatás a *Pray-kódex* naptárán, de ez inkább bencés jellegű, mint általában német. Ezért jelöljük meg ezt a réteget B/G-val. A tiszta német réteghöz, a S/1, S/2, C jegyzékeihez viszonyítva, csak Aureus és Justina neve járul hozzá. LEROQUAIS-nál ez a két szent egy XI. századi reichenauai kéziratban fordul elő (a trieri Szt. Maximin-apátság számára készült, a XII. században Verdunban használták). LEROQUAIS-nál a G-csoportból egyáltalán nincs említés: Alto, Flórián, Gotthard, Quirinus, Willibald, Ruthbert, Wolfgang, Kálmán, Willehad, Solus, Wunebald szentekről. Ulrikra és Severusra vonatkozólag v. ö., amit már a C-nél és S/1-nél mondottunk.



Szt. Willibrordot, a frizek apostolát rendszerint a német hithirdetők közé sorolják. LEROQUAIS-nál egy echternachi (E. Trier közelében van, azelőtt a trieri egyházmegyéhez tartozott) XI. századi Missaleban fordul elő.<sup>1</sup> Echternach apátságát Willibrord alapította. Még egy XII. századvégi Arras-i Miskönyvben találjuk Szt. Willibrord ünnepét.<sup>2</sup> Ezt a szentet tehát akár a B/F-csoporthoz is vehetnők, vagy az alapvető B-réteghez, melynek származási helye a mai Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Luxenburg érintkező határterülete. Más szóval a régi Provincia Belgica, a belga Gallia ez a terület. A *Hahóti-kódex* is, a *Pray-kódex* is ily irányba utal. Itt is a nyugati rész felé (Belgica secunda); de a keleti rész (Belgica prima) is hatással volt Rouen-ra, Arras-ra, ezáltal a két legrégibb magyar liturgikus kéziratra. A F-réteghez soroltunk néhány trieri szentet is. Ezt az eljárásunkat nem a mai területi beosztásra, a népesség számarányára alapítottuk, hanem az egyházi beosztás szomszédos voltára, mely bizonyos szempontból kulturális egységet teremt. Ezek a trieri szentek rendszerint francia forrásokban fordulnak elő (Valerius, Maximinus, Paulinus a Sacramentarium Ratoldi Naptárában; Corbiei Quiriacus [III. 5.] pedig a stavelot-i apátság naptárában — Belgium). Ez az eljárás egyébként sem okoz nagyobb eltolódást számításunkban. Ha ezt a trieri csoportot is a G-réteghez vesszük, akkor a *tiszta G-réteg* (Mainz—Augsburg—Würzburg—Köln—Trier) 12 ünnepből áll.

#### A keleti (O) réteg ünnepei:

1. I. 24. Timotheus, Szt. Pál tanítványa.
2. I. 27. Paula, sanctissima vidua, római özvegy, megh. 404. Bethlehemben.
3. II. 26. Alexander ep., Alexandria érseke, † 328.
4. III. 19. S. Joseph in bethlehem.
5. III. 29. Gregorius Nazianzenus(?)
6. V. 9. Maria aegyptiaca, — bűnbánó.
7. IV. 10. Ezechiel propheta.
8. V. 2. Athanasius ep. et cf., Alexandria püspöke, † 373.
9. V. 9. Gregorius ep., nazianz-i, † 389.

<sup>1</sup> LEROQUAIS: Les Sacramentaires I. 121/5.

<sup>2</sup> U. o. I. 357.

10. V. 17. Timotheus ap.
11. VI. 14. Basilius ep., Caesarea, (Kappadokia), püspöke, † 379.
12. VI. 14. Helyas propheta. Heliseus helyett!
13. VI. 22. Jacobus ap. frater Domini.
14. VII. 3. Translatio S. Thomae ap. Edessae in Mesopotamia.
15. VII. 11. Daniél propheta.
16. VII. 15. Diviso apostolorum.
17. VII. 20. Helias propheta.
18. VIII. 20. Samuel propheta.
19. VIII. 25. Titus, discipulus S. Pauli.
20. IX. 4. Moyses, servus Dei.
21. IX. 6. Zacharias propheta.
22. IX. 24. Conceptio Sancti Johannis Baptistae.
23. IX. 25. Cleophas apostolus Emaus.<sup>1</sup>
24. X. 6. Festivitas ss. Patriarcharum Abraam Isaac et Iacob.
25. X. 14. Atanasius ep., alexandriai patriárka, † V. 2. 373.
26. X. 29. Narcissus ep., Jerusalem püspöke, † 222.<sup>2</sup>
27. XI. 21. Representatio sanctae Mariae.<sup>3</sup>
28. XII. 16. Ananias, Azarias, Missael.
29. XII. 20. Anastasius ep.<sup>4</sup>
30. XII. 29. David rex.

<sup>1</sup> Egyike az Úr emausi tanítványainak. Tisztelete megvan egy XII. szdi, eredetileg a jeruzsálemi ágostonosok használatában levő misekönyvben (EBNER: Quellen und Forschungen, 134/5); aztán egy ugyancsak a jeruzsálemi Szt. Sír templom tulajdonában volt XII. szd.-végi misekönyvben: In castro Emaus: Cleophae, discipuli Domini, martiis. (LEROQUAIS I. 301). Egy XIV. szdi karmelita (secundum usum dominici sepulchri), egy jánoslovagrendi, autuni, XIV. szdi misekönyv még ez ünnep tanúja (LEROQUAIS II. 115/6, 355).

<sup>2</sup> Jeruzsálemi püspök † 222. Megvan ünnepe a jeruzsálemi Ágostonostemplom XII. szd-i Sacramentariumában. (Ma Rómában van ez a kézirat. EBNER, Quellen und Forschungen. 135.) Továbbá egy a Szent Sír ritusát átvevő karmelita misekönyvben (Párizs). LEROQUAIS II. 214, 216.

<sup>3</sup> Ezt az ünnepet a pápai kúria számára XI. Gergely († 1378), rendelte el Avignonban, az egyet. Egyház számára V. Sixtus († 1590). Konstantinápolyban ünnepelték 1166 előtt, ez évben KOMNENOS MIHÁLY polgári születnappá tette. A Pk-ben való bejegyzése egyike a legrégebb rávonatkozó feljegyzéseknek a nyugati egyházban (Zalán M. Ephemerides liturgicae: 1827. 188/9). Egy winchesteri XII. szd-i naptárban (l. HAMPSON: Cal. medii aevi. London, 1841. 432, 445); ily néven szerepel: „Oblatio s. Mariae in templo cum esset trium annorum.“

<sup>4</sup> Martyrolog. USUARDI: *Greven.*: „In Oriente sancti Anastasii episcopi et confessori.“

Szt. Anna ünnepe nincs meg a Naptárban. A másoló nem vette észre, hogy miséje megvan a S/1-ban a fogadalmi misék közt. Ez az ünnep Nyugaton még új volt, a XII. században kezdődik.

A *Pray-kódex nagy Naptárának* mintája a *Martyrologium Usuardi* — lehetett. A XII. század folyamán ez volt elterjedve; a bencés kolostorokban nagy kedveltségnek örvendett. Ezenkívül a szerkesztő és másoló szeme előtt még egy *Martyrologium abbreviatum* is állhatott, olyanféle, mint amilyen ránk maradt a: *Martyrologium insignis ecclesiae Antissiodorensis* példányában; vagy legalább egy másik bencés apátság naptára. Ezt nem gépiesen másolták, hanem kiegészítették a magyar szentekkel és ígé-nyeik szerint alakították.

Itt kellene a részletkutatásnak munkánkat kiegészíteni. Sok *Usuard-változat* van — XI—XII. századi —, főleg Franciaországban. Ezek közül ki lehetne keresni azt, mely a miénknek forrása volt. Ugyanez áll a Sacramentariumokhoz csatolt Naptárokról is. Érdemes volna a magyarországi *Martyrologium-kéziratokat* is felkutatni és összehasonlítani a *Pray-kódex* Naptárával.

Kutatásaink során *Usuard Martyrologiumának* MIGNE kiadásában megjelent (PL 124) következő változatait vettük figyelembe: Rosweydenensis, Centulensis, Antwerpiensis Max., Ultraicctinus, Leydenensis, Bruxellensis, Hagenoyensis, Aquicinctinus, Maxima Lubecana, Coloniensis, Greveniensis, Molanensis, Belinensis.

Mivel abból a másutt már igazolt feltevésekből indultunk ki,<sup>1</sup> hogy a *Nagy Sacramentarium* mintapéldánya az Arras-i (Cambrai) vagy amiens-i egyházmegyéből származott, lehet, hogy St. Vaast d'Arras apátságából, lehet, hogy Corbie-ből: a *Pray-kódex* Naptárát összehasonlítottuk a *Sacramentarium Ratoldi* (X. század)<sup>2</sup> Naptárával. Ez a *Sacramentarium St. Vaast d'Arras*

<sup>1</sup> DR. KARL KNIEWALD: Inhalt, Datierung und Bedeutung des Pray-Kódex.

<sup>2</sup> V. ö.: DELISLE: Mémoire sur d'anciens Sacramentaires, Mémoires de l'Institut National de France Académie des Inscriptions et belles Lettres, XXXII. Paris 1886, 345—360; LEROQUAIS: Les Sacramentaires..., Paris, 1924, I, 79—81.

számára készült a jelek szerint. RATOLD Corbie-i apát († 986) szerezhette meg St. Vaast-tól a maga apátsága számára és a corbie-i igények szerint eszközölt rajta változásokat.

A *Pray-kódex* Naptárának összevetése a *Sacramentarium Ratoldi*-val, eredménye szerint jelezve van munkánk elején, a *Naptár* szövegében. Ott közöljük a rétegeket jelző betűket. A \* azt mutatja, megvan-e az illető szent a *Sacramentarium Ratoldi* Naptárában. A kettő nyilván nagyon hasonlít egymásra, ebből pedig rokonságra lehet következtetni.

Teljes azonosságot nem mondunk, de ilyet nem is lehet kívánni, hisz két évszázad van a kettő közt; itt csak távolabbi összefüggésről lehet szó. A RATOLD-féle Naptárban nincs is minden napra ünnep, a *Pray-kódex*ében viszont minden napra jut egy vagy több szent vagy ünnep.

A RATOLD-féle Naptár nemcsak a szentek névsorában hasonlít a *Pray-kódex*éhez, hanem abban is, hogy a napokat betűkkel jelzi az időszámítás megkönnyítésére; megvan benne is a „dies Aegyptiacus“ jegyzéke, és több más, a *Pray-kódex*éhez hasonló naptári adat.

Méginkább hasonlít a *Pray-kódex* Naptárához ily szempontból egy Naptár, mely a X. század folyamán az arras-i St. Vaast számára készült, majd Corbie számára bővítették. Most Leningradban van A. I. 56 jelzéssel.<sup>1</sup> Ezzel a szöveggel kezdődik: „Incipit ordo solaris anni cum litteris a sancto Hieronimo superpositis, ad explorandam septimane diem et lune aetatem investigandam in unoquoque die per XVIII annos.“ Nemcsak több szent nevét találjuk meg benne, kik a RATOLD-féle Naptárban hiányoznak, hanem a 855—878. évekre adva vannak az *indictiones, epactae lunares, concurrentes, ciclus lunaris, XIII. luna paschalis, dies dom. festivitatis, luna ipsius diei*. Több szabály is van benne időszámításra, táblázatok, egészségi szabályok: „Quid in unoquoque mense usitare oportet“ címmel; a szerencsétlen napokra intés: *Diebus aegyptiacis oportet medicinam suspendere, hoc est a Kal. usque in II. nonas septembris* — mint a *Pray-kódex*ben is. Lehetséges, hogy ez a szöveg nem az egyip-

<sup>1</sup> DELISLE o. c. I, 392/6.

tomi napokra vonatkozik, hanem a „dies caniculares“-ra. A *Pray-kódex* Naptárában: ii idus Julii-nál olvassuk: Incipiunt dies caniculares. Jul. 18-án pedig: XV. Kalendas Augusti... Sol in leonem ex quo in nonas septembri nullus debet sanguinem minuere. Szept. 15-én pedig ez áll a *Pray-kódex*ben: None Septembris... Finis dierum canicularium. Ezekről a kánikulanapokról mondja DURANDUS (Rationale div. off. VIII. 4. II. ed. Venetiis, 1589, fol. 313):

„In quibusdam quoque mensibus sunt quidem dies, qui caniculares dicuntur, a cane, vel canicula Stella, sita in fronte Leonis, et ante genua tauri, quae aestivis mensibus est in medio centro coeli, et dum Sol ad eam ascenderit, coniuncta cum sole, vel ei proxima, duplicatur calor ipsius, ex quo dissolvuntur corpora et vaporantur, unde vocatur canis, quia corpora morbis afficit, et sunt septuaginta duo dies, in quibus, propter temporis crudelitatem, et calorem Solis intemperiem, malum est minui sanguinem, et potionari. Quando autem illi dies incipiant et finiantur, his versibus continetur:

Inscipiunt Julii pridie idus Caniculares.

Et pridie nonas Septembris fine resultant.

Secundum aliquos vero incipiunt 14. Calend. Augusti.

A St. Vaast—Corbie-i Naptárban az egészségi szabályok márciusban kezdődnek: Menste martio dulciam jejuno comedere, agram, coctum, radicem confectam sumere oportet, et potos dulces bibere... Első pillantásra látszik, hogy ezek rokonok a *Pray-kódex* szabályaival: Mense Martio dulce ieiunus comedere et dulce bibe, agrimoniam coctam, radices confectas et assum balneum, sanguinem non minuas...“

A *Pray-kódex* Naptárát részlettanulmányban kellene összehasonlítani a corbie-i naptárakkal, elsősorban a leningrádi Q. I. 56-tal, aztán a XII. századi Psalterium Naptárával (Paris, Bibl. Nat. ms 1/949). Corbie könyvtára nagyon gazdag volt,<sup>1</sup> könyvei azonban szétszóródtak. Nyomozásunk folytatása jó eredményre vezethetne S/1-ra vonatkozólag is. A X. századi amiensi

<sup>1</sup> V. ö.: LECLERCQ: Corbie, A L III/2, 2926—2951.

Sacramentarium<sup>1</sup> (Paris, Bibl. Nat. 4432) szintén megérdemelné a *Pray-kódex*-szal való összehasonlítást.

Ha a C, S/1 és S/2 szentnévsorait a K-éval összehasonlítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a K összefoglalása amazoknak, úgyhogy minden napra jusson egy-egy szent vagy ünnep.

A *Naptárban* az említett névsorok benne vannak; csupán ezek hiányzanak:

Adrianus (III. 4), Nicolai translatio (V. 9), Sophia (V. 15, Arnulfi translatio (VII. 18), Andronicus (X. 11), Feliciani translatio (X. 20), Adalberti translatio (XI. 6) — a C-ből;

Corbinianus (IX. 8), Dedicatio S. Michaelis vigiliája és nyolcada, Szt. András nyolcada, Szt. Anna — a S/1-ből;

Szt. Kristóf és Wolfgang vigiliája — S/2-ből.

Feltűnő, hogy *e szentek* az illető névsor sajátjai, vagyis csak benne találhatóak meg, a *Pray-kódexben*, más névsorban nem. Ezek bizonyára a mintapéldányok sajátjai voltak: inkább gépiesen, mint megfontolással másolták be őket C-ba, S/1 és S/2-ba. Ez a feltevés is hozzásegíthet *e* részek mintapéldányainak megtalálásához. Tévednénk azonban, ha belőlük a mintapéldányok nemzeti hovatartozására akarnánk következtetni, mert itt is a szerzetesi szempont volt inkább irányadó, mint a nemzeti. A C-névsor négy ünnepe (Adrianus, Sophia, Arnulf, Andronicus), S/1 három ünnepe figyelmen kívül maradhat, mert a közhasználatú C-alakban is megtalálni őket és mert a R-réteghez tartoznak. Így csak azok jönnek tekintetbe, melyeket szerzetesieknek vehetünk és Szt. Anna keleti eredetű ünnepe. Bencés hatások érvényesültek a *Pray-kódex* kultuszaiban, nem nemzeti politikaiak; de természetes, hogy a kéziraton meglátszik a magyar talaj hatása, melyen Szt. Benedek fiai meghonosodtak.

A *Naptárba* bekerültek azok az ünnepek, melyek a másik két vagy három sorozatban megvoltak. Az említettek kivételével azok is, melyek csak egyik vagy másik sorozatban voltak meg. Megint figyelmen kívül hagyjuk a R-réteg ünnepeit, mert rájuk vonatkozólag ezt könnyen megértjük és csak néhány példát idé-

<sup>1</sup> A Sacramentarium leírását l.: LEROQUAIS, Les Sacramentaires I, 38—43; Ordo Missae du Sacramentaire d'Amiens (LEROQUAIS), Ephemerides Liturgicae 1927, 435—445; Naptára: DELISLE i. m. I, 325—343.

zünk, melyeken világos, hogy a *Naptár* a C vagy S/1, S/2 alapján bővült.

A C-ből került a *Naptár*ba: Victor (V. 8) Servatius (V. 13), még pedig utólag, de az első kézzel pirossal írva, Bonifatius (VI. 5), Medardus (VI. 8), Udalricus (VII. 4).

S/1-ből: Gengulfus (V. 13), Translatio S. Martini (VII. 4), Villibaldus (VII. 7), Octava Benedicti (VII. 18), Helias (VII. 20), Felicianus (VII. 21), Oswaldus (VIII. 5), Pelagius (VIII. 27), Emmeram és Liutrudis (X. 22), Leodegarius (X. 2), translatio Sigismundi (X. 16), Inventio corporis s. Stephani (X. 11), Vedasti et Amandi (X. 26), Willechadus (XI. 7), Lazarus (XII. 17).

S/2-ből: Maiolus (V. 13), utólag, első kézzel, pirossal beírva, ugyanígy Maxentius (VI. 26), Marcialis (VI. 30); Nazarius és Celsus (VII. 28., megvannak S/1-ben is) utólag bejegyezve; Radegundis (VIII. 11), Arnulfus (VIII. 16), Genesisius (VIII. 26), Dominus (X. 9) utólag, első kézzel, pirossal beírva; Wolfgang (X. 31), Willibrordus (XI. 8), Anianus (XI. 21), Vitalis et Agricola (XI. 27).

Ezzel bebizonyítottuk C, S/1, S/2 névsorainak hatását a *Naptár*ra. A *Naptár* azonban maga is hatott S/1-re. Utólag, lapszélre kerültek pl. S/1-ben Szt. István nyolcada, Julianus és Basilissa (I. 7), Szt. József (egyiptomi!) (III. 19) miséi, nyilván azért, mert a *Naptár*ban benne voltak. A *Pray-kódex* egyes részei közt eleven kölcsönhatás van. Ezekből a részek írásának egymásutánját is megállapíthatjuk: A *Sacramentarium* törzs-része (S/1) és a *Naptár* törzse készültek először; S/2 és C valamivel utóbb; K-t is, S/1-et is még ugyanaz a szerkesztő (és részben másoló is) kiegészítette S/2 és C szerint. A *Naptár*ban (K) ugyanaz a kéz végezte pirossal S/2 és C alapján a kiegészítéseket, mely több időszámítási bejegyzést is tett ugyanott.<sup>1</sup> Először az időszámító és kronológiai rész volt készen a szentnévsorral és az időszámító táblázattal. Ez 1196. előtt készült (mint a *Pray-kódex* keletkezésének idejére vonatkozó tanulmányunkban bizo-

<sup>1</sup> V. ö.: Zalán: „A Pray-Kódex írásának helye és további sorsa“, Magyar Könyvszemle, 1927, 266/8.

nyítjuk). Aztán következett S/1 és C, majd S/2 és K kiegészítése sorra.

Hogy a *Pray-kódex* sokáig egy kézben volt, a szerkesztő (és másoló) kezében, abból látjuk, hogy a C, S/2 alapján kiegészítette a K-t és ugyancsak a S/2 és K alapján lapszéli pótlásokkal látta el S/1-et.

Példa arra, hogy K alapján kiegészítette lapszélen S/1-et: Szt. Wolfgangnak (X. 31) S/1-ben eredetileg nem volt miséje; benn volt azonban K-ban, a törzsben; ezért miséjét beírták S/2-be, onnét S/1 (91. fol.) lapszéjére.

A *Naptár* (K) kiegészítése több helyen történt első kézzel S/2 alapján; mint már láttuk. A legfeltűnőbb ezek közt az, hogy Szt. Gergely (XI. 17) S/2-ben tévesen pápának van írva; a *Naptárban* utólagos beírás ugyancsak pápának mondja.

Mivel S/2-on cluny-i hatás érzik, és több jel arra mutat, hogy a somogyvári Szt. Egyed-apátsággal némi kapcsolata van, arra lehet gondolni, hogy S/2-ot Somogyvárrott írták és csatolták a *Pray-kódexhez*. Mégis, mindent egybevetve, valószínűbbnek látszik, hogy S/2 is *Boldva számára készült* már az 1203-ban bekövetkezett tűzvész előtt; *Somogyvárrott csak kiegészítették*, hozzáírták a Szt. Egyed-himnuszt, egyes lapjait törölték, helyükbe kerültek prédikáció-, lecke- és evangélium-szövegek (ezek közt a: Domine si fuisses hic kezdetű beszéd tán Bernát, spalatói érsek, somogyvári kommandator beszéde, a Szt. Jeromos-lectio is az ő hatására mutat), ugyanitt történhetett a *Naptár* utólagos kiegészítése is a pirossal beírt Maiolus-szal, a halottak napjának szintén piros bejegyzésével, ami megint Cluny-hatás.

Hogy S/2 a *Naptár* törzsével még Boldván készült, arra bizonyítékunk a következő:

A *Naptárban* több olyan szent van egyedül vagy első helyen, kiknek S/2-ben van csak miséje.

Arnulfus (VIII. 16) egyedüli ünnep, feketebetűs,

Genesisius (VIII. 25) fekete, egyedüli ünnep.

Cyprianus et Julitta (IX. 25) tévesen Justina helyett piros, törlés felett.

Willibrordus (XI. 8) fekete, első helyen.

Columbanus (XI. 21) fekete, első helyen.

Agricola est Vitalis (XI. 27) fekete, egyedüli ünnep.



Ezek az ünnepek Cyprianus kivételével mind a K törzséhez tartoztak, nem pótbejegyzések. Mivel S/I-ben nem volt miséjük, függelékbe (S/2) szorultak. Oda azonban a másoló más miséket is felvett.

C, S/I, S/2 és K viszonyát legjobban november 7. és 8. napja szemlélteti. November 7-re sem C, sem S/2 nem jegyzett fel ünnepet, csak S/I-ben van: Szt. Willechad ünnepe. A K-ban Szt. Willechad a harmadik szent: Willibrordi episcopi, Erculiani episcopi. Willehaldi confessoris. Mivel S/I-ben épp az első helyen levő Willibrordnak nem volt miséje, ezért kellett egy függelékben misét kapnia.

November 8-án C-ben és S/I-ben a IV Coronati ünnepe van, nevüket S/I Collectája így említi: Claudium, Nicostratum, Symphorianum Castorum atque Simplicium... S/2 megtartja a Collecta szövegét, csak a neveket változtatja: „Severum, Severianum, Carpoforum, Victorinum.“ Ugyanaz a kéz, mely a Naptárban pirossal pótló beírásokat eszközölt, november 8-án a törzshöz tartozó, fekete; „Quatuor coronatorum“ után pirossal folytatja: „Claudi M.“ A kiigazító előtt ott volt a két névsor, de S/I-ét tekinti jobbnak, ezzel egészíti ki a Naptárt.

Mindezek megerősítik véleményünket, hogy a *Pray-kódex* törzse, C, S/I, S/2, K 1200 előtt készen volt.

### *Kisebb szent-névsorok.*

A *Pray-kódex* 14. l.-án, az 1171—1237. évek húsvétmutató táblázatában és 16. l.-án, a szerencsétlen napok jegyzékében is több szent neve van feljegyezve. Csak azokat emeljük ki, kiket eddig ismertetett jegyzékeinkben nem találunk.

### *Húsvétmutató táblázat. (14. l.)*

1. Filea, egyiptomi püspök, vértanú (II. 4).
- 2., Paulus, verduni püspök, Tholey-i szerzetes † 649 (II. 8).
3. Desiderius, „Lugduno, natalis B. Desiderii ep. et cont“ (II. 11).
4. Formiclinus (Fulchrannus, Lodève-i püspök, a St. Sauveur-apátság alapítója, † 1016? II. 13 (II. 13).
5. Publius, afrikai vértanú (II. 19).<sup>1</sup>

<sup>1</sup> V. ö.: FARLATTI: *Illyricum Sacrum* II. 565/75.; *Usuardi Martyrologium* II. 19. és 30-án.

6. Corona, vértanú, szűz, Szt. Victor-ral együtt halt meg — (II. 20).
7. Theodorus, antiochiai pap (III. 23).
8. Hierinus, Syrmium-i püspök, vértanú (III. 25).
9. Rogatus (Rogata?) (III. 28).
10. Saturninus (III. 29).
11. Teodora, római vértanú (IV. 1.)
12. Theodosia, vértanú (IV. 3).
13. Eusuppus „...Hejesippi XIV sanctissimi“ (IV. 7).
14. „Apud Syrmium natale VII virginum (IV. 9).
15. Fusca ravennai vértanú, szűz (IV. 13).
16. Donatus (nem tudni, melyik) IV. 18.
17. Thimon, vértanú, szerpap (IV. 19).
18. Lugduno Galliae natale S. Alexandri martyris (IV. 24).

Mivel e sorozat legtöbb szentje vértanú, biztosra vehető, hogy egy Martyrologiumból kerültek ide. Mivel azonban más névsorban nem fordulnak elő, arra kell következtetnünk, hogy azokétól (C, S/1, S/2, K) különböző forrásra utalnak. Theodorus, Rogatus, Saturninus, Fusca, Donatus kivételével mind megvanak a: *Martyrologium insignis ecclesiae Antissiodorensis*-ben. A mintapéldány eredetijének irányába mutat Pál verduni és Desiderius, lyoni püspökök említése. E sorozat 18 szentje közül 11 a vértanúsoporthoz, 3 vagy 4 a F-réteghez tartozik, a többi hovatarozását nem tudtam még megállapítani. Mivel itt Szent György április 24-ére és nem 23-ára esik, azt gyanítjuk, hogy ez a táblázat Magyarország számára készült. A szerencsétlen napok jegyzékében XIII. Kal. Sept. Szt. István van; *ez biztosan magyar talajon készült.*

#### *Szerencsétlen napok jegyzéke.*

Ebben a jegyzékben (*Pray-kódex* 16. l.) is van néhány név, mely a *Pray-kódex*-ben másutt nem fordul elő.

1. XI. kal. May (IV. 21) Gabini.
2. III. idus May (V. 13) Puchrimi.
3. VI. kal. Junii (V. 27) Eutropii.
4. XII. kal. Julii (VI. 26) Nonati cf.
5. VI. kal. Augusti (VII. 27) Emolay.

A *Pray-kódex Naptára* említi ugyan Gabiniust, aki salonai presbyter volt és Rómában halt vértanúhalált, halála napján (II. 19), de IV. 21-én nem említi. HEILIG KONRÁD azt gon-



dolta,<sup>1</sup> hogy itt a Sala-i Szt. Galdinus-ról van szó. Mégis azt hiszszük, hogy ereklyeátvitel, oltárszentelés is alkalom lehetett arra, hogy ezen napon is említsék egyik vagy másik Gabiniust. Mert egy más Gabiniusról is tudunk, V. 30-án: „III. Kal. Junii. — Turribus Sardiniae Natale SS. Martyrum Gabini et Crispuli.”<sup>2</sup> Rómán kívül Utrechtban is ünnepelték Gabiniust.

Pulchrimus-on talán Szt. Pulchronius, verduni püspököt (V. sz. második fele) kell érteni. Ünnepe II. 17, translációja V. 4. Ezt a két ünnepet megtaláljuk egy XIII. századeleji verduni Missale-ban.<sup>3</sup> A szerencsétlen napok jegyzéke III. idus May-ra, tehát május 13-ra teszi Puchrimust. Viszont a Naptárban magában a májusi dies aegyptiacus-ok május 3-ára és 25-ére esnek. HEILIG KONRÁD<sup>4</sup> Puchrimus helyett Pachomius-t akar olvasni (máj. 14). De valószínűbb, hogy a másoló hibázta el, aki egyébként is gondatlan volt. Így kellett volna írnia: IIII honas May: Pulchronii. Nem ez volna az egyedüli eset, hogy az időpontokat ez a jegyzék elhibázza. Emmerentianát pl. I. 28-ra teszi, pedig I. 23-án van ünnepe. A „dies aegyptiaci”-jegyzék csak két esetben egyezik a Naptárban levőkkel. Nem is tudjuk eldönteni, hogy miért tér el annyira a *Naptártól*; azért-e, mert más mintája volt, vagy azért-e, mert nem nézett jól utána. Ez az utóbbi lehetőség egyáltalán nincs kizárva.

Szt. Eutropius (V. 27) Orange püspöke volt. † 464. „VI. Kal. Junii... Civitate Arausica natale S. Eutropii episcopi et confessoris.”<sup>5</sup>

Szt. Nonatust (VI. 20) Heilig Konrád<sup>6</sup> összetéveszti Szt. Raimundus Nonnatus-szal († 1240). Itt azonban Novatus-ról van szó, Timoteus testvéréről: „XII. Kal. Jul. Romae depositio S. Novati fratris Timothei presbyteri, qui a beatis apostolis eruditi sunt.”<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Századok, 1933, 61.

<sup>2</sup> Martyrologium Antissiod. P L 138, 1229.

<sup>3</sup> LEROQUAIS, o. c. II. 53.

<sup>4</sup> Századok, 1933, 61.

<sup>5</sup> Martyrologium von Auxerre, P L 138, 1229.

<sup>6</sup> Századok, 1933, 61.

<sup>7</sup> Martyrologium Antissiod. P L 138, 1231.

Szt. Ermolaus nikomediai pap volt: VI. Kal. Aug. apud Nicomediam civitatem natale S. Hermelagi presbyteri et martyris.<sup>1</sup>

Iránytmutató e jegyzékben Szt. Eutropius orange-i püspök neve. Ugyanígy Szt. Puchronius verduni püspöké is. Ezekből is, Szt. Valensnek, aki a K-ban is V. 21-én van említve, említéséből is kitűnik a minta francia eredete. Az *auxerre-i Martyrologium* V. 21-én említi Szt. Valens-t. „Antissiodori natale sancti Valis confessoris.”<sup>2</sup> Ugyanígy Szt. Nicetius, ki Lyon püspöke volt († 573), a K IV. 2-án jegyzi be és ugyanezen a napon az *auxerre-i Martyrologium*: IV. Nonas Aprilis. Lugduno beati Nicetii ep. et cf.<sup>3</sup>

Ebben a két jegyzékben aránylag sok oly név van, kiről LEROQUAIS gyűjteményében nem történik említés. Oka ennek az, hogy LEROQUAIS a Sacramentariumok alapján dolgozott és nem a Naptárak és Martyrologiumok alapján. Inkább azon szentek fordulnak elő nála, akikről valahol miseszöveget talált. Ezen névsorok jellegzetes szentjei mégis megtalálhatók nála: Paulus verduni, Desiderius langres-i (?), Pulchronius verduni püspökök. *Hiányzanak*: Filea, Publius, Corona, Theodorus, Gabinus, Hermolaus, Novatus; Rogatus, Saturninus, Fusca, VII. virgines, Thimon, Alexandes, Hierinus, Donatus. Ezek mind vértanúk.

Összefoglaljuk tanulmányunk eredményét a következő táblázatban:

Réteg	C	S/1	S/2	K
B . . . . .	17	23	8(10)	66(70)
F . . . . .	13	20	7(10)	64(73)
G . . . . .	6	4(11)	(3)	7(24)
H . . . . .	6(7)	9	—	13(14)
O . . . . .	3	10	—	30

C mintája Franciaország északkeleti részéből, bencés forrásból származik. S/1 olyan mintáról készült, melynek eredetije az arras-i (Cambrai) egyházmegyéből, vagy környékéről, talán a corbiei (esetleg a St. Vaast-i) apátságból került Magyarországra.

<sup>1</sup> U. o. P L 138, 1235.

<sup>2</sup> U. o. P L 138, 1228.

<sup>3</sup> U. o. P L 138, 1221.

Felhasznált más forrásokat is, melyek a bencés-német réteget képviselték.

S/2 mintája francia-cluny-i körökből eredt. Más forrásai is voltak, főleg a B/G-réteget vette belőlük. Ez a rész a *Pray-kódex*-ben S/1 függeléke gyanánt, kiegészítésül készült.

K a C, S/1 és S/2 szent-névsorainak összefoglalása. Alapját egy Franciaország északkeleti részéből származó, bencés jellegű Martyrologium vagy Naptár szolgáltatta (Arras—Cambrai—Amiens); lehet, hogy Corbie volt ennek az alappéldánynak szerzőhelye. A C, S/1, S/2, K közt levő kölcsönhatások arra mutatnak, hogy e négy rész eredetileg is összetartozott.

A húsvétmutató táblák és a szerencsétlen napok névsorai oly minták után készültek, melyek az előbbiektől különbözők voltak. De ezek a minták is francia eredetűek voltak, melyeket magyarországi használatra dolgoztak át.

*A Pray-kódex magyar rétege (C, S/1, K) Magyarországon keletkezett. A frank és német rétegek bencés-monasztikus alapba voltak beágyazva; a források mind bencés jellegűek. A C, S/1, K a boldvai Keresztelő Szt. Jánosról elnevezett bencés apátság számára készültek. A keleti réteg nagyjából a francia bencés mintákból van véve, de nagyon valószínűnek látszik, hogy Konstantinápolyból és Jeruzsálemből közvetlen érintkezés alapján is gyarapodott.*

KNIEWALD KÁROLY (Zágráb).

Fordította: KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

## RÉGI SOPRONI KÖNYVGYÜJTŐK, KÖNYVES- BOLTOK ÉS OLVASÓ KABINÉTEK.

A soproni könyvgyűjtők sora a tatárjárás óta nem szakad meg. A nagy országdúlás után a nyugati határszél e jelentős városában telepszik le ROGERIUS mester, korának egyik nagy könyvgyűjtője. A hajdani nagyváradi kanonokot azonban csak pár évig kárpótolta elveszett javaiért a soproni főesperesség, azután elfogadta a spalatói érsekséget. Alkalmasint már itt, Bécs közelében, megkezdhette a könyvgyűjtést.<sup>1</sup>

A XV. század folyamán már valami ritka dolog nem is volt e városban a könyv. 1400-ban ORBÁN PÁP 20 könyvről végrendelezik; a század derekán Sopronban működik, mint jegyző EGKENFELDER LÉNÁRT, később mint másoló és gyűjtő nevezetes Pozsonyban. Papjaink végrendeletében nem egyszer szerepelnek könyvek, melyeket a kegyes szívű haldokló az egyháznak szán; 1493-ban olvasható először *expressis verbis*, hogy nyomtatott könyvről van szó. Így érthető meg, hogy 1476-ban már az egyik templom mellett külön könyvesház (Librey) is volt.<sup>2</sup>

Az újabb korok soproni könyvtörténetének egyik nevezetesebb állomása 1604, egy tudós társaság megalapítása, amelynek könyvtára is volt; fennállt több évtizedig. 1666-ban megalapítják az evangélikus gyülekezet máig meglévő hírneves könyvtárát. Ide, mint gyűjtőmedencébe, vándorolnak lassanként a protestáns előkelő családok könyvtárai. A kolostoroknak, iskoláknak is lassanként megalakulnak a könyvesházai. A mágnások

<sup>1</sup> TURCHÁNYI T.: Rogerius mester siralmas éneke. Századok. 1903. FEJÉRPATAKI: Szellemi élet az Árpádok alatt. Figyelő. III. évf. 36. o.

<sup>2</sup> Vitéz HÁZI JENŐ: Sopron sz. kir. város története. I. rész. 3. kötet, 281/2. o. II. rész 1., 2. kötet, lásd a kitűnő részletes tárgymutatót, 3. kötet, III. oldal.

közül SZÉCHÉNYI FERENCÉ a legnagyobb; annak is egy jó részét soproni magánkönyvtárak beolvasztása adja. 1819-ben a soproni Széchenyi-palota könyvtára a nemes gróf akaratából beolvad a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába.<sup>1</sup> 1829-ben a vármegye alapít könyvtárat, 1843-ban a Soproni Kaszinó egyesület. Mindkettő megvan, ma is virágzik.<sup>2</sup>

Az évszázados könyvkultúrának a soproni könyvnyomdászat történetében nincs hasonló párdarabja. A reformáció idején a város közvetlen környékén több helyt felüti sátorfáját egy-egy vándornyomda (Keresztúr, Csepreg), a város is foglalkoztat 1619-ben egy MOHR nevű ilyenfajta nyomdászt, de állandó műhellyel még a szomszédos és sokkal kisebb Kismarton is megelőzi<sup>3</sup> 1722-ben onnan telepszik itt le STREIBIG JÓZSEF. Van könyvkiadó joga is, de nem boldogul és így pár év múlva Győrbe költözik; a maga és családja kezén ott hosszú évtizedekig virágzott a nyomda. 1733-ban Sopronban SCHMIDT MIKLÓS jelentkezik Bécsből, pár évi működésének egyik legérdekesebb terméke az első soproni magyar könyv; orvosi jellegű (1736).<sup>4</sup> 1738-ban RENNAUER FÜLÖP váltja magához a nyomdát; műhelye különböző utódok és nevek alatt a mai napig fennáll a RÖTTIG—ROMWALTER cég képében. 1748-tól fogva a Bécsújhelyből ideszakadt SIESS JÓZSEF és utódai szerepelnek.<sup>5</sup> Derék család. 1805-ben KAZINCZY FERENC is dicséri.<sup>6</sup> Nem is engedett a város versenytársat itt letelepedni. SIESSÉK nyomták példának okáért az eszterházi operaelőadások szövegekönyvét a legkülönbözőbb nyelveken és sok száz más érdekes munkát. Csupán a XIX. század derekán telepedett le a második nyomdász REICHARDT ADOLF személyé-

<sup>1</sup> SZÉCHÉNYI FERENC GRÓF második nagy adománya a Múzeum részére.

<sup>2</sup> CSATKAI ENDRE DR.: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. Soproni Szemle. 1938. 3. szám.

<sup>3</sup> CSATKAI: Die fürstlich Esterházyischen Druckereien in Eisenstadt. Burgenländische Heimatblätter. 1936. I. szám.

<sup>4</sup> NEUHOLD J. JAKAB: Fundamentumok oktatás, miképpen kölléssek a gyermekekkel sat. a két közönséges betegség: úgy mint himlő és kanyaró előtt, benne és utána bányi.

<sup>5</sup> Gutenberg-émlékkönyv. Sopron, 1900.

<sup>6</sup> Kazinczy Ferenc levelezése. III. kötet. 257. o. „Meg kellene dicsérni a sopronyi Siest és a váci Máramarosit, hogy gondosan nyomtatnak.“

ben. Annak utódai is beleolvadtak később az első nyomda folytatóinak sorába...

Vajjon az évszázados soproni könyvgyűjtés és a jelentékenyen fiatalabb soproni könyv mellett a könyvkereskedelem milyen multra tekinthet vissza e városban?

Már 1525-ben a város piacán a reformációval kapcsolatban a máglyarakáson sok könyv pusztul el. Ide is vándorló kereskedők hozták a könyveket.<sup>1</sup> Bizonyos szervezettség csak a könyvkötők megtelepedésével észlelhető. Nemcsak kötöttek könyvet, hanem vállalkozóbbak ki is adtak, főképp vallásos jellegű műveket. Az első ilyen soproni név, amely tudomásunk szerint könyvön kiadóképen megjelenik, MICHEL ZAKARIÁS. Kulmbachi születésű volt és 1675-ben szerzett itt polgárjogot. Remeklését, egy hatalmas könyvtáblát, a városnak ajándékozta, miért is elengedték neki a felvételi díját. Ma is megvan a múzeumban az értékes munka. MICHEL énekeskönyveket adott ki. Mint könyvterjesztő, nagyon megszerethette e szakmát, mert mikor már átadta fiatalabb erőnek a műhelyt, akkor is foglalkozott eladással.<sup>2</sup> Könyvkötő társai be is panaszolták emiatt a városi tanácsnál. De meggyűlt a baja ENDTERS MÁRTON nevű kiadóval is, akinek nem számolt el a bizományos árukkal.<sup>3</sup> A XVIII. század folyamán a SCHRABS-család több nemzedéken át foglalkozott az épületes irodalom terjesztésével.

Volt azonban ennek göröngyösebb útja is. Ha valamilyen szerzőnek kedve támadt munkája kiadására, akkor, ha óvatos volt, egy csomó levelet intézett barátaihoz és megkérte őket előfizetések gyűjtésére. A merészebbje nekivágott enélkül a nyomtatásnak és a kész példányokat menesztette terjesztésre barátaihoz. KAZINCZY FERENC mindenkor szívesen állt íróársainak rendelkezésére. Értett hozzá, hogy elhitesse a vevővel, még neki tesz szívességet a szerző, ha átenged egy pár példányt. Ilyen mézes szavakkal küldi el a soproni diákoknak BENKŐ professzor ásványtanát tíz példányban: „Részeltetek Benneteket is azon szolgálatban, melyet ennek a nagy nevezetű tudósnak én teszek, mun-

<sup>1</sup> PAYR S.: A soproni ev. egyházközség története. 35. o.

<sup>2</sup> Mit Verkaufung eingebundener bücher.“ Tanácsjegyzőkönyv. 1700. 170. oldal.

<sup>3</sup> Tanácsjegyzőkönyv. 1702. 51. o.



káját ismeretlen környékre juttatván“ (1792). De másutt nem ment ilyen simán a dolog. Mint ARANKA GYÖRGYnek írja, a BENKŐ küldötte 50 darabból eladott 13-at (1793).<sup>1</sup> Hasonlóan olvassuk NÉMETH LÁSZLÓ keserves feljajdulását a Magyar Hírmondóban: „Két esztendőnél több, hogy az exemplárok minden-hová el voltak küldözve s árroknak még a fele sem érkezett kezembe. Ilyen bánás módja a legbuzgóbb indulatú hazafit is elrettentheti a könyvírástól“ (1798).

KAZINCZY más könyvvel is kísérletezett Sopronban. 1794-ben azt írja a városban jó ismerős Kis JÁNOSnak Győrbe: „Írj Sopronyba és ott is az el nem költ Herdereket és Diogeneszeimet véteszd, sőt vitessd által Aszalayhoz azzal a pénzzel együtt, ami talán néhány exemplumokért begyűlt.“<sup>2</sup> Papok és tanárok jártak ilyen ügyben leginkább a magyar írók kezére, így Sopronban TÓTH FARKAS, a katolikus gimnázium igazgatója, CZINKE FERENC, ugyanott tanár, azután VIETORISZ JONATÁN, RAJCS PÉTER és ÓDOR ISTVÁN, a líceum tanárai. Kis JÁNOS is ott telepedett le 1808-ban és beállt a magyar könyv terjesztőinek sorába. DAYKA GÁBOR verseiből a devalvációk súlyos éveiben eladott 12 darabot, az Erdélyi Múzeumnak a városban két, vidéki kúriákon 11 előfizetőt gyűjtött. Mikor pedig KAZINCZY munkáinak kilenckötetes kiadására név nélkül hat előfizetőt jelentett Széplalomra, nem alaptalanul gyanította a költő-kiadó, hogy mind a hat mögött maga Kis JÁNOS lappang.

Kis JÁNOS idejében már volt rendes könyvkereskedés Sopronban is. II. József korában mutatkozik az első mozgolódás. 1787-ben bizonyos KLEINOD, akit hol Antalnak, hol Ferdinándnak mondanak, folyamodik a városhoz kölcsönkönyvtár megnyitására engedélyért. De mivel a döntés nem jött meg hamar, engedély nélkül megkezdte üzemét. Erre megvizsgálták a „Lectur-Cabineth“-et és tiltott könyveket is találtak benne, mint példának okáért a „*Leiden der Emilie*“-et. Később ugyan megkapta az engedélyt, de nyilván nem élt vele, mert esete után pár héttel egy HAAS IGNÁC nevű bajorországi könyvkereskedő

<sup>1</sup> Kazinczy levelezése. II. 262. o., 291. o.

<sup>2</sup> Kazinczy levelezése. II. 346. o.

akar letelepedni és erre az engedélyt azzal kapja meg, hogy jelenleg úgy sincs könyvkereskedő a városban.<sup>1</sup>

De annak sincs nyoma, hogy HAAS megnyitotta volna-e boltját. 1790 körül azután megkezdte működését az első soproni kölcsönkönyvtár, megalapítása PFUNDTNER MÁTYÁS könyvkötő nevéhez fűződik. Sopronban született (1736), vándorlása után évtizedes műhelyt vett át és 1776-ban polgárjogot szerzett. Egyik tanúja SISS nyomdász volt. Ugyanennek a családja nyomta 1794-ben a kölcsönkönyvtár katalógusát.<sup>2</sup> A 38 oldalas füzet címe így hangzik: „*Verzeichnis der Bücher, welche in dem Lesekabinet des Mathias Pfundtner, bürg. Buchbinders in Oedenburg gegen die gewöhnliche Bezahlung eines Kreuzers für jeden Tag oder 30 Kreuzer für einen Monath zum Lesen herausgegeben werden.*“ Érdekes megjegyzés van még a címlapon: színdarabok is állnak rendelkezésre, úgy együttes kiadások, mint külön. Ezt az érteti meg, hogy Sopronban 1754 óta kimutatható a hivátos színház, a közeli Eszterházán is pompás előadásokról jött a hír, műkedvelő előadások gyakoriak voltak az előkelőség körében.

A katalógus 771 könyvet sorol fel. A szerző nevét, főleg regényeknél, elhallgatja, viszont nem egyszer szolgál az érdeklődést felajzó megjelölésekkel (Mehr, als Roman. Kein Roman, sondern Wahrheit im Modekleid). A könyvek zöme szépirodalom, van sok útleírás és filozófiai mű. Az akkori nagyok közül LESSING, HAGEDORN, WIELAND több munkával szerepel, GOETHE csak a Wertherrel; SCHILLER két korai darabjával (Don Carlos, Kabale und Liebe). SCHIKANEDER és KOTZEBUE, mint az akkori színház műsorának pillérei, egy-egy kötetrel foglaltak helyet a könyvtár polcain. A világirodalom remekei közül *Robinson*, az *Ezeregyék meséi*, az *Elveszett paradicsom*, a *Don Quijote* kínálkozott, mögöttük megbújtak *Faublas lovag kalandjai*. És megvolt VOLTAIRE meg MENDELSSOHN több munkája.

A francia forradalom esélyeit ez időben nagyon latolgatták Sopronban. A líceumi ifjúság ma is fennálló önképzőköre, a

<sup>1</sup> Tanácsjegyzőkönyv 1787. I. kötet. 451. 690. sz. végzés. II. kötet. 36. sz. végzés.

<sup>2</sup> Egy példánya a budapesti Széchényi-Könyvtárban.

Magyar Társaság, ekkoriban ilyen témákkal bíbelődött: „*Hasznos-e a mostani francia szabadság vagy káros?*“ „A franciák könnyebben elérik-e céljukat kegyetlenség által, mint ha gyengén bánnak a hazafiakkal?“<sup>1</sup> PFUNDTNER-nél is gazdag anyagra találtak az érdeklődők pro és contra. Az utóbbi művek egyike ezt a címet viselte homlokán: „*Lieber Gott, wie dumm sind die Franzosen!*“ TRENK röpiratai is megvoltak, nemkülönben TRENK báró emlékezései, melyek annyiból érdekelték a soproniakat, hogy e könyvben szólt Sopronban űzött gyermekkori csínyjeiről is. Mivel pedig a városnak ekkoriban már rendezett levéltára volt, a körültekintő PFUNDTNER erre is tekintettel volt a következő könyv megszerzésével: „*Über praktische und systematische Einrichtungen fürstlicher Archiven.*“ München, 1789.

A katalógus mintaszerűen feltünteti a nyomás helyét és évét, így megállapítható, hogy PFUNDTNER egyetlen soproni könyvet sem tartott. Francia könyvek is hiányoznak, magyarról nem is szólva. Sikerült megállapítani, melyik házban volt ez a mindamellett nevezetes kultúrintézménynek mondható kölcsönkönyvtár. A ma is legforgalmasabb üzleti negyedben, a Várkerületben foglalt helyet. A katalógus bevezetése arra utal, hogy a könyvtár már pár éve megvolt és bizonyára I. Ferenc rendelkezései szüntették meg működését az 1790-es évek vége felé. PFUNDTNER maga 1819-ben halt meg.

Magyar művek hiánya annyival is inkább feltűnik, mert hiszen akkoriban még alig húnyt ki a nemzeti felbuzdulás lángja. 1790-ben a *Mindenes Gyűjtemény* írja Sopronnal kapcsolatosan: „Odavaló becsületes könyvkötő, Németi Mihály úr, Olvasó Kabinétet kezd állítani, de nem tudja, hol és kinél kellene minden új magyar könyveket megszerezni. Ha minden nagy városokban, mint már javasoltuk, könyvtárak volnának, úgy efféle kérdések nem támasztatnának. Nem is boldogulunk addig, míg némely érdemes hazafiak erre a haza boldogítására legszükségesebb kereskedésre nem adják magukat. Míg ez lenne, addig azoknak, kik e dologban tudakozódnak, azt felelhetjük, hogy nagy részüket a magyar könyveknek Landerer és Müller Győri könyv-

<sup>1</sup> KOVÁCS S.: „A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története.“ 23. o.

kötő uraknál meg lehet találni, de sokat ott sem.<sup>1</sup> A jószándékú NÉMETI MIHÁLY maga is Győről került Sopronba. Valószínűleg nem ment sokra tervével, de legalább megmaradt olyaténképen a magyar könyvek istápolójának, hogy nála lehetett rájuk előfizetni. A liceumi ifjak, élükön KIS JÁNossal, szintén a *Mindenes Gyűjtemény*hez fordultak könyvügyben tanácsért; megalapítván a saját könyvtárukat, évtizedekig az szolgálja ki a magyar könyv után érdeklődőket. BERZSENYI is onnan hozatott könyvet vidéki magányába.<sup>2</sup> Ma is megvan a könyvtár, telve bibliofil érdekességekkel.

NÉMETI halálával műhelyét Németországból bevándorolt szaktársa, KILIAN KÁROLY vette át; 1799-ben polgárjogot is szerzett. Ugyanebben az esztendőben jelentkezett STOTZ JÁNOS LIPÓT, tönkrement nyomdatulajdonos, hogy szívesen nyitna műkereskedéssel kapcsolatos könyvesboltot, sőt újságot is adna ki. A város tanácsa azonban úgy vélekedett, hogy nincs semmi reménye a virágzásra. STOTZ akkor Kismartonban nyitott nyomdát, pörbe került herceg ESTERHÁZYVAL, aki végre is megváltotta a nyomdát és STOTZOT állította az élére. 1810-ben e nyomda egyik segéde, 1813-ban pedig maga STOTZ jelentkezett újra, hogy nyomdát nyitna és metszeteket adna ki. De elutasították ismét. KILIANT nyilván gondolkodóba ejtette STOTZ törekvése és 1802-ben maga kért könyvkereskedési jogot és meg is kapta. Az első soproni könyvkereskedőnek tehát KILIAN tekinthető. Háza már nincs meg, szintén a Várkerületben állt. De könyvkötés és könyvesbolt együttesen sem nyújtott elég megélhetést, 1812-ben KILIANT rajta érték, amint gyógyszereket is árult; a következő évben tehát a törvény betűje szerint óhajtotta keresetét öregbíteni. Kérvényt adott be a városhoz és kérte, hogy kölcsönkönyvtárat nyithasson. Boltját már könyv- és zeneműkereskedésnek nevezi. A tanács pártolólag terjesztette fel a helytartótanácshoz az írást, de pár hét múlva visszaérkezett a lesújtó válasz: elég az országnak négy kölcsönkönyvtár, kettő Pesten, egy-egy Pozsonyban és Budán.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> *Mindenes Gyűjtemény*. 1790. III. 247. o.

<sup>2</sup> KOVÁCS i. m. 6. 56. o.

<sup>3</sup> *Tanácsjegyzőkönyv*. 1799. 2219. sz. v. 1802. 949. 1791. sz. v. 1810. 1691. sz. v. 1812. 2593. sz. v. 1813. 1703. 2038. 3454. sz. v.

1814-ben Pozsonyból WIEGAND könyvárus kérelmezte, hogy Sopronban telepedhessen le: 1815-ben május 9-i kelettel meg is jött a helyhatósági engedélye.<sup>1</sup> A Várkerületben egy máig meglevő csinos rokokóházban vetette meg lábát a göttingai születésű WIEGAND. Nem volt könyvkötő, csak kereskedő. Könyvhirde- téseinek csinos stílusát dícsérőleg említik korbeli feljegyzések. Kis JÁNOS is örömmel újságolta az ország túlsó felére KAZINCZY- nak: „Általában még eddig itt nálunk nehéz volt új Magyar könyveket kapni: ezután tán könnyebb lesz, minthogy WIEGAND könyvárus Pozsonyból idejött lakni. Ez TRATTNERTŐL már kapott két pakét magyar könyveket“ (1816).<sup>2</sup>

A bolt többször váltogatta helyiségeit, de mindig ugyanegy környéken maradt. WIEGANDÉKNÁL kobozták el FRANKENBURG *Bolond Miskáját* 1858-ban, mikor másutt szabad volt terjesz- teni. A bolt különböző nevek alatt máig fönmaradt.

Ma Sopronban az antikváriumokkal együtt közel 10 köny- vesbolt várja a nyomtatott betű barátait. Általában mindenhol több a könyvesbolt, mint hajdanában, de kevesebb a könyv után való vágyakozás. Ma könnyen elérjük a könyvet, de nem nyú- lunk utána már azzal az ájtatos ünnepélyességgel, amely a régi ember részéről kijárt a nehezen megszerezhető kincsnek...

CSATKAI ENDRE.

<sup>1</sup> Tanácsjegyzőkönyv. 1814. 1860. sz. v.

<sup>2</sup> Kazinczy levelezése. XIV. kötet. 24. o.

## ÚJKORI KÉZIRATOK KATALOGIZÁLÁSÁRÓL.

A középkori kéziratok katalogizálásának a nagyobb könyvtárakban kialakult valami általános gyakorlata. Egy kézirat-katalógus sohasem lehet olyan merev, mint egy nyomtatvány-katalógus, a szabályoknak rugalmasaknak kell lenniök, mert csak így érhető el, hogy kódex-egyedeket meg tudjunk határozni. Még nehezebb feladatok elé állítják a könyvtárost a nagyrészt nemzeti nyelven írt újabbkori kéziratok. Sokoldalúbb érdeklődés igényeinek kell megfelelnie s ezt a nagyterjedelmű, igen különböző korokból származó anyagot mégis egységes szempontból akarja rendezni. Mindenekelőtt sokkal változatosabb az újkori kéziratok tartalma, nem szövegeket, hanem olvasmányt nyújtanak, ezzel szemben a kéziratok korának meghatározására a paleográfiai módszerek elégtelenek, kevés útmutatást nyújt az írás anyagának vizsgálata (vízjegyek), a kézirat legritkább esetben rendelkezik egyetemes írástörténeti értékkel, ezzel szemben emelkedik és előtérbe lép az egyéni írás felismerésének fontossága. Ezek azonban csak egészen általános irányelvek, az újkori kéziratok rendeltetésük és keletkezésük szerint több, egymástól igen távoli csoportba oszlanak. A szövegek meghatározására már nem az incipitek és az explicitek szolgálnak, hanem a cím. Így a kézirat leírásában a középkori gyakorlattal szemben bizonyos eltolódások vannak. Megduzzad a címrész, összezsugorodik az incipit, a külső leírás, a paleográfiai, vagy művészettörténeti jegyzet, ellenben különösen fontos a kézirat eredetiségének kérdése, vajjon autographum-e, vagy nem, fogalmazvány, vagy másolat. Ezzel kapcsolatban felvetődik a szövegvariánsok problémája.

Az Országos Széchényi-Könyvtár magyar kéziratainak régi katalogizálási rendszere az idők folyamán elavult. A régi katalógus kézirat-egyedeket írt le, tekintet nélkül azok változatos tartalmára: így számos igen fontos irodalmi emlék, csak kézirat-

ban fennmaradt ének feltáratlan maradt. A külső leírás pedig merőben külsőleges jellemzésre szorítkozott, de nem volt tekintettel a genetikus szempontokra. Ezért az alábbiakban néhány alapvető szeretnének lefektetni. Csak általános irányító elvek ezek, nem merev katalogizálási szabályok: azt a gyakorlatot ismertetjük, mely kéziratárunk magyar anyagának új feldolgozása közben kialakult.

A kéziratot hét szempontból vesszük vizsgálat alá, ennek a hét szempontnak megfelelően hét jegyzet lesz, melyeket, ha nyomtatott katalógust készítünk, tipográfiai eszközökkel is kelően elválaszthatunk egymástól.

1. A szerző neve és a mű címe. Nem a kéziratban talált, esetleg megromlott nevet és címet tüntetjük fel, hanem az irodalomban (SZINNYEI, PETRIK, PINTÉR) használt és elfogadott alakot. (Az Oct. Hung. 15. jelzetű kéziratban pld. GR. ZRÍNYI MIKLÓS *Török Afium ellen való orvossága* ezen a címen szerepel: *Ne bánts. Symbolum Illustrissimi Dni Comitis Nicolai Zrényi.*) Az eredeti, a kéziratban talált név-variánst és címet úgyis közöljük az incipitben. Ha kevésbé ismert író nevének, vagy munkájának kéziratban anyagunkban az irodalomban használnál eredetibb alakjára bukkanunk rá, a felvétel mégis az ismertebb alakon történik, de külön jegyzetben felhívjuk a figyelmet erre a körülményre. (Így SZINNYEINÉL szerepel PETROVICH IGNÁC, múzeumi s.-őr, nevét kézírataiban azonban PETRAVICHNAK írja. Erről készül a 7. jegyzet.) Ha a munkának nincsen címe, vagy több, hasonló tárgyú szöveget tartalmaz a kézirat, önkényesen adunk egy összefoglaló címet, vigyázva arra, hogy ez lehetőleg rövid és kifejező legyen és hogy hasonló természetű munkáknak mindig ugyanazt a címet adjuk (pld. *Emlékkönyv, Diárium, Jegyzetek, Imádságos könyv* stb.). Kevésbé ismert munkáknál a kéziratban talált teljes címet tüntetjük fel (pld. BENKŐ JÓZSEF: *A magyar és török nyelv mely keveset edgyezzen; A magyar szóról való külömb-külobm jegyzésekkel edgyütt*). Ha a munka fordítás, vagy átdolgozás, ezt a körülményt is röviden jelezzük a fordító vagy az átdolgozó nevével együtt. Természetesen egyéni kutatással mindig kiegészítjük a kéziratban talált adatokat.

2. A mű tartalmára vonatkozó jegyzet. Ezt a címtől tipográfiaiag is elválasztjuk: így jelezzük, hogy ez a jegyzet a cím-

nek alája van rendelve. A kiemelt cím gyakran nem nyújt tiszta képet a mű tárgyáról: itt összefoglaljuk a mű tárgyát, tartalmából kiemeljük a fontosabbakat, gyűjteményeknél közöljük a részletes tárgymutatót, daloskönyveknél a dalok jegyzékét, megemlítjük, hogy van-e ajánlás, előszó, bevezetés, végszó, tartalomjegyzék, tárgymutató. Mindennek az esetleges kiadásokkal való összevetés szempontjából lehet nagyobb jelentősége. Ezt követi a mű sorsára vonatkozó megjegyzés: van-e a munkának kiadása, ez miben tér el a tárgyalat kézirtától. Ha fordítás, mi volt az eredeti címe (ezt természetesen csak kevésbé ismert munkáknál), milyen fordítása ismeretes még. Ebből a jegyzetből kell kitűnnie, hogy hány kötetes a munka. Ha a kézirat egy nagyobb munkának csak egy részét, töredékét tartalmazza, azt is itt tüntetjük fel (pl. címben: *Biblia*, tartalmi jegyzet: Mózes 5. könyve).

Ez a két jegyzet teljes képet ad a munkáról. Ha a kézirat több munkát tartalmaz, de egy közös cím alatt nem lehet összefoglalni, az 1. és 2. jegyzetet minden egyes munkáról külön készítjük el, míg a kéziraatra vonatkozó jegyzetek közösek lehetnek. Ha a műveknek a kéziratban külön címlapjuk van, a leírásnak a címlapok szövegét tartalmaznia kell.

3. Incipit és explicit. Elsősorban a kézirat azonosítására szolgál. Feltétlenül közöljük betűhíven, ha szükséges, a sorok végét is jelezve, a címlapot s a címlapot megelőző számozott levelek szövegét. Címlap hiányában a munkához tartozó első értelmes mondatot és az ezt megelőző számozott lapok szövegét. Explicitként az utolsó mondatot vagy mondatokat. Magától értetődik, hogy újabb, rendes címlappal ellátott, utólagos bejegyzésekkel meg nem terhelt kéziratok incipitje és explicitje sokkal kisebb helyet fog elfoglalni, mint a hosszú, barokk címlappal ellátott, a tulajdonosok bejegyzéseivel is teleírt XVI—XVIII. századbeli kéziratoké. Az incipit megőriz sok olyan adatot, mely még a tartalmi ismertetéshez tartozik (pontos cím, fordító, átdolgozó, közreadó, kiadó, nyomdász neve, chronosticon stb.).

4. A kézirat keletkezése. Gyakran magából a kéziratból meg tudjuk állapítani a keletkezésének körülményeit. Mindenekelőtt azt kell megállapítani, hogy milyen célra készült, vajjon fogalmazvány-e, valamely nyomtatvány előképe, vagy megjelent



munka kézírásos egyéni vagy baráti használatra készült másolata, esetleg meg nem jelent munka kéziratban terjesztett példánya. Ezután merül fel a sajátkezűség kérdése, autographum a kézirat vagy sem, sajátkezű tisztázat vagy fogalmazvány, egy kéz írása-e végig vagy több különböző kézé. Ez utóbbi esetben — ha az írók kiléte meg nem állapítható — legalább az írások kronológiáját kell megállapítanunk. Idetartozik a cenzurázás jelzése, a cenzúra eredményének és a cenzor nevének feltüntetésével, ugyancsak a szövegben található javítások jelzése, annak a megállapításával, hogy kitől erednek ezek. Meg kell állapítanunk a kézirat keletkezésének helyét és idejét is. Találgatásokba nem bocsátkozhatunk, kétes esetekben nem kötjük meg a kutató fantáziáját, csak útbaigazítást adunk. Minden adatról hivatkozunk a forrásra, ha ez a kézirat, a megfelelő folióra.

5. Külső leírás. Levelek száma, zárójelben az eredeti lap-számozás, hiányzó vagy üres levelek feltüntetése. (26 f. [48 l.], hiányzik a 23. f. után 2 f., végén 2 üres f.) Papírméret mm-ben (245×190 mm). Kötés jelzése, feltüntetve esetleg a kötés évét, a mester nevét, vagy a restauráció évét. Ha a könyvkötő nevét nem tudjuk, feltüntetjük legalább a kötető nevét, vagy a kötés-típust (pk., fv., bk., ered. bk., bk.: 1679 : B. L., ered. bk. rest. Leszik: 1901, vk.: 1938, bk.: Jankovich stb.). Ebben a jegyzetben említjük meg a lapok csonkaságát s más hiányokat is.

6. A kézirat története. Kinek a számára készült, kik voltak az előző tulajdonosok. Közöljük időrendben a kéziratban található, korábbi tulajdonosokra vonatkozó bejegyzéseket (SAMUEL SZÉKELY DE DOBA, die 23 Decemb. 1752 Comaromini), az ex librist (Exl. SZÉCHÉNYI), a régebbi könyvtári jelzeteket, a könyvtári pecsétet (JANKOVICH, SZÉCHÉNYI, SZÉCHÉNYI-ALAP, a Nemzeti Múzeum recés- és símaszélű négyszögletes, valamint tojásdad bélyegzője), a növedéknapló számát és az innen megállapítható korábbi tulajdonost, valamint a beérkezés módját (ajándék, vétel, csere, raktárrendezés).

7. Bibliográfiai jegyzet. Adatok a szerzőről, ha ezekből a kutató útmutatást nyer a további kutatáshoz, így életrajzi adatok, név-variánsok. Gyakran megkímélhetjük a kutatót felesleges munkától, ha eleve jelezzük, hogy a szerző az irodalomban ismeretlen. (Pl. Oct. Hung. 101. BÜDÖSY PÁL: *Mindennapi*

*könyörgések.* Jegyzetben: BÜDÖSY PÁL ismeretlen.) Itt közölhetjük még a kéziratra vonatkozó fontosabb irodalmat. Tipográfiai eszközökkel (pl. kurzív szedéssel) is kiemelhetjük, hogy ez a jegyzet már nem tartozik szorosán a kézirat leírásához.

A feldolgozó a kézirategyedek több-kevesebb fontosságához arányítva, vagy a katalógus, esetleg az egész anyag természetéhez igazodva fogja az itt vázolt szempontokat érvényre juttatni. Ismert munkánál nyugodtan elmaradhat a tartalmi jegyzet, sőt az incipit is s egy-két szóra zsugorodik össze igen sokszor az egész külső leírás. A bibliográfiai jegyzet pedig a legtöbbször elmarad.

SÁRKÁNY OSZKÁR.

## KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

**Kanonokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben. Magyarázatul a Pray-kódex egy vitás helyéhez.**

A Pray-kódex 60. lapján<sup>1</sup> Pünkösöd vigiliájának szertartásrendjében a keresztkút megáldásánál ez a szöveg áll:

Quibus finitis fiat processio ad fontem. *Rex sanctorum angelorum.* Ibi expleto baptisterio (!) redeunt ad chorum cum eadem processione: cantando letaniam. Kyrieel. X. K. Sed hoc secundum canonicos, secundum vero ordinem monachorum finitis lectionibus et oratione dicatur letania. Interim sacerdos veniat ad altare... A szöveg a: sed hoc secundum-nál a lapszélíg át van húzva, a lapszálen pedig alig olvasható rövidítéssel, apró betűkkel ez áll: *Christe audi. Sancta Maria etc. Ibi dicatur: Ut fontem benedicere et consecrare: tunc benedicatur fons ut sabbato sancto paschae.*

Ezt a részt ERNYEY JÓZSEF<sup>2</sup> így magyarázza: „Ez alkalommal a keresztkút megáldása után kétféle litániát mondtak, az egyiket: *secundum canonicos*, a másikat: *secundum monachos*. Ez érthető, mert a püspök ily alkalommal a szerzeteseket is berendelhette a káptalanba, de nem mehetett szerzetesek templomába celebrálni.“ ERNYEY ezt az adatot is felhasználja arra, hogy tételét a Pray-kódex eredeti rendeltetésére vonatkozólag bizonyítsa. Szerinte a Pray-kódex a veszprémi székesegyház számára készült.

Ezt a tételt a Magyar Könyvszemle ugyanazon évfolyamában ZALÁN MENYHÉRT<sup>3</sup> döntő érvekkel cáfolta meg, de a „kétféle“ litánián ő sem tudott eligazodni. Szerinte a Pray-kódex idézett helyén két litániáról van szó. Az egyik volna a *Rex sanctorum angelorum*, amelyet meg is talált MARTÉNYÉNÁL (De ant. eccl. ritibus. 159), a másik pedig a Mindenszentek litániája. ZALÁN ily magyarázat mellett is alkalmasnak találja e szöveget szerzetesi rendeltetésének igazolására.

<sup>1</sup> A Nemz. Múzeum fényképpéldányának lapszáma.

<sup>2</sup> A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése. Magyar Könyvszemle, 1927. 72. l.

<sup>3</sup> Magyar Könyvszemle, 1927. 254. l.

A szöveg helyes értelmezése szerint: mind a ketten tévedtek a kétféle litániára vonatkozólag. ZALÁNNak abban igaza van, hogy ez a szöveg azt mutatja: a Pray-kódex szerzetes-templom számára készült.

Mi a szöveg értelme? A másoló (aki egyúttal a kézirat szerkesztője lehetett) előtt ott volt a szertartás Ordo-ja. Ez az Ordo Pünkösdi vigiliájára is leírta a keresztkútszentelést. A másoló lejegyezte a szertartás menetét. Mire a keresztkútszentelésen is túl volt, meg a rákövetkező körmeneten a Mindenszentek litániájával, hirtelen föleszmélt. Hisz azok, akik számára ő Sacramentariumot ír, szerzetesek, monachusok. Azoknál pedig rendszeren, az akkori előírások szerint, nincs keresztkút, templomuk nem plébánia-templom, keresztelniök nem szabad.<sup>1</sup> Így számukra a keresztkútszentelés is fölösleges. Eddig jutott gondolatában, ekkor látta, hogy hibát követett el. A keresztkútmegáldást ki kellett volna hagynia. Hogy segítsen a bajon? Át nem akarta húzni, tehát utólag javítja ki. Azt írja folytatólag:

Amit eddig írtam, az a kanonokok szertartásrendje erre vonatkozólag. (Sed hoc secundum canonicos.) A monachusok szertartásrendje szerint pedig: elmondván a keresztkútszentelést megelőző olvasmányokat és könyörgést (a keresztkúthoz való körmenet és a keresztkút-szentelése nélkül) végezzék el a litániát. Ahol nincs keresztkútszentelés, ott ma is ez a szertartás egymásutánja. Itt tehát nem kétféle litániáról, hanem kétféle szertartásrendről, Ordo-ról van szó. A litánia mind-egyikben ugyanaz.

A Pray-kódexet tehát eredetileg olyan helyen használták, ahol keresztkút nem volt. A másoló hirtelen föleszmélése másként nem magyarázható. Ő monachusok számára írt szerkönyvet. Ezért igazítja ki pótlólag a szertartásrendet úgy, hogy a keresztkútszentelés kimaradjon. A Pray-kódex egyéb részei alapján pontosan meg lehet mondani, hogy a boldvai bencés, Keresztelő Szent Jánosról nevezett apátság számára írta könyvét.

Az a lapszéli jegyzet, mely későbbi kéztől ered, arra enged következtetni, hogy a Pray-kódex utóbb mégis oly helyre került, ahol a keresztkútszentelést elvégezték. A deáki templomszentelés (1228) bejegyzése,<sup>2</sup> aztán a taksonyi templomszentelés beírása megmondja, hol volt szükség keresztkútszentelésre. Az a benyomásom, hogy ennek a jegyzetnek írása egyezik a deáki templomszentelésre vonatkozó föl-

<sup>1</sup> A Pray-kódex-ben levő zsinati határozat is azt mondja: Abbates mitram... non habeant, neque baptizent, neque penitenciam dent, neque ad populum sermonem faciant. (Pk. I'.)

<sup>2</sup> Pray-kódex, 10. l.

jegyzés írásával. Deáki nem volt apátsági templom, ott a Pannonhalmáról került szerzetesek mellett világi papok is vállalkoztak a lelkipásztori feladatokra. Aztán meg a szerzetesek lelkipásztorkodását tiltó rendeletek, a premonstreiek és a kolduló szerzetek ellenkező gyakorlata és kiváltságai után könnyen feledésbe mehettek.

KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

A betűmetszés mesterségének magyar úttörője. Az Erdélyből származott szegény székely ifjúnak, FALKA SÁMUELnek, első szárnypróbálgatásául azon betűket kell tekintenünk, melyekkel a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár katalógusát nyomták 1796-ban a bécsi Baumeister-nyomdában. Maga a kiadvány is felhívja erre a figyelmünket, amennyiben a címlapon egészen szokatlanul megnevezi a betűmetszőt (*typis per Sam. Falca Bikfalvensen Transilvanum sculptis*). FALKA SÁMUEL 1766-ban született, mindössze 30 esztendő volt, mikor Bécsben betűivel sikert aratott. A betűk valósággal nagy szakértelemről és kiváló ízlésről tesznek tanúságot, amiről könnyen meggyőződhetünk, ha a katalógusnak a FALKA betűivel készült első kötetét a más betűkkel készült második és harmadik kötettel összehasonlítjuk. Önként felvetődik itt az a kérdés, hogy honnan vette FALKA a szakismereteit és műízlését, amely tulajdonságok betűiben kifejezésre jutnak. Erdélyi tanulóéveiről és bécsi viszontagságairól részletesen beszámolt KELÉNYI BÉLA a Bibliofil Szemle 1925. évfolyamában, az ott feltárt adatokból azonban nem olvasható ki, hogy honnan vehette FALKA azokat a betűmintákat, amelyek után dolgozott. Az kétségtelen, hogy nem bécsi minták voltak, mert ez esetben MANNSFELD bécsi könyvnyomtató nem láthatott volna betűiben párizsi mintákat, amint ezt KELÉNYI BÉLA említett cikkében olvassuk. Az egyetemi nyomda irattárának anyagáról készült jegyzeteim között most olyan adatot találtam, amely teljesen megoldja a rejtélyt, illetőleg felvilágosítást ad FALKA betűmintáinak eredetéről.

FALKA SÁMUEL 1798. június 4-én alkalmazta a budai egyetemi nyomda betűmetszőként s innen kezdve egészen 1826. január 20-án bekövetkezett haláláig a budai egyetemi nyomdának dolgozott. 1826. január 26-án jelentette a nyomda a helytartótanácsnak, hogy FALKA gutaütésben meghalt. Alig húnyta le a szemét, máris jelentkezett a betűmetszői állásért LERCH JÓZSEF, aki addig is dolgozott a nyomda számára. A nyomda azonban FALKA halála után nem akart többé betűmetszőt alkalmazni s 1826. március 21-én a helytartótanácshoz intézet felterjesztésében azon álláspontot képviselte, hogy sokkal jobban jár, ha külföldről hozatja a matricákat. Az elutasítás után LERCH

JÓZSEF nem is maradt tovább Budán, hanem Prágába költözött át s a nyomda itt is igénybe vette szolgálatait, amint erről a számára 1831. január 26-án kiállított bizonyítvány tanuskodik. A nyomda elutasító álláspontjának pedig az lehetett az indító oka, hogy FALKA tehetségével nem állott arányban a szorgalma, s a helytartótanács 1824. február 17-én is kénytelen volt elrendelni, hogy hanyagságáért dorgálják meg. Ámbár az iratokból az tűnik ki, hogy a nyomda FALKA halála után valósággal a külföldről vásárolta a matricákat, mégsem állandósították ezt a gyakorlatot s FALKA helyét rövidesen egykori tanítványa és utóbb segédje, CZOLLNER GYÖRGY foglalta el. Ez talán nem volt FALKÁhoz hasonló tehetség, de szorgalmával kétségtelenül felülmulta mestert, mert ismételten dícséretben részesült ezért. CZOLLNER alkalmaztása azt eredményezte, hogy FALKA kezdeményezése nem sorvadt el, hanem tovább élt s a magyarországi betűmetszés terén iskolát teremtett.

Ugyanabban az időben, mikor FALKA lehúnyta a szemét, az egyetemi nyomda technikai felszerelésében is mélyreható változások következtek be. Rájöttek ugyanis arra, hogy azok a sajtók, melyeket még a nagyszombati jezsuita nyomdától örökölték, teljesen elavultak s karbantartásuk rengeteg pénzt emészt fel. Elhatározták tehát, hogy az elavult sajtókat értékesítik s helyettük modern sajtókat szereznek be. Vevő is jelentkezett az egyik sajtóra PETHE FERENC kolozsvári lapkiadó személyében, aki 1826. október 7-én jelentette be hajlandóságát egy régi sajtó megvásárlására. Ugyanakkor azonban azt is szövéttette, hogy néhai FALKA SÁMUELnek 1795-ben Bécsben betűmintákat tartalmazó holland könyvet adott kölcsön, amelynek visszaszerzését kérte az egyetemi nyomda gondnokától. A levél vonatkozó része a következő volt: „A boldogult Bikfalvi Falka Sámuel 1795-től fogva volt barátomnak még Bétsben laktakor adtam által kérésére egy olyan könyvet, mely az Austriai Birodalomban egyedülvaló volt, a neve — hollandiai nyelven — Letter-Proof (Schriftprobe oder Muster). Azon kötéssel adtam által mestersége tanulása végett, hogy azt nekem, ha kívánom, visszaadja: mellyet fogadott is. Kérem bizodalmason Tökintetes Uraságotat, méltóztasson ezt a könyvet, mely az én sajátom (in 8-o maj.) kezéhez venni és Leopoldi sokadalomkor Bétsi nagykereskedő Medgyaszay István vőm által (Pesten, ujj Hidutcán a Paradeis nevű házban) hozzám küldeni.“

Ez a könyv volt az a forrás, ahonnan FALKA első betűmintáit mérítette. Ezeknek a betűmintáknak köszönhetette jó hírnevét, ami aztán a budai egyetemi nyomdához juttatta. Gyermekeiről nem tudunk s özvegyét, TOKODI ESZTERT is 1827. december 23-án temették el Ilosván, PETHE FERENC kérése tehát alig volt teljesíthető, mert a munkát FALKA

hagyatékában nem lehetett megtalálni. De ha meg is lett volna a nevezett munka a hagyatékban, az a három évtizedes használat alatt bizonyára egészen tönkrement volna. Ránk nézve mindenesetre nagyon tanulságos a PETHE FERENC levele, mert megtudjuk belőle, hogy az Utrechtben járt magyar tudós és könyvkiadó hozta magával a betűmintákat tartalmazó könyvet, amely aztán FALKA SÁMUELhez jutott s FALKA útján nagy hatást gyakorolt a magyar betűmetszésre. FALKA és tanítványai betűvel készültek ugyanis a budai egyetemi nyomda kiadványai, amelyek kimagaslanak a magyarországi nyomdatermékek sorából. Az egyetemi nyomdától vásárolta továbbá a legtöbb vidéki nyomda a betűkészletét s ezúton a FALKA és tanítványai betűi a magyarországi könyvtermelésre döntő hatást gyakoroltak.

A kortársak véleménye az volt, hogy FALKA SÁMUEL „főbb ereje inkább a betűmetszésben, mint a mejjkép metszésben mutatta magát“, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy a holland munkának köszönhette elismertetését. Metszetek készítésére nem is nagyon használta az egyetemi nyomda FALKÁT, ezeket rendszeren Bécsben csináltatta, ami ismét amellettes tanúságot, hogy e téren a nyomda sem tartotta elegendőnek a FALKA készültését és tehetségét. GÁRDONYI ALBERT.

**A XVIII. századbeli magyar nyomdászat egykorú kritikája.** A XVIII. század végén megjelent magyarnyelvű újságok között talán a legkevesebbé ismert és idézett a *Magyar Újság*, amely 1796-ban indult meg e címen és még ugyanebben az esztendőben „*Gazdaságot tzelőző Újság*“, majd „*Vizsgálódó Magyar Gazda*“ címen folytatódott. (Az 1786. évfolyama megvan az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában, 1787. évfolyama — SZILY KÁLMÁN szerint — szintén csonkán, a keszthelyi Festetics-könyvtárban.)

Ez a gazdasági újság, melyet a 25-ik számtól kezdve PETHE FERENC szerkesztett (L. MKszemle, 1898. 272. l. SZILY KÁLMÁN: Az első magyar gazdasági folyóirat), mezőgazdasági kérdéseken kívül pénzügyi és ipari kérdésekkel is foglalkozott.

Alább következő adata a XVIII. századbeli magyar papírgyártás és nyomdászat kritikája:

„De ki győzné elő számlálni azokat a' számtalan könnyű és jó módokat, a' melyeknek a' közepibe minket helyheztetett a' Stzithiai szerentse a' Magyar földön, — mindent könnyen eltudni kezdeni? — Azok a' szép gyólts fábrikák majd azt is magok után húznák azután, hogy a' papiros fábrikáink is jobbak és számosabban lennének; mert ez amattól függ: ha pedig a' papiros fábrikánk jó lenne, úgy hogy Hollandia s Anglia ne vághatna elébbünk e' részben; úgy, a' könyveinket

is szebben nyomtattathatók, és igen könnyen le lehetne kapatni a' Glascowi kevély nyomtatást, — ennél könnyebben meg-eshető dolog nintsen. De most, mit tsinálnak a' mi könyv Nyomatatóink? Széltére mázsolják a' kaptzából készült papirossat; mely hogy annál rútabb legyen, az olyan is neki áll a' könyv nyomtatásának, a' ki éppen annyit tud hozzá, mint a' tehén a' kártyázáshoz: ötven közzül alig van egy, a' ki tsak a' naggyából is értené a' mesterségét fundamentomason; ugyan hogy tudna hát ez újjakat tanítani s' jól formálni? Jó vólna ezt a' tudományok', mesterségek', 's Nemzet' boldogsága' archivumát', a' Könyv-nyomatást jól észére hozni. Azon az 5—6000 forinton, a' mellyet a' mai időben egy haszontalan Könyv-nyomató, — vagyis inkább, papiros motskoló Műhelyre 's szerszámra szoktak rend szerént el-vesztegetni, lehetne kettőt olyyat fel-állítani, mint az a' híres Glas-covi, 's Ámsterdami Elzevieré. — Két 's három Sajtós műhelyt értünk. — De minthogy bundánk nints, a' katzagány is jó. — Gondoljon többet utánna, a' ki Hazája' bóldogságát szereti, mozgolódjon, 's mozdíttson másokat is.“ (*Gazdaságot tzeelőző Újság, 1796. aug. 30. 277—278. lap.*)

Mindenki, aki ismeri a XVIII. században Magyarországon nyomtatott könyveket, igazságtalannak tartja ezt a kritikát. BÉL MÁTYÁS *Notitia*-i, a *Tripartitum*, PRAY műveinek kiadásai, FALUDINAK RÉVAY által sajtó alá rendezett kiadásai stb., stb. kiállják a versenyt a külföldi egykorú átlagkiadványaival. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Könyv, mely valóban megjelent. Anyagi Jenő. Verses regény.** Szatmár, 1906. *Lövy Miksa* bizománya.

Az elmúlt esztendő márciusában a *Tükör* c. folyóirat 3. száma közölte MORAVEK ENDRE „*A könyvtár élete*“ c. igen tanulságos és egyben mulatságos cikkét. A szerző megvilágítani kívánta a könyvtár, valamint a könyvtárosi foglalkozás mibenlétét, mert talán egyetlen intézményről, annak belső életéről sem tud olyan keveset a nagyközönség; a könyvtár őrzi, de az érdeklődő előtt nem rejti el az emberiség szellemi kincsét, a könyvtáros pedig minden erejével iparkodik ezt a kincset minél hamarább, minél könnyebben és tökéletesebben közkinccsé tenni. A könyvtárosi teendők egyik legérdekesebb ágának MORAVEK az útbaigazítások adását (dokumentáció) tartja; kétségtelenül igaza is van, mert ez teszi igazán próbára a könyvtárost és igazolja legelőször is hivatásbeli járatosságát, hiszen sok esetben a könyvtári kutató *meg sem tudja pontosan mondani*, hogy mit óhajt. Ennek igazolására egy-két mulatságos esetet is említ, mely jóízűségéért megérdemli a közlést.



„Volt rá eset“ — írja MORAVEK — „hogy egy német könyvtártól azt kívánták: állapítsa meg, ki a „*Die hundert versetzten Arztewitwen*“ című mű szerzője és kiadója. A könyvtár meg is felelt a bizalomnak s kiderítette a szerzőt, de azt is, hogy a könyv valódi címe: *Die hundertelf besten Arztewitze*“, ami az orvosözvegyektől meglehetősen távol esik. Az pedig e sorok írójával esett meg, hogy egy ifjú és bájos bölcsészethallgató „*Anyagi Jenő verses regényét*“ kereste a könyvtárban. Csak rövid vita után derült ki, hogy a hölgy a címet professzora előadása alapján vetette papírra. Ezek után már nem volt nehéz rájönni, hogy PUSKIN *Anyégin Eugén-jéről* lehetett szó s az előhozott könyv gyanúkat — látogatónk legnagyobb öröme — teljes mértékben megerősítette.“

Mondanunk sem kell, hogy magunk is igen jól mulattunk a véletlen adta ötletességeken és így az ügyes cikk nem mosódott el emlékeztünkben. Történt azután, hogy egy munkánkkal kapcsolatban böngészgettük PETRIK GÉZA *Magyar Könyvészetének 1901—1910-ig terjedő köteteit* és megakadt szemünk egy váratlan könyvcímen: „*Anyagi Jenő. Verses regény. Szatmár, 1906.*“ Mégis ráhibázott volna egy valóban megjelent könyvre a bölcsészethallgató? Ha valóban létezik e munka, mit rejthet a cím? Abban szinte bizonyosak voltunk, hogy a kérdéses könyv nem lesz BÉRCZY KÁROLY gyönyörű műfordítását túllícitálni óhajtó kísérlet, csak valami paródia. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának állományából előhozatott (L. eleg. m. 283<sup>k</sup> jelzetű) kötet teljesen igazolta feltevésünket. Az 55 oldal terjedelmű, kis nyolcadrétű füzet 1906-ban került ki a szatmárnémeti MORVAI JÁNOS könyvnyomdájából. A címlapján a szerző nem szerepel. Az előszóából azután megtudjuk a „mű“ keletkezésének a történetét: az 1904. év vége felé a szatmári Társaskör bizottságot küldött ki, hogy Szilveszter-estére eszeljen ki valami tréfás programot, amellyel a kasszinó közönsége jó hangulatban venne búcsút az elmúló esztendőből. „Az ötösbizottság kis és nagy, teljes és részleges, komoly és kedélyes, hivatalos és bizalmas jellegű gyűléseken, üléseken, zsúrokon, zsúriken, murikon, feketéken, kvarterkákon s feifoklokokon törte fejét a nem mindennapi szellemes ötleten, amelynek meg kell születnie, akár akar, akár nem. S minthogy muszáj volt, meg is született. Az ötösbizottság ötlete az volt, hogy öten írnak egy regényt, úgy, hogy egyik sem tudja, mit ír a másik; ebből föltétlen nagy bolondságnak kell kiszülnie. Az eszmének annyira megörült a szerzőtársaság, hogy örömeiben mind az öt elfelejtett dolgozni. Mikor azután eszükbe jutott, hogy dolgozni is kell, mert nem elég az ötlet, akkor meg elfelejtettek örülni. Utoljára kiszült, hogy nagy fába vágták a tejszéküket, s egyikük sem mer annyira

eredeti lenni, ahogy először gondolta. Végre rászánták magukat, hogy engednek valamit az eredetiségből, s meglegszenek azzal, hogy egy egységes művet véve alapul, öten ötféleképen elrontják, s így egy másik eredeti módon létesült művet alkotnak.“ Az ötösbizottság tagjai DR. FODOR GYULA, DR. NÉMETHY JÓZSEF, DR. BÖSZÖRMÉNYI EMIL, DR. TANÓDY ENDRE és DR. SCHÖNPFUG JENŐ PUSKIN *Anyégin Eugén-jét* szemelték ki áldozatul és egymás között felosztották a parodizálható verses regényt. A paródia előszóából és tíz címnélküli, római számmal jelzett fejezetből áll. FODOR írta az előszót, valamint az I., II., III. és az V. fejezetet, NÉMETHY a IV. és a VII., BÖSZÖRMÉNYI a VI., TANÓDY a VIII. és a X., végül SCHÖNPFUG a IX. fejezetet. A „magyar Anyéginben“ természetesen a komikum az uralkodó elem. Minden szereplője és cselekménye nevetséges. Anyagi Jenő, „mindnyájunk kedves ismerőse, ki hozzánk látogatni jó a mult évszázad kezdetiről, a neve akkor volt Anyégin, magyarrá lett a század végén“, üres, léhűtő, léha, tékozló, nőhódító világfiként jelenik meg. Leszney (Lenszky) Vladimir pedig nem a Kanton nevelődött, szíves, kedélyes, reményekkel teli, nyíltszívű költő, ellenben „Anyagihoz nagyon pászol, főképp mivel ő is gyászol. Ő is most lett önálló birtokos, külföldről jött, de nem nagyon okos. Magyar költő, bár őse lengyel, s mintha több vón neki eggyel . . .“ Lárifáriné (Larinné) és leányai Olga és Tatajánya (Tatjana) sem számíthatnak kíméletre: valamennyien üresfejű, számító, kacér és férjvadászó nők. A társszerzők az események parodizálását is keresztülvezették; mindenünnen kiküszöbölték a finom puskins hangulatváltásokat, az ujjongást, a búskomorságot, a gyengéd szentimentalizmust, ellenben meghagyták, sőt felfokozták a csúfolkodó iróniát, melyet több helyen helyi és személyes vonatkozásokkal szőnek át. A társadalmi visszasságok emlegetése, az emberi fogatkozások pellengérré állítása itt semmi esetre sem nevelő célzatú, mert az egyedüli cél a megnevetetés, ami a társszerzőknek nem egyszer keserű fáradságukba kerül:

*Könnyebb a vénnek  
Fiatal arcot ölteni,  
Mint társszerzőknek együtt  
Verses regényt megkölteni.*

— írja NÉMETHY. A társszerzők Anyagi Jenője nem is érzi magát az élet betegszívű, társtalan árvájának: magasra emelt fővel és pohárral a kezében köszönti sorsát, hogy meggátolta a kacérkodó, férjes Tatajányával való házasságát.

Mindezek megadják a kulcsot a „magyar Anyégin Eugén“ létrejöttének a megértéséhez. Pongyola verses formájával, kínrímeivel nem

tarthat igényt (aminthogy valószínűleg nem is tartott) irodalmi értékelésre, mert csak időtöltésből alkotta egy vidéki társaskör szilveszteri közönségének, hogy kellemes hangulatban lépjen át az új esztendőbe. Így támasztotta fel akaratlanul az a bizonyos „bölcészethallgató” „Anyagi Jenőt”, akit bizony már vastagon belepett a por.

Íme, a könyvtári kutatók sokszor akaratlanul is ráhibáznak valóban megjelent könyvekre, melyekről tulajdonképpen nincs is tudomásuk. Bár feltételezhető az is, hogy az a bizonyos „bölcészethallgató” tényleg az „Anyagi Jenő” c. versesregény-paródiát szerette volna forgatni, azonban nem lévén biztos a saját kérésében s nem tudván azt sem, hogy az ilyen természetű és tárgyú művek elsőrendű lelőhelye a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára, mely hivatásának megfelelően gyűjt össze minden magyarországi és magyar vonatkozású sajtóterméket, megleléssel vette a könyvtáros által feléje nyújtott munkát, mert címe hasonlított a kívánt könyv címéhez.

SZEMZŐ PIROSKA.

**Az első magyar kantiánus filozófia.** Az Országos Széchényi-Könyvtár kéziratára igen fontos tudománytörténelmi dokumentummal gazdagodott 1938 folyamán. Egy, a debreceni kollégiumban 1800—1803-ban tartott filozófiai előadásokról készült jegyzet ez a kézirat. Ezek az iskolai jegyzetek, melyekből a kéziratárnak szép gyűjteménye van, igen érdekes és becses forrásai nemcsak a régi magyar iskola történelmének, közoktatásunk multbeli ismeretének, hanem egyben közműveltségünk multjának, sőt tudománytörténelmünknek. Ezek a kéziratok hűségesen beszámolnak arról, milyen szellemi áramlatok, tudományos felfedezések milyen gyorsan és milyen mértékben hatották át a magyar tudományosság művelőit és terjesztőit, kik abban az időben főként a tanárok voltak, s mennyire terjedtek el az iskolán keresztül a műveltek szélesebb rétegeiben is. Ezek a kéziratok gyakran egyedüli emlékei ezeknek a fontos adatoknak, mert nyomtatott könyv nem mindig számol be róluk. S, az is gyakori eset, hogy egy új szellemi mozgalom csak későbbben jelentkezik a könyvek lapjain, holott már korábban elérte hazánkat is, s ennek idejét csak az iskolai jegyzetekből állapíthatjuk meg, nélkülük nem is tudnánk róla.

Ez a helyzet KANT tanainak magyarországi megjelenése körül is. Mindeddig úgy tudtuk, hogy *magyar nyelven* a kanti filozófia — leszámítva MÁRTON ISTVÁNNAK a kriticismus szellemében írt, de teológiai műveit (1796, 1817) — csak 1817-ben szólal meg, KÖTELES SÁMUEL etikai művében. (Az erkölcsi filozófiának eleji, Maros-Vásárhely.) Addig csak egy latinnyelvű irat jelent meg KANT szellemében, FUCHS

SÁMUEL: *Institutiones Logicae*. Leutschoviae, 1800. Mindkét mű iskolai tankönyv. SIPOS PÁI kéziratban fennmaradt, 1814-ben keletkezett munkája is latinnyelvű. (*Discursiones philosophicae lucubrationis hybernicae*.) Az első KANT-tal foglalkozó művek, ROZGONYI JÓZSEFTŐL, ellenzői voltak filozófiájának, de ezek is latinul jelentek meg. (1792-től kezdve.) Csak híradásunk van róla, hogy NÁNÁSI MIHÁLY máramarosszigeti professzor már 1797-ben követőjeként tanított, de írásban nem maradt fenn tőle semmi.<sup>1</sup>

A Széchényi-Könyvtár új szerzeménye most sokkal korábbi időpontra tolja ki a magyar nyelvű kantianizmus kezdetét. A kézirat címe: „T. Lengyel József hajdani Debreczeni volt Professornak — 1800—801—802—803 esztendőekben tartatott Letzkéi a Kant Filozofijája szerint a mint azt a boldogult értette.“ Ezidőszerint tehát ez az ismert legelső magyar nyelvű filozófiai mű, melyet KANT ösztönzött, sőt egyáltalában ez az első magyarországi irat, mely az egész filozófiát KANT szellemében tárgyalja. Ilyenformán rendkívüli tudománytörténelmi forrás-értéke van.

A kézirat címe szerint tehát 1800-ban jut a kriticizmus szóhoz a debreceni kollégiumban. Az 52. levél azonban még korábbra helyezi ezt a dátumot, mert ott ez olvasható: „Vége a Logicianak d. 27. Junii 1799.“ Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy LENGYEL JÓZSEF 1798. januárban választatott professzorrá, ezt a határt még korábbra tolhatjuk.

LENGYEL JÓZSEF egyébiránt 1770-ben született, s azonos azzal a debreceni kollégiumi szeniorral, kinek névnapjára CSOKONAI verset írt, s kinek szerepe volt azoknak az eseményeknek előidézésében, melyek következtében CSOKONAIT kicsapták. Több évig külföldi egyetemeken tanult, mielőtt professzor lett. Ezt az állását 1802-ben papsággal cserélte fel SZINNYEI szerint. (VII. 1063.) Így hát vagy a kézirat 1803-as évszáma hibás, mint az 1800-as is, vagy SZINNYEI adata téves. 1821-ben halt meg. Igen kevés munkája jelent meg, filozófiai természetű pedig egy sem. Ez a kézirat sem volt ismeretes eddig.

A rongyolt papírkötésű, a sarkain s elő lapjainak szélein kissé rongált, kvartalakú kézirat több kéztől származó tisztázat és százhetvenkét levelet tartalmaz. Ezek közül az utolsó négy üres. A szöveg, sajnos, mondat közepén marad abban. Címlapja le van tépve, megmaradt csonkján azonban — tollpróbák között — ez olvasható: „Comparentis Debretzini die 29<sup>a</sup> Julii 1811.“ A szöveg felosztása és tartalma a következő:

<sup>1</sup> Behyna Gyula: Kant hatása hazai bölcsészetünkre. Figyelő, 1875. A magyar K. irodalmat Gerecse állította össze az Acta Comparationis Litterarum Universarum, 1881. máj. 31. sz-ban.

Előre bocsátandó Jegyzések a Philosophiára. (1 r.) A' Logicára való Bé vezetés. (5 r.) Tiszta közönséges Logica. (7 r.) Második Osztály. Emberre alkalmaztatott Logica. (29 r.) Előre való Jegyzések A' Metaphisicáról. (52 r.) Első Osztály. Régibb Metaphisica. Első Rész Ontologia. (54 r.) Második Rész Cosmologia vagy világ Tudomány. (66 r.) Harmadik Rész. Lélek Tudomány. (76 r.) A' Tiszta értelem Criticája. (109 r.) Első Czikkely. Transcendentalis Aesthetica — arrol való értekezés, minek k. az elmében előre meg lenni, hogy valamit az érzősége által magának elő terjeszhessen.. (112 r.) Második Czikkely Transcendentalis Logica — arrol való értekezés, minek kell meg lenni az értelemben előről, hogy az [ma]ganak [me]gfogásokat csinálhasson az elő terjesztett tárgyakról, v. azokat meg gondolhassa. (114 r.) Az Erköltsök Tudományára vagy az Erköltsök Philosophiájára való Bévezetés. (117 r.) Első Rész. Tiszta Moral. (119 r.) Második Rész. Erköltsi Ántropologia. Emberről való Tudomány. (142 r.) Harmadik Rész. Alkalmaztatott Erköltsi Ántropologia. (153 r.)

A kézirat Quart. Hung. 2695. jelzettel osztatott be a kéziratár anyagába. Az Árverési Csarnok aukcióján szereztetett meg. Provenien-  
ciáját bővebben nem ismerjük. JOÓ TIBOR.

## ISMERTETÉSEK.

**A Fővárosi Könyvtár Évkönyve.** (*Jahrbuch der Stadtbibliothek Budapest.*) VII. 1937. Budapest, (1938). Budapest szfv. házi-nyomda. 4<sup>o</sup>. 311 l.

A Fővárosi Könyvtár mintaszerű kiállításban és ENYVVÁRI JENŐ kitűnő szerkesztésében idén immár hetedik alkalommal megjelenő évkönyve már egészen megszokottá vált, szerepében azonban, sajnos, még mindig egyedülálló jelenség a könyvtárosvilágban. Az idegennyelvű címekekkel és német tartalmi kivonatokkal felszerelt kiadvány beosztása most is a régi, jelentőségéről újat mondani már nem igen lehet, legfeljebb az oly sokszor elmondottakat ismét aláhúzni.

Fontosság szempontjából kétségtelenül első helyen áll a Fővárosi Könyvtár 1937. évi szerzeményeinek válogatott jegyzéke, mely a hozzátartozó mutatókkal együtt a kötet zömét (149—305. ll.) teszi. A könyvtáraknak célukba gyökerező, immanens törekvése a könyv és a közönség viszonyának szorosabbá fogása. Mert ha igaz, hogy a Bibliotheca nem önmagáért áll fenn, vagyis nem csupán a könyvek öncélú, mondhatnók: történelmi jelentőségű konzerválása céljából létező gyűjteménye, hanem jelentőségét épp az olvasók által nyeri, akkor az említett törekvésnek a könyvtárosi tevékenységek között primér jelentősége már igazolva is van. Könyvtáraink vezetősége több úton iparkodik elérni, hogy az új szerzeményekről a közönségnek állandóan tudomása legyen, tehát hogy azok a katalogizálás után ne tűnjenek el végkép a könyvespolcok monoton soraiban, legfeljebb véletlenül és egyedenként felfedezendő, amikor az olvasó katalógusforgatás közben találmorra bukkan rá egyik-másikra, vagy cím szerint keresi némelyiküket. Az új szerzeményeknek *tárlókban* való kiállítása kétségtelenül megközelítése a célnak: a közönség egy-két hétig legeltetheti szemait a könyvtári zsengéken, de azután azok ismét csak behullanak a feledés fent említett sötét vizeibe; ilyképen csak kis hányadát gyümölcsözve ki a drága pénzben beléjük oltott és kétségtelenül bennük is szunnyadó kultúrateremtő lehetőségeknek. A probléma megoldásának egy másik kísérlete az új anyagnak időnkint *lajstromokban* — szakcsoportok szerint, vagy pusztán betűrendben — való kifüggesztése, ahogy ez egyes könyvtáraknál

szokásos. De még ez is túlságosan rövid időhöz és helyhez kötött módja a publikálásnak, melynek tökéletes formája végül is csak az anyagnak nagyobb időközönkénti *nyomtatásban* való közzététele. E szép, modern követelmény általános megvalósítását, sajnos, ismét az anyagiak hiánya akadályozza és így, mióta 1928-ban a Bibliográfiai Központ szép, évenként megjelenő gyarapodási katalógusai szünetelnek, a céljához és a szükséghez képest talán rosszul, de viszonylag még mindig legjobban dotált Fővárosi Könyvtár képes egyedül nagy közkönyvtáraink közül évi új szerzeményeinek jegyzékét közzétenni, és pedig mintaszerű kiadványban, hol közeli és távoli, jelenleg élő és eljövendő százak számára, világos kategóriákba osztva, egyben rögtön a könyvtári jelzettel is felszerelve, kiváló mutatókkal még használhatóbbá téve, megtoldva a kurrens folyóiratok és hírlapok jegyzékével találjuk meg az évi gyarapodás anyagát. Vajha társai támadnának egyedüllétében!

Tárgyában és jelentőségében e gyarapodási jegyzékhez csatlakozik az Évkönyvben egy másik, HAMVAS BÉLA által szerkesztett könyvészet, melyben a mai kor „világválságának“ bibliográfiája kerül a közönség elé. Hosszabb, a válság mibenlétét tárgyaló fejtegetés és a bibliográfia anyagát körülhatároló megjegyzések után következik maga a művek felsorakoztatása. E mintegy félszáz oldalra terjedő könyvészet évekre terjedő szorgalmas munka eredménye. Fontosságát a kérdés aktuális volta jelzi. Laikus és tudós egyaránt örvendhet e világos beosztású, a krízist egy-egy arculatában megragadó lajstromnak, ahol az egyes címek mellett még a mű tárgya, tartalma, jellegzetessége is jelezve van hosszabb-rövidebb megjegyzésekben. Az összeállítás értékét emeli annak a lehetőség szerint, vagy legalább is a fontosabb munkákra kiterjedőleg teljes volta, hogy az önálló műveken kívül a folyóiratok anyagát is felöleli; végül az a körülmény, hogy a felsorakozó könyvtári jelzettek tanúsága szerint, úgyszólván valamennyi megemlíttet munkát a Fővárosi Könyvtárnak egyben állományi részét is teszi. A szaktudományok bizonyára még külön-külön is foglalkozni fognak e jelenleg csakis a könyvtáros szemével megmért művel.

Az Évkönyv e részei elsősorban az olvasótábort érdeklik. De bír az a könyvtárosvilág számára is gyakorlati jelentőséggel. Könyvtárosi szakproblémák mainapság, mikor a könyvtermelés és ezzel kapcsolatban a könyvtárügynek is kritikus, vajúzó, átmeneti korszakát éljük, még inkább merülnek fel, mint máskor. A kérdéseket egy-egy könyvtáros vagy könyvtár általában egymaga szokta megoldani. A problémák egy része azonban olyan, hogy megoldásuk nem bízható egy-egy személy vagy testület döntésére, hanem közérdekből, avagy már csak azért is, mivel a Könyvtárközi Kooperáció egyelőre, sajnos, meglehetősen ki-

munkálatlan területére esik, egyetemleges elhatározást követel. Az amúgy is erősen igénybevett Magyar Könyvszemle hasábjain, vagy a Magyar Könyv- és Levéltárosok Országos Egyesülete kevésszámú évi gyűlésein és évkönyvében nem nyílik elégséges tér e kérdések megvitatására. Itt van jelentősége annak, hogy a Fővárosi Könyvtár Évkönyvében e szükséglet céljára is jut tér, amennyiben ívjein a könyvtár tisztviselőinek tollából elméleti és gyakorlati könyvtártani, könyvtárpolitikai stb. cikkek jelenhetnek meg. Az 1937-es kötetben különösen WITZMANN GYULÁnak a *Dokumentációról* szóló értekezését kell e helyen megemlítenünk, mely aktualitása, alapvető és gondolatkeltező jellegénél fogva különös figyelmet érdemel. Ami a fogalmat illeti: „Dokumentum az ismeretnek, a tudásnak minden tényezője, amely anyagban testesült meg és egyben alkalmas tájékoztatásra... Nyilatkozzék bár a gondolat kéziratban, nyomtatványban, rajzban...“ stb. A dokumentáció pedig lényegében bizonyos szakok gyarapodó ismeretanyagának rendszeres nyilvántartását, könyvtári elhelyezését, ill. minden egyéb ezekkel összefüggő kérdés komplexumát jelenti. A szerző, mint az 1937. évi párizsi dokumentációs világtalálkozó aktív résztvevője, ennek tárgyalási anyagát tárja a magyar közönség elé saját kritikai megjegyzéseivel együtt. Szóba kerül itt a problémák egész sora: Miképp iparkodik a nemzetközi tudományosság a dokumentumoknak az egész világon egységesen való szerkesztését elérni, miképp dolgozik a nemzetközi egységes tudományos nomenklatúra érdekében; foglalkozik a szerző a dokumentumok nemzetek közti kicserélésének, ill. a nemzetközi kötelepéldányrendszernek az 1886. évi bruxellesi kongresszus óta vajdó kérdésével, a „betűrend“ szabályaival, az egységes szakozás problémájával; tárgyalja a dokumentumok megőrzésének, a film- és hanglemeztáraknak ügyét, majd a dokumentumok kurrens nyilvántartásának és a referencszolgáltatásnak kapcsán rátér a központi dokumentációs szerv kérdésére és annak egy államon belüli vonatkozásai után kiterjeszkedik a dokumentációs világhálózat és a Nemzetközi Központi Dokumentációs Intézet eszményére. Fotokópia, fotomikrokópia, mikrofilm címszavak jelzik még a komplexum jövőbenéző oldalait. A hazai viszonyokra levont tanulságok csattanósan fejezik be e hasznos tanulmányt. Az Évkönyv az említettekén kívül tartalmazza még LAMATSCH SÁNDORNak: *Kempelen Farkas két ismeretlen kéziratkötege a Fővárosi Könyvtárban* és FORT SÁNDORNak: *Egy népkönyvtár nevelő munkássága nőolvasói körében* c. dolgozatait. Az előbbi az irodalomtörténet szíves érdeklő, utóbbi pedig különösen a gyakorlati pszichológus és szociológus, de a jelenkor egykori kultúrtörténésze számára is jelentős megállapításokat, szép statisztikai táblázatokat tartalmaz.



Az igazgató évi jelentésében a látogatók számának újabb nagy emelkedése folytán felhívja a figyelmet a könyvtár kulturális jelentőségére és egyben azt a megnyugtató érzést szerzi meg minden könyvtáros embernek, hogy gyakran aprólékos és a részletekbe vesző munkája mégsem eredménytelen, hanem kétségtelenül értékkel bír az egyetemes nemzet síkjáról tekintve is.

OSZETZKY DÉNES.

**Csapodi Csaba:** *A Szent István korára és a korai magyar kereszténységre vonatkozó irodalmi feldolgozások.* Különlenyomat a Szent István Emlékkönyv III. kötetéből. Budapest, 1938. Stephaneum. 2<sup>o</sup>. 647—645. l.

A Szent Istvánra vonatkozó gazdag történeti értékű és történeti színezetű irodalomból CSAPODI kiválogatta a legértékesebb adalékokat és azokat szoros betűsorban bibliográfiailag rendszerezte. Elve természetesen a teljességre való törekvés volt, de ezt csak 1800-ig tudta a lehető abszolút mértékkel keresztülvinni. Ettől kezdve csak a tudományosság meglétének elve vezette a válogatás felülbíráló és türelmet igénylő munkájában. Bár jobb szerettük volna, ha a jelentősebb szépirodalmi alkotásokat az 1800-as év utáni időszakból is benne láthatnók. Pár technikai megjegyzésünk a következő: folyóiratoknál az évszámjelzés mellett főlöszleges az évfolyam feltüntetése is; sokkal fontosabb ezeknél a lapszámozás megrögzítése, hogy már a jegyzék alapján ismert legyen, kisebb vagy nagyobb tanulmányt rejt-e a folyóiratcikk magában. Viszont nagyon helyes az, hogy ahol csak meg tudja állapítani, ott közli a munka különlenyomatban való megjelenését is. Bibliográfiájának értékét növeli az is, hogy nemcsak a nyomtatványok anyagára terjeszkedik ki, hanem a kéziratos emlékek levéltárakban őrzött fascikulusait is jegyzékébe iktatja s ezáltal a teljesség elvének még lelkiismeretesebben igyekezett megfelelni. De helyesen tette azt is, hogy amennyiben rendelkezésre állottak egyéb bibliográfiai segédeszközök, az egyes munkákról írt bírálatokat is feltüntette, sőt a polemikus jellegűeket is. Nem értjük, hogy miért maradt ki PINTÉR JENŐ hétkötetes nagy *Magyar Irodalomtörténete*, holott a hasonló jellegű munkák, még más tudományzakokon belül is, megtalálhatók benne. Nagyon hasznosak az ilyen tematikus, főleg nagy történeti vagy tudós személyekre vonatkozó bibliográfiák, mert így egy helyen és könnyen kezelhetően a kutató megtalálja mindazt, amit a szellem bűvárai az illetőről évszázadok alatt létrehoztak. Az értékes bibliográfián át belepillanthatunk az ezeréves szentistváni gondolat eszmetörténetébe, meglevenül évezredes multunk legnagyobb és legérdekesebb alakja, az utókor kutatásainak prizmáján keresztül. CSAPODI CSABA bibliográfiájával hasznos és használható munkát végzett.

KOZOCSA SÁNDOR.

**Seregély Emma:** *Magyar történeti bibliográfia 1936. évről.* Budapest, 1937. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 77 [1] l. (Különlenyomat a Századok 1937. évi Pótfüzetéből.)

A Századok ismét felújította azt a hagyományt, melyet HELLEBRANT ÁRPÁD egy évtizeden át a történeti irodalom területén is nagy hozzáértéssel folytatott. Az ő munkája azonban sokkal használhatóbb, mint az új kísérlet. Főleg azért, mert HELLEBRANT könyvésze a Századokhoz mint önálló füzet volt csatolva, az új bibliográfia viszont kettős lapszámozással használhatóságát nehezzé teszi. Szerencsére a különlenyomatban ez a zavaró körülmény kiküszöbölődik. Szükségtelen helypazarlás az ilyen folyóirat-repertoriumoknál tételről-tételre ismételni az évfolyamjelzést és az évszámot, amit úgyis tudunk, mert már a címlap feltünteti, hogy milyen év anyagát nyújtja. A bibliográfia szaksoportosítása áttekinthető és jól használható. Természetesen a könnyű tájékozódást nagymértékben segíti elő jó névmutatója. A jegyzék anyagát folyóiratcikkek, különlenyomatok és könyvek szolgáltatják s az elég részletességgel keresztülvitt bírálati anyag. A gyűjteményes jellegű munkák tartalomjegyzékét adni nem rossz gondolat, de akkor következetesen, minden gyűjteménnyel hasonló módon kell eljárni, pl. ha a *Magyarország és Lengyelország* c. gyűjtemény tartalma szerepel, miért maradt el a tudományos szempontból éppen olyan értékes *A történeti Erdélyé?* A gazdag történeti anyag összeállításában SEREGÉLY EMMÁNAK buzgó munkatársai voltak az oláh, cseh-tót-lengyelnyelvű, illetőleg archaeológiai vonatkozású címek kiegészítésében MAKRAI LÁSZLÓ, BOTTLÓ BÉLA és RADNÓTI ALADÁR. K. S.

**Magyar Tudományos Akadémiai Almanach MCMXXXVIII-ra.** Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1938. 8<sup>o</sup>. 356 l.

Az Akadémia idei Almanachjának 356 lapjából kerekén 140 oldalt foglal el „*A tagok munkálatai*“. Új tagok egész irodalmi munkásságukat, a régebbi tagok közül számosan az utolsó években, vagy évben megjelent műveik és tudományos, irodalmi dolgozataik jegyzékét teszik közzé. E bibliografiai összeállítások, melyeket a szerzők maguk állítanak össze, nagyon jó szolgálatot tesznek egyes tudósok, írók élete munkájával foglalkozó szakembereknek, de egyes tudományos kérdésekkel foglalkozóknak is, mert minden szaktudósnak meglévén a maga kutatási területe, személyi bibliográfiájában meg lehet találni oly szakcikkeket, amelyek a hazai szakbibliográfiákból kimaradtak, például olyanokat, amelyek külföldi folyóiratokban, gyűjteményes munkákban, vagy lexikonokban jelentek meg. Ezenkívül az Almanach számos életrajzi adatot tartalmaz az Akadémia tagjairól. Szerkesztése pontos és mintaszerű. X.

**Bányászati-Kohászati Közlemények.** A m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Sopronban székelő Karának bánya- és kohómérnöki osztálya által kiadott „Közlemények“ 1938-ban tizedik évfolyamukat érték el.

Az évente egy-egy kötetben megjelenő Közlemények azzal a kettős célkitűzéssel indultak meg, hogy a tanárok és a segédtanzenyélzet kutató munkásságával a nemzetközi tudományos életbe belekapcsolódják, másrészt, hogy a főleg német, illetve angol és francia nyelven megjelenő dolgozatok révén állandó csereviszonyt létesítsen a külföldi egyetemekkel, akadémiákkal és egyéb tudományos intézményekkel.

A tizedik évfolyam kivételesen 3 kötetben kb. 900 oldal terjedelemben jelenik meg; az egyik kötetében a hazai bányászat és kohászat fejlődéstörténetét hozza 11 dolgozatban a külföld előtt először összefoglaló ismertetésben, melyekben a Nagy-Magyarország bányászat és kohászatának az utolsó békeévekbeni állapotát, a trianoni veszteség és a Csonkaországban 1937. évig elért fejlődést egységesen mutatja be; a további két kötet pedig a szokásos tudományos tanulmányokat hozza.

A Közleményeket a soproni Kar jogelődje, a m. kir. Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Főiskola 1929. évben indította meg a m. kir. pénzügyminisztérium bányászati osztályának rendszeres évi anyagi támogatásával; a Főiskolának a m. kir. József Nádor Műegyetemmel való egyesítése óta a m. kir. Iparügyi Minisztérium bányászati osztálya adja az anyagi támogatást.

A Közlemények évente 300—450 oldal terjedelemben jelennek meg és eddigi köteteiben a megindulása óta 185 tudományos dolgozatot hoztak, melyek eloszlása az egyes tudományszakokon belül a következő:

kémia, kémiai technológia .. 29	szén- és ércelőkészítés .....	19
kohászat .....	mechanika, gépészet .....	25
metallográfia .....	életrajzok, történet .....	11
geológia .....	különféle .....	5
geodézia, bányamérés .....	hazai bányászat-kohászat története	11

A Közleményekkel létesített csereviszony jelenleg 190 bel- és külföldi intézménnyel áll fenn, melynek az országok szerinti eloszlását az alanti kimutatás adja:

Belföld .....	24	Franciaország .....	2	Oroszország .....	4
Anglia .....	9	Görögország .....	1	Portugália .....	1
Belgium .....	2	Hollandia .....	2	Románia .....	1
Bulgária .....	1	Jugoszlávia .....	3	Svájc .....	4
Csehszlovákia .....	5	Lengyelország .....	8	Svédország .....	4
Dánia .....	1	Németország .....	71	Vatikán állam .....	1
Észtország .....	1	Norvégia .....	2		
Finnszország .....	3	Olaszország .....	5		
				<u> Európában</u>	<u>155</u>

Kanada .....	2	India .....	2
U. S. A. ....	17	Japán .....	7
Argentína .....	1	Kína .....	1
Mexico .....	2	Manchoukuo .....	1
Peru .....	1	<u>Ázsiában</u>	<u>11</u>
<u>Amerikában</u>	<u>23</u>	<u>Ausztráliában</u>	<u>1</u>

A csereviszony révén 45 egyetemről és főiskolától, továbbá 145 akadémia, tudományos társulat és intézménytől állandóan 170 darab folyóiratot, tudományos kiadványt és eddigelé összesen 2800 darab külföldi műszaki doktori értekezést kapott a soproni bánya-, kohó- és erdőmérnöki Kar könyvtára.

A Közlemények könyvkereskedői forgalomba nem kerülnek, hanem a Kar könyvtáránál közvetlenül rendelhetők meg.

**Ráth-Végh István:** *A könyv komédiája.* Cserépfalvi-kiadás. Budapest. 8<sup>o</sup>. 212 l.

*A könyv komédiája* olyan könyvtörténeti adatok gyűjteménye és szellemes feldolgozása, amelyek a rendszerező könyvtörténész munkájából kimaradnak, mert a könyv fejlődéstörténetében nincs szerepük. Gyűjteménye egy sereg kuriózumnak, a könyvvel kapcsolatos furcsa helyzeteknek, képtelenségeknek, babonáknak s könyvgyűjtők patológikus megtévelyedéseinek. Könyvtárnok, könyvkereskedő és könyvkedvelő gyűjtő számára érdekesebb, szórakoztatóbb és mulatságosabb anyagot alig lehet elképzelni. A szerző elismerésreméltó szorgalommal gyűjtögette össze a könyvfurcsaságok adatait és fölényesen, mulatságosan, olykor lenézően, vagy szelíd megbocsátással írja meg rendszeretlenül gondolkodó és dolgozó emberek tudákos elméleteit vagy meghibbant, zavart lelkiállapotú könyvkedvelőknek a könyv iránti rajongásából származó bűncselekményeit.

Nem tanulatlan és műveletlen tudákosok művei alapján dolgozott, hanem iskolázott, talán koruk tudományos színvonalán álló szerzők művei alapján pl. akkor, amikor Ádám könyvtáráról ír, aki „minden tudományoknak feltalálója” volt, de egyúttal megszerkesztette az első alfabetumot is. Szerző jegyzetben felsorolja az özönvíz előtti irodalom kutatóinak néhány nevezetesebb latin- és németnyelvű könyvét. „Ádám összesen tizenkét könyvet írt”, míg Éva csak kettőt. Ádám könyvtárával kapcsolatban olvasunk Sába királynőjének könyvtáráról is, melynek alapját Salamon király vetette meg, amikor Sába királynőjét látogatása alkalmával megajándékozta a minden drágaságnál becsesebb kézíratos művekkel. A kötetek száma pontosan tízmillió és százezer volt, valamennyi fehér pergamenre írva és selyemtokba zárva.

Ez a csodabogár egyik típusa *A könyv komédiájá*-nak. A könyvek címkórsága és a könyv piperéje című fejezetben a könyvcímek és az ajánlások történetéből emel ki furcsa és mulatságos példákat. Megmagyarázza a sajtóhiba ördögének eredetét és érdekes összeállítását adja azoknak a bibliafordításoknak, amelyeket feltűnőbb és bosszantóbb sajtóhibájuk alapján kereszteltek el „gyilkosok, nyomdászok“ *bibliájának, vagy parázna bibliának, ecetbibliának, nadrágbibliának*. Egyik fejezetében az emberbőrbe kötött könyvekről ír, hiteleseknek látszó adatokat sorolván föl a kannibálkötésű könyvekre. Foglalkozik a kolibri-könyvek, (miniatűr-könyvek), a legnagyobb könyvek, a selyemre, színes papirosra és csomagolópapirosra nyomtatott könyvek kérdésével, feleleveníti a párizsi magyar Diogenesnek, Mentellinek az emlékét, aki Diogenes módjára élt és minden jövedelmét könyvgyűjtésre fordította. Megismerkedünk két rablógyilkos bibliofillel, kik közül az egyik börtönbüntetést szenvedett, a másik vérpadon halt meg; — tanulságos eseteket hoz föl a könyvkölcsönzéssel, könyvtolvajlásokkal, a cenzurával s a könyvkereskedelemmel kapcsolatban.

Nagyjából ezekkel és más efajta könyvtörténeti vagy bibliofil érdekességekkel foglalkozik RÁTH-VÉGH ISTVÁN könyve, amely üdítő olvasmányul szolgálhat minden olyan szakembernek, aki hivatalból, vagy hivatásszerűen könyvek adminisztrálásával vagy könyvtörténettel foglalkozik.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Nyúl éneke.** *Mellyben a' maga nyomorúságát sirattya, és ártatlanságát kinek-kinek eleibe adgya. Az ő maga tulajdon Nótájára.* Kijött 1714. Esztendőben és mostan nagyobb mulatságnak okáért újonnan ki-bocsáttatott TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF által. [A címkép: nyúl.] Nyomtatott Gyomán KNER IZIDOR betüivel 1938-dik Esztendőben. Kis 8°. 16 + 4 sztl. l.

Régi, középkori költői tárgy a nyúl keserve, amelyet a középkori latin irodalom óta a nemzetközi irodalom számtalanszor újra meg újra, újabb meg újabb alakváltozatokban földogozott. A kiadáshoz függesztett tanulmányban a Nyúl-ének fejlődéstörténetéből TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF jeles áttekintést ad. Bennünket a kiadás könyvtörténeti szempontból érdekel. TURÓCZI-TROSTLER legrégebb ismert kiadásnak mondja az 1714-ikét, vagyis ő is föltételez régebbi kiadásokat. Véleményünk szerint helyesen, mert a XVIII. század elején új és eredeti világi tartalmú könyvek, még népkönyvek sem igen jelentek meg magyar nyelven. Ez a század régi könyvek új kiadásával kapcsolódott vissza a magyar multba. Hogy mikor és ki írta a *Nyúl énekét*, mikor és hol jelent meg először, TURÓCZI-TROSTLER nem próbálja megállapí-

tani, de SZENTMÁRTONI BODÓ JÁNOSnak, aki a XVII. században megírta a *Vadászág dicséretét* (Lőcse, 1683), szerzőségét nem fogadja el.

DR. ZOLTAI LAJOS *Debrecen város könyvnyomdájának XVIII. századbeli működése, termékei* c. levéltári kutatások alapján írt statisztikájában ezt olvasom: SZENTMÁRTONI B. JÁNOS. Nyúl historiája v. Éneke. Megj. 1735. 2000 pl. Á. 2 dr. Petrik 1714. —35. és —62. évi kdsait említi. 12 r. 8 lev. Hn.“ ZOLTAI régi adatait levéltári aktákból vette. Feltehető, hogy a számadáskönyvek vezetője nem maga találta ki, hogy a náluk, nyilván újra kiadott mű szerzője SZENTMÁRTONI BODÓ JÁNOS. Talán a korábbi, nyomtalanul eltűnt kiadáson, vagy kiadásokon rajta is volt SZENTMÁRTONI BODÓ JÁNOS neve. TURÓCZI-TROSTLER szerint „a SZENTMÁRTONI BODÓVAL való kapcsolat csak véletlen eredménye“. ZOLTAI adata után azonban nincs okunk kételkedni abban, hogy a „*Nyúl ének*“ szerzője, ill. fordítója SZENTMÁRTONI BODÓ JÁNOS.

Az ízléses kiadványból kétszáz számozott példány a Magyar Bibliophil Társaság tagjai számára készült. Sajnos, a szöveg nem hasonmás-kiadás, de régi, ritka apró-nyomtatványaink, népkönyveink új kiadását ebben az archaizáló, tegyük hozzá, hogy szerencsésen és ízléssel archaizáló formában is örömmel üdvözöljük.

TR. Z.

**Horváth Eugene:** *The Hungarian Question.* A bibliography on Hungary and Central Europe. Budapest, 1938. Sárkány-ny. 20 l.

HORVÁTH JENŐ bibliográfiája nyolc fejezetben közli azon munkák jegyzékét, amelyek a Magyarországgal kapcsolatos történelmi, diplomáciai és külpolitikai kérdéseket tárgyalják a háborút közvetlenül megelőző időktől a legutóbbi évekig. Az egyes fejezetek a következő tárgyköröket ölelik fel: Közép-Európa a háború előtt, a háborús felelősség kérdése, Magyarország és a magyar kérdés a háború alatt, az összeomlás, Magyarország feldarabolása és a békeszerződések, az új Európa és az új Közép-Európa. A nyolc főcsoport további alszakokra van osztva, de ezeknek egy része még nincs kitöltve: ezzel tehát a még hiányzó láncszemekre is felhívja a kutatók figyelmét. Emellett nem pusztá címjegyzéket ad, hanem jegyzetes bibliográfiát. A fontosabb művek leírását néhány soros megjegyzéssel kíséri, amely a szerző szemlélyéről ad felvilágosítást, a mű tartalmát foglalja röviden össze, vagy kritikai állásfoglalást tartalmaz.

A Felvidék visszatérése, Magyarország külpolitikai megerősödése időszerűvé teszik a HORVÁTH JENŐTŐL közölt címjegyzék kiadását. Bibliográfiái irodalmunk, amely különösen az ily irányú munkák össze-

állítását nélkülözi, komoly gyarapodásképen könyvelheti el a magyar diplomácia történetének kiváló ismerője tollából való szakbibliográfiát.

DEZSÉNYI BÉLA.

**A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. II. 1937—1938.** Szerk. BISZTRAY GYULA. Budapest, 1938. (Kertész-ny. Karcag.) 8°. 96 l.

Az *Évkönyv* második kötete kiállításban és tartalomban egyaránt méltán sorakozik az első után. A kötet két részre oszlik: az első rész az 1937. és 1938. évi közgyűléseken elhangzott előadásokat közli, a második rész pedig egyesületi közleményeket tartalmaz.

Az 1937. évi közgyűlésen elhangzott előadások közül az első DOROMBY JÓZSEF tartotta „Írásbeli ügykezelés a hadrakelt seregéi” címmel. Az előadás elsősorban az 1914—18-as világháború írásbeli ügykezelését és katonai levéltárait ismertette, továbbá foglalkozott ezeknek a világháború befejezése utáni sorsával is és ezáltal hasznos útbaigazításokat adott a mai kutatóknak. Végül rámutatott annak szükségességére, hogy a más hatóságok őrizetében levő háborús iratok is a m. kir. Hadilevéltárban egyesíttessenek.

A második előadást RÉDEY TIVADAR tartotta „Könyvtáros és közönség” címmel. Abból az általánosan tapasztalható érdeklődéshiányból kiindulva, amellyel a könyvtárosi pálya iránt a közönség viseltetik, kifejti, hogy az ideális könyvtárban a közönség nem annyira a könyvtáros személyével, mint inkább végzett munkája eredményével kerül kapcsolatba és ilyenformán a könyvtáros szerény személyének jelentőségével nincs is tisztában. Tévedés volna azonban ebből a könyvtáros szerepének jelentéktelenségére következtetni, sőt ellenkezőleg: a gyakorlatban nagyon sokszor van a közönségnek kutatásai közben a könyvtáros útmutatásaira szüksége, viszont a könyvtáros is sok hasznot húzhat a közönséggel való állandó kapcsolatából. Ez az állandó kölcsönhatás alakítja ki azt a bizalmas légkört a könyvtáros és a közönség között, amely lehetővé teszi azt, hogy a könyvtáros jelentékeny szerepet játsszék a közműveltség kialakulásában.

Az 1938. évi közgyűlésen elhangzott előadások közül az első TRÓCSÁNYI GYÖRGY tartotta „Magyar nemzeti bibliográfia” címmel. Annak részletes kifejtése után, hogy ezen a téren hazánkban még sok a pótolni való, rátér a bibliográfiai munka megszervezettségének kérdésére, majd a különféle részletkérdésekre, mint pl., hogy a nemzeti bibliográfiába felveendő minden nyomtatvány, továbbá, hogy a nemzeti bibliográfia ne legyen kritikai, foglalkozik az alfabetikus vagy szakok szerint való összeállítás kérdésével, a kiadó személyével, stb. Végül a

gyakorlati megoldásra vonatkozó elgondolását ismerteti, amelynek lényege a már meglevő Magyar Könyvészet továbbfejlesztése mellett az Országos Széchényi-Könyvtár által készítendő havi és évenkénti kötetek kiadása volna, decimális rendszerben, de betűrendes mutatóval, amihez még 5—10 évenként egy-egy összefoglaló kötet járulna, a szerzők betűrendjében. Végül hangsúlyozza még a folyóirat-bibliográfiák és a napilap-repertóriumok fontosságát is.

A másik előadást IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA tartotta „Levéltár és közönség” címmel. Irodalmi példák kapcsán ismertette a közönség általános elképzelését a levéltárról és a levéltáros munkájáról, majd a gyakorlatból vett példákkal illusztrálta a könyvtárt és a levéltárt használó közönség kívánságainak ellentétes voltát: a könyvtár közönsége bizonyos témakörökre vonatkozó művek összességét szokta keresni, amivel szemben a levéltáros rendszerint csak egyes darabokat adhat neki; a levéltárostól viszont egy-egy konkrét darabot szoktak kérni, ő pedig csak egy-egy összetartozó iratköteget, egy-egy levéltárt ismerhet; az egyes darabok nagy száma miatt ugyanis lehetetlenség minden iratról külön kartotékklapot, vagy minden gyűjteményről részletes mutatót készíteni. Befejezésül hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a levéltáros igyekezzék a gondjaira bízott levéltárat jól ismerni, a közönség pedig legyen tekintettel a levéltáros nehéz helyzetére és ne kívánjon tőle lehetlent.

Az *Évkönyv* második részében, az egyesületi közlemények között első helyen találjuk FITZ JÓZSEFnek az 1938. évi közgyűlésen elmondott elnöki megnyitó beszédét, amelyben a könyvtárak jelenlegi helyzetének képét vázolja. Tárgyalja a könyvtermelés rohamos növekedésével kapcsolatos nehézségeket és a leküzdésükre elkövetett erőfeszítéseket; ismerteti a bibliográfiai munka újabb fejlődését, a dokumentációt, a központi katalógusok kérdését és végül a fényképi úton készült katalógus és a mikrofilm eddigi alkalmazásait és várható kilátásait. Megnyitója végén kiemeli annak a fontosságát, hogy az újabb vívmányok közül mindíg csak azokat alkalmazzuk, amelyek a gyakorlatban már beváltak.

A következőkben BISZTRAY GYULA főtitkár számol be az Egyesület legutóbbi évéről. Megállapítja, hogy az Egyesület taglétszáma a legutóbbi évben ismét emelkedett: tiszteletbeli taggá választott CZIBUR ANDRÁS altábornagy, a m. kir. Hadilevéltár főigazgatója; pártoló tagnak belépett a Hadilevéltár tisztikara, végül 23 rendes tag is lépett be. A rendes tagok létszáma ezzel 302-re emelkedett. Megemlékezik ezután az Egyesület halottairól: BAJZA JÓZSEF egyetemi tanárról, akiben az Egyesület és a magyar tudomány egyaránt pótolhatatlan tagját vesz-



tette el, továbbá BOROS VILMOS okl. középiskolai tanárról, az Országos Széchényi-Könyvtárban foglalkoztatott diplomásról.

Az Egyesület szakosztályai két együttes ülést tartottak: 1937. november 5-én KÁPLÁNY GÉZA és TRÓCSÁNYI GYÖRGY számoltak be a párizsi dokumentációs kongresszuson való részvételükről, az 1938. március 18-i ülésen pedig FÖRSTER REZSŐ szfőv. vegyész mérnök mint vendég tartott előadást „*A barci gázok hatása a könyvtári és levéltári anyagra*“ címen. A könyvtári szakosztály 1938. január 29-i ülésén NYIREŐ ISTVÁN a debreceni egyetem könyvtárát ismertette, PÁLFFY MIKLÓS pedig az amerikai könyvtárosképzésről adott elő. A levéltári szakosztály 1937. október 19-i ülésén VARGA ENDRE „Ipari, kereskedelmi és pénzügyi levéltárak a nyugati államokban“, ORBÁN LÁSZLÓ pedig „A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű multja és levéltára“ címen tartott előadást. Az 1937. december 7-i ülésen MARKÓ ÁRPÁD alezredes „A hadilevéltárak külföldön“, K. LÁSZLÓ JÓZSEF alezredes pedig „Az 1740-ben felállított magyarországi főhadparancsnokság működése és levéltára“ címen adott elő.

Az Egyesület a következő szakkiadványokat készítette elő, illetve gondozta: az itt ismertetett *Évkönyvet*, továbbá a *Magyar Könyvszemlét*, amely folyóirat 1937. óta az Egyesület hivatalos közlönye, majd előkészített egy szakbibliográfiai kiadványsorozatot (amelynek első kötete VASS KLÁRA: „*A szellemtudományok magyar bibliográfiája*. A történeti vonatkozású irodalom. 1935.“ azóta meg is jelent; KOZOCSA SÁNDOR ismertette a *MKSzemle* 1938. évi október—decemberi számában). A főtítkári jelentés azután ugyancsak mint tervet említi a SZINNYEI-féle *Magyar Írók új sorozatának* kiadását GULYÁS PÁL tollából, amelynek első kötete azóta már sajtó alatt van.

Az Egyesület a külföldi kulturális kapcsolatok megteremtésében is tevékeny részt vett: a Párizsban 1937. augusztus 16—21-ig tartott első dokumentációs világkongresszusra és azt követőleg a Fédération Internationale des Associations de Bibliothécaires augusztus 24—25-i ülésére négytagú küldöttséget menesztett, amelynek tagjai KÁPLÁNY GÉZA főkönyvtáros, könyvtári szakosztályi elnökhelyettes vezetése alatt SZABÓ BÉLA min. tanácsos, TRÓCSÁNYI GYÖRGY DR. és WITZMANN GYULA DR. főkönyvtárosok voltak. A főtítkár bejelenti KÁPLÁNY GÉZA kiküldetését az 1938. július 5-i brüsszeli könyvtároskongresszusra is, amely azóta meg is valósult, sőt itt említhetjük meg azt is, hogy ugyancsak KÁPLÁNY GÉZA résztvett az 1938. szeptember 21—26-ig Oxfordban és Londonban rendezett dokumentációs konferencia ülésén is.

A Magyar Könyvszemle a főbb külföldi bibliográfiai folyóiratok-

kal igen jelentékeny csereakciót létesített, ami szintén hozzájárult a külföldi kapcsolatok fejlesztéséhez.

Az Egyesület továbbá előkészítette az 1938. október 6—9-ig tervezett II. magyar könyvtároskongresszust is, ez azonban a Felvidék visszatérésevel kapcsolatos őszi események miatt egyelőre elhalasztódott.

Itt említhetjük meg az 1938. évi közgyűlésen megtartott új választások eredményeit is: az egyik alelnöki tisztséget és egyúttal a könyvtári szakosztály elnöki tisztségét is NYIREŐ ISTVÁN helyett RÉDEY TIVADAR vette át; a tisztségéről lemondott BISZTRAY GYULA főtitkár helyét az Egyesület nem töltötte be, hanem teendőinek ellátásával MÁTRAI LÁSZLÓT bízta meg jegyzői minőségben; a számvizsgálóbizottságba MÁTRAI LÁSZLÓ helyére mint pótag PUCHÁSZ KÁROLY választotta meg, míg a választmányba NYIREŐ ÉVA helyére NYIREŐ ISTVÁNT, BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ helyére TÖRÖK PÁLT, végül RÉDEY TIVADAR helyére WITZMANN GYULÁT választották meg.

Az Egyesület által rendezett II. könyvtárosképző-tanfolyamról ASZTALOS MIKLÓS számol be. Az 1938. decemberében megkezdődött tanfolyamra elsősorban az első tanfolyamról visszautasított jelentkezőket, majd az egyes közkönyvtárak igazgatóságai részéről bejelentett hallgatókat vették fel. A felvételre 9 budapesti és 2 vidéki könyvtár összesen 30 alkalmazottja jelentkezett, akik közül 29 kezdte meg a tanfolyam hallgatását. A tanfolyam vezetősége azonos volt az elsővel, csak az előadók személyében és az elméleti tárgyakban voltak kisebb változások. A december 1-től április 5-ig terjedő idő alatt a hallgatók 105 elméleti órát hallgattak és ugyanezen idő alatt gyakorlatokon is résztvettek. Az előadók és tantárgyak a következők voltak: FITZ JÓZSEF: *Könyvtártörténet*. DÁVID ANTAL: *Gyakorlati könyvtártan*. M. BUDAY JÚLIA: *A könyvtárak együttműködése*. GORIUPP ALISZ: *Katalogizálás*. ASZTALOS MIKLÓS: *Bibliográfiák*. WITZMANN GYULA: *Decimális osztályozás*. GULYÁS PÁL: *Könyvtári szakrendszerek*. LÁNYI OTTÓ: *Könyvkereskedelem*. MÁTÉ KÁROLY: *Könyv- és hírlapkiadás*. KELÉNYI B. OTTÓ: *Nyomdászat*. GRONOVSKY IVÁN: *Könyvkötés*. BARTONIEK EMMA: *Középkori kéziratok meghatározása*. HALÁSZ GÁBOR: *Újkori kéziratok meghatározása*. FITZ JÓZSEF: *Ősnyomtatvány-meghatározás*. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: *Régi magyar nyomtatványok meghatározása*.

A tanfolyam végeztével a katalogizálásból írásbeli, néhány más fontosabb tárgyból pedig szóbeli vizsgát tettek a hallgatók, amelynek eredményes letétele esetén bizonyítványt kaptak.

Az április 28. és május 9. között megtartott vizsgákra a második tanfolyam hallgatói közül 21, az első hallgatói közül 3 jelentkezett.

A vizsgát sikerrel letette 21, visszalépett 1 és a vizsga ismétlésére utasított 2 hallgató. A tanfolyam 29 hallgatója közül (12 nő, 17 férfi) 27 budapesti, 2 pedig vidéki intézmény kebeléből került ki.

ASZTALOS MIKLÓS beszámolója végén még statisztikai adatokat közöl a hallgatók végzettségéről, nyelvismeretéről, nemek szerinti megoszlásáról és összehasonlítja az adatokat az első tanfolyam statisztikai adataival is.

Az *Évkönyv* végén az előadások és beszámolók francianyelvű kivonata található, amely SÖTÉR ISTVÁN munkája.

GRONOVSZKY IVÁN.

**Kozocsa Sándor**: *Bevezetés a bibliográfiába*. Budapest, 1939  
Egyetemi Nyomda. 8<sup>o</sup>. 115 [1] l.

Az utóbbi időben nagy lendületet vett a korábban hosszú ideig elhanyagolt bibliográfiai érdeklődés. Napról-napra újabb szakbibliográfiák jelennek meg a tudományok minden területén, a Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének buzgólkodása folytán pedig egészen nagy szabású vállalkozások vannak folyamatban. Ilyen körülmények közt érthető, hogy mindig érezhetőbbé vált egy bibliográfiai kézikönyvnek a hiánya, főleg a tudományos szakbibliográfiák készítői számára. Ezeket a szakbibliográfiákat ugyanis a dolog természeténél fogva az illető tudományág szaktudósai készítik, akik legtöbbszörre nem könyvtárosok és így a bibliográfiák alapvető feltételeivel nem ismerősek. Ennek következtében ezek a részlet-bibliográfiák nem egységes elvek szerint jönnek létre és egyetemesebb jellegű nemzeti könyvészetek számára nem adnak megbízható alapot.

KOZOCSA érdeme, hogy ezt a hiányt fölismerve, kézikönyvet állított össze a kezdő bibliográfusok számára, hogy megismertesse őket az alapvető fogalmakkal és átsegítse az első nehézségeken. Vállalkozása annál inkább figyelemre méltó, mert hasonló jellegű, magyarnyelvű összefoglalásunk eddig még nem volt és a szerzőnek így vállalnia kellett az úttörő szerepét. A műben felsorolt források mutatják, hogy a külföldi és hazai elméleti munkák ismeretében dolgozta fel tárgyát, mégis KOZOCSA nem annyira elméleti ember, mint inkább gyakorlati bibliográfus, aki tizenöt év gyakorlati tapasztalataiban találkozott a problémákkal és azok ismerete alapján igyekszik feleletet adni a fölvetett kérdésekre.

A mű különben foglalkozik a bibliográfia fogalmával, jelentőségével, fejlődésével, fajaival, a bibliográfiai rendszerekkel, folyóiratbibliográfiák kérdésével és egyéb bibliográfiai problémákkal, adja a magyar

könyvészet történetének vázlatát, fejtegeti a bibliográfiai munka egyéni és tárgyi föltételeit és végül kijelöli a legfontosabb megoldandó feladatokat. Források, irodalom felsorolása és névmutató csatlakozik végül. Sajnosan érezzük azonban tárgymutató hiányát. Részletekben számos megállapítása vitatható ugyan,<sup>1</sup> mégis úgy érezzük, hogy munkája hozzá fog járulni a könyvészeti érdeklődés növekedéséhez.

A könyv szép kiállítása az Egyetemi Nyomdát dicséri.

CSAPODI CSABA.

<sup>1</sup> Ezek közül a legfontosabbak helyesbítésére a szerkesztőséghez időközben érkezett kérdésekre való tekintettel a „Levélszekrény“-ben térünk ki.

## LEVÉLSZEKRÉNY.

**Ritka régi újságok** ügyében fordulunk a könyvtáros és levéltáros kartársakhoz. A XVIII. században megjelent magyarországi újságok közül a *Mercurius Hungaricus (Veridicus)*, amely a II. Rákóczi Ferenc-féle fölkelés igazolására és a Habsburg „sajtó-propaganda“ ellensúlyozására készült (1705—1711) s Rákóczi hadi tetteiről adott tudósításokat, ma csak egyetlen számában ismeretes, melyet a berlini császári titkos levéltár őriz (Szalády-Ferenczy J.: XIV.). A Gróf Károlyi-levéltárban őrzött első száma még Thaly Kálmán idejében kikölcsönöztetett s valahol, könyv-, levéltárban, vagy magángyűjteményben lappang. — A *Magyar Ujság* (Bécs, 1796), mely később *Gazdaságot Tzélózó Ujság*, majd *Vizsgálódó Magyar Gazda* címen jelent meg, teljes példányban sehol nincs meg, vagy legalább is katalógusok alapján nincs tudomásunk róla. Az 1796. évfolyamból két csonka példány van a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának Hírlaptárában, az 1797-ikből néhány szám fennmaradt a keszthelyi Festetics-könyvtárban (v. ö. Szily K.: Az első magyar gazdasági folyóirat MKSzemle, 1898.). — A bécsi *Magyar Merkurhoz tartozó Bibliotheca* ügyére már két ízben felhívtuk könyvtáros kartársaink figyelmét (MKSzemle, 1937. 344 l. és 1938. 382. l.). — A *Gazdaságbéli Gyűjtemény* a Hazai és Külföldi Tudósítások melléklapja volt, de önállóan, külön borítékkal is megjelent. Ebből a múzeumi Hírlaptárban megvan az 1813. I. Tsomó. I—X. szám, — és az 1816. első félesztendő („Pesti Nemzeti Ujság 1816. első fél esztendejéhez Toldalékkal kiadta Kultsár István“) — 1—6. szám, s hozzákötve az 1806. év X., az 1807. év LII. s a *Gazdaságot Tzélózó Ujság*, 1796. 25. száma. — A „*Közlemények az élet és tudományok köréből*“ (szerk. Kovacsoczy Mihály és Stancsics Mihály) 1841. évben jelent meg. Hol található olyan példány belőle, amelynek összes képmellékletei (divatképek) is megvannak? Tr. Z.

**Többeknek** *Apokrif műnek* az olyan könyvet nevezzük, amelynek szerzője nem az, akinek a munkát tulajdonítják és vagy egyáltalán nem tudjuk megállapítani a valódi szerzőt, vagy pedig felfogásunk több szóba-jöhető szerző között ingadozik. Egyszóval a szerző bizonytalan. Tehát nem egyszerűen az álneves munkák, főleg pedig nem „a kulcsregények“ tartoznak ide. — *Bibliofilia* „a könyv szeretete, átvitt értelemben a könyv gyűjtése“. Bibliofil érdeklődés az értékes könyvekre irányul, az értékelés szempontja azonban a legkülönbözőbb lehet (tartalmi, esztétikai szempont, első kiadás, nyomás, kötés stb.) Bibliofil gyűjtő elsősorban szép vagy különleges példányokat méltat figyelemre. (Részletesen ld. magyar nyelven a Benedek

Marcell szerkesztette Irodalmi Lexikon. 125—8. l. A bibliofilia irodalmát ld. Lexikon d. gesamten Buchwesens I. Bd. 196.) — *Imprimatura* — *impresszum*. *Imprimatura* a nyomda számára „imprimatur“ felirattal átadott utolsó korrektúra, amelynek alapján a nyomást meg lehet kezdeni. *Impresszum* pedig a könyv kiadására vonatkozólag magán a könyvön feltüntetett adatok (megjelenés helye, éve, kiadó stb.). — *Kettős keresztnevéű szerzők felvétele*. Tervezésen alapszik. Azonos nevéű szerzőket különböztetünk meg a születés év-számával. — *Szótárkatalógus, vagy keresztkatalógus* (Dictionary Catalogue-Kreuzkatalog) a betűrendes és szakkatalógus egyesítése egy közös katalógus közös betűrendjében. Minden munka legalább kétszer szerepel benne. Nem szépirodalmi munkák szerző és Schlagwort, szépirodalmi művek szerző és tárgyi cím alatt. Főleg Amerikában van elterjedve.

CSAPODI CSABA.

**A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének** tagjait ezúton is kéri a választmány, hogy hátralékos és idei tagdíjaikat — tekintettel az Egyesület kiadásaira (Évkönyv, adminisztráció) — szíveskedjenek mielőbb befizetni az Egyesület pénztárába, annál is inkább, mert az alapszabályok a hátralékosokkal szemben bizonyos idő múlva az Egyesület tagjai közül való törlést rendelik el.

## RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

**Karl Kniewald:** *Das Sanctoriale des Pray-Kodex*. Eine der wichtigsten Fragen im Pray-Kodex ist sein *S a n c t o r a l e*. Manche Einzelarbeit ist schon von ungarischen Gelehrten geleistet worden. Mit Recht betont jedoch C. MOHLBERG O. S. B. dass es „äusserst wertvoll wäre die Struktur des Sakramentars und seine heortologischen Einschläge kennen zu lernen, um zu sehen, woher es kommt und wohin es weist“. Diese Arbeit will eben in grossen Linien die heortologischen Einschläge des Pray-Kodex untersuchen um zu sehen, woher die betreffenden Teile des Pray-Kodex (PK) kommen und wohin sie weisen.

PK besteht eigentlich aus zwei bw. drei grossen Teilen. Der eine Teil ist der s. g. *Micrologus* mit den Beschlüssen ungarischer Bischöfe um 1100. Diese Beschlüsse erwähnen den *Micrologus* und können deshalb gewissermassen als Einleitung zum *Micrologus* im PK betrachtet werden. Den zweiten Teil bildet ein grosses *Sacramentarium* (S/1) und ein kleines *Supplementar-Sacramentarium* (S/2) zusammen mit dem grossen Kalender (K), und gewissen komputistischen Tabellen, dem *Cisiojanus* (C) der Chronik u. s. w.

Dieser zweite Teil des PK enthält sechs Heiligenreihen, die hier untersucht und verglichen werden sollen.

Die erste davon ist der *Cisiojanus*, die zweite ist im S/1, die dritte im S/2, die vierte im grossen Kalender, die fünfte in einer komputistischen Ta-

belle für die Auffindung der beweglichen Feste im Kirchenjahr, die sechste und letzte in der Aufzählung der Unglückstage enthalten.

Zusammenfassend können wir folgende Tabelle über die Entwicklung der B-F-G-H-O-Gruppen und Schichten in den hauptsächlichlichen Reihenfolgen des PK-Sanctorale aufstellen:

	Schicht	C	S/1	S/2	K
B	.....	17	23	8(10)	66(70)
F	.....	13	20(24)	7(10)	64(73)
G	.....	6	4(11)	(3)	7(24)
H	.....	6(7)	9		13(14?)
O	.....	3	10		30

Die Vorlage für C entstammt benediktinischen Kreisen Nordostfrankreichs.

S/1 ist nach einer Vorlage aus der Diözese Arras (Cambrai), oder Umgebung (Amiens?), vielleicht aus der Abtei Corbie (oder Saint-Vaast?) geschrieben, aber unter Benützung auch anderer Vorlagen, die die B/G-Schicht betonen.

S/2 hatte eine Vorlage, die clunyazensichen Kreisen Frankreichs entstammt. Es wurden aber auch Vorlagen benutzt, die auch die B/G-Schicht enthielten. S/2 ist ein kleines Supplementar-Sakramentar zu S/1, auf ekklesiastischer Grundlage aufgebaut.

K ist eine Zusammenfassung des Sanctorale C, S/1 und S/2, unter Benützung eines Martyrologium oder auch eines Kalenders aus benediktinischen Kreisen Nordostfrankreichs (Arras—Cambrai—Amiens), vielleicht der Abtei Corbie, entstanden. Die Wechselwirkung zwischen C, S/1 und S/2 einerseits und K andererseits beweist die ursprüngliche Zusammenhörigkeit von C, S/1 und S/2 mit K.

Die Heiligenreihen in der komputistischen Tafel und im Verzeichnis der Unglückstage sind nach Vorlagen geschrieben, die von Vorlagen für C, S/1, S/2 und K verschieden waren, oder wenigstens war es damals noch nicht festgesetzt, welche Heiligenfeste in die Heiligenreihen C, S/1, S/2 und K aufgenommen werden. Aber auch diese zwei früheren Heiligenreihen sind nach Vorlagen geschrieben, die aus Frankreich stammen, und waren für Ungarn bestimmt.

Die H-Schicht der C, S/1 und K-Heiligenreihen ist in Ungarn entstanden. Die F- und G-Schichten sind eigentlich B/F und B/G-Schichten, da die Vorlagen benediktinischen Ursprungs waren und da C, S/1 und K für die Abtei des hl. Johannes d. T. *iuxta Bulduam* bestimmt waren. Die orientalische Schicht ist ihrem Grossteil nach wohl den B/F-Vorlagen entnommen, es erscheint jedoch auch ein unmittelbarer Einfluss, besonders von Konstantinopel und Jerusalem aus, durchaus wahrscheinlich.

**Endre Csatkai:** *Alte Bibliophilen, Buchhandlungen und Lesekabinetten in Oedenburg.* Schon um die Mitte des 13. Jhs. ist ein bedeutender Buchliebhaber, der Geschichtsschreiber, Rogerius, in Sopron (Oedenburg) nach-

weisbar und Urkunden machen noch andere Sammler vor der Erfindung der Buchdruckerkunst namhaft. In den neueren Zeiten gab es grosse öffentliche und Privatbibliotheken, worunter die heutige Bibliothek des ev. Lyzeums 1666. gegründet wurde. Spät erscheint der erste Buchdrucker, erst 1722; mit dem Buchhandel beschäftigten sich früher nur die Buchbinder; auch Freunde der Autoren übernahmen die Werke zum Verbreiten. Zur Regierungszeit Josephs II. sieht man Versuche um Lesekabinette zu gründen, die erste sichere Spur fällt in die 1790-er Jahre; Matthias Pfundtner gibt sogar einen Katalog von seiner Leihbibliothek mit 771 Nummern heraus. 1802. bekommt Karl Kilian das Privilegium für Buchhandel, kommt aber 1813 wegen einer Leihbibliothek beim Statthalterei vergebens ein, indem laut Antwort vier solche Anstalten für das Land genug seien. 1815. übersiedelt Wiegand aus Pozsony (Pressburg) nach Sopron und gründet die erste selbstständige Buchhandlung in dieser Stadt.

**Oszkár Sárkány:** *Sur le catalogage des manuscrits modernes.* Les règles du catalogage des manuscrits modernes établis dans la Bibliothèque Nationale Hongroise. Les manuscrits modernes exigent un traitement différent de celui des manuscrits du moyen-âge. Le manuscrit moderne sera étudié de sept point de vue, il y aura conformément aux sept points de vue sept notes dans la description. 1. Le nom de l'auteur et le titre de l'ouvrage. On suivra les règles de catalogage des livres imprimés. 2. Note sur le contenu. C'est ici qu'on énumérera les différentes parties de l'ouvrages, les différents ouvrages d'une collection. Les deux premières notes donnent une idée complète sur l'oeuvre littéraire. S'il y a plusieurs ouvrages dans un volume, chaque ouvrage sera traité séparément. 3. *L'incipit* et *l'explicit*. On publiera mot-à-mot le titre et les pages qui le précèdent, s'il n'y a pas de titre, les premières phrases du texte. 4. La genèse du manuscrit. On tâchera d'établir s'il s'agit d'une brouillon, d'une copie, d'un autographe ou d'un exemplaire destiné à l'imprimerie. On définiera le lieu et le date de l'origine du manuscrit. 5. Description extérieure. Le nombre des feuilles, les manques, la mesure en milimètres, la reliure. 6. L'histoire du manuscrit. On notera surtout les possesseurs antérieurs, les anciennes signatures. 7. Note bibliographique. Note sur l'auteur, et sur la littérature du manuscrit.

*A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.*



## TARTALOM

	Lap
<b>Kniewald Károly</b> : A Pray-kódex Sanctorale-ja. (Ford. KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.) .....	1
<b>Csatkai Endre</b> : Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasó kabinétek .....	54
<b>Sárkány Oszkár</b> : Újkori kéziratok katalogizálásáról .....	62
<b>Kisebb közlemények</b> : KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.: Kanonokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben. — GÁRDONYI ALBERT: A betűmetszés és mesterségének magyar úttörője. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVIII. századbeli magyar nyomdászat egykorú kritikája. — SZEMZŐ PIROSKA: Könyv, mely valóban megjelent. Anyagi Jenő. Verses regény. — JOÓ TIBOR: Az első magyar kantiánus filozófia. ....	67
<b>Ismertetések</b> : A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. (Ism. OSZETZKY DÉNES.) — CSAPODI CSABA: A Szent István korára és a korai magyar kereszténységre vonatkozó irodalmi feldolgozások. (Ism. KOZOCSA SÁNDOR.) — SEREGÉLY EMMA: Magyar történeti bibliográfia 1936. évről. (Ism. K. S.) — Magyar Tudományos Akadémiai Almanach MCMXXXVIII-ra. (Ism. X.) — Bányászati-kohászati közlemények. — RÁTH-VÉGH ISTVÁN: A könyv komédiája (Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.) — Nyúl éneke. (Ism. TR. Z.) — HORVÁTH EUGENE: The Hungarian Question. (Ism. DEZSÉNYI BÉLA.) — A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. II. 1937—1938. (Ism. GRONOVSKY IVÁN.) — KOZOCSA SÁNDOR: Bevezetés a bibliográfiába. (Ism. CSAPODI CSABA.) .....	78
<b>Levélszekrény</b> : TR. Z.: Ritka régi újságok. — CSAPODI CSABA: Többeknek. — A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete .....	93
<b>Résumé — Inhaltsangabe</b> : .....	94

## A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. **Horváth Ignác:** A Magyar Nemzeti Múzeum ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
- II. **Dr. Áldásy Antal:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest, 1904. — II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.  
Ára 20 pengő.  
III. kötet. Sajtó alá rendezte Dr. Czobor Alfréd, kiadta Dr. Áldásy József. Ára 12 pengő.
- III. **Dr. Gulyás Pál:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.  
Ára 2 pengő.
- IV. **Dr. Gulyás Pál:** Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.  
Ára 10 pengő.
- V. **Kereszty István:** Hírlapok és folyóiratok 1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
- VI. **Isoz Kálmán:** Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1912—1924.  
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
- VII. **Akantisz Viktor:** A Todoroszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
- VIII. **Dr. Bártfai Szabó László:** Gróf Széchenyi István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
- IX. **Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann Mária:** Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest, 1923. Ára 5 pengő.
- X. **Végh Gyula:** Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.  
Ára 3 pengő.
- XI. **Végh Gyula:** Régi magyar könyvkötések rajzai az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, 1936.  
Ára 4 pengő.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK  
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL  
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1939. évi folyam \* II. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1939

# ÚJ KÖNYVEK.

NEUERSCHEINUNGEN AUF DEM GEBIETE  
DER BIBLIOGRAPHIE.

**Áldásy Antal dr.:**  
**A Magyar Nemzeti Múzeum  
Könyvtárának Címeres levelei.**

IV. 1657—1716. kötet. Sajtó alá rendezte dr. Czobor Alfréd  
(A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke  
II. 4.) 1938. XII+512 l. 992 címeres levél. 93 címerrajzzal.

**Gulyás Pál dr.:**  
**Magyar Írók élete és munkái.**

*Id. Szinnyi József hasonló című művének  
kiegészítő sorozata.*

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magy. Tud.  
Akadémia és az Orsz. Széchényi Könyvtár támogatásával  
kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.  
I. kötet: A—Bac 640 lap. Előfizetési ára a kiadónál P 50.—

**Hubay Ilona:**  
**Missalia Hungarica. — Régi magyar  
miskönyvek 1480—1537.**

(Az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai V.) 1938. 108 lap.  
31 fametszettel, 33 vízjegyrajjal és 2 kolofonhasonmással.  
Ára P 16.—

**Magyar Könyvészet.**  
**Bibliographia Hungariae 1911—1920.**

Barcza Imre címgyűjtésének felhasználásával szerkesztette  
az Országos Széchényi Könyvtár Bibliografiai Osztálya. —  
A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter támogatásá-  
val kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők  
Országos Egyesülete. I. kötet. A—K. Sajtó alá rendezte  
**dr. Kozocsa Sándor.** 1938. IV+640 l. Ára P 50.— Sajtó alatt.

## ANDREAE PANNONII EXPOSITIO SUPER CANTICA CANTICORUM.

A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának kéziratállománya az elmúlt év folyamán becses kézirattal gyarapodott: ANDREAS PANNONIUSnak az *Énekek Éneke*-magyarázatát tartalmazó, a XVI. sz. első éveiben írt, eddig ismeretlen munkájával. A figyelmet megérdemlik már azok a külső körülmények is, amelyek között a kódex a könyvtárba jutott. 1938 nyarán IMRÉDY BÉLA, mint Magyarország akkori miniszterelnöke, hivatalos látogatást tett Rómában. Ekkor a CAPIALBI-család, amelynek könyvtárában a nevezetes kódex már száztíz éve helyet foglal, a magyarok számára különös értékkel bíró kéziratot az olasz nép vezérének, MUSSOLINI miniszterelnöknek ajándékozta, bizonyosan már előre azzal a célzattal, hogy az továbbadassék. A Duce, ez alkalommal is nemzetünk hű barátjaként, a kódexet CIANO gróf útján a magyar miniszterelnöknek ajándékozta, aki azt hazatérése után nagy értékére való tekintettel örök letétként a Széchényi-könyvtárban helyezte el. Nem tudom véletlennek tekinteni, hogy a Duce ez alkalommal éppen ezzel a kézirattal juttatta kifejezésre nemzetünk iránt mindig érzett nagyrabecsülését, mert az sem véletlen, hogy a CAPIALBI-család éppen a magyar miniszterelnök látogatása idején ajánlotta fel az olasz miniszterelnöknek a kéziratot. A család ekkor már egy évtizednél hosszabb idő óta tudta, hogy a kézirat tartalmilag is nagyon becses számunkra. Sok előzetes körülménynek kellett ahhoz találkozni, hogy éppen ezt a kódexet kaphassa a magyar miniszterelnök ajándékba. Mivel az előzményekben a véletlen e sorok írójának is juttatott némi szerepet, szívesen vállalkoztam arra, hogy a kézitról e folyóirat olvasóinak rövid ismertetést írjak. A referátumban csak a lényegesebb mozzanatokra kívánok szorítkozni.

ANDREAS PANNONIUS neve és munkássága 1878-ig általában ismeretlen volt a magyar tudományos kutatás előtt. Ennek az évnek májusában FRAKNÓI VILMOS levéltári és könyvtári kutatásokat végzett Olaszország különböző városaiban: Milanóban, Firenzében, Bolognában, Luccában és Modenában. Bő zsákmányáról még ugyanebben az évben e folyóirat hasábjain számolt be *Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban* című (1878, 121 s. köv. lk.) értekezésében. Ez a dolgozat Modenában talált kódexek közül részletesebben foglalkozik egy XV. századi, 116 nyolcadrétű levélből álló díszes hártya-kódex leírásával, amely — mint a szerencsés felfedező hangsúlyozza — „irodalomtörténetünk szempontjából nagyfontosságú, amennyiben magyar írónak kiadatlan és ekkorig nem méltatott művét tartalmazza“. A kódex szerzője: frater ANDREAS PANNONIUS Chartusiensis. Az első rész egy ERCOLE herceghez — Hunyadi Mátyás sógorához — írt *speculum* volt, a második rész pedig egy ugyancsak ERCOLE hercegnek ajánlott megemlékezés elődjének BORSO hercegnek haláláról: *libellus super discessu Domini Borsii ducis*. FRAKNÓI ekkor már MONTFAUCON utalásából azt is tudta, hogy ugyanennek az ANDREASnak a vatikán kincsei között is rejtőzik egy további, addig itthon számba nem vett munkája: *De regis virtutibus ad Mathiam Hungariae regem*. Egyébként ez időben láthatólag még teljes tájékozatlanságban volt a szerző személyét és életkörülményeit illetően: a felfedezés és a cikk megírása között eltelt rövid idő alatt talán még a szöveget sem volt alkalma behatóbban elolvasni.

A következő évben azonban már annyira előrehaladt kutatásával, hogy szintén e folyóirat hasábjain már külön cikket írt ANDREAS PANNONIUS címmel (1879, 113 s. köv. lk.). Közben ugyanis a fáradhatatlan kutató lemásoltatta a modenai ESTEKÖNYVTÁR kéziratát, a vatikáni kézirat behatóbb tanulmányozására pedig megkérte az akkor Rómában dolgozó ÁBEL JENŐT. Hamarosan az utóbbi kézirat szövegének másolata is rendelkezésére állt s a szövegből kihámozott adatok segítségével sikerülhetett a szerző életkörülményeinek kielégítő rekonstrukciója. Ezt a munkát FRAKNÓI olyan alaposan elvégezte, hogy sokkal többet ma sem tudunk. E dolgozat eredményeit használta fel 1886-ban, amikor a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából ÁBEL JENŐVEL együtt az Irodalomtörténeti Emlékek I. kötetében ANDREAS

PANNONIUS munkáit kiadta s a szöveg elé bevezetést írt. Arra most nincs terem, hogy FRAKNÓI eredményeit bővebben összefoglaljam. Csak egy mozzanatot emelek ki, amelynek a következők szempontjából bizonyos fontossága van: kutatásai szerint ANDREAS PANNONIUS életének irodalmi szempontból legtermékenyebb korszakát Ferrarában töltötte, ahol egy ideig a Szent Krisztopról elnevezett karthauzi kolostor vikáriusa volt; innen került át 1471. aug. 19-e előtt a még híresebb paviai kolostorba, ahol a modenai kódexben megőrzött munkákat befejezte.

Mindezekkel a munkákkal most már hosszú időre lezárult az ANDREAS PANNONIUSRA vonatkozó kutató tevékenység. Pedig még sok feladat megoldása maradt hátra. Egészen bizonyosra vehető pl., hogy ANDREAS életének olaszországi állomáshelyein (Velence, Ferrara, Pavia) eredményesen lehetett volna továbbkutatni s életkörülményeit esetleg részletesebben lehetett volna tisztázni. S alapjában véve kiadott munkái is feldolgozatlanul maradtak: senki sem foglalkozott pl. e művek mintáival s ami különösen hiányzik: senki nem próbálta részletes kutatás alapján megállapítani azt a helyet, amely művei révén ANDREAS PANNONIUST a magyar és a nemzetközi keresztény humanizmus történetében megilletné. Az szinte az első pillantásra megállapítható, hogy humanizmusának gyökerei a nagy nyugati egyházatyák, elsősorban AUGUSTINUS művei felé vezetnek, de ennek részletesebb filológiai igazolása elmaradt. Elhanyagoltságát mutatja az a körülmény, hogy pl. az olasz kutatás egyáltalán nem vett tudomást ANDREAS felfedezéséről és a FRAKNÓI-féle kiadásról. 1921-ben, tehát FRAKNÓI kiadásának megjelenése után harmincöt év múlva a jeles GIUILO BERTONI pl. szinte újból felfedezi a modenai kódexet s röviden felhívja rá a figyelmet *Guarino da Verona fra letterati e cortigiani a Ferrara* című művében. E munkában különben egy olyan adatot is találtam, amely legalább részben fényt vethet ANDREAS PANNONIUS tanulmányaira: BERTONI felhívja a figyelmet arra a körülményre, hogy a korai olasz humanizmus egyik leghíresebb könyv-gyűjtőjének és felfedezőjének, AURISPÁNAK könyvtára, legalább részben, BORSO bőkezűségéből 1461-ben éppen abba a kolostorba került, amelynek ANDREAS később vikáriusa lett.

\*

Az én figyelmem akkor irányult először behatóbban ANDREAS PANNONIUS felé, amikor MAZZATINTI ismert katalógusának VII. kötetében FRANCESCO CARABELLESE tollából a CAPIALBI grófok családi könyvtárában található kéziratok ismertetését olvashattam. Az idézett kötet 204. lapján a következőket találtam: *Fratris Andreae Pannonii ordinis Chartusienensis super Cantica Cantorum Salomonis expositio devotissima una cum brevi et morali B. Gregorii papae expositione, quae in marginibus ponitur. In fine: „Explicit die 16 martii 1506. Inchoata et ad finem perducta una cum toto volumine in Chartusia Ferrariae per. F. A. professum domus Bononiae primo anno liberationis meae ex Egypto. Qui habet aures audiendi, audiat.“*

E szövegből az első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy a szerzőként megjelölt ANDREAS PANNONIUS azonos a modenai és a vatikáni kódexekben megőrzött munkák szerzőjével. Ha feltennénk is, hogy a XV—XVI. század fordulóján egyszerre két ANDREAS PANNONIUS karthauzi szerzetes működött Észak-Olaszországban, arra már nehéz lenne gondolni, hogy mindkettőt szorosabb kapcsolat fűzte éppen ahhoz a ferrarai kolostorhoz, amelyben AUGUSTINUS testvér ezt az újabban előkerült munkát másolta. A kronológiai elhelyezés már nem látszott ilyen egyszerűnek, de azért nem volt lehetetlen: FRAKNÓI adataiból azt következtethetjük, hogy ANDREAS 1420 táján született, legkésőbb talán 1424-ben. Amikor a kódexet AUGUSTINUS testvér 1506-ban másolta, a szerző a nyolcvanadik évén már túljárt, de még élhetett. Később éppen az új kódex szövegéből kiderült, hogy 1505-ben még dolgozott e művén. Minden adatot összevetve kronológiai szempontból nem tudok kizáró okot megállapítani: kétségtelennek kell tartanunk, hogy az *Énekek Énekének* magyarázatát ugyanaz az ANDREAS PANNONIUS írta, akinek műveit FRAKNÓI felfedezte és kiadta.

Hogy 1925-től kezdve 1929-ig milyen utakon-módokon próbáltam a kódex szövegéhez — sikertelenül — hozzáférni, arról e folyóirat 1929-i kötetében Andreas Pannoniushoz egy ismeretlen kézirat munkájáról című közleményemben röviden beszámoltam. Ezeket az adatokat nem kívánom ez alkalommal megismételni. A kis közleményt éppen azért írtam, hogy a kódextól mintegy búcsút vegyek: akkor reménytelennek látszott minden további



fáradozás a szöveg megszerzésére. A búcsúvétel egyúttal közlés is kívánt arról lenni, hogy ez az addig nálunk sehol nem említett kódex hol rejtőzködik.

Újabb szerencsés fejezet következett a kódex történetében másfél évvel ezelőtt. A római R. Accademia d'Ungheria igazgatója, KOLTAY-KASTNER JENŐ értesített arról, hogy a CAPIALBICsalád székhelyén, a calabriai Vibo Valentianban (azelőtt Monteleone) működő LUIGI PAPANDREA tanár felajánlotta, hogy egyik társával, ATTILIO MENEGHELLI-vel együtt a család engedélyével hajlandó másolatot készíteni a kézirat szövegéről. KOLTAY-KASTNER buzgósa és áldozatkészsége lehetővé tette a megállapodást. Később a Magyar Tudományos Akadémia Római Történeti Bizottsága úgy határozott, hogy a másolás költségeit teljes egészében vállalja s kész arra is, hogy ANDREAS PANNONIUSnak ezt a munkáját kiadja. A másolat 1938 nyarának elejére elkészült s a Római Történeti Bizottság a kiadásra való feldolgozást megkezdhetette.

A másolat átvételével szinte egyidejűleg bekövetkezett a bevezető szavakban említett kedvező fordulat s a kópiát hamarosan követte hazánkba az eredeti kódex. Bár a két olasz tanár a maga feladatának igyekezett lelkiismeretesen megfelelni, a kiadás munkáját mégis jelentékenyen könnyebbé teszi az a körülmény, hogy a kétes esetekben most már az egyetlen kézirat is minden nehézség nélkül megtekinthető.

•

ANDREAS PANNONIUS új munkájának ismertetését, a hozzáfűződő különböző problémákat a készülő kiadás bevezetésének kell vállalnia. Ez alkalommal a további fejtegetéseket mellőzve még visszatérek arra az egyetlen fontosabb személyes adatra, mire előzőleg már céloztam. A kommentár befejezéséhez közeledve a szerző az egyébként többször idézett HIERONYMUS születésnapjával kapcsolatban elárulja, hogy ezt a részletet 1505. szeptemberében írta: „Unde doctor gloriosus Hieronymus, cuius natalitius dies hodie illuxit verum MCCCCCV novissima septembri die.“ Más olyan fontosabb adat, amely a szerző személyes viszonyára fényt derítene, a szövegben nem található. Ez azért feltűnő, mert ANDREAS a fiatalabkori munkáiban szinte humanista öntudattal elég gyakran emlegeti a maga személyét. Ezért is volt alkalma

FRAKNÓinak e személyes jellegű megjegyzésekből aránylag részletes életrajzi adatok elvonására. Ez alkalommal azonban a nagyterjedelmű munka során csak ezt az egy megjegyzést találjuk. Szinte azt mondhatjuk, hogy a nyolcvanadik évén túljáró ANDREAS e művében a misztika szárnyain az örökkévalóság titkai közelébe próbál emelkedni s annyira elszakad a földi lélettől, hogy már célzásokat sem tesz az őt még idefűző kapcsolatokra. El kell azonban ismernünk, hogy ez az egyetlen adat nagyon becses: FRAKNÓI annak idején hősünk életét a XV. század hetvenes éveinek elejéig tudta követni, míg az új adatból kiderült, hogy 1505-ben még élt és írt. Kivételesen hosszú életidőt és munkaerőt kapott tehát a jámbor karthauzi, HUNYADI JÁNOSnak egykori katonája, a Gondviseléstől ajándékba.

A kódex történetére vonatkozó adatokat csak a kódex különböző időben keletkezett bejegyzéseiből vehetjük. Ezekkel kapcsolatban előre kell bocsátanunk néhány adatot magáról a kéziratról. A jó állapotban megőrzött papírkézirat nagysága  $21.4 \times 28.2$  cm. ANDREAS PANNONIUS művén kívül az elején és végén egyéb anyag is található benne. A szöveg két kolumnára osztott s a sorok száma a törzsanyagban kolumnánként 41. A CARABELLESE-féle leírásban is szerepel az a bejegyzés, amely a f. III<sup>r</sup> margóján olvasható s amely szerint AUGUSTINUS testvér a másolást a ferrarai kolostorban 1506 március 16-án fejezte be. Nincs kizárva, hogy ANDREAS PANNONIUS ekkor még élt s annak is megvan a valószínűsége, hogy az egyik díszes kezdőbetűbe belerajzolt karthauzi barát alakja (f. 5<sup>r</sup>) éppen őt ábrázolja. A kódex törzsanyaga egyébként a Széchényi-Könyvtárban kapott lapszámozás szerint f. 5<sup>r</sup>—f. III<sup>v</sup> közé esik: ez a rész tartalmazza ANDREAS PANNONIUS művét a hozzácsatolt marginális szövegekkel együtt. A még látható eredeti (római jegyű) lapszámozás tulajdonképpen csak erre a törzsanyagra terjedt ki. A törzsanyag majdnem teljesen ránkmaradt. A jelek szerint csak egy helyen tételezhetünk fel csonkulást: a törzsanyagbeli első kvart-ív második levele elkallódott, minek következtében az ANDREAS-féle prólógus vége s az expositio eleje hiányzik. A törzsanyag előtt és után még vannak szövegrészek, ezek azonban aligha tartoztak szorosabban ANDREAS PANNONIUS művéhez. Az eredeti szöveget megelőző részletben GREGORIUS prólógusát és

a SZENT BERNÁTTÓL származó *Énekek Éneke*-magyarázatnak egy rövidebb részletét olvashatjuk. A zárórész különféle, részben olasznyelvű bejegyzéseket tartalmaz. A törzsanyagtól a papiros minősége is elválasztja ezeket a valószínűleg később hozzácsatolt részeket: más gyártási vízjegy található a törzsanyagban, ismét más a kezdő- és zárórészben. A kódex kötése jóval későbbi, mint a keletkezés időpontja: a barna bőrkötés díszreiből a XVIII. század végére következtethetünk.

Az első tulajdonosa a kéziratnak minden esetre a ferrarai karthauzi kolostor volt: erről külön feljegyzés tanúskodik (f. 5<sup>r</sup>). Vagy innen, vagy más észak-olasz karthauzi kolostorból került azután a becses kézirat a Vibo Valentia mellett fekvő, Szent Istvánról és Szent Brunóról elnevezett karthauzi rendházba. Erről szintén külön bejegyzés tanúskodik: „Iste liber est domus Sanctorum Stephani et Brunonis in Calabria“ (f. 5<sup>r</sup>). Hogy az átvándorlás mikor történt és ki közvetítette, arra vonatkozólag a bejegyzések hallgatnak. Az egyik másoló, PAPANDREA, latin nyelven írt kéziratosa megjegyzéseiben felteszi, hogy olyasvalaki hozhatta a messze északról magával, akit e délolasz rendház vezetésére onnan áthelyeztek: „... ego libentius crediderim dono allatum esse a religiosis eximiae laudis et vitae et animi, qui in hanc domum se contulerunt munus Abbatum sumpturi“. PAPANDREA fel is sorol néhány apátot, akik Észak-Olaszországból kerültek le Calabriába, ferrarai azonban nincs köztük. Így véleményét a legjobb esetben feltevésnek tekinthetjük.

Egy további bejegyzés (f. 5<sup>r</sup>) elárulja, hogy a kódex 1828-ban került a CAPIALBI-család birtokába: „1828. K. Augusti est Viti Capialdi Vibonensis et amicorum siqui sint.“ PAPANDREA becses latin jegyzetei ezt a mozzanatot részletesebben megvilágítják. Tőle tudom, hogy a CAPIALBI-család 1490 táján költözött át Beneventóból Vibo Valentia-ba. Nemsokára ezután megindult a későbbi sok becses kinccsel büszkélkedő családi könyvtár alapítása, melyet a családi hagyomány a XV—XVI. században élt GALEAZZORA vezet vissza. Az igazi alapító azonban a kódex bejegyzésében is szereplő VITO CAPIALBI (1790—1853) volt, aki maga is szorgalmasan írogatott s korának több jelentékeny tudósával — köztük MOMMSENnel és ANGELO MAI bíborossal is — összeköttetésben állt. Ez a VITO szerezte meg a kódexet a családi könyvtár számára

a szomszédos karthauzi rendházból. A kézirat további sorsáról, hozzánk vezető útjáról már megemlékeztünk.

\*

Idézni kell még PAPANDEA latinnyelvű tanulmányából a befejező szavakat. A derék másoló munka közben megismerkedett ANDREAS PANNONIUS lelki világával s bámulva állapítja meg, hogy a harcias magyar szellem, amely a munka keletkezésének idejében heroikus önfeláldozással szinte egyedül szállt szembe a világhódító izlám erejével, alkalomadtán milyen éteri magasságokba tudott szárnyalni. Úgy érzi, hogy a CAPIALBI-család a magyar lélek iránt való tiszteletének adott kifejezést azzal, hogy a kódex szövegének másolatát engedélyezte. Ennél sokkal fontosabb az a körülmény, hogy nem sokkal később magát a kódexet MUSSOLINIHEZ juttatták, „qui postea Hungariae genti dedit, munus fidei et amicitiae“. Idézi PAPANDEA a könyvgyűjtő VITO CAPIALBI 1828-i bejegyzését, amely szerint a kódex most már az övé és barátaié: „siqui sint . . .“. Az unokák szinte végrendeletnek érezték e szavakat, amikor a kéziratot a *baráti* magyar nemzethez juttatták: „peroptime nepotes amicos dono dignos adesse senserunt“. S a mi szívünkben is hozzáfűzi a patinás antik szavakat: „Quod bonum, felix, faustumque sit in aevum.“ A Széchényi-Könyvtárban elhelyezett új kódex számunkra is nem utolsó sorban az adományozás körülményeinél fogva mindig több lesz, mint egyszerű művelődéstörténeti emlék vagy könyvészeti ritkaság: záloga lesz még annak a baráti összeköttetésnek is, amelynek kifejezéseül az adományozók szánták.

HUSZTI JÓZSEF.





Battista Mantuano „Parthenice“ című kéziratának,  
az Országos Széchényi Könyvtár új szerzeményű Corvinájának címlapja.

## A SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR ÚJ CORVIN-KÓDEXE.

BATTISTA MANTUANO „*Parthenice*“ című munkájával a Széchényi Könyvtár a harmincadik Corvin-kódex birtokába jutott, s ezzel számban jelentékenyen túlszárnyalta az utána következő legnagyobb Corvina-gyűjteményt, a bécsit, melyben huszonhat könyvet őriznek Mátyás király könyvtárából. A Mantuanus-kódex nemrégén még ERNST LAJOS gyűjteményének volt egyik legfőbb büszkesége. Néhai tulajdonosa 1912-ben vásárolta egy párizsi könyvkereskedőtől 12.000 aranyfrankért.

A könyvnek különleges fontosságot az ad, hogy maga a könyv szerzője másoltatta és festette Mátyás király számára, a díszes címlap feliratos tábláját a királyhoz szóló ajánlással látva el; a lap aljára pedig ráfestette a Corvin-címert. Ez a címer ma már nem látható — utóbb a Pignatelli-címerrel borították —, de a lap hátán, a pergamenen átütő festék világosan mutatja az eredeti Corvin-címer rajzát: nyitott arany lemezkoronával fedett négyelt pajzsot, az első mezőben a magyar pólyákkal, a másodikban a kettős kereszttel, a negyedikben a cseh oroslánnaal. A harmadik címer nem vehető ki, de kétségtelenül a három dalmát leopárd-fejnek kellett lennie. A címerek elhelyezése arra mutat, hogy a középen szív-pajzs is volt, noha annak részletes rajzát ma már nem lehet felismerni.

Hogy a címlap jobboldalán levő zászló címere, vörös mezőben ezüst horgony, mit jelent, nem tudom. Átfestésnek látszik ez is, de hogy mit takar, nem lehet kivenni.

A könyv szerzője, a mantovai születésű FRA GIOVANNI BATTISTA MANTOVANO (1448—1516) PIETRO SPAGNOLO granadai nemes törvénytelen fia volt, kiváló humanista és költő; a man-

tovai karmelita-rend tagja, később főnöke. Mint Savonarola híve, ő is harcolt az egyház hanyatlása és tekintélyének leromlása ellen, s szigorított rendszabályokat szeretett volna rendjében életbe léptetni. Azonban törekvései eredménytelenek maradtak s elkedvetlenedve, 1513-ban lemondott a rend főnökségéről.

MANTOVANO írói pályája nehezen indult. Első műve, a „*De Vita Beata*“ 1474-ben, tehát 26 éves korában jelent ugyan meg, de azután sokáig nem sikerült kiadót találnia. Következő műve, az 1482-ben írt „*Psalmi septem*“ csak jóval halála után jelent meg. Az első megjelenést tizennégy holt év követte s csak ezután indult meg igazi írói emelkedése. 1488-ban egyszerre két műve is kerül ki a sajtó alól Bolognában: egy karmelita szerzetesről szóló munka, „*De Vita Divi Ludovici Morbioli*“ és a „*Parthenice*“ első része, a Szűz Máriának szentelt „*Mariana*“. Ettől fogva gyors ütemben követik egymást az újabb és újabb munkák újabb és újabb kiadásai.

A „*Mariana*“ volt az, melyet MANTUANUS MÁTYÁS királynak kéziratban elküldött. A nyomtatott szövegtől a kézirat annyiban tér el, hogy a kódex rögtön a verses munka „*Sanctae Palestinae repetens exordia nymphae*“ szavaival kezdődik, míg a nyomtatott szövegben ezt megelőzi egy több oldalra terjedő prózai bevezetés. A munka folytatása, azaz második része, a „*Katharinaria*“ egy évvel később követte az első részt, míg a Szent Margitról, Agatháról, Luciáról és Apollóniáról szóló harmadik rész csak sokkal később, 1503-ban látott napvilágot. Amint az ajánlásokból kitűnik, a *Parthenice* kiadását két, egyébként ismeretlen bolognai polgár tette lehetővé: LUDOVICUS FUSCARARIUS és JOANNES BAPTISTA REFRIGERIUS. A második rész kiadásának költségeit viszont BERNARDUS BEMBUS velencei patricius és jogtudós viselte. A *Parthenice* első része igen népszerű mű volt, több mint egy tucat kiadást ért még a XV. század pár hátralevő évében, a későbbi kiadásokról nem is beszélve, még pedig Svájc, Franciaország, Olaszország, Németalföld különféle városaiban. Attólfogva, hogy könyveinek megjelenése végre megindult, ez a nagy stílus, ez a nemzetköziség jellemzi MANTUANUST minden megmozdulásában. Ennek köszönheti kiterjedt és igen tekintélyes baráti körét is: PICO DELLA MIRANDOLA, ERASMUS ROTTERDAMUS, a német TRIT-



HEIM és korának még számtalan más humanistája magasztalva emlegeti munkásságát.

Az 1474—1488-ig eltelt hosszú idő, mely alatt nem jelent meg könyve MANTUANUSnak, arra vall, hogy eleinte nehezen tudta megszerezni a megfelelő összeköttetéseket s ilyen körülmények között határozta el magát arra, hogy MÁTYÁSnak elküldi műve egy példányát. Valószínűleg azt remélte, hogy a munka megtetszik MÁTYÁSnak és kiadását elősegíti. Ha számításai beválnak, a nyomtatott művön ma szintén a MÁTYÁSnak szóló ajánlást olvasnók. Dehát MÁTYÁS, úgylátszik, semmiféle hajlandóságot sem mutatott a költségek előteremtésére.

A történetek csak így rekonstruálhatók. A kódexnek meg kellett előznie a nyomtatott kiadást, mert nem igen képzelhető, hogy MANTUANUS nyomtatott szövegét másoltatta volna le MÁTYÁS számára, s hogy az ajándék pusztán a humanista hódolata lett volna a nagy humanista uralkodó előtt. Ha csak az lett volna a szándéka, talán inkább a nyomtatott könyv egy díszesen kifestett példányát küldte volna el. Igaz, hogy a *Parthenice* első részének nyomtatása nem valami fényes, de azért csinosan kifestve megtette volna, ha éppen csak egy tiszteletpéldány önzetlen átnyújtásáról lett volna szó. Hiszen MÁTYÁS király nem idegenkedett a nyomtatott könyvektől, ha az írottakat jobban is szerette; ARISTOTELES ötkötetes munkáját ő maga vásárolta meg s budai műhelyből díszes címlapokkal itthon festtette ki.

Ezek szerint a nyomtatás évével egy terminus ante quem-et nyerünk a kódexre nézve. Képzelhető, hogy MANTUANUS a „*Psalmi septem*“ befejezése után fogott ehhez a munkához, s ha a megírásra és másolásra pár évet számítunk, körülbelül az 1485—1488-as évek jönnének tekintetbe. Tagadhatatlan azonban, hogy a nyomtatott szövegek másolása sem volt szokatlan ebben a korban. IFJ. VITÉZ JÁNOS *Pontificaléja* a Vatikán könyvtárában, 1489-ben például az 1485-i nyomtatott kiadás után készült, igaz, hogy a magyar viszonyokhoz alkalmazkodó apró beszúrásokkal. És a díszesebb, kéziratos kiállítást indokolja az is, hogy egy gazdag főpap rendelkezésére s valószínűleg királyi használatra készült. Ezt a kéziratot a MANTUANUS-kódexszel kapcsolatban idézni, mindenképen indokolt, mert, mint BALOGH JOLÁN megállapította, a két kézirat egyazon műhelyben készült, s mint a fentebb ismer-

tetett adatokból látszik, csaknem egy időben. A lap díszítésének építész-szobrászi felépítése, a pilaszterekben végigfutó finom palmettaszalag s az építészeti részletek egyéb motívumai, a puttók rajza, a hajak srófszerű kemény göndörítése, a kedves állatok mind pontosan visszatérnek a vatikáni *Pontificalé*-ban.

A művész személye, működési területe nem kis fejtörést okoztak már a művészettörténetnek s a felmerülő kérdésekre még ma sem tudunk kielégítő választ adni. Próbálták azonosítani a milánói AMBROGIO DE PREDISSZEL és FRA ANTONIO DA MONZÁVAL is, s egy új nevet is gyártottak számára, elnevezvén PSEUDO ANTONIO DA MONZÁNAK.

Annyi bizonyos, hogy MANTEGNA művészetének rendkívül erős hatását mutatja, ami a MANTUANUS-kódex esetében, a megrendelő mantovai voltát véve tekintetbe, a művészre nézve a mantovai eredet mellett szólna. Viszont az is nyilvánvaló, hogy festői modora azonos egy miniatoréval, kit a kilencvenes években a Sforzák erősen foglalkoztatnak — Milanóban. Legjelentékenyebb s egyben a *Pontificalé*hoz legközelebb álló munkája BONA DI SAVOIA, BIANCA MARIA SFORZA anyja Imakönyve a British Museumban. D'ANCONA a Milanóban dolgozó művészt ZOAN ANDREÁVAL, egy mantovai festővel és rézmetszővel igyekezett azonosítani, kinek metszetei kétségtelenül igen közel állanak BONA DI SAVOIA mesterének miniatúráihoz. ZOAN ANDREA működését Mantovában kezdte el, MANTEGNA utánzatában elmerülve; de mivel MANTEGNA rajzait engedély nélkül metszette rézre, MANTEGNA bosszújától féltve, 1475-ben elhagyta Mantovát és körülbelül 1476-ban letelepedett Milanóban.

ZOAN ANDREA életrajzi adatai sajtószágon összevágtnak a MANTUANUS-kódex keletkezési körülményeivel és újabb alapot adnak annak a feltevésnek, hogy a BONA DI SAVOIA Imakönyvének — s egyúttal a VITÉZ-féle *Potificalé*nek és a MANTUANUS-kódexnek — mestere és ZOAN ANDREA DA MANTOVA egy személy. Mert hogyan jutott volna BATTISTA MANTOVANÓNAK, ki egész életét Mantovában élte le, hirtelenül észébe, hogy rendelésével egy milánói művészhez forduljon, ha azt már véletlenül mantovai kapcsolatai révén nem ismeri? Így a MANTUANUS-kódex talán közelebb viszi a ZOAN ANDREA-problémát is a megfejtéshez.

A Széchényi Könyvtár új kézírata tehát egyike a Corvina érdekesebb darabjainak. Olyan művészi modort képvisel, melyre egyébként nincs példa a Corvina eddig ismert kézírataiban s már ezért is, de meg milanói és magyar vonatkozásai miatt is egyike azoknak a kódexeknek, melyeknek megszerzése nemcsak örvendetes, hanem a legnagyobb mértékben kívánatos volt.

HOFFMANN EDITH.

## ZWEI THOMISTISCHE OPUSCULA-CODICES IN DER BIBLIOTHEK DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS.

Eines der wichtigsten Hilfsmittel für die Echtheitsbestimmung der zahlreichen Opuscula des hl. THOMAS VON AQUIN bietet, neben den alten Katalogen der Werke, die systematische Erforschung der ältesten Sammelkodizes, worin die kleineren Werke des Aquinaten erstmals zusammengestellt wurden. Neben den Sammelhandschriften des 13. und 14. Jahrhunderts, die hier besonders ins Gewicht fallen, sind auch Handschriften des 15. Jahrhunderts von einigem Interesse, indem sie aufdecken, wie man nach und nach bestrebt war, den literarischen Nachlass des Aquinaten zu vermehren und ihm eine ganze Reihe unechter Opuscula zuschrieb. M. Grabmann hat in seiner grundlegenden Einführung „Die Werke des hl. THOMAS VON AQUIN“<sup>1</sup> eine stattliche Reihe thomistischer Opusculakodizes des 13. und 14. Jahrhunderts beschrieben und für die Echtheitsbestimmung kritisch verwertet und auf unechte Opuscula in Handschriften des 15. Jahrhunderts hingewiesen.

Ich möchte im folgenden diese Liste ergänzen durch Hinweis auf zwei bisher unbeachtete Sammelhandschriften des ungarischen Nationalmuseums in Budapest.<sup>2</sup> Um das Verzeichnis der Thomas handschriften dieser Bibliothek vollständig wiederzugeben, möchte

<sup>1</sup> 2. Auflage. — Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters XXII, 1—2. — Münster 1931.

<sup>2</sup> Bei dieser Gelegenheit möchte ich DR. TÓTH LÁSZLÓ und P. BÖLE KORNEI O. P., die mir bei der Inventarisierung der Thomashandschriften in Budapest wertvolle Hinweise gaben, meinen erneuten Dank aussprechen.

ich vorerst noch auf zwei andere Codices hinweisen, die dem Aquinaten Werke zuschreiben.

*Cod. lat. 326*, eine Papierhandschrift des 15. Jahrhunderts, enthält auf fol. 215<sup>ra</sup>—230<sup>ra</sup> eine Abhandlung, die den Titel trägt: *Incipit speculum puritatis et mundicie venerabilis et sancti thome de aquino*. Das incipit lautet: *Quoniam fundamentum et ianua virtutum*. Zahllose Handschriften des 15. Jahrhunderts schreiben dieses Opusculum dem Aquinaten zu, in Wirklichkeit handelt es sich aber um ein Werk des Wormser Bischofs MATTHÄUS von Krakau.

*Cod. lat. 383*, eine zweispaltig beschriebene Pergamenthandschrift des 14. Jahrhunderts enthält fol. 4<sup>ra</sup>—94<sup>vb</sup> das im Mittelalter ausserordentlich stark verbreitete *Compendium theologiae veritatis* des Dominikaners HUGO RIPELIN von Strassburg, das neben ALBERTUS MAGNUS und ULRICH VON STRASSBURG fälschlich auch dem hl. THOMAS zugeschrieben wurde, wie auch diese Handschrift bezeugt.<sup>1</sup> Auf fol. 95<sup>v</sup> folgt ein in zahlreichen Handschriften dem Aquinaten zugeschriebenes Gebet mit dem incipit: *Concede mihi misericors [deus] que tibi placita sunt ardentius concupiscere*. Am Schluss folgt der Kolophon: *Explicit oratio Beati Thome De Aquino Egregij doctoris qui et hunc librum compilavit. Oret ipse pro nobis ad deum*. Über die Echtheit dieses und der übrigen dem hl. THOMAS zugeschriebenen Gebete kann erst geurteilt werden, wenn wir einmal eine systematische Untersuchung der mittelalterlichen lateinischen Gebete im allgemeinen und der dem Aquinaten zugeschriebenen im besondern haben werden. Es ist dieser Frage um so grössere Vorsicht am Platze, als die meisten Handschriften erst der zweiten Hälfte des 14. oder dem 15. Jahrhundert angehören.

Was nun die beiden Sammelhandschriften mit *Opuscula* betrifft, so handelt es sich um *Cod. lat. 104* und *269*, eine Pergamenthandschrift des 15. Jahrhunderts.

*Cod. lat. 104* ist ein der Mitte des 14. Jahrhunderts angehöriger, nach der Heiligsprechung des Aquinaten geschriebener Co-

<sup>1</sup> Vgl. UEBERWEG-GEYER, Die patristische und scholastische Philosophie. 11. Aufl., Berlin, 1928, S. 416 und 742.

dex, wie das Epitheton „beatus“, das neben der Bezeichnung „frater“ vorkommt, andeutet. Die Handschrift schreibt dem hl. THOMAS 16 Opuscula zu, die nach dem heutigen Stand der Forschungsergebnisse alle Echtheit beanspruchen dürfen. Daneben enthält der Codex drei nicht dem hl. THOMAS zugehörige Traktate. In erster Linie eine anonyme *Quaestio super VI<sup>o</sup> Metaphysicae*, deren Verfasser ich noch nicht feststellen konnte, der aber den Kreisen der Pariser Artistenfakultät nahe stehen dürfte. Bei einer zweiten, nicht THOMAS zugehörigen *Quaestio*, hat uns der Schreiber den Verfasser am Schlusse des Werkes angegeben; die Notiz steht am Rand, mit ganz schwachen Zügen geschrieben, und war offensichtlich für den Rubrikator bestimmt, der den Titel und das Kolophon, wie bei mehreren andern Traktaten, nicht abgeschrieben hat. Dieser Traktat steht auf fol. 8<sup>va</sup>—15<sup>rb</sup> und trägt den Titel *De gradibus formarum*, am Schluss wird JOHANNES DACUS als Verfasser angegeben. Dieser Pariser Magister, auf den DENIFLE in seinem *Chartularium Universitatis Parisiensis* erstmals hingewiesen hat<sup>1</sup> ist uns leider, was seine Lehrrichtung anbetrifft, noch sehr ungenügend bekannt. GRABMANN wies auf *Cod. 2006* der Stadtbibliothek von Brügge hin, wo ihm ein *Tractatus de modis significandi* zugeschrieben wird, den er aber auf Grund von Venediger Handschriften dem MARTINUS DACUS zuweist. Hingegen fand GRABMANN in *Cod. 539* der gleichen Bibliothek eine Philosophie und eine *Summa grammaticalis*, die er als echte Werke des JOHANNES VON DACIEN betrachtet, er nennt seine Philosophie eine der schönsten und eindruckvollsten Einleitungen in die Philosophie aus dem Zeitalter der Hochscholastik.<sup>2</sup> Dieser JOHANNES DACUS wird erwähnt in den *Quodlibeta* des Dominikaners JOHANNES VON LICHTENBERG, und zwar anlässlich der *Quaestio: Utrum in homine sit tantum una forma substantialis* (*Cod. Vat. lat. 859*, fol. 165<sup>r</sup>—166<sup>v</sup>). Der Text lautet: *Quidam dicunt, quod secundum diversitatem essentialium predicatorum in quolibet diversitas formarum. Secundum aliam formam est substantia, secundum aliam corpus, secundum aliam unum et secundum aliam animal et secundum aliam homo. Et hanc opinionem tenuit Avicbron et*

<sup>1</sup> I, 536 n. 464. Paris, 1889.

<sup>2</sup> Mittelalterliches Geistesleben. München 1926, S. 129—131.

Joannes Dacus in campo Sancti Germani Parisius.<sup>1</sup> Ohne Zweifel nimmt Johannes von Lichtenberg auf diesen bisher unbekannt Traktat *De gradibus formarum* des Pariser Magisters Bezug und bestätigt zugleich dessen Autentizität. Bei der Beschreibung der Handschrift verweise ich auf eine Handschrift der Pariser Nationalbibliothek, die nach dem incipit zu schliessen die gleiche Abhandlung enthält.

Eine dritte nicht THOMAS zugehörige *Quaestio naturalis de mundi aeternitate* (fol. 15<sup>rb</sup>—18<sup>vb</sup>) ist wiederum anonym.

Die zweite Sammelhandschrift, *Cod. lat. 269*, enthält im ganzen 27 Opuscula und schreibt wie die meisten Sammelhandschriften des 15. Jahrhunderts dem Aquinaten mehrere unechte Opuscula zu, andere sind anonym, wovon ich zwei als literarisches Eigentum des englischen Dominikaners THOMAS VON SUTTON und des deutschen Dominikaners MAGISTER CONRADUS identifizieren konnte.

Nach diesen kurzen einleitenden Bemerkungen gebe ich eine ausführliche Beschreibung der beiden Opusculacodices.<sup>2</sup>

*Cod. 104.* Pergament, 14. Jahrhundert, 124 Blätter. Grösse: 29, 3 × 21, 2 cm. 2 Col., 3 verschiedene Hände: fol. 1—114, 115—120, 121—124. Zeitweise rote Kapitelüberschriften, rote und blaue Initialen. Ledereinband. Provenienz: Jankovich Miklós-gyűjteménye.

- 1) fol. 1<sup>ra</sup> — 4<sup>rb</sup>: [S. THOMAS AQUINAS, *De ente et essentia.*] Quia paruus error in principio ∞ propter suam simplicitatem. In quo sit finis et consumacio huius sermonis. amen (Opera omnia, Romae 1570. Tom. XVII, 209<sup>v</sup>).
- 2) fol. 4<sup>rb</sup> — 5<sup>rb</sup>: Am Rand mit kleiner Schrift, für den Rubrikator: *questio fratris tho. de eternitate mundi*. Svpposito secundum fidem catholicam ∞ uidentur probabilitatem affere (Ibidem, Tom. XVII, 202<sup>v</sup>).

<sup>1</sup> Ibidem, S. 420.

<sup>2</sup> Was zwischen eckigen Klammern eingeschlossen ist, steht nicht in der Handschrift.

- 3) fol. 5<sup>rb</sup> — 7<sup>ra</sup> : Am Rand *Incipit tractatus thome de principiis nature.*  
 Nota puod quedam(!) potest esse ∞ ita principia substancie omnium aliorum (Ib., Tom. XVII, 207).
- 4) fol. 7<sup>rb</sup> — 7<sup>va</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De mixtione elementorum.*] Am Rand: Qualiter elementa sunt in mixto secundum antiquos et diuersos et qualiter secundum modernos.  
 Solet esse dubium ∞ saluatur enim virtus eorum (Ibidem, Tom. XVII, 212<sup>v</sup>).
- 5) fol. 7<sup>va</sup> — 8<sup>va</sup> : Am Rand: *questio super VI<sup>o</sup> metaphysice.*  
 Qvestio est vtrum omnia eueniant de necessitate. arguitur quod sic, quia illa que sunt prouisa a deo de necessitate euenient ∞ hec enim naturaliter dicta sunt secundum intencionem phylosophancium amen.  
 — Am Rand: explicit questio disputata super VI<sup>o</sup> metaphysice.
- 6) fol. 8<sup>va</sup> — 15<sup>rb</sup> : [JOHANNES DACUS, *De gradibus formarum.*]  
 Eorum que secundum nullam communionem singulum aut signat substantiam aut qualitatem aut quantitatem et sic de aliis ∞ propter quod racio non procedit nisi de mensura propria, de communi autem non.  
 — Am Rand: explicit tractatus magistri jo. dacj de gradibus formarum.  
 Codex lat. 16089 fol. 76 der Pariser Nationalbibl. enthält wahrscheinlich den gleichen Traktat, aber ohne Verfassernennung. Das Incipit lautet dort: Eorum que secundum nullam complexionem dicuntur singulum.
- 7) fol. 15<sup>rb</sup> — 18<sup>vb</sup> : Am Rand: *Questio naturalis de mundi eternitate.*



Qvia sicut in hiis que in lege credebant tamen per se rationem non habent ∞ auctor eiusdem legis christi gloriosus qui est deus benedictus in secula seculorum amen. Explicit questio naturalis de mundi eternitate.

8) fol. 18<sup>vb</sup> — 19<sup>vb</sup> :

[S. THOMAS AQUINAS, *De occultis operibus naturae.*]

Qvoniā in quibusdam naturalibus corporibus ∞ dicta sufficiant. Explicit tractatus fratris thome de occultis operationibus nature (Ibidem, Tom. XVII, 213).

9) fol. 19<sup>vb</sup> — 26<sup>ra</sup> :

[S. THOMAS AQUINAS, *De unitate intellectus contra Averroistas.*]

SJcut omnes homines nāturaliter scire desiderant ∞ vel potius ignorancie consulatur (Ibidem, Tom. XVII, 97<sup>v</sup>).

9) fol. 26<sup>ra</sup> — 26<sup>vb</sup> :

Von neuerer Hand: THOMAS, *lux, doctor, de motu cordis.*

Qvoniā omne quod movetur ∞ ex quibus cor calescit et infrigidatur (Ibidem, Tom. XVII, 214).

10) fol. 26<sup>vb</sup> — 29<sup>va</sup> :

[S. THOMAS AQUINAS, *De articulis fidei et ecclesiae sacramentis.*]

Postulat a me uestra dileccio ∞ et thorus immaculatus (Ibidem, Tom. XVII, 61).

11) fol. 30<sup>ra</sup> — 37<sup>va</sup> :

Am obern Rand: *Incipit liber contra errores grecorum editus a sancto thoma de aquino de ordine predicatorum ad preces pape urbani.*

LJbellum ab excellencia uestra ∞ ut credo omnia possunt reduci. Explicit (Ibidem, Tom. XVII, 1).

13) fol. 37<sup>va</sup> — 42<sup>rb</sup> :

Am Rand: *Opus sancti thome de Rationibus fidei.*

BEatus petrus apostolus ∞ diligencius

- p[er] — tractata sunt (Ibidem, Tom. XVII, 48<sup>v</sup>).
- 14) fol. 42<sup>rb</sup> — 45<sup>ra</sup>: [S. THOMAS *Expositio decretalis firmiter de summa trinitate et fide catholica.*]  
Saluator mundi ∞ non fuit specialiter erratum (Ibidem, Tom. XVII, 195<sup>v</sup>).
- 15) fol. 45<sup>ra</sup> — vb: [S. THOMAS, *Expositio secundae Decretalis.*]  
Dampnamus ergo ∞ distat a deo etc. (Ibidem, Tom. XVII, 198<sup>v</sup>).
- 16) fol. 45<sup>vb</sup> — 48<sup>vb</sup>: TOME DE AQUINO *super Boecium de Ebdomadibus Commentum feliciter incipit.*  
PREccurre prior in domum tuam ∞ a primo bono et in hoc terminatur expositio huius libri... (Ibidem, Tom. XVII, 111).
- 17) fol. 49<sup>ra</sup> — 81<sup>rb</sup>: Rubr. *Incipit brevis compylacio theologie edita a sancto thoma de aquino.*  
ETerni patris uerbum ∞ fiunt igitur in universo secundum hanc computationem XII. articuli. Et hec de fide dicta sufficient. — Am Rand: hic deficit tractatus de spe, qui incipit Quia secundum principis apostolorum sentenciam (Ibidem, Tom. XVII, 9<sup>v</sup>).  
Wie mehrere andere Handschriften z. B. Toledo, Kapitels-bibl. Cod. 19—19, fol. 38, enthält dieser Codex am Schluss ein in den gedruckten Ausgaben fehlendes Fragment.
- 18) fol. 83<sup>ra</sup> — 114<sup>vb</sup>: Rubr. *Beatus Thomas contra quosdam Religiosos detrahentes.* [= Contra impugnantes Dei cultum et religionem.]  
Ecce inimici tui ∞ uel superbia uel inuidencia est [= cap. 21.] (Ibidem, Tom. XVII, 127<sup>v</sup>).

- 19) fol. 115<sup>ra</sup> — 123<sup>vb</sup>: Rubr. *De perfectione vite spiritualis beati doctoris thome de aquino.*

Quoniam quidam perfectionis ignari ∞ et homo exacuit faciem amicj suj (Ibidem, Tom. XVII, 114<sup>v</sup>).

- 20) fol. 124<sup>ra</sup>: Kapitelverzeichnis zu *De perfectione vitae spiritualis.*

*Cod. lat. 269.*

Papier, 15. Jahrhundert, 153 Blätter.  
Grösse: 14, 5 × 21, 2 cm. 1 Col., 1 Hand.

- 1) fol. 1<sup>r</sup> — 4<sup>r</sup>: [Pseudo-THOMAS DE AQUINO,] *De universalibus.*

In Ms.: Tractatus de vniuersalibus sancti doctoris thome de aquino incipit.

Circa vniuersalia multiplex fuit et diuersorum opinio ∞ uel aliarum intencionum. Et de vniuersalibus in tantum sit dictum. etc. (Opera Omnia, Romae, 1570, Tom. XVII, 38).

- 2) fol. 4<sup>v</sup> — 23<sup>r</sup>: *Incipit tractatus eiusdem sancti doctoris Tome de natura generis.*

Quoniam omnis creatura generis limitibus ∞ a deo sunt qui est super omnia benedictus amen (Ibidem, Tom. XVII, 1<sup>v</sup>).

- 3) fol. 24<sup>v</sup> — 26<sup>r</sup>: *Incipit tractatus [S. THOMAE AQUINATIS] de natura accidentis.*

Quoniam omnis cognicio humana a sensu incipit ∞ species predicatur. Et de natura accidentis dicta ad presens sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 1).

- 4) fol. 26<sup>v</sup> — 30<sup>v</sup>: *Sequitur tractatus eiusdem de principiis rerum naturalium.*

Nota quod quoddam potest esse ∞ principia omnium aliorum (Ibidem, Tom. XVII, 207).

- 5) fol. 30<sup>v</sup> — 39<sup>v</sup> : *Sequitur De natura materie et dimensionibus interminatis eiusdem doctoris sancti.*  
Postquam de principiis sermo habitus est ∞ ut dicitur primo phisicorum etc. Explicit feliciter. (Ibidem, Tom. XVII, 209<sup>v</sup>).
- 6) fol. 39<sup>v</sup> — 41<sup>r</sup> : *Tractatus eiusdem de principio indiuiduationis.*  
QVoniam due sunt in homine potencie cognoscitive ∞ que est eorum subiectum. Et hec de principio indiuiduationis dicta ad presens sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 206<sup>v</sup>).
- 7) fol. 41<sup>v</sup> — 45<sup>v</sup> : *Sequitur alius tractatus eiusdem doctoris de instantibus.*  
Qvoniam autem duracionem ∞ a quo omnia sunt bona. Et hec de instantibus dicta sufficiant secundum beatum thomam doctorem sanctum de aquino (Ibidem, Tom. XVII, 215).
- 8) fol. 45<sup>v</sup> — 47<sup>v</sup> : *Sequitur tractatus beati thome de motu cordis.*  
Qvia omne movetur ∞ calefacit[ur] et infrigidatur. Et hec de motu cordis sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 214).
- 9) fol. 47<sup>v</sup> — 53<sup>v</sup> : [THOMAS DE SUTTONA, *De productione formarum.*] — In Ms.:  
Sequitur tractatus alius de productione forme substancialis in esse.  
DE productione forme substancialis in esse sentenciam solempnem priorum doctorum ∞ secus autem est de formis immaterialibus que processerunt in esse per creacionem.  
Cfr. FR. PELSTER, *Thomas von Sutton O. Pr., ein Oxforder Verteidiger der thomistischen Lehre.* — Zeitschr. f. kath. Theo-

logie 46 (1922) 227 ff. Pelster verweist auf Cod. Vat. Ottob. 198 fol. 220<sup>rb</sup> und Cod. 491 der Stadtbibliothek in Brügge.

10) fol. 53<sup>v</sup> — 55<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de Inchoacione formarum.*

Ille (?) accidens forma corrumpitur in pure nichil non videtur auferre aliquod periculum ∞ nec hoc dico quod iste priuaciones sint similes generali priuacioni que est verum principium rerum.

11) fol. 55<sup>v</sup> — 59<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de vnitate forme.* Queritur vtrum in homine uel in aliquo composito sit vna forma substancialis. Et videtur quod non. primo ex parte proprietatum quia ab eodem agente naturali ∞ est philosophari modo non aristotelico sed platonico ex sensibilibus.

12) fol. 59<sup>r</sup> — 82<sup>v</sup> : *Sequuntur theoreumata egidij de esse et essentia.*

Omne esse uel est purum esse ∞ et hec de esse et essentia sufficiant (Ed. E. HOCEDEZ, *Aegidij Romani theoreumata de esse et essentia*. Louvain, Museum Lessianum, 1930).

13) fol. 83<sup>r</sup> — 93<sup>r</sup> : [S. THOMAS AQUINAS], *De fallacijs.*

Quia logica est rationalis sciencia ∞ secundum vnum et multa. Et hec de fallacijs dicta sufficiant (*Opera omnia*, Tom. XVII, 221).

14) fol. 93<sup>r</sup> — 99<sup>v</sup> : *Incipit tractatus sancti doctoris de oppositionibus.*

Quoniam quatuor sunt oppositiones ∞ ut ibidem docetur. Et hec de quatuor oppositis dicta sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 217<sup>v</sup>).

- 15) fol. 99<sup>v</sup> — 100<sup>v</sup> : *Incipiunt modales sancti Thome de aquino.*  
QVia modalis a modo dicitur  $\infty$  v totum,  
nichil (Ibidem, Tom. XVII, 226<sup>v</sup>).
- 16) fol. 100<sup>v</sup> — 107<sup>r</sup> : *Incipit tractatus de potenciis anime sancti  
doctoris feliciter . . .*  
Ut adiutorium homini collatum  $\infty$  se-  
cundum quod voluntati subduntur ut vi-  
sum est (Ibidem, Tom. XVII, 7). — Die  
Zugehörigkeit dieses Opusculums ist noch  
umstritten, Vgl. M. Grabmann, *Die Werke  
des hl. Thomas von Aquin* (Beiträge z.  
Gesch. d. Philosophie und Theologie d.  
Mittelalters XXII, 1—2. Münster, 1931),  
S. 351.
- 17) fol. 107<sup>v</sup> — 108<sup>v</sup> : *Incipit tractatus eiusdem de mixtione ele-  
mentorum.*  
Dubium apud multos esse solet  $\infty$  virtus  
eorum. (Ibidem, Tom. XVII, 212<sup>v</sup>).
- 18) fol. 108<sup>v</sup> — 110<sup>v</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO,] *De intel-  
lectu et intelligibili.* — In Ms.: Sequitur  
tractatus eiusdem doctoris de intellectu et  
intelligibili.  
Nota quod in intellectu est species aliqua  
intelligibilis diuersa ab actu intelligendi  $\infty$   
sicut patet in amentibus et freneticis etc.
- 19) fol. 110<sup>v</sup> — 111<sup>v</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO, *De intel-  
lectu et eius natura.*]  
In. ms.: Incipit alius tractatus de intellectu  
et eius natura secundum eundem b. tho.  
In nostra anima dicimus partem esse intel-  
lectualem  $\infty$  Et hoc est quod verius de in-  
tellectu dici potest et natura ipsius. Explicit.
- 20) fol. 111<sup>v</sup> — 112<sup>v</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO, *De modo  
intelligendi.*]  
In Ms.: Incipit alius tractatus de modo in-  
telligendi secundum eu<n>dem, videlicet  
b. tho.

Omnis nostra cognicio ortum habet ex pre-  
 existerenti cognicione ∞ ut homo est animal  
 vel non etc. Explicit.

- 21) fol. 112<sup>v</sup> — 115<sup>r</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De natura verbi intellectus.*]  
 Quoniam circa naturam verbi intellectus  
 sine quo ymago ∞ cicius acquiritur. Et hec  
 de verbo dicta sufficiant (Ibidem, Tom.  
 XVII, 84<sup>v</sup>).
- 22) fol. 115<sup>r</sup> — 120<sup>r</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO,] *De natura  
 universalis.*  
 In Ms.: Sequitur de natura vniuersalis se-  
 cundum eundem videlicet b. tho. etc.  
 Queritur de antura vniuersalis primo an  
 sit, 2<sup>o</sup> quid vniversale sit ∞ Et supra dicit  
 idem 7<sup>mo</sup>. metaphysice. Explicit.
- 23) fol. 120<sup>r</sup> — 127<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de partibus anime.*  
 Sicut vult algazel in metaphysica sua anima  
 est cartula brevis ∞ dicitur concupiscibilis  
 humana secundum eosdem. Et est finis  
 huius tractatus.
- 24) fol. 127<sup>r</sup> — 128<sup>v</sup> : *Sequitur alius tractatus* [S. ALBERTI MAGNI  
 vel S. THOMAE] *De sensu communi.*  
 Queritur de sensu communi Et primo  
 queritur que sit necessitas ponendi sensum  
 communem ∞ propria sensata. Explicit  
 tractatus beati thome de aquino de neces-  
 sitate sensus communis.
- 25) fol. 128<sup>v</sup> — 137<sup>v</sup> : *Incipit alius tractatus* [S. ALBERTI MAGNI  
 vel S. THOMAE] *de quinque sensibus inte-  
 rioribus.*  
 Nunc autem secundum quosdam philoso-  
 phos partes anime que sunt apprehensiuę  
 ∞ et hoc quod dicit tullius in contrarium  
 plane est concedendum. Explicit.  
 Die hier als zwei selbständige Opuscula  
 betrachteten Traktate De sensu communi

und de quinque sensibus interioribus figurieren in den meisten Handschriften als ein Traktat. Als Verfasser kommen THOMAS und ALBERTUS in Frage. Vgl. M. GRABMANN, *Die Werke des hl. Thomas von Aquin*, S. 348 ff.

- 26) fol. 137<sup>v</sup> — 146<sup>f</sup> : *Sequitur alius tractatus de universalibus* [Pseudo-THOMAS DE AQUINO], In Ms.: doctoris eximij sancti thome ordinis predicatorum.

Quoniam secundum philosophum in fine posteriorum vniuersale est artis et sciencie formale principium ∞ litigium pro doctrina etc.

- 27) fol. 146<sup>r</sup> — 153<sup>f</sup> : *Incipit tractatus alius* [MAGISTRI CONRADI O. P.] *de intencionibus*.

Quoniam in qualibet sciencia necesse est de subiecto supponere quid est et quia est ∞ prime uel secunde prout ex precedentibus patet. Et hec de intencionibus dicta sufficiant. Explicit. — Vgl. M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben*. München, 1926, S. 428.

P. THOMAS M. KÄPPELI O. P.  
(Rom.)



## A KÖZGYŰJTEMÉNYEK ORSZÁGOS FŐFELÜGYELŐJÉNEK FELÜGYELETE ALATT ÁLLÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEK MŰKÖDÉSE 1938-BAN.

Az elmúlt év folyamán történt események sorában mindenekelőtt arról kell megemlékeznünk, hogy a húsz évig cseh megszállás alatt volt *Felvidék* egy része fölszabadult s visszatért az anyaországhoz. Ez az örvendetes fordulat gyűjteményhálózatunknak is gyarapodását jelenti. A hazatérő muzeális gyűjtemények jelentősebbjei elszakíttatásuk előtt keletkeztek, magyar alapításúak, mint például a kassai, komáromi, rimaszombati, munkácsi. A visszatért könyvtárak egy része a cseh-szlovák uralom alatt a korábbi népkönyvtárakból vagy más eredetű gyűjteményekből általában községi (városi) intézménnyé szerveztetett, a felvidéki magyarság éberségéből fokozatosan továbbfejlődött s eredményesen működött, szinte kivétel nélkül magyar vezetéssel. Ezzel szemben a muzeális gyűjtemények nagyjában azon a szinten maradtak, ahol a cseh megszállás találta őket. Ez érthető; mert míg a könyvtár állománya, az olvasni vágyók ellátása könyvtárpolitikával irányítható, a Felvidék multja, régészeti, történeti és művelődéstörténeti jellege irányíthatatlan, mert meg nem változtatható; ez a jelleg pedig ezer év óta elsősorban magyar. — A felvidéki gyűjtemények számbavétele után esedékessé válik az 1929. évi XI. tc.-nek itteni végrehajtása is s ezzel a közgyűjteménnyé nyilvánításra alkalmas egységeknek közgyűjteményi hálózatunkba illesztése. Erre nézve az 1939. év folyamán szándékom előterjesztést tenni, amikor az összes számbavehető gyűjteményekről is jelentést fogok tenni az intézeti jelentések és személyes tapasztalatok alapján.

A felügyelet alatt álló közgyűjtemények körében, mint korábban is, a főfelügyelőségnek az volt a törekvése, hogy tovább

szorgalmazza azokat a követelményeket, amelyeket az 1929. évi XI. tc. a közgyűjteményektől megkíván a jelentőség, rendezettség, anyagi ellátottság, megfelelő elhelyezés és személyzet tekintetében. Jelentőségük, ha szerényen is, az újabb szerzeményekkel s a nemzeti nagy közgyűjteményekkel való együttműködésük révén emelkedett, rendezettségük is halad a nyilvántartásbeli hátralékok feldolgozásával, a raktári és kiállítási anyag különválasztásával, a karbantartás fokozottabb gondosságával. Több helyen tervben van a helyiségek szaporítása, egyes gyűjtemények (pl. a könyvtár) kitelepítése, raktárhelyiségek biztosítása. Az anyagi ellátottság csak kivételesen kedvező, több helyen inkább hanyatló; a személyzet tudományos és muzeális képzettsége tekintetében még sok a kívánnivaló; több helyen a gyűjtemények szolgálata csak mellékfoglalkozás s így ha a gyűjtemény gondozója egyébként minden tekintetben megfelelő volna is, csak félemberként szolgálhatja intézete érdekeit. A közgyűjtemények tudományos képzettségű tisztviselőkkel ellátása egyike a legsürgősebb teendőknél.

Fokozatosan megvalósul a raktári és kiállítási anyag szétválasztása s a mindent kiállító raktárszerű, elavult forma megszüntetése, bár ez a törekvés a helyi közönség s gyakran az intézeti vezető ellentmondásával is meg kell, hogy birkózzék.

A főfelügyelőség a személyes tárgyalásokon, látogatásokon kívül 360 ügyiratban intézte el azokat az ügyeket, amelyeket az 1929. évi XI. t.-c. a hivatal hatáskörébe, illetőleg ügykörébe utal, továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsába és a hatóságok részéről szakkérdésekben hozzá utalt ügyeket. Felülvizsgálta a közgyűjtemények munkatervét és jelentését s ezekre megtette észrevételeit, irányító utasításait. A főfelügyelő, valamint a közgyűjteményügyi országos előadó több közgyűjteményt meglátogatott, egyeseket több ízben is. A főfelügyelőséget minden tevékenységében a közgyűjtemények egymásközötti s a Magyar Nemzeti Múzeummal való harmonikus együttműködése érdekeinek szolgálata vezette.

Szívesen ápolta az érintkezést azokkal a közgyűjteménnyel nem nyilvánított gyűjteményekkel is, amelyek az érintkezést tanács, irányítás végett keresték s egyeseket ezek közül is meglátogatott; így több ízben a sümegi és keszthelyi gyűjteményeket, amelyeknek egyesítése folyamatban van. Sokat foglalkoztatta a

keszthelyi múzeum épületének és berendezésének befejezése, az erre vonatkozó tervezések, költségvetések és egyéb szükségletek; muzeális anyag revíziójára, részben leltározására, a berendezés előkészítésére két tudományos képzettségű szakembert is kiküldött ideiglenes alkalmazottként. A hazatért gyűjtemények közül a főfelügyelő a közgyűjteményügyi országos előadó kíséretében a múlt év folyamán meglátogatta a komáromi, kassai, ungvári és rimaszombati muzeális és könyvtári gyűjteményeket.

Az egyes közgyűjtemények állapotáról a következőkben adok áttekintést.

1. *Balassagyarmat.* A Nógrád vármegyei Nagy Iván Múzeum vezetője DR. FÉNYES DEZSŐ. A múzeum épületén, berendezésében említésre méltó változás nem volt. A könyvtár leltározása folyamatban van, a könyvduplumjegyzék elkészült. A fényképgyűjtemény jól meghatározott, de nincs leltárba iktatva. A leltározatlan levéltári anyag a múzeumi szabályrendelet szerint a vármegyei levéltárnak lesz átadandó. A múzeum fenntartásához Nógrád vármegye 3000, Balassagyarmat város 2378 pengővel járult. A költségvetés összege 5619 pengő. A törzsállomány 24.307 tárgy. A gyarapodás az év első felében 631 tárgy; a második félévi gyűjtés még leltározatlan. A fényképgyűjtemény állománya mintegy 10.000 darab, a *könyvtáré* mintegy 30.000 kötet. Lényeges belső munka a könyvtár újrendezése s a könyvtári duplumanyag jegyzékbe vétele volt. A múzeumot 6768 egyén látogatta; a könyvtár rendezetlensége miatt zárva volt. A személyzet a vezetőn kívül: egy beosztott vármegyei kiegészítő munkaeö és egy altiszt.

2. *Debrecen.* Debrecen város Déri-Múzeuma és közművelődési könyvtára igazgatója DR. SÖREGI JÁNOS. Az épületen végzett berendezésekre szükséges munkák és szükségletek költségeire 5604 pengőt fordítottak. A nyilvántartások rendben vannak, egyébként átmenetben a régi rendszerről az újra; fényképes cédulakatalógus a múzeumban is munkában van. Leltározatlan anyag nincs. Debrecen város a kettős intézmény fenntartására 41.348 pengő költségfedezetet nyújtott, amelyből 1200 pengő állami segély. A múzeum és könyvtár saját bevétele 4109 pengő volt. A könyvtár törzsállománya 30.769 darab, a kettős intézeté összesen 67.384. Az évi gyarapodás a könyvtárban 1313 darab, a kettős intézetben együtt 2315. DÉRI GYÖRGY ezredes néprajzi gyűjteményének ajándékozási ügye folyamatban. Néprajzi, történeti, régészeti, természetrajzi gyűjtést DR. SÖREGI igazgató, DR. LÜKÖ ÖR és DR. BALOGH gyakornok több ízben végzett. Elkészült az új múzeumi vezetőkönyv, amelynek munkáját egyes kiállítási csoportok átrendezése elő-

zött meg. A jelentés az egyetemi régészeti, történelmi, nyelvtudományi és állattani intézeteivel folyt eredményes összeköttetésekről ad számot. A múzeumot 49.550 egyén látogatta meg, akik között 10.506 volt a fizető. A könyvtár olvasótermében 28.037-en olvastak, a könyvkölcsönzöt 52.284-en használták; az olvasóterem és kölcsönző forgalma 74.692 kötet volt. Az igazgatón kívül a múzeumban egy őr, egy gyakornok-napidíjas és szellemi szükségmunkás és két altiszt dolgozott; a *könyvtárban* három napidíjas és egy szolga.

3. *Győr*. A Városi Közkönyvtár vezetője DR. BAY FERENC városi főlevéltáros. A könyvtár elhelyezése nagyon szűkös, a megértő gondoskodás új férőhelyről még mindig hiányzik. A nyilvántartás teljes rendben van. A dologi kiadások összege, ideértve a beszerzés tételeit is: 3060 pengő volt. A *könyvtár* saját bevétele tagdíjakból 1081 P 50 f. Könyvbeszerzésre 2400 pengőt fordítottak, kötésre 278 P 50 f-t. A törzsállomány 45.460 darab, az évi gyarapodás 3680, amiből 3259 ajándék. A vezetőn kívül a könyvtárban is dolgozik DR. LENGYEL ALFRÉD tb. levéltárnok, könyvtári segédtsízt. A helyben olvasók száma 411, a kölcsönzőké 8696, a kikölcsönzött művek száma 13.752.

4. *Kaposvár*. A Somogy megyei Múzeum-Egyesület múzeumának vezetője GÖNCZI FERENC ny. kir. tanfelügyelő. A gyűjtemények elhelyezésében változás nem volt. Összes bevétel: 3750 pengő. Leltározatlan anyag nincs. Törzsállomány 11.004 darab. Az évi gyarapodás 188 drb. Néprajzi gyűjtés három községben volt s 77 darab tárgyat eredményezett. Régészeti ásatás Ságváron történt a Történelmi Múzeum vezetésével, amelynek 111 darab tárgy volt az eredménye, továbbá egy őskeresztény kápolna és sírkamra maradványa, amelyet a Műemlékek Országos Bizottsága vett gondozásba. Jelentékeny belső munka volt a RIPPL-RÓNAI-féle képgyűjtemény revíziója, konzerválása. A látogatók száma 910 volt. A vezetőn kívül egy napidíjas és egy szolga állott az intézet szolgálatában.

5. *Kecskemét*. A Városi Múzeum igazgatója DR. SZABÓ KÁLMÁN, korábbi bevált gyakorlata, a kiállítási anyag időnkénti váltogatás elve szerint az elmúlt évben a honfoglaláskori anyagot rendezte újra. A személyzet javadalmazására 11.399 P, a gyűjtemények gyarapítására 1900 pengő fordított. A törzsállomány 41.617 darab, az elmúlt évi gyarapodás 350 darab. Ásatás 11 esetben volt. A látogatók száma: 2642. A személyzet az igazgatón kívül egy díjnok, egy laboráns, egy szolga, két kisegítő szellemi szükségmunkás.

6. *Miskolc*. A Borsod-Miskolci Múzeumegyesület múzeumának vezetője LESZIH ANDOR egyesületi titkár. A múzeumépület tatarozására 2362 pengőt, kiállítási szekrények, raktári berendezési tárgyak szerzé-

sére 1260 pengőt fordítottak. A kiállítás átrendezése folyamatban van. Az anyag leltározott, csupán az újabb szerzeményű muhi és diósgyőri ásott emlékek leltározatlanok, de ideiglenes jegyzékben ezek is nyilván vannak tartva. Az intézet költségvetésének összege: 13.720 pengő. A törzsállomány 76.619 darab, ebből a *könyvtáré* 19.209. A régiségtár gyarapodása 448, az éremtáré 138, a néprajzié 105, a könyvtáré 544. Jelentékenyebb gyűjtőút volt a cserépváralji, diósgyőri, ragályi és mezőkövesdi. LESZIH vezető megírta az avasi kőkori kovabánya és szerszámkészítő műhely monografiáját és a borsodmegyei szkíta leletekről szóló tanulmányát. A Szent István-hét alatt ideiglenes népművészeti kiállítást rendeztek. A múzeum látogatóinak száma — az átrendező munkák miatt — kevesebb, mint az előző évben, összesen 5154. *A könyvtárban* 5631 olvasó 8450 művet kért ki. A személyzet a vezetőn kívül: egy preparátor, egy könyvtárkezelő díjnok és egy altiszt.

7. *Nyíregyháza.* — A Szabolcsvármegyei Múzeum igazgatója KISS LAJOS. A törzsállomány 14.878 tárgy és 1160 szakkönyv. A tárgyi gyarapodás száma 1234. Régészeti ásatás 3 esetben, gyűjtőút 8 esetben összesen 17 napig volt; néprajzi gyűjtőút 8 ízben 32 napig, régi templomok vizsgálatára 11 nap; összes kutatónap: 69. *A vármegyei könyvtár* könyvtárosának nyugdíjba helyezése után a vármegye nem gondoskodott új könyvtári munkaerőről, hanem ezt a munkakört is KISS LAJOS igazgatóra bízta, aki revideálta a könyvtár egy részének katalógusát. A múzeumot 163 nyitási napon 2170 egyén látogatta meg. A személyzet egyedül az igazgatóból áll; altiszt nincs.

8. *Pécs.* A Városi Majorossy Imre-Múzeum megbízott vezetője DR. VÖRÖS MÁRTON városi főlevéltárnok. A belső berendezésben említésre méltó átalakítások és tatarozások: a néprajzi terem interieur-szerű kiképzése, néhány állvány és szekrény beszerzése, az összes régi szekrények, falak, ablakszárnyak újrafestése. Megfelelő raktárhelyiségekről még mindig nincs gondoskodás. A nyilvántartásban: befejeződött a *kézikönyvtár*, régészeti gyűjtemény és Zsolnay-féle kerámiai anyag leltározása, illetőleg katalogizálása. Egyéb gyűjtemények (kőtár, numizmatika, néprajz, fegyverterem, pécsi emlékek) leltározása folyamatban. Az intézet költségvetésének összege 18.576 pengő. A múzeum saját bevétele a 600 pengő állami segélyen kívül 2200 pengő. A törzsállomány — a folyamatban lévő leltározások miatt — jelenleg megállapíthatatlan. Az évi gyarapodás 493 darab, amelyből 89 darab a könyvtárra, 184 darab a régészeti gyűjteményre, 113 darab a numizmatikára, 5 darab a képtárra, 13 a néprajzi tárra esik. Ásatások a pécsi dómterén, a vágóhíd környékén és a Mecsekben voltak. A látogatók száma 1913 volt. A személyzet a megbízott vezetőn kívül egy tudományos képzettségű

ideiglenes alkalmazású régész-gyakornokból, két kisegítő alkalmazottból és egy altisztból állott.

9. *Sopron.* A Városi Múzeum vezetője LAURINGER ERNŐ gimnáziumi igazgató, tanügyi főtanácsos. A múzeum épületét 50.000 pengő költséggel tatarozták. Ennek befejezése után részben új rendezésben részesült a gyűjtemény. A Széchenyi-emlékek interieur-szerű kiállítással alakultak s hasonló keretbe kerültek az empire-táblabírókori emlékek. A személyi kiadások összege 4462 P, a dologiaké 11.467 P, az utóbbiból 3500 pengőt fordítottak vásárlásra és ásatásra. A törzsállomány 23.724 darab; az évi gyarapodás 553, amiből 390 ajándék. A majdnem egész éven át tartó tatarozási és rendezési munkálatok miatt a látogatók száma jelentéktelen volt. A vezető mellett CSIPKÉS KÁLMÁN múzeumi őr, okl. középiskolai rajztanár működött. Az intézetnek egy altisztje van.

10. *Sopron.* A Városi Könyvtár vezetője RADÓ ISTVÁN könyvtári tiszt. A törzsállomány 21.687 mű, amelyhez 3037 letétmű járul. Az évi gyarapodás 1013 mű, amiből 208 ajándék. Az olvasók 35.435 esetben 92.697 kötet könyvet használtak. Az olvasótermet 1298 egyén látogatta. A beiratkozott kölcsönző tagok száma 1346, akik összesen 4503 pengő olvasódíjat fizettek. Az olvasott művek 63.490%-a magyar, 36.510%-a német nyelvű volt. A vezetőkön kívül három ideiglenes alkalmazottból és egy altisztből állott a személyzet.

11. *Szeged.* A Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum vezetője DR. CSALLÁNY DEZSŐ. Ami az épületet illeti, az év folyamán tovább folytak a korábban megkezdett tatarozások és kisebb átalakítások; az utóbbiak némi új helynyerés érdekében, főleg raktári célra, amiben a múzeum nagyon szűkölködik. Nyilvántartása túlságosan elaprózott; a múzeumban 72, a *könyvtárban* 23 különböző című nyilvántartó jegyzék, könyv, katalógus stb. van. Mindazáltal az ásatásból eredő anyag nagyrésze, a lapidárium s a természetrajzi csoport jelentékeny hányada leltározatlan. Sürgős volna a néprajzi és *könyvtári anyag* revíziója. A városi költségvetést, amelynek végösszege 33.788 pengő, 18.256 pengő személyi kiadás terheli. A törzsállomány a *Somogyi-Könyvtárban* kereken 129.000 darab (az évi gyarapodás 862 mű), a régiséggyűjteményben 43.982 (az évi gyarapodás 36), a néprajziban 4035 (az évi gyarapodás 119), a természetrajziban 60.734 (az évi gyarapodás 94); az egész intézet állománya 244.547. Ásatás Csengelén, Jánosszálláson, Deszk-Kiszomboron volt, összesen 41 napon, szép eredménnyel. A látogatók száma a múzeumban: 22.379. A *könyvtárban* a főiskolai hallgatók száma: 6649, a középiskolai tanulóké: 5887; ezeken kívül csak a tanárok, tanítók száma haladta meg az 1000-et. Az olvasott művek száma: 30.466. Az intézet

vezetőjén kívül két tudományos tisztviselő, három tiszteletdíjas, két kiegészítő személyzetbeli, öttagú szolgaszemélyzet látta el a tennivalókat állandóan (az évközi változásokat rövid ideig tartó szolgálatúakat nem számítva), az utóbbiakat is számítva összesen 15 tagú személyzet szolgálta az intézetet.

12. *Szekszárd.* A Tolnavármegyei Múzeum vezetője DR. CSALOG JÓZSEF múzeumőr. Az épületen, berendezésben számottevő változás nem történt; a raktárhiány megszüntetése 1939 folyamán várható, mihelyt a vármegyei levéltár a múzeumépületből kiköltözik. A múzeum őre szorgalmasan folytatta a gyűjtemény leltározását s az év folyamán 14.176 tárgyat írt leltárba. 400 tárgyat preparált s a kiállítás csoportjait kellő feliratokkal látta el. Régészeti gyűjtést, ásatást, ellenőrzést 15 esetben végzett, néprajzi gyűjtőúton 12 esetben volt. A törzsállomány. 28.013, az évi gyarapodás 905 darab. Az összes látogatók száma: 4673. A múzeumőrön kívül egy napibéres szolgál van a múzeum szolgálatában.

13. *Székesfehérvár.* A Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeum vezetését az egyesület megbízásából DORMUTH ÁRPÁD gimn. tanár, tanker. tanulmányi felügyelő, a múzeumnak tíz év óta őre vette át. A város ünnepi esztendejében a múzeum építkezése és tatarozása teljesen befejeződött. A gyűjtemények nyilvántartási könyvei, katalógusai rendben vannak, leltározatlan anyag nincs. A múzeum összes bevétele 9040.50 P volt. Az állomány 56.675 darab; ebből a *könyvtárra* 22.694, a régiség-tárra 24.725, a néprajzira 1367, a természetrajzira 7112, a művészetre 777 darab esik. Az évi gyarapodás 1939 darab; ebből 514 darab esik a közép- és újkori régészeti történeti gyűjteményre, nagyrészen a városi ásatásokból. Eredményes ásatás volt Baracska-Nagyhalompusztán, Csákberényben és a város területén. A korábbi háziiparok feltámasztása érdekében tett megyebeli kutatások során — amelyet a megye megbízásából LATABÁR KÁROLY iparművész végzett — figyelemreméltó népművészeti emlékek kerültek elő s jutottak részben a múzeum birtokába. Zenei és népszokásgyűjtés VOLLY ISTVÁN fővárosi tanár útján történt. A látogatók száma: 17.702. A vezetőkön kívül három tiszteletbeli múzeumőr és egy tb. múzeumi gyakornok dolgozott díjtalanul. A személyzetet egy altiszt egészíti ki.

14. *Szombathely.* A Vasvármegyei Múzeum igazgatója BR. MISKE KÁLMÁN, az ügyvezető igazgató-helyettes DR. PÁVEL ÁGOST gimnáziumi tanár, aki egyúttal a néprajzi tár és a *könyvtár* őre. A Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete tulajdonában lévő úgynevezett kultúrház-típusú épületben elhelyezett múzeum — az épület elhanyagoltsága miatt tovább halad a romlás útján. Hasznavehető raktárhelyiségek nincsenek, mert az alkalmas férőhelyeket az egyesület egy szoba-

festő, egy dobozkészítő iparosnak, továbbá a Vívó Clubnak adta bérbe. Az egyesület a gyűjtemények kellő fenntartásáról és gyarapításáról sem tud gondoskodni. A múzeum összes bevétele 4284'74 P, amiből azonban 3017'19 P (2469'35 + 547'84 P) a DR. PÁVEL által nagy odaadással szolgált *könyvtár* bevétele és DR. PÁVELnek az adománya. Külön ki kell emelnem, hogy a „vasvármegyei múzeum“ fenntartására a megye mindössze 480 pengőt áldoz. Ilyen anyagi lehetőségek között természetesen sem az épület tatarozásáról, sem a berendezés felújításáról, sem rendszeres és tervszerű gyarapításáról nem lehet szó, pedig a gyűjtemények kitűnő törzsállományának illő kiállítása és fejlesztése méltó volna az áldozatkésziségre. A törzsállomány 67.229 drb; ebből a *könyvtáré* 28.976, a régiségtaré 23.236, a néprajzié 4452; a pangást eléggé jelzi az, hogy a régiségtár az év folyamán 7, a néprajzi 17 darabbal gyarapodott, a könyvtár is mindössze 324 kötettel, 56<sup>0</sup>/<sub>10</sub>-kal kevesebbel, mint az előző évben. Az egyesületi gondolkozás színvonalára jellemző, hogy a *könyvtár* 2469 pengős saját bevételét nagyobb részt más természetű kiadásai fedezetére fordítja s magára a *könyvtári* beszerzésekre csupán 888 pengőt „áldoz“. A múzeum látogatóinak száma 3193; a *könyvtárból* kikölcsönzött művek száma 43.200 kötet volt. Az igazgatón és helyettesén kívül három tiszteletbeli ör szolgálta a múzeumot. Az intézet szomorú állapotának fellendítése érdekében tett iratváltásaim és személyes tárgyalásaim eddig nem jártak eredménnyel. Eredménytelenség esetén megfontolandónak vélem, hogy ne tegyek-e kezdeményező lépést az intézet közgyűjtemény jellegének megszüntetésére.

15. *Veszprém.* A Veszprémvármegyei Múzeum vezetője DR. NAGY LÁSZLÓ múzeumőr. A múzeum épületén kisebb átalakítások és tatarozások történtek 820'92 P értékben; gyarapodott a bútorzat és a raktári berendezés is. A néprajzi kiállítás átrendeződött. A gyűjteményekben leltározatlan anyag nincs. Az összes bevétel 5879'40 P volt. Az évi gyarapodás 1727 darab, amiből a *könyvtárra* 206 mű esik. Jelentősebb ásatás Várpalotán, régészeti gyűjtés Veszprémben és Balatonalmádiban történt. Néprajzi kutatás a megye 20 községében volt s egyebek között 901 darab fényképfelvételt eredményezett. Folyamatban van a gyűjtemények újraleltározása, katalogizálása. A múzeumot 5297-en látogatták. A *könyvtár* forgalma 6650 mű. A vezetőn kívül egy gyakornok, egy altiszt és három ideiglenes munkacrő látta el a teendőket.

#### *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.*

A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége kebelében működő Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ működéséről a következő adatok tájékoztatnak.



A) *A Bibliográfiai Központ Bibliográfiai osztályának* 1938. évi munkáját a Központi Címjegyzék folyamatos továbbfejlesztése töltötte ki.

1. Bibliográfiailag feldolgozta és kartonokra lemásolta köz-könyvtáraink 1938. évi cédulajelentéseit. (Feldolgozott 15.422 cédulabejelentést 20.941 darab kartonra.)

2. Beolvasztotta a Központi Címjegyzékbe a lemásolt kartonokat, valamint négy nagykönyvtár kartonbejelentéseit, úgymint

a) a budapesti Egyetemi Könyvtár 1938. évi gyarapodásáról 1938-ban készült karton-bejelentéseket (16.125 darab),

b) a budapesti Széchényi Könyvtár állományáról és gyarapodásáról 1938-ban készült karton-bejelentéseket (16.800 darab),

c) a budapesti Műegyetemi Könyvtár 1938. évi gyarapodásáról készült karton-bejelentéseket (1962 darab),

d) a pécsi Egyetemi Könyvtár állományáról és gyarapodásáról készült karton-bejelentéseket (13.639 darab).

Az összes kartongyarapodás tehát 69.467 darab.

B) *A Könyvtári Tudakozó*, rendeltetésének megfelelően ketős tevékenységet fejtett ki. Egyrészt felvilágosítást adott arra vonatkozólag, hogy valamely mű melyik belföldi vagy külföldi könyvtárban található, másrészt külföldi, valamint belföldi könyvtárakkal való kölcsönzést bonyolított le.

*Az 1938. év forgalma a következő:*

218 esetben fordultak a tudakozóhoz a mű hollétének megállapítása végett; 58 esetben külföldről, 160 esetben belföldről. A válasz 191 esetben eredményes volt (88%). Az érdeklődések száma az előző évhez képest (131) 66%-kal emelkedett.

*A Könyvtári Tudakozó* 1938-ban 939 beérkezett kölcsönzési igénylésre 824 kötetben 740 művet kölcsönzött ki az alább felsorolt külföldi, illetőleg belföldi könyvtáraktól. (A multévi forgalommal szemben 29%-os emelkedés.)

#### AMERIKA.

*New York, New York Public Library* ..... 1

## ANGLIA.

<i>Birkenhead</i> , Public Libraries .....	1
<i>Birmingham</i> , Central Public Libraries .....	3
<i>Bristol</i> , Central Public Libraries .....	1
<i>Edinburgh</i> , University Library .....	4
<i>Leicester</i> , University College .....	1
<i>Liverpool</i> , Librarian University of Liverpool .....	3
<i>London</i> , National Central Library .....	2
<i>Manchester</i> , Public Library .....	1

## BELGIUM.

<i>Bruxelles</i> , Bibliothèque Royale de Belgique .....	10
--	----

## CSEHSZLOVÁKIA.

<i>Praha</i> , Verejna a Univ. knihovna .....	3
---	---

## ESZTORSZÁG.

<i>Tartu</i> , Ulikooli Raamatukogu .....	1
---	---

## FRANCIAORSZÁG.

<i>Paris</i> , Bibliothèque de l'Université .....	7
---	---

## HOLLANDIA.

<i>Amsterdam</i> , Bibliotheek der Universiteit .....	2
<i>S, Gravenhage</i> , Koninklyke Bibliotheek .....	1
<i>Leyden</i> , Biblioth. der Rijks-Univ .....	2
<i>Rotterdam</i> , Bibliothek der Gemeente .....	1
<i>Utrecht</i> , Bibliothek der Rijksuniversiteit .....	1

## JUGOSZLÁVIA.

<i>Beograd</i> , Univ. Bibliothek .....	1
<i>Zagreb</i> , Univ. Bibliothek .....	1

## LENGYELORSZÁG.

<i>Krakow</i> , Biblioteka Jagellonska .....	1
<i>Warszawa</i> , Biblioteka Uniwersytecka .....	3

## OLASZORSZÁG.

<i>Napoli</i> , R. Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III .....	1
<i>Pavia</i> , R. Biblioteca Univ. di Pavia .....	1
<i>Roma</i> , R. Biblioteca Nazionale Centrale V. E. II .....	2

## ROMÁNIA.

<i>Cluj</i> , Bibl. Univ. Regele Ferdinand I .....	8
<i>Fribourg</i> , Bibliothèque Cantonale et Universitaire .....	1
<i>Geneve</i> , Bibliothèque Publique et Univ. ....	3
<i>St. Gallen</i> , Stadtbibliothek .....	4

## NÉMETORSZÁG.

<i>Berlin</i> , Staatsbibliothek .....	477
<i>Berlin</i> , Deutsche Aertzebücherei .....	2
<i>Berlin</i> , Reichspostzentramt .....	2
<i>Beuron</i> , Klosterbibliothek .....	3
<i>Bonn</i> , Universitätsbibliothek .....	4
<i>Breslau</i> , Staats u. Universitätsbibliothek .....	2
<i>Darmstadt</i> , Landesbibliothek .....	1
<i>Göttingen</i> , Universitätsbibliothek .....	4
<i>Graz</i> , Universitätsbibliothek .....	7
<i>Halle</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>Hamburg</i> , Staats u. Universitätsbibliothek .....	1
<i>Heidelberg</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>Innsbruck</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>Jena</i> , Universitätsbibliothek .....	4
<i>Kiel</i> , Schleswigholsteinische Landesbibliothek .....	1
<i>Kiel</i> , Universitätsbibliothek .....	2
<i>Leipzig</i> , Universitätsbibliothek .....	9
<i>Mainz</i> , Stadtbibliothek .....	2
<i>Marburg</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>München</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>München</i> , Bayerische Staatsbibliothek .....	5
<i>München</i> , Bayerische Staatsbibliothek Handschriftenabt .....	1
<i>Münster</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>Obwalden</i> , Kantonbibliothek .....	1
<i>Stuttgart</i> , Württemberg. Landesbibliothek .....	1
<i>Tübingen</i> , Universitätsbibliothek .....	1
<i>Wien</i> , Bibliothek d. Israel. Kultusgemeinde .....	1
<i>Wien</i> , Collegium Hungaricum .....	1
<i>Wien</i> , Kriegsarchiv .....	2
<i>Wien</i> , Nationalbibliothek .....	32
<i>Wien</i> , Stadtbibliothek .....	1
<i>Wien</i> , Universitätsbibliothek .....	21

## MAGYARORSZÁG.

<i>Budapest</i> , Egyetemi Könyvtár .....	75
<i>Budapest</i> , Aquincumi Múzeum .....	2
<i>Budapest</i> , Bonctan-, Szövettan- és Fejlődéstani Intézet .....	1

<i>Budapest</i> , Élettani Intézet .....	1
<i>Budapest</i> , Földtani Intézet .....	1
<i>Budapest</i> , Fővárosi Nyilvános Könyvtár .....	2
<i>Budapest</i> , Fővárosi Paedagógiai Könyvtár .....	2
<i>Budapest</i> , Iparművészeti Múzeum Könyvtára .....	8
<i>Budapest</i> , Közegészségügyi Intézet .....	2
<i>Budapest</i> , Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára .....	7
<i>Budapest</i> , Mezőgazd. Chem. Techn. Tanszék .....	3
<i>Budapest</i> , Műszaki és Gazdaságtud. Egy. Közp. Könyvtára .....	10
<i>Budapest</i> , Orsz. Term. tud. Múzeum Állattára .....	1
<i>Budapest</i> , Orvosegyesület Könyvtára .....	1
<i>Budapest</i> , Orvostud. Tanártestületi Könyvtár .....	39
<i>Budapest</i> , Országos Széchényi Könyvtár .....	20
<i>Budapest</i> , Magyar Országgyűlés Könyvtára .....	9
<i>Budapest</i> , Pest vármegye Levéltára .....	5
<i>Budapest</i> , Statisztikai Hivatal Nyilvános Könyvtára .....	4
<i>Budapest</i> , Természettudományi Társ. Könyvtára .....	2
<i>Budapest</i> , Törvényszéki Orvostani Intézet .....	1
<i>Pannonhalma</i> , Szent Benedek Rend Könyvtára .....	2
<i>Pécs</i> , Egyetemi Könyvtár .....	1
<i>Szeged</i> , Egyetemi Könyvtár .....	1

Külföldi és belföldi könyvtárakból vidékre továbbítatott 116 kötet.

*Külföldre* az alább felsorolt könyvtáraknak kölcsönzött a Tudakozó 10 esetben 67 kötet. (A múlt évi forgalommal szemben 400%-os emelkedés.)

#### CSEHSZLOVÁKIA.

<i>Praha</i> , Verejna a Univ. knihovna .....	2
---	---

#### DÁNIA.

<i>Kobenhavn</i> , Kongelige Bibliotek .....	3
--	---

#### LENGYELORSZÁG.

<i>Warszawa</i> , Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie .....	1
--	---

#### NÉMETORSZÁG.

<i>Berlin</i> , Staatsbibliothek .....	3
<i>Darmstadt</i> , Landesbibliothek .....	47
<i>München</i> , Bayerische Staatsbibliothek .....	9
<i>Wien</i> , Nationalbibliothek .....	1

#### SVÉDORSZÁG.

<i>Uppsala</i> , Univ. Bibliothek .....	1
---	---

C) A Központ Könyvforgami Osztálya egyrészt közvetítette Magyarországnak a brüsszeli egyezményekhez való csatlakozása alapján fennálló hivatalos és tudományos cserét, másrészt lebonyolította az állami támogatással megjelenő tudományos kiadványokkal létesített tudományos csereforgalmat.

A brüsszeli kiadványcsere kapcsán 1938-ban a Központ *külföldre* küldött: 79 ládában és 380 postacsomagban összesen 2000 magyar csereküldeményt; ennek ellenében *külföldről* kapott: 91 ládában és 27 postacsomagban összesen 5528 csereküldeményt, vagyis összesen 7528 csereküldeményt közvetített. Ez a forgalom a múltévvel szemben (7317 csereküldemény) 3% emelkedést jelent.

A *Bibliográfiai Központ* saját *külföldi cseréléseinek* száma az 1938. évben 229 volt, s így a múltévvel szemben (227) 2%os az emelkedés.

A *külföldről* kapott folyóiratanyag és hivatalos kiadványok mennyisége, mely 1938-ban 557 évfolyamot tett ki, az előző évi 543 évfolyammal szemben mintegy 2,7%-os emelkedést mutat. A *külföldről* kapott ezen kiadványokat a Központ könyvtárainak és közgyűjteményeinek ellátására fordította.

*Külföldi cseréléseinknek* és a *külföldi magyar intézeteknek* a Központ 1938-ban 2175 évfolyam magyar tudományos és hivatalos folyóiratot juttatott. Ez a forgalom a múltévvel (2162 évfolyam) egyenértékű forgalmat jelent.

Az év folyamán az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által elintézett ügyiratok száma 1018 darab volt.

A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium 15.482—1938. III. sz. rendelete alapján a Központ gyűjtést kezdett a közgyűjtemények között a felszabadult felvidéki könyvtárak számára, valamint közvetítette a magyar könyvkiadók által felajánlott könyvadományokat. A közgyűjtemények útján összegyűlt mintegy 3000 kötet könyv. 16 könyvkiadó könyvajándéka 349-féle mű volt 7347 kötetben. Az összegyűjtött könyvanyagból eddig a Központ postára adott 32 láda könyvet. Az akció még folyamatban van.

PASTEINER IVÁN.

## MAGYARORSZÁGI ÚJGÖRÖG KÖNYVEK ÉS KÖNYVTÁRAK.

A hazai görög telepesek szellemi életének értékes tanúbizonyságai a magyarországi nyomdákban kikerült újgörög nyomtatványok. Nagyobb részt a XVIII. század utolsó és a következő század első évtizedeiből származnak. Számuk — az eddigi kutatások szerint —<sup>1</sup> meghaladja a hetvenet, de bizonyos, hogy újabb kutatások ezt a számot még növelni fogják. Megjelenésük — természetesen — párhuzamos a magyarországi görög templomok és iskolák alapításával s azokkal azonos vallási, nemzeti eszméket és didaktikai célokat szolgálnak.

A sort Χρύσανθος Ζηταῖος epiruszi származású szerzetes "Ὁργανον Προγυμναστικόν" című nyelvtani munkája nyitja meg 1713-ban. A nagyszombati egyetemi nyomda terméke. A rendelkezésünkre álló adatok szerinti legközelebbi évszám 1787: ZAVIKÁSZ GYÖRGY három könyvének kiadási esztendeje (Pest, LETTNER JÓZSEF betűivel). Ezután csaknem minden évben sűrűn követik egymást a görög könyvek egészen az 1830-as évekig. A következő évtizedekben fokozatosan gyérül a számuk. A sort Νικηφόρος Καλογεράς görög pap 'Αλεξανδριναὶ θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ μελέται" című munkája zárja be 1867-ben (Pest, TRATTNER—KÁROLYI ny.).

A szellemi élet különféle ágait képviselik ezek a könyvek. Van köztük: botanikai szógyűjtemény (1), csillagászat (1), vannak földrajzi összefoglalások (3), geometria (1), természetrajz (1), orvosi könyvek (3), történeti munkák (8), pedagógiai útmutatások (1), jogtudományi könyvek (2), vitairatok (2), alfabetáriumok (5), iskolai olvasókönyvek (3), nyelvtanok (10), szótár (1), a gö-

<sup>1</sup> L. „Magyar-görög bibliográfia“ a MORAVCSIK GYULA szerkesztésében megjelenő „Magyar-görög tanulmányok“ egyik legközelebbi számában.

rög nyelv apológiája (1), retorika (1), iskolai bibliák és katekizmusok (6), egyházi énekes könyvek (4), imakönyvek (3), alkalmi versezetek (3), vannak továbbá fordítások ógörögből (4), Comenius munkáiból (1) s a francia, német és olasz egykorú szépirodalomból (5).

A megjelenési hely és nyomda szerint a következőképen oszlanak meg: Brassó (GÉT ISTVÁN nyomdája: 1), Buda (Egyetemi ny. 15, a nyomda megjelölése nélkül: 5), Győr (STREIBIG JÓZSEF ny.: 1), Nagyszeben (3), Nagyszombat (Egyetemi ny.: 1), Sárospatak (1), Pest (BEIMEL JÓZSEF ny.: 1, LETTNER JÓZSEF ny.: 2, PATZKÓ FERENC ny.: 4, TRATTNER ny. 1806 és 1867 közt: 24, a nyomda megjelölése nélkül: 11), Pozsony (BELNAY utódai ny.: 1), Újvidék (JANKOVICH JÁNOS ny.: 1). Nyomtatványaink tehát túlnyomórészt a petrózai nemes TRATTNER (később TRATTNER—KÁROLYI) cég és az Egyetemi Nyomda termékei. Nagy többségük ismeretlen mind a magyar, mind a külföldi bibliográfiák szerzői előtt.

Érdekes közülük néhányat mutatóba kiemelni. Ilyen külön említésreméltó többek között a kecskeméti egyházközség könyvtárában őrzött Σύνοδος Προσευχή (Sárospatak, 1818) kis foliója.<sup>1</sup> Az előszót és imát tartalmazó könyvecske, mint a vidéki magyar nyomdaipar görögbetűs terméke, beszédes tanúbizonyság az egykorú hazai műveltségi állapotokról. A magyar-görög szellemi kapcsolatok szempontjából is figyelemreméltó a több könyvtárban fellelhető Ἱατρικαὶ Παραινέσεις (Pest, 1787, LETTNER JÓZSEF ny.). RÁTZ SÁMUEL „Orvosi Oktatás“-ának újgörög fordítása.<sup>2</sup> Ugyancsak magyar vonatkozásai miatt értékes az Ὀνοματολογία βοτανική τετραγώνιος (Pest, 1787, LETTNER JÓZSEF). Ennek a négynyelvű (ó-, újgörög, latin és magyar) botanikai névszótárnak, — melynek szerzője felhasználta COMENIUS „*Janua linguarum*“-át, REMBERTUS DODONAEUS „*Stirpium historiae*“-ját, DIOSKORIDES botanikai iratait, SZENCI MOLNÁR ALBERT szótárát és LONICERUS „*Kräuter-Buch*“-ját is, — főforrása és egyik mintája CSAPÓ

<sup>1</sup> HAJNÓCZY IVÁN: A kecskeméti görögség története. Budapest, 1939. Magyar-görög tanulmányok 8. sz. 45. l.

<sup>2</sup> HORVÁTH ENDRE: Zavirász György élete és munkái. Budapest, 1937. Magyar-görög tanulmányok 3. sz. 37. és 106. l.

JÓZSEF „*Új füves és virágos magyar kert*“ c. könyve volt.<sup>1</sup> A Μέθοδος Ἀστρογνωσίας (Pest, 1815, TRATTNER ny.) c. nyomtatvány nem egyéb, mint MARÓTHI GYÖRGY „*Methodus Astrognosiae*“ c. latin nyelven írt csillagászati tankönyvének görög fordítása. A munka valószínűleg eredetiben meg sem jelent, hanem nyomtatásban először görög nyelven — a fenti fordításban — látott napvilágot a pesti egyházközség könyvtárában ma is őrzött kézirat alapján.<sup>2</sup> A Διατριβὴ ἢ καθρέπτεις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης (Pest, 1832, BEIMEL JÓZSEF) PÉCZELI JÓZSEF „*A' Görög Nyelvről*“ címen 1791-ben a Komáromi Tudós Társaság Mindenest Gyűjteményében (I—19. l.) megjelent — a görög nyelv védelméről szóló — tanulmányának újjörög fordítása, illetőleg átdolgozása.<sup>3</sup> A magyarországi görögöknek a nyugati szellemi élettel való kapcsolatáról tanúskodik egyebek között a Τύχαι Τηλεμάχου (Buda, 1801, Egyetemi Nyomda): FÉNELON *Télémaque*-ja GOVDELÁSZ fordításában, továbbá a kecskeméti könyvtárban<sup>4</sup> egyetlen ismert példányban őrzött Ὁ Ἡθικὸς Τρίπους (Buda, 1815, Egyetemi Nyomda), amely METASTASIO, MARMONTEL és GESSNER egy-egy munkájának görög fordítását tartalmazza. Felemlítjük végül a Τὸ Μέγα Ἀλφαριθμέριον-t (Pest, 1800, PATZKÓ FERENC nyomdája), függeléke miatt, mely a görög PELENKÁSZ Testvérek könyvkereskedésében kapható görög könyvek katalógusát közli alfabetikus sorrendben. Az érdekes katalógus könyvállománya ugyanazt a szellemet tükrözi vissza, amelyet ZAVIRÁSZ GYÖRGY könyvtárából és végrendeléből is ismerünk.<sup>5</sup>

Ugyanennek a kultúrának a termékei a magyarországi nyomdákból kikerült újjörög eredetiből fordított magyar- és idegen nyelvű nyomtatványok.

Telepeseink magyarosodásának az eredménye, hogy újjörög-ből magyarra fordítottak néhány imakönyvet. Ezek: MISKOLCZI MIKLÓS: *Igaz vallástétele a napkeleti közönséges és apostoli ekklé-*

<sup>1</sup> HORVÁTH ENDRE: i. m. 55. és 109. l.

<sup>2</sup> GRAF ANDRÁS: Jeórijosz Zavirasz budapesti könyvtárának katalógusa. Budapest, 1935. Magyar-görög tanulmányok 2. sz. 14. l. és Horváth E. i. m. 23. és 103. l.

<sup>3</sup> EPhK 61 (1937) 361—368.

<sup>4</sup> HAJNÓCZY i. m. 44. l.

<sup>5</sup> MKSzemle 62 (1938) 33—40.



siánnak . . . (Pest, 1791) MOGILAS PÉTER után; KARAPÁCS DEMETER: *Imádságos könyvetske* . . . (Pest, 1795); ismeretlen fordítótól: *A' Jerusálémi Görög Anyaszentegyháznak Szent Miséje alatt való imádságok* (Vátzon. ΝΥΟΙΠΤΑΤΑΙΟΤ ΜΑΡΑΜΑΡΟΣΙ GOTTLEB ANTAL betűivel A' Vátzi Görög Templom' számára. 1801); STERIADY THEODOR: *Evangyeliomok és Epistolák* . . . (Vác, 1802); POPOVICS JÁNOS: *Orthodox hitvallók imakönyve, vagy a Görög Synopsis magyarja* . . . (Nagyvárad, 1861).

A görögöknek a balkáni népek közti műveltségterjesztő szerepéről tanúskodnak az újjörögből fordított szerb- és oláhnyelvű magyarországi nyomdatermékek, mint Πολυζώνης Κοντός neves görög tudós Ποικίλη Διδασκαλία c. munkájának oláh fordítása NÍCODIM GRECEANUL-tól *Invățături de multi stințe* címmel (Nagyszeben, 1811), továbbá Δημ. Δάρβαρις egyik könyvének oláh fordítása EUFROSIN POTECA-tól „*Mai nainte gătire spre Cunoștința de Dumnezeu*” címmel (Buda, 1818, Egyetemi ny.). Ide tartoznak RAKICS VINCE szerb fordításai: a „*Cvjet dobrodjeteli*...” (Buda, 1800), melynek görög eredetije: Νέον Ἐνδοξοῦ Χαρίτων és a „*Zsrta Avramova*” (Buda, 1811 és még többször) a Θυσία τοῦ Ἀβραάμ c. híres krétai dráma fordítása.

A görögök saját műveltségükkel együtt a nyugati kultúrát is terjesztették szerb és oláh hitsorsosaik közt. Ennek egyik tanúbizonysága a Nagyszebenben 1797-ben kiadott „*Ahilefs la Schiro*” újjörögből készült oláhnyelvű *Metastasio*-fordítás.

Ha meggondoljuk, hogy a török hódoltság (1453—1821) idején a görögnyelvű könyvek voltak a szétszórt nemzet összekapcsolói, a görög nemzeti öntudat ébredésének és a politikai felszabadulás előkészítői, akkor természetesnek találjuk, hogy a legkülönbélebb tárgyú könyveknek volt vásárló közönsége. A magyarországi telepések a könyvpártolásban nem maradtak hátra a diaszpóra többi görögjei mögött. Ezt nemcsak a fentemlített hazai görög nyomtatványok bizonyítják, hanem a külföldön kiadott görög könyvek előfizető lajstromai is, melyekből kitűnik, hogy a hazánkban élő görögök a könyvpártolást komoly nemzeti ügynek tekintették és százszámmal vásárolták a legdrágább kiadványokat is.

Ennek a nemzeti szellemtől áthatott könyvkultúrának emlékét őrzik a magyarországi görög egyházközségek könyvtárai.

A fentemlített hazai görögnyelvű kiadványok is — a görögországi Kozányi város municipális könyvtára és a budapesti Széchényi Könyvtár mellett — ezekben az egyházközségi könyvtárakban találhatóak.

Köztük az első helyen áll a *budapesti egyházközség* könyvtára 57 kézirattal, 1632 kötet nyomtatvánnyal és levéltárral.<sup>1</sup> Rendezése és katalógusának közzététele MORAVCSIK GYULA kezdeményezésének köszönhető.<sup>2</sup> A *kecskeméti* könyvtárat és levéltárat HAJNÓCZY IVÁN rendezte s a kéziratok és nyomtatványok katalógusát a kecskeméti görögökről szóló monografiájában tette közzé.<sup>3</sup> A könyvtárban őrzött 17 magyarországi görög nyomtatvány közül 4 csak Kecskeméten található.<sup>4</sup> A 18 kézirat közül az I. számú (ΛΟΓΙΚΗ) GAVRIL KALONÁSZ gyöngyösi görög lelkész híres kéziratgyűjteményéből<sup>5</sup> került Kecskemétre. A XV. sz. (Περίηγησις) ZAVIRÁSZ GYÖRGY elveszettnek hitt értékes útleírása 1800-ból.<sup>6</sup> A XVI. sz. kézirat ZAVIRÁSZ könyvtárának 1801-ből való sajátkezű katalógusát, a XVII. sz. ugyanazon tudós *Cantemir-fordításának*<sup>7</sup> kéziratát tartalmazza.

Nem kevésbé fontos a *miskolci* egyházközség könyvtára, melyet POPOVICS KONSTANTIN rendezett. A könyv- és kéziratállományról mindezideig nyomtatott katalógus nem jelent meg, de a kéziratostajstrom adatai mutatják, hogy gazdag gyűjtemény.

Futólagos látogatásunk alkalmával meggyőződünk arról, hogy a *gyöngyösi* és az *egri* görög alapítású templomokban is elég nagyszámban vannak görög könyvek különféle — a görögség életére vonatkozó — levéltári anyag mellett... mind rendezetlen állapotban. Bizonyára *Karcag*, *Szentes*, *Hódmezővásárhely* és más helyek görög alapítású egyházaiban is találhatóak görög könyvek, levelek és okmányok, amelyek a hazai görögség multjához adatokat szolgáltathatnak.

<sup>1</sup> MKSzemle 62 (1938) 3. l.

<sup>2</sup> GRAF A. i. m.

<sup>3</sup> HAJNÓCZY i. m. 39—48. l.

<sup>4</sup> Γ. Ζαβίρα: Ἱερά Ἱστορία (Pest 1787), Ἀνθίμου Π.: Ταμείον γραμματικῆς (Újvidék 1810), Ὁ Ἠθικὸς Τρίπους (Buda 1815), Καλλονά: Σύνομος Προσευχῆ (Sárospatak 1818).

<sup>5</sup> MKSzemle 62 (1938) 2. l.

<sup>6</sup> HORVÁTH E. i. m. 62. és 110. l.

<sup>7</sup> HORVÁTH E. i. m. 40. és 107. l.

A veszendőbe menő görögnyelvű és görögvonatkozású levéltári anyagnak a felkutatása, rendezése, és feldolgozása a hazai újgörög kutatás egyik legégetőbb feladata. Ennek a feladatnak elvégzéséhez azonban az egyéni kezdeményezés nem elégséges. Kívánatos országos bizottság megalakítása a magyarországi görög alapítású templomok, műemlékek, könyvtárak és levéltárak megmentésére. Kívánatos továbbá a kutatók számára megfelelő ösztöndíjak létesítése, valamint az idevonatkozó kiadványok anyagi alapjának megszervezése. A magyarországi görög szellemi élet nyomtatott és egyéb emlékei ugyanis nem csupán a görögség törhetetlen életerejéről és nagyságáról tanúskodnak, hanem újabb bizonyítékokat szolgáltatnak amellet, hogy hazánk földjén a nemzetiségek sajátos kultúrájukat szabadon fejleszthették. A hazai görög telepesek egyik XVIII. századi szellemi vezéralakja ebben az értelemben nevezi Magyarországot a nemzetiségek „türelmes Anyjának“: Μητέρα τῆς ἀνοχῆς.<sup>1</sup>

HORVÁTH ENDRE.

<sup>1</sup> HORVÁTH E. i. m. 36. és 106. l.

## KÖNYVTÁRRENDEZÉS A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.

A kolostori könyvtárak bekebelezésével az egyetemi könyvtár állománya olyan tekintélyessé lett, hogy újabb rendezésre és katalogizálásra szorult, s új rendszerével és katalógusával messze kimagaslott a hazai könyvtárak sorából. Nem is voltak nagy számban olyan könyvtárak az ország területén, amelyek az egyetemi könyvtárral versenyezhettek volna, s ezek is el voltak zárva a közhasználat elől, csupán a kiváltságosoknak állottak rendelkezésére. Ilyen körülmények között az egyetemi könyvtár nem csupán kultúrhumilitást teljesített, hanem mintául szolgált más könyvtárak számára, amint ezt a kassai akadémiai könyvtár esetével igazolhatjuk.

1795. július 4-én a kassai tanulmányi főigazgató azt jelentette a helytartótanácsnak, hogy az ottani akadémiai könyvtár könyvei a két esztendő előtti tűzvész óta használhatatlan állapotban hevernek s rendbehozataluk nagy munkát jelent, mert mintegy 9000 kötetről van szó. A főigazgató egy esztendőre becsülte a csomókban heverő könyvek rendezésére szükséges idő tartamát s ezt azzal indokolta, hogy az akadémiai tanárok csupán az előadásokon kívüli időt használhatják fel e célra, amikor a tanuló ifjúság közreműködését is igénybe lehet venni. Szabály szerint a magyar történelem tanára lenne hivatva a könyvtár gondozására, felszólítására azonban mégis csupán az egyetemes történelem tanára jelentkezett, ki a munka elvégzéséért megállapított 200 forintot hadisegélyül ajánlotta fel.

A helytartótanács 1795. június 24-én kelt leíratával felhatalmazta a tanulmányi főigazgatót, hogy az akadémiai könyvtár könyveit rendeztethesse s a rendezéssel az egyetemes történelem tanárát, GOTZIG IGNÁCOT bízassa meg. Mintául a helytartótanács az egyetemi könyvtár rendszerét jelölte meg s

részletes utasítást csatolt a leirathoz, melyből az egyetemi könyvtár akkori rendszerét is meg lehet ismerni. (Helytartótanácsi levéltár. Dep. polit. litter. anni 1795. fons. 12. pos. 41.)

Eszerint a könyvtár csupán akkor tekinthető rendezettnek, ha könyvvállománya megfelelően és rendszeresen van elhelyezve, s ha katalógusa úgy van megszerkesztve, hogy segélyével minden könyvet gyorsan meg lehet találni. Ezeket tekintette a helytartótanács a könyvtárrendezés alapelveiül, amelyeken belül részletes szabályokat állított fel az alapelvek gyakorlati megvalósítására.

Ezek szerint *megfelelő* elhelyezésen azt kell érteni, hogy a könyvek nagyságuk szerint különválasztva legyenek a könyvszekrényekben elhelyezve, nevezetesen a legalsó polcon álljanak az ívrétűek, a következő polcon a negyedretűek, aztán a nyolcadretűek és a nyolcadrétűeknél kisebb könyvek. Az egyes könyvszekrényeket folytatólagosan római számokkal, a könyvszekrényen belüli polcokat pedig ugyancsak folytatólagosan kisbetűkkel kell megjelölni, hogy a könyvek helye pontosan megjelölhető legyen a katalógusban.

*Rendszeres* elhelyezés alatt pedig azt kell érteni, hogy az egyes könyvszekrényekben csupán ugyanazon tudományszakhoz tartozó könyvek legyenek elhelyezve, tehát a különböző tudományszakokhoz tartozó könyvek helyileg is el legyenek egymástól választva.

A tudományszakok szerinti különválasztást a következő módon képzelte el az utasítás: Az első szekrény a *hittudományi* könyveket, nevezetesen a bibliai segédkönyveket és magyarázatokat, a szentatyák műveit, a zsinati határozatokat, pápai bullákat, dogmatikai és erkölcsstani műveket, vitairatokat, kazuisztikai, liturgikai, szónoklattan és aszketikus munkákat tartalmazza;

a második a *jogtudományi*, és pedig úgy a kánonjogi, mint a világi jogi könyveket, nevezetesen a kánonjogi kódexet, GRATIANUS dekrétumát, a ROTA ROMANA döntvényeit, az egyházi jogi kommentárokat; továbbá THEODOSIUS és JUSTINIANUS kódexeit a vonatkozó kommentárokkal, a római és germán jogokat tartalmazó munkákat, a büntetőjogi, közjogi, statisztikai, politikai stb. könyveket s a westphaliai béketárgyalásokat;

a harmadik az *orvostudományi* munkákat, nevezetesen a növénytani, vegytani, élettani, kórtani és sebészeti könyveket;

a negyedik a *bölcseleti* munkákat, nevezetesen a logikai, metafizikai, etikai, természetjogi, természetrajzi, mezőgazdasági és technológiai, továbbá a természettudományi könyveket;

az ötödik a *mennyiségtani*, csillagászati, hidraulikai és építészeti munkákat;

a hatodik az *egyháztörténeti* munkákat, nevezetesen az egyháztörténeti vonatkozású forrásgyűjteményeket, egyháztörténeti írókat, martirologiumokat, szentek életét, egyházak, felekezetek, szerzetesrendek, kolostorok, stb. történetét, római pápák, püspökök stb. életrajzeit;

a hetedik a *történelem segédtudományait*, nevezetesen a oklevéltani, pecsétani, címertani, családtörténeti, kortani, földrajzi, útleírasi, régiségtani, stb. könyveket;

a nyolcadik a *profán történelemre* vonatkozó munkákat, nevezetesen a régi görög és római történetírókat, a bizánci történetírók gyűjteményét és a többi középkori történetíró; továbbá az újkori történetírókat, nevezetesen Olaszország, Franciaország, Németország, Ausztria, Csehország, Lengyelország stb. történetíróit;

a kilencedik a *hazai történetírókat*, nevezetesen Magyarország, Erdély, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, stb. történetíróit;

a tizedik az *irodalomtörténeti* munkákat, nevezetesen a könyvnyomtatás történetét s a különböző szerzők és munkák ismertetését tartalmazó könyveket;

a tizenegyedik a *szépirókat*, továbbá a nyelvtanokat, lexikonokat és szótárakat, esztétikai és egyéb filológiai munkákat.

A kéziratokat, valamint a tiltott könyveket külön szekrényben kell tartani, amely szekrény nem mindenki számára hozzáférhető.

Miután a könyveknek az ismertetett csoportok szerinti kiválasztása és elhelyezése megtörtént, következhetik a katalógizálás munkája. Kétféle katalógust lehet készíteni, t. i. általános és tudományszakok szerinti katalógust, amely utóbbi a könyvállománynak csupán egy-egy csoportját öleli fel.

A katalógizálás munkája cédulákon történik s e célra előzetesen megfelelő cédulákat kell készíttetni. A katalóguscédulán mindenekelőtt a szerző nevét, vagy ha név nélkül jelent volna meg a munka, akkor a rendszót kell feltüntetni. Ezután irandó le

a munka teljes címe, a megjelenés helye és időpontja (esetleg megjelölendő, hogy a kiadás helye és ideje nincs feltüntetve), a könyv külalakja, a kötetek száma s végül megjelölendő a katalóguscédulán a könyv lelőhelye, nevezetesen a könyvszekrény római száma, a polc kisbetűje s végül a polcon belüli rendszám is.

Az elkészült katalóguscédulák betűrendbe rakandók s betűnként kötegekbe fűzendők, azután pedig a betűrendbe szedett katalóguscédulák ugyanazon sorrendben megfelelően beosztott ívekre másolandók, amikor is gondot kell viselni arra, hogy a későbbi szerzemények is felvehetők legyenek.

Amennyiben az ívek száma tekintélyesebb lenne, több betűt tartalmazó ívet egybe lehet köttetni, s a könyvtáblán fel kell tüntetni, hogy a betűrendes katalógus mely betűi foglaltatnak benne.

A szakkatalógus készítése egészen azonos módon történik azzal a különbséggel, hogy az egy vagy több szakot tartalmazó kötetre nem a kötetben foglalt betűk, hanem a szak vagy a szakok irandók.

Amennyiben a későbbi rendezés folyamán egyes könyvek más szekrénybe vagy polcra kerülnének, ezt a katalógusban pontosan fel kell tüntetni, nehogy a könyv feltalálása akadályokba ütközzék.

Ennyit mond az utasítás, melyet kétségkívül az egyetemi könyvtár felvilágosítása alapján foglalt írásba a helytartótanács. Tekintettel arra, hogy könyvtárügyünk ebben az időpontban éppen nem mondható fejlettnak, az előadott könyvtárrendezési elvek teljesen megfelelőknek látszanak. A szakok szerinti beosztás megfelelt a tudomány akkori álláspontjának, a könyveknek szakok szerinti csoportosítása pedig csupán annyiban eshetik kifogás alá, hogy egy-egy szak számára teljes könyvszekrényt igényelt az esetben is, ha a szak csak néhány könyvvel volt képviselve. Ezzel szemben óriási előnye az, hogy nem ismeri a „Vegyés” szakot, ami gyakorlatilag a szakrendszer áttörését jelenti és csupán arra ad alkalmat, hogy kevés fejtöréssel lehessen elvégezni a könyvek beosztását.

Mint hogy könyvtártörténeti szempontból ezt az utasítást nagyon értékesnek tartjuk, jónak láttuk annak szövegét szószerint is közölni a következőkben:

*De bibliotheca rite ordinanda et catalogo conficiendo.*

Bibliotheca rite ordinata est, si libri omnes in thecis seu armariis stent ordine concinno (A) et systematico (B), adsitque catalogus ita confectus, ut eius ope quivis liber facile reperiat. (C)

A) Ad ordinem concinnum pertinet, ne libri diversae magnitudinis permisceantur, sed in singulis thecis ab imo sursum progrediendo primas series constituent foliantes, alteras quadrantes, tertias denique et supremas octavantes minorisque formae libri. Thecae sive armaria notentur numeris Romanis I—II—III. etc. superne adscriptis, gradus vero sive series librorum in singulis thecis designentur literis abcd etc.

B) Systematicus ordo deponit, ut librorum per thecas gradusque thecarum collectio fiat secundum scientiarum sacrarum et profanarum classes. Itaque primas thecas occupent *theologici* subdivisi in biblia sacra horumque concordantias et interpretes, patres, concilia, bullaria, theologiam dogmaticam, moralem, polemicam, casuistas, rituales, concionatores, ascetas etc.

Alteras *juridici* et quidem primum qui ad ius ecclesiasticum, dein qui ad civile spectant. Illuc refer corpus juris canonici, decretum Gratiani, decisiones Rotae Romanae, interpretes juris ecclesiastici etc. Huc vero codices Theodosii et Justiniani cum variis in eos commentatoribus, introductiones varias in jus Romanum, Germanicum etc., criminale, publicum, statisticum, politicos etc., acta pacis Westphalicae etc.

Tertias *medici* in botanicos, chemicos, physiologos, pathologos, chirurgicos, etc. divisi.

Quartas libri *philosophici* puta logici, metaphysici, ethici iurisque naturae et historiae naturalis, item oeconomiae rusticae et technologiae scriptores, necnon physici.

Quintas *mathematici*, astronomi, hydraulici, architectonici etc.

Sextas *historici sacri*, collectiones monumentorum ad historiam ecclesiasticam spectantium, scriptores historiae ecclesiasticae, martyriologia, menologia, biographiae sanctorum, historiae particulares ecclesiarum, haeresum, ordinum religiosorum, monasteriorum etc., vitae pontificum Romanorum, episcoporum etc.

Septimas *auxilia historica*, libri diplomatici, sphragistici, heraldici, genealogici, chronica, chronologici, geographici, itineraria, numismatici, antiquarii, etc.

Octavas *historici profani*, primum veteres historiae Graecae et Romanae scriptores, dein corpus scriptorum historiae Byzantinae



et aliorum medii aevi, tum recentiores Italiae, Galliae, Germaniae, Austriae, Bohemiae, Poloniae etc.

Nonas scriptores rerum patriarum sive Hungaricarum, Transilvanicarum, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, etc.

Decimas *historia literaria*, ut sunt annales typographici, recensioni variae auctorum et librorum sub variis titulis, ut ephemeridum, actorum, commentariorum, catalogorum, indicum, bibliothecarum, encyclopaediarum, transactionum, lexicorum.

Undecimas *oratores, poetae, mythologi, grammatici, lexica et dictionaria linguarum, aesthetici, symbolici et quicumque alii generice philologorum vocabulo comprehensi.*

Pro libris manuscriptis aliisque admodum raris et prohibitis locus assignandus est, ad quem non cuilibet pateat accessus.

C) Catalogus bibliothecae sic ordinatae vel est generalis tantum, vel constat pluribus particularibus pro qualibet videlicet classe librorum seorsim conscriptis. Prior hoc modo conficiendus est: I. Scidia sive schedae parantur, in quibus singulorum librorum per thecas et gradus debito jam ordine dispositorum tituli sunt descripti, id est 1. Cognomen auctoris (subjuncto intra parenthesis praenomine et nomine), vel si deest cognomen nomenque auctoris, huius loco princeps tituli sive argumenti vocabulum, 2. ipsum libri argumentum, 3. editionis locus, 4. annus (vel si nec locus nec annus in libro exprimitur, notae S. l. et S. a.), 5. forma seu magnitudo libri ex. gr. fol. vel 4-to, vel 8-vo, vel 12-mo etc., 6. numerus voluminum ejusdem operis, 7. numerus Romanus thecae, sub quo stat liber, 8. litera a vel b vel c etc. notans gradum et 9. numerus ordinis, quo in eodem gardu reperitur idem liber. II. Id genus schedae infilandae sunt ordine alphabetico auctorum aut vocabulorum pro auctoribus non expressis principe loco occurrentium. Itaque pro catalogo universali filum unum longum continebit litteram A, alterum B, tertium C et sic porro. III. Fiat descriptio ad purum in philyris secundum novem rubricas totidem columnis limatis, uti adnexum exemplar ostendit. IV. In huiusmodi descriptione reliquantur spatia vacua pro novis libris interserendis. V. Si tantus est numerus philyrarum hac ratione descriptarum, ut plura justa volumina efficere possint, distributio hoc modo fiat, ut volumen primum contineat ex. gr. literas ABCD, ac tum in dorso huius voluminis esto pro titulo: „Catalogus bibliothecae academicae T I. A—D, T. II. E—I.“ etc. VI. Eodem modo procedendum est in

conficiendis catalogis particularibus, constituendo videlicet cuiuslibet disciplinae supra expositae proprium catalogum alphabeti pariter ordine conscriptum. Sed tunc in dorso cuiuslibet catalogi compacti et ligati apponatur generale argumentum librorum eo contentorum, ex. gr. Libri theologici, Biblia, Patres etc. VII. Quod si contingat nonnullos libros ad alia bibliothecae loca transponere, summa diligentia etiam in catalogo alius thecae numerus aut alia gradus litera ordinisve numerus priore deleta adscribatur.

GÁRDONYI ALBERT.

## CIRILLBETŰS SZLÁV SZÖVEGEK NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÁTÍRÁSA.

A cirillbetűs szövegek átírása minden országban komoly gondot okoz a könyvtárosoknak. A kérdésnek ugyanis sokkal több vonatkozása van, mint azt a szláv nyelveket nem ismerők az első pillanatban gondolják.

A cirillbetűs szövegek átírására vonatkozólag úgy szólván minden nyugateurópai országban az az elv uralkodik, hogy a cirill betűkkel írt szöveget a *kiejtésnek* megfelelően a *nemzeti* helyesírással kell átírni. Ennek megfelelően például az orosz *Čechov* nevet angolul *Chekhov*, franciául *Tchékhov*, olaszul *Cekhov*, németül *Tschechhoff*, lengyelül *Czechow*, magyarul meg *Csehov* alakban szokták írni. Már ebből az egy példából is látni, milyen nehézséget jelent ez a tarkaság egy nemzetközi tudományos bibliográfia összeállítója vagy használója számára. Ugyanaz a könyv a különböző bibliográfiákban a legkülönbözőbb helyekre kerül, ami természetesen a bibliográfiák használatát nagymértékben megnehezíti.

A példának felhozott *Csehov* név azonban távolról sem szemlélteti az európai népeknél dívó átírásokkal járó nehézségek összességét. Ez a példa csupán csak arra mutat rá, hogy a különböző bibliográfiákat használó könyvtárosnak nem elég a saját irodalmának átírási szabályait tudnia, hanem ismernie kell az összes nyugateurópai országokét is.

Ennél sokkal komolyabb probléma elé állítja a könyvtárost az az elv, hogy a cirillbetűs szövegeket *kiejtés* szerint kell átírni. Itt legfőképpen az orosz nyelv támaszt sok nehézséget. Eltekintve attól, hogy a szláv nyelvekben és így az oroszban is számos olyan hang van, amely a nyugati nyelvekben egyszerűen hiányzik, így tehát a hang jelölésére szolgáló betű sem lehet meg (pl. a mélyhangú *i*, amelyet a lengyelben *y*-nal jelölnek), az oroszban az írás és a kiejtés közti sokszor nagyon éles különbség szinte megold-

hatatlan probléma elé állítja a címfeltevőt. Tudni kell, hogy az orosz helyesírás etimológikus. Az oroszok a szavakat nem a mai irodalmi nyelv valódi kiejtése szerint írják, hanem a kiejtéstől teljesen függetlenül a szó *eredetének* megfelelően jelölik. Az oroszban ugyanis a hangsúly következtében számos hangfejlődés történt. A hangsúlytalan szótagok magánhangzói szintelenebbé váltak, sőt némelyik magánhangzó egészen mássá fejlődött. Például a hangsúlytalan helyzetben álló *o* *a*-vá fejlődött, az *e* *i*-vé stb. Másfelől a hangsúlyos *je* bizonyos esetekben *jo*-vá lett. Mindezek a változások azonban az írásban nem jutnak kifejezésre. A szó írásképe ma is olyan, mintha ezek a változások a kiejtésben egyáltalában nem történtek volna meg. Például a *Potemkin* alakban írt név helyes kiejtése *Patyomkin*, mert itt a második szótagon lévén a hangsúly, a hangsúlyos *je* (az oroszban az *e* *mindig je*-t jelöl!) *jo*-vá, a hangsúlytalan első szótag *o*-ja pedig *a*-vá fejlődött. PUSKIN *Oegin*-nek írt költeménye címét viszont *Anyegin*-nek kell olvasni és nem *Anyogin*-nak, mint azt *Patyomkin* alapján gondolná valaki. A *kiejtés* szerinti helyes átíráshoz tehát okvetlenül ismerni kell az orosz hangsúlyviszonyokat. Ez azonban egyáltalában nem könnyű. Először is az orosz hangsúly szabad, azaz nincs egy szótaghoz kötve, mint például a magyarban, hanem ugyanabban a szóban is változhatik a helye, aszerint, hogy alanyesetről vagy ragozott esetről van-e szó. Másodszor, és gyakorlati szempontból ez a legsúlyosabb, az orosz szövegekben a kiejtést módosító hangsúlyt egyáltalában nem jelölik, kivéve természetesen a pedagógiai célzattal írt nyelvtanokat vagy olvasmányokat. Mindenesetre a legnagyobb ritkaság, hogy a hangsúlyt a könyvek címszövegében feltüntetnék, legalább is én ilyen könyvet még sohasem láttam. Ha tehát valaki az orosz könyvek szerzőinek nevét és a könyvek címét a kiejtés szerint helyesen, vagy legalább is megközelítő pontossággal akarja felvenni, nem elég a cirill betűk hangértékét ismernie, sőt nem elegendő tudni oroszul olvasni, hanem elengedhetetlenül szükséges, hogy a címléíró teljesen otthon legyen az orosz hangsúlyozási kérdésben és tökéletesen ismerje az orosz beszélt nyelvet is. Talán felesleges megemlítenem, hogy ilyen követelményekkel nemcsak nálunk, de még a nyugati országokban sem lehet fellépni a könyvtárosokkal szemben.

Sokal enyhébb ugyan a helyzet a bolgár szövegeknél, de itt is számos akadálya van a kiejtesszerinti átírásnak. A bolgárban is

nagy szerepet játszik a hangsúly, a hangsúlytalan szótagok magánhangzói itt is érezhetően redukálódnak és megváltoznak, bár nem olyan nagy mértékben, mint az oroszban. De itt is vannak hangok, amelyek hangsúly alatt lényegesen másképp hangzanak, mint hangsúlytalan helyzetben. Például a ѣ hangsúlyos helyzetben igen sokszor *ea*, *ja*, míg hangsúlytalan helyzetben csupán *e*. A hangsúly természetesen itt is szabad és itt sem jelölik. De ettől eltekintve van itt is olyan hang, amely a magyarban teljesen idegen és persze jele sincs a magyar helyesírásban. Ez a ѣ, ѣ-val jelölt nyílt *o*-szerű (de az *o*-tól élesen megkülönböztetendő) hang. Hogy ezt a hangot magyar helyesírással eddig hogyan próbálták átírni, nem tudom. Sem az Akadémia helyesírási szabályzatában, sem másutt nem sikerült eddig nyomára akadnom.

Lényegesen más a probléma a cirillbetűs szerb szövegek átírásánál. A szerb helyesírás szigorúan fonetikus, itt tehát olyan nehézségek egyáltalában nem tornyosulnak az átírás elé, mint az oroszban. Sőt a szerb nyelvben nincsenek olyan hangok sem, amelyeknek az átírása például a magyarban komoly problémát jelentene. Itt egészen más okok szólnak a jelenleg szokásos átírás ellen. Tudniillik a szerb és a horvát nyelv egy és ugyanaz a nyelv. Néhány apró eltérésen kívül az a legnagyobb különbség köztük, hogy a szerbek cirill betűkkel, míg a horvátok latin betűkkel írnak. A kétféle írás következtében tehát előfordulhat — és a mai átírási szabályok mellett számtalanszor elő is fordul —, hogy ugyanaz az ember, esetleg ugyanannak az embernek ugyanaz a munkája két különböző alakban szerepel a katalógusban: egyszer a horvát helyesírás szabályai szerint (pl. *Ćorović*), máskor meg magyar — vagy más nyugateurópai — helyesírással (pl. *Tyrovicity*). Az egyik esetben ugyanis, latin lévén az írás, az összes mellékjelek és egyéb helyesírási sajátosságok pontos visszaadása, a másik esetben pedig a magyar helyesírásnak megfelelő elnagyoló, pontatlan átírás a szabály. Mert bár például a horvát *ć*-nek megfelelő szerb *ћ* hangnak a magyar *ty*-vel (de semmiesetre sem *cs*-vel!!) való átírása eléggé megközelíti a szerb hang kiejtését, pontosnak egyáltalában nem lehet nevezni, mert az illető hangot a magyarban hozzávetőleg *tys*-nek kellene jelölni.

Ebből a vázlatos ismertetésből is, azt hiszem, elég világosan kitűnik, hogy a mai elv, a kiejtészertinti átírás, olyan feladatok elé állítja a könyvtárak tisztviselőit és a bibliográfiák összeállítóit,

amelyeknek vajmi kevés könyvtáros tud megfelelni. De erre nincs is semmi szükség. Amint nem kívánja senki sem, hogy az *angol* könyv címét *kiejtés szerint* is átírja a címfelvevő, ugyanúgy nem kívánhatjuk tőle azt sem, hogy az *orosz* címet fonetikusán írja le. Hiszen ha az angol szerzők nevét szabad, sőt kell az eredeti angol helyesírás szerint leírnia és nem kell törődnie annak a kiejtésével, érthetetlen következetlenség, ha az orosz szerző nevénel viszont a név pontos orosz kiejtésének feltüntetését követeljük. Pedig hát az angol nyelvet tudók száma nemcsak Nyugat-Európában, de nálunk is messze-messze túlhaladja az orosz nyelv ismerőit! Az egyetlen helyes elv tehát teljesen elvetni a *kiejtés* szerinti átírás elvét és tisztán csak a *betűk átírására* szorítkozni. Az átírónak tehát nem orosz, bolgár stb. *hangokat*, hanem orosz, bolgár stb. irodalomban használatos cirill *betűk* átírási szabályait kell megtanulnia. Ez, mondanom sem kell, lényegesen könnyebb feladat. Míg a hangok átírásánál a *nyelvet* is kifogástalanul kellett tudnia, addig a betűk átírásánál voltaképpen csak a cirill betűket kell ismernie. Sőt még azt sem, hiszen a címleíró-szabályzatban közölt táblázat ebben könnyen kiegészítheti.

Egyszóval, a betűátírás (transzliteráció, az eddigi transzkripció helyett) lényege az, hogy tekintet nélkül a nyelvre, a cirill betűket mindig egy és ugyanazon latin betűvel írjuk át. Ez volna az ideális transzliteráció. Sajnos azonban a valóságban ezt a szabályt ilyen mereven nem alkalmazhatjuk. Ugyanis a különböző szláv nyelvekben ugyanazt a cirill betűt néha lényegesen eltérő hangok jelölésére foglalták le. Ezt pedig az érthetőség, a szövegűség és a nemzeti jelleg megkülönböztetése miatt tekintetbe kell vennünk. Például a cirill *г* minden szláv nyelvben a *g* jelölésére szolgál, kivéve az ukránt (vagy más néven kisoroszt), ahol *h* a hangértéke, míg a *g* hangot egy, a többi szláv ábécében ismeretlen jellel jelölik. Vagy ugyancsak minden szláv nyelvben *и*-t jelent a cirill *и*, csak az ukránban nem, mert itt *у*. Ennek természetesen nyelvtörténeti okai vannak. Mármost hiba volna egy ukrán *г*-t *g*-vel átírni, mert ezzel egyrészt esetleg a szöveg homályossá válnék (a *g*-vel hangzó szó esetleg mást jelent), másrészt a szövegből nem tűnnék ki a könyv ukrán nyelvi jellege. Még inkább vonatkozik ez a *и*-re. Vagy például teljesen hamis képet kapnánk a szövegről, ha az ó-egyházi szlávban (az oroszban

és a bolgárban a szó végén elhagyható) ѣ-t egyszerűen jelöletlenül hagynók.

Ezek a példák tehát arra mutatnak, hogy a betűátírást a maga rideg következettségével mégsem vihetjük keresztül. Ez azonban nem jelenti, hogy a betűátírás elvét most már teljesen feladjuk. Legfeljebb némileg módosítanunk kell. A cirill betűk általános érvényű egységes átírása helyett kénytelenek vagyunk különbséget tenni a cirill ábécét használó egyes szláv írásbeliségek között és az egyes nyelvek szerint külön-külön megállapítani az egyes cirill betűk átírását. Bár ez már jelentékeny nehézségeket jelent a könyvtári tisztviselők számára, hiszen most a címfelvétel előtt először el kell dönteni, hogy a cirillbetűs szöveg milyen nyelven van írva, ez a feladat még mindig összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint a kiejtésszerű átírás.

Ami már most a betűátírási módszert illeti, fontos, hogy minden cirill betűnek meg legyen a teljesen megfelelő latinbetűs egyenértékese. Elvül kell felállítani, hogy egy cirill betűnek csak egy latin betű felelhet meg és egy latin betűvel csak egy cirill betűt lehessen átírni. Ezenkívül kívánatos, hogy a cirill betűk átírására szolgáló latin betűk egyszerűek legyenek és ne összetettek. Az átírt szöveg pontosságának és érthetőségének rovására esnék az összetettbetűs átírás. Például a *zs* betűcsoport azért nem alkalmas a *ž* hang jelölésére, mert a szlávban (orosz, ukrán, bolgár stb.) gyakori a *z-s* hangkapcsolat, a *zs* tehát félreértésekre adhat alkalmat.

Ezeknek az elveknek szem előtt tartásával be kell vallanunk, hogy a magyar helyesírás számos szláv nyelv cirillbetűs ábécéjének átírására — helyesebben pontos, tudományos átírására — nem alkalmas. A magyar helyesírás segítségével nem tudunk különbséget tenni számos cirill betű között (például orosz *и* és *и*, ukrán *и* és *і* között), nem is beszélve arról, hogy a magyar helyesírás összetett betűi számos félreértésre szolgáltatnak alkalmat. De mégkevésbé alkalmasak erre a nyugateurópai népek (németek, angolok, franciák, olaszok stb.) helyesírási rendszerei. Hiszen például a német a szóvégi rövid *-ov* hangcsoportot, jobb híján, kénytelen az egyébként teljesen hamis képet adó *-off* betűkkel átírni. Vagy például a *zs* hangot mégcsak le sem tudja írni, hanem *sch*-val írja át!

A cirill betűk átírására ellenben nagyon alkalmas a mellékjeles betűkkel bővült egyszerű latin ábécé. Ez a mellékjeles betűkkel kiegészített ábécé jelenleg a csehben, tótban, horvátban, szlovénben és részben a lengyelben használatos. A lényeg az, hogy a latin hangrendszerben hiányzó hangot a hozzá legközelebb álló hang latin betűjének valamilyen mellékjellel ellátott alakjával jelöli. Például az *s* hangot *š*-sel, az *ny* hangot *ń*-nyel stb. Ezzel a betűrendszerrel könnyedén tehetünk eleget annak a követelménynek, hogy minden cirill betűnek csak egy latinbetűs megfelelője legyen.

Ezt az átírási módot nem is kell nekünk, könyvtárosoknak újonnan megalkotnunk, mert a nemzetközi szlavisztikai irodalomban, német, francia, angol, olasz, magyar stb. szakirodalomban éppúgy, mint a csehben, lengyelben stb., már régóta megvan és teljesen bevált. A mellékjeles betűkkel bővült latin betűsorról pontosan ki tudjuk fejezni a cirillbetűs szövegek minden árnyalatát. Könyvtári, bibliográfiai célokra tehát, ahol a pontos, betűhű szöveg elengedhetetlenül szükséges, nemcsak nagyon alkalmas, hanem az egyedül lehetséges betűsor.

A nyugateurópai könyvtári és bibliográfiai gyakorlatnak eddigi fogyatékoságán akar segíteni az ISA-Comité, amikor napirendjére tűzte a cirillbetűs szláv szövegeknek nemzetközi tudományos átírásának kérdését. Néhány régebbi — lényegében az angol és francia helyesíráson alapuló angol és francia — kísérleten kívül eddig egy figyelemreméltó javaslatot adtak be. Az olasz ENRICO DAMIANI ugyanis azt javasolja,<sup>1</sup> hogy a cirillbetűs szláv szövegek átírási alapjául a horvát helyesírás szolgáljon, amely, mint már említettem, a szerb cirill betűknek pontos megfelelőivel szolgál. A részletesen, gondolatmenetében az enyémhez hasonlóan megokolt javaslatához csatolja a cirill betűk latinbetűs átírását is. Ez a szerb-horvát betűkön kívül néhány, a szerbben ismeretlen cirill betű átírását is feltünteti.

Amikor DAMIANI javaslatát a nemzetközi bibliográfia és könyvtári gyakorlat szempontjából a legmelegebben üdvözljük, mint olyan lépést, amely az eddigi zűrzavaros és tudományos

<sup>1</sup> A Deutscher Normenausschuss által a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének hozzászólás és állásfoglalás végett átküldött javaslat. Megjelent olaszul a *L'Europa Orientale* c. folyóirat XVIII—1938. kötetének XI—XII. füzetében.



szempontból egyáltalában nem kielégítő állapotot van hivatva megszüntetni, nem hallgathatom el, hogy az Országos Széchényi-Könyvtár már 1935-ben az adréma-rendszer bevezetése alkalmával áttért az itt javasolt rendszerre. A szlávnyelvű cirillbetűk átírása tőlem, az oláhnyelvűeké pedig TAMÁS LAJOS akkori alkönyvtárnok, ma egyetemi ny. rk. tanártól származik. De meg kell említenem azt is, hogy DAMIANI átírási javaslatában, bár lényegében helyes, számos hiba, sőt hiány is észlelhető. DAMIANI ugyanis nem domborította ki eléggé a különböző szláv nyelvek betűhasználatát. Teljesen figyelmen kívül hagyta például az ukránt, nem vette kellően figyelembe az egyházi szlávot, sőt itt-ott a betűátírás elvén is csorbát ejtett és feleslegesen hangátírást javasolt. Az alábbi táblázaton, amely lényegében az Országos Széchényi-Könyvtár új címfelvételi szabályzatához mellékelte szláv és oláh cirill betűk átírásával azonos, DAMIANI hibáit is igyekszem kiküszöbölni. A különbség az én két összeállításom között az, hogy míg abban a betűk nyelvek szerint vannak csoportosítva, addig itt a különböző nyelvek betűit közös táblázatban tüntetem fel.

A betű alakja	A betű szám-értéke	A b e t ű á t í r á s a					
		az ó-egyházi szlávban	az oroszban	az ukránban	a szerbben	a bolgárban	a cirillbetűs oláh szövegekben
A, a,	1	a	a	a	a	a	a
B, б	—	b	b	b	b	b	b
B, b	2	v	v	v	v	v	v
Г, г	3	g	g	h	g	g	g
Г, г	—	—	—	g	—	—	—
Δ, δ, g	4	d	d	d	d	d	d
Ĥ, ĥ	—	—	—	—	dj <sup>1</sup>	—	—
E, e	5	e	je, e <sup>2</sup>	e <sup>3</sup>	e	e	e
Є, є	—	e	—	je	—	—	e
Э, э	—	—	e	—	—	—	—
Ж, ж	—	ž	ž	ž	ž	ž	ž
З, з	7	z	z	z	z	z	z
S	6	dz	—	—	—	—	dz
И, и, ѳ	8	i	i	y <sup>4</sup>	i	i	i
Ї, ѳ, ũ	—	—	j	j	—	j	—
I, i	10	i	i <sup>5</sup>	i	—	—	i
J, j	—	—	—	—	j	—	—
K, к	20	k	k	k	k	k	k
Л, л	30	l	l	l	l	l	l
Љ, љ	—	—	—	—	lj <sup>6</sup>	—	—

A betű alakja	A betű számértéke	A b e t ű á t í r á s a						a cirillbetűs oláh szövegekben
		az ó-egyházi szlávban	az oroszban	az ukránban	a szerbben	a bolgárban		
М, м	40	m	m	m	m	m	m	
Н, Н, н	50	n	n	n	n	n	n	
Нь, нь	—	—	—	—	nj	—	—	
О, о	70	o	o	o	o	o	o	
п, п	80	p	p	p	p	p	p	
Р, р	100	r	r	r	r	r	r	
С, с	200	s	s	s	s	s	s	
Т, (т) <sup>7</sup> , т, т	300	t	t	t	t	t	t	
ѣ, ѣ	—	—	—	—	é	—	—	
У, у	400	u	u	u	u	u	u	
оу, ъ, ов	400	u	—	—	—	—	u	
Ф, ф	500	f	f	f	f	f	f	
Х, х	600	ch	ch	ch	h	ch	ch (h)	
Ц, ц	900	c	c	c	c	c	c (t)	
Ч, ч	90	č	č	č	č	č	č	
Љ	—	—	—	—	dž	—	dž	
џ	—	št <sup>8</sup>	—	—	—	—	št	
Ш, ш, ш	—	—	šč	šč	—	št	—	
Ш, ш	—	š	š	š	š	š	š	
ъ	—	ъ (ŭ) <sup>9</sup>	—	—	—	ă <sup>10</sup>	ă, â, â <sup>11</sup>	
ь	—	ь (i) <sup>12</sup>	’ <sup>13</sup>	’	—	’	ă, â	
Ѣ, ѣ	—	ě	č <sup>14</sup>	—	—	ě	ea	
Ѧ	—	ja	—	—	—	—	ja	
ѧ	—	—	ja	ja	—	ja	—	
Ѩ	—	je	—	—	—	—	je	
Ю	—	ju	ju	ju	—	ju	ju	
Ѧ	—	e	ja <sup>15</sup>	—	—	—	ea	
Ѧ	—	q <sup>16</sup>	—	—	—	ă	ă, â, â	
†	—	—	—	—	—	—	în	
Ѧ	9	f	—	—	—	—	—	
Ѧ	60	—	—	—	—	—	x	
Ѧ	700	—	—	—	—	—	—	
Ѧ	800 <sup>18</sup>	o	—	—	—	—	o	
Ѧ	—	y	y	—	—	—	ă, â	
Ѧ	—	y <sup>17</sup>	—	—	—	—	—	
Ѧ	—	—	—	—	—	—	—	
Ѧ	—	—	—	ji	—	—	—	

<sup>1</sup> A zágrábi Délszláv Akadémia ehelyett a ct jelet használja. Mivel azonban ez a betű a horvát irodalomban ma sem közkeletű, nyomdatechnikai okokból a dj átírás alkalmasabb.

<sup>2</sup> Az oroszban van két e betű. Az E, e minden helyzetben előfordulhat és kiejtése mindig je (Petrov, kiejtése Pjetrov!). Az ѣ csak szó elején és csak idegen szavakban található és kiejtése e. Elegendő tehát, ha csupán a szó-

kezdő *e*-t jelöljük *je*-vel (de akkor okvetlenül!), míg a szó belsejében és szó végén egyszerűen *e*-vel írjuk. Az *e*, *ə* különbség ezzel eléggé kidomborodik. A szóbelseji *e*-nek *je*-vel való jelölése nemcsak felesleges, hanem zavaró is. Az *ě*, amelyet nyelvtani munkákban a hangsúlyos *e* (kiejtése *jo*) jelölésére használnak, folyószövegben és címlapon nem fordul elő, ennek az átírására tehát külön jelet megállapítani nem kell.

<sup>3</sup> Az ukránban az *E*, *e* kemény, tehát *e* (míg az oroszban *je*!), ezzel szemben a *je* szótagot *e*-vel jelölik.

<sup>4</sup> Az ukránban az *и* nem *i*-vel, hanem *y*-nal írandó át! Az *i* jele itt az *i*.

<sup>5</sup> A régebbi orosz nyelvben. Ma ezt a betűt már nem használják.

<sup>6</sup> A zágrábi Délszláv Akadémia ehelyett a *l*-et használja, de ez a jelölés egyáltalában nem terjedt el.

<sup>7</sup> Csak a régebbi, XVIII. század előtti könyvekben fordul elő.

<sup>8</sup> Előfordul az orosz egyházi emlékekben is. Itt néha *ž* a hangértéke.

<sup>9</sup> A *ъ* egy egészen meg nem határozható hang volt az ó-egyházi szlávban (a X. századig). Később eltűnt, vagy teljes hanggá változott (*o*, *e*, *a*). Az egyházi szláv emlékekben már csak hagyomány, amelyet a modern szláv nyelvek közül az orosz és a bolgár is megőrzött (az oroszban a háború vége óta elhagyták). A betű átírása egyike a legnehezebb problémáknak. Modern szövegben (orosz, bolgár) előforduló szóvégi *ъ* elhagyható, de semmiesetre sem mellőzhető egyházi szláv, különösen pedig ó-egyházi szláv szövegekben. Az ó-egyházi szlávban még hangzott, tehát fontos hang volt, a későbbi egyházi szláv szövegekben pedig, mint a kézirat vagy nyomtatvány keletkezési helyére mutató fontos sajáttság, az átírásnál nem hanyagolható el. Kérdés csupán, hogyan jelöljük. A régebbi szlavisztikai irodalomban *ъ*-val írták át, újabban azonban inkább az eredeti betűt tartják meg latinnyelvű szövegekben is.

<sup>10</sup> Csak szóbelsejében! Szóvégén, éppúgy mint az oroszban, elhagyható.

<sup>11</sup> Az *ž*, *đ*, *ī* jelek a mai helyesírás alapján. Helyes átírásához tehát tudni kell az oláh nyelvet. Ugyanez az eset a *ъ* és az *ѣ*-nél is.

<sup>12</sup> A *ъ* az ó-egyházi szlávnak másik meg nem határozható hangja (l. a 9. jegyzetet!). Később ez is eltűnt, vagy teljes hanggá változott. A régebbi irodalom *ъ*-vel jelölte, ma általában megtartják a *ъ*-t. A későbbi egyházi szláv szövegek meghatározásánál nagy szerepet játszik (a *ъ*-vel együtt), azért elhagyása hiba volna. A modern szláv nyelvekre nézve lásd a 13. jegyzetet!

<sup>13</sup> Az oroszban, ukránban és a bolgárban az előtte álló mássalhangzó lágyításának jelölésére szolgál. Átírása: *ъ*.

<sup>14</sup> A háború óta nem használják az oroszban. Helyette *e*-t írnak.

<sup>15</sup> Csak a XVIII. század vége előtt, akkor is főleg egyházi szövegekben.

<sup>16</sup> Az *o* az újabb és helyesebb átírás. A DAMIANI által javasolt *q*-t a szlavisztikában már évtizedek óta nem használják, de a nem szakembereknél még ma is fel-felbukkan.

<sup>17</sup> Csak görög eredetű szavakban fordul elő.

<sup>18</sup> A betűk számértékéhez meg kell jegyezni, hogy az ezreket a megfelelő betű elé tett *ѣ* jel jelöli. A számok a szövegtől *pontok*kal vannak elválasztva és felettük vízszintes vonal van. Például *ѣ* BTMA = 2341.

A cirill betűknek itt közölt átírásával kapcsolatban talán nem kell külön hangsúlyoznom, hogy ennek az átírásnak alkalmazása nem áll ellentétben a Magyar Tudományos Akadémia ismert előírásával, mely szerint a cirillbetűs családneveket magyar helyesírás szerint kell átírni. A Tudományos Akadémia szabálya ugyanis *magyar szövegben előforduló nevek*re vonatkozik, míg a mi átírásunk cirillbetűs szlávnyelvű könyvcímek, tehát *szlávnyelvű szövegek vagy szövegrészek átírására* kíván szolgálni. Célja pedig az, hogy végre már a cirillbetűs könyvek bibliográfiai felvétele is a latinbetűs könyvek felvételéhez hasonlóan, szigorúan tudományos, szakszerű és pontos legyen.

KNIEZSA ISTVÁN.

## JUSTH ZSIGMOND ISMERETLEN NAPLÓI ÉS MÁS KÉZIRATAI.

*A Széchényi Könyvtár új szerzeménye.*

1894-ben, alig harmincegy éves korában, vitte el a tüdőbaj JUSTH ZSIGMONDOT az élők sorából; derékbatört pálya, amely mégis már nemcsak ígéretekben volt gazdag. Újtörekvésű, az analízis friss nyugati élményét merészen érvényesítő elbeszélések, megfigyelésekben gazdag cikkek, egy sokoldalú, művelt szellem beszámolóí, francia tapasztalatok és magyar élmények, a reális társadalomrajz és az élesszemű társadalmi kritika komoly kísérletei adták meg munkássága rangját; ha tehetsége egészében mögötte is maradt célkitűzéseinek, azért volt, mert túlmagasra szabta őket és nem volt hajlandó megalkudni. A legválasztékosabbat kereste mindenben, emberekben, társaságban csakúgy, mint eszmékben és szépségben. Egyénisége volt a követelőző, s ha a műveket nem is mindig, életformáját teljesen kénye-kedve szerint tudta átalakítani. Innen a kortársaira gyakorolt szuggesztiója és ma újraéledő varázsa.

Személyisége eddig munkáiból szólott hozzánk, valamint a már közzétett levelekből, amelyek érdekessége ízelítő a körülbelül 2000 darabból álló és csak 1944-ben, halálának ötvenedik évfordulóján hozzáférhető levélhagyaték gazdagságából. (Zárt letét az Országos Széchényi Könyvtárban.) Annál öröndetesebb, hogy most olyan közvetlen forrás került elő, amelyről eddig semmi tudomásunk nem volt: kétrendbeli naplója öthavi párizsi tartózkodásáról (1887 január 1-től május 31-ig) és negyedévi itthoni társasági életéről (1889 március 15-től június 5-ig). Kiszakított-ságuk nem véletlen; mindkettő életének egy zárt periódusáról ad képet, láthatóan azzal a céllal készült, hogy mintegy sűrített ki-vonatban tárja fel ismétlődő párizsi útjának és itthoni környeze-tének érdekességeit. Napi események, de az elemző regényíró szemével megfigyelve, tudatosan gyűjtött nyersanyag a műveihez.

A naplóköteteket más eddig lappangó munkákkal együtt a napokban szerezte meg a Széchényi Könyvtár DR. JUSTH JÁNOS aradmegyei földbirtokostól, JUSTH ZSIGMOND fivérének, GYULÁNAK, a neves függetlenségi politikusnak a fiától. A kéziratok részletezése a következő:

1. *Ádám*. JUSTH ZSIGMOND első, kéziratban maradt regénye. (1939/18. növedéknaplószám.) 20×16 cm-es füzet, csonkított kék papírfedéllel. A regény JUSTH eredeti kézírásában 272 levélre terjed, nyomdára készen, csak egy lapra írva; címe még hiányzik. Utána 113 számozatlan üres levél.

A regényt 1885-ben írta, kommuniké jelezte is a megjelenését; ez azonban valami okból elmaradt és első könyve 1887-ben a *Káprázatok* novelláskötet lett. Ő mondott le vajjon a megjelenéséről, érezve hibáit? Lehetséges. A regény falusi környezetben játszódik, de későbbi falutörténeteitől eltérően hősei nem parasztok, hanem a helybeli intelligencia. Tárnya analitikus mintaképeinek megfelelően *un drame passionné*; a református lelkész szenvedélyes, a kicsinyes falusi világba nem illő feleségének Leonának viszonya az új káplánnal, Ádámmal, aki az egész regény folyamán bágyadtan és éppen ezért sikertelenül küzd vétké ellen. Titkukat csakhamar szájára veszi környezetük (amelynek rajzában különben legjobban nyilvánul meg az író eredetisége); végre egy tragikus kontrasztnak szánt, de inkább kissé kómikusnak ható jelenetben, vándorkomédiások előadása közben a férj is értesül a törtétekről. Haragos kitörését otthon sajnos a szomszédszobából végighallgatja a leánya is, aki titokban szerelmes Ádámba és belebetegszik, majd belehal a leleplezésbe. Leona elmegy a kéznél lévő komédiásokkal, Ádám pedig megsemmisülten rogy a tisztaszívű Margit sírjára. Sajnos a giccs felé hajló témát a lélektani festés sem menti; naív és papirosízű ez is. (Ne felejtjük el, hogy a lélekelemző huszonkettedik évében volt.)

2. Első könyvének, a *Káprázatok*nak kritikái, lapkivágatokban. (1939/21.) Vörösbarna vászonkötésű kötet, 19,5×12,5 cm, 58 levelén egy-egy lapra beragasztott kivágatok, 16 levele üres. Az első előzéklapon JUSTH felírta jelmondatát: „*Vitam meam persequor.*“

A kritikák WOHL STEFANIE, ÁGAY ADOLF, VADNAY KÁROLY, PALÁGYI LAJOS, AMBRUS ZOLTÁN, SZANA TAMÁS, RÁKOSI JENŐ, PETELEI ISTVÁN, RADÓ ANTAL, BRÓDY SÁNDOR, MÉRAY HORVÁTH

KÁROLY tollából valók. A támadóakhoz (főúri alakjait és elemzőkedvét egyformán szemére vetették) JUSTH a szembelevő üres lapon rövid és epés megjegyzéseket fűzött. Így például RÁKOSI JENŐ e mondatához: „Az analitikus írók oly orvosokhoz hasonlítanak, akik viaszból preparálnak maguknak embert s azt boncolják“. JUSTH replikája: „Az analitikus írók, tehát: Tolstoj, Stendhal, Eliot, Dosztojevszki, Bourget stb., stb.“ SZANA TAMÁS cikkét a következő jellemzéssel vezeti be: „Rákosi kritikája a jóakarát álarca alatt limonádészörppel feltálatva.“ BRÓDY SÁNDORRÓL, aki RIEDL ugyanakkor megjelent Arany-könyvét és JUSTH novelláskötetét fogta össze és ismertette fanyalgóan, mint franciáskodást a magyar irodalomban, ezt a személyes meghatározást olvassuk: „*mon ennemi intime*“.

3. *Gányó Julcsa* című regényének színpadi átdolgozása; ötfelvonásos színmű. (1939/18.) Piros papírkötés, vászonhát és sarkak, 34×21,5 cm, 2 számozatlan és 90 számozott levél. Másolat JUSTH sajátkezű javításával és névaláírásával.

Tudjuk, hogy JUSTH a szenttornyai parasztszínháza számára maga is írt néhány kisebb jelenetet, de hogy a komoly, nagy színpadon is szerencsét próbált és éppen legkiválóbb parasztregegyének átdolgozásával,<sup>1</sup> csak most válik közismertté. A darabot a hozzámellékelt igazgatói jelentés tanúsága szerint már írója halála után a Nemzeti Színházhoz is benyújtották, sikertelenül. Íme FESTETICH ANDORNAK, a színház akkori igazgatójának véleménye (1 ívalakú levél):

„Nem közönséges tehetség ambíciózus munkája. Mintha HAUPTMANN GERHARD befolyása éreznék rajta, a nélkül, hogy eredetisége szenvedne.

Magvas, sok helyt erőteljes stílus, biztos kézzel rajzolt alakok. Az igaz életből kiszakított igen egyszerű história — de híjával minden színszerűségnek. Kezdetleges technikája lehetetlenné teszi a színpadon. Kár, hogy a szép tehetségű szerző nem él, mert kétségtelen, hogy képes lett volna színpadra alkalmas darabot írni, sőt talán még ebből is tudott volna olyat formálni. Természetesen

<sup>1</sup> GÁLOS MAGDA értékes dolgozatának *Sigismond Justh et Paris*, Bp. 1933.) egy adata szerint (115. l. jegyzet) RÓZSA MIKLÓS ugyanebből a témából *A bit* címen népszínművet írt, amelyet 1902-ben a Népszínházban be is mutattak. Darabjának JUSTH átdolgozásával való összefüggése kivizsgálásra vár.

alaposan, gyökeresen kellene átdolgozni, formába önteni, amit most már alig szabadna valakinek megkísérelnie, mert az átdolgozó írói egyénisége fogna felülkerekedni oly mértékben, hogy a szerző egyénisége elhomályosodhatnék.“

Ezek után elmondja a darabnak a regény menetét híven követő tartalmát, majd így fejezi be kritikáját:

„Itt-ott megkapó színekkel rajzolt drámai jelenések, közvetlen hang; de kezdetlegesen összerótt jelenetek, lehetetlen forma.

*Előadásra nem alkalmas.*

Budapest, 1899 április 15.“

A szigorú szakértői véleményt, sajnos, a negyvenév utáni újraelolvasáskor sem lehet megfellebbezni; legfeljebb mai érzékünkkel érdeméül hozhatjuk fel, hogy a népszínművek világában elsőnek kísérletezett a reális ábrázolással, felismerte a parasztság rétegződését, mereven egymásnak szegülő belső osztályait, szektárius hajlandóságát. De ezek alapján mind a regény érdemei, belőlük igazi drámai összeütközést kihozni nem tudott, epikus egymásutánban pergeti jeleneteit. Gányó Julcsával megtörténnek az események, még a tragikus fordulópontokon is bágyadtan és színtelenül.

4. A JUSTH által alapított *Debating Society* (Vitakör) jegyzőkönyve. (1939/21.) Papírkötés, barna félbőrhát, rajta „*Napló*“ felírással; 24×19 cm, 71 levél beírva, 18 levél üres, a végén 1 levél a tagok névsorával és lakáscímekkel.

A vitakört arisztokrata barátaiból alakította meg, 1883 novemberében. Harmincnál több fiatal emberből állott a baráti társaság, BATTHYÁNY, SZÉCHENYI, ZICHY, SZAPÁRY stb. grófokból, kik titkos szavazással egészítették ki körüket és rendszeresen összegyűltek valamelyikük lakásán, hogy egy-egy tanulmányt meghallgassanak s előre kitűzött témák felett vitázzanak. Ezenkívül időnként írókból és költőkből olvastak fel. Az aktív szereplés alapszabályszerűen kötelező volt és derekasan kis is vették részüket belőle. Íme néhány megvitatásra került téma:

A 9. gyűlésen ANDRÁSSY SÁNDOR beszélt a felsőmagyarországi kivándorlásokról, a 12.-en JUSTH a polgári házasságról, a 14.-en SZAPÁRY LÁSZLÓ a magyar hitelintézetekről, sorozatos üléseken megvitaták LE PLAY tanait. Szó volt a francia forradalom és az idegen intézmények hatásáról nálunk, a centralizációról, az ál-



landó hadseregről, a párbajügyről, a sajtószabadságról, a halálbüntetésről, aktuális politikai kérdésekről, mint a főrendiház reformja, új gazdasági elvekről, modern művészi problémákról, mint a realizmus jogosultsága. Vita után szavazással foglaltak állást s rendszeren egy közösen megfogalmazott tételben rögzítették véleményüket. 1885 májusáig, a közbeeső vakációkkal, ötvennél több gyűlésen áldozott az önképzésnek és a politikai, kulturális szerepre előkészülésnek egy olyan fiatal réteg, amely egyébként más szórakozásokhoz volt szokva; a kártyázást és újságolvasást a gyűlések alatt alapszabály tiltotta. A kör lelke és jótékony zsarnoka természetesen JUSTH ZSIGMOND; a viták irányításában ott rejtőzött az ő angolos elgondolása egy művelt, a korszellemet megértő és tekintélye súlyával szolgáló, haladóan konzervatív arisztokráciáról; a társulás önképzőkör volt, de nemzetnevelő célzattal.

5. *Franciaországi napló.* (1939/21.) Dobozba zárt, 17,5 × 11,5 cm nagyságú angol levélpapíron 435 sűrűn teleírt levél; ő maga ívenként számozta. (Az utolsó, 436. levél üres, négy levél, a 111—12-s eredeti számozású, sajnos hiányzik a szövegből.) 1887 január 1-től május 31-ig íródott.

6. *Magyarországi napló.* (1939/21.) Ugyanígy 217 levél. 1889 március 15-től június 5-ig.

A naplókat kiadásukkal kapcsolatban lesz alkalnam részletesen ismertetni; itt éppen csak jelezni akarom, milyen érdekes anyaggal szolgál egy írásmű, ahol a reggeltől estig emberek között járó és embereket megfigyelő író jóvoltából felvonul az akkori Párizs egész társadalmi és szellemi elitje. Sarah Bernhardt, Taine, Huysmans, Bourget, Comtesse Diane, Princesse Mathilde, Verescsagin, Antokolszki, Munkácsy, a Faubourg St. Germain típusai, a századvég kozmopolita művészhada arcképét, beszélgetéseit, környezetét kapjuk eleven, könnyű tollú előadásban; kétségtelen, hogy JUSTH legérdekesebb munkája. A magyar rész már személyesebb vonatkozású, de telve általános reflexiókkal, későbbi regényei problémáival; művészet- és társadalomszemléletére elsőrendű forrás. Íróársai: Jókai, Vadnay, Gozdu, Bródy, Szana, művészek: Feszty, Mednyánszky, mágnes barátok, asszonyok, leányok, érdekes családok, feltűnő emberpéldányok seregszemléje ez a kötet is; a szempont mindíg az analitikusé, aki itt a személyes tapasztalatokon és ismerősökön keresztül a magyarság életkérdései felől is tájékozódik. A portréfestő-szenvedélyen túl ez a strukturális ér-

deklódás, a társadalmi fogékonyság adja meg mind a párizsi, mind a magyar kötet értékét. Nem is beszélve a külön művészi gyönyörűségről, amit e jellegzetesen századvégi, egyszerre mondén és artisztikus, életélvező és súlyos válságokkal vívódó vallomás a mai olvasónak nyújt.

7. A szerzemény utolsó darabja az egykor híres és általa nagyrabecsült pesszimista költőnő, LOUISE ACKERMANN költeménykötete, (1939/18.) 1885-ben megjelent összes verseit a hetvenkétéves matróna meleg hangon dedikálta a huszonkétéves fiatal idegennek, aki akkor ismerkedett először Párizssal. „A Sigismond de Justh. Témoignage de la vive Sympathie qu'il m'inspire et du plaisir que j'éprouverai à voir bientôt s'ouvrir devant lui un bel avenir littéraire.“ Ezután egy négysoros idézet egyik szép verséből. A kötet kiegészíti JUSTHnak gyűjteményünkben őrzött, ajánlásokban gazdag könyvtárát. (Lásd KOZOCSA SÁNDOR: *Justh könyvtára. Könyvtári Szemle*, 1935.)

A kiadás a szerzői jogok birtokosának, DR. JUSTH JÁNOS-  
nak engedélyével történik. HALÁSZ GÁBOR.

## A MAGYAR KÖLCSÖNKÖNYVTÁRAK KEZDETEI.

Minden könyvtárintézmény kultúrmissziót tölt be, természetesen a kölcsönkönyvtár is. Feladata és célja a társadalom legszélesebb rétegeinek a nevelése, a tömegek kulturális felemelése. A raktáraiban őrzött „tisztá“ irodalom erejének és szépségének segítségével feledteti a dolgozó emberrel robotját; ha szakmunkák is vannak állományában, ilyen irányban is felvilágosítja és segítségére siet az érdeklődőnek. Az igazi kölcsönkönyvtár nem elégszik meg a gyors és pontos kiszolgálással, neveli és irányítja is közönségét. Működésének sikerét azzal biztosíthatja a legeredményesebben, ha lépést tart a korszellemmel és ízléssel, természetesen anélkül, hogy az egészséges életszemléletet és ízlést feláldozná.

A kölcsönzés szükségességét már az ókor is felismerte: Antióchia, Athén, Róma olvasóközönsége igen gyakran folyamodott hivatásos kéziratkölsönzőkhöz. SZENT PAMPHILJUST (Kr. u. 309) a könyvtártörténet is említi, az „emberiség jótevőjét“, aki Caesareában sokezer kötetből álló könyvkölsönzési intézményt létesített a keresztény hívők számára, melynek anyaga elsősorban vallásos tárgyú és tudományos volt. Példáját — állítólag — többen is követték. A középkorban leginkább a kolostorok és az egyetemek könyvtárai kölcsönözték könyveiket, megfelelő ellenőrzés, azaz szabályok mellett. A mai értelemben vett kölcsönkönyvtárak csak később, a XVIII. században létesültek. Ekkor már könyvkereskedők is vállalják a könyvek kölcsönzését. Velük párhuzamosan könyvkedvelők olvasótársaságokat (cabinet de lecture, Lektor-Cabinet, Lese-Cabinet, olvasó-kabinét) alapítanak, melyek tagjai az érdeklődésük körébe eső könyvekért havonként meghatározott összeget fizettek a könyvkereskedőknek és az így megvásárolt munkák azután a tagtársak kezéről-kezére jártak; ha már valamennyien elolvasták, egyes társulatok kölcsönkönyvtárak alapját vetették meg velük, mások viszont elárverezték a

könyveket és ezzel nem egy magánkönyvtár létesüléséhez járultak hozzá. Európa majdnem minden nagyobb államában alakultak olvasótársaságok, minthogy a művelt államok csakhamar felismerték a kölcsönkönyvtárak nevelőerejében rejlő óriási hasznát. Franciaországban 1701-ben már van a könyvkereskedőknek és az olvasótársaságoknak is kölcsönkönyvtárak. Az utóbbiak virágkora a XVIII. század közepe, amikor gyors egymásutánban ütik fel fejüket a „cabinet de lecture“-rök, melyek a forradalom idején részben pártklubokká, vagy valóságos irodalmi szalonokká alakulnak (v. ö. MME CARDINAL híres „irodalmi“ cabinet de lectureje). Angliában a skót származású népköltő és könyvkereskedő, ALLAN RAMSTAY létesíti az első circulating library-t, vagy reading room-ot (Edinburgh, 1726). A kölcsönkönyvtár eszméje — akár hivatásos könyvkereskedők létesítik, akár olvasótársaságok — lelkes követőkre talált Németországban, Ausztriában és nálunk is (Stralsund, 1779, Bécs, 1771).<sup>1</sup>

Nálunk II. József uralkodása idején vállalkozik elsőnek egy bizonyos Kleinod kölcsönkönyvtár megnyitására (1787). Sopron városában.<sup>2</sup> Vidéki vásárosaink — a fennmaradt adatok szerint — eleinte nagyobb buzgalommal fáradoznak kölcsönkönyvtárak létesítésén, mint maga a főváros, ami egyébként érthető, minthogy a kultúrcentrumokban a könyvigények kielégítésének nem egyetlen lehetősége a kölcsönkönyvtár. KLEINOD annyira sietett vállalkozásával, hogy az engedélyezés leérkezése előtt megnyitotta, azonban csakhamar megszűnt kölcsönkönyvtára, melynek okát nem sikerült felderítenünk.

1789-ben létesített olvasókabinétet Győrött MÜLLER FERENC könyvkötőmester, melyről rövidebb cikk keretében PÉCZELI JÓZSEF komáromi folyóirata, a Mindenés Gyűjtemény is beszámol:<sup>3</sup> „Nem régiben Győrben MÜLLER FERENC könyvkötő Úr állított fel ilyen Olvasó Kabinétet, melyben tsak addig is bé-

<sup>1</sup> V. ö. FRANKE, JOHANN: Der Leihbetrieb. Berlin, 1905., VON KNOBLAUCH, WILHELM: Die moderne Leihbibliothek. Leipzig [1909], JESINGER, A.: Wiener Lekturkabinette. Wien, 1928, BIRNBACH, RUDOLF: Die neuzeitliche Leihbücherei. Weimar, 1933, LÖFFLER, KARL: Lexikon des gesamten Buchwesens, Leipzig, II. köt. S. 301—311.

<sup>2</sup> CSATKAI ENDRE: Régi soproni könyvgyűjtők... MKSzemle. Budapest, 1939. III. folyam, jan.-márc. 54—61. l.

<sup>3</sup> Mindenés Gyűjtemény. Komárom, 1789. II. 118—119., 135—136. l.

szedett másfél százból álló új Magyar Könyveket, mellyeket a szomszéd falukba is kihordanak az olvasni szeretők, egy krt. fizetvén egy Könyvtől minden napra. — Itt Komáromban is most szándékozik egy érdemes Hazafi hasonlót állítani... Bár tsak Hazánkknak minden nagyobb városaiban valamely tehetős és érdemes Hazafi, Kalmár, vagy Könyv-kötő, ilyen Olvasó Kabinétet állítana fel [!]... Nem kellene összedugott kezekkel várunk, hogy az eféléket mindenütt tsak az idegenek tsinálják: hanem magunknak kellene iparkodnunk, s' az ilyen Kabinétekba bé-szedett Magyar Könyvekkel Nemzetünket az olvasásra tsalogatnunk.“ A cikk felvilágosítja az érdeklődő olvasót az olvasókabinét szervezetéről is: „Minthogy azokat a' sokféle s' különböző matériákra tartozó könyveket, mellyek minden hónapban szaporodnak, minden különös (egy) személynek megszerezni lehetetlen: a végre gondoltattak ki ezek az Olvasó Kabinétek, mellyek Felső Országokon tsak nem minden Városokban találtnak. A ki illyet állít-fel valamely Városban, igyekszik abba bé-szerezni minden-féle új könyveket, mellyek a különböző ízlésű embereknek gyönyörűséges mulatságot szerezhetnek. A nyomtatásban kiadott laistromokból ki-ki láthatja, mellyik könyv néki való, s ki hozza onnan olvasni, s' fizet tőle 1 krt. napjában. Ez az olvasni szeretőknek nagy ösztön, s' azonban az Olvasó Kabinét Birtokosa is ki-keresi lassanként könyveinek árokat.“ A cikk szerzője egyben sürgeti a magyar irodalom terjesztését, a magyar író pártolását: „Német Országban nem mehet az ember egy nagy városban is, mellyben egy-két Könyv-Áros ne légyen, a' kiknél öt-hat ezer Könyv mindég készen vagyon. Londonban Belle Könyv-Árosnak van 100.000 való különböző Könyve, többnyire pedig mind szépen bé kötve, hogy a vevők Könyv-kötő után ne várakozzanak, hanem egyszeriben az olvasáshoz kezdhessenek... Így boldogítja más Nemezet a' maga Literaturáját, tsak mi Magyarok nem akarjuk előmozdítani a' magunkét.“ — MÜLLER olvasókabinétjének anyagára, a bennfoglalt irodalomra csak következtetni tudunk, minthogy nem maradt fenn róla semmiféle katalógus. KISFALUDY SÁNDOR is MÜLLER kölcsönzőközönségéhez tartozott és így az általa olvasott művekről írt feljegyzéseiből gondoljuk, hogy megtalálta Müller „kabinétjében“ a különböző nemzetek klasszikus íróit (SHAKESPEARE, GOETHE, SHILLER stb.), a népszerű KOTZEBUET, IFFLANDOT, a divatos bécsi írókat

(ALXINGER, RETZER, MAYER, BROCKMANN), a szentimentális regényeket (MME DESHOULIÈRES, CHAULIEUX, BERNIS, BOUFFLERS, BERTIN, PERNY, DORAT stb.); igen fontos egyébként, hogy MÜLLER kölcsönkönyvtárában megvoltak a magyar írók is (v. ö.: PAIS KÁROLY: A két Kisfaludy Sándor. Cegléd, 1937, 5—13. l.). A győri MÜLLER FERENC-olvasókabinét további sorsa már ismeretlen.

Ugyancsak a Mindenés Gyűjtemény 1789. évi folyama ad hírt a győri származású és sopronban letelepedett NÉMETI MIHÁLY kölcsönkönyvtár-tervéről:<sup>1</sup> „Sopronból írják, hogy odavaló becsületes Könyv-kötő, Németi Mihály Úr, Olvasó-Kabinétet kezd állítani, de nem tudja hol és kinél kellene minden új magyar Könyveket meg-szerezni? — Ha minden nagy városokban, mint már javasoltuk, Könyv-árosok volnának, úgy az e'féle Kérdések már nem támasztatnának. Nem is boldogulunk addig, míg némelly érdemes Hazafijak arra a'Haza boldogítására legszükségesebb Kereskedésre nem adják magokat. Míg a'enne, addig mind azoknak, kik e'dologban tudakozódtak, tsak azt felelhetjük, hogy nagy részeket a Magyar Könyveknek Landerer és Müller Győri Könyvkötő Uraknál meg-lehet találni; de sokakat ott sem.“ Németi tudomásunk szerint nem valósíthatta meg tervét.

1790-ben azonban mégis nyílik kölcsönkönyvtár Sopronban, PFUNDTNER MÁTYÁS a tulajdonosa. A Várkerület valamelyik épületében működő olvasókabinétet valószínűleg I. Ferenc rendelete szüntette be.<sup>2</sup> Ennek a kölcsönkönyvtárnak pontosan ismerjük az állományát az 1794-ben megjelent 38 oldalas, 771 könyvet felsoroló nyomtatott katalógusából (*Verzeichniss der Bücher, welche in dem Lesekabinett des Mathias Pfundtner, bürg. Buchbinders in Oedenburg gegen die gewöhnliche Bezahlung eines Kreuzers für jeden Tag oder 30 Kreuzer für einen Monath zum Lesen herausgeben werden. Oedenburg, 1794.*)<sup>3</sup> Éppen úgy, mint a győri MÜLLER olvasókabinétjében, napi 1 krajcár, vagy havi 30 krajcár ellenében olvashatta a közönség HAGEDORN WIELAND, LESSING, SCHIKANEDER, KOTZEBUE, SCHILLER, CERVANTES, MILTON, VOLTAIRE stb. műveit, a francia forra-

<sup>1</sup> Mindenés Gyűjtemény. Komárom, 1789. II. 179., 247—248. l.

<sup>2</sup> CSATKAI ENDRE, i. h. ibid.

<sup>3</sup> L. a katalógus egy példányát az Orsz. Széchényi Könyvtárban.

dalommal foglalkozó egykorú irodalmat, szakmunkákat, csak magyar írókról nem számol be a katalógus, amiből nyilvánvaló a magyar könyvek hiánya.

Magyar könyvekből álló kölcsönkönyvtárat alapít 1793-ban Pesten MOSSÓTZI INSTITORIS GÁBOR könyvkötő; a „magyar“ olvasókabinét berendezése német mintára készült: az olvasási díj egy napra itt is 1, egy hónapra pedig 30 krajcár volt. A könyvtár jegyzéke (Pest, 1793) 272 tételről tanuskodik: „erkölcsi“ könyvek, prédikációs könyvek, levélkiadványok, versgyűjtemények, regények, víg- és szomorújátékok, különféle krónikák, históriai és történeti munkák, orvosi és egyéb művek. MOSSÓTZI könyvtárának állománya megközelítő képet nyújt a korizlésről és igényről.

A XIX. század elején létesülő olvasókabinétek alapjában véve már mai értelemben vett kölcsönkönyvtárak. Ekkor már szigorú helytartótanácsi rendeletek szabályozzák a fővárosban és a vidéken felállítható kölcsönkönyvtárak számát és helyét. Az 1811. évi március 26-án kelt 7247. sz. ht. rendelet kimondotta, hogy Pesten két kölcsönkönyvtár állítható fel azon feltétellel, hogy sem nyilvános olvasóteremmel, sem pedig tudományos egyesülettel nem kapcsolhatók egybe (nec in conclave lecturae — Lese Cabinet — nec alios literariorum coventuum usus convertantur). Még ugyan ebben az esztendőben MÜLLER JÓZSEF, az ismert pesti könyvkereskedő, HARTLEBEN KONRÁD ADOLF üzletvezetője kölcsönkönyvtár létesítésének engedélyéért folyamodik a helytartótanácsához. A vállalkozáshoz szükséges tőke rendelkezésére állott. Magas pártfogója is volt gróf BATHYÁNY VINCE és gróf SÁNDOR VINCE személyeiben. A helytartótanács nem zárkózott el kérése elől, azonban igen súlyos anyagi feltételekhez kötötte az engedélyt: először is 400 frt. biztosítékot kellett fizetnie a helytartótanács pénztárába, ezenkívül pedig évenként 150 forintot a váci siketnémák intézetének. A kölcsönkönyvtár kicsi forgalma nem bírta el a nagy megterhelést és 1815 végén be kellett zárni a kapukat. MÜLLERT vállalkozásának eredménytelensége már 1812-ben arra készítette, hogy könyvkereskedői engedélyért folyamodjék a helytartótanácsához és könyvkereskedését meg is nyitotta a Ferenciek terén lévő JANKOVICH-féle házban.<sup>1</sup> Ugyanitt volt MÜLLER kölcsönkönyvtára is, melyet töb-

<sup>1</sup> V. ö. GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest, 1930. 85. l. Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai.

bek között a Fővárosi Könyvtár Budapesti Gyűjteményében őrzött és MÜLLER által nyomtatásban közrebocsátott 125 esztendőös kölcsönzési szabályzat is tanúsít: „*In Joseph Müllers öffentlicher Leihbibliothek in Pest, auf dem Fanziskaner-Platz, im von Janakowitischen Hause werden Bücher zum Lesen ausgeliehen.*<sup>1</sup> A szabályzat 9 pontja sok tekintetben megvilágítja a kor kölcsönkönyvtárának szervezetét, ugyanakkor MÜLLER kölcsönkönyvtárának megismertetéséhez is fontos adatunk. Az első pontból megtudjuk, hogy a kölcsönzési díj a kötetek számától függően emelkedik, illetőleg csökken; minél több kötetet akart valaki kölcsönözni, annál magasabb a díj. A belépéskor MÜLLER betétet fizettetett a kölcsönzővel, melyet természetesen a kötetek visszaszolgáltatásakor, illetőleg, huzamosabb kölcsönzés esetén, a tagság megszűntekor a könyvtár visszafizetett, a kölcsönző pedig ugyanakkor visszaadta a kölcsönzésre jogosító heti-, havi-, vagy évi kártyát. MÜLLER könyvtárának nyomtatásban megjelent katalógusa is volt (v. ö.: 4. pont!); a 12 ív vastag, kötött katalógust, mely alfabetikusan és szakrendszerben tájékoztatta a közösséget az állományról, minden kölcsönzőnek 1 frt. 15 kr.-ért meg kellett vásárolnia, hogy a vezetőségnek előterjessze könyvigényét. Az igénylési lapon legalább 20 műnek kellett szerepelnie, hogy az igénylő az óhajtott művek valamelyikét feltétlenül kézhez kaphassa, „denn so ist nur die Zufriedenheit des gebildeten Publikums zu erreichen“ — írja a szabályzat. A kölcsönzést vásár- és ünnepnapok kivételével bonyolították le. Egyszerre legfeljebb három művet lehetett kölcsönözni. A nagyon keresett művek használata — bár több példányban állott a közönség rendelkezésére — korlátozott volt: MÜLLER legfeljebb három hétben állapította meg a kölcsönzési időtartamukat. Igen szigorúan jár el a könyvtár a kártokozókkal: „Alle Bücher, welche mit Tinten-, Tabak-, Oehl- und anderen Flecken, mit Verstümmelungen jeder Art . . . zurückgebracht werden, werden nicht mehr angenommen (a katalógusnak ez a pontja, 6. p., csupa kövér betű), sondern sie müssen nach dem vollen Ladenpreise ersetzt werden, für welchen die deponirte Einlage nur als Anschlagzahlung betrachtet wird. Eben so zieht der Verlust eines einzelnen Bandes aus irgend einem Werke ebenfalls den Ersatz des

<sup>1</sup> A 16<sup>o</sup> könyvecskének nincsen címlapja és az impresszum adatait nem sikerült máshonnan sem megállapítanunk.



ganzen, nicht bloss des verlorenen Theiles, im Ladenpreise nach sich, wofür übrigens dem Beschädiger die anderen Theile zu dienen stehen. Die Versicherung, das Buch, oder den verdorbenen Theil selbst wieder zu schaffen, kann nicht angenommen werden.“ Kettőzött szigorral ellenőrizték a vidéki kölcsönzést, mert a kölcsönkönyvtár csak a rend és a pontossághoz ragaszkodva tehet eleget feladatának, mely MÜLLER szerint: „Der Unternehmer hat keinen höheren Zweck, als die Zufriedenheit des gebildeten, und nach Bildung strebenden Publikums. Er wird daher alle seine Kräfte aufbieten, diese Leih-Bibliothek ununterbrochen zu vermehren, um sowohl durch Vergrößerung der Zahl, als durch eine zweckmässige Auswahl der Bücher, für die Belehrung, wie für die Unterhaltung des Lesers zu sorgen.“ — Müller könyvtárának gazdagságára a tulajdonos kiváló szakképzettsége enged következtetni; HARTLEBEN KONRÁD ADOLF egykori cégvezetője kiválóan ismerhette kora külföldi könyvtermését is, valamint a hazai olvasóközönséget és így minden valószínűség szerint, igyekezett az igényeket kielégíteni.

MÜLLER kölcsönkönyvtárának működésekor az országban négy ilyen intézmény állott fenn, MÜLLERÉVEL együtt kettő Pesten, egy-egy Pozsonyban és Budán. Ekkor a helytartótanács nem is engedélyezte nagyobb számban felállításukat és ennél fogva elutasította a Németországból Sopronba származott KILIÁN KÁROLY hasonló kérését is.<sup>1</sup>

Még egy kölcsönkönyvtárral kívánunk foglalkozni, melyet — annak ellenére, hogy 1838-ban létesült — tulajdonosa, a kor legjellegzetesebb könyvkiadója, HECKENAST GUSZTÁV „nálunk elsőnek“ mond. A fentiek alapján az „elsőséget“ kétkedéssel kell fogadnunk,<sup>2</sup> azonban, ha az elsőség a kölcsönkönyvtárnak még európai viszonylatban is páratlan gazdagságára vonatkozik, nem vitathatjuk azt el HECKENASTTÓL. Szakkörökben közismert a HECKENAST-féle kölcsönkönyvtár létesülésének története: az 1838-as pesti árvíz a könyvkereskedő gyönyörű és igen gazdag könyvraktáraiban is kíméletlenül pusztított. Heckenastot nem bénította meg a szerencsétlenség: megrongált könyveit kitergette,

<sup>1</sup> CSATKAI ENDRE, i. h. 60. l.

<sup>2</sup> SZEMZŐ PIROSKA: Heckenast Dezső. Heckenast Gustáv. MKSzemle. Budapest, 1938. LXII. év. ápr.—jún. 187—190. l.

megszárította a városligetben és olcsón árusította. A megmaradt példányokból létesítette azután kölcsönkönyvtárát, melyet természetesen alaposan kiegészített és később is újabb és újabb anyaggal gazdagított. HECKENAST tulajdonképen már az árvízveszedelem előtt foglalkozott a kölcsönkönyvtár gondolatával s már 1837-ben megfolyamodta a helytartótanácsi engedélyt azzal a megokolással, hogy a közönség a magyar könyveket magas áruk miatt nem vásárolja s ezúton érdeklődésüket jobban felkeltenék. A helytartótanács 1838. jan. 23-án megadta az engedélyt<sup>1</sup> s ennél fogva a kölcsönkönyvtár 1839. jan. 1-én megnyitott. — HECKENAST körlevélben hívta fel a közönség figyelmét vállalkozására: „Alulírott ajánlja január 1. 1839. megnyitott és már teljesen elrendezett 8000 kötet magyar, német, francia, angol és olasz könyvekkel s 50 legválogatottabb magyar és német folyó- és havi iratokkal ellátott „Kölcsönző-könyvtárát“. A Váci-utcában, a „Nádor“ vendégfogadó átellenében (hátról az udvarban). Ezen intézet célja, az eddig annyira érzett hiánynon segíteni, egy fővárosunkban mind ez ideig nem létezett vállalatot létrehozni...“<sup>2</sup> Ezt a körlevelet a *Börsenblatt* 1838-i évfolyama is hozta (HECKENAST 1836 óta tagja volt a lipcsei Börsenvereinek és így állandó összeköttetésben állott a Német- és más országok könyvkereskedőivel és kiadóival!). Ugyancsak a *Börsenblatt* közli 1838-ban a HECKENAST kölcsönkönyvtára állományának gyarapítását célzó hirdetést is: „Erste grosse Leihbibliothek in Pesth. — Bei bevorstehender Begründung dieses Etablissements ersuche ich alle Herren Verleger von Unterhaltungsschriften mir Ihre Verzeichnisse unter Angabe billigst gestellter Partie-Preise schleunigst zukommen zu lassen. Auch reflektiere ich auf Partie-Anträge von Antiquar- und Sortimentshandlungen und wünsche mich mit solchen Herren in Hinsicht meines ferneren Bedarfs für die Leihbibliothek in Einverständnis zu setzen. Pesth, 1. Nov. 1838. Gustav Heckenast.“ — A kölcsönkönyvtár állományáról természetesen a HECKENAST által közrebocsátott lajstromok nyújtanak teljes képet, melyeknek állandó gyarapítását pótfüzetekkel tartotta nyilván. A szakköröknek több

<sup>1</sup> Pestvárosi Levéltár. Relations a. n. 2263.

<sup>2</sup> V. ö. SENNOVITZ ADOLF: Az első magyar kölcsönkönyvtár. Corvina. Budapest, 1885. 3. sz. 11. l., ———: Az első kölcsönkönyvtár Budapest. Corvina. Budapest, 1886. 13. sz. 50. l. — A körlevél egy pld. a Magyar Könyvkereskedők Egylete Archivumában.

példányban és több kiadványban sikerült a katalogusokat megőrizniök; vannak eredeti fűzött és kötött példányok, olyanok melyek az egész állomány pontos jegyzékét adják és olyanok is, melyek csak a francia, angol és olasz könyveket sorolják fel. Amazok 312, ezek 86 oldal terjedelműek. A jó kiállítású, 8° alakú katalogusok a Kir. Egyetemi nyomda- és LANDERER ÉS HECKENAST nyomdájában készültek. Bevezetesképen közlik, hogy a könyvtár „német, magyar, francia, angol és olasz irodalmat nyújt az olvasóközönségnek — a klasszikusokat éppenúgy, mint a könyvújdonosságokat — mégpedig eredetiben“; itt olvashatjuk a hat pontból álló kölcsönzési szabályzatot is, melyre — minthogy nagyon hasonló MÜLLER JÓZSEFÉHEZ — nem térünk ki.<sup>1</sup> Azután következik az anyagot hét szakra osztó tartalomjegyzék: I. Életrajzok és történelem, II. Földrajz, föld- és népismeret, útleírások, III. Nevelésügyi és ifjúsági munkák, IV. Regények és egyéb szórakoztató olvasmányok, V. Szépirodalmi művek, költemények és egyéb munkák, VI. Színház, VII. Folyóiratok. E szakbeosztáson belül alfabetikus sorrendben következnek a könyvek, melyek előtt a numerusok igazolják, hogy a kölcsönkönyvtár raktárában numerus currens szerint állottak a művek. Az állomány roppant gazdagsága lehetetlenné és egyúttal szükségtelenné is teszi, hogy részletesen, szerzők, illetőleg címek szerint soroljuk fel a könyvtár anyagát. Elegendő és kimerítő annyit megjegyeznünk, hogy a fent sorolt nemzetek legjobb szép- és tudományos irodalmát nyújtotta közönségének. A folyóiratok közül Berlin, Bécs, Stuttgart, Leipzig, Karlsruhe, Frankfurt a. m., Braunschweig, Brünn, Hamburg, Hannover, Mainz, Kassel, Grätz, Altona, Agram, Danzig, Prága és egyéb külföldi nagy városokban megjelenteket járatta (természetesen magyarokat is); a szépirodalmiakat éppen olyan nagy számban, mint a tudományosakat, a szaklapokat és a szórakoztatókat. Állíthatjuk, hogy HECKENAST kölcsönkönyvtára népszerű volt, mert az irodalomért és a közönségért szívesen hozott áldozatot és könyvtárában a művelt rétegek mellett, a nép is megtalálta olvasnivalóját, anélkül, hogy a könyvtár tudományos színvonalát ve-

<sup>1</sup> A katalogusok különböző példányai megtalálhatók az Orsz. Széchényi Könyvtárban, az Egyetemi Könyvtárban, a Franklin Társulat Archivumában stb. Ezek a katalogusok valamennyien már EDELMANN KÁROLY kiadásában megjelent utánnnyomások, melyekre még visszatérünk.

széleztette volna. HECKENAST könyvtára a nép széles rétegében nevelt olvasóközönséget.

HECKENAST 1847 folyamán, hosszú és munkás könyvkereskedői mult után megvált kölcsönkönyvtárától és az üzletével együtt a lipcsei származású EDELMANN KÁROLY könyvkereskedősegédnek adta át (EDELMANN 1848. júl. 18-án folyamodott a pestvárosi tanácshoz a könyvkereskedői jog átruházásáért), melyet ismét körlevéllel tudatott az olvasóközönséggel: „Pesth am 1. Juli 1848. Mit Gegenwärtigen zeige ich Ihnen ergebenst, dass ich meine hiesige Sortiments-Buchhandlung und Leihbibliothek dem Herrn Carl Edelmann ohne Aktiva käuflich überlassen habe. Carl Edelmann ist zwar schon seit Anfang des vorigen Jahres im Besitze des Geschäftes, die öffentliche Übertragung ward aber durch das bisherbeobachtete engherzige Verfahren der Behörden so sehr verzögert...“ EDELMANN a kölcsönkönyvtár átvétele után szintén nagy gonddal őrködött az intézmény felett, gyarapította és igyekezett az aktuális szükségletet ellátni. A katalógusokat HECKENAST szellemében többször kiadta.<sup>1</sup> Ekkor a helytartótanács már nem ragaszkodik olyan szigorral a kölcsönkönyvtárak kötött számához és a 19. század második felétől kezdődően mind nagyobb és nagyobb számban létesülnek kölcsönkönyvtárak, mely természetesen a kor szellemi emelkedésével, valamint irodalmunk gazdag fejlődésével magyarázható.

Ma mintegy húsz nagy magánkölcsönkönyvtár és talán még-egyszerannyi kisebb működik a főváros területén. Vidéki városainkban is mindenütt foglalkoznak könyvkölcsönzéssel az ott megtelepedett könyvkereskedők. Egy időben sokan a kölcsön-

<sup>1</sup> Bücher-Verzeichniss der Leih-Bibliothek von Carl Edelmann und Comp. (vormals Gustav Heckenast), in Pest, Waiznergasse Nr. 15, dem Hotel „zum Palatin“ gegenüber, rückwärts im Hofe. Ofen, 1848. Gedr. in der königl. Universitäts-Buchdruckerei. — Preis 24 kr. Conv. Mze. — Az 1851-ben megjelent katalógust már Pesten nyomta a Landerer és Heckenast-féle nyomda. 8°, [4] 308 l. Pk. és 8°, [4] 312 l. Fűzve. — A francia, angol és olasz könyvek katalógusa francia nyelven: Catalogue des livres français, anglais et italiens, qui se trouvent au cabinet de lecture de Ch. Edelmann et Comp., (ci-devant Gustave Heckenast) à Pest Waiznergasse Nr. 15, vis-à-vis de l'hotel „Palatin“ au fond de la cour. Pest, 1851. Ipmr. de Landerer et Heckenast. Prix 10 kr. C. M. 8°, 80 l. — Az 1855-ben megjelent példány terjedelme 86 [2] l. Mindkét példány fűzött.

könyvtárak ellen érveltek: az írók és kiadók attól tartottak, hogy ez az intézmény lényegesen csökkenteni fogja vásárlóközönségüket, az etikusok a közerkölcsromboló munkáktól félték, a higienikusok az epidémiák terjesztőjét látták a kölcsönkönyvtárakban, stb. stb. Az ellenérvekre tulajdonképpen nem is azok cáfoltak rá, akik rámutattak arra, hogy a kölcsönkönyvek jó reklámot jelentenek íróknak, kiadónak egyaránt, hogy az erkölcsromboló munkák nemcsak a könyvtárakból, de az irodalmi piacról is írtandók, vagy hogy a baktériumok a közegészségügyet az élelmiszerpiacokon még inkább veszélyeztetik, mint a könyvpiacokon, ahol egyébként ez a veszedelem minimális; a cáfolat legerősebb érve a kölcsönkönyvtárak elterjedése, a használat volt.

SZEMZŐ PIROSKA.

## KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

### A Budapesti Olasz Könyvkiállítás

A katonailag, gazdaságilag és társadalmilag újjáépülő Itália fel-lendülésében a könyveknek igen fontos és fokozott szerep jutott. MUS-SOLINI híres tanítása szerint is csak az a hűséges építő és jó fasiszta, aki egyik kezében puskát, a másikban pedig könyvet tart. A könyv szeretete és a szellemi élet megbecsülése igen szoros tartozéka az új olaszoknak és ezért a fasizmus robbanó erejét és új stílusát egyaránt alkalmazták az új olasz élet elméleti és gyakorlati terén, s ez a hatalmas lendületű erő a szellemi élet terén is nagy eredményeket ért el.

Az új Itália az impériumkialakítás lázas munkájában nemcsak vá-rosokat épített és az olasz élettér rendjét állította helyre, hanem sok évszázados küldetését továbbra is nemesen betöltve, írói, művészei és tudósai munkásságával olyan nagyszabású dolgokat létesített, melyek az olasz határokon túl élő népek számára is az újfajta műveltség szem-pontjaiból is egyetemesen hasznosak. Ezek dokumentálására, az olasz népművelési minisztérium a külügyminisztérium és a közoktatásügyi mi-nisztérium közreműködésével, újabban a Külföldi Művelődési Kapcsolatok Olasz Intézete vándorkiállítások formájában nagyszabású könyv-bemutatók rendezését határozta el. E célnak megfelelően került egy megelőző belgrádi és egy zágrábi kiállítás után Budapestre is ez az ünnepélyes hangulatú és nagyszabású bemutató, mely főleg az utolsó két évtized olasz művelődéséről és könyvtermeléséről akart számot adni az olasz nyelv és műveltség sok ezer magyar barátja számára.

Az új olasz könyvtermelés diadalmas bemutatását Budapest után Madridban és több más nyugati nemzet fővárosában is tervbe vették. Az olasz könyvnyagnak a nyugati népek előtt történt budapesti be-mutatójával az olaszok nemcsak az irántunk érzett baráti szeretetüknek akarták látható jelét adni, hanem ezzel egyúttal annak a friss törekvésű magyar szellemnek a megbecsülését és elismerését is adták, mely magyar szellem sok évszázadon át számos esetben a többi európai nemzeteket megelőzően elsőnek vette át a megújuló olasz kultúra új törekvéseit és eszményeit.

A budapesti olasz könyvkiállítás értékének elismerése és jelentőségének erős hangsúlyozására a Magya. Nemzeti Múzeum díszterme nyílt meg. Úgy ez, mint a hatalmas zászlókkal díszített épület hatásos külső keretét adta ennek a szép és ritka szellemi követjárásnak.

Az utolsó húsz évben megjelent s a könyvkereskedésekben, a hivatalokban és az otthonokban élő és dolgozó könyvek nagy csoportján kívül az olasz könyvtárakból is összeszedtek és összeállítottak egy oly kisebb gyűjteményt, mely a „családfáját“ alkotja az olasz könyveknek és amely hatalmas erővel demonstrálja az olasz könyvkiadás sok és változatos nyomdai újításon keresztül történt fejlődését és erősödését az egész világon. Ebben az összeállításban szubjektív magyar szempontból is igen fontos volt mindjárt az első helyen kiállított könyv. Ez a Rómában 1467-ben legrégebben nyomtatott CICERO-könyv különösebb meghatottságot keltett a látogatókban, mert hiszen kerek félévezreddel ezelőtt HESS ANDRÁS révén innen indult ki a magyar nyomdászat is. Igen érdekes volt találkozni az 1499-ben nyomtatott *Missale Romanum*-mal is, mert Velencében ugyanott készült a *Missale Strigoniensis*-ek hatalmas tömege is; még a képdíszítés is azonos volt. Ezek a könyvek és a Magyarországra vonatkozó földrajzi és történeti többi munkák, valamint a XVII. és XVIII. századi olasz jelentések, naplók és eposzok a magyarországi háborúkról nemcsak tartalmi vonatkozásaik miatt voltak érdekkeltők, hanem azért is, mert kitűnően példázták azt is, hogy ezek szépséges betűtípusait az antiqua cicerótól kezdve a szép bodoni betűkig mily sokszor vették mintául és követendő például a magyar nyomdászok és ezzel sikerrel szorították szűkebb körre és tartották távol a szélsőséges gotikus és a kurzív betűket. A bemutatott régi olasz könyvekből közvetlenül ismerhettük meg ismét azokat az olasz könyvnyomtatóműhelyeket, melyek délen határt szabtak és nekünk a multban is irányt adtak a nyugodtabb és művészebb betűtípusokra. Ezekből mai nyomdászaink is bizonyára okulni fognak és a szertelenségekből visszakanyarodva jobban ápolhatnák és folytathatnák a félézeréves olasz és magyar könyvkultúra nemes hagyományait.

Ez a kis bevezető rész nemcsak az olasz könyvnyomtató munkásság négyszáz esztendejébe engedett rövid bepillantást, hanem jóformán önkéntelen bemutatója is volt annak, hogy Itáliát és Magyarországot a nyomdászat terén is mily szoros kapcsolatok fűzték össze a századok folyamán.

A Magyar Nemzeti Múzeum emeleti előcsarnokában rendezett régi könyvbemutatón kívül a díszteremben elhelyezett modern könyvkiállítás volt a tulajdonképeni látványosság. A modern kiállítások befogadására közismerten alkalmatlannak tartott múzeumi díszterem teljesen átvarázsolódott s modern beépítményeivel pompás térül és ke-

retül szolgált. A régi díszterem falainak eltüntetésével, új eszközökkel való semlegesítésére és felhasználására az olaszok olyan példát mutattak, mely idáig magyarországi könyvkiállítások rendezésénél teljesen magában álló.

A fasizmus mint újító mozgalom, a gondolattól jóformán azonnal a cselekvéshez fordult s belátta, hogy gyors és teljes sikert külföldi könyvkiállításain is csak akkor ér el, ha a külföldre küldött könyveit nem engedi az idegen nemzetek többnyire mult századvégi, esztétikailag, építészeti és művészeti is már teljesen lejárt kiállítási termékek ódon díszei között befulladásni vagy elhervasztani. Az olaszoknak itt is újat kellett kezdeményezniök és kigondolniok, mert a multban készült alkalmi kiállítások helyhez kötöttek voltak és csak egyszeri életre hívták őket létre. Egységes hatású, költségkímélő, rövid időközökben is gyors és jószállítású és gyakori változtatású kiállításaik részére tehát olyan beépítéseket és felépítéseket terveztek, melyek röpké órák alatt szétszedhetők és újra összeállíthatók. A budapesti könyvkiállításuk beépítési anyaga teljes sikerében mutatja ilyen irányú törekvéseiket. Vékony léckeretek gazdaghatású (és mégis olcsó) vélumaival és drapériáival nagyszerűen leplezték a belgrádi Kalimegdánon levő kiállítási csarnok ódon díszzeit, majd a zágrábi nyolcszögű terem szögleteit s végül a Magyar Nemzeti Múzeumunk díszcsarnokának márványburkolatát és egyenetlen falsíkját. A léckeretezés felső végén elhelyezett apró reflektorok tömegeivel a beépítés minden kívánt pontját a megfelelő világitással tudták ellátni. Ezekhez illesztették azután a célnak megfelelően és szellemesen szerkesztett szekrényeket és tárlókat. Ezek olcsó anyaga puhafából és kevés vasalkatrészből állott. Hátsó faluk vékony lécekkel volt borítva s ezek egyszerű művészi hatásuk mellett azzal a roppant gyakorlatiassággal is voltak kombinálva, hogy egyúttal a könyvtartó bádoglemezkének is tartóik voltak. Mindegyik könyvnek külön bádoglemezcskája volt, mely a könyv mérete és nagysága által kívánt módon könnyen volt elhelyezhető. A szekrények „fenekeli” hiányoztak, s így a félmagasságban elhelyezett s alul nyitott szekrényekbe be lehetett nyúlni. Ezzel jóformán minden egyes könyv a látogató által hozzáférhető volt. Szokatlan és igen jóleső érzés volt látni — elsőízben Magyarországon —, hogy a kiállított tárgyakat az érdeklődők kézbe vehették, belelapozhattak és át is tanulmányozhatták azokat. Megható volt a rajongás és az a szeretet, amellyel a látogatók kézbe vették az egyes műveket. Látható volt, hogy elég sokan vannak, akik idáig még nem tudtak hozzá jutni olasz könyvekhez és így még nem adatott meg nekik tudni azt, hogy mit művelnek az olasz szellemi élet vezetői.

A kiállítás 100.000 líra értékű könyvanyagával tulajdonképen csak nagy vonásokkal vázolta azokat az eszmei és lelki, valamint technikai



alapelveket, melyek a fasiszta Itália könyvkiadását irányítják. A magyar élet jóleső igazolása volt meggyőződni arról, hogy mostani elszegényedett és megtépett állapotunkban is még mindig mennyire otthonosak vagyunk az olasz kultúrában és műveltségben. A mostoha viszonyok sok mindentől megfosztottak és elszigeteltek bennünket, de római intézetünk, egyetemeink és tudományos intézeteink révén az újszellemű olasz műveltség könyvei még utat találnak hozzánk és izzón tartják a parazsat. A kiállításra került HOEPLI, *Politecnica*, VALLARDI, *Libreria*, TREVES, BOMPIANI, MONDADORI, BOCCA, CEDAM, ZANICHELLI, CAPPELLI, AGOSTINI, POZZI, GIUFFRÈ, valamint az olasz állami és az olasz királyi akadémiai kiadványok nemcsak a magyar tudományos élet egyes szerencsés előtti, hanem a magyar közönség széles rétege által jól ismert és gyakran használt művek és régi jó barátok. Külön érdeklődést és nosztalgiát keltett a kiállításnak az a csoportja is, mely a *Natura* és *La Rivista illustrata del popolo d'Italia* többnyire színes címlapjaiból, rajzokból, az ALINARI-cég által művészeti emlékekről és a LUCE-nak az állami intézményekről, az újabb és nagyobb szabású régészeti felfedezésekről, táj- és csoportfelvételeiből állt, s mely az olasz nyomdaipar fejlettségének bemutatásán kívül a látogatót főleg a mai Olaszország hangulatába akarta belevinni.

A könyvkötések bemutatott szép példái az olasz művészetnek a szertelenségektől való elfordulásáról és a túlzott futurista ábrázolásoktól való eltéréstől tanuskodnak. A túlzások helyett újabban gyakran alkalmazzák hazai műkincseik egyes jellemző motívumait. A vonalak összeállítása most már nyugodtabb és ezzel olyan egységet tudnak létrehozni, mely színösszeállításában is kedvesebbé teszi az olasz kötéseket a rikító északi kötésekkel szemben. Különösen sikeres volt BADOGLIO tábornagy *La guerra d'Etiopia* című művének vonalas modern díszű kötése. A föltörő Itália föltörő kötéskultúrájának remek példái voltak azok a kötések, melyek a nálunk divatos egysíkú bőrintarziás kötéssel ellentétben bámulatos technikai és művészi türelemmel eszközölt bőrfelrakással készültek. Ezt az ősi technikát félévezredes alvás után JASCHIK ÁLMOS kezdte feléleszteni, de szerfölött költséges volta miatt abba is hagyta. Tavaly, félévi munka után, RICHTER ALADÁR tervei alapján készült egy „*Magyar Evangélium*“, mely a bemutatott olasz példányok között is nemcsak hogy megállná a helyét, hanem vezetőszerepet kapna. Nálunk tengődik ez a technika, Itáliában azonban jó melegágya van és szépen virágzik is.

A fasiszta Olaszország könyvkiállításának díszhelyén fotomontázsos térben, a fasiszta Itália megteremtőjének nagyarányú és forrongó erjedésű eszméit tartalmazó művei voltak tizenegy kötetben kiállítva. Vele szemben, a terem túlsó falánál az *Enciclopedia italiana di scienze lettere*

*ed arti* 36 kötetes, befejezett, óriási opusa állt. Ezt a munkát az olasz technikusok és tudósok nyolc év alatt hozták létre. Bámulattal álltunk meg előtte: a fasiszta korszak roppant bizonyágtételül és örök dicsőségül készült. Rettenő erővel kelti fel a látogatóban a latin lélek örök tiszteletét és hangos szóval hirdeti az olaszok mohó érdeklődését a betűkbe rögzített gondolat iránt.

Egy feltörő nagy nép erejét éreztük a messze távolokba és jövőkbe sugározni.

MIHALIK SÁNDOR.

## KÉT KÖNYV ÚTJA.

### Egy kassai kódex útja a XV. században.

RÉCSEI VICTOR „*A kassai püspökségi könyvtár codexeinek és incubulumainak jegyzéke*“ című könyvében egy 1378-ból származó kódexet ír le, mely főleg aszkétikus műveket tartalmaz, és B<sub>3</sub> jelzettel van ellátva. A kötet utolsó lapján azt a bejegyzést olvassuk: „dominis Karthusiensibus“, a hátulsó könyvtábla belső bőrburkolatán pedig, RÉCSEI szerint: domine Maguntie Ptribus Karthusiensibus, (RÉCSEI 6. l.).

A kódex tartalmilag teljesen megegyezik azzal a kódexszel, melyet az aggsbachi karthauzi kolostornak a XV. század második felében készült könyvtárjegyzéke ír le. Egymás mellé állítjuk a kassai kódex leírását (RÉCSEI szerint) és az aggsbachi kódex tartalomjegyzékét (GOTTLIEB: *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs* I, 535 alapján):

RÉCSEI i. mű, 4—6.

Inc. libellus abbatis usaac Syrie de accessu animae ad deum.

Inc. liber sancti Augustini de spiritu sancto.<sup>1</sup>

Aurelii Augustini liber incipit qui vocatur Enchiridon.

Incipit liber Augustini de medicina anime.

Incipit libellus boetij de summa Trinitate.

GOTTLIEB, i. mű I 535, 21—35 Item libellus Ysaac de accessu mentis ad deum, qui distinctus est per sermones cum tabula.

Ibidem liber Augustini de spiritu et anima.<sup>1</sup>

Ibidem liber encheridion Augustini.

Item liber Augustini de medicina anime.

Ibidem libellus Boecii de summa Trinitate.

<sup>1</sup> A cím, melyet a kézirat maga ad e műnek, téves; amint a RÉCSEINél közölt „incipit“ bizonyítja (quoniam dictum est mihi, ut me ipsum cognoscam...). Tényleg a „de spiritu et anima“ című műről van szó, (lásd MIGNÉ PL 40, 779. ss.) mely különben nem Sz. Ágostontól, hanem clairvauxi Alchertól való.

- Incipiunt meditationes beati Bernhardi. Ibidem meditationes beati Bernhardi:  
Multi multa sciunt, alias b. Augustini.
- Incipit planctus Bernhardi. Ibidem planctus beati Augustini.
- Incipit Secundus philosophus. Ibidem Secundus philosophus.
- Iob. querebas in libros spem qui iudicas...<sup>1</sup> Ibidem quidam tractatus de conscientia.<sup>1</sup>
- Incipit scala beati Bernhardi. Ibidem scala beati Bernhardi.
- Hec est oratio dominicalis precellens omnes alias.<sup>1</sup> Ibidem expositio sanctorum patrum super 'Pater noster'.
- Utrum beata Christi anima in eterna sapientia cognoscat omnia cognoscibilia. Ibidem questio beati Thome de Aquino, utrum beata Christi anima in eterna sapientia cognoscat omnia cognoscibilia.
- .. Explicit sermo de assumptione gloriosae Virginis. Ibidem sermo de assumptione beate virginis.
- ... Explicit sermo de anima. Item sermo de anima.
- (Ugyanezen a lapon van néhány idézet a szentírásból, majd Sz. Christostom, Rabanus, Augustinus és Berhardtól.) Item quaedam notabilia diversorum doctorum.
- Sancta intemerata dei genitrix. (E részben Szűz Mária allegoricus képekben van feltüntetve.) Ibidem tractatus de diversis nominibus beate virginis figurative in veteri testamento expressis.
- (A „hoc opus est Bona cardinalis“ megjegyzés, melyet Récsei itt közöl. Talán arra az önálló szakaszra vonatkozik, melyről az aggsbachi jegyzet itt beszél. Ibidem informacio Bonaventure de accessu ad missam.
- Sciendum est breviter pro quibus casibus...<sup>1</sup> Tractatus de casibus reservatis.

Teljes a megjegyzés. Ebből azonban még nem következne az, hogy egy és ugyanarról a kódexről van szó. Bár nagyon ritkán fordul elő az az eset, hogy a késői középkor gyűjtőkódexei teljes egészükben vannak lemásolva egy másik gyűjtőkódexből — ugyanabban a sorrendben, ugyanazzal a tartalommal —, mert a legtöbb esetben a kódex írója vagy rendelője tetszés szerint válogatja ki más kódexekből azokat a műveket, melyeket új kódexegységgé foglal össze (ez adja ezeknek a kódexeknek egyéni jellegüket, szellemi személyességüket), mégis elképzelhető, hogy a jelen esetben, a szokástól eltérően, az egész kódexegységre kiterjedő, pontos másolással állunk szemben. Hogy ez mégsem így van,

<sup>1</sup> Itt mindenütt a kézirat nem címekeket ad, hanem csak az incipit-et. Ezeknek a tartalma azonban mutatja, hogy az aggsbachi könyvtárjegyzékben közölt címek igenis ezeknek a műveknek felelnek meg.

hogy a kassai kódex azonos az aggsbachi könyvtárjegyzékben említett kódexszel, azt bizonyítja a B<sub>3</sub> jelzet, mely a kassai kódexen található. Az aggsbachi könyvtárjegyzék tudniillik a könyveket az elhelyezésük sorrendjében sorolja fel, és ezt a jelzetükben is kifejezi. A betűk az állványokat jelentik (ez másutt is így van; a bécsi domonkosoknak a XV. század végén készült könyvtárjegyzéke [GOTTLIEB i. mű. I. 289] szintén betűkkel jelzi a „pulpetum“-okat) a betűk után következő számok a polcokat, melyeket a jegyzék „almariáknak“ nevez. A H<sub>9</sub> jelzésű „almáriá“-nál, melyben csak két könyv szerepel, azt jegyzi meg a könyv-lajstrom: *Ibi mittatur spacium, si forte aliquando emantur <libri> pro ista almaria complenda* (GOTTLIEB i. mű I. 527, 11) Magukon a könyveken legtöbnyire csak az állvány és a polc jelzése volt látható (amint ezt a bécsi állami könyvtárban megőrzött könyvek alapján meg lehetett állapítani), ritkábbak azok az esetek, ahol a könyveknek a sorszám — az almárián belül — a kötetben is látható (GOTTLIEB i. mű I. 528. 7—13). És ime: a szóban levő kódex az aggsbachi jegyzék szerint a B jelzésű állvány 3. polcának 7. kötete. A kódex tehát a XV. század második felében az aggsbachi karthauzi kolostor könyvtárában volt.

A bécsi állami könyvtár 1265. számú kódexe szintén Aggsbachból való, és ennek ellenére mégis azzal a bejegyzéssel van ellátva: *Iste liber est fratrum Cartusiensum prope Pragam.* (GOTTLIEB i. mű I, 524). Ennek a körülménynek a magyarázata az: A prágai karthauzi kolostort a husziták rombolták szét 1419-ben, a szerzeteseknek egy része az aggsbachi karthauzi kolostorba menekült; magukkal hozták könyveiket, és ezeket — valószínűleg az eltartásukért való ellenszolgáltatásként — zálogba adták az őket befogadó kolostor könyvtárába. Erről számol be a bécsi állami könyvtárnak egy — szintén aggsbachi eredetű — kódexének a bejegyzése, melyből kiderül, hogy annak a kódexnek is (a bécsi állami könyvtár 1668. számú kódexe) hasonló sorsa volt: *Iste liber — úgy szól a bejegyzés — pertinet ad domum ordinis Cartusiensis prope Pragam, inignoratus cum quibusdam aliis libris domui eiusdem ordinis Cartusiensis in Axpach, ad quam iam pertinet, quousque redimatur et domus prope Pragam nunc desolata recuperetur, sed parva spes est, hew.* (= heu). (GOTTLIEB u. o.) Ezt a körülményt azért kellett felemlíteni, mert a kassai püspöki könyvtár 4-es számú kódexében is azt a bejegyzést találjuk: *iste liber est fratrum carthusiensium domus prope Pragam* (RÉCSEI u. o. 7) az 5-ös számú kódexről pedig legalább annyi bizonyos, hogy Prágában készült (RÉCSEI u. o. 9). Lehetséges tehát, hogy a kódex azok közé tartozott, melyek Prágából Aggsbachba kerültek.

Ami a kódexnek azt a bejegyzését illeti, mely szerint a kódex közben a mainzi karthauzi kolostor birtokában volt (ha ugyan RÉCSEI helyesen olvasta a bejegyzést), egyetlenegy olyan adatra tudunk utalni,

mely a mainzi karthauzi kolostor magyar kapcsolataira mutatna. Ez az az elefántcsontból készült, Szent Istvánt ábrázoló dombormű, mely (DEDEK: *A karthauziak Magyarországon* 248. l. szerint) határozottan magyar ember munkája, de azzal a felirattal van ellátva: Anno MDCCXVI fiebam in Cartutia Moguntina. Ez a körülmény azonban csak akkor adhatna útbaigazítást arra nézve, hogy a kódex hogyan került Mainzba és onnan Kassára, ha még más, hasonló adatok járulnának hozzá.

IVÁNKA ENDRE.

**A Kálmáncsehi-breviárium útja.** MÁTYÁS király budai könyvfestőműhelyének legpompásabb darabja sajtószerű módon nem a király számára készült, hanem székesfehérvári prépostja KÁLMÁNCSEHI DOMOKOS részére az 1480-as években. A KÁLMÁNCSEHI-breviárium páratlanul gazdag díszítései világosan elárulják, hogy a megrendelő olyan remeket kívánt, amint a műhely csak ki tudott állítani.

KÁLMÁNCSEHI prépostról, a kódexről és alkotójáról részletesen írt HOFFMANN EDITH két helyen is. (*Régi magyar bibliofilek*, 1929. *Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano és szerepe a budai könyvfestő műhelyben*. Magyar Művészet, 1933. I. k.) Ezekkel a kérdésekkel tehát itt nem foglalkozunk. Mi azt a „fatum“-öt vázoljuk, melyet ez a „libellus habet“, abból az alkalomból, hogy a kódex az Országos Széchényi Könyvtár birtokába került, s most a magyar renaissance remekeinek sorát díszíti ez a fontos alkotása is.

A kódex, mióta a bibliofília számontartja, a lambachi bencés kolostor birtokában volt. A világháború után az 1931. évi gazdasági válság kényszerítette a kolostort, — mint akkoriban oly sokat Ausztriában hasonló lépésre, — hogy megváljon tőle. EISEMANN frankfurti antikvárius vette meg. Tőle Párizsba és Londonba került a GRAUPE és társai tulajdonaként. Az Országos Széchényi Könyvtár már a lambachi bencésekkel, majd a két kereskedővel folytatott tárgyalásokat a kódex megvétele céljából. A *breviárium* járt is egyszer Magyarországon megtekintés végett, de fájó szívvel vissza kellett küldeni, mert az ár dolgában nem jött létre megegyezés. Végre most, ez év húsvétja táján eredményre vezettek a tárgyalások, melyeket LANTOS ADOLF budapesti antikvárius közvetített és háromezer angol font vételárban állapodtak meg.

Nagy gondot okozott azonban a hatalmas összeg előteremtése. A Könyvtár rendes javadalma természetesen távolról sem fedezhette, az állam külön hozzájárulására sem lehetett alapítani, mert pár héttel azelőtt az aukcióra került ERNST-gyűjteményből történt vásárlásokra vétetett az igénybe. A kódex magánszemély áldozatkészsége folytán került nemzeti tulajdonba, mint maga a Nemzeti Múzeum alapja és

azóta is számos kincse. Az az alapítvány fizette ki a vételárat, melyet a tavaly elhunyt DR. SCHÖFFER ALADÁRNÉ HORVÁTH ARANKA hagyományozott az első férje, a nagy bibliofil TODORESZKU GYULA által az Országos Széchényi Könyvtárra hagyományozott TODORESZKU—HORVÁTH Könyvtár fejlesztésére. Így a KÁLMÁNCSEHI-*breviárium* végre hazakerült és a TODORESZKU—HORVÁTH gyűjteményben elhelyezve örökíti meg a Könyvtár, s a magyar könyv nagylelkű barátainak emlékéért és példáját.

Az a kérdés merül még fel, hogyan és mikor került a kódex Székesfehérvárról Lambachba. Első leírója, FEHÉR IPOLY — kinek levelét RÓMER FLÓRIS közölte az Archaeologiai Értesítő 1879. évf.-ban (105 sk. II.) — arra alapítva, hogy az Eszterházy-család 1692-ben a lambachi kolostor számára Frauenheidban plébániát alapít, felteszi, hogy „valamelyik plébános e breviáriumot is az Eszterházy családtól nyerte“. (Az adatra HOFFMANN EDITH nemzeti múzeumi igazgató volt szíves figyelmeztetni. FITZ JÓZSEF, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója másik feltevést volt szíves közölni velem, mely talán inkább fedi is a történeti valóságot. Ő HELTAI GÁSPÁR krónikájában megkereste azt a helyet, ahol Székesfehérvárnak MÁTYÁS király halála után, 1490 őszén MIKSA római király által történt elfoglalását írja le és itt a következőket találta: „Másod napon Maximilián király beméne az városban nagy seregével. . . És a nagy toronyból [ahol eddig bezárkózva védte magát] hozzá küldte Domokos prépost követeket, és kegyelmet kére magának és az egyházmarháának. Mert a nagy egyházi toronyba szaladott vala bé véle. És Maximilián megkegyelmeze néki. És kijöve hozzája a toronyból. De kevés üdő mulva minden marhájától megfosztá őtet az Maximilián király, és a prépostságot is elvévé tőlle, az ő házáat is, mind megkeresteté, és a pincében egy rejtett boltban találá harminchat ezer arany forintokat: ezeket is mind elvévé tőlle. A többi marháit mind kapsiba jutának a sváboknak.“ MIKSA zsákmánya közt volt minden bizonnyal a pompás és vagyont érő *breviárium* is. Tehát ez is úgy került külföldre, mint a régi Magyarország annyi egyéb kincse a Mátyás halálát követő és két századon át tartó viharos időkben. Hogy aztán maga MIKSA adta-e a lambachi bencéseknek, vagy közben még más stációkat is megjárt, arra ezidőszert nincs válaszunk.

Egy adatunk van a következtetésre. E könyv is úgy juthatott Lambachba, ahogy angliai Szent Kálmán hermája a melki kolostorba ugyancsak Székesfehérvárról. A melki kolostor krónikájában olvashatjuk, hogy „Maximilianus Imperator fuit . . . plura Monasterio dare donaria, praecipue Caput Sancti Colomanni (quod est in alba Regali Hungariae illuc tempore guerrarum [vagyis 1490-ben] deductum, et eidem a majoribus remittere polliciti sunt) de Hungaria Mellicum . . .“ (PEZ HIERONYMUS:

*Scriptores rerum Austriacarum* I. 297. V. ö. IPOLYI ARNOLD: *Magyar ereklyék*. Arch. Közl. 1863. 109. Az adatra GENTHON ISTVÁN egyetemi magántanár figyelmeztetett.) Ez az ajándékozás 1517-ben történt. Lehet, hogy a breviárium is az adományok között volt, s Melk — szintén bencés kolostor — adta tovább, de lehet, hogy MIKSA közvetlenül Lambachnak ajándékozta.

JOÓ TIBOR.

Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos Okaira. XVIII—XIX. századbeli kéziratok gyakran sokkal régebbi szövegeket őriztek meg, sőt azóta nyomaveszett régi magyar nyomtatványokat is fenntartottak. A Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára őriz egy XIX. századbeli gyűjteményt, melyben protestáns vitairatok vannak, köztük néhány XVII. századbeli hitvitázó munka. A gyűjtemény másolója és összeállítója valószínűleg NYITRAY J. cs. és kir. főhadnagy volt, rokona annak a NYITRAY BENJÁMINNAK, aki magát a kéziratokban mint tulajdonos megnevezi. A másoló csak kezdőbetűivel jelzi nevét: Ny. J. cs. k. f. H. Ez a Ny(itray) J. E(ger)-Löwön és Miskolcon másolt 1826 és 1830 között. Minden egyes munka végén megjelöli pontosan a másolás helyét és idejét. A három kötet 44/1931. növedéknapló-számon, mint vétel PALLAGHY BÉLÁNÉTÓL, került a könyvtárba s itt az Oct. Hung. 909, 910 és 911 számokat kapta. Bennünket ezúttal az Oct. Hung. 910. sz. kötet érdekel, mert ez tartott fenn számunkra egy régi magyar nyomtatványt. A kötet 47 foliót tartalmaz, hasonló félbőr-kötésbe van kötve, mint a másik kettő, eredeti lapszámozása van 1—91-ig. A szennylapon és a 20r-on: NYITRAY BENJÁMIN tulajdona. Két munkát tartalmaz, a második, melynek címlapja a 20r-on található TOLNAI ISTVÁN *Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány a' vallás útára vezető és az el-tévelyedésről jó útban hozó Kalauz* című, Kolozsváratt, 1679-ben nyomtatott munkájának (Szabó R. M. K. I. 1236.) IV. könyve egy részének átdolgozása a következő címen: *A Pápistához Újjságáról írott némelly Dolgok* néhai T. T. F. TOLNAI ISTVÁN *Kolosvári Professor által az 1679ik Esztendőben*. Ez a címet a másoló valószínűleg TOLNAI művének teljes címéből vette. Valószínűleg Ny. J. volt az átdolgozó, amint ez a colophonból kitűnik: Miskolczon Július 20kán 1830. meg jobbitva le írta Ny: J: cs: k: f: H. Ennél érdekesebb azonban az első munka: *Temető kert, mellyben az Isten szent Beszédének éles fegyverével által veretett, és meg öletett fene vadnak Kölykei közzül nyoltzan, minden feltámadás Reménységén kívül eltemettetve feküsznek, mellyek Ez előtt nem sok Idővel a Gilboa Hegyére fel tsalatott, értelmének Lábairól le veretett, és a fene Vadnak Bélyegével meg jegyeztetett, ideig való Hitű Izraelita helyett Zsenyegtenek, most pedig Egy Istene Nevét Homlokán viselő Izraelita, vélek Szembe szállván, mint Góliát a' kisedd Dávidtól, az Isten szent*

*Beszédének tiszta folyóvizéből szedegetett, síma követsékkel Homlokban verettetvén, utolsó Tisztességben el is temettetnek. I. Sám: 17, 45, 46. szerint.* A címből ugyan nem tűnik ki, hogy nyomtatvány volt, azonban elsősorban a munka természete és az a körülmény, hogy Ny. J. nyomtatványokat másolt, igen valószínűvé teszik, hogy nyomtatványnyal, vagy legalább korábban közkézen forgó, nyomtatványként terjesztett kézirattal van dolgunk. A v-n Előljáró rövid Beszéd következik, melyből kitűnik, hogy a szerzőnek „nem régiben“ akadt kezébe „egy könyvecske“, „mellyben a' mint iratik — egy tudós Ember Nyóltz Okait adja Vallása Változtatásának“ s most a szerző ezeket a nyolc okokat „halálosan homlokba hajigálta“. A 2r-on kezdődik egy általános bevezetés, melyben a *Nyolc Okok* szerzőjét rókának nevezi, elmondja, hogy az író magát „vén Pribék“-nek mondja, saját megtérését pedig Saulus megtéréséhez hasonlítja. Majd még ezeket írja a *Nyolc Okok* szerzőjéről: „De sok Hamisságokból álló könyvében; mellynek az, a' ki az Ő Neve alatt írta azon Könyvet, és Világ eleibe adta, szinté illy Titulust adott: *egy tudós Ember Levele, mellyben Vallása Változtatásának okát adja*; Rókás Természetét azonnal elárulja; midőn a más Ember Munkáját, mint magáét fityogtattya; és mivel Lelkiesméretében — hihető Dolog — még most is dobog, s attól vádoltatik, Nevét ki sem fejezi, hanem csak egy egy Betűvel F: G. teszi ki ezen szóban *Fogadjon*.“ A 4v-n kezdődik az okok megcáfolása s a 18v-n a másoló colophonja: Miskoltzon, Octobernek 7ik Napján 1829ik Esztendőben le írta Ny: J. cs: kir: f: H. Az idézett cím PÁZMÁNY PÉTER munkájára, a *Bizonyos Okokra* mutat, megtérését PÁZMÁNY Főembere is Sauluséhoz hasonlítja s önmagát szintén „vén Pribék“-nek nevezi, s különben is a *Temető Kert* szerzője PÁZMÁNY nyolc okára felel. A *Temető Kert* kétségkívül felelet PÁZMÁNY PÉTER *Bizonyos Okok* c. munkájára (Szabó R. M. K. I. 603.). Azonban PÁZMÁNY munkájában hiába keressük a *Fogadjon* szót, másrészt a *Temető Kert* szerzője nem tud arról, hogy a munkát PÁZMÁNY írta volna, a címben pedig nem főember, hanem tudós ember szerepel. Ezzel szemben a következőket tudta a *Temető Kert* szerzője az *Okok* szerzőjéről és közrebocsátójáról: 1. a könyv szerzője valamely tudós ember, 2. a könyvnek nem az a szerzője, aki közrebocsátotta mint saját munkáját és aki magát csak F. G. betűvel jelzi. Feltehetjük, hogy volt a *Bizonyos Okoknak* egy korábbi kiadása, melyet F. G. mint a saját munkáját adott ki, elhallgatta azonban a szerző PÁZMÁNY („a tudós ember“) nevét, de elhallgatta a magáét is, mert csak egy anagrammába rejtette. A *Temető Kert* szerzője sejtette, hogy ki a könyvecske szerzője és leleplezi a turpisságot. Mindez természetesen csak feltevés, viszont tagadhatatlan, hogy a *Temető Kert* a *Bizonyos Okokra* felel.

SÁRKÁNY OSZKÁR.



XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői.\*  
— Adatok KAZINCZY FERENC könyvtárának katalógusából. —

KAZINCZY FERENCnek, nyelvünk és irodalmunk halhatatlan emléké, nagy reformátorának könyvtárát és metszetgyűjteményét 1806-ban megvásárolta a tiszáninneri ref. egyházkerület a sárospataki főiskola számára. A könyvek száma meghaladta az 1400-at, a képeké (metszeteké) pedig 1081 volt. A könyvtárt és metszetgyűjteményt 1807-ben szállították Széphalomról Sárospatakra. Ugyanez évben készítette el KAZINCZY könyvtárának katalógusát, melyet e címmel látott el:

„*Bibliotheca Antiquaria rerum Hungaricarum Francisci Kazinczy Bibliothecae Collegii Reformat. Sáros-Patakiensi illata.* 1807.“ 4 r. 329 l. (Kézirattári száma 662.)

Ez a könyvtári katalógus nemcsak azért becses ránk nézve, mert a maga egészében KAZINCZY sajátkezű írása s elének tárja a kiváló férfiú könyvtárának nyomtatványokból, kéziratokból és metszetekből álló gyűjteményét, hanem azért is, mert számos névtelenül s a nyomtatási hely megnevezése nélkül megjelent nyomtatvány címe mellé gondosan odajegyezte, hogy ki a szerzője, vagy ki fordította magyarra s hol nyomtatott. KAZINCZY e kéziratok katalógusából sikerült már korábban megállapítanom, hogy a *Politisch-Kirchliches Manch-Hermaeon* című röpirat szerzője nem HAJNÓCZY, mint addig hitték (BALLAGI G.: *A politikai irod. tört. 1825-ig.* 331. 398. l. V. ö. MKSzemle. 1915. 244—45. l.), hanem MOLNÁR János pesti ág. hitv. evang. lelkész. (MKSzemle. 1916. 127. l.)

Addig is míg KAZINCZY könyvtárának katalógusa megjelenhet, följegyzései alapján hat XVIII. századi nyomtatvány szerzőjét, illetőleg fordítóját fogom ez alkalommal megállapítani. Ezek a következők:

1. „*Dissertatio Statistica de potestate exsequente Regis Angliae.* 8<sup>o</sup> 1790.

„Auctor Comes Ludov. Török.“ (Katalógus 233. l. 135. sz.)

KAZINCZY a névtelenül s a kiadási hely megnevezése nélkül megjelent nyomtatvány címlapjára tintával ezeket jegyezte föl: „*Scripta Comes Ludov. Török.*“ A nyomtatási évet jelző 1790. évszám felett és alatt pedig ugyancsak KAZINCZY írásával e tájékoztatás olvasható: „*Cassovia, ap. [ud] Ellinger. | recusa Pestini apud Trattner.*“ (Könyvtári jelzete a sárospataki főisk. könyvtárban: SS. 188/1.).

\* A tíz évvel ezelőtt elhunyt kiváló könyvésznak és irodalomtörténésznek a MKSzemléhez halála előtt beküldött ezt a posthumusz dolgozatát értékes eredményei miatt változatlanul közöljük.

KAZINCZY e följegyzései szerint tehát GR. TÖRÖK LAJOS e röpirata még ugyanazon évben Pesten is megjelent TRATTNERNÁL. Tulajdonképen nem egy, de két röpiratot foglal magában. Az egyik címe a címlapbeli szöveg (1—28. l.), a másiké: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliæ et Hungariæ.* (29—36. l.). Érdekes, hogy PETRIK (I : 181) az első, aki a fenti, két disszertációt tartalmazó, névtelenül megjelent röpiratot BARITS ADALBERT művei közé sorozza. Utána BALLAGI GÉZA: *A politikai irodalom története 1825-ig* című művében e két röpiratot, egy harmadikkal együtt, szintén BARITSÉNAK tartja. HORÁNYI (*Nova memoria.* 292. 762.), KATONA (*Hist. crit.* 41 : 558) és FEJÉR (*Hist. Acad. Pazm.* 141) azonban mit sem tudnak arról, hogy e kettős röpiratot BARITS írta volna. Ők csak két művét ismerik BARITSNAK. (*Die gew. Krönungsfeyer.* 1790. és *Nonnihil de educatione juventutis.* 1792.) PETRIK és BALLAGI után aztán SZINNYEI nagy írói lexikona is BARITSÉNAK tartja a két röpiratot.

KAZINCZY följegyzései a szerződés kérdésében hiteleseknek, döntő jelentőségűeknek tekintendők, mert hiszen KAZINCZY főnökétől s később apósától: GR. TÖRÖK LAJOSTÓL, a kassai tanulmányi kerület igazgatójától (aki alatt dolgozott KAZINCZY 1786—1791-ig, mint a nemzeti iskolák inspectora) tudta, hogy a röpiratnak ő a valódi szerzője, valamint azt is, hogy még ugyanazon évben újból megjelent Pesten TRATTNERNÁL. BARITS ADALBERT művei közül tehát törlendő e két röpirat s jogos tulajdonosának, GR. TÖRÖK LAJOSNAK munkái közé iktatandó.

2. A katalógus 239. lapján 181. sorszám alatt ez a könyvcím és tájékoztatás olvasható:

„Szerencsétetés a' Magyarokhoz. B. Trenk Fridr. által. 1790. (Vertit Versegi.)“ B. TRENK FR. *Glückwunsch an die Ungarn* c. műve eme magyar tolmácsolásának készítőjét eddig nem tudta megnevezni irodalmunk. Kazinczy ime erről is hitelesen tájékoztat, följegyezvén, hogy VERSEGI fordította. BALLAGI e fordítást, a fordító megnevezése nélkül, id. műve 492. lapján említi: Beiktatandó Versegi fordításai közé.

3. „HATVANI (STEPH:) *Hungarns Aufklärung unserer Zeiten in Gegeneinanderhaltung mit dem gegenwärtigen Landtage.*“ Erlau, 1790. (Katalógus 242. l. 200. sz., a 8-r alakú nyomtatványok között.) KAZINCZY e névtelenül megjelent nyomtatvány címlapjának alsó szélére, a nyomtatási hely és évszám alá ezt jegyezte föl:

„*Hatvani István Úr munkája.*“ (Könyvtári jegye: SS. 188/7.). BALLAGI G. id. művében (681. l.) a TRENK névvel kapcsolatosan tárgyalja ugyan, de ezt jegyzi meg róla: „Minden érdekessége és darabossága daczára is hasonlíthatatlanul tárgyilagosabb többi iratainál,

úgy, hogy alig tudjuk elhinni, — a miről a Széchényi Könyvtár katalógusából értesülünk — hogy az említett mű szerzője csakugyan TRENK lett volna. Ebbeli kételyünket fokozza még az a körülmény is, hogy az említett röpirat névtelenül jelent meg, holott a hiú feltűnést hajhászó TRENK még leghitványabb skartékájának címlapjára is rányomatta a nevét, mint szerzőt.“ (681—682. l.) BALLAGI ime észrevette, hogy a protestáns vallásszabadság érdekében írt eme röpirat nem lehet TRENK szerzeménye. Most tehát — hála KAZINCZY gondosságának! — vissza kell adnunk e röpiratot jogos, valódi tulajdonosának: HATVANI ISTVÁN váradi iskolai főigazgatónak († 1816), akinek egy másik művét (Frey-müthige Beurtheilung . . .) részletesen tárgyalja BALLAGI G. id. művében (506. l.)

4. „*Ejusdem* [t. i. SZUHÁNYI (FRANC:)] *Felfedezett álorcza, melly nyilván kimutatja, hogy a' szabad kőművesek valóságos Jacobinusok. Írta Igaz Hazafi.* Sine loco (Kassán). 1794. — pag. 29.

N. B. Cum pag. 16. asseruerit Leopoldum II. intoxicatum fuisse, Exc. Consilium Loctle Reūm scartetam hanc in numero prohibitorum poni jussit. — Publicatū est Intimatum hoc. Cassoviæ, sub Congreg. Cottūs Abaujvár, mens. aug. 1794.“ (Katalógus 250. l. 247. sorsz.)

SZUHÁNYI FERENCnek ez a röpirata eddig ismeretlen volt irodalmunkban. Sem könyvészeti kézikönyveink, sem írói lexikonaink nem említik. Ennek oka az, amit KAZINCZY a könyv címe után olvasható jegyzetében kiemel, t. i., hogy mivel a röpirat a 16. lapon azt állítja II. Leopoldról, hogy megmérgeztetett, a Kir. Helytartótanács ezt az írkafirkát a tiltott könyvek közé helyezni parancsolta. E tiltó rendelet Abauj vármegye közgyűlésén 1794. augusztus havában hirdettetett ki. KAZINCZY teljesen megbízható, hitelesnek tekintendő följegyzése alapján e röpiratot be kell soroznunk SZUHÁNYI FERENC egri gimn. igazgató, pankotai apát s kassai tanker. főigazgató művei közé.

5. „*Bold. Szűz Maria tiszteletének védelmezése.* VERTIT LADISL. KENDE Canonicus M. Varad. Pest. 1797.“ (Katalógus, 264. l., 341. sz.)

SZINNYEI lexikona KENDE LÁSZLÓtól csak egy művet említ (6 : 2), másodikul, KAZINCZY megbízható följegyzése alapján, be kell iktatni e nyilván latinból fordított nyomtatványt. PETRIK (II : 672.) említi ugyan a pesti kiadást (2. lev. és 211. l.), de szerzőjét, illetőleg fordítóját nem ismeri.

6. „*A' Freymauer Rendnek oltalmazása. Kassán, 1792.*

Vertit opusculum germanicum Starkii: Apologie des Ordens der Frm. Simeon Paksi Szathmáry, Mich. Prof. Theologiae filius, — his sacris non initiatus.“ (Katalógus 267. l., 363. sz.)

PETRIK I : 829. említi e németből fordított nyomtatványt, de az író és fordító nevét nem ismeri, nyilván azért, mert névtelenül jelent

meg. KAZINCZY hitelreméltó, becses tájékoztató följegyzése alapján — mely világosságot derít úgy a szerző, mint a fordító kiléte felől, — a fordító SZATHMÁRY PAKSI SIMEON [SZATHM. PAKSI MIHÁLY sárospataki tanár († 1744.) fia] nevét, amely eddig nem szerepelt irodalmunkban, be kell jegyeznünk írónk névsorába. NÉHAI ID. HARSÁNYI ISTVÁN. (Sárospatak.)

**Rejtett nyomdahellyel megjelent magyar könyvek a XVIII. században.** DR. PAYR SÁNDOR tanár, soproni evangélikus lelkész 1938. január 21-én, a következő tartalmú levelezőlapot intézte DR. VISNYA ALADÁR leánygimnáziumi tanárhoz, a kőszegi Városi Múzeum igazgatójához:

„Igen tisztelt Kollega uram! Ismételten is köszönöm a kőszegi nyomdáról szóló érdekes füzetet. Most más kérésem van. Volt-e kérem nyomda Kőszegen 1735. és 1747-ben? Az a gyanúm, hogy a Zengedező Mennyei Kar 1735. és 1747. évi, száz énekkel bővített kiadásait, melyeken „AUGUSTÁBAN nyomtatott 1735. (és 1747.) eszt. Találtatik Kőszegen Ludvig Jánosnál“ jelzés van, titokban Kőszegen, (vagy talán Pozsonyban) nyomták. Az Arany Lánc kiadásán pedig: „Augustában 1760. Ludvig János kűszögi compactor maradéki költségével.“ Az énekeskönyvek szerkesztője SARTORIUS JÁNOS pietista nemescsói lelkész lehetett. — Hasonló eset volt Győrött is 1734. és 1743. A nevezett énekeskönyvet kétszeresen kibővítve PERLAKY JÓZSEF győri lelkész a győri püspöki nyomdász által adatta ki titokban ily jelzéssel: „Frankofurtum 1743. Találtatik Győrött Müller Jakabnál“ (compacto). Biztos adataim vannak: Pozsonyban a róm. kat. SPEISER nyomtatott 1730 körül bibliákat titokban Amsterdam és Utrecht jelzéssel. Ha Kőszegen 1735. nem volt nyomda, akkor ne tessék fáradni. A hallgatást tagadó válasznak veszem. Kiv. tisztelettel és szívélyes üdvözlettel. Sopron, 1938. jan. 21. Öszinte híve PAYR SÁNDOR.

\*

Az azóta elhunyt kiváló egyháztörténésznek ez az állítása könyvtörténeti szempontból igen figyelemreméltó. Kívánatos volna, hogy kézirati hagyatékát hozzáértő szakember nézze át s azokat az adatokat, amelyek azt bizonyítják, hogy az Amsterdam, Utrecht jelzéssel megjelent könyveket SPEISER nyomtatta Pozsonyban, a Magyar Könyvszemle útján hozza nyilvánosságra. (Szerk.)

**Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákából.** Mária Terézia nagy gondot fordított népei vallásosságának istápolására; még arról is gondoskodott, hogy katonái kis füzetkéket kapjanak kézhez, amelyek a szent mise alatti énekeket saját nemzeti nyelvükön tartal-

mazzák. Kitűnik ez egy ilyen füzetke címéből: „*Szent misebéli énekek, mellyek felséges koronás királyné asszonyunk Maria Theresia kegyes parancsolattjából magyar vitéz hadainak ájtatosságok gyarapodására nyomtatásba bocsáttattak.* Bétsben. Nemes Trattner Tamás János betűivel. 1769.“ (32-rét, 34 lap, lásd PETRIK: I. köt. 637. lap. U. o., pár sorral lejjebb, egy hasonló című kassai nyomtatvány is található év nélkül.)

Ilyen énekes könyvecskéket a nagy királynő halála után is bizonyára kiadtak és ezek közül különös érdeklődésre tarthatnak számot azok, amelyek nem Bécsben vagy magyar földön, hanem az ausztriai birodalom olasz tartományjaiban kerültek sajtó alá, valószínűleg az ott állomásozó magyar ezredek tábori lelkészeinek buzgólkodásából.

\*

Az első ilyen könyvecske a kőszegi levéltár anyagából került a kezembe, oda pedig valamelyik távolban elhunyt kőszegi katona hagyatékával juthatott. Címe: ENÉK (sic!) || A' SZENT || MISÉNEK || MINDEN RÉSZEIHEZ. || Zarán Dalmaziában || Gubernialis betűnyomtató || Antal Lajos Báttaránal nyomtatott.“ A nyomtatás idejét a betűtípusok alapján a XIX. század elejére tehetjük.

Borítólapja nyomás nélküli, durva, kékes-szürke papiros. A boríték belső oldalán cikornyás olvashatatlan aláírás van. Összesen 20 számozott oldalt tartalmaz  $9 \times 13,5$  cm méretben, tehát körülbelül 16-odrétnek felelne meg. De a papiros vízjeléből kétségtelenül megállapítható, hogy 2 és  $\frac{1}{2}$ , levélpapiros nagyságú íven negyedrétnben nyomtatták és az 5 féllivet úgynevezett quinternióba fűzték. Nyomdai kivitele igen kezdetleges, a betűk erősen benyomódtak a papirosba, úgyhogy az ellenkező oldalon kitapinthatók.

Külön meg kell emlékeznünk a sajtóhibákról és a használt betűkészlet különlegességeiről. Ezek jellemzően mutatják, hogy a könyvecske külföldön készült és hogy nemcsak a szedő, hanem valószínűleg a korrektor sem tudott magyarul. Mindjárt a címlap első szava hibás: ÉNEK helyett: „ENÉK“. Aránylag sokszor áll *n* helyett *u* betű például ilyen feltűnő kapcsolatokban is: *Mennybéli* helyett: „*Meunybéli*“ (5. lap), vagy *ügyünket* helyett: „*ügyünket*“ (19. lap). Jellemző még: *egyétek* helyett „*egéytek*“ (4. lap); *Jobbjára* helyett „*Jobbjára*“ (8. lap) és *seregével* helyett „*szerégével*“ (15. lap). Legfeltűnőbbek azonban a következő sajtóhibák: *fenék* h. „*senék*“ (6. lap), *földi* h. „*söldi*“ (10. lap), *Kútsöbül* h. „*Kútsöbül*“ (15. lap) és *futásunk* h. *sutásunk* (15. lap). Ezek csak úgy magyarázhatók, hogy a szedő előtt nyomtatott szöveg volt és az *f*-eket hosszú *f*-eknek nézte.

Ami a betűkészlet jellemzését illeti, teljesen hiányzik a *ö* betű és az *ü* betű, helyette mindenütt *o*, illetőleg *u* áll. Hiányzik az *Ű* is, de

csak egy helyen lett volna rá szükség, ahol is *U*-t használtak. Az *É*, *A*, *Ó* és *Ö* nagybetűk egy kisebb betűsorból valók és néha kissé feljebb rakták őket, hogy a kis betűk előtt kiemelkedjenek. Néhol azonban *Á* helyett *A*, *Ő* helyett *O* vagy *ö*, és *É* helyett *E*, egy ízben pedig (4. lapon) *E'* áll. Idegen ékezetek is előfordulnak hellyel közel, mint *à*, *ù*, *ò*, *ì* és ritkán *è* (pl. a 3. lapon „végső“).

A helyesírásról, főleg a forrás megállapítása céljából megjegyezzük, hogy *tz*-t és *ts*-t és a felszólító módban *y*-t ír. Feltűnő helyesírásúak: „egytyzer“ (13. lap) és „edjütt“ (19. lap). Ezek bizonyára szintén a forrásmunkákból valók. Sok helyesírási hiba azonban bizonyára a szedő rovására írandó, például a 7. lapon: „bottsáttatot“, amelynek rímelnie kellene a „fogantatott“-tal.

A Könyvecskét a Kőszegi Múzeum nevében cserére felajánlottam az Országos Széchényi Könyvtárnak.

A második ilyen énekes-könyvecske címe a Pápai Református Kollégium könyvtárának címjegyzékében bukkantam és dr. PONGRÁCZ JÓZSEF könyvtáros szívessége folytán ezt a könyvecskét is kézhez kaphattam. Ezért neki e helyütt is hálás köszönetet mondok. Ennek címe így hangzik: „ISTENES ÉNEKEK || A' || CS. K. MAGYAR EZREDEK || SZÁMÁRA || Majlandban 1834 ESZTENDÖBEN“. — Kisalakú 8-adrét, 16 számozott oldal. Az utolsó oldal alján a következő nyomdai jelzés olvasható:

*„Excudebat Societas Typographica  
Classicorum Italiae Scriptorum.“*

Nyomdai kiállítása: a betűk alakja, a címlap elrendezése és a versszakok elosztása kiválóan szép.

Borítéklapja narancssárga színű, nyomás nélküli. Ennek belső oldalán egykori tulajdonosának következő feljegyzése olvasható: „Ezen — Majlandban, s' alkalmasint az egész Olaszthonban — legelső magyar nyomtatott könyvecske a' N. Tiszt. Szerző Kronperger Antal ur' ajándékából HODOSI KARÁCSONYI LAZÁRÉ.“

Ami a szerzőséget illeti, ha a két füzet tartalmát egymással és az elől idézett Mária Terézia korabeli énekes-könyvecskével (M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára XII. Lit. 785) összevetjük, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy KRONPERGER legfeljebb átalakítója és kiadója lehetett ezeknek az énekeknek.

Sajtóhiba aránylag kevés van benne, mert hiszen KRONPERGER (aki PETRIKNÉL és SZINNYEINÉL mint egy németnyelvű magyar nyelvtan szerzője szerepel) gondosan átjavította. A benne maradt hibák közül csak azok említésre méltók, amelyek a betűkészlet hiányosságával való küzködésből erednek. Az *É* és *Á* nagybetűk ugyanis csak a címlapon és az

énekek címeiben használt betűnagyságokban voltak meg. A szövegben *É* helyett *E* és *Á* helyett *A* áll, például a 4. lapon: „*A'ldott*“ és „*A'lgy*“, viszont ugyanott „*A'mit*“ nem *Ámit*-nak, hanem *Amit*-nak olvasandó. Ez azután a névelő és a mutatónévmás megrövidített alakjainál zavart okoz és *a'* meg *e'* helyett ismételten *á* és *é* áll, hasonlóképen *mise' végénn* helyett „*misé végénn*“. A címlap utolsó szavában (ESZTENDOBEN) az *Ö* betű két pontja nem a közepén van, hanem a jobboldalon. A helyesírás *cs-s*, a felszólító mód *y*-os. Ékezethiányokon kívül nem igen találni benne helyesírási hibát.

\*

Bár Milánó és Zára akkoriban a nagy Ausztriai Birodalomhoz tartoztak, ezek a könyvecskék talán mégis a mai olasz földön készült magyarnyelvű nyomtatványoknak tekinthetők és mint ilyenek ellenpéldányai (*pendant*-jai) a Magyarországon megjelent olasznyelvű kiadványoknak.

VISNYA ALADÁR.

Apróságok a magyar könyvnyomtatás multjából. Nehány adalékot közlünk a magyar könyvnyomtatás multjából: az után-metszők elleni védekezést, a *Bétsi Magyar Merkur* néma szedőjének megpirítását sajtóhibáért, a kolozsvári nyomda árendába-bocsátásáról szóló hirdetést, a fedeles *ê* ideiglenes visszatérését, könyvnyomtatásra árlejtés hirdetését, s a rotációs papiros (mely akkoriban Magyarországon még ismeretlen volt), csodájáról szóló tudósítást.

*A BMMerkurius* 1793. évfolyamában olvassuk az alábbi hirdetést, amely zeneművek rabló-kiadásairól szól: „Forster Aloysius Emmanuelnek szerentséje vagyon a' közönség előtt 2 Hegedühöz u. m. Brátsához és Violencellhez való 6 ujj Quártettekről 6 Forintokért jelentést tenni. Hogy a' szerzője ezeknek, az *utánna-metzöktől* és másodszeri ki-adóktól néki okozható kárt el-kerülhesse, jelenti az említett Quártettek kedvellőjinek, hogy *ö* ezeket Subscriptiora szándékozik ki-adni, az az, hogy azok, a' kik a' Quártetteket inkább magától a' szerzőtől, hogy sem valami *utánna-metzötől* kívánnyák meg-vásárolni, a' magok neveiket itt Bétsben . . . Traege nevü urnál, Pestenn pedig Liedemann Sámuel János Urnál . . . irassák-fel. (1072 l.)

*Szedő büntetése sajtóhibáért.* „Mint-hogy a' Merkur' Néma szedője, a' közelébbi Ujjságban a' 466-dik laponn, alollrol fel-felé számlálva a' 15-dik sorban „*ezt a' pár szót: tenger parattyáig*“ sokkal több szökből contráhalta, most azt ujra, a' mint akkor is elibe iratott volt, e'-ként szedi-ki: *ha Dünkirchentől a' tenger parattyától fogva, Hünningernig a' Rénus' parattyáig etc.*“ (*BMMerkur*, 1796. I. 484)

*Nyomda-árendába bocsátása.* „Tudósítás Erdélyből. A' Kolozsvári Reformatum Kollegyom Typographiája' árendába való adattatásának

modja aránt fel tett Jegyzések. — A' Kolosvári Reformatum Kollegyom Typographiája, a' hol vagyon egy tágas betü szedő, és nyomtató műhely, két lakó jó szoba, egy bolt, és egy betü öntő műhely, mindenféle Deák, Magyar, Német, Görög, és Sido öntött betük, két nyomtató sajtók, a' betü szedéshez, öntéshez és nyomtatáshoz tartozó minden némü eszközök és készültek, alkalmas tágas Udvarral, Pintzével, különös konyhával, kuttal és kerttel együtt, közönségesen tartandó licitatio által, a' többet ígérőnek ki adattatik hat esztendőkre árendába. A' mely kotyavetyélés a' közelebb jövő Juniusnak 14-ik napján Kolosvárrat fog tartatni. Az árendában való ki adásnak feltételeit Bétsben a' Magyar Kurirt [!] iróinál és ki adóinál, Budán a' Kir. Universitas Calcographusánál Bikfalva [!] Falka Sámuel urnál, Debretzenben Tiszt. Prof. Sárvári Pál Urnál, és Kolosvárrat a' Reform. Kollegyom Elöljáróinál meg lehet látni.“ (*Magyar Kurir*, 1806. május 2. 536. l.)

*Arlejtés könyvnyomtatásra.* Könyvnyomtató Munkák Hirdetése. „A' Temesvári Kir. Kamara Administratiója nevében ezennel kihirdetetik, hogy minekutána Kehrer Jóseffel Klapka Jósef Könyvnyomtató műhelyének Gondviselőjével az Administratio, és a'hoz tartozó Királyi Sós, és Gazdaságbeli hivatalok számára szükséges könyvnyomtató munkák iránt kötött Contractus 1821-iki Apr. hónap végével elmúlik, ezen munkák újabb kialakulására, 's legoltsóbb áron való szolgáltatására ugyan a' folyó 1821 Martius 26-ik napján Licitatio fog tartatni.

Az ebben részesülni kívánó Felekezetek [!] tehát az említett Licitatoria, mely az itteni Kir. Kamara Administrationak Cancellariájában Martius 26-ik napján a' folyó esztendőben reggel 9 órakor fog tartatni, 's a' hol a' Licitatio-nak egyéb feltételeit is előre megtudhatják, olly módon meghivattatnak, hogy Bánatpénzül 150 forintot Pengő Pénzben letenni tartozzanak. Költt Temesvárott, Jan. 17-iken. 1821.“ (*Nemzeti Ujság*, 1821 Bőjt-Elő Hava 24).

*A papirost most Angliában mérföld számra vehetni.* A papirost, melyet kevés évvel ezelőtt csak ív szerint készítettek, most Angliában nemcsak rőf — de mérföld számra rendelik és adják el. Mily szerencsés kilátás írói korszakunkra s papiros pusztító s világot írkálás által kormányozó és boldogító s alrendű tudós és tudatlan írókra nézve! — A Staffordshire-Mercury egy gyárosnak következő levélbeli megrendelését közli Fourdrinier úrhoz Newcastlebe: „Ne sajnáljon nekem Uraságod legjobb nyomtató papirosából 10 mérföldet küldeni, jelesül 6 mérföldet a 30 hüvelyknyi szélesből és 4 mérföldet a 22 hüvelyknyiből. A papiros Fourdrier György metodusa szerint fahengerekre legyen feltekerve. Maradok stb. (*Társalkodó*. 1834. p. 360.)

*XVI. századbéli nyomdai jel feltámasztása a XIX. században.* A XVI. században a sárvár-ujszigeti nyomda (1537—1541) jelei



között látjuk először a fedeles *ê*-t, a nyílt hosszú *e* hang jelölésére. Azután a XVI—XVIII. században ritkán fordul elő, — inkább csak azért, mert a nyomda régi betűkészletéből egy-egy darab *ê* betű áttévedt az újabb betűkészlet *e* betűi közé. Annál meglepőbb, hogy egy 1806-ban megjelent pozsonyi nyomtatványban, melynek címe: „NÉHAI ÁKÁB ISTVAN' poétai maradványaiból az *Eneás* és *Didó'* kártágói szerelmes történetjek . . . Pozsonbann, Wéber Simon Péter költséggével és betűivel, 1806.“ — megint találkozunk az *ê* betűvel, mégpedig ennek eléggé következetes használatával: *kél, lész, lészek, lészen, légyen, Elmégyek, nêkem, nêki, tész, tészi, tégyek, — fogadbê, bése = botsátanom, bévinnétek*, stb. — általában oly *e* hangok jelöltetnek *ê*-vel, melyeknek vannak hosszú és rövid alakpárjai is. — Ezenkívül használja a fedeles *î*-t, és a fedeles *â*-t is. — Ezt azért tartjuk érdemesnek az említésre, mert ha a nyomdai használatból és a helyesírási gyakorlatból ekkor már rég kiment *ê* betűvel találkozunk egy címlaptalan, vagy évnélküli nyomtatványban, hajlandók vagyunk esetleg azt hinni, hogy XVI. századbeli nyomtatvánnyal állunk szemben, — holott, amint XVIII. századbeli nyomtatványokon látjuk, régi betűkészletek egyes nyomdákban a végelkopásig használatban maradtak. A WÉBER-nyomda betűkészlete azonban nem is régi s az *ê, î, â* is újmetszésű benne.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Nyomdai, könyvkötési árak, s az író-kiadó helyzete 1841-ben.** A *Világ* 1841. március 13-i számában vezércikk jelent meg, „*Hazai tájképek*“ címen, az egyedárusságról és a szabad versenyről. Ez fejtegetései során eljut az irodalom és a könyvkiadás kérdéséhez is és fölveti a kérdést, hogy nincs-e literatura mezején „egyedárusság“? Sajtónk van ugyan több is, Budapesten is és vidéki városokban is, de sajnálatos, hogy az „egyetemi sajtónk“ Budán van, „melynek, ha a fele Budára jőne, meg vagyunk győződve, üdvös concurrentiát fogna szülni. Gyorsajtóink szaporodnak, de az író pénzbeli nyereséget nem lát általa: a könyvkiadás olly irtózató drága mint az előtt vala. Semmi nem valóbb, mint az, hogy legjótékonyabban gyakorolná jogát a kormány, ha még egy pár sajtó-szabadalmat adna literatúrával pezsgő városunkban.“

A *Világ* vezércikkírója szerint nálunk literátor szabadon lehet mindenki, írhat és kinyomtathat mindent, ha csak a cenzúra meg nem gátolja. De minő kilátása van nyereségre? — veti föl a kérdést. „Tápasztalásból beszélek, urak. Hogyan concurrálhasson egyes ember, kinek heverő tőkepénze nincs, az Académiával, melly ajándékpénzen nyomtat, könyvkereskedőkkel, kik a kamatokat magok rakják zsebbe s magok kiadásaira vannak fő figyelemmel, míg az író kiadásait mellőzik s

mégis minden száz forintjából huszonötöt (talán éppen a nyereségi részt) eltesznek; vagy e könyvnyomtatókkal, kik egyszersmind kiadók és mindnyája kereskedő is egy személyben, tehát hármias hasznot nevez magáénak? Mind ezek egyedáruskodások, megnehezítik a magános író pályáját de a publicum nem vesz mellette, ha amazok jól viselik magukat és jó könyveket adnak ki, mert az írónak szinte szabadságában áll, nekik árulni szüleményét és így az út nincs előtte elvágva. Sőt az Academia, magános írók, könyváros-kiadók és könyvnyomó-kiadók között verseny keletkezhetik, miből az álladalom csak hasznot húz. Így én ezen áldott szavat: „verseny“ be szeretném büvölni mindenhová...

A cikk aláírása V., a szerzője tehát valószínűleg VAJDA PÉTER, aki ez időben a *Világ* társszerkesztője volt.

A *Világ* vezércikkének fejtegetéseit az irodalmi egyedáruságról tovább folytatja a KOVACSÓCZY M. és STANCSICS M. szerkesztésében megjelent „*Közlemények az élet és tudományok köréből*“ (1841). — „Hogy a hölgyeknek fogalmuk legyen az írói jövedelemről, szolgáljon a többek közül egy eset világosításul“ — írja St., azaz STANCSICS (később TÁNCICS) MIHÁLY. S elmondja, hogy X. úr egy teljes évig dolgozott bizonyos könyvén. Elkészülvén vele, megalkudott a könyvkiadóval, hogy ívenként fizet a kinyomtatásért, ötszáz példányban, tizenöt ezüst forintot. A munka tíz ívre terjedt, tehát a nyomtatás százötven forintba került. A könyvkötőnek fizetett huszonöt forintot, négy hirdetésért négy külön hirlapban összesen tizenkilenc forintot; a hirdetést „négy vásári alkalommal megismételte, ez tett harminchat ezüst forintot. Az összes kiadás tehát eddig 211 (kétszáztizenny) forint volt. — Egy esztendő alatt 250 példányt adott el 48 krajcárjával, tehát a 250 példányára öszvesen 200 ezüst forint. Ebből egy negyedrészt a könyvárus levont azért, hogy boltjában volt; és így az író most kapott 150 ezüst forintot évi munkájáért, azaz 61 ezüst forintot vesztett s e vesztéségből kellett volna két egész esztendeig élnie. Iríglyésre méltó sors!“ (175—176 lap.)

Persze más volt annak az írónak a sorsa, akitől a kiadók saját jól felfogott üzleti érdekükben is megvásárolták művei kéziratát.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Magyar katolikus egyháztörténeti bibliográfia.** Minden komoly történelmi munkásságnak két alapfeltétele van: a forrásanyagnak és az irodalomnak lehetőleg teljes ismerete. A forrásanyag ismerete nélkül esetleg a korra vonatkozó legfontosabb adatok maradnak ismeretlenek a kutató előtt, az irodalom nemismerése pedig esetleg a legkellemetlenebb meglepetések elé állítja a történetírót. Nemcsak egész generációk munkássága veszett így el számára, hanem az is megtörtén-

hetik, hogy a célul kitűzött témát mások már — esetleg sokkal jobban is — megírták.

Ezekbe a nehéz problémákba lépten-nyomon beleütközik az, aki a magyar történelemnek bármely ágával foglalkozik. A forráskiadványokra vonatkozólag nagyjelentőségű BARTONINEK EMMA kitűnő műve, a történeti irodalomra vonatkozólag azonban semmiféle összefoglaló bibliográfiával nem rendelkezünk ma sem. Egyes részlet-bibliográfiákon kívül csak a HÓMAN—SZEKFŰ jegyzetei adnak kiindulópontot. Hogy a helyzet nehézségeit megvilágítsuk, THALY KÁLMÁNNAK, a Századok 1872-i évfolyamában írt sorait idézzük:

„Az általános magyar történelmi repertórium szükséges volta élénk fejlődésnek indult történetirodalmunk jelen mozgalmas stádiumában úgyszólván napról-napra mutatkozik. Annyi mindenféle jelent és jelenik meg kívált ma, immár igenis szétágazott napi és időszaki irodalmunk közegeiben mindenfelé, hogy egy embertől lehetetlen mindent figyelemmel kísérni, minderről tudomást venni... Mindezekben... segítene egy jó repertórium, minők minden kifejtettebb irodalmakban léteznek.“

Ha már 67 évvel ezelőtt ilyen égető szükségét érezte a történelmi bibliográfiának a kor egyik vezető történetírója, akkor ma ez a szükséglet megsokszorozódott. Főként folyóiratoknak számtalan értékes cikke vész el így a későbbi tudományosság számára.

Ez a hiányérzet indította a Katolikus Történészek Munkaközösségét arra, hogy hozzáfogjon a magyar katolikus egyháztörténet könyvészetének összeállításához. A munkaközösség elsősorban a magyar katolikus egyháztörténet művelését tűzte ki céljául és ezen immár többéves munkássága közben kénytelen volt megállapítani, hogy rendszeres, szervezett munka, hiányok pótlása bibliográfia nélkül lehetetlen. Ez a törekvés távolról sem teszi fölöslegessé általános magyar történelmi repertórium készítését, hiszen bármilyen széleskörű is az egyháztörténet, a magyar történelemnek mégis csak egy részletét alkotja. De addig is — legalább az egyháztörténet terén hiányt pótol és a cél eléréséhez egy lépéssel közelebb visz.

Az alábbiakban ennek a már folyó bibliográfiai munkálatnak tervezetéről kívánunk beszámolni.

Az egyháztörténeti bibliográfia a szoros értelemben vett könyvészetnél szélesebb körű, amennyiben a dolog természetének megfelelően két önálló részre oszlik: források ismertetése és irodalmi repertórium.

I. Az *egyháztörténet forrásait* ismertető rész a források milyensége szerint három részből állana:

1. *Levéltárak és kéziratok anyag ismertetése.* Elsősorban természetesen az egyházmegyei és szerzetesrendi levéltárak anyagának rövid is-

mertetése, másodsorban egyéb levéltárak, könyvtári kéziratárak egyháztörténeti vonatkozású anyagának főbb vonásaiban való bemutatása. Ennek a résznek célja általában az lenne, hogy egy bizonyos egyháztörténeti kérdésre vonatkozólag milyen levéltárak és azokon belül milyen anyag rész átnézése ajánlatos.

2. *Forráskiadványok.* Ez a rész tulajdonképen csak BARTONIEK EMMA már említett Magyar történelmi forráskiadványok c. művének az újabban publikált, vagy kisebb jelentőségű, speciálisan egyháztörténeti vonatkozású forrásközlésekkel való kiegészítése.

3. *A vallásos irodalom bibliográfiája.* A szellemtörténeti kutatás megerősödése óta egyre nagyobb jelentőséget kapnak a történeti kutatás forrásanyagában az egykorú, nyomtatásban megjelent művek. Ezek vetik a legvilágosabb fényt valamely kor belső, vallásos életére. Ez a rész a XIX. század közepéig öleli fel a vallásos irodalom minden ágát, tehát addig, ameddig elsőrangú forrásértéke van, esetleg később a század második felére is kiterjesztve. A bibliográfia a vallásos irodalmat a teológia osztályozása szerint a dogmatika, maralis, pastoralis, stb. csoportjaira tagolva évről-évre közölné az anyagot.

II. A tulajdonképeni könyvészeti rész az *egyháztörténelmi* irodalmat öleli fel. Az egyháztörténelmet a legtagabb értelemben értve, az egész vallásos élet, az egyháznak a világi élettel való minden kapcsolatát figyelembe véve. Pusztán egy kivétellel: nem kerül bele a bibliográfiába az egyházművészet, mert a magyar művészet szinte mondhatni az utolsó száz év leszámításával, elsősorban egyházművészet. A munkaközösség pedig nem tekintheti feladatának a teljes művészet-történeti bibliográfia elkészítését. Annál kevésbé, mert bibliográfia tekintetében talán még a művészettörténet van a legjobban ellátva. (1900-ig ld. a FORSTER-féle Magyarország műemlékei II. kötetét.) Megjegyzendő még, hogy természetesen általános, összefoglaló magyar történelmi munkák — bármennyi egyháztörténeti vonatkozást közölnek is (pl. HÓMAN—SZEKFÜ) — szintén nem kerülnek be ide.

Az *egyháztörténelmi irodalom* főbb csoportjai a következők lennének:

1. Legfontosabb hazai s külföldi összefoglaló egyetemes egyháztörténetek, lexikonok, módszertani munkák, tehát a legfontosabb kézikönyvek.
2. Összefoglaló magyar katolikus és protestáns egyháztörténetek.
3. Egyházmegyék története, ill. az egyházmegyébe tartozó egyházközségek és helységek története.
4. Szerzetesrendek története.
5. Magyar katolikus egyháztörténet korszakok szerint.

Természetesen, ez az egész fönt vázolt beosztás csak tervezet. Munka közben adódnak a megoldandó problémák, amelyek sok mindent módosíthatnak.

Befejezésül még a munkaszervezetről is szeretnénk néhány szóban megemlékezni. Az önként adódó mód talán az lett volna, hogy az egyes korszakok, illetőleg egyes részletkérdések irodalmának összeállítását egyes szakemberek vállalják, vagyis minden fejezetet más készít. Ennek a megoldásnak azonban az a hátránya lenne, hogy rengeteg fölösleges munkát okozna és így hátráltatná a könyvészet elkészültét, pedig minden év csak újabb súlyos veszteséget jelent. Ebben az esetben ugyanis minden munkatársnak külön-külön fel kellett volna dolgoznia valamennyi szóba jöhető folyóiratot, bibliográfiát, könyvtári katalógust stb.

Ezzel szemben a munkaközösség a mechanikusabb, de sokkal racionálisabb megoldást választotta. A nyers anyaggyűjtést, tehát a fönt említett folyóirat-kicédulázást stb. az erre vállalkozó, eddig mintegy húsz munkatárs felosztotta egymás közt. Ez maga a nyers anyaggyűjtés. Ha ez elkészül, akkor az így kapott cédulaanyagot tárgyak és korszakok szerint csoportosítva, mindegyiket az illető korszak vagy illető tárgykör (pl. egyes szerzetesrendek) szakembere kapja meg, aki az így nagyjából kész címanyag alapján már lényegesen könnyebben végezheti el a munka tudományos és kritikai részét. Ezt megkönnyítendő már a címanyag gyűjtésekor a cédulákra a munka vagy cikk tárgyát közelebbről megjelölő megjegyzések kerülnek.

A munkaközösség tehát hozzáfogott a magyar katolikus egyháztörténet könyvészetének összeállításához. A munka elkészítése azonban természetesen még évekig fog tartani. Kiadására egyelőre, a mai anyagi viszonyok közt alig lehet számítani, de ha erre nem is lesz kilátás, akkor is lesz a magyar katolikus egyháztörténet kutatói számára egy központi cédulakatalógus, ami megközelíti a kitűzött célt.

CSAPODI CSABA.

**Könyvrészletek nem a magok helyén.** A RMK. II. kötetének 117. száma alatt leírt könyvből, t. i. HELTAI GÁSPÁRnak az 1568. évi második gyulafehérvári hitvita lefolyásáról szóló művéből egy igen sajtószerű példány van a nemzeti múzeum könyvtárában.<sup>1</sup> Az eleje ugyanis egészen más, mint aminek a RMK. leírása szerint kellene lennie, és ami tényleg p. o. a nagyszombati példányé.<sup>2</sup> A múzeumi példányban t. i. MELIUS PÉTERnek HELTAI GÁSPÁRhoz és HELTAINAK az olvasóhoz

<sup>1</sup> A Ráth-könyvtárban a 111. szám alattinak gondolt szintén ez.

<sup>2</sup> SCHULLERUS ADOLF: Luthers Sprache in Siebenbürgen. 1923. 277. l.

intézett sorai helyet a RMK. II. kötetének 111. száma alatti könyvből, vagyis az ugyanazon hitvita történetét közlő másik műből, a DÁVID FERENC által kiadottból van átvéve az előszó, mégpedig olymódon, hogy a címlap első szaván kezdve magának a könyvnek tulajdonképpen való szövegéig újra van nyomtatva a vita előzményeit tartalmazó rész, csupán a legutolsó néhány sor maradván el belőle. Valami ok és cél nélkül nem történhetett, ami azonban hitelesen aligha lesz földeríthető valaha.

Ennek a DÁVID FERENC-féle kiadványnak viszont volt egy függeléke, mely sem a múzeumi, sem az akadémiai példányban nem fordul elő, sőt a RMK. szerinti leírásából következtetve, összes fennmaradt példányaiból hiányzik. Ellenben hol itt, hol ott mégis előbukkan. Így megvan a „*Refutatio propositionum . . .*“ (RMK. II. k. 114. sz.) múzeumi példányához és a „*Demonstratio falsitatis . . .*“ (RMK. II. k. 116. sz.) sárospataki példányához csatolva. A nyomdai ívjelzésből kétségtelenül kitűnik, hogy egyikbe sem tartozik. De nem tartozik máshova sem, hanem igenis egyedül a gyulafehérvári hitvita említett történetéhez. Megerősíti ezt a bevezetést is, mely így hangzik: „*Attexuismus in calce disputationis theses antagonistis propositas, ut lectores totius controversiae cardines apertius intelligerent et de paedobaptismo quid tenendum sit, solidius judicarent. Hic enim adeo acriter nostra hac tempestate impetitur, ut ruinam non obscure minari videatur. Tu aequi bonique [!] consulito.*“ Természetes, hogy annak is kellett valami okának lennie, hogy a könyvnek ez a része csak éppen ott nem található, ahová szánva volt eredetileg.

ZOVÁNYI JENŐ.

## ISMERTETÉSEK.

**Lehmann, Ernst Herbert:** *Einführung in die Zeitschriftenkunde.* Leipzig, 1936. Hiersemann, X [2], 253 [3] l.

A könyvtár rakoncátlan gyermekei a hírlapok és folyóiratok. A katalógus szoros fegyelmét áttörik; nem kívánkoznak a higgadtabb, szabályokhoz alkalmazkodó könyvek mellé, de még egymás között is számtalan külső és belső különbség osztja alcsoportokra őket a magas-színvonalú tudományos folyóirattól a körutak filléres estilapjáig. Egyes könyvtárak, így a lipcei Deutsche Bücherei is, a folyóiratok mellé osztja a sorozatos és gyűjteményes munkákat, naptárakat, címtárakat, évi jelentéseket is. Ellenkező irányból indult ki az Országos Széchényi-Könyvtár Hírlaptára. Alapítójának, id. SZINNYEI JÓZSEFnek elgondolása szerint a szorosabb értelemben vett „újságok“ tartoztak volna a „Nemzeti Hírlapkönyvtárba“; ő az elkülönítés kritériumául a periodicitás terjedelmét választotta: a havonta egynél többször megjelenő sajtótermékeket tekintette hírlapoknak. De így nemcsak a tudományos folyóiratok, hanem szaklapok, sőt néhány vidéki hírlap is a könyvek közé került. Fokozatos fejlődés folyamán azután először csak a magyar, majd az összes folyóiratok is a Hírlaptár kezelésébe mentek át.<sup>1</sup> Így az Országos Széchényi-Könyvtár Hírlaptára a nemzet periódikus irodalmának egészét ritka teljes gyűjteményben foglalja magában, de egyszersmind az anyagnak előbb érintett heterogeneitásából adódó összes nehézségekkel napról-napra fel kell vennie a küzdelmet.

Ha már a könyvtárba besorozott, közvetlen aktualitását elvesztett időszaki sajtótermékek meghatározása is ily súlyos gondokat okoz, még kényesebb a feladata annak, akinek szempontjából a sajtó nemcsak irodalmi vagy nyomdatermék, aki annak sajátos létfeltételeit, funkcióit, hatásait önmagukban kutatja. ERNST HERBERT LEHMANN, a berlini egyetem sajtótudományi intézetében a folyóiratosztály vezetője, a hírlapot és folyóiratot kizárólag a publicisztika szempontjából vizsgálja és a gondolatközlés legújabb technikai formái, a film és a rádió mellé állítja. Ezek szerint a publicisztika négy egyenrangú ága vagy

<sup>1</sup> L. GORIUPP ALISZ: A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884—1934. Budapest, 1934. 21. l.

„műfaja“: 1. a hírlap, 2. a folyóirat, 3. a rádió, 4. a film. LEHMANN a folyóiratkutatót a sajtótudomány másik ágától, a hírlaptudománytól elkülönítve tárgyalja és igyekszik feladatait megjelölni, területét körülhatárolni. Az immár nagy multra visszatekintő német sajtótudomány elérkezettnek látja az időt, hogy az eddig túlnyomóan előtérben álló hírlap mellett a folyóiratot külön is vizsgálódás tárgyává tegye. E feladat egységes irányítására alakult 1934-ben az „Arbeitskreis für Zeitschriftenfragen“, melynek szerző egyik kezdeményezője s ma is vezetője.

LEHMANN munkája a sajtótudomány ismert alapfogalmai, az aktualitás, periodicitás és publicitás szerepének meghatározásával keresi a folyóirat és az újság határát, így akarja a folyóiratkutató területét elméletileg körülkeríteni. Megállapítja, hogy mindhárom kritérium bizonyos szűkítéssel, korlátozással található fel a folyóiratoknál. Az *aktualitás* másodlagos, mert a folyóiratok ritkábban jelennek meg, mint az újság és a cikkek fontosabbak benne, mint a hírek, amelyek pedig a másik csoport, a napisajtó, leglényegesebb részét képezik. Ennek a sajtójogban is megvan a fontossága, mert ilyenformán a folyóirat túlnyomóan nagy része a szerzői jog védelme alá esik. A híreket, ha közölnek is ilyeneket, már megrostálva adják a folyóiratok, kritikái megjegyzésekkel kísérik azokat és egy hosszabb periódus eseményeinek összefoglalását közlik, nem a friss eseményt, a tulajdonképeni „újságot“ vagy éppen „szenzációt“. Ezért tartoznak ide a hetilapok és az élc-lapok is; ezeknek anyaga ugyan túlnyomóan aktuális, de csak másodlagosan az. A szaklapok aktualitása pedig szakszerű aktualitás; az ilyenek, még ha napról-napra közlik is szakmájuk legfrissebb híreit, csak korlátozott körre szorítkoznak, akkor is, ha, mint például a német mézárások szaklapja, napról-napra a legfejlettebb hírszolgálat alapján számolnak be az olvasóikat érdeklő piac eseményeiről.

A folyóirat *periodicitására* jellemző annak kisebb terjedelme, vagyis, hogy ritkábban jelenik meg, mint az újság. Mint már fennebb említettük, SZINNYEI JÓZSEF a hírlapokat és folyóiratokat e kritérium alapján akarta elkülöníteni és a könyvtári gyakorlatban, ha az elkülönítés szüksége felmerülne, nem is lehetne más megoldást találni, ugyanis a gyakorlatban lehetetlen lenne minden egyes esetben az összes elméleti szempontok alapulvételével mérlegelni, vajjon újság-e valamely periódikus kiadvány, vagy folyóirat. Németországban a legtöbb folyóirat havonként jelenik meg (41·8%), naponta csak néhány szaklap (0·9%).

Végül különösen jellemző a folyóiraatra *publicitásának* korlátozottsága. A folyóiratok meghatározott olvasóközönséghez szólnak: nem szélességben fejtik ki hatásukat, hanem mélységben. Az új német sajtó-



törvények, amelyeket LEHMANN e fejezettel kapcsolatosan részletesen ismertet, éppen e tekintetben tartalmaznak fontos intézkedéseket. Az újságtól megkövetelik a széles körben kifejtett működést, a nemzet egyetemét érdeklő kérdések tárgyalását, a folyóiratoktól viszont határozott feltüntetését annak a célnak, amelynek szolgálatában állanak és működésüket kötelesek is erre a térre korlátozni.

Mint a folyóirat lényeges ismertető jegeit tárgyalja LEHMANN még a folytatólagosságot és egységet. A folytatólagosság már a papír és a nyomás állandóságában, a boríték kiállításában és a rovatok beszállításában is megnyilvánul. Még fontosabb a belső kontinuitás; ez a folyóiratoknál sokkal inkább elérendő cél, mint az újságnál, mert a tárgykör korlátozottabb és a munkatársak száma csekélyebb. A munkatársakat ezért személyes érdeklődésük iránya is egybeköti és az olvasóközönség is egységes „táborra” alakul.

Talán hozzá lehetne még fűzni LEHMANN fejtegetéseéhez, hogy a folyóirat a legtöbb esetben valami gyakorlati és hasznos cél szolgálatában áll, úgyszólván nevelő célzata van. Az újság csak pillanatnyi helyzetkép, hírközlésének célja csak a pillanatnyi helyzethez való alkalmazkodás lehetővé tétele. A folyóiratban távolabbi szellemi és erkölcsi értékek megvalósítására is kell törekvésnek lennie. Az újság híranyagát csak tudomásul kell venni, a folyóirat cikkein gondolkodni is érdemes. Úgy hisszük, e szempontok nem jutnak kellően érvényre LEHMANN könyvében, pedig a folyóiratnak a társadalmi életben betöltött szerepét „Die Zeitschrift als publizistisches Führungsmittel” címen külön fejezetben tárgyalja. E fejezetben főleg a kérdés technikai vonatkozásait vizsgálja s mondanivalóit a következő pontok köré csoportosítja: 1. a cím, 2. a kiadó, 3. a szerkesztő (e szakaszban közli és méltatja az új német szerkesztői törvényt), 4. a munkatárs, 5. a kézirat. Majd történeti áttekintés keretében mutatja be bizonyos meghatározott tárgykörrel foglalkozó német folyóiratok történelmi, politikai és társadalmi szerepét, sikereit és balsikereit a szervezés terén.

Külön fejezetben tárgyalja LEHMANN a folyóirat gazdasági és műszaki kérdéseit: az üzemi és költségvetési tudnivalókat, az előállításra, a szétküldésre, a hirdetésre és a kiadásra vonatkozó adatok csoportosítását. E részben is a folyóirat és a hírlap különbözőségét emeli ki az egyes feladatkörök elhatárolásában és betöltésében. Az értékes alapvető munkát bibliográfiai rész egészíti ki, melyben az általános műveken kívül a német folyóiratokkal foglalkozó munkákat történelmi és szakok szerinti csoportosításban is ismerteti.

Ha LEHMANN könyvének tanulságait magyar szempontból akarjuk értékelni, nem szabad azok gépies alkalmazására gondolnunk. A magyar sajtó eddigi kutatói nem idegen példán indultak el, hanem ön-

állóan törekedtek megvetni az új tudomány alapjait hazánkban. A hírlapot és folyóiratot nem választották külön és sohasem korlátozták vizsgálódásaikat csak az újságra. A magyar nyelv a „sajtó” szót — annak eredeti jelentését az időszaki sajtóra szűkítve — mint gyűjtőfogalom megjelölését használja, amelybe hírlap és folyóirat egyaránt beletartozik.<sup>1</sup> A folyóiratokkal behatóbban foglalkoztak irodalomtörténeti jelentőségük miatt is; másrészt pedig egy időben — a XIX. század elején — a hiányzó politikai sajtót is a folyóiratok pótolták nálunk, tehát ezek a hírlaptörténethez is szervesen hozzátartoznak. De amelltt hírlap és folyóirat megkülönböztető kritériumait, határterületeinek kérdését a magyar viszonyok új szempontokkal egészíthetik ki. Például felvethetjük a kérdést, vajjon amúgy is gazdag irodalmi rovatot tartalmazó napilapjaink vasárnaponként megjelenő külön melléklete hírlap-e vagy folyóirat? LEHMANN az ilyeneket a hírlap kiegészítő részének tekinti, tehát az újsághoz sorolja. De tudjuk, hogy némely magyar napilap képes melléklete valóságos folyóirat és a laptól külön is vásárolható. Ezzel szemben a Németországban annyira elterjedt illusztrált hetilap, amelynek főrészt a fényképes hírszolgálat teszi s amelyet szintén a folyóiratok közé számítanak, nálunk alig van képviselve.

Említsük meg végül, hogy a folyóiratok vizsgálatánál a publicisztikai szempont feltétlen jogosultsága mellett figyelembe kell vennünk, hogy a folyóirat, ha egyfelől az újsághoz csatlakozik, másfelől az időszaki sajtótól a *könyv felé* is átmenetet képez. Ezt mutatják nálunk a folyóiratnak álcázott népszerű regénysorozatok, amelyek évfolyamszámozással és dátummal jelennek meg, néha még keresztretjvényeket is közölnek a regény borítólapján, mégis csak külsőségekben folyóiratok, tartalmilag nem. Tudományos folyóirataink egyrésze pedig évkönyvvé alakult — így az *Archaeológiai Értesítő* — vagy évente több részben megjelenő gyűjteményes munka, mint az Akadémia által kiadott *Matematikai és Természettudományi Értesítő*. Ezzel szemben a Berlinben megjelenő *Ungarische Jahrbücher*, címe ellenére, valóságos folyóirat.

Ezt a kérdést: mi is voltaképen a folyóirat és miben különbözik a hírlaptól, ezek szerint érdemes felvetni. LEHMANN gondolatébresztő könyve mind a sajtó kutatójának, mind a könyvtárosnak hasznos segéd-eszköz.

DEZSÉNYI BÉLA.

**Dr. Varga Sándor Frigyes:** *Bevezetés a táncirodalomba.* (Budapest, Stephaneum-nyomda, 1938. Különlenyomat a „Testnevelés” 1937. 12. és 1938. 1—2. számaiból. Nagy 8°. 77+3 sztl. l.)

<sup>1</sup> V. ö. MÁTÉ KÁROLY: *Sajtó és tudomány.* Budapest, 1929, 14—15. l.

F. B. a Magyar Könyvszemle 1938. 322. lapján „*Sine lege vagantur*“ című cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy számtalanszor találhatunk tanulmányainkhoz adatokat oly könyvekben, amelyekről címük alapján nem reméltük. Dr. VARGA SÁNDOR FRIGYES jeles műve, mely címe szerint a MKSZemle érdeklődési területén kívül esik, olyan adatokat is tartalmaz, amelyekre föl kell hívnunk a könyvtárosok figyelmét.

Egyik fejezete a táncbibliográfiákról, -lexikonokról és -folyóiratokról szól, egy másik fejezetében az ókori táncirodalom szerzők szerinti felsorolását, a következőben az első táncművek és gyűjtemények, majd a táncművek, táncellenes művek, táncművészek életrajzainak, a keleti táncművészet irodalmának stb. stb. ismertetését és méltatását találjuk. — Gazdag bibliográfiai anyaga alkalmassá teszi arra, hogy a könyvtárak kézi könyvtáraiban helyet foglaljon. Tr. Z.

**Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Chr. DCCC usque ad annum MCCC.** JUSTINIANI Cardinalis SERÉDI... praefatione adornatus. Collegit.. et notis... illustravit ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS. Budapestini, 1937—1938. Academia Litt. de S. Stephano rege nom. Tom. I—III, X, 267 I. l. 8°.

Az igénytelen „catalogus“ cím mögött a mondottnál jóval több rejtezik. A munka tulajdonképpen átmeneti műfaj a bibliográfia és a forráskiadvány között. A szerző célja az volt, hogy Árpád-kori történelmünk kutatói kezébe olyan gyűjteményt adjon, amely a teljes kiadott forrásanyagot ismerteti. Forrás-bibliográfia tehát abban az értelemben, hogy a 800-tól 1300-ig terjedő korra vonatkozó valamennyi hazai és külföldi forrást felsorolja, egykorú és másodlagos forrásokat egyaránt. A címek felsorolása tiszta betűrendben történik, tárgyak szerinti csoportosítás nélkül. Ilyen óriási és heterogén jellegű anyaggal másként nem is történhetett, különben is ezt kívánja meg a „catalogus“ jellege. Hiszen egy-egy forrás a legkülönbébb tárgyakat és korszakokat ölelheti fel (pl. krónikák), tárgyak szerinti csoportosítás esetében tehát ugyanaz a forrás számtalan helyre széttörve kerülhetett volna be. Aki tehát a forrást cím szerint keresi, megtalálhatja a betűrendben, aki pedig egyes részletkérdésre keres anyagot, azt a tervezett név- és tárgymutató teljesen ki fogja elégíteni.

Az egyes címek a következő bibliográfiai adatokat tartalmazzák: szerző, illetőleg cím, azután az összes címek, amelyek alatt a forrás kiadásra került, annak az időnek megjelölése, amelyre nézve forrásul szolgál, a forrás kéziratának keletkezési ideje, a kiadások felsorolása.

A kiadások teljes felsorolása csak a hazai források esetében van közzölve, magyar vonatkozású külföldi forrásoknak csak legfontosabb kiadásait jelzi, de utal POTTHAST közismert munkájának (*Bibliotheca historica medii aevi*) megfelelő lapszámára, ahol mindez megtalálható. Ezek után az adatok után következik a magyar vonatkozású részek közlése. Ezáltal elkerüli az átlagos bibliográfiák legnagyobb hibáját, hogy t. i. a kutató címetek kap, de azt, hogy mire vonatkozólag kap adatokat az illető munkában, azt nem tudja meg. Ezen a helyen válik a forrásbibliográfia forráskiadvánnyá. Nem közli azonban olyan külföldi szerzők műveinek szövegét, akik csak jól ismert dolgokat foglalnak össze jóval később az események után, tehát akik tudományos szempontból nem mondanak semmi újat. A hazai forrásanyagból is csak a legfontosabb forrásokat közli teljes szöveggel, olyanokat, amelyekre a külföldi forrásokkal kapcsolatban állandóan utalások történnek. Meg kell még említenünk, hogy a források nemcsak egy cím alatt szerepelnek, hanem mindazon címen, amelyen valahol kiadásra kerültek és ezekről a helyekről utalás történik egy helyre, ahol az ismertett bibliográfiai adatok találhatóak.

A forráskiadvány nyelve latin, minden utalás és megjegyzés is latinul van, hogy az egész tudományos világ használhassa. GOMBOS „Catalogus“-ának tehát nemcsak azt köszönhetjük, hogy magyar kutatóinkat kíméli meg a forráskiadványok fáradságos összekeresésétől és a felületes munka aggodalmától, hanem azt is remélhetjük, hogy a hazai történelmünkben annyira járatlan külföldi tudományos világ is a források komolyabb ismeretéhez jut.

Harmincötéves munka eredménye, egészen eredeti elgondolások terméke ez a három kötet. Csak a szakember tudja, milyen önfeláldozó fáradozás hozhat létre hasonlót. A szerző mégsem érhetette el munkája beteljesedését. A „Catalogus“ megjelent, a tervezett negyedik kötet, az index elkészítése előtt a toll kiesett a munkás kezéből. Pedig ez a kötet tartalmazta volna a név- és tárgymutatót és a kritikai jegyzeteket, ezeknek hiánya most rendkívül megnehezíti e kitűnő munka használhatóságát. Remélhetőleg a kiadó Szent István-Akadémia gondoskodni fog valami módon e hiány pótlásáról.

CSAPODI CSABA.

**Dubovitz István,** *A magyar földrajzi irodalom 1936.* Összeállította: — Kny. a „Földrajzi Közlemények“ LXVI. (1938.) kötetéből. Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1938. „Élet“ Irod. és Nyomda Rt. 8°. IX. + I sztl. + 40 l.

Bibliográfiai adatgyűjtés megjelentetésével ma általában elsőrendű tudományos szükségletet pótol a közrebocsátó. Fokozottan áll ez a földrajztudomány területére, melynek HAVASS REZSŐ 1893-ban kiadott

úttörő „Magyar Földrajzi Könyvtár“-a óta nincs összefoglaló tudományos könyvszete. Újabb bibliográfia kiadásának gondolata, mint DUBOVITZ írja előszavában, már évek óta foglalkoztatja a Társaságot, tervezettké is kristályosodott, mígnem most a szakember TELEKI PÁL gróf, akkor vallás- és közoktatásügyi miniszter megértő támogatása, valamint DUBOVITZ ISTVÁN munkája révén a terv valósággá válva, egyelőre az 1936. évi irodalom napvilágot látott.

Hogy erre milyen szükség volt, mutatja már a csupán egy évre terjedő adatgyűjtés keretében itt felvonultatott, közel negyven oldalnyi címanyag is. Ezt az anyagot teljesség szempontjából elbírálni természetesen lehetetlen, de abból a gondból, ahogy a szerző a nehezen hozzáférhető közleményeket és az általános tartalmukban a földrajztól igen távolálló területen mozgó folyóiratok közleményeit rendre felkutatta, arra kell következtetnünk, hogy — az adott lehetőségek határán belül — a lehető optimális fokot e téren elérte. Hozzáértése a felvett címanyag tudományos színvonala mellett előnyösen érezteti a hatását a címanyagoknak helyenkénti kiegészítésében is (pl. ott, ahol a közlemény címe a tárgyra nem vet elegendő világot, a cím mögött, szögletes zárójelben, a cikk tárgyát is megnevezi röviden).

Folyóiratcím-rövidítései logikusak és jól érthetők, új rövidítés konstrukciói is általában szerencséseeknek mondhatók.

Szerettük volna, ha a szerző bibliográfiájához szerzői személynévmutatót is fűz. Ennek jelenlétét fontosnak tartjuk, mert bár a szakfelosztásnak e füzetben követett rendszere előreláthatólag hosszú időre a jelenlegi marad, jelenléte feltétlenül emelné a bibliográfia gyors használhatóságát már a jelenben is. A jövőben pedig előfordulhatnak változások az itt követett rendszerben is, aminek elvi lehetőségét a szerző előszavában maga is elismeri. Erre az esetre gondolva pedig elengedhetetlenül fontosnak tartjuk ilyen személynévmutató közlését.

A fenti észrevétel természetesen távolról sem csökkenti az előttünk fekvő adatgyűjtés tudományos értékét. A bibliografizálásnak egyáltalában való vállalása nagy altruizmust igényel, sok fáradtságos, vesződséges, sőt sokszor eredménytelen utánajárást s így talán e tevékenység megbecsülést érdemel, még abban az esetben is, ha célját valamilyen ok miatt nem egészen éri el.

DUBOVITZ munkája azonban ezen felül is teljes elismerésre méltó, határozott érték, mely a maga elé tűzött célt érzésünk szerint a lehetőségeken belül megvalósította. Független, önálló nemzeti léthez való jogát egy nemzet a ma eszmeáramlatai sodrában kultúrájának erejével, önállóságával és nagyságával: magasrendűségével is igazolja. Mi a tudományos értéken túl, a földrajzi bibliográfia magasabb jelentőségét eme dokumentatív vonásában látjuk.

SUPKA ERVIN.

## LEVÉLSZEKRÉNY.

**Archaizálás és a kuruc-balladák hitelessége.** Az Ungváron megjelenő *Felvidék* 1863. szept. 12-i számában olvasható egy régies nyelven írt apokrif levél, amelyet NOSTRADAMUS intézett II. RÁKÓCZI FERENCHÉZ. Ebben a levélben NOSTRADAMUS többek között a következőket írja: „Tisztelem leghaláztosabban Fenwsegedeth ez Epistolával. Fenwseeged maar tudíia hoghi Fnswdg Fewldi maradvanyai Rodostobool hol beekeseeghesen hamvadtanak vala, maar maghiar orzzagban niugozznak. — A mioota Fenwseeged az ewrewk patriaba vaandorolni keghies vala, az ota sok harzok folytanak vala. A lenghielek mostansaagh harczolnak pro Libertate. Neheez most gyeuzni... A puskaport is ughi keevzetik mint reegen. A lovakat chac keetzer abrakoliac mostansagh napiaban. A patkolasban nem nagh progressust csináltak a gava-leerriannal, mert mostansagh is csak ughi patkolnak mint reegen.“ (81. lap.)

Ennek a lapnak 1863. szept. 5-i számában megjelent THALY KÁLMÁNNAK egy verse, melyet az „unghmegyei gazdasági egyesület által augusztus hó 30-án rendezett műkedvelői hangverseny alkalmára — az egyesület felkérésére“ írt. Címe: *Unghvári segélydal*. Az 1863-ik évi aszály alkalmával, amikor az Alföld népe a legrettenetesebb éhínség napjait élte, az erdélyi és felvidéki városok, melyeket megkímélt az aszály, minden eszközzel, így műkedvelői előadások bevételeivel is segítségére siettek az éhezőknek. THALY említett versében kuruckori reminiscenciákkal buzdítja Unghvár lakosságát az adakozásra: „Unghvár, Unghvár, a váltig rendületlen, — Bercsényi Miklós vára, s népe te!“ — „Bercsényi népe! áldozz a hazáért!“

Régi oklevelek és irások közlése, régies nyelven apokrif levelek írása fővárosi és vidéki lapokban egyaránt divatban volt. A *Felvidék* is több régi írást közöl, LEHÓCZKY TIVADAR másolásában, és több régieskedő levelet is (pl. DUGONICH ANDRÁS válasza Tekintetős CSÖNDHELYI DR. NOSTRADAMUSZ FAUSZT ur levelére: „Kigyelmed nagyon régön járhatott, kelhetett már az alföldön, hogy azt az egészségös magyar beszédöt... oly kifecamítva küldi ide hozzám... Már engödelmet kérök, az én időmben nem ugy beszéltek Szögödében, és hiszöm az én Istenömet, nem is fognak...“ — írja DUGONICS, az Eliziumból keltezve levelét. (1863. 97. lap.)

THALY, aki e korban ünnepelt költő volt, ennek az archaizáló divatnak hódolt, amikor régieskedő nyelven kuruc-balladákat kezdett írni. Később elismert történetíróvá lett, aki levéltári bűvárkodásaival és a régi irások közlésével a kuruc-kort akarta föltámasztani. Hamisított, archaizáló kuruc-verseivel e kor képét akarta teljesebbé tenni.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

## RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

**József Huszti:** *Andreae Pannonii Expositio super Cantica Cantorum.* C'est en automne de l'année 1938 que la famille de comte Capiálbi a offert un manuscrit contenant un ouvrage inconnu d'Andreas Pannonius à M. Béla Imrédy, alors président du conseil, qui lui fut remis par l'intermédiaire de M. Mussolini, premier ministre italien et M. le comte Ciano. M. Imrédy a déposé ce manuscrit en consignation dans la Bibliothèque Széchényi du Musée National de Hongrie. Ce manuscrit fut découvert pour la première fois par l'auteur de cet article d'après une référence du catalogue Mazzatinti. Il a eu l'intention de consulter le manuscrit en 1926, mais il fut à cette date encore inaccessible à cause de l'attitude réservée de la famille Capiálbi. (Magyar Könyvszemle, 1929, p. 157.)

Ce fut Guillaume Fraknói qui, pour la première fois, a attiré l'attention sur la personne d'Andreas Pannonius, lorsque en 1878 il a découvert à la fois deux de ses ouvrages (Magyar Könyvszemle, 1878.) qui furent bientôt publiés dans l'édition de l'Académie Hongroise des Sciences. (Irodalomtörténeti emlékek. I. Bp. Akad. 1886.) C'est encore Fraknói qui s'est occupé de la vie d'Andreas Pannonius. (Magyar Könyvszemle, 1879, p. 113 sqq.)

Le portrait qu'il en a tracé, se complète par peu de renseignements, mais d'autant plus importants, fournis par l'ouvrage qui vient d'être découvert. Nous y apprenons qu'Andreas Pannonius qui est né probablement environ 1420—24, travaillait encore en septembre de l'an 1505. Cela est un détail très important concernant des recherches à faire. En effet, ce n'est que jusqu'à environ 1470 que Fraknói réussit à reconstruire la biographie de cet ancien soldat de Jean de Hunyad qui s'est élevé à la charge de prieur des chartreux de Ferrare et qui a lié et entretenu des relations littéraires avec des familles princières.

L'ouvrage qui se trouve dans ce manuscrit, est une copie; il fut copié — selon une note marginale — dans la Chartreuse de Ferrare par le frère Augustin en 1506, année, où Andreas Pannonius était encore probablement en vie. Cet ouvrage qui témoigne de ses connaissances profondes de la littérature ecclésiastique, paraîtra prochainement dans les éditions de l'Académie Hongroise des Sciences.

**Edith Hoffmann:** *Der neue Corvin-Codex der Széchényi-Bibliothek.* Die Széchényi-Bibliothek des National Museums hat vor kurzem auf der Auktion der Budapester Sammlung L. Ernst eine Handschrift erworben, welche das Werk „Parthenice“ des Mantuaner Karmelitenmönches und hervorragenden Humanisten Giov. Batt. Mantuano enthält. Es ist das Dedikationsexemplar des Verfassers an König Mathias Corvinus und trägt das — mit dem Wappen der Pignatelli übermalte — Corvinuswappen. Das Werk Mantuanos erschien in Bologna 1488, die Handschrift muss also ungefähr um die Mitte der 80-er Jahre entstanden sein. Ihr schönes Titelblatt stammt aus der Werkstatt des unter der Bezeichnung „Der Meister des Gebetbuches der Herzogin Bona Sforza“ bekannten, in den 90-er Jahren im Dienste der Sforza stehenden

Miniaturmalers, den d'Ancona neustens mit dem Kupferstecher und Maler Zoan Andrea da Mantova identifizierte. Da Zoan Andrea seine Tätigkeit in Mantova unter dem Einfluss des Mantegna begann und um 1476 nach Mailand übersiedelte, scheint der von einem Mantuaner bestellte und Mantegnas Einfluss widerspiegelnde, aber mit der Mailänder Werkstatt aufs engste verbundene Codex diese Hypothese entscheidend zu unterstützen.

**Ivan Pasteiner :** *L'activité des collections publiques hongroises sous la direction de l'Inspectorat Général des Collections Publiques en 1938.* Le retour partiel de la Haute Hongrie entraîne nécessairement l'accroissement de nos collections publiques. Les musées de la Haute Hongrie ont été fondés pour la plupart avant l'occupation tchèque (ceux de Kassa, de Komárom, de Rimaszombat, et de Munkács). Les bibliothèques restées sous la direction des fonctionnaires d'origine hongroise, montrent un développement incontestable, tandis que les musées restent sur leur ancien niveau. Cela est évident si on prend en considération qu'une bibliothèque peut être soumise à une certaine tendance de politique, elle peut se développer grâce à l'intérêt de ses lecteurs, mais un musée garde toujours le cachet de son milieu, qui, en Haute Hongrie, reste immuablement hongrois. L'Inspectorat Général des Collections Publiques fait tous ses efforts pour adapter le système des collections de la Haute Hongrie à celui des collections hongroises. D'autre part l'Inspectorat Général tend à favoriser le développement de nos collections publiques dont l'intérêt grandit considérablement grâce à nos relations internationales. On envisage à plusieurs endroits le problème de l'agrandissement des magasins. L'état matériel des collections nous montre un tableau inégal, mais l'instruction des nouveaux bibliothécaires nous laisse espérer un essor considérable des affaires. Dans les musées on réalise graduellement la séparation de la matière de l'exposition. L'Inspectorat a géré les affaires en 360 pièces, l'Inspecteur Général a visité plusieurs collections, même itérativement. Parmi celles de la Haute Hongrie, les musées de Komárom, de Kassa, de Ungvár et de Rimaszombat. L'Inspectorat a dressé un rapport sur l'état des collections suivantes: celle de Balassagyarmat, de Győr, de Kaposvár, de Kecskemét, de Miskolc, de Nyiregyháza, de Pécs, de Sopron, de Szeged, de Szekszárd, de Székesfehérvár, de Szombathely, et de Veszprém.

**Endre Horváth :** *Livres et bibliothèques néohelléniques en Hongrie.* Plus de 70 livres ont été imprimés en grec moderne en Hongrie vers la fin du XVIII<sup>e</sup> et pendant la première moitié du XIX<sup>e</sup> siècle. Ce sont, en grande partie, les produits de l'Imprimerie Royale Hongroise de l'Université (Bude) et des éditeurs Trattner et Károlyi (Pest). Le contenu de ces imprimés correspond à l'esprit encyclopédique de l'époque. Il y a en outre un petit nombre d'imprimés — publiés en Hongrie — qui contiennent des traductions de néogrec en hongrois (livres de prière), en serbe et roumain (oeuvres littéraires). — Dans plusieurs villes de la Hongrie, près des églises et des écoles des communautés grecques se sont formées des bibliothèques qui subsistent même aujourd'hui, et renferment des livres sortis des diverses imprimeries de la diaspora hellénique. Telles sont les bibliothèques et archives grecques de Pest,



Miskolc, Kecskemét, etc. Les livres grecs des imprimeries hongroises ainsi que les bibliothèques grecques de la Hongrie constituent de précieux témoignages aussi bien de la vitalité de la nation hellénique que du libre développement culturel des nationalités établies en Hongrie.

**Albert Gárdonyi:** *Das Ordnen einer ungarischen Bibliothek im XVIII. Jahrhundert.* Es waren in Ungarn am Ende des XVIII. Jhs nur wenige fachmässig geordnete Bibliotheken und über diese erhob sich weit die Universitätsbibliothek in Pest, welche durch Eingliederung der Bücherbestände der damals aufgehobenen Klöster eine der ansehnlichsten Büchersammlungen Ungarns wurde und daher einer Neuordnung und Katalogisierung bedürfte. Die Folge davon war, dass diese Bibliothek für neu errichtende Bibliotheken als Muster dienen konnte, wie es mit dem Beispiele der Akademischen Bibliothek in Kaschau bewiesen wird, dessen Bücherbestand 1794 neu geordnet werden musste. Als Regel wird dafür aufgestellt, dass der Bücherbestand vor allem nach Wissensfächer getrennt und dann in den Bücherschränken so aufgestellt sei, dass die unterste Schicht die Folio-, die folgende die Quartformate etc. einnehmen. Erst als der Bücherbestand fachweise aufgestellt ist, kann die Katalogisierung beginnen, welche erst auf Zetteln vollgezogen, dann aber alphabetisch geordnet in Bände eingetragen wird. Auf dieselbe Weise wird der Fachkatalog verfertigt, es muss aber bei beiden Katalogen Sorge dafür getragen werden, dass die Neuerwerbungen in der alphabetischen Reihenfolge immer Platz finden.

**Gábor Halász:** *Un journal parisien de Sigismond Justh.* La Bibliothèque Széchényi vient d'acquérir de très importants manuscrits du romancier et homme de lettres Sigismond Justh (1863—1894). Il s'y trouve son premier roman, resté inédit, un drame, adapté par lui-même de son roman paysan „Gányó Julcsa“, le procès-verbal des séances d'une association, nommée Debating Society qu'il a fondée avec ses amis aristocratiques pour des débats intellectuels. Mais les documents les plus intéressants sont a) un journal de son séjour à Paris, en 1887; b) un autre journal, traitant de sa vie en Hongrie, de date 1889. Le jeune romancier se mouva à Paris dans les milieux artistiques et sociales les plus distingués. Il les peint dans son journal par une description vive et spirituelle, abondante en anecdotes et traits significatifs; des écrivains, comme Huysmans, Bourget, Taine, Coppée, Dumas, des artistes, comme Sarah Bernhardt, Antocolski, Munkácsy y defilent, les salons exclusifs du Faubourg St. Germain montrent leur vie habituelle, la comtesse Diane, la princesse Mathilde, Louise Read reçoivent leurs hôtes. Toute une société mondaine et littéraire, très parisienne et en même temps cosmopolite renaît dans ces pages, grâce à l'observation d'un témoin sympathique et intelligent. Le journal de la Hongrie donne aussi des détails intéressants sur les personnes éminentes, aristocrates et gens de lettres hongrois.

**Piroska Szemző:** *Die Anfänge der ungarischen Leihbibliotheken.* Sehr weit ist die Idee verbreitet, dass die erste ungarische Leihbibliothek Gustav Heckenast, der Pester Grossverleger im Jahre 1838 gegründet hatte. Jedenfalls darf sich auch das ungarische Leihbibliothekswesen rühmen, seinen Ursprung

bis in das 18. Jahrhundert zurückverfolgen zu können. In den grösseren ungarischen Provinzialstädten gab es damals schon Verleiher von Büchern (zumeist Buchdrucker und Buchhändler), die an der Spitze der sog. „Lesekabinetten“, „Cabinets de lecture“ standen; Einrichtungen, die in den Kulturstaaten von ganz Europa Nachahmung fanden. — Das erste ungarische Lesekabinet eröffnete 1787 ein zugewandter Buchbinder und Buchhändler, gewisser Anton Kleinod in Oedenburg, dem folgte 1790 ebenda der Buchbinder Matthias Pfundtner, dessen Lesekabinet schon 771 Bücher zu verleihen hatte (Vergl. Verzeichnis der Bücher, welche in dem Lesekabinet des Mathias Pfundtner . . . Zum Lesen herausgegeben werden.), zumeist Neuerscheinungen der schöngeistigen Literatur, Reisebeschreibungen, Philosophie, etc. etc. — In Raab richtete Franz Müller, Buchbinder und Buchhändler, sein Lesekabinet ein (1789.), in Pest zuerst Gabriel Mossóti Institoris (1793.) — Berühmt war die „öffentliche Leihbibliothek in Pest auf dem Franziskaner-Platz, im von Jankovitschen Hause“ Joseph Müllers (1814.), in der sehr strenge Bedingungen für das Lesepublikum festgesetzt waren, „da ein solches Institut nur durch die strenge Ordnung seinem Zwecke entsprechen kann“ (Vergl. Leihbedingungen hrsg. von Joseph Müller). — In der noch heute üblichen Form tritt die Leihbibliothek des Gustav Heckenast auf, welche mit seinem überaus reichen Bücherbestand (etw. 8000 Bde.) eine Kulturmission zu vollbringen geeignet war. (Vgl. Bücherverzeichnis der Leihbibliothek von Carl Edelman. [Ofen, gedr. in der königl. Universitäts-Buchdruckerei 1848.]).

**István Kniezsa:** *Zur internationalen wissenschaftlichen Transkription der cyrillischen Texte.* Die Arbeit gibt eine Erweiterung und Verbesserung des Vorschlages, den E. Damiani an das ISA-Comité in der Frage der internationalen wissenschaftlichen Transkription der cyrillischen Texte vorgelegt hat. Die Ergebnisse sind auf einer Tabelle dargestellt.

---

*A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.*

30.931. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

## TARTALOM

	Lap
<b>Husztai József:</b> Andreae Pannonii Expositio super Cantica Canticorum	97
<b>Hoffmann Edith:</b> A Széchényi Könyvtár új Corvin-kódexe	105
<b>Käppeli, Thomas M. O. P.:</b> Zwei thomistische Opuscula-Codices	110
<b>Pasteiner Iván:</b> A közgyűjtemények orsz. főfelügyelőjének felügyelete alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban	123
<b>Horváth Endre:</b> Magyarországi újgörög könyvek és könyvtárak	136
<b>Gárdonyi Albert:</b> Könyvtárrendezési utasítás a XVIII. század végéről	142
<b>Knieszsa István:</b> Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása	149
<b>Halász Gábor:</b> Justh Zsigmond ismeretlen naplóí és más kézíratai	159
<b>Szemző Piroska:</b> A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei	165
<b>Kisebb közlemények:</b> MIHALIK SÁNDOR: A budapesti olasz könyv- kiállítás. — Két könyv útja: IVÁNKA ENDRE: Egy kassai kódex útja a XV. században. — JOÓ TIBOR: A Kálmáncsehi-breviárium útja. — SÁRKÁNY OSZKÁR: Ismeretlen felelet Pázmány Okaira. — néhai id. HARSÁNYI ISTVÁN: XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői. — Rejtett nyomdahellyel megjelent könyvek a XVIII. szá- zadban. — VISNYA ALADÁR: Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákából. — ZOVÁNYI JENŐ: Könyvrészletek nem a maguk helyén. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Apróságok a magyar könyvnyom- tatás multjából. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Nyomdai, könyvkötési árak s az író-kiadó helyzete 1841-ben. — CSAPODI CSABA: Magyar kato- likus egyháztörténeti bibliográfia	176
<b>Ismertetések:</b> LEHMANN, E. H.: Einführung in die Zeitschriftenkunde. (Ism. DEZSÉNYI BÉLA.) — DR. VARGA SÁNDOR FRIGYES: Bevezetés a táncirodalomba. (Ism. TR. Z.) — GOMBOS F. ALBIN: Catalogus Fon- tium. (Ism. CSAPODI CSABA.) — DUBOVITZ ISTVÁN: A magyar föld- rajzi irodalom 1936. (Ism. SUPKA ERVIN.)	201
<b>Levélszekrény:</b> TR. Z.: Archaizálás és a kuruc-balladák hitelessége	208
<b>Résumé — Inhaltsangabe:</b>	209

## **Az 1936. év Magyar Könyvésze.**

*I. A magyarországi könyvtermelés forrásai: a nyomda- és sokszorosítóvállalatok statisztikai jegyzéke. Összeállította: dr. Szollás Ella. — II. A Magyarországon megjelent könyvek jegyzéke. Összeállította: dr. Droszt Olga. — III. A Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok jegyzéke. Összeállította: dr. Mokcsay Júlia.*

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 1938. Kb. 600 lap.  
Sajtó alatt. Megjelenik 1939 nyarán: Ára P 20.—

## **A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve.**

II. köt. 1937—1938. Szerk. Bisztray Gyula dr. főtítkár. (Tart.: Rédey T.: Könyvtáros és közönség. — Iványi-Grünwald B.: Levéltár és közönség. — Trócsányi Gy.: Magyar nemzeti bibliografia. — Doromby I.: Írásbeli ügykezelés a hadrakélt seregnél. — Fitz I.: Elnöki megnyitó. — Bisztray Gy.: Főtítkári jelentés. — Asztalos M.: A II. könyvtárosképző tanfolyam.) 1938. 96 l. Ára P 8.—

## **Trócsányi Zoltán: A XVIII. század magyar nyomtat- ványainak meghatározása.**

(Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai VI.) 1938.  
86 l. Ára P. 8.—

## **Vass Klára dr.: A szellemtudomá- nyok magyar bibliografiája: a tör- téneti vonatkozású irodalom az 1935. évben.**

Kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.  
(Szakbibliografiai Kiadványai I. kötet.) 1938. XIV+225 lap.  
Ára P 12:50.

LXIII. ÉV.

HARMADIK FOLYAM 1939. JÚLI—SZEPT.

---

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK  
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL  
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1939. évi folyam \* III. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1939

# ÚJ KÖNYVEK.

NEUERSCHEINUNGEN AUF DEM GEBIETE  
DER BIBLIOGRAPHIE.

**Áldásy Antal dr.:**  
**A Magyar Nemzeti Múzeum  
Könyvtárának Címeres levelei.**

IV—V—VI. kötet. — Sajtó alá rendezte dr. Czobor Alfréd  
(A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzőke  
II. 4. 5. 6.)

**Gulyás Pál dr.:**  
**Magyar Írók élete és munkái.**

*Id. Szinnyi József hasonló című művének  
kiegészítő sorozata.*

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magy. Tud.  
Akadémia és az Orsz. Széchényi Könyvtár támogatásával  
kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.  
I. kötet: A—Bac 640 lap. Előfizetési ára a kiadónál P 50.—

**Hubay Ilona:**  
**Missalia Hungarica. — Régi magyar  
miskönyvek 1480—1537.**

(Az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai V.) 1938. 108 lap.  
31 fametszettel, 33 vízjegyrajzzal és 2 kolofonhasonmással.  
Ára P 16.—

**Magyar Könyvészet.**  
**Bibliographia Hungariae 1911—1920.**

Barcza Imre címgyűjtésének felhasználásával szerkesztette  
az Országos Széchényi Könyvtár Bibliografiai Osztálya. —  
A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter támogatásá-  
val kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők  
Országos Egyesülete. I. kötet. A—K. Sajtó alá rendezte  
**dr. Kozsca Sándor.** 1938. IV+640 l. Ára P 50.— Sajtó alatt.

## A PRAY-KÓDEX RENDELTETÉSE, SORSA, SZELLEMTÖRTÉNETI ÉRTÉKE.\*

A Pray-kódex 172 hártyalevele közül a magyar tudományt természetszerűleg az az egy lap érdekelte legjobban, melyen legrégibb összefüggő nyelvemlékünk, a *Halotti Beszéd* van megörökítve. Amióta PRAY GYÖRGY 1770-ben felhívta a kódexre a figyelmet és SAJNOVICS JÁNOS ugyanez évben a Halotti Beszédet kiadta, a kódex egésze elsősorban ezen nyelvemlék, majd a hazai történetünk szempontjából fontos Évjegyzetek és zsinati határozatok kedvéért foglalkoztatta kutatóinkat. Közöttük a kézirat egészének korát, rendeltetését, értékét, egyes részeinek, köztük a Libellusnak jellegét legjobban BÁTTHYÁNY IGNÁC ismerte fel, aki a zsinati határozatokat és a Libellust 1785-ben kiadta és a kódexet helyesen *Sacramentarium Boldvense*-nek elnevezte.

Sajnos, későbbi kutatóink a kódex eredeti használati helyére vonatkozólag nem követték a BÁTTHYÁNY által megadott nyomot, hanem közbe-közbe határozottan „kalandos“ képzelettel keresték a kézirat eredeti használati helyét Taksonyban (PAULER GYULA), Deákiban (BÉKESI EMIL és PRIKKEK MARIÁN), Székesfehérvárott és Somogyban (KARÁCSONYI JÁNOS), Veszprémben (ERNYÉY JÓZSEF), míg aztán 1927-ben ZALÁN MENYHÉRT vissza nem tért BÁTTHYÁNY tételéhez, a boldvai eredethez, legalább is a Libellust kivéve a kódex törzsrészeit illetőleg.

ZALÁN bizonyításának lényege oly világos és meggyőző, hogy minden további megfigyelés legfeljebb megerősítő mozzanatokot adhat hozzá, de erejét meg nem gyöngítheti. Mivel a kézirat értékelésénél eredeti rendeltetési helye, írásának ideje, további sorsa rendkívül fontos, röviden összefoglaljuk és kiegészítjük ZALÁN gondolatmenetét.

\* A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete második országos kongresszusán, június 8-án tartott előadás.

Előre kell bocsátanunk, hogy a középkori liturgikus kéziratok átlag valamivel könnyebben árulják el benső tartalmukkal rendeltetési helyüket, mint a mai nyomtatott liturgikus könyvek. Hiszen akkor a másoló tehetsége szerint alkalmazkodott forrásainak kiválasztásában, anyagának alakításában megrendelőjének céljaihoz, saját egyéniségét is felfedhette. Aki a Pray-kódex naptárát, csízióját, nagy és kis Sacramentariumát összeállította, tudós hajlamú gyűjtő volt, nem szolgai másolója egyetlen Sacramentarium-kéziratnak. A Hahóti-kódex mutatja a magyarországi liturgia fejlettségi fokát a XI. század végén. A Pray-kódex liturgiája ahhoz viszonyítva határozottan fejlettebb, gazdagabb; nemcsak ünnepeinek száma szerint, hanem a XII. század liturgikus fejlődésének, a magyarországi liturgiára való hatásának értékesítésével is. Egyelőre nincs módunkban megállapítani, mennyi a Pray-kódex összeállítójának egészen egyéni munkája a kéziratban; a Halotti Beszédnek latin eredetijét még nem találták meg sehol másutt; bizonyosra vehetjük, hogy az Ordo Missae előkészületi és hálaadó, áldozás előtti és áldozás utáni imádságai közt is vannak egészen egyéni termékei az összeállítónak. Tudatosan nevezem a kódexíró-t összeállítónak, szerkesztőnek, mert látszólag tisztára másolásjellegű munkájában is annyi eredetiség, sokoldalúság, forrásainak szabad kezelése nyilatkozik meg, hogy mihelyt a kézirat megfelelő kiadásban hozzáférhetővé válik külföldi szakkutatók számára is, a Pray-kódex szerkesztője minden bizonnyal a liturgia-történet kiváló Anonymus-ai közé kerül. Néhány példán szemléltetjük a Pray-kódex szerkesztőjének egyéni munkáját. A Nagy Sacramentariumot most KNEWALD KÁROLY boncolta szét ugyanolyan éleslátással különböző rétegekre, mint ahogy már a Hahóti-kódexet is elemezte.

Ez az elemzés nemcsak a Pray-kódex liturgiájának tartalmi gazdagságára vet fényt, hanem szerkesztőjének sokoldalúságára, körültekintő gondjára. Megtartja az eredeti gelasianus-gregorianus alapot, megőrzi lényegileg a Hahóti-kódex tartalmát, de lényegesen bővíti a magyar, a bencés, a keleti eredetű miséket, és a XI. század végén még alig mutatkozó germán réteget jóformán újonnan szerkeszti.

Formai szempontból is elárulja a másoláson felülemelkedő szerkesztői voltát a) az egy ünnepre, alkalomra közölt kettős,



hármás formulákkal;<sup>1</sup> *b*) ugyanezt bizonyítja a kisebb Sacramentarium miséinek összeállításával, melyek mind kiegészítik a nagy Sacramentariumot; *c*) azzal, hogy aránylag sűrűn illeszti bele a régi Sacramentarium-típusú (három oratio) miseszövegek közé a már fejlettebb, a Missale plenum típusa felé közeledő miseformulákat, melyekben nemcsak az oratiók vannak meg, hanem az ének- és olvasmányrészek is; *d*) az Ordo Missae összeállításában is nyilván önálló úton jár, ezért tér el a Micrologus miserendjétől. Ezzel egyúttal magyar érzésvilágát is elárulja. Megmarad a megszokott hazai miserend mellett, némi ravaszággal tünteti el a Micrologusét, hogy észre ne vegyék attól való eltéréseit. *Tudós* hajlamát akkor mutatja meg, midőn másolás közben a Kánon történetére mond egész érdekes dolgokat: hogy például Alexandriai Kelemen szerkesztette a misekánont, hogy egyes mondatait Nagy Szent Leó, Nagy Szent Gergely és Sándor pápák szövegezték.

Igaz, hogy állításainak egy részét megtalálta a Micrologusban, de hogy Alexandriai Kelemenről honnét vette ezt a véleményét, azt egyelőre nem tudjuk. Aki ennyi eredetiséggel szerkeszt, és nem pusztán másol, annál nyilván nem az egyszerűen másolt részekben fogjuk megtalálni azokat az adatokat, melyekből a kézirat rendeltetési helye megállapítható, hanem azokból a részekből, melyeket épp a rendeltetési hely és cél szerint alakít át.

Hogy KARÁCSONYI<sup>2</sup> és ERNYEI is tagadásba vették a kézirat bencés, monasztikus eredetét és rendeltetését, és világi papok, káptalan, püspöki székesegyház szükségletére írottnak mondták a Pray-kódexet, azt módszerük hibája, az említett elv figyelmen kívül hagyása okozta. A Libellus is, az Ordo Missae is, a Sacramentarium törzse is az egyetemes egyház számára készült, nem pusztán szerzetesek, nem is pusztán világi papok számára. Amikor a Pray-kódex szerkesztője ezeket lemásolja, köti őt az eredeti szöveg és csak annyit alakít, amennyit saját célja szerint

<sup>1</sup> A Mária-ünnepek forrásait kutatva, sikerült igazolnom, mint ahogy az áldásformulákra ZALÁN MENYHÉRT bizonyította be, hogy a Pray-kódex nemcsak a hivatalos római forrásanyagot (gregorianus, gelasianus) használta fel, hanem igen sok gallikán elemet is megőrzött. KÜHÁR FLÓRIS: Mária-tiszteletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában. Budapest, Szent István-Akadémia, 1939.

<sup>2</sup> Hol írták a H. B.-et. Magyar Nyelv, XXI. (1925) 221. sk.

szükségesnek lát. Ez azonban épp elég, hogy a kézirat eredeti rendeltetési helyét felismerjük belőle.

A két Sacramentariumnak (KNIEWALD szerint  $S/1$  és  $S/2$ ) bencés, monasztikus jellege ünnepeiből, votivmiséiből, egyes oratióknak *kifejezett* megjegyzéseiből<sup>1</sup> annyira kétségen felül áll, hogy részletes igazolásra ma már nem szorul.

Hogy a Pray-kódex bencés monostorának és templomának védőszentje KERESZTELŐ SZENT JÁNOS volt, azt a kézirat többször is félreérthetetlenül megmondja. Húsvét napján a vízszenteléssel kapcsolatos körmenet először a Szent Margit-kápolnához megy, majd visszatér a templomba. Az itt mondott oratióban a Boldogságos Szűz és Keresztelő Szent János pártfogását kéri, mint ahogy a Margit-kápolna oratiójában Szent Margitét. ZALÁN M. felkutatta ezen oratio párhuzamos alakjait külföldi monostorokban, kéziratokban és azokból világos, hogy a Boldogságos Szűz említése az oratio törzséhez tartozik, a patrocinium kifejezésére a második helyen említett Keresztelő Szent János szolgál.

Pünkösöd oktávján megszentelik a házat és tartozékait helyiségenként. A templomban mondott oratio szerint: *locum istum in honore sanctae Mariae sanctique Johannis baptiste consecrasti...* (131'). Hogy a Boldogságos Szűz említése az oratio formulás törzséhez tartozik, azt a kézirat más oratiói bizonyítják, ahol a monostort egyszerűen „*congregatio et familia beati Johannis Baptistae*“-nek nevezi (Missa communis pro vivis atque defunctis — 105' l.); Missa communis — *cuncta congregatione Sancti Johannis Baptistae ac familia eius* — 106 l.

A védőszentnek természetszerűleg kiemelkedő kultusza van az illető monostorban. A Pray-kódex Naptára és Sacramentariuma Keresztelő Szent Jánosnak következő ünnepeit ismeri. A főünnep a június 24-i; Nativitas vigiliával és oktávjával. Jellemző, hogy az ünnepen két miseszöveget közöl a Pray-kódex (missa in mane, missa in die. 77 l.). Augusztus 29-én van Keresztelő Szent János fővétele (86 l.); szeptember 24-én pedig Keresz-

<sup>1</sup> Pl. Szent Benedek *Translatio octava*-ján „*quem spiritalis disciplinae nobis doctorem dedisti, da quaesumus, ipso intercedente ut salutaria eius monita 2dimplere... mereamur*“ (80. l.) Vagy: Missa pro congregatione (109. l.): *familiam huius sacri coenobii... beato Benedicto intercedente.*

telő Szent János fogantatása; ezt az ünnepet a mai Missale nap-tára nem ismeri; KNIEWALD keleti eredetűnek mondja.

Védőszentjét ugyancsak fényesen és sűrűn ünnepelte a Pray-kódex monostora. Érdekes, hogy a Boldogságos Szűz fogantatását (december 8) utólag írta be még a naptáríró keze a naptárba, az ünnep oratiói a Sacramentariumba lapszélre kerültek. Hisz a XIII. század elején még élénken emlékeztek a Mária fogantatásának ünneplése ellen szóló tilalomra és vitákra. De Keresztelő Szent János monostorában lehetett dogmatikus aggodalom a Boldogságos Szűz fogantatásának ünneplése ellen; védőszentjük fogantatásának ünneplését azonban természetesnek tartották, bár ennek dogmatikai alapját nehezen találták volna meg ők is. Hogy Keresztelő Szent János különlegesen érdekelte őket, az abból is látszik, hogy a Pray-kódex 62. lapján, az adventi időszaknál a lapszélre írtak egy rájavonatkozó oratiót. Mivel egy Boldva melletti Keresztelő Szent Jánosról nevezett monostor leégését kétszer is bejegyezték a Pray-kódex évjegyzeteiben és húsvétmutató táblájában az 1203. évhez (10' l. és 16' l.), nem lehet kétséges, hogy a Pray-kódex eredeti használati helye a boldvai Keresztelő Szent János monostora volt. Az Évjegyzetek XII. századi adatai közül is néhány az egri egyházmegyére utal, melynek területén ez az apátság volt Miskolc közelében. (Különösen feltűnő a közeli Széplak templomszentelésének említése 1143-ból.)

Mivel Boldváról más forrásunk 1200-ig nem szól, csak a Pray-kódex említett adata, talán nem tévedünk, ha az 1195-ben bejegyzett DEZSŐ apátot (Desiderius abas depositus) boldvai apátnak tekintjük. Esetleg épp ő az, aki a kalandos sorsú kódexet megrendelte. Monostorának két tagját említi az évjegyzék, BUDA papot, aki 1198-ban halt meg és DÁNIELT, akit 1200-ban szenteltek pappá. Ennek a DÁNIELnek halálát is bejegyezték a naptárba november 27-re, éppúgy, mint BUDA papét is február 15-re. Tán egy másik boldvai apátot is ismerünk abból az időből, amikor még a Pray-kódexet Boldvában használták, a február 18-án elhunyt SIMEON apátot, kiről csak a naptár emlékszik meg, a krónika nem. Hogy az említett DEZSŐ és SIMEON apátok boldvaiak voltak, ezt a feltevésünket megerősíti az a tény, hogy hasonló nevű apátokról az 1200 körüli évekből Rendtörténetünkben nincs adat. (PRT XII/B. névmutató.)

Boldva az 1203-ban történt leégés után nem szűnt meg, 1231-ben IV. Béla a Miskolc-nembéli Fülének adományozza, 1270-ben is fennállt még, aztán világi papok kezére került; két-tornyú, háromhajós román temploma ma református templom.

A Pray-kódex sorsa minden bizonnyal az 1203-i tűzvészsel válik el Boldváétól. Hogy már a tűzvészt nem jelzik oly formában: *monasterium hoc*, vagy: *nostrum*, hanem enélkül, arra engedne következtetni, hogy a bejegyzés idején a kódex nincs már Boldván. Hogy 1228-ban már Deákiban volt, ezt a 10. lapon való bejegyzés igazolja, mely szerint 1228. november 14-én JAKAB nyitrai püspök fölszentelte *ezt* a Boldogságos Szűz tiszteletére épült templomot.

Mivel IX. GERGELY 1228. január 9-én adott meghatalmazást a szentmártoni apát kérésére a váci és nyitrai püspököknek, hogy *valamelyikük* az apátsághoz tartozó újjáépített salai (most Deáki) templomot felszentelje,<sup>1</sup> és mivel ez a templom Szűz Mária tiszteletére épült, nem nehéz a Pray-kódex bejegyzése alapján meghatározni az 1228-ban felszentelt templomot. Hogy meddig használták Deákiban, nem tudjuk; hogyan került a szomszédos Taksonyba, melynek templomszentelése szintén be van jegyezve év nélkül a Naptárban november 14-én (*consecrata est haec ecclesia de Taxen*), aztán a század vége felé a pozsonyi káptalanhoz,<sup>2</sup> azt éppoly nehéz kideríteni, mint sorsát Boldva leégése után közvetlenül.

Mivel már úgyis elég feltevés kúszálta össze a Pray-kódex történetét, legyen szabad egy tisztán hipotézisnek szánt gondolat-tal a Pray-kódex 1203 utáni egyik használati helyére rámutatni. KARÁCSONYI meglátására térek vissza, hogy a Pray-kódex egy-ideig Somogyvárott volt. Csak más előfeltevéssel. KARÁCSONYI szerint a Pray-kódexet eredetileg a fehérvári prépostság számára írták, onnét került Somogyvárra. Az eredmény szempontjából sokkal egyszerűbb azt mondani, hogy Boldva leégése után került Somogyvárra. III. INCE pápa 1204. szeptember 14-i leveléből<sup>3</sup>

<sup>1</sup> PRT I. 687.

<sup>2</sup> Erre vonatkozólag elég meggyőző ZALÁN M. bizonyítása. MKSZ. 1927. 270. l.

<sup>3</sup> PRT XII/B. 152. l.

ismerünk adatokat, melyek jól alátámasztják feltevésünket. Somogyvárott francia bencések voltak alapításától, 1091-től kezdve. Ez az apátság a francia, cluny-i kongregációhoz tartozó Saint-Gilles-apátságtól függött jogilag. 1204 előtt meghalt apátja és helyébe a francia konvent természetesen francia apátot választott. IMRE király azonban a konvent jelöltjét nem fogadta el, hanem az apátságot az olasz származású BERNÁT spalatói érseknek, volt tanítójának adta kommandába. A somogyváriak zúgolódtak új uruk ellen, négyen panaszra mentek a pápához, azt is felpanaszolták, hogy BERNÁT csúful bánt velük, vasraverete őket, a kolostorba magyar bencéseket helyezett. — Ez a pápai irat nem mondja meg, honnét vett BERNÁT érsek-kommandator annyi magyar bencést, amennyi elég volt Somogyvár ellátására. Mivel Boldva 1203-ban leégett, magában véve is valószínű, hogy szerzetesei üszkös rommá vált hajlékukat szívesen felcserélték Somogyvárral, legalább is addig, amíg apátságuk újjá nem épült. A már kész Pray-kódex 1203-ban Somogyvárra kerülvén — minden bizonnyal szerkesztőjével együtt—, ott bizonyos kiegészítésben és átdolgozásban részesülhetett. Hogy a Pray-kódex szövegéből mennyi esik a somogyvári tartózkodás idejére, már nehéz megállapítani. Mégis odautalnak a következő részek: 1. Somogyvárnak Szent Egyed volt a védőszentje, a Pray-kódex XIV' lapján ott van a *Sonent ymni deo digni*-sequentia Szent Egyed tiszteletére, melynek Chevalier Repertoriuma szerint ez az első lelőhelye. Az utólagos beírás kora megfelel a Pray-kódex feltételezett somogyvári tartózkodásának (a XIII. század első tizede). 2. Somogyvárnak ez időtájt BERNÁT spalatói érsek volt a kommentátora, aki íróember is volt, két munkájáról emlékezik meg TAMÁS spalatói főesperes; az egyiket kora eretnekségei ellen írta, a másikban beszédeit foglalta össze. Ezek a művei elvesztek. Azt is tudjuk róla, hogy Szent Jeromos tiszteletét igyekezett terjesztetni, hisz Szent Jeromos Dalmáciából származott. A Pray-kódexben a Libellus (Micrologus) végén maradt féloldalnyi üres hely, arra valamivel későbbi kéz beírta az Antikrisztust 1210-re váró bejegyzését, majd pedig egy vitaszöveget, melyben egy meg nem nevezett eretnekségnek azt az állítását cáfolja, hogy a papoknak nincs bűnbocsátó hatalmuk. Maga a tétel a valdiak tanaiból való; a szöveg még nincs azonosítva, de van bizonyos valószínűsége annak, hogy BERNÁT spalatói érsek munkájának egy részlete.

Ugyancsak BERNÁT spalatói érseknek tulajdoníthatjuk azt a szentbeszédet, mely mint fedőszöveg a Sacramentariumban van (XII). Sok rövidítéssel sűrűn teleírt lap, nehezen olvasható. Domine si fuisses hic-vel kezdődik. KNEIWALD halotti officiumnak nézte, de az egész szöveg egy *sűrített beszédvázlat*, mely a tisztítóhelyen szenvedő lelkek megsegítésével kezdődik. Tartalmas, jól felépített, hatásos beszédvázlat. Érdemes lenne vele foglalkozni, dogmatörténetileg is jelentős emlékké válhat és irodalomtörténetünk is értékesítheti középkori hitszónoklásunk emlékeként.

BERNÁT érsek-kommendátor hatására mutatna továbbá a kis Sacramentarium másik fedőszövege, a Szent Jeromos-evangélium. A Szent László-kultusz iránti különleges érdeklődésnek is több jele van a Pray-kódexben; ezek közül az utólagos bejegyzés (a húsvétmutató táblában) szintén a Szent Lászlótól alapított somogyi apátságra utalna és annak azidei kormányzójára, aki a szenttéavatási szertartást végző DE CRESCENTII bíboros-legátusnak kísérője volt.

Ezek alapján kíséreltük meg azt a feltevést, hogy a Pray-kódex 1203 után Somogyvárra került szerzőjével együtt; ott azonban sokáig nem maradhatott, mert 1210-ben már nem BERNÁT érsek az ura Somogyvárnak, hanem GILBERT az apát, bizonyára az a G.-vel jelzett szerzetes, aki 1204-ben három társával a pápa elé ment panaszra.

Mi lett a kézirat további sorsa? 1228-ban már Deákiban van, Deáki Pannonhalmának volt birtoka és fiókmonostora; oda tehát minden valószínűség szerint Pannonhalmáról került. Hogyan? Talán szerzőjével együtt. A Somogyvárra került magyar bencések aligha maradhattak ott, mikor küldőjük, BERNÁT érsek, elvesztette az apátságot. Közben Boldva megint felépülhetett, néhányan bizonyára hazamentek. Viszont somogyvári tartózkodásuk alatt megismerkedhettek az egész megyében, a somogyvári apátság birtokain is tizedet szedő pannonhalmi szerzetesekkel, akik ellen GILBERT apát mindjárt kormánya elején perbeszáll. Bizonyos érzelmi közösség is lehetett emiatt a Somogyvárra küldött, onnét azonban a franciák győzelme után kinézett boldvaiak és a somogyvári apáttal perben álló pannonhalmiak közt. A Pray-kódex szerzőjét talán tudós hajlama, könyvszeretete is ösztökélte, hogy Pannonhalmára való fölvételét kérje.

Pannonhalmán Uros apát idejében voltak idegenből átvett szerzetesek; egy 1216-ból kelt oklevél szerint (PRT I. 534) ott van SEBESTYÉN apát, aki sohsem volt pannonhalmi apát; tehát csak apáti címét megtartotta idegenből jött apát lehetett. A Pray-kódex szerzője, a Halotti Beszéd írója is így kerülhetett a Szent-hegyre, ahol valamikor a kódexébe belemásolt Évjegyzetek első százéves részlete készült. Idegenből jött szerzetes nehezen szokik meg új monostorában. Pannonhalmának már akkor is voltak cellái, alárendelt prioratusai, vagy prépostságai, Somogyban, Deákiban. A boldvai Anonymus ezért kerülhetett el könyvével együtt Deákiba.

Habent sua fata et homines et libelli. Az ember sorsát megoldja a halál; „ysa mend ozchuz iarov vogmuc“; a könyv tovább hányódik, mint írója és gazdája. Benne él nemcsak írójának lelki világa, hanem korának szelleme is tovább.

A Pray-kódex tehát annyit mond magáról és sorsáról, hogy Boldván készült az ottani Keresztelő Szent Jánosról nevezett bencés apátság számára; 1203 előtt készen volt; azután oly kolostorba került, ahol Szent Egyedet különösen tisztelték és a boldvainál élénkebb francia-cluny szellemű hatás alatt állottak. 1228-ban, a templomszenteléskor Deákiban volt már. Ezen adatok hézagait iparkodtunk kitölteni regénynek látszó feltevésünkkel.

Még csak annyit: ha a Pray-kódex el is került Pannonhalmára, ott szerzőjének kezében maradt. Ha a székesegyház számára szolgált volna, Szent Benedek július 11-i Translatiója (oktávás ünnep a Pray-kódexban!), alig kerülte volna el a törlést. Pannonhalma jó viszonyt, jogközösséget tartott Montecassinóval, 1212. január 25-én imaszövetségre is lépett vele; ez az imaszövetség mindmáig fennáll. Már pedig Montecassino nem tűrte, hogy egy vele szövetségi viszonyban álló apátság ezt az ünnepet, mely legfőbb kincsének, alapítója ereklyéinek Franciaországba való átvitelét ünnepelte, megtartsa. Ezt a tilalmát már 1180-ban világosan közölte Pannonhalmával.<sup>1</sup> A Pray-kódex szerzőjének ez az ünnep kedves lehetett, nyolcadára is szép oratiókat írt könyvébe. Könyve fölött maga rendelkezett még;

<sup>1</sup> PRT. I. 608—9. „De festo quoque translationis non celebrando apostolicis excommunicationibus interdicto... quantum nuncio vestro placuit, pauca de plurimis prescripsit...“

Deákiban pedig vidéken volt, ahol örültek, hogy van egy jó misekönyvük, nem vizsgálták, megfelel-e a cassinói felfogásnak.

\*

A Pray-kódex misekönyvnek, liturgikus könyvnek készült elsősorban. Mai szemmel úgy látszik, hogy a liturgia kiemeli az embert az idő kereteiből, odaállítja szemtől-szembe az Örökkévalóval, ajkára az égi udvar örök ildomú beszédét adja; még köznapi ruháit is levetteti vele, hogy semmi se maradjon benne a múltó esztendőök hangulatából, korának szelleméből. És mégis — a Pray-kódexben annyi mozzanat, tény utal az 1200-as évekkel meghatározott európai és magyar szellemi fázisra, hogy a kormeghatározást nemcsak az írás típusával, nemcsak a krónika és naptár bejegyzéseivel, hanem az egész Pray-kódex szellem-történeti helyével is elvégezhetjük.

A XII—XIII. század fordulója a liturgiában is fordulatot jelent. Ezt a fordulatot a következőkkel jellemezhetjük. I. Változás áll be a liturgia végzőinek karában. Az ókeresztény liturgia a klérus és a nép misztériumos drámája volt; amikor a liturgia a karoling-korban megújul, a népi elem kiszorul belőle; végzése a klérusé marad, mely káptalanokban és monostorokban megszervezve, a régi liturgia formáit megtartja, azt egy magasabb réteg életstílusává teszi. A kórus ekkor különül el néptől, a templom hajójától; az oltárt is úgy állítják fel, hogy a pap hátat fordít a népnek. Ezt a liturgikus életstílust alakította ki leg-tökéletesebben Cluny és világraterjedő szerzetesi szövetsége. A nép tisztára nézőközönséggé lett a liturgia drámájában. Azelőtt értette a drámát, most már csak a cselekményeket látja. Hogy a cselekmény mégis érdekelje, a mise egyes részeinek és egészének allegorikus, szimbolikus jelentést tulajdonítanak, mely elszakad a misztérium-dráma lényegétől és a mellékes szertartásokra veti a hangsúlyt. Ennek a szimbolikus misemagyarázatnak érdekes példája a 15' lapon közölt misemagyarázat.<sup>1</sup> Eszerint például az Evangélium Krisztus igehirdetését jelenti, a két gyertya Mózeset és Illést, a füstölő Krisztus testét, a felszálló füst a szentek imádságait.

<sup>1</sup> Ismerteti ZALÁN M. A Pray-kódex forrásaihoz, MKSZ. 1927.



2. A Pray-kódex e szempontból a változás előestéjén áll. Még bencés monostor számára készül, ahol az élet nem más, mint, hogy mai hasonlattal éljünk, eljátszása annak a drámának, egész éven át, annak minden napján, melynek a Pray-kódex a rendező- és szerepkönyve. De már betolakszik az új idők igényével a nép. Latin az egész kézirat, csak egy lap jut a népnyelvnek. Ez is biztató kezdet, a magyar irodalom hajnalhasadása. A XII. században a premonstreiek kolostorai jelentik a nép felé való megnyíltságot. Amikor a Pray-kódexet írták, a valdiak, patarénusok herezise támadt viharirammal neki az arisztokráciává vált klérusnak, a néptől elszakadt liturgiának. Kétségbevonták a papok bűnbocsátó hatalmát, az élet metafizikai értelmét másban keresték. A XII. század végén is ott lebeg a *válság* hangulata, melyet épp a katarok népmozgalma, a társadalmi rend elleni izgatása vált ki. JOACHIM DE FIORE apát ennek a válsághangulatnak a teológusa. A Libellus végén a Pray-kódexbe odaírják, hogy az Antikrisztus 1210-ben jön majd el. Aztán egy másik kéz a papság bűnbocsátó hatalmát védi a heretikusokkal szemben (XXXVI'). Ebből a válsághangulatból az a két szent vezette ki ezt a kort, kiknek ünnepeit utólag pár évtized múlva jegyezték be a naptárba: Szent Ferenc és Szent Domonkos. Mind a ketten új formát teremtenek a szerzetességben, olyat, mely a nép egyszerű szegény életét éli, hogy az evangélium megint a szegényeknek hirdettségük. Ez a két szent legyőzi a válsághangulatot, legyőzi a világgyűlölő herezist, az Egyház lelkét megtölti az életszeretet új áramával. Hogy kiérezni a Pray-kódex naptárából a rajongást Assisi szentje iránt! *Beatissimi* Franciscinak írja be, amikor az apostolokat is csak alapfokban mondja szenteknek!

3. A káptalanok és apátságok istentisztelete egész könyvtárt igényelt. Pannonhalmának Szent László korában meglevő 80 könyve közül 41 szolgálja a monostori liturgiát;<sup>1</sup> a falura kitett plébános, vándorúton járó szerzetes nem hordhatott magával egész könyvtárat. A régi Sacramentarium, mely a miséző papnak volt mintegy szerepkönyve, már nem elég akkor, midőn a pap mellett nem nagy kórus, hanem a liturgiát nem

<sup>1</sup> KÜHÁR FLÓRIS: Szent Mór lelkivilága. Szent Mór Emlékkönyv, 1936. 50. l.

értő nép áll. Egy könyvbe kell összefoglalni a zsolozsma, mise, szentségkiszolgáltatás imádság- és énekrészeit, szertartásainak menetét. Így keletkezik a XII. század végén a Breviarium és hosszú kísérletezés után a XIII. században a mai értelemben vett hangjegynélküli teljes Missale. A Pray-kódex itt is az átmenetet jelenti a Sacramentarium és a Missale közt. Törzse Sacramentarium-típusú; aránylag sok miséje és szertartása azonban az oratiókon kívül a mise ének- és olvasmányrészeit is közli, az énekrészeket legtöbbször neumákkal. Az újtípusú szerkönyveket falusi papok és a koldulószerzetek használják és terjesztik el.

A szerkönyvek alapszövegei és szertartásai akkor készültek, amikor még naponkint általában csak egy misét mondtak, püspök (apát), klérus és nép együtt. Az a szokás, hogy minden pap külön is misézzen, a középkor elején kezdődik és lesz lassankint általánossá. Ennek következménye az oltárok megszorodása a templomokban (Boldván két oltár van — Szent Kereszt, Szent János-főoltár és egy Margit-kápolna), másrészt a szerkönyveknek oly átalakítása, mely alkalmassá teszi őket egy *személy* által végzett istentisztelet tartására. Azelőtt a liturgia rendező-könyve, az ú. n. Ordo külön könyv volt, a szertartásmester annak alapján irányította a cselekményt. A XI. századtól kezdve az Ordo-k megsokasodnak, majd beledolgozzák őket a szerkönyvekbe, melyek addig csak szöveggönyvek voltak. A gregorianus-reform aztán egységesíteni akarta az egész egyházban a római, vagy rómainak gondolt szertartások, ünnepek rendjét.

Ezért írta KONSTANZI BERNOLD a Micrologust, a középkor e szakának liturgikus törvénygyűjteményét, rubricisztikáját. Ezt fogadta el KÁLMÁN király korában a magyar püspökök zsinata. A Micrologusra mindenütt szükség volt, de leginkább ott, ahol szerkönyveket szerkesztettek és másoltak. Nem véletlen tehát, hogy a Pray-kódexbe a Kálmán-kori zsinati végzések is, a Micrologus is belekerültek. Az is biztos, hogy a Pray-kódex Sacramentariumának szerkesztője szem előtt tartotta a Micrologust, hiszen idéz belőle.<sup>1</sup> Viszont épp a Miserendben, az Ordo Missae-ben nem követi teljesen, hisz a XII. század végén indul meg az a folyamat, mely a misemondás módját lassan alakítja ahhoz a

<sup>1</sup> V. ö. KNIEWALD értekezését: A Pray-kódex miserendje. Theologia, 1939.

formához, mely a trienti zsinat után kiadott misekönyvben kristályosodott ki és vált egyetemesen kötelezővé.

Nem szabad felejtenünk, hogy a XII. század előtti Sacramentariumok és Gradualék miseszövegei a maihoz képest ugyancsak kevés imádságot adnak a misemondó pap számára. A mise a pap és a kórus, a pap és az assistencia párbeszédés drámája; a papnak az előmisében nincs más feladata, mint az Oratio elmondása és a szorosán vett cselekmény végzése. Míg a kórus énekli a maga részeit, a pap hallgat. A kenyér és bor felajánlásakor is a kórus énekel zsoltárt. A magánmiseknek, kismiseknek szokása a misét is átalakította; a közösség istentisztelete volt, lassankint majdnem magánájtatossággá lett. A Miserend szerkesztői nem nyúlhatnak a mise ősi részeihez, például a Kánonhoz; viszont egyéni alakító, szerkesztő hajlamuk ráveti magát a misét megelőző előkészítő imádságra és a misét követő hálaadásra; továbbá a régi szövegekkel ki nem töltött cselekményekre: a misekezdetre, felajánlásra. Elég legyen ennek megvilágítására a Pray-kódexben a következő lapszámok megadása: Praeparatio ad missam: 10 lap (17—21'), öltözködés 2 lap, oltárhoz menés, Confiteor (megvan már a Judica zsoltár) a füstölésig 2 lap; a szorosán vett mise Introitus-tól Ite missa est-ig 13 lap; ebből 1 nem hozzátartozó, palimpszesztus; gratiarum actio és külön áldozási ájtatosság 5 lap. — A liturgiát formáló géniuszt itt változik meg, hangján is megérezni a korszakfordulót. Az antik miseszövegeket a többes első szám, a mértékbe fogottság, ritmus és rövideg jellemzik. Ezeket a római szellem sugalmazta és alakította. Az újakat általában egyes első személy használata jellemzi, mely annyira szembeeszkö, hogy belőle majdnem biztosan lehet következtetni az illető miseszöveg középkori eredetére. Ezek az új szövegek *egyéniek*, az áhítat szabad szárnyalását nem köti meg az ókor mértéke; nincs ritmusuk és a régiekhez viszonyítva bőbeszédűek, áradozók. Századokon át a liturgia formálta a maga kötöttségével a lelkeket, most — megfordítva: az új lélek alakítja magához az áhítat formáit a liturgiában is. Ez a jámborság a maga egyéniségkeresésével még ott is kísérletez, ahol a liturgia a legkötöttebb: a misekánonban. A Pray-kódex a consecratio szövegénél a lapszélre írja a következő fohászokat: Ave sanctissima caro, in perpetuum mihi

summa dulcedo. (28. l.) És: „Ave in aeternum coelestis potus, mihi ante omnia et super omnia dulcis.“ (28' l.)

Ez a bejegyzés szintén korjellemző.<sup>1</sup> Annyival inkább megnyilatkozik ez az alakító törekvés ott, ahol a régi Miserend nem töltötte ki a szertartást imádságszövegekkel: a felajánlásnál és az áldozásnál. A Pray-kódex miserendje ezeken a helyeken látszik egyéninek; összevetése a középkori Ordo missae-ekkel a liturgiátörténet számára jelent KNIEWALD tanulmányában meglepetéseket. A Miserendtől elkülönített áldozási ájtatossága pedig a középkori áhitat egyik legszebb megnyilatkozása.

Ha a Pray-kódex liturgiáját vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a Pray-kódex szellemtörténeti szempontból pontosan beilleszkedik abba a korba, melyben keletkezett, melyre a benne található kormeghatározó jegyek utalnak. Örömmel állapíthatjuk meg: úgy áll a korszakfordulón, hogy nemcsak a multat idézi, hanem az új fejlődés irányába mutat.

Ugyanezt vesszük észre, ha a részletekbe térve, a Pray-kódex *ünneptárát* vizsgáljuk. KNIEWALD részletes tanulmánya főleg itt van segítségünkre. Az ő alapján megállapíthatjuk, hogy a Pray-kódex *naptára* (most a Cisiót, az S<sub>1</sub> és S<sub>2</sub> ünnepeit figyelmen kívül hagyjuk) 61 bencés-szerzetes jellegű, 62 francia eredetű, 30 Keletről származó, 24 germán jellegű, 14 sajátosan magyar ünnepet tartalmaz. Ez az ünneptár feltűnően azonosnak mutatja a magyarországi liturgiának és a XII. századvégi magyar szellemnek egyéb területeken megnyilatkozó vonalait. Amikor P. mester, Béla király jegyzője Párizsban tanul, ahol az ősegyház nagy főpapjaira emlékeztető LUKÁCS érsek is műveltségét szerzi; Amikor III. BÉLA onnét hozza feleségét és francia-román stílusban építi fel esztergomi palotáját, akkor természetesnek találjuk azt, hogy a magyar liturgia ősforrását alkotó frank-bencés liturgia ily hatalmasan befolyásolja a XII. század végéig újabb szentek kultuszával liturgiánkat. Magyarország a Kelet és Nyugat határvonalaán összekötő kapcsa a két részre szakadt kereszténységnek Szent István óta. Rajta keresztül vonulnak a keresztieshadak és a szentföldi zarándoklatok Kelet felé; vannak görög,

<sup>1</sup> P. BROWE egy római Szent Péter-templomi Sacramentariumban (1200. körüli időből) találta meg ezt a bejegyzést áldozás után. Jb. f. Lit. Wiss. 13. (1933) 50. l. — V. ö. KNIEWALD tanulmányát.

bazilita monostorai; a XII. században CERBANUS a pannonhalmi apát számára fordít le görög munkát; a század második felében a politikai hatalom a Bizáncban nevelkedett III. BÉLA kezében van. A keleti liturgia tehát két úton is ideér sajátosan keleti ünnepekkel, melyek közt az ószövetségi szentek ünneplése fel-tűnő.

Közvetlenül Keletről, de egyúttal a kereszteshadak, keleti országaik révén a Kelettel érintkező franciák révén is gyarapodik liturgiánk keleti ünnepekkel. Ezekhez a hatásokhoz járul — még mindig gyengén — a *németországi* kultuszok átvétele. Hogy Egyházunk a szomszédos német egyháztól a XI. század végén (*Habóti-kódex*) alig vesz át ünnepeket és a XII. század végén is keveset, annak magyarázatát kereshetjük abban a tényben, hogy Magyarország az investitúra-harcban is a pápa pártján állott és a XII. század pápa-császár küzdelmeiben is legalább érzelmileg kitartott a pápa pártján. A század eleje tele van német háborúkkal, a Pray-kódex évjegyzetei is többet följegyeztek. FREISINGI OTTO leírása a magyarokról nem mutat különösebb rokonszenvet a magyarok iránt; ilyen volt bizonyára a magyarok érzése is a németekkel szemben. A Pray-kódex német szentjei és ünnepei majdnem kizárólag bencés jellegűek; a szerzetesi összetartozás legyőzte itt a nemzeti ellenszenvet. Az a szerkesztő, aki az 1173-ban kanonizált Becket Tamás angol (Canterbury) érseket már felvette a naptárba, az 1146-ban szenttéavatott II. Henrik császárt, Szent István sógorát, Szent Imre nagybátyját — teljesen mellőzte.

A Pray-kódex ünnepjegyzéke a nyugati liturgiában azzal is korszakfordulót jelent, hogy bizonyos szempontokból *előre jelzi az egyházi év fejlődésének irányát*. A középkor előtt az egyházi évet a helyi kultuszok (vértanúk, hitvallók) gazdagították, közöttük részben a római kultuszok emelkedtek ki, részben — a karoling-reform idején — a frank egyházak ünnepei. A gregorián-reform ezen a téren is egységre törekedett, a kanonizációnak Róma számára való fenntartása már magában is elősegítette az egyes helyi kultuszok egyetemesítését. A Pray-kódex világos jeleit adja annak, hogy a XII. század végén mily hamar eljutott a magyar föld északi szélére egy-egy, mondhatni modern ünnep. Az előbb említett Becket Tamás († 1170; szenttéavatása 1173) a világos példa erre; hozzátársul Szent László, kinek

szenttéavatása (1192) után kezdték írni a kódexet és a szerkesztő már két miseformulát ad ünnepére. A kész kódexbe a szenttéavatások, ünnepkijelölések után mindjárt bejegyzik pótlólag Szent Ferenc, Szent Domonkos (két ünnep), Szent Erzsébet ünnepeit, Szent Ferenc miseoratiói is odakerülnek a lapszélre. III. Ince és IX. Gergely pontifikátusa, a császári hatalom elhanyaglása Róma tekintélyét annyira emelték, a koldulórendek megjelenése, az ő központi kormányuk annyira utánozta az egyetemes egyház központi berendezkedését, hogy az érintkezésnek akkori nehézségei mellett is hamar eljutottak a kanonizációs bullák mindenfelé, az eldugott Deákiba is és a liturgia mindjárt alkalmazkodott az új követelményekhez. (Ne felejtjük el, hogy ma is találni vidéki plébániákat, ahol például a kis Szent Teréz miséjét hiába keresi az ember!) Az előbbi századokban a helyi kultuszok kelnek kéziratokkal, összeköttetésekkel vándorútra, a Pray-kódex idejében már a Rómából parancsolt kultuszok hatják át az Egyházat.

De még mindig nagy jelentősége van a nem-római liturgikus indításoknak. Mily nehezen fogadja el például Róma a Máriatisztelet új ünnepekkel való gyarapodását! A Pray-kódexben hiányzik még Sarlós Boldogasszony (Visitatio), de ez Nyugaton is csak a XIII. század folyamán fejlődik ki, a keletiek egyáltalán nem ünnepelték. Viszont a Pray-kódexben megvan a *Repraesentatio B. Mariae Virginis* november 21-i ünnepe, mely Nyugaton csak a XIV. században válik ismeretessé<sup>1</sup> és pótlólag, de a naptár törzsrészét írónak kezével beírták a naptárba is, lapszélre az S<sub>1</sub>-be is a Boldogságos Szűz fogantatásának (*Conceptio B. M. V.*) december 8-i ünnepét és oratióit. Ez a XII. században még erős vita tárgya, melyet Aquinói Szent Tamás még a XIII. században sem fogad el, bár a XII. századtól kezdve bencés-kolostorokban és egyes egyházmegyékben is kezdik ünnepelni. Az ünnep terjedésének útján a Pray-kódex is fontos állomás.

Azok az oratiók, melyek a 95' lap szélén találhatóak, világosan kihangsúlyozzák az ünnep által kifejezett dogmát (pl.: *Postcomm. cuius [Mariae] nostrae causa salutis exstitit hodierna*

<sup>1</sup> Csodálatos, hogy MIHÁLYFI: Nyilv. Istentisztelet 4. kiadása, 1933. év. (162. l.) erről nem vesz tudomást, holott ZALÁN M. erre már 1927-ben rámutatott.

conceptio; általános közbenjárása: Secr. ... genitricis filii tui supplicatione placatus, per eam nos et a peccatis absolvas et ad visionem gloriae tuae perducas).

Hasonló állomást jelöl meg a Pray-kódex a *Halottak Napjának* (november 2) terjedése útján, mely a X. században keletkezik a clunyeknél, a XII. században Honorius, Sicardus, Beleth már ismerik (Sicardus cremonai, a másik kettő francia!), de általánossá csak a XIV. században lesz. A Pray-kódex naptárában november 2-höz ugyanaz a kéz jegyzi fel pirossal, mely az embolizmusokat, a zodiakus állását és az  $S\frac{1}{2}$ -ből vett, a törzsben hiányzó szenteket hozzáírja: inchoat. *Recordatio defunctorum*. Ez a bejegyzés is megerősíti azt a feltevésünket, hogy a Pray-kódex pótbéírásainak egyrészét Somogyvárrott írták, ahol a cluny-i Consuetudok szerint éltek.

A Pray-kódex szerkesztőjének magyar lelkiisége nemcsak a Halotti Beszédben tündöklök, hanem abban a gondban, mellyel a magyar Propriumot összeállítja. A Naptár eredeti bejegyzései közt ott van Szent Istvánnak augusztus 15-i Transitus-a, augusztus 20-i főünnepé vigiliával, október 2-án Inventio Corporis S. Stephani; május 30-án Translatio dexteræ. Ez utóbbi későbbi béírás. Az 1192-ben szenttéavatott Szent László ünnepére (június 27) két miseszöveget közöl; Szent Imre (Henricus) november 13-i ünnepére három miseszöveget, ezek közül egy a lapszélen. Ismeri szeptember 2-án Szent Imre depositio-ját. Szent Gellértnek két ünnepé van a törzsben (július 26 és szeptember 24), egyet pótlólag írnak hozzá (február 24. Translatio). Pótlólag írják be Szent Erzsébetet november 19-ére. A Hahóti-kódexben is meglevő magyar kultuszok még: Szent Elek; Szent Adalbert (együtt Szent Györggyel).

A magyar kereszténység történetének első két századával ugyancsak gyökeresen beleírta magát az Egyház életének legbensőbb rétegébe, liturgiájába. A Pray-kódex szerkesztőjének itt kellett eredeti munkát végeznie, hisz a meglevő liturgikus szövegek vagy elégtelenek voltak céljához, vagy csak utánjárásal voltak más egyházak szerkönyveiben találhatóak. Őseink buzgó-sága lobog e szövegekben.

\*

A Pray-kódex mindjárt megírása után vándorútra kel. Miskolc mellől, a boldvaparti monostorból elkerül feltevésünk szerint Somogyvárra, onnét Pannonhalmára, majd Deákiba. Ott se marad sokáig, a XIII. század végén már Pozsonyban lesz a káptalan tulajdona. Ahol csak megfordul, mindenütt eleven hitélet, mozgalmas szellemiség légkörébe kerül. Felső-Magyarországban ez időben még sok bencés-kolostor áll Boldva környékén. Egész közel Boldvához áll a Miskolc melletti Tapolca — az apostolfejedelmek tiszteletét hirdeti. Széplak, Péteri, Százd, Kács, Kompolt, Tomaj, Szerencs, Bozók, Tereske monostorai mind az ősi bencés szokások szerint élnek. A Pray-kódexből ZALÁN MENYHÉRT összevetése alapján azt is látjuk, hogy a monostorok napi és évi életrendje mennyi hasonlóságot, egyöntetűséget mutat ez időben a külföldi kolostorokéval, a közeli osztrák-német dunamelléki apátságokéval és a távoli francia kolostorokéval. A monostorok még a liturgiának élnek első sorban; ami tudományt bennük ápolnak, az is voltaképen az istentiszteletből fakad és annak szolgál. Hisz maga a *liturgia* is felfokozott, legmagasabb szintre emelt lelki és anyagi kultúrát tételez fel és azt sugározza szét. A korális énekmelódiák a kórusokról szállnak és hatnak messze; a magyar fül megszokja őket, kézimalmot hajtó szolgáléányok és a vizek partján pásztorkodó nép fiai, ha nem is értik a szöveget, de a dallamot megőrzik. A monostori élet zártságán is áthat a nép felé ennek benső rendje, a népi élet Szent György-napjától Szent Mihályig (mily gazdag, neumákkal ékes liturgiája van a Pray-kódexben!), Szent Mihálytól Szent György napjáig a monostor kalendáriumához igazodik. A szentek kultusza a monostorban magában emeli az *egyháztörténeti tudást*, érdeklődést kelt a nagy mult, annak heroizmusa iránt és növeli a monostorlakók erényeit; a népben ez a tudás ugyan nem hatalmasodik el, hogy is tudná nyomon követni a Kalendarium idegen hangzású névsorát; de lassankint hozzászokik, hogy gyermekeit a szentek nevére kereszteltesse (*védőszentek*). Ez a folyamat a XIII. század elején még csak elindulóban van; mennyi őseredeti magyar személynevet őriznek még a monostorok falvai a XIII. század negyedik tizedében, mint például a pannonhalmié az Albeus-féle jegyzékben<sup>1</sup> (1237—40), de itt-ott már látszik

<sup>1</sup> PRT. I. 771.



a kalendáriumi nevek felvétele. Például: Ruozdon (Ravazd) ezek a jobbágyok: Paulus, Luthart, Lepart, Leustah, Jacob; de ugyanakkor például Vyloch (Újlak)-on a következők: Joanus, Uche, Bocsa, Reque, Mogus, Urlov, Phylippus.<sup>1</sup> A személynevek mellett a falunevek is függenek a templomok védőszentjeitől. A szentek népies tiszteletét befolyásolják a legendáikban elmondott csodák; egyes bajok, nyavalyák, veszedelmek (tűzvész, árvíz stb.) a szentekben így találják meg különös *segítőszentjüket*. Ha a Pray-kódexben nincs is még meg a 14 segítőszent együttes kultusza, de hogy az alap gondolat megvolt, azt a kettős oratiókban kifejezett különös érdeklődés, vagy egyéb mozzanatok mutatják. Lapszélre kerül például Szent Wolfgang, Szent Ottilia miséje, Szent Zsigmondnak, Szent Egyednek, Balázsnak, Miklós-nak két miséje is van egymás mellett; Kozma és Damján orvosszentek a szövegben is, a lapszálon is kapnak oratiót; az anyák védőszentje, Szent Anna, mivel a Sanctorableból kimaradt, a Communeba kerül — ugyancsak megnevezhető helyre — az egy szűzről és a sok szűzről szóló misék közé (98. l.). A népi igényeket nemcsak a segítőszentek miséi szolgálják, hanem a különféle votívmisék és áldások. Az áldásokkal foglalkozott már ZALÁN MENYHÉRT.

*Votívmisékben* a Pray-kódex nagy gazdagságot tár fel. Van benne a *hét minden napjára* külön votívmise; ezeket a Micrologus is felsorolja és Alcuinnak tulajdonítja. Az első köztük a Szentháromság miséje, vasárnapra. A Micrologus nem helyesli a Szentháromság külön ünneplését a róla nevezett vasárnapon; Kálmán király korában azonban ez az ünnep nálunk már kötelező; a Pray-kódex nem veszi be a vasárnapi misék közé, hanem neumas és kottás teljes miséjét közli a votivák közt. Hétfőn az angyalokról, kedden a bölcseségért, szerdán a Szentlélek kegyelméért, csütörtökön a szeretetről, pénteken a Szent Keresztről, szombaton a Boldogságos Szűzről miséznek, ha lehetséges. A különféle votívmisékben a kor, a nép, a misemondó pap, az Egyház, állam földi és örökkévaló igényei tárulnak fel. Van itt mise például a rossz bírák, rágalmazók, ellenségek ellen, utasok, fogságban sínylődők, betegek, kísértésben szenvedők, világot elhagyók érdekében. A kolostori szellem, mint azt egykorú

<sup>1</sup> PRT. I. 773.

külföldi levelezésekből látjuk, melegen ápolja a barátság lelkét; a Pray-kódexben öt miseformula is van: pro amico, egy pro amicis (III, III', III''), ez eléggé rávilágít hazai kolostoraink bensőséges lelkivilágára.

A monostori liturgiának, benső életnek, tudománynak a népre való kisugárzását egyéb mozzanatokon is látjuk. A középkori liturgiába még beleszövődtek szorosán vett dramatikus részek; az ünnep tárgyát nemcsak a mai liturgia eszközeivel jelenítették meg, hanem egészen drámai módon. A Pray-kódex a nagypénteki *passió*ban Krisztusnak ruháitól való megfosztását játszolja el szimbolikusan, az oltár ruháinak levevésével; *húsvéti misztériumjátéka* színesebb, kedvesebb, mint mai feltámadási körmeneteink. Népi játékaink (betlehemezés, háromkirályok, Mikulás) ezek mintájára keletkezettek. A Kalendarium azáltal is hat a népre, hogy megjelöli az egészségi, gazdasági stb. szempontból fontos napokat.

A Pray-kódex naptárának egészségi szabályai hónapok szerint változtatják az élet rendjét étkezésben, ivásban, különféle gyógyfüvek használatában. A kolostorokban határozott napok vannak az érvágásra. A népi gyógyításmódok, a gyógyfüvek természetése, gyűjtése minden bizonnyal érezték ennek a kolostori bölcseségnek a hatását. Ugyanilyen jellegű a *szerencsétlen napok* jegyzéke a Pray-kódexben. Ősi babonák nyernek tudálékos színt ezekben, de az életre való hatásuk erős, mondhatni kiirthatatlan. Manuel bizánci császár június 18-án, Szent Procopius napján nem mer ütközetbe bocsátkozni, mert az szerencsétlen nap.<sup>1</sup>

A kultúra járása ugyanaz, mint a vízé; magasból jön és mikor szétterjed, szintje leesik. A középkor kolostorai nálunk a XII. század végén az átlagos középkori kultúrívót képviselik, azt, amely a karoling-kortól kezdve meglehetősen állandó kultúrértékeket jelentett könyvben, iskolában, liturgiában, művészetben, énekben. A Pray-kódexből látjuk, hogy komolyan törek-szenek az új értékek átvételére vagy termelésére, de ugyanakkor hűségesen őrzik ennek karoling-kori forrásait: Alkuint, Bédát, az ő nevéhez fűződő irodalmat, Usuardot az ünnepnapjáról. Történelmi érzékük megőrzi számunkra Évjegyzetek formájában multunk legbecsesebb adatait. A keresztelkedés által is tágul

<sup>1</sup> Erdélyi L. Magyar Tört. I. 122. l.

a magyar kultúra hordozóinak horizontja, követség-járások, az uralkodók idegenből való házasodásai, új szerzetek meghonosodása, tanulmányúzó P. Mesterek Bologna- és Párizs-járása, külföldről hozott főpapok működése, hazai főpapok zsinatrajárása (Oros pannonhalmi apát ötször volt Rómában és résztvett 1217-ben a keresztshadjáratban is a Szentföldön) mind hozzájárulnak a magyar művelődés gazdagításához, szintjének emeléséhez. A Pray-kódexben mindez nyomot hagyott; még a keresztshadokról is találunk benne oratiót és arra utal a zarándokok botjának és táskájának megáldása is.

A Pray-kódex a *maga egészében* nemzeti kultúránk egyik legbecsesebb kincse. Ideje már, hogy ne csak egyik lapjával, hanem egész tartalmával foglalkozzunk.

KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

## MÁTYÁS KIRÁLY TÖRVÉNYKÖNYVE.

MÁTYÁS király 1486. évi magán- és büntetőjogi törvénykönyve, az ú. n. *Decretum Maius* az első magyar törvény, amely nyomtatásban is megjelent. Két kiadása közül az egyik 1488. június 2-án Lipcsében jelent meg, a másik a nyomtatási hely, év és nyomdász megnevezése nélkül.<sup>1</sup> A berlini Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke a beküldött fotokópiák alapján már 1915-ben megállapította, hogy az 1488-i kiadást MORITZ BRANDIS, az impressum nélküli kiadást pedig KONRAD KACHELOFEN, ugyancsak lipcsei nyomdász nyomtatta. Egyben azt is megállapította, hogy az utóbbi kiadás címbetűtípusát (6. sz.) KACHELOFEN leginkább az 1491—1494-es években alkalmazta és így feltehető, hogy ebben az időtájban készült a magyar törvénykönyv második kiadása is.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Elsőnek SEB. SEEMILLER (Bibliothecae Academiae Ingolstadiensis Incunabula Typographica. IV. Ingolstadii 1792. p. 137.) írta le az impressum nélküli kiadásnak az ingolstadti egyetemi könyvtárban levő, csonka példányát. PANZER (Annales typographici I. Norimbergae 1793. p. 266.) átvette SEEMILLER leírását és a törvénykönyvet ANDREAS HESS nyomtatványai közé sorolta. Időközben a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába került az impressum nélküli kiadás teljes példánya, valamint az 1488. június 2-án megjelent első kiadás 12 levélnyi töredéke. Ezek leírását adja HORVÁT ISTVÁN (Tud. Gyűjtemény, 1833. évf. II.); abban tévedett, hogy az ingolstadti példányt egy harmadik kiadásnak vélte. Ez az ingolstadti példány, melynek első íve hiányzik, idővel a müncheni egyetemi könyvtárba került. Itt írta le HAIN 5779. sz. a. COPINGER 1757. sz. leírásában már mellőzte PANZER és HAIN azon feltevést, hogy ez az impressum nélküli kiadás budai nyomtatvány; a nyomtatás időpontjául viszont az 1486. évet vette. Midőn az 1488-as lipcsei kiadás, egy levél híján teljes példánya, SZIRMAJ TAMÁS adományából a M. Tud. Akadémia könyvtárába került, BOROVSKY SAMU (Akad. Ért. 1898. p. 339.) megállapította, hogy MORITZ BRANDIS nyomdájában készült. Utoljára HELLEBRANT ÁRPÁD (Akad. Ért. 1915. évf. p. 222.) ismertette a Kommission f. d. GW. megállapítását, mely szerint az impressum nélküli kiadást KONRAD KACHELOFEN lipcsei nyomdász nyomtatta, állítólag 1491 után.

<sup>2</sup> V. ö. HELLEBRANT ÁRPÁD cikkét az Akad. Ért. 1915. évf.-ban.

A törvénykönyv két kiadásának részletes ismertetésével elsősorban az impressum nélküli kiadás megjelenési évét szeretnénk pontosabban meghatározni.

A két kiadás szövege teljesen azonos.<sup>1</sup> Vizsgáljuk meg először az 1488. június 2-án megjelent első kiadást.

A 2. levélen kezdődő előszóból megtudjuk, hogy „a könyvárusok már régóta könyörögtek a híres Magyar Királyság ezen törvényeinek kiadásáért. Kijavítva, kicsiszolva akarták ezeket közrebocsátani, hogy ezáltal munkájuk és költségük érdemesebb legyen.“ Az előszó írója „ezért úgy gondolta, hogy kedvükben kell járni, egyrészt nemes igyekezetük, másrészt e törvények kiválósága miatt, mert nemes embernek hazája törvényeit nem ismerni csúf dolog“. Méltó szavakkal dicsőíti ezután Mátyás királyt a művelt embert és kiváló törvényhozót, akinek törvényeit Solon és Licurgus törvényeihez hasonlítja. E bevezető sorokat szerzőjük .B. .R. .L. betűkkel írta alá. Ezt követőleg azt olvassuk, hogy a művet MOHORAI VIDFY AMBRUS, Nógrád vármegye alispánja rendezte sajtó alá. Az artikulusok registere után következik maga a törvény szövege, utána pedig *Series Estimationum* címmel egy becslési tarifa, melyet az elévülésre és az egyes életkorok cselekvőképességére vonatkozó megállapítások egészítenek ki. A becsütarifa a nemesi és jobbágyi birtokjog legfontosabb vagyontárgyait sorolja fel és így a kiadó ezzel a közhasználatra szánt toldalékkal a törvénykönyv kelendőségét csak fokozta.<sup>2</sup> A könyvet a nyomdász colophonja zárja le.

Az impressum nélküli kiadást, a betűtípusok tanúsága szerint, KONRAD KACHELOFEN lipcsei nyomdász nyomtatta. Szövege és a B. R. L. betűkkel szignált előszó teljesen azonos az 1488-i kiadásával. A könyv terjedelme viszont 66 levél helyett — a betűtípusok kisebb sormérete miatt — csak 40 levél. Címlapját

<sup>1</sup> PÁRNICZKY—BÁTYKA, A magyar Corpus Juris. Bp., 1936. p. 40., nyilván azért említenek két különböző kiadást, mert az impressum nélküli kiadás teljes példányát nem hasonlították össze az 1488-i első kiadásnak a M. Tud. Akadémia Könyvtárában levő teljes példányával.

<sup>2</sup> Becslési tarifák a régi törvénykódexekben is találhatóak, így a MÁTYÁSKORABELI NYIRKÁLLAI-féle formuláskönyvben is (Orsz. Levéltár). MÁTYÁS király törvénykönyvének becsütarifája az első, amely nyomtatásban megjelent. V. ö. HOLUB JÓZSEF: Az életkor szerepe középkori jogunkban. Bp., 1922.

fametszet díszíti, colophonja pedig nincsen. A csaknem azonos sajtóhibák is amellet szólnak, hogy KACHELOFEN a MORITZ BRANDIS nyomdájában készült első kiadás után nyomtatta a másodikat.

MORITZ BRANDIS 1488-ban tűnt fel Lipcsében és a magyar törvénykönyv első nyomtatványainak egyike.<sup>1</sup> Minden valószínűség szerint ugyanabból a nyomdászcsaládból származott, mint LUCAS, MATTHAEUS és MARCUS BRANDIS, akik hol Lübeckben, Merseburgban, hol pedig Lipcsében és Magdeburgban tűntek fel felváltva és az északnémetországi nyomdászat megalapításában nagy érdemeket szereztek. Jellegetes betűformáikat, az ú. n. *Brandis-típust* (M<sub>40</sub>) sok nyomdász, így KONRAD KACHELOFEN is mintául vette. Közülük került ki Lipcse első nyomdásza is. MARCUS BRANDIS 1481—87-ig dolgozott a szász egyetemi városban, munkásságát pedig MORITZ BRANDIS folytatta 1488-tól 1490-ig. Bár jó nyomdász hírében állott, anyagiakban nem kedvezett neki a szerencse. Az 1490-ben megjelent *Sachsenspiegel* példányait a hitelezők elkobozták,<sup>2</sup> ő pedig Magdeburg-ba költözött. Lehet, hogy rendezetlen anyagi viszonyai miatt esett el a magyar törvénykönyv második kiadásának munkájától, amely így KONRAD KACHELOFENNAK jutott. KACHELOFEN, aki egyik nyomtatványában (HC 7203) CONRADUS GALLICUSNAK nevezte magát, valószínűleg Elzászból származott Lipcsébe.<sup>3</sup> Első datált nyomtatványa (H 13487) 1485-ben jelent meg. Nyomdája azonban csak 1489-től kezdve lendül fel, amikor JOHANN SCHMIEDHÖFER lipcsei könyvárustól több megbízást kap. Hogy a magyar törvénykönyv nyomását mikor fejezte be, azt a Kommission f. d. GW. — mint már említettük — a betűtípusok alapján igyekezett megállapítani.

KACHELOFEN a törvénykönyv szövegét a Brandis-típusok körébe tartozó textúratípussal (3. sz.), a címlap „Constitutiones incliti regni vngarie“ feliratát pedig címbetűtípussal (6. sz.) nyomtatta. Ezt a 3. sz. típust 1487 (H 7203) óta 1495-ig állan-

<sup>1</sup> VOULLIÈME: Die deutschen Drucker des XV. Jhs. Berlin, 1922. p. 86. szerint első datált lipcsei nyomtatványa, egy Breviarium Brandenburgense, 1488. nov. 15-én jelent meg. GW nem említi.

<sup>2</sup> VOULLIÈME id. m.

<sup>3</sup> V. ö. KLEMPERER, VIKTOR: Konrad Kachelofen, Johann Kachelofen. Gutenberg-Jb. 1929.

IV. Kázmér lengyel király  
törvénykönyvének elsőzava.  
(„B<sup>4</sup>” kiadás, nyomtatta Konrad  
Kachelofen.)

A kopenhágai kir. könyvtár példányából.

*in collegio generalij in wistliza. vid. inf. p. 3.*

**I**nstitutiones et statuta vel **S**intagmata p<sup>o</sup>  
vincialia incliti regni polonie per serenissimuz  
p<sup>o</sup>ncipem et dominum **D**ominum kasimirum p<sup>o</sup>imuz  
polonie regem: magnum ducé litwante: russie: prussie  
q<sup>o</sup> dominum et beredem ꝛc **E**dita et p<sup>o</sup>mulgata cuius  
p<sup>o</sup>fecto: multiplex et varia atq<sup>ue</sup> recóditá et altissima eru  
ditó in maximisq<sup>ue</sup> pactis ꝛ belli negocijs exercitató **T**u  
vero p<sup>o</sup> conditione et statu boim vicia corripiti **Q**ui  
q<sup>o</sup> terras tumultuantes et res nouas molientes: ad fir  
dem et obsequium regium sua opa redegit: atq<sup>ue</sup> p<sup>o</sup>ca  
tas et quietas tandem reddidit

*no. 1378. Herb. L. 5. 111*

**I**mpressum in **L**ypce.  
**A**nno dnice incarnationis  
m<sup>o</sup>o<sup>o</sup>ctogesimo octavo.  
**A**desis Junii die secúda.

Mátyás király törvénykönyve.  
Az I. kiadás colophonja.

Et si Bibliopole tampridem sepius atqz itez blandi  
ti sint: pro istarum Constitutionum incliti Regni Un  
garie accomodatione: vtqz easdem: castigatas limatas  
et pumicatas traderet: quo opera et impensa eozū ac  
ceptor: maiorisqz pensi haberetur: qui p̄sertim in singu  
lis imprimendis Lodicibus hoc sibi potissimum cōsules  
rent: curarent pro viribus. Nozem gerendum esse cen  
sui: cum amore et fauore ingeniorum et studiozuz: tum  
constitutionum et Legum predictarum preclaritate et  
excellentiā: quas profecto viro patritio (Et quidem pa  
trie sue p̄stitutiones dignozare turpe ē. Quin p̄sertim  
summa et eminentissima auctoris p̄claritas: opus hoc  
clarum efficiat. Mathias nempe Rex et ille sane virtu  
tum princeps: semper inuictus: semper interritus: par  
ua manu maximas res perficere solitus. Quis (Ut ce  
teroz pace dixerim) inter alios p̄cipuos ⁊ primarios  
homines. diuosqz reges et Imperatozes: quasi matuti  
num quoddam sidus effulget: Ea vite sanctimonia: ea  
integritate: ea religione: ea Juris Cēsarij etiam et Pō  
tificij cognitione: Ea deniqz eximia et matris et Latie  
eloquentie: aliozūqz ydeomatum: et quidem plurimozū  
copia ac suauitate p̄edit? In maximis deniqz quibusqz  
gerendis rebus qm̄ aptissimus. Et qui nunq̄ dubia vi  
ctoria hostem reliquit: semper vicit: omni bellica et ciuili  
laude. omnem antiquitatem: aut equauit: aut supera  
uit: Et vt ceteras eius laudes et profecto innumeras tra  
seam. Quis nobilitate: vlt̄ p̄bitate: vel rerū studio opti  
marum: vel clementia: vel quouis alio laudis titulo eo  
p̄stantior: Quis clarissimarum rerum: magnitudine  
belloz p̄loz nūero: varietate victoziaz Celeritate p̄ficiē  
di: metis p̄plitudie: p̄tinatia i rebelles: clemētia in sub



ditos: liberalitate in omnes qui sibi conferre possit. Sz  
de his hactenus. Quanta igitur potestas legum atque  
vis existat Sine quib<sup>9</sup>: nec vrbs aliqua: nec locus con  
stare potest: nemo ambigit. Non enim maiori egent cō  
mendacione: prout Jurisconsultus Ulpianus iquit  
Utilitas cum per se patet commendacione non eget.  
Quare omnes et singulos presertim quib<sup>9</sup> interest hoz  
tor: moneo et pro Jure amicitie requiro et obtestor vt  
illa Syntagmata hasq; patrie ordinatiōes nauiter lus  
trent: legent: voluent et amplectentur Sicutiq; leges  
Solomis et Licurgi venerentur;

.B: .R. .L.

Humanitate quadā: et profecto innata bonita  
te nō mediocri Magnifici Ambrosij wydfij de  
Moboza Vicecomitis Comitatus Neugra  
dien. opusculum hoc: in primis participatū:  
castigatum tandē et: ipressum extat Luitus sa  
ne ingenium ad optimarum artū cognitionē  
cōmodumq; et profectū Republice: et agenda  
et consulendo natura comparatum est:

Constitutiones incliti regni ungarie



Mátyás király törvénykönyve.  
A 2. kiadás címlapja

dóan használta nyomtatványaiban. A 6. sz. típus legkorábbi alkalmazását úgy a *British Museum Catalogusa*,<sup>1</sup> mint a GW<sup>2</sup> BREITENBACH: *Clipeus contra iacula...* című nyomtatványában ismerte fel, melynek megjelenési időpontját a BMC 1489. december 15. utánra, a GW pedig 1490-re teszi. Az 1489. év végével KACHELOFEN nyomdájában feltétlenül készen állott a 6. sz. típus betűkészlete. Nincs tehát akadálya annak, hogy MÁTYÁS király törvénykönyve második kiadásának megjelenési évét nem kizárólag a betűtípusokkal, hanem egyéb körülményekkel is megvilágítsuk.

A második kiadás szószerint közli az első kiadás előszavát, amely élő emberként említi MÁTYÁS királyt. MÁTYÁS 1490. április 6-án váratlanul halt meg. Ha a törvénykönyv második kiadása halála után is jelent meg, valószínű, hogy még életében került sajtó alá.

A *Decretum Maius* a bíraskodást és perjogot szabályozta az országban. Artikulusai sok tekintetben sértették a főurak és nemesek érdekeit, akik MÁTYÁS halála után régi jogaiknak akartak érvényt szerezni. Az országhatárra érkező új királynak 1490. július 31-én (vasas Szent Péter napja előtti szombaton) Farkashidánál feltételeket szabtak,<sup>3</sup> az 1492-i országgyűlésen pedig olyan törvényt hoztak, amely a *Decretum Maius*nak a nemességre káros újításait hatályon kívül helyezte.<sup>4</sup> Nehezen tételezhető fel, hogy MÁTYÁS király halála után akadt volna kiadó, aki az ország változott hangulata ellenére piacra dobta volna az 1486. évi törvény szövegét. Az 1488-i első kiadás példányait valószínűleg hamarosan szétkapkodták, úgyhogy újabb kiadás vált szükségessé. Ez pedig minden valószínűség szerint még a király életében, de mindenesetre II. ULÁSZLÓ 1490. július 31-i bejövetele előtt hagyta el KONRAD KACHELOFEN lipcsei sajtóját.

A magyar törvénykönyv nyomdászai MÁTYÁS király kortársának, IV. KÁZMÉR lengyel királynak törvényeit is kinyom-

<sup>1</sup> Vol. III. 1913. p. 625.

<sup>2</sup> Bd. IV. 1930. No. 5084.

<sup>3</sup> V. ö. Corpus Juris Hungarici. II. Ulászló conditioi.

<sup>4</sup> Erre vonatkozólag ld. HÓMAN—SZEKFŰ: Magyar történet. I. kiad. III. 387, 415, 417, 418. ll.

tatták. KAZIMIERZ PIEKARSKI értékes tanulmányában<sup>1</sup> részletesen ismerteti a „*Constitutiones regni Poloniae*“ (H 5664) két kiadását, melyek közül az „A“ kiadást MORITZ BRANDIS, a „B“ kiadást — mely pontos utánnyomása az elsőnek — KONRAD KACHELOFEN nyomtatta. Mindkét nyomdász ugyanazzal a textúrátípussal nyomtatta úgy a lengyel, mint a magyar törvénykönyvet.<sup>2</sup> KACHELOFEN a lengyel törvények „B“ kiadását még ugyanazzal a fametszettel (SCHREIBER 3787. SCHRAMM XIII. 84.) is díszítette, mint a magyar törvénykönyvet, csak MÁTYÁS király címerét vésette ki a fadúcból és a lengyel királyi címet helyezte helyébe.

A „*Constitutiones regni Poloniae*“ mindkét kiadása a nyomtatás helyének, idejének és nyomdászának megnevezése nélkül jelent meg. PIEKARSKI véleménye szerint az „A“ kiadás (M. BRANDIS) a magyar törvénykönyv 1488. június 2-i első kiadásával körülbelül egyidőben, a „B“ kiadás (K. KACHELOFEN) pedig 1490—91 körül jelenhetett meg. Az „A“ kiadásra vonatkozó feltevését egy egykorú feljegyzéssel igazolja, mely a lublini consistoriális bíróság előtt 1489. szeptember 8-án tárgyalt perrel kapcsolatban a törvényeket „*statuta juris terrestris in sexternis impressa*“ szavakkal említi. A „B“ kiadásra vonatkozó feltevését viszont a magyar törvénykönyv második kiadásának valószínű időpontja igazolja. KONRAD KACHELOFEN, akárcsak MORITZ BRANDIS, nyilván gyors egymásutánban nyomtatta a magyar és a lengyel törvénykönyveket és így feltehető, hogy a „*Constitutiones regni Poloniae*“ „B“ kiadása is elkészült még 1490-ben.

Említettük, hogy KACHELOFEN úgy a magyar, mint a lengyel törvénykönyv címlapját ugyanazzal a fametszettel díszítette, úgyhogy a törvényhozó királyt és a két tudóst ábrázoló képen a magyar és a lengyel királyi címet felcserélte.

A lipcsei ősnymtatványok kevés fametszete nem készült egységes stílusban. Helybeli fametszőműhely híján, a nyomdászok valószínűleg a lipcsei vásárookra érkező fametszőktől vásá-

<sup>1</sup> O średniowieczny wydaniach statutów świeckich (syntagmatów). Kwartalnik historyczny. 1923. XXXVII. 3—4. p. 378.

<sup>2</sup> M. BRANDIS 3. sz., K. KACHELOFEN 3. sz. típusa. Utóbbinak 6. sz. címbetűtípusa a lengyel kiadásból kimaradt.

rolták a dúcokat. Ezek a korai német ősnymtatványillusztráció megszokott ábrázolásait alig gazdagították új művészi ötlettel. KACHELOFEN nyomtatványainak legszebb dísze, kerek nyomdászjelvénye (SCHRAMM XIII. 9.) sem eredeti compositió, hanem SCHONGAUER egyik rézmetszetének (B 101) jólsikerült változata. MÁTYÁS királyt és a két jogtudóst ábrázoló fametszet is egyszerű fametszőmester munkája, mely sablonos királyábrázolással IV. KÁZMÉR törvényeinek díszítésére is alkalmas volt.

A következőkben vizsgáljuk azt, ki kezdeményezhette a magyar és a lengyel törvénykönyvek kinyomatását és ki lehetett az, aki e törvénykönyveket ugyanazon lipcei nyomdászoknál kinyomatta és nyilván a költségek kockázatát, valamint a példányok szállítását is vállalta?

MÁTYÁS király már 1471. évi decretumában elrendelte (art. 31.), hogy a törvényt minden egyes vármegye számára le kell másolni és a vármegyék törvényszékének meg kell küldeni. Csak egyező másolatok szétküldése biztosíthatta a törvény egységes végrehajtását. A könyvnyomtatás lényegesen megkönnyíthette volna a törvények sokszorosítását, ennek ellenére a magyar törvények hitelesített példányai csak 1595-től kezdve jelentek meg rendszeresen nyomtatásban.<sup>1</sup> MÁTYÁS király *törvénykönyve*, valamint WERBŐCZY *Tripartituma* megelőzték a hivatalos törvénykiadásokat.<sup>2</sup> A *Decretum Maius*-t ismeretlen kiadó, a *Hármaskönyv* első kiadását (RMK III. 214.) pedig maga WERBŐCZY nyomatta ki saját költségén.

Az 1480-as évektől kezdve a nyomtatott könyv mindjobban meghonosodott magyar földön. MÁTYÁS király már 1479-ben elrendelte az esztergomi egyházmegye *breviáriumának* kinyomatását (GW 5468). 1484-ben, lehet, hogy a király kezdeményezésére, nyomdába adták az esztergomi *misekönyvet* (HC 11429), amelyet az új kiadások egész sora követett. Ugyancsak MÁTYÁS király ismerte fel elsőnek a sajtó politikai célra használhatóságát.

<sup>1</sup> A M. Nemzeti Múzeum könyvtárának hitelesített, régi magyar törvényeit ismerteti HORVÁTH IGNÁC a M. K. Szemle 1896. évf.-ban. Itt találjuk az „Articuli diaetales Posonienses Anni 1595” (RMK. III. 347/a.) RUDOLF király pecsétjével és sajátkezű aláírásával hitelesített példányát, amely ILLYÉSHÁZY ISTVÁN, Liptó és Trencsén vármegyék örökös főispánja számára készült.

<sup>2</sup> V. ö. PÁRNICZKY—BÁTYKA id. m. III. fej.

Bécs 1485-ben történt elfoglalása után, III. FRIGYES császár ellen röpiratot nyomtatott Strassburgban és Nürnbergben,<sup>1</sup> amiért a császár felszólítást intézett ezekhez a városokhoz; ebben megtiltotta, hogy falaikon belül MÁTYÁS megbízásából bármit is nyomtassanak. 1488. március 20-án jelent meg Brünnben TURÓCZI JÁNOSnak a magyarok történetéről szóló *krónikája* (H 15517), melyet szerzője DRÁGI TAMÁSnak, a királyi kúria helytartójának ajánlott. A brünni nyomda valószínűleg FILIPECZ JÁNOS váradi és 1484 óta olmützi püspök alapítása volt,<sup>2</sup> a krónikát is nyilván ő adta sajtó alá. A második kiadás (H 15518) THEOBALD FEGER budai könyvárus költségén, már alig három hónap mulva megjelent Augsburgban, egy nappal később, mint MÁTYÁS *törvénykönyvének* első kiadása Lipcsében.

A *Decretum Maius*-t 1486. Pál fordulása napján (január 25.) szentesítették. Nyomtatásban tehát több mint két év mulva jelent meg, jóval a kéziratot másolatok szétküldése után. A nyomdába adott kéziratot MOHORAI VIDFY AMBRUS nógrádi alispán rendezte sajtó alá, valószínűleg a vármegyei törvényszéknek megküldött hivatalos másolat alapján.

MOHORAI VIDFY AMBRUS, 1486—1488-ig Nógrád megye alispánja,<sup>3</sup> unokaöccse volt MOHORAI VIDFY MIKLÓS váci őrkannoknak, MÁTYÁS király kiváló diplomatájának<sup>4</sup> MOHORAI MIKLÓS pályája kezdetén szolgálattelvő kamarása volt a nagy humanista pápának, II. PIUSnak és csak ennek halála után tért vissza hazájába. Ettől kezdve MÁTYÁS király megbízásából sokszor jár Rómában és Velencében. 1470—71-ben is vagy másfél évet tölt Rómában. Ekkor egy időre KARAI LÁSZLÓ budai prépost és VERONAI GÁBOR későbbi erdélyi püspök is csatlakoznak hozzája. KARAI, a kiváló humanista, most hívja meg a Rómában dolgozó HESS ANDRÁST Budára, hogy itt nyomdát alapítson. MOHORAI MIKLÓS, felismerve a nyomdászat nagy jelentőségét, valószínű-

<sup>1</sup> V. ö. FRAKNÓI: Mátyás király megbízásából nyomtatott politikai röpirat. MKSZ 1915. évf. és Fitz: Hess András. Bp., 1932. 158. l.

<sup>2</sup> V. ö. DUDIK B.: Geschichtliche Entwicklung des Buchdrucks in Mähren. Brünn, 1879. p. 13.

<sup>3</sup> VIDFY AMBRUS-ra vonatkozólag ld. Nógrád vm. monografiája, 408. l. és KOVACHICH, MART. GEORG.: Supplementum ad vestigia comitiorum. Budaë, 1800. II. 310.

<sup>4</sup> V. ö. FRAKNÓI: Mátyás király magyar diplomatái. Bp., 1900. 65. l.

leg megértéssel támogatta KARAI nyomdaalapítási tervét és bizonyára mindvégig azok közé tartozott, akik a nyomtatott könyv útját egyengették Magyarországon.

De a nyomtatott könyv ismert barátai voltak az 1486. évi decretum előkészítői is. BONFINI elbeszéléséből tudjuk,<sup>1</sup> hogy MÁTYÁS király a törvényhozó országgyűlést megelőzően, Bécsbe hívatta ZÁPOLYAI IMRE nádoron kívül FILIPECZ JÁNOS királyi kancellárt, valamint DRÁGI TAMÁST, a királyi kúria helytartóját, a kiváló jogtudóst. Az 1488. márciusában megjelent TÚRÓCZI-kronika remekbe készült első kiadása érlelte meg talán a király környezetében, elsősorban FILIPECZ JÁNOS és DRÁGI TAMÁSBAN azt a gondolatot, hogy az 1486-i decretum örökérvényű rendelkezéseit sajtó útján még közismertebbé tegyék. És MOHORAI VIDFY AMBRUS úgy hivatali, mint családi összeköttetései révén jutott ahhoz a fontos feladathoz, hogy a törvény szövegét sajtó alá rendezze.

A magyar törvénykönyvet pedig hamarosan követte IV. KÁZMÉR lengyel király törvényeinek kiadása.

A lengyel király teljhatalmú tanácsosa, az olasz származású PHILIPPUS CALLIMACHUS állandó figyelemmel kísérte MÁTYÁS király politikáját és hatalmi törekvéseinek letörésében a lengyel politika célját látta. MÁTYÁS kormányzási elvei azonban oly nagy hatással voltak rá, hogy ellene írt röpiratában, az „Attila“-ban, valamint IV. KÁZMÉR utódjához, JÁNOS ALBERTHEZ 1492-ben írt „Consilium“-ában az 1486. évi *Decretum Maius*-t vette alapul és egyben MÁTYÁS királyban látta a renaissance fejedelem mintaképét.<sup>2</sup> KARDOS TIBOR megállapítása szerint, CALLIMACHUS 1486-ban kezdte meg az „Attila“ kidolgozását Velencében, amikor a lengyel király követeként ott tartózkodott és Lengyelországban fejezte be, valószínűleg 1488. végén. A kéziratot megküldötte olaszországi barátainak, hogy Friaulban kinyomassák. Itt akart hangulatot kelteni vele MÁTYÁS ellen. Az „Attila“ LAZARINO ARIMENESE, a velencei hajóhad parancsnokának költségen állítólag meg is jelent Trevisóban, 1489-ben.<sup>3</sup> CALLIMACHUS

<sup>1</sup> Decades IV. liber 7.

<sup>2</sup> V. ö. KARDOS TIBOR: Callimachus. Bp., 1931.

<sup>3</sup> Az „Attila“ Federici: Memorie Trevigiane sulla Tipografia del sec. XV. Venezia, 1850. szerint 1487-ben Pordenone-ban, ZENO: Dissertazioni Vossiane. II. 335. és BRUNET szerint pedig 1489-ben Trevisóban jelent meg,

MÁTYÁS király törvényét nyilván az 1488. június 2-i kiadásból ismerte. Nem lehetetlen, hogy ő benne fogant meg a gondolat, hogy a nagy vetélytárs törvénykönyvének mintájára kinyomassa a lengyel király törvényeit is. Kérdés, ki vállalta a kivitelezést?

Budán 1473 táján ANDREAS HESS, a lengyel királyság székhelyén, Krakóban 1474 körül CASPAR HOCHFEDER<sup>1</sup> próbálkozott meg a nyomdászat meghonosításával. Egyik vállalkozás sem járt tartós sikerrel, úgyhogy a XV. században úgy a magyar, mint a lengyel könyvpiacot külföldi nyomdák látták el nyomtatványaikkal. A magyar, valamint a lengyel könyvkereskedelem hamarosan bekapcsolódott abba az európai hálózatba, melynek egyik legtehetségesebb irányítója és kezdeményezője a nürnbergi nyomdász-kiadó, ANTON KOBERGER volt. KOBERGERnek Lyonban, Párizsban, Frankfurt a/M.-ban, Breslauban, Regensburgban, Passauban, Krakóban és Budán voltak bizományosai, akik biztos piacot szereztek úgy az ő, mint más nyomdászoknál megrendelt nyomtatványai számára. JOHANN AMERBACHAL folytatott levelezéséből megtudjuk, hogy ő látta el még a távoli Erdélyt is könyvekkel. Egyízben arról panaszkodott AMERBACHnak, hogy a háborús viszonyok mennyire megnehezítik számára a keleti országokban levő követeléseinek behajtását. Ezt igazolja a SCHEDEL-féle *Weltchronik* 1509-i zárszámadása is, amely az adósok sorában pl. THEOBALD FEGER budai könyvárúst 56 florenus tartozással említi.<sup>2</sup>

THEOBALD FEGER, az első budai könyvárus az 1480-as évek elején, nyilván KOBERGER megbízásából telepedett Budára. Üzlete jól jövedelmezhetett, mert hamarosan saját költségén is adott ki könyveket. Ezeket kiváló német nyomdászokkal nyo-

---

GERARDUS DE LISA vándornomdász sajtóján. Ezzel szemben a GW nem veszi fel az őnyomtatványok sorába. Az „Attila“-nak ez az állítólagos első kiadása megvan GR. APPONYI SÁNDOR Hungarica könyvtárában (48. sz.). Betűtípusai valóban eltérnek GERARDUS DE LISA-nak HAEBLER Typenreperitoriumában közölt típusaitól. Az első kiadás tehát vagy elveszett, vagy pedig csak 1500 után jelent meg.

<sup>1</sup> V. ö. HAEBLER: Die deutschen Buchdrucker des XV. Jhs. im Auslande. München, 1924. p. 281.

<sup>2</sup> KOBERGER üzleti összeköttetéseire vonatkozó adatokat ld. HASE, Oskar: Die Koberger. Leipzig, 1885. és KAPP—GOLDFRIEDRICH: Geschichte des deutschen Buchhandels. I. Leipzig, 1886.



matta s kivitelükre sokat áldozott. Az 1484. évi *esztergomi breviariumot* (GW 5469) és az 1498. évi *esztergomi misekönyvet* (Cop. 4239) a nürnbergi GEORG STUCHS, a TÚRÓCZI-*krónika* MÁTYÁS királynak ajánlott második kiadását (H 15518) az augsburgi ERHARD RATDOLT, az 1491. évi *esztergomi misekönyvet* (HC 11431) a brünni STAHEL és PREINLEIN, az 1494. évi *esztergomi zsinat végzéseit* (Langer 11.) a bécsi JOHANN WINTERBURGER nyomtatta számára. Kiadványaiban sohasem hallgatta el nevét. Ha ő lett volna MÁTYÁS *törvénykönyvének* kiadója, ezt valószínűleg megemlíti. A másik budai könyvtáros, GEORGIUS RUEM, akit még MÁTYÁS király életében, KORNIS BENEDEK váradi kanonok hívott Budára, szintén foglalkozott könyvkiadással. Két kiadványát, az 1490. szeptember 10-én megjelent NICOLAUS DE ALSENTIA: *De officio misse liber-t* (BALLAGI 35.) THEODORUS DE RAGONIBUS, az 1493. évi *esztergomi misekönyv* (HC 11432) pompás hártypéldányait JOANNES HAMMAN velencei nyomdászok nyomtatták. Ő is megnevezi magát mindkettőben. Valószínűnek tartjuk, hogy az előszó következő megjegyzése: „Etsi Bibliopole iam pridem sepius atque iterum blanditi sint: pro istarum Constitutionum incliti Regni Ungarie accomodatione: . . .“ e budai könyvtárosokra vonatkozik és THEOBALD FEGER közvetítésével, aki ekkor a TÚRÓCZI-*Krónika* 2. kiadásával volt elfoglalva, a nürnbergi ANTON KOBERGER vállalta a magyar törvénykönyv kiadását. S nem sokkal ezután ő adta ki a lengyel törvénykönyvet is, mivel Krakkóval élénk üzleti összeköttetést tartott fenn. KOBERGER ekkor már sokat dolgoztatott idegen nyomdákkal. A magyar törvénykönyvet már azért sem nyomathatta volna Nürnbergben, mert MÁTYÁS 1485-i röpirata miatt a császár eltiltotta a nürnbergi nyomdászokat attól, hogy bármit is nyomtassanak MÁTYÁSNAK. A nürnbergi nyomdászok eleget is tettek e tilalomnak. 1484-ben még KOBERGER adta ki az *esztergomi misekönyv* első kiadását (HC 11429), GEORG STUCHS pedig a MÁTYÁS rendelte *esztergomi breviarium* második kiadását (GW 5469). 1485-től MÁTYÁS király haláláig nem jelent meg magyarországi nyomtatvány városukban. GEORG STUCHS 1490. évi *esztergomi misekönyvének* (HC 11430) megjelenésekor (szept. 18.) pedig már II. ULÁSZLÓ volt a magyar király. KOBERGER talán azért választotta a nyomtatás helyéül Lipszét, hogy egyrészt a jogi szöveg korrektúráját rábízza az

ottani egyetem valamelyik jogászára, másrészt pedig azért, hogy a lipcsei vásárokról kelet felé irányuló élénk áruforgalom révén a példányok gyors szállítását biztosítsa.

Ha ő volt a törvénykönyvek kiadója, ki írhatta a magyar törvénykönyvnek .B..R..L. betűkkel szignált előszavát? Erre a kérdésre mindeztideig csak azzal a feltevéssel válaszolhatunk, hogy az előszót MORITZ BRANDIS, az első kiadás nyomdása írta [BR(andis) L(ipsiensis)?].<sup>1</sup> Ebben az esetben újabb érdekes probléma merül fel. Az, nem dolgozott-e MORITZ BRANDIS Rómában, mielőtt Lipcsébe telepedett le? 1470-ben ugyanis JOANNES PHILIPPUS LIGNAMINE orvos nyomdát alapított Rómában, ahol német nyomdászokat alkalmazott.<sup>2</sup> Ő volt a nyomda vállalkozója és tudományos irányítója, a kivitelet pedig segédeire bízta. Egyik nyomtatványában<sup>3</sup> a kivitelező nyomdász B. R. M., egy másikban<sup>4</sup> B. R. betűkkel jelezte nevét. A BRANDIS-család tagjai sokfelé dolgoztak; eddigi tudomásunk szerint azonban csak német városokban. Nem lehetetlen, hogy MORITZ BRANDIS először délnek vette útját, amikor a német nyomdászok közvetítésével az olaszországi nyomdászat is megindult és így ő lenne ez a B. R., vagy B. R. M. mester. (BRandis, vagy BRandis Mauritius?)

A kiadóra és az előszó szerzőjére vonatkozó feltevéseinkre csak a .B..R..L. siglák végleges megfejtése adhat megtámadhatatlan feleletet.

HUBAY ILONA.

<sup>1</sup> Erre DR. FITZ JÓZSEF, az Orsz. Széchényi Könyvtár főigazgatója figyelmeztetett.

<sup>2</sup> HAEBLER id. m. p. 22.

<sup>3</sup> VALLA: *Elegantiae*. 1471. Hain 15801.

<sup>4</sup> S. AMBROSIVS: *De officiis*. cca 1473. GW 1607.

## Az 1486. évi Decretum Maius kiadásai.

I.

*Constitutiones incliti regni Hungariae*Lipsiae [MORITZ BRANDIS] 1488. 2. Jun. 4<sup>o</sup>.

66 lev. [a—fsg—ia]. 26 sor. Betűtípus: 3 : 94G. Iniciálék helye: [1] [2]  
[3]. Vízjegyek: 1. és 2. ábra.

1. lev. üres. 2a lev. *Et si Bibliopole iam pridem sepius atq; iterū blanditi sint: pro istarū Cōstitatio || nun incliti Regni Ungarie accomodati || one: ... 3 b-8 a lev. register. 8 b lev. üres 9. lev. a törvény praefatiójával hiányzik. Vége 60 a lev. 5. sor ... Comitatus tenentibus et honoris. || 60 b lev. üres. 61 a lev. [sequitur Series Estimatiōnū ... 65 b lev. 12. sor Sic tractatur (sic!) de prescriptione. || 66 a lev. 12. sor De State. || 66 a lev. 17. sor Impressum in Epsest. || Anno dñice incarnationis || Millesimoquadringentesimo octavo. || Mēsis Junii die secūda. || 66 b lev. üres.*

Cop. 1758. HORVÁTH IGNÁC 305. SZABÓ RMK III. 17. BALLAGI 24. KOVACHICH, JOS. NIC., *Notitiae Praeliminares*. 1820. II. I. HORVÁTH ISTVÁN, *Tud. Gyűjt.* 1833. II. 25. BOROVSKY, *Akad. Ért.* 1898. 339. HELLEBRANT, *Akad. Ért.* 1915. 222. GULYÁS, *Könyvnyomtatás* 32. I. PÁRNICZKY—BÁTYKA: *A magy. Corpus Juris*. 1936. 38. I. FITZ, *Hess A.* 136. I. U. a., *Mathias Corvinus*. Gutenberg Jb. 1939. 133. I.

Példányok: M. Tud. Akad. (SZIRMAY TAMÁS ajándéka. 9. lev. hiányzik. Következő bejegyzéssel: „Samuelis Székely de Doba comparavit Epperjessini Die 1. Maii A<sup>o</sup> 1728.”) M. Nemzeti Múzeum (12 lev. töredék, részben a pozsonyi káptalan, részben JANKOVICH MIKLÓS tulajdonából.)

2.

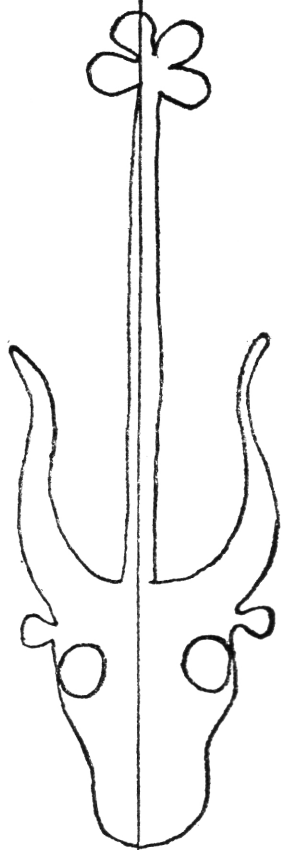
*Constitutiones incliti regni Hungariae*[Lipsiae, CONRADUS KACHELOFEN, 1490. júl. 31. előtt.] 4<sup>o</sup>.

40 lev. aabcdseio. 31—33 sor. Betűtípus: szöveg 3 : 89G; cím 6 : 71G. Iniciálék helye: [2] [3] [4]. 1a lev. fametszet: 135 × 90 mm. Rubrumjel: a. Vízjegyek: Briquet 14.520.

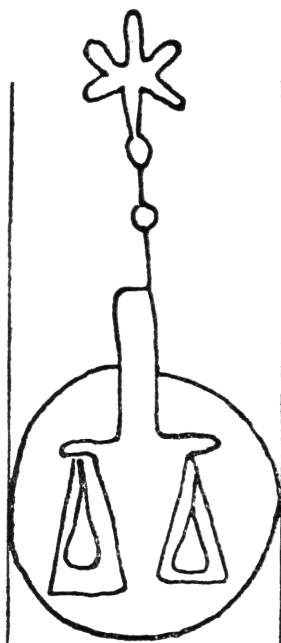
1a lev. *Constitutiones incliti regni ungarie || alatta fametszet. 1 b lev. üres. 2 a lev. sign. aj Et si Bibliopole iam pridem sepius atq; iterū blandi || ti sint: pro istarum Constitutionum incliti Regni Un || garie accomodatione: ... 3 a - 6 a lev. register. 6 b lev. üres. 7 a lev. sign. bj [\*] Athias dei gra Hungarie: Bohemie: Dal. || matie. Croatia: ... Vége 37 a lev. 6. sor. ... Comitatus (sic!) tenentibus et honoris || 37 a lev. 7. sor [3] Equitur Series Estimatiōnum ... 40 a lev. 4. sor [Sic tractatur de prescriptione. || 21. sor De State. || 40 b lev. üres.*

Hain 5779. Cop. 1757. HORVÁTH IGNÁC 274. SZABÓ RMK III. 59. BALLAGI 25. SEEMILLER, *Bibl. Incol.* IV. 137. PANZER I. 266. KOVACHICH, JOS. NIC.: *Notitiae Praeliminares*. 1820. II. I. HORVÁTH ISTVÁN, *Tud. Gyűjt.* 1833. II. 25. I. HELLEBRANT, *Akad. Ért.* 1915. 222. I. PÁRNICZKY—BÁTYKA: *A magy. Corpus Juris*. 1936. 39. I. FITZ, *Hess A.* 1936. I. U. a., *Mathias Corvinus*, Gutenberg Jb. 1939. 133. I.

Példányok: M. Nemzeti Múzeum (teljes, végéhez idegen nyomtatványból vett levél kötve). Egyet. Ktr. (teljes) München, Univ. Bibl. („a“ ív hiányzik).



Vízjegyek  
a „Constitutiones regni  
Hungariae“  
1488. jún. 2.-i kiadásából.



## LEGYEZŐ-DÍSZES KÖNYVKÖTÉSEK ERDÉLYBEN

(Egy díszítő-motívum története.)

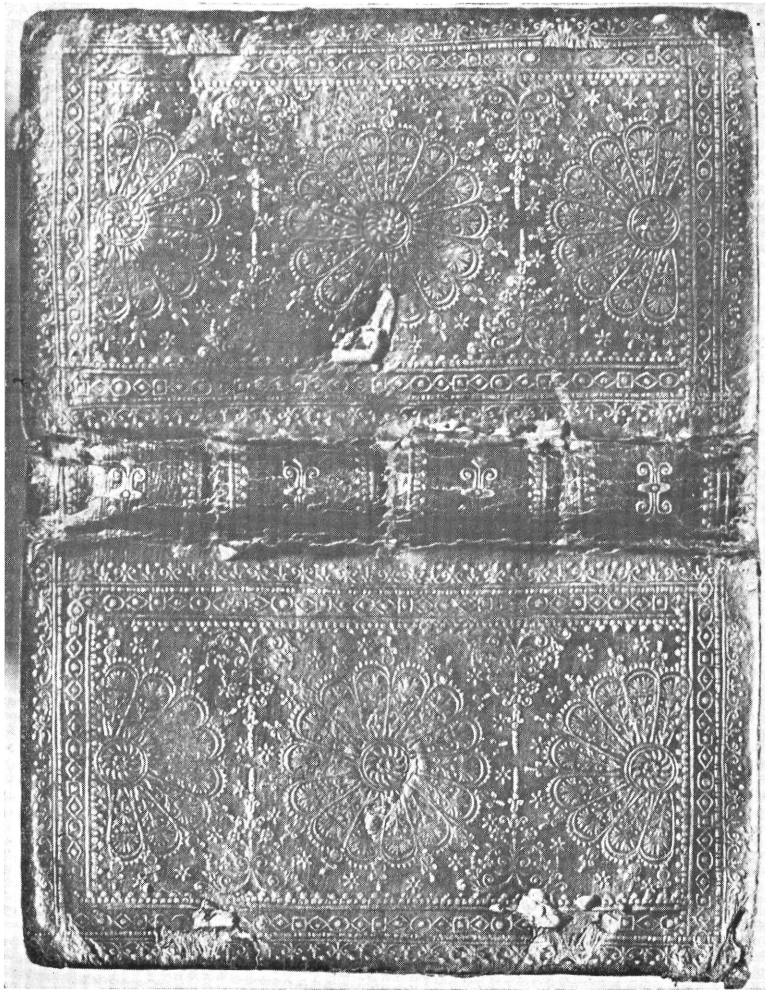
Az erdélyi fejedelemségnek abból a korszakából, ahová tanulmányozásaink elvezetnek bennünket, nagy politikai teljesítményeket már nem jegyzett fel a történetírás. Bethlen Gábor és a két Rákóczi dicsőséges korszaka lezárult, a «szegény együgyű fejedelem» — ahogy az egykorú naplói-író I. Apafi Mihályt nevezte — politikai remeklésekre nem képes. A tizenhetedik század második fele az erdélyi fejedelemség hanyatlása. Az ország külpolitikai tekintélye évről-évre csökken, az elődök idejében folytatott hatalmas építkezések megállanak, Erdély önállósága is hamarosan megszűnik; a század végére, midőn a «szegény együgyű fejedelem» meghal, a független Erdély rövid idő alatt a Habsburg-ház keleti tartományává süllyed. A bukás csúfos, a nagy elődök nyomában az utolsó szereplések siralmasan szomorúak, de épp most, közvetlenül a bukás előtt, a hanyatló korban, újra megmutatja az erdélyi műveltség, hogy mi lappang ereiben. Országos erő kifejtésre már nincs mód; a test kimerült a nagy fejedelmek dicsőséges tornáján, de a szellem tovább csillog és olyan területeken, ahol az elődök kísérletet is alig tettek, remeket alkot.

A hanyatló korszakok legtöbbször a kisművességnek kedveznek. I. Apafi Mihály korában kezdik írni memoárirodalmunk utolérhetetlen remekait, az erdélyi emlékiratokat és a képzőművészetben, az egykorú nagy építkezések helyett tovább virágzik az iparművészet. Mátyás király óta először, itt a keleti Erdélyben emelkedik könyvkötőművészetünk nyugateurópai színvonalra. Hasonló jelentőségű munkákkal a nyugati Nagyszombat csak később lép nyomába.

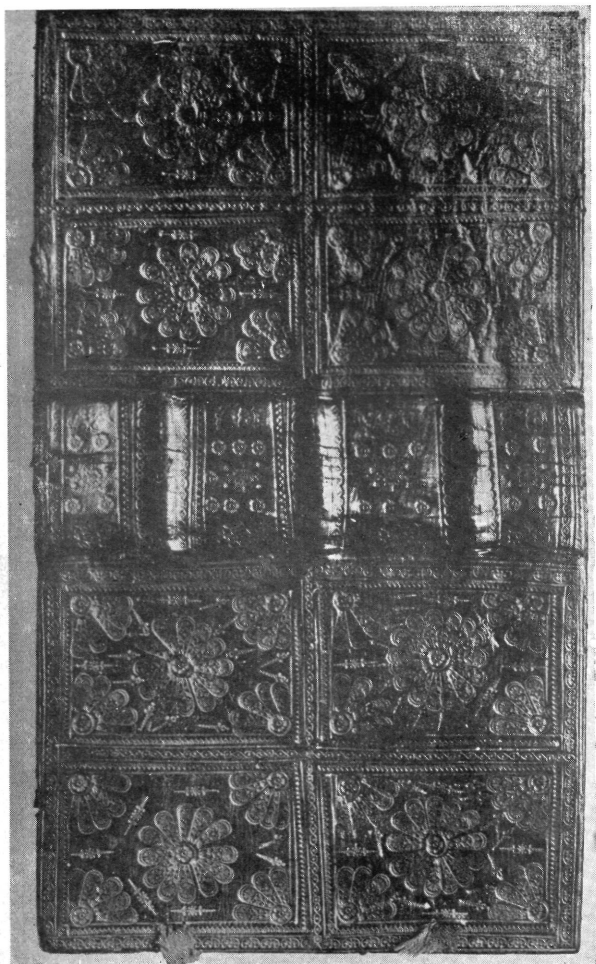
«Magyarország négy ízben kapcsolódott bele tevékenyen a könyvkötés egyetemes fejlődésébe. Első ízben a XV. században, az egyedülálló, sok tekintetben vitás eredetű Korvinákkal, másodízben a XVII. században, az olasz barokk provinciális stílusváltozataival, a nagyszombati s a sok tekintetben egyéni jellegű kolozsvári Bornemissza-kötésekkel, harmadízben pedig a XVIII. században, a hamburgi és wittenbergi pergamentkötések hatása alatt keletkezett debreceni kötésekkel s végül ma, az angol és német stílustörekvések szellemében készült, de felismerhetően lokális jellegű modern kötéskísérletekkel.» JASCHIK ÁLMOSTÓL idéztük ezeket a mondatokat,<sup>1</sup> aki vázlatos szavaival is világos tájékoztatást ad könyvkötéstörténetünk négy csúcspontjáról. Az erdélyi fejedelemség hanyatló korában kivirágzott könyvkötőművészet emlékei, a JASCHIK által BORNEMISSZA-kötéseknek nevezett munkák. (Az elnevezést I. APAFI MIHÁLY fejedelem feleségéről, BORNEMISSZA ANNÁRÓL kapta, akinek könyvtárából több díszes, a fejedelemasszony nevével ellátott kötés maradt fenn.) A BORNEMISSZA-kötéseket a fenti felfogás együtt emlegeti a nagyszombati jezsuita-műhely termékeivel, s mindkettőt az olasz barokk provinciális stílusváltozatának tekinti. Mint látni fogjuk, ezek az erdélyi kötések időrendben megelőzik a nagyszombatiakat, és mindkettő egy más európai stílus fejlődésébe kapcsolódik; ha azután az eklektikus szellemű nagyszombati műhely fel is szívja motívum-kincsébe az Erdélyben megvalósult eredményeket.

A BORNEMISSZA-kötések első részletes jellemzését RÁTH GYÖRGY adta, az 1896-i történelmi kiállítás könyvtábla-anyagáról értekezve: «... ama sorozatban gazdagon voltak azok az egyforma jellegű díszkötések képviselve, melyek az öreg Apaffy Mihály fejedelemsége idején, Kolozsvárott divatban valának. Ezeket jellemzi egy részben, vagy egészben kinyitott legyező alakú díszítmény, melyet a könyvtábla közepén s esetleg szögletein alkalmaztak, s mely ornamentum a könyvkiállítási kalauzban sugaras körlapnak, a történelmi kiállítás katalógusában pedig pávafarknak neveztetik.» — RÁTH GYÖRGY ír néhány szót a legyező-motívum külföldi rokonságáról is, majd így folytatja: «... a szóban levő díszkötések többi díszítményei sem olyanok,

<sup>1</sup> *Könyvkötés*. — Művészeti Lexikon. Szerk. ÉBER LÁSZLÓ. Bp. 1935. I. köt. 592—93. l.

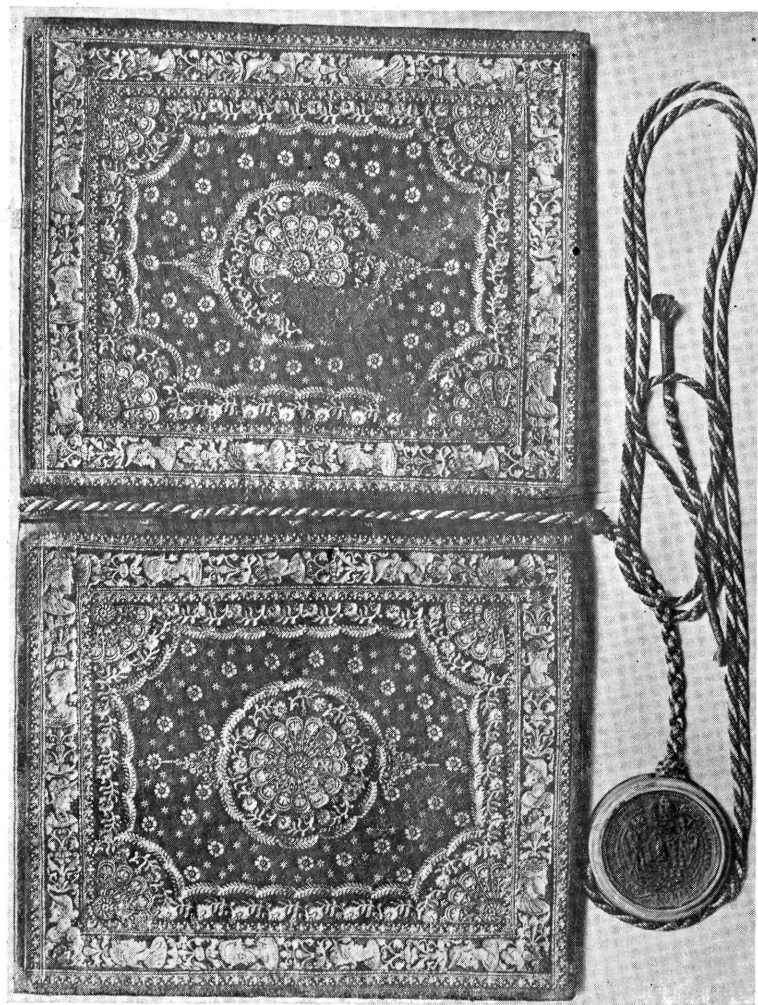


I. kép. Erdélyi kötés. (1673.)



2. kép. Erdélyi kötés. (1674.)





3. kép. Erdélyi kötés. (1675.)



4. kép. Erdélyi kötés. (1684.)

amilyenekkel másutt nem találkozánk. Azonban mégis ezeknek más külföldi díszítményektől bizonyos apró, eredeti vonásokban való eltérése, a különös beosztás, például néha négy-öt, sőt több különfajtájú ornamentumokból álló keretek képzése, valamint általában az ornamentumoknak túlgazdag felhalmozása, amikkel fényes hatást kívánnak elérni, s tényleg el is érnek: az egésznek oly sajátos jelleget kölcsönöznek, mely a táblákat a külföldiektől szemlátomást megkülönbözteti, s nyilvánvalóvá teszi, hogy azok csakis nálunk készülhettek. A kötések egyébiránt jó erős, pirosra, barnára vagy feketére festett marokin-bőrből szabatosan készítték, és kézi aranyozásuk is kifogástalan.»<sup>1</sup> Az idézetből nyilvánvaló, hogy a BORNEMISSZA-kötéseknek fő meghatározó jegye a legyező-dísz. Ez a motívum szabja meg a tábla jellegét, ez a középponti díszítő-elem és minden más motívum csak keretül szolgál, a legyező-díszet szolgálja.

Mielőtt a legyező-díszes erdélyi kötések magyarázatába bocsátkoznánk, vessünk egy tekintetet a motívum európai történetére. Kísérjük megrajzolni a genezisést, Nyugat-Európa könyvkötőművészetében való szerepét, hogy azután az összefüggésbe beleilleszthessük az erdélyi kötések hazai formáját. A legyező-díszes motívum európai összefüggéseit a hazai stíluskép eredete és megvilágítása szempontjából óhajtjuk nyomon követni, bár az öncélú vizsgálatnak is meg volna az értelme, hiszen a külföldi szakirodalom sokat foglalkozott ugyan a legyező-díszszel, azonban csak leíró módszerrel. A motívum eredetét, megalkotóját, vándorútját és összefüggéseit még nem állapította meg senki.

## II.

Ha a legyező-motívum ősképletét keressük, a keleti művészet díszítő-elemei között kell nyomozásunkat elkezdni. A kör vonalaival kapcsolatos díszítő-formák éppúgy, mint az ovális motívumok, legtöbbször ide nyúlnak vissza. A keleti művészetekben gyakran ismétlődnek a legyező-díszre emlékeztető spirális formák, amelyeknek az európai művészetbe való bekapcsolódása nem ismeretlen a kutatás előtt. (Hogy egyébre ne

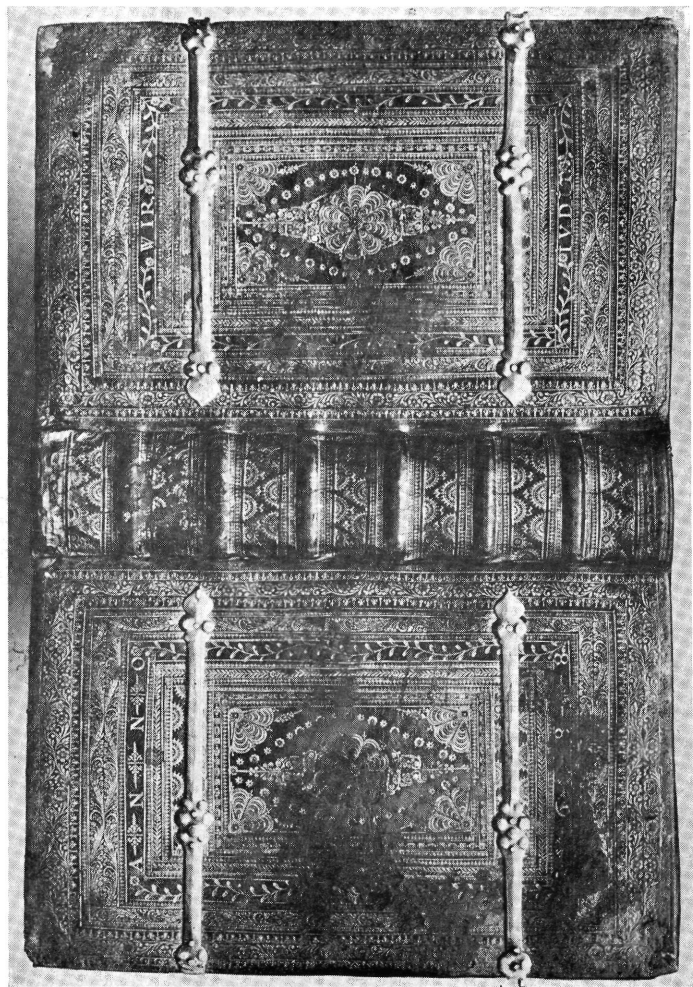
<sup>1</sup> Magyarországi könyvtáblák a történelmi kiállításon. — Bp. 1897. (Klly. Az iparművészet 1896-ban című munkából), 8. l.

is utaljunk, a Corvin-kódexek kötéseinek és a velük egykorú olasz könyvtábláknak orientális díszítő elemei köztudomásúak.) Rövid tanulmányozás után a legyező-dísz keleti eredete sem lehet kétséges. Legközelebbi rokonait arab kötésekben ismerhetjük fel. Itt láthatók a gazdagon díszített európai legyező-díszeknél jóval egyszerűbb, dísztelen vonalakkból megrajzolt legyezős formák. Az orientális művészeti elemek első európai befogadó és feldolgozó állomása Velence. Velencén át került az európai díszítő elemek közé a legyező-díszes motívum is. A mi szempontunkból annak az adatnak van a legnagyobb jelentősége, hogy a XV. század végén és a XVI. században még arab könyvkötők is dolgoztak Velencében, akiknek alkotásai közvetlenül terjesztették el az arab díszítő sajátságokat. Ismerünk XVI. századi velencei kötések<sup>1</sup>, amelyeknek tábladíszei teljességgel arab motívumokból tevődnek össze, majd olyanokat is — a fejlődés következő állomása ez —, midőn a középmézőn már a velencei művészet elemeit, a keretdíszítésben pedig arab motívumokat találunk.

A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy hasonló elemek nem ismeretlenek a spanyol renaissance iparművészetében sem. Spanyolország keleti kereskedelmé révén kialakult orientális összeköttetéseknek tudatában könnyen érthető ez. Példaképen csupán egy XV. századi ládikára utalunk (*Gothischer Kasten*. Lederschnitt, vergoldet und zum Theil ausgemalt. Spanien, 15. Jahrhundert.),<sup>2</sup> amelyen egyéb orientális díszítő-motívumok mellett, a legyező-dísz egyszerű, vonalasan megkonstruált, arab ösképével is találkozunk. Ennek ellenére, alig valószínű, hogy a legyező-motívum spanyolországi, arab ösképéből fejlődött volna ki az európai könyvkötőművészetnek a XVII. század folyamán általánossá váló díszítő-eleme. Mint legtöbb európai kultúrnép-nél, a spanyoloknál is el fog terjedni a legyező-díszes könyvtábla, de csak a XVII. század második felében, azonban nem a helyi előzményekre megy vissza, hanem Franciaországból kerül át. A már kifejlett stílusnak Spanyolországba importálása a két

<sup>1</sup> V. ö. *Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes*. — Berlin, év nélkül. 1—2. köt. — II. köt. 715. l.

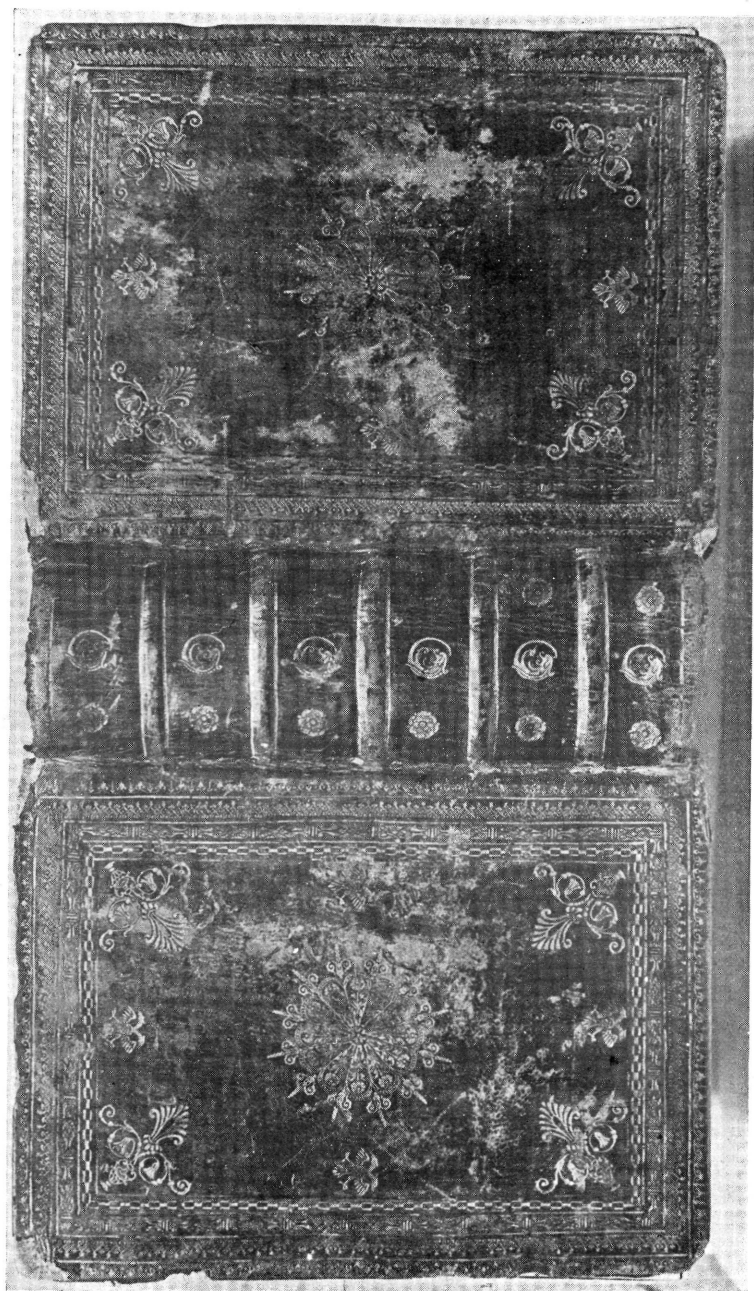
<sup>2</sup> V. ö. P. ADAM: *Zur Entwicklungsgeschichte des Lederschnittes mit besonderem Bezug auf spanische Arbeiten*. — *Monatschrift für Buchbinderei und verwandte Gewerbe*. 1890. évf. 98—103. és 115—119. l.



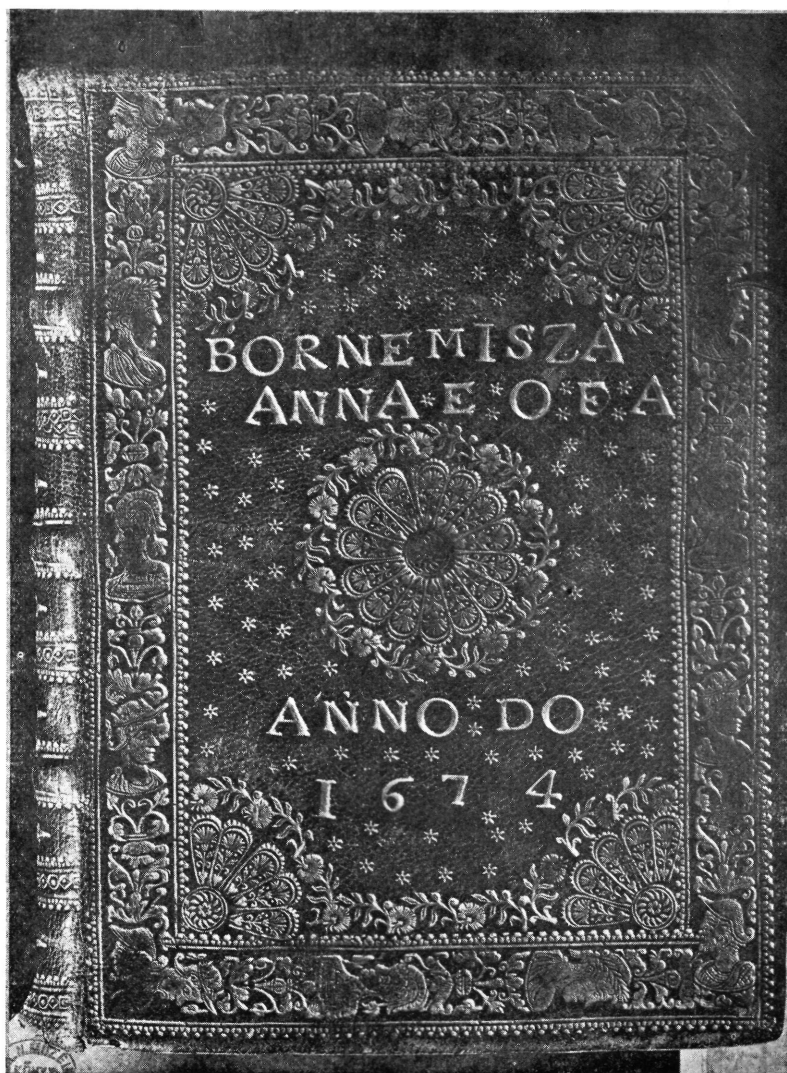
5. kép. Erdélyi kötés. (1688.)



6. kép. Erdélyi kötés. (17. század vége.)



7. kép. I. Rákóczi György Bibliája. Francia kötés. (Készült: 1632 előtt.)



8. kép. Erdélyi kötés. (1674.)  
(Tartalmazza : RMK. I. 1161. Nemz. Múz. Iparműv. Gyűjt.)



ország közötti politikai, s az uralkodó családok rokoni kapcsolatainak alapszik.<sup>1</sup> (XIII. Lajos francia király felesége, Anna, leánya volt III. Fülöp spanyol királynak; XIV. Lajos felesége, Mária Terézia pedig IV. Fülöpnek.)

Velence közvetítő szerepe az arab legyező-motívummal kapcsolatban hitelesnek tartható. Felesleges bővebb bizonyítóanyagot felsorakoztatnunk a külföldi szakirodalomból. De nem hagyhatjuk említés nélkül a magyar RÁTH GYÖRGYÖT, aki már a múlt század végén ugyanezen a véleményen volt: «Ezt a legyező-díszet egyszerű vonalakkal alakítva először régi arab kötésekben találjuk. Az araboktól átvették a XVI. században az olaszok, mint a magyar iparművészeti múzeumnak egy ebből a századból származó könyvtáblája mutatja; sőt Olaszországban ily ornamenseket (t. i. a legyező-dísz arab ősképet) a karosszékek bőrborítékaira is nyomtak...»<sup>2</sup>

### III.

Ezután az a következő kérdésünk, vajjon a Velencében meghonosodott arab motívumból hol és mikor alakult ki az újkori könyvkötészet gazdagon csillogó díszítőeleme, a legyező-dísz? Az volna a természetes, hogy a kifejlés az arab motívum betelepülésének színhelyén, Velencében ment volna végbe. Az adatok azonban mást igazolnak. Arra a kérdésre, hogy hol és mikor lépett fel először kifejlett formában a legyező-dísz, csak egyféleképpen adhatunk kielégítő feleletet. Mégpedig úgy, ha statisztikát készítünk a keletkezési hely és keletkezési év szempontjából meghatározható legyeződíszes kötéseknek egy nagyobb csoportjáról. Statisztikai táblánkhoz áttanulmányoztunk közel százötven amerikai, angol, dán, francia, holland, magyar, német, olasz svájci, spanyol és svéd kötéspublikációt, kiállítás-katalógust, könyvet és részlettanulmányt. A legyező-díszes kötéstáblák keletkezési hely és keletkezési év szerinti statisztikájából a következő eredményt

<sup>1</sup> Az uralkodó családok közötti rokoni kapcsolatoknak a művészeti stílusok és ízlésáramlatok terjedése szempontjából való vizsgálása érdekes összefüggéseket tár fel egy angol nyelvű munkában: Burlington Fine Club. — Exhibition of Bookbinding. — London, 1891.

<sup>2</sup> RÁTH GYÖRGY: I. h. 8. l.

kaptuk. (Az évszám a legyező-dízes kötéstábla első előfordulását jelenti az illető ország területén.)

Franciaország . . . . .	1604 <sup>1</sup>
Olaszország . . . . .	1640 <sup>2</sup>
Németország . . . . .	1654 <sup>3</sup>
Hollandia . . . . .	1664 <sup>4</sup>
Svédország . . . . .	1666 <sup>5</sup>
Magyarország . . . . .	1673 <sup>6</sup>
Spanyolország . . . . .	1684 <sup>7</sup>
Svájc . . . . .	a XVII. század második fele. <sup>8</sup>

A statisztikából kitűnik, hogy az arab ösképlettel összefüggő legyező-dísz nem Olaszországban, hanem francia területen fejlődik ki, s csak innen kerül majd vissza oda, ahonnan kifejlődéséhez a francia iparművészet az indítást kapta, Olaszországba. Persze nagyon elképzelhető volna az is — ha volna rá bizonyíték —, hogy Olaszországban fejlődött ugyan ki az egyszerű vonalakból megkonstruált arab motívumból a legyező-dísz, de itt nem könyvtáblák, hanem más iparművészeti termékek díszítésére használták és innen vették át a franciák könyvtáblaornamentsnek. Felvetettük ennek a gondolatnak a lehetőségét, de bizonyítására nincsen adatunk. A legyező-motívum, mint könyvtábla-dísz jelenik meg először, mégpedig Franciaországban, s csak

<sup>1</sup> V. ö. GRUEL, LEON: Manuel Historique Et Bibliographique De L'Amateur De Reliures. — I. Partie. Paris, 1887. — II. Partie. Paris, 1905. (Az 1604-ből származó kötés a II. Partie 146. oldalánál lévő számozatlan táblán látható: „Reliure De Livre De Prix Aux Armes De Guise.”)

<sup>2</sup> V. ö. A collection of facsimiles from examples of historic or artistic book-binding... — London, 1889. — No. 78.

<sup>3</sup> V. ö. STOCKBAUER: Ein interessanter Bucheinband des 18. (Helyesen 17.) Jahrhundert. — Monatschrift für Buchbinderei und verwandte Gewerbe, 1890. 76—77. l.

<sup>4</sup> V. ö. Livres Dans De Riches Reliures Des 16., 17., 18., et 19. Siècles. — Paris, 1910. — No. 149.

<sup>5</sup> E. HANNOVER: Kunstfaerdige Gamle Bogbind Indril 1850. Det Danske Kunstindustri-Museums Udstilling 1906. — Kobenhavn, 1907. — No. 77.

<sup>6</sup> SZABÓ: RMK. I. 1151. — A fenti példány GRÓF TELEKI GÉZA tulajdona. — A tábla méretei: 12'4×7'7 cm. (1. kép.)

<sup>7</sup> V. ö. E. HANNOVER: I. m. — No. 75.

<sup>8</sup> V. ö. Livres Anciens De Provenances Historiques. — Paris, 1910. — No. 660.

később alkalmazták különféle bőrrel bevont ládikák és tokok díszítésére. Ezek a bőrrel bevont ládikák és tokok igen gyakran maguk is könyvkötőműhelyek termékei.<sup>1</sup>

A legyező-motívum kialakulásának felvázolt folyamatát talán nem fogjuk merő hipotézisnek tartani, ha néhány mondatban utalunk a XVI. és XVII. századi olasz és francia könyvkötőművészet erős kapcsolataira, kölcsönhatásaira.<sup>2</sup> A kapcsolat, ha talán nem is ilyen nagy mértékben, de a műveltség minden területén fennáll. Leginkább szembeötlik GROLIER példája. JEAN GROLIER (1479—1565), aki kötésstílusával a kortársakra éppúgy, mint az utókorra óriási hatással volt, mint pápai követ hosszú időt töltött Olaszországban. Az olasz művészet inspirálta stílusának kialakítására, s viszont ez az olasz inspirációkból megvalósuló francia könyvtráblastílus aztán visszahat az olasz könyvkötőművészetre. A század itáliai könyvkötőstílusának két legnagyobb alakja, MAIOLI és CANNEVARI a maguk stílusát az olasz inspirációkból merítő francia GROLIER nyomán formálják meg. GROLIER példája felette érdekes, de nem egyedülálló. Működésével nem szakad meg az olasz és a francia könyvkötőművészet kapcsolata. Annyira nem, hogy van olyan felfogás — az utóbbiakban erről még szó lesz —, amely a XVI. és XVII. században két könyvkötőstílust különböztet meg: a németet és az egy nevezőre hozott olasz-franciát. Nem lehet függetleníteni az olasz művészettől a GROLIER után fellépő francia mesterek legtöbbjét, NICOLAS ÈVE-t és fiát, CLOVIS ÈVE-t éppúgy nem, mint LE GASCON-t. A két utóbbi működése már arra az időre esik, midőn

<sup>1</sup> Ismeretes egy finom, vörös maroquin borítású ládika, amelyet a tizenhetedik század nagy francia könyvkötője, CLOVIS ÈVE készített, MEDICI MARIA számára. Aranynyomásos díszítése ugyan nem legyező-motívumokból, hanem az egykorú francia ornamentika másik kedvelt díszítő-eleméből, az à la fanfare motívumból tevődik össze. — V. ö. Catalogue de reliures du XV au XIX siècle... — Paris, 1929. — No. 130.

Hogy egy legyező díszes munkára is hivatkozzunk: a párizsi Musée de Cluny anyagában látható egy, a tizenhetedik század első felében, Észak-Olaszországban készült, barnabőrrel bevont hangszer-tokocska, melyen a könyvkötési technikára emlékeztető legyeződíszek láthatók. (V. ö. Musée de Cluny. — Guide Officiel. — 1935, 85. l. — A hangszer, amelynek tokján a legyező-motívum látható, francia elnevezéssel: „Petit théorbe“.)

<sup>2</sup> V. ö. MEUNIER, CHARLES: Causerie sur la reliure française. — New York, 1906.

a legyező-motívum kialakul Franciaországban. Az sem lehetetlen, hogy közülük való az, aki a Velencében meghonosodott egyszerű, vonalas arab díszítőelemből megteremti Franciaországban a pompázó, gazdag legyező-díszet, hogy innen visszatérjen újra a motívum Olaszországba és a század második felében helyet kapjon Európa legtöbb kultúrnépének könyvtábla-ornamensei között.

#### IV.

A francia könyvkötészet, amely a XVII. század elején megteremti a legyező-díszet, most éri el alkotóképessége csúcspontját. A XVII. század könyvkötőművészetében a francia mestereké az első hely. A század, amelynek műveltsége udvari műveltség, az udvar kötelékébe kapcsolja a szellem legjobbrait, az írókat éppúgy, mint a művészt vagy az iparművészt, tehát a könyvkötőt is. Hogy a könyvkötészet a francia barokk műveltségben olyan nagy virágzást ért el, elsősorban annak köszönhető, hogy az udvari élet középpontjai, az uralkodók, I. Ferencről kezdve (1494—1547), hagyományosan mecénásai a könyvnek. A francia könyvkötő a bibliofil uralkodók idejében éppúgy, mint az író, udvari ember, udvari könyvkötő, «Relieur du Roi».

A magyar könyvkötészet történetének egyik első kutatója, KESZLER JÓZSEF, korának gondolkozása szerint nem a stílus, hanem a protestáns-katolikus antitézisből kiindulva magyarázza az újkori könyvkötőművészetet. Tanulmányozásának XVI. századi kiindulásánál írja, de ugyanezt a gondolatot fenntartja a következő századra vonatkozó magyarázatánál is: «A könyv külső díszítésére nézve a XVI. század két fő-typust különböztet meg: az olasz-franciát és a németet, vagyis a katolikust és protestánst, vagy pedig, hogy anyagilag még közelebről fogjuk tárgyunkat, a fényes pompájút és az egyszerűt.»<sup>1</sup> Ha KESZLER szavaihoz óhajtjuk magyarázatunkat kapcsolni, a mi gondolatmenetünk vonalában egy társadalmi szempontra kell utalnunk. A protestánsnak nevezett, úgynevezett vaknyomásos táblák egyszerű kivitelének egyedül az az oka, hogy a nagy tömegekre számító protestantizmus olcsó könyveket óhajtott adni, viszont az olasz-francia kötések gazdag pompája a királyi és a főúri meg-

<sup>1</sup> V. ö. KESZLER JÓZSEF: Könyvkötészet. (Könyvkiállítási Emlék. Bp. 1882.) 224. l.

rendelők anyagi helyzetének köszönhető. Hiszen a protestáns erdélyi fejedelem, I. APAFI MIHÁLY viszonylag éppolyan pompát fejt ki könyveinek bekötötésénél, mint a katolikus XIV. LAJOS és a protestantizmushoz hasonlóan, szintén a tömegekhez szóló katolikus ellenreformációnak szintúgy megvannak a maga egyszerű, olcsóbb kötési, mint a hitújításnak. Ebből a szempontból tehát nem protestáns és katolikus, hanem a nagyobb tömegeknek készült, egyszerűbb és az előkelő megrendelők igényeit szolgáló, díszes kötések vonulnak végig a XVI. és a XVII. század történetén.

Az udvari kötések legnagyobb mecénásai a királyok és a királyok feleségei mellett az uralkodó környezetében élő előkelők, nagyon gyakran főúri hölgyek.<sup>1</sup> A bőkezű mecénások fejedelmi életükhöz méltó köntösben óhajtnák látni könyveiket is. A nagy művészet színvonalán álló könyvkötők pedig minden tehetségükkel szolgálják a fejedelmi igényt. A XVII. századi francia könyvkötések anyagukban éppúgy, mint az anyag feldolgozásában és díszítésében méltó részei a barokk élet káprázatos pompájának. A legnemesebb könyvtáblaborító anyag, a bőr, most kapja meg legszebb lehetőségeit. A bőr most az uralkodó könyvtáblaborító anyag, a pergament használata az udvari kötéseknel szűnőfélben van, az ötvöskötések pedig csaknem teljességgel eltűnnek. A bőrok közül is az újkori kereskedelem révén Marokkóból megjelenő maroquin a legfinomabb. Maroquinbe kötöttek a francia barokk előkelői szinte kivétel nélkül. Piros, olívdzöld, világos- és sötétbarna maroquin kötések fényes változatossága szinte kiegészítője, nélkülözhetetlen kelléke a barokk kastély belső berendezésének. A század folyamán a maroquin kötések az európai fejedelmek és előkelők büszkeségei közé tartoznak.<sup>2</sup> A legszebb könyvtáblaborító anyag felületén, a legfényesebb igényeket is kielégíti a legszebb díszítő-eljárás, a kézi-

<sup>1</sup> Az uralkodók környezetének fejedelmien bőkezű könyvkedvelői közül ki kell emelni XIII. LAJOS feleségét, ANNÁT; XIV. LAJOS miniszterét, COLBERT-t; MAZARIN bíborost; HABERT DE MONTMORT-t, MOLIÈRE barátját; LONGUEVILLE hercegnőt, stb., stb. — V. ö. DEVILLE, ETIENNE: *La reliure française*. — Paris—Bruxelles, 1930. 1—2. kötet.

<sup>2</sup> 1926-ban Párizsban olasz könyvtörténeti kiállítást rendeztek. A kiállítás rendezői előtt az a gondolat lebegett, amelyet a katalógus bevezetésében SEYMOUR DE RICCI így fogalmazott meg: «L'Italie est depuis vingt

aranyozás. A változatos motívumokban bővelkedő, aranyozott táblafelületeket pedig kiegészítik a könyvnek szintoly gazdagon motivált aranymetszetei.

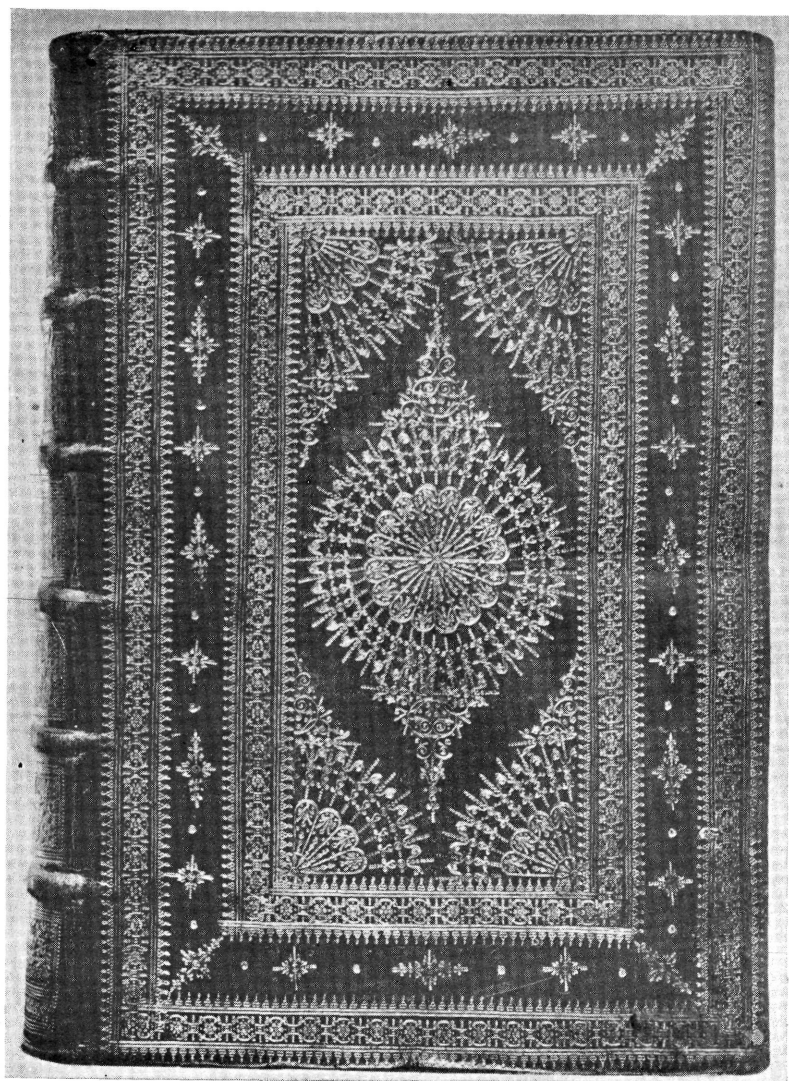
A nagy század francia könyvkötői (CLOVIS ÈVE, MACÉ RUETTE, LE GASCON, ANTOINE RUETTE, FLORIMOND BADIER stb.) az aranyozott tábladíszítésben a legkülönbélebb motívumokat alkalmazzák.<sup>1</sup> A tábladíszítés ornamentális elemei között az újítások egész sorának lehetünk tanúi. Közülük némelyiknek az eredete visszanyúlik még a XVI. század végére. Egyik-másik motívumnak megalkotóját névszerint is ismerjük. III. és IV. HENRIK udvari könyvkötője, NICOLAS ÈVE honosította meg az úgynevezett *à la fanfare* dekorációt, amelyen a spirális vonalak uralkodnak, naturalisztikusan ábrázolt pálma-, babér- és cserfágakkal ékesítve. XIII. LAJOS uralkodása idején terjed el, LE GASCON és FLORIMOND BADIER nevével egybenöve, az a pontozott, filigrán vasakkal előállított díszítőelem, amelyet *fers pointillés* néven emleget a könyvkötéstörténet. Ezek az apró vasakkal előállított motívumok gyakran a könyvtábla egész felületét pókháló módján egybefonódva vonják be, több alkalommal a megrendelő címerét is bekapcsolva, a tábla közepén, a díszítőelemek sorába. A tábladíszítésnek ez a módja igen hamar elterjed Olaszországban, Angliában, Hollandiában és Németországban.<sup>2</sup> És végül — hogy csak a legjelentősebb három francia díszítőelemet említsük — a XVII. századi francia könyvkötészet legelterjedtebb dekorációja, a francia műnyelven *à l'éventail* néven emlegetett motívum, a *legyező-dísz*.

siècles la terre du livre.» Az olasz könyv történetét jelképező 1021 kiállított könyv sok szempontból szolgál érdekes tanulsággal. Így jellemző adatot kapunk a maroquin-kötés XVII. századi szerepére is. A kiállítás katalógusa szerint, a minden kötéstípusra figyelemmel lévő XVII. századi kiállított köteteknek 34 százaléka maroquin volt. — V. ö. Catalogue de l'exposition du livre Italien. (Manuscrits — Livres imprimées — Reliures) — 1926.

A maroquin-kötés barokk-kori szerepéhez még: THÉVENIN, LÉON—LEMIÈRE, GEORGES: Histoire de la reliure (Les Arts Du Livre című kiadvány IV. kötetében). Paris, 1915, 96—98. l.

<sup>1</sup> V. ö. Über französische Einbände im XVII. und XVIII. Jahrhundert. (Szerző nélk.) — Monatschrift für Buchbinderei und verwandte Gewerbe, 1892. Heft 2. 38—40. l.

<sup>2</sup> V. ö. Die Kunst der alten Buchbinder. Mit Text und Einleitung von Dr. K. Westendorp. — Halle, 1909. 18—19. l.



9. kép. Francia kötés. (1637.)

10. kép. Olasz kötés. (1678.)





A legyező-díszes motívum megalkotója ismeretlen a kutatás előtt. Csaknem egy fél évszázaddal ezelőtt felvetődött ugyan DU SEUIL (másként DE SEUIL) neve;<sup>1</sup> újabban ismét kezdik őt emlegetni az *à l'éventail*-motívum megalkotójaként,<sup>2</sup> de megnyugtatóan senki sem tudta az ő szerzőségét bizonyítani. DU SEUIL nevéhez valóban igen sok legyező-díszes kötés fűződik, de semmiképen sem lehetett ő a motívum megformálója, hiszen működése a század második felére, XIV. LAJOS uralkodása idejére esik; pedig, mint láttuk, már 1604 óta ismeretesek francia műhelytermékek, amelyekben teljesen kifejlett alakjában szerepel a legyező-dísz.<sup>3</sup> A motívum történetének kutatása számunkra más magyarázatot vetett fel. A legyező-díszes motívum megalkotóját mi nem tudjuk másban látni, mint ugyanannak a LE GASCON-nak a személyében, aki a *fers pointillés* díszítőelemet megkonstruálta. Feltevésünket támogatni véljük először azzal, hogy a század első fele legyező-díszes tábláinak nagy részén az *à l'éventail*-motívumot, a LE GASCON tervezte *fers pointillés* elemek szegélyezik. Másodsor, hogy a *fers pointillés* és az *à l'éventail* körülbelül egyszerre terjedt el a francia határokon kívül. Legtöbb helyen a két motívum együttes megformálásban jelentkezik. És végül, ha összefoglaló munkák még nem is említették díszítőelemünkkel kapcsolatban LE GASCON nevét, kötéskatalógusokban már eddig is gyakran olvashattunk legyező-díszes táblák kapcsán efféle mondatokat: «...*executée dans le genre des reliures de Le Gascon.*»<sup>4</sup> Egy holland legyező-díszes kötés leírásánál hasonlóképen: «*Magnifique reliure qui est l'oeuvre du relieur Magnus d'Amsterdam, de Le Gascon hol-*

<sup>1</sup> V. ö. QUENTIN—BAUCHART: Coup d'oeil sur les plus beaux spécimens de la reliure française aux XVI., XVII., et XVIII. siècles. — Paris, 1896. 19—22. l.

<sup>2</sup> V. ö. DEVILLE, ETIENNE: La reliure française. — Paris—Bruxelles, 1930. 1—2. köt. (1. kötet 38. l.)

<sup>3</sup> ROMHÁNYI KÁROLY (A magyar könyvkötés művészete a XVIII—XIX. században. Bp., 1937.) VÉGH GYULA nyomán (Régi Magyar Könyvkötések. — A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Címjegyzéke, XI. — Bp., 1936.) szintén DU SEUIL-nek tulajdonítja a legyező-dísz megalkotását. Romhányi Végh Gyulától egy súlyos sajtóhibát is átvesz: DU SEUIL nevét LE SUEUR-nek írja.

<sup>4</sup> V. ö. OLSCHKI, LEO S.: Le livre en Italie. — Firenze, 1914. — No. 113.

*landais.*<sup>1</sup> A tudományos ösztön szava ez, amely néha éppolyan biztos érzékkel tájékozódik, mint a levéltári bizonyítékokkal támogatható igazság. Ha kézzelfogható, aktaszerű bizonyítékok még nincsenek is előttünk, Du SEUIL légből kapott szerzősége helyett, talán feltételezhetjük, hogy a fers pointillés megformálója, LE GASCON teremtette meg az à l'éventail-t, a legyező-dísz is.

## V.

Franciaországi kialakulása után néhány évtizedre — mint statisztikai táblánkból láttuk — elterjed a legyező-dísz Európában. Mindenütt az udvari könyvkötészet pompás maroquin borítású könyvtábláin jelentkezik; udvari megrendelésre dolgozó műhelyek termékeit díszítik. Érdekes tanulságokkal járna külön-külön elemzés tárgyává tenni egy-egy ország legyező-díszes kötésemlékeit. Nagyon tanulságos lenne ez a vizsgálat akár az egyes műhelyek technikai és művészi elemzése szempontjából, akár a nacionális, karakterológiai kutatások számára. A vizsgálat sokat ígérő, de hosszú oldalakat igényelne, amire most nincs terünk. Ilyenfajta elkalandozás helyett térjünk most már át az általánostól a hazaira; vizsgáljuk meg az *erdélyi* legyező-díszes köteteket, amelyeknek díszítőelemei törvényes tagjai a motívum európai családjának.

Az első, kétségtelenül Magyarországon, pontosan Erdélyben készült legyező-díszes kötésünk 1673-ból való.<sup>2</sup> (1. kép) De van egy legyezős könyvtáblánk, amelynek kötése a Biblia 1608-as hanai kiadását borítja.<sup>3</sup> (7. kép.) A Biblia I. RÁKÓCZI GYÖRGY erdélyi fejedelemnek volt a tulajdona, aki rengeteg bejegyzéssel látta el könyvét. KESZLER a Biblia pompázó, legyező-díszes tábláját külföldi munkának véli, s feltételezi, hogy talán ott készült, ahol maga a Biblia, Hanauban.<sup>4</sup> A Biblia bejegyzéseinek áttanulmányozása azonban világosan mutatja, hogy a kötés nem egykorú a nyomtatvánnyal, s a nyomtatás színhelyén

<sup>1</sup> V. ö. Livres dans de riches reliures des 16., 17., 18. et 19. siècles. — Paris, 1910. — No. 149.

<sup>2</sup> V. ö. 252. l. 6. sz. jegyzet.

<sup>3</sup> V. ö. SZABÓ: RMK. I. 412. sz. — Fenti példány a RÁDAY-könyvtár tulajdona. A tábla méretei: 26,5×19,4 cm.

<sup>4</sup> I. h. 228. l.

nem készülhetett, már csak azért sem, mert ez a díszítő-motívum 1608-ban még csak Franciaországban volt meg. A fejedelem bejegyzéseiből kitűnik, hogy a 20-as évek elején az ő tulajdonában volt ugyan már a Biblia, de az is megállapítható, hogy ekkor még nem ez a kötés díszítette. (A 20-as évek elejéről származó bejegyzéseknek a lap alján lévő sorai ugyanis az újabb bekötésnél eszközölt körülágáskor megcsonkultak.) A címlap versóján és a szöveg első lapján látható, 1632-ből származó bejegyzések már az újra kötött Biblia lapszéleihez igazodnak. Arra következtethetünk ebből, hogy a mai legyezős kötés már 1632-ben megvolt. Ez a feltételezés persze nem jelenti azt, hogy a kötés erdélyi műhely terméke lett volna. Nem tarthatjuk valószínűnek, hiszen, ha Erdélyben készült, hogyan volna lehetséges az, hogy a 30-as évek elejétől 1673-ig egyetlen legyezős kötés sem készült Erdélyben? De még ha feltételezzük is, hogy az 1632-től 1673-ig eltelt több mint negyvenesztendő időszak legyező-díszes erdélyi kötésmélei egytől-egyig elvesztek, a *Rákóczi-Biblia* táblájának erdélyi származása akkor is alig képzelhető el. Külföldi származása mellett bizonyít tábladíszének stílusa. Finoman elosztott díszítései, a tábla közepén a legyező-dísszel; összhatásában éppúgy, mint részleteiben, annyira felette állanak a század második felében készült erdélyi legyező-díszes tábláknak, hogy lehetetlenség volna készítőjében erdélyi mestert sejtenuünk. Ha 1632-ben készen állott a kötés, mint ahogy a bejegyzésekből kitűnik, nem készíthette más, mint francia könyvkötő. Francia származása mellett szól a könyvtáblának néhány díszítőeleme is. Stilizált sárkány- és liliom-motívumok hazai kötésekben sohasem szerepelnek, viszont az egykorú francia könyvtáblák jellegzetes és gyakran ismétlődő díszítőelemei. A francia eredetre bizonyítékul szolgál I. RÁKÓCZI GYÖRGY külpolitikája és a külpolitikával együttjáró műveltségi orientáció. A franciásság erős alappal rendelkezett ekkor már Erdélyben; be fogja majd tetőzni a nem sokkal később megkötendő svéd, francia, erdélyi szövetség. Ettől kezdve XIII. LAJOS és I. RÁKÓCZI GYÖRGY követeket is tartanak egymás udvarában.

Hogy ezek után a Bibliát kiküldték volna Erdélyből Franciaországba bekötetni, vagy pedig francia könyvkötő járt volna I. RÁKÓCZI GYÖRGY udvarában, erre a kérdésre egyelőre nem tudunk feleletet adni.

## VI.

Abban az időszakban, midőn a legyező-díszes könyvtáblák meghonosodnak Erdélyben, I. APAFI MIHÁLY fejedelem uralkodik (1661—1690). «Lassú észjárású, hirtelen haragú, részeges, de jóindulatú ember.» Körülbelül ezek azok a jelzők, amelyek APAFI nevének hallatára tudatunkban megjelennek. Jókai fogalmazta meg a fejedelemnek ezt a szánalmas képét, de nem tart róla sokkal többet a tudományos történetírás sem. A regényíró és a történetíró közös forrásból merít, mindkettő hitelesnek fogadja el a fejedelem kortársainak, az erdélyi emlékiróknak tanúságát. Pedig az emlékirók, önleplező egyöntetűséggel, egy jó szót sem tudnak mondani a fejedelemről. Elfogultságuknak igen egyszerű a magyarázata: legtöbbjük ellenséges viszonyban volt APAFIVAL és többet közülük, «felségsértés» címén birtokaitól is megfosztott a fejedelem. A sok becsmérlés között már magasztalásnak tűnik fel a kortárs szava, midőn így ír róla: «Papnak született, nem fejedelemnek!» Nincs szándékunkban rehabilitálni APAFI MIHÁLYT a politikust; meddő kísérlet volna ez, s kísérletünknek igen kevés köze lenne az igazsághoz. Valóban nem fejedelemnek született ő, hanem papnak, tudósnak, akinek teher volt a fejedelemség, s boldogan bízta az ország gondját kancellárjára, TELEKI MIHÁLYRA és nem bántotta az sem, hogy a fejedelmi udvarban nem ő, hanem felesége, BORNEMISSZA ANNA a hangadó. APAFI MIHÁLYT a tudomány érdekelte, amelytől a soha nem kívánt fejedelemség elragadta.

A tudomány és a műveltség érdekében a nehéz körülmények ellenére is igyekezett megtenni mindent, magánéletében pedig *könyvei között* találja legnagyobb gyönyörűségét. Ez a politikailag tehetetlen uralkodó, kora legműveltebb emberei közé tartozott. Műveltségét mi sem bizonyítja jobban, mint könyvtára. Könyveinek fennmaradt lajstroma teljes könyvtárának csak egy kis részét jelenti. 166 munkát sorol fel, 187 kötetben. Találunk köztük történelmi, földrajzi, orvosi, jogi, államtudományi, heraldikai és nyelvészeti munkákat, remek kötésekben. Voltak ritkaságyszámba menő könyvei is, köztük egy Corvina.<sup>1</sup> Ez a nagy-

<sup>1</sup> V. Ö. THALLÓCZY LAJOS: Őreg Apafi Mihály könyvtára. — Magyar Könyvszemle, 1881.

műveltségű férfi nemcsak olvasó, hanem író is volt<sup>1</sup> és ha nem is rendelkezett nagy vagyon felett, udvarát is igyekezett fejedelmi keretek között tartani. A nála dolgozó mesteremberek közül az ötvösökre, az órásokra és a műkertészre volt a legbüszkébb. A finomabb ötvösmunkákat a «francia ötvös» végezte. Nagy gyönyörűségét lelte a fejedelem az órákban, ezért két francia konvenció órást is alkalmazott.<sup>2</sup>

Megszabott keretünkön túl, talán túlságos hosszan időztünk I. APAFI MIHÁLY személyénél. De úgy éreztük, szükséges volt néhány mondatban utalnunk ennek a «lenézett» fejedelemnek azokra a vonásaira, amelyek megérdemlik az utókor becülését. A tudós, a művelt fejedelem ismerete nélkül aligha volna elképzelhető, hogyan születhettek meg a «szegény együgyű fejedelem» udvarában a magyar könyvkötészet történetének ezek a csillogó értékei.

## VII.

Az előzőekből már láthatjuk, hogy francia ízlés uralkodott APAFI udvarában, mint fejedelmi elődjénél. Barokk udvari élet az övé is, mint nyugati kortársaié; ha szűkös is ez a hanyatló erdélyi élet és a pompakifejtésre nincs is meg a nagy anyagi támaszték. Az 1673-tól most már folyamatosan jelentkező legyező-díszes könyvtáblák is udvari kötések. A fennmaradt legyező-díszes táblák egykori megrendelői kivétel nélkül az udvarhoz tartozó előkelők. Ott szerepel közöttük a fejedelem, a fejedelemasszony, BORNEMISSZA ANNA, TELEKI MIHÁLY a kancellár, a kancellár felesége, VÉR JUDIT és más, kevésbé ismert udvari emberek, mint UJHELYI ISTVÁN, s az udvari élethez tartozó előkelő asszonyok (KORNIS KATA, GARAI KATA ERZSÉBET, VANYAI MÁRIA stb.).

A műhely francia példák után dolgozott, de ahogy a tábla-stílus ornamentális megoldásai mutatják, a műhelyvezető aligha lehetett született francia, hanem *francia nyomokon járó hazai mester*. Elképzelhető, hogy a díszítésekhez szükséges vészeteket APAFI «francia ötvös»-e készítette, de a táblasík részleteiben és

<sup>1</sup> V. ö. SZABÓ: RMK. I. 771., 1161. és RMK. II. 1483. sz.

<sup>2</sup> V. ö. THALLÓCZY LAJOS: I. Apafi Mihály udvara. — Századok, 1878. 429. l.

összhatásában az egykorú erdélyi művészet stílusképehez igazodik. APAFI udvarában kivirágzott könyvkötőstílus mutatja az újkorban először a magyar alkotó-fantázia alakító, alkotó szerepét az iparművészetnek ebben az ágában. Az idegenből vett minták sajátosan helyi jelleget öltenek és helyi vonásoktól kapják összképüket. Az erdélyi legyező-dísz, amely legtöbbször maga is darabosabb, durvább, mint a francia mintakép, igen sokszor különféle virágdíszek szegélyezik; hasonlók, mint amilyenek erdélyi ruhákon, úri hímzéseken, sőt építészeti alkotásokon és fafaragványokon is láthatók.<sup>1</sup> A tábladíszek ornamentális sajátosságai kétségtelenné teszik, hogy kötéseink erdélyi műhelyben készültek. A stíluson felül azonban pozitív adattal is támogatjuk felfogásunkat. A 2. képen látható kötés belső váza egy 1673-ban, Erdélyben nyomtatott Decretum leveleiből van össze-ragasztva (Magy. Kvszemle, 1900, 201. l.). Az erdélyi műhely létezését világosan bizonyítja ez a dokumentum. Hiszen, ha ez a kötésünk — melynek ornamentális elemei között még erdélyi motívumok nincsenek — hazai mester munkája, senki sem kételkedhetik a többi, erdélyi díszítő sajátosságokkal ékes könyvtáblánk erdélyi származásában.

Magáról a *műhelyről* pozitív levéltári adatunk nincsen. Bizonyára ugyanolyan jellegű lehetett, mint a külföldiek. Elsősorban az udvar megbízására dolgozott, de készített másoknak is, hiszen az udvari megrendelések, különösen Erdélyben, nem tarthattak fenn egy nagyobb szerszámkészlettel felszerelt és talán a mesteren kívül még néhány embert foglalkoztató műhelyt. A műhely uralkodó díszítőeleme a legyező-motívum, de azt sem szabad gondolnunk, hogy legyező-dísz nélküli kötések nem készített volna. Ismerünk erdélyi kötések, amelyek kétségtelennül ugyanennek a műhelynek a termékei, de egészen más díszítőelemek ékesítik. A kivételek ellenére, a vezető motívum és az APAFI-korabeli erdélyi, udvari kötések fő meghatározója az à l'éventail-motívumra visszamenő ornamentális elem, az erdélyivé vált legyező-dísz. Könyvkötésmlékeink között igen sok ilyen erdélyi kötés maradt fenn, amelyeknek teljességre törekvő rendbeszedése nem lehet most a feladatunk. A hátralévő sorokban még néhány

<sup>1</sup> Az erdélyi virágdíszekhez lásd: BALOGH JOLÁN: Kolozsvár műemlékei. Bp., 1935. — KÁMPIS ANTAL: Erdély iparművészete. (A történeti Erdély című kötetben. Szerk.: ASZTALOS MIKLÓS. Bp., 1936.)

jellegzetes táblát szeretnénk kiemelni, hogy rajtuk keresztül bemutassuk a legyező-díszes erdélyi könyvkötés fejlődési állomásait.

### VIII.

A legrégebb emlékeken az újdonság erejével ható *legyező-dísz* kiabálón uralkodik. (1. kép.) A stílusnak ez az állomása egyúttal a legnehézkesebb. A legyezőket szegélyező díszítésben stilizált formákkal dolgozik a mester. Növényi elemet csupán a legyező vonalaiban találunk és pedig egy-egy hosszúszerű, stilizált, négyszirmú szekfűt, a tábla térkitöltőelemei között hatszirmú, szintén stilizált nefelejcsket. De mindezek felett uralkodó szerepe a legyező-dísznek van (középen teljes kör, alul és felül félkör), csaknem teljesen kitöltve a teret. A tábla keret-díszje is egészen alárendelt szereppel rendelkezik, stilizált, keskeny formájával.

A következő állomásnál éppen ilyen uralkodó szerepe van a legyező-dísznek, de a példaként kiemelt táblán<sup>1</sup> (2. kép) szelletes megoldást talál a könyvkötő. Négy síkra osztja a táblát, amellyel olyan hatást ér el, mint a kazettás, renaissance mennyezetek. A díszítések a négy táblarészben azonosan ismétlődnek; mindegyikben a legyező dominál, mint előbb is. Középuított egy-egy teljesszerű, a négy sarokban pedig egy-egy negyedkörü legyező helyezkedik el. Térkitöltésül csak néhány, hegyes díszítőelemet találunk. A keret-dísz itt is alárendelt szereppel bír, de erőteljesebb súlyhoz jut a kazettákat elválasztó szerepe révén. A kötés arany metszését ritkán elhelyezett, stilizált motívumok alkotják.

Azt a nagy gazdagodást, amelynek a következő táblánál tanúi lehetünk<sup>2</sup> (3. kép), könnyen megmagyarázhatjuk a kötés tartalmával. A fejedelemnek egy adománylevelét borítja ez a díszes, gazdag aranyozású tábla, amely kitűnő példája a reprezentatív igényű, erdélyi udvari alkotásnak. Első tekintetre feltűnik, hogy kiemelkedő munkának szánták. Éppen reprezentatív céljánál fogva nem egy elemével közelebb áll külföldi mintaképeihez. A legyező-dísz most veszíti el először uralkodó szere-

<sup>1</sup> V. Ö. SZABÓ: RMK. I. 1161. — A fenti példány GRÓF TELEKI DOMOKOS tulajdona. — A tábla méretei: 19 × 13 cm.

<sup>2</sup> I. APAFI MIHALYtól származó kéziratos adománylevel, 1675-ből. — GRÓF TELEKI DOMOKOS tulajdona. — A tábla méretei: 20,7 × 17,5 cm.

pét. A középben helyezkedik el most is, de már alárendelt szerepet kap, a négy sarokban elhelyezett negyedlegyezők pedig csaknem elvesznek a belső tér keret-díszében, ahol naturalisztikusabb virág- és levélgirlandok jelentkeznek. A külső keret erőteljes szerephez jut, melyen a renaissance-kötések félalakos, antik fejekkel mintázott elemei jelennek meg ismét. A belső keret és a legyezős középdísz közötti tér kis csillagokkal és hatszirmú virágokkal van szabályosan teleszórva. A legyező szekfűje azonos az előzőkkel.

A legyező-dísz a fejlődés folyamán mind alárendeltebb szerepet kap.<sup>1</sup> (4. kép.) Itt is megtartja középponti szerepét, de uralkodó hangsúlya egyéb ornamensek között elhalkul, csak középmotívummá redukálódik. A legyező-dísz elhelyezése megegyezik az 1. képen láthatóval. A legyezőben elhelyezett szekfűt nyolcszirmú kerek virág váltja fel. Magyaros keret-díszek lesznek az uralkodók, melyeket stilizált virágfüzerek képeznek, de felbukkannak naturalisztikus növényelemek is, mint például a makk.

A következő fokon már teljesen elveszíti a legyező-dísz eredeti jellegét.<sup>2</sup> (5. kép.) A középben van ugyan, de alárendelt, kicsiny díszítőelemmé redukálva. A legyező íveiből a virág-dísz is eltűnik és helyette félkörökkel van betöltve. A kereté itt is a vezetőszerp, amely a belső teret teljesen összeszűkíti. Stilizált motívumok és naturalisztikus elemek váltják benne egymást. A növényi elemek között megjelenik a nyíló búzavirág. Gazdag aranymetszését dús, aprólékos növényi motívumok díszítik.

Még egy utolsó példa.<sup>3</sup> (6. kép.) A kötés jellege itt már mindenestől más lesz, mint az előzőknél. Növényi elemek uralják, a multból, elsatnyult formában ittmaradt legyező-dísz, de már alig van néki valamelyes szerepe. A vezetőhely most már a néphímzésekre emlékeztető naturalisztikus virágdíszeké.

<sup>1</sup> V. ö. SZABÓ: RMK. I. 1302. — A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára TODORESZKU-gyűjteményének tulajdona. — A tábla méretei: 20 × 14,5 cm.

<sup>2</sup> V. ö. SZABÓ: RMK. I. 970. — A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára TODORESZKU-gyűjteményének tulajdona. — A tábla méretei: 34,3 × 22 cm.

<sup>3</sup> V. ö. SZABÓ: RMK. I. 1215. — A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának tulajdona. — Méretei: 14,6 × 8,7 cm.



A díszes, arisztokratikus kötésektől így vezet a fejlődés útja a mai szemlélő világában népiesnek tetsző formák felé. De ezek a díszítő sajátságok, a kötések keletkezésének idejében még korántsem népies motívumok, hanem jellemző ornamentális elemei az erdélyi „úri“ művészetnek.

### IX.

A XVII. század végén, a felvázolt fejlődés utolsó szakaszánál, le is zárul az erdélyi könyvkötészetnek ez a gazdag időszaka. *Udvári* kötések voltak ezek, amelyeknek életlehetőségei megszűntek a leáldozó fejedelemséggel. Az erdélyi udvari könyvkötés megszűntével párhuzamosan azonban nem fog a magyar könyvkötőművészet fénye is leáldozni. Az erdélyi műhely eredményei fel fognak tűnni a nagyszombati jezsuita műhely termékein. A nagyszombati nyomda és a vele kapcsolatos könyvkötőműhely ugyanakkor emelkedik (1693-tól) a külfölddel is versenyképes színvonalra, midőn az erdélyi műhely jelentősége már alább hagy.<sup>1</sup> A XVIII. századból mindössze egyetlen legyezős kötést ismerünk Erdélyből,<sup>2</sup> mégpedig 1701-ből. Az utolsó erdélyi legyezős kötés teljességgel azonos egy ugyanabban az évben, Nagyszombatban készült táblával.<sup>3</sup> A két tábla közötti azonosság talán távolabbi szempontokra is adhat kiindulást? Erdélyben ez volt az utolsó legyezős kötés; nem lehetetlen, hogy az erdélyi műhely szerszámkészlete a nagyszombati műhely birtokába került. De a német nyomokon haladó nagyszombati könyvkötészet motívum-anyagának csak egy kicsinyke részét képezik a legyezős elemek; korántsem fog itt olyan középponti szerephez jutni a motívum, mint Erdélyben.

A legyező-dísz a hanyatló erdélyi fejedelemségnek volt Magyarországon a jellemző ornamentális sajátsága. Ha fel is tűnik a XVIII. században Nagyszombatban, sőt néha a debreceni pergament-kötéseken, virágkora lezárul az erdélyi fejedelemséggel. Majd a XIX. század elején — mint Franciaországban — még egyszer megjelenik. GUTTMANN JÁNOS kolozsvári compactor eleveníti fel, más, régi erdélyi könyvkötési motívumokkal együtt.<sup>4</sup>

TOLNAI GÁBOR.

<sup>1</sup> V. ö. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Története. — Bp., 1927.

<sup>2</sup> V. ö. ROMHÁNYI: I. m. 192. sz. alatt leírt példány.

<sup>3</sup> V. ö. ROMHÁNYI: I. m. 191. sz.

<sup>4</sup> KESZLER: I. h. 229. l.

## A MEGSZÁLLOTT TERÜLETEK MAGYAR IDŐSZAKI SAJTÓJA.

Ha a megszállott területek magyar időszaki sajtóját vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az elszakított területeken elsősorban a politikai hírlapirodalom fejlődött ki. Ez érthető is, hiszen a hírlapok szállították a legújabb híreket s ezek ismertették meg a magyarsággal a politikai helyzetet, amelynek ismeretére mulhatatlanul szüksége volt, ha meg akarta állani helyét a megváltozott viszonyok között s ha védekezni akart az őt ért támadásokkal szemben. És a hírlapok előállítására és terjesztésére is a legkevesebb nehézségbe ütközött. A szaklapok csak az egyesületi élet kiépítésével indulhattak meg, az irodalom pedig eleinte inkább csak a hírlapok hasábjain tengődött, míg az irodalmi egyesületek és irodalmi élet megszervezésével megindultak az irodalmi folyóiratok is, legutoljára a tudománycsak.

Ez volt a fejlődés menete általában minden Magyarországtól elszakított területen, azzal a különbséggel, hogy míg a Felvidéken és Délvidéken a békeidőkben önálló magyar sajtó alig volt, addig Erdély már akkor is meglehetősen független irodalmi életet élt. A Felvidék és Vajdaság mindig az anyaországhoz tartozott s földrajzi fekvése is olyan volt, hogy a pesti lapok hamar, még aznap, eljutottak bármelyik részére, míg Erdélyt távolabbi fekvése és tradíciói is elválasztották bizonyos mértékig az anyaországtól. Ezért volt, hogy míg a Felvidéken és Délvidéken teljesen újonnan kellett megteremteni a magyar sajtót, addig Erdélyben gyakorlott újságírógárdát és régi hagyományokkal bíró egyesületeket és lapokat talált a megszállás, úgyhogy ezeket csak át kellett szervezni. Így történt, hogy míg Erdélynek tekintélyes folyóiratirodalma is van, a Felvidék és Délvidék csak a politikai lapok fokozatára érkezett el, mert bár sok folyóirat jelent meg magyar nyelven a régi Csehszlovákiában, ezek

tiszavirágéletűek voltak, keletkeztek és kimúltak s általában magukon viselték a kiadó politikai párt bélyegét.

Ha közelebbről figyeljük az utódállamok magyar hírlap-irodalmát, úgy találjuk, hogy a megszálláskor az elszakított területeken csak helyi jelentőségű politikai lapok voltak, hiszen Budapest lapjai az ország bármely pontjára akadálytalanul eljuthattak. A megszállás azonban elzárta az utat a magyarországi lapok elől s a magyarság országos jelentőségű napilapok nélkül maradt. Erdélyben, mely mégis távolabb esett Budapeستől, még volt néhány nagyobb jelentőségű lap, mint például a kolozsvári *Ellenzék* stb., de országos jelentőséggel ezek sem bírtak, s a magyarság eleinte nem is tudta pótolni a hiányokat, mert a megszállás ténye teljesen megdermesztette. Eleinte nem is hitt a megváltozott helyzetben, átmeneti állapotnak tartotta, aztán pedig a passzív rezisztencia álláspontjára helyezkedett. Így történt, hogy a megszállás után nem a magyarság hivatott vezetői indították meg az új politikai lapokat, hanem a konjunktúrát kihasználó baloldali elemek. A Felvidéken az emigránsok indítanak lapokat. Az emigránsok egy része Erdélybe s a Vajdaságra is eljutott, de ezeken a helyeken inkább a már meglévő lapoknál helyezkedett el, míg Csehszlovákiában magukhoz ragadták a vezetőszerpet. Legnagyobb részük ugyanis Bécsben telepedett meg s így legkönnyebben a szlovákiai piacot tudták megközeleltetni, ahol a csehszlovák államhatalom nagyon szívesen látta őket. Így történt, hogy két bécsi napilapjuk, a *Bécsi Magyar Ujság* és a *Jövő* tízezres példányszámmal árasztotta el Szlovákiát<sup>1</sup> s ők alapították meg a megszállás utáni első nagyobb magyar napilapot is a Felvidéken, a *Kassai Naplót*. Az emigránsok kora azonban hamar lejárt, mert az a nemzetközi kultúra, melyet ők hirdettek, nem férközhetett a hazájáért és léteért aggodó magyarság lelkéhez.

Az emigránsok lapjai után lassan kialakulnak a vezető politikai napilapok, melyek jórészt máig kezükben tartják a vezetőszerpet. Mégpedig először a baloldaliak s csak ezeknek az ellen-súlyozására szólalnak meg az Egyesült Magyar Pártok lapjai.

A Felvidéken 1937-ben három politikai irányzat érvénye-

<sup>1</sup> SZVATKÓ PÁL: A sajtó. Magyarok Csehszlovákiában, 1918—1938. Az Ország Útja. Bp., 1938. évi 6. sz.

sült. A magyar nemzeti, a kormánypárti és a szociáldemokrata-kommunista irányzat. A kormányttámogató lapok képviselője a pozsonyi *Magyar Ujság* volt, mely 1929-ben indult a szintén kormánypárti *Reggel* utódjaképpen s 1938-ban szűnt meg. Szerkesztője DZURÁNYI LÁSZLÓ, ki azelőtt a *Prágai Magyar Hírlap* szerkesztője volt. — A *Prágai Magyar Hírlap*, az Egyesült Magyar Párt hivatalos lapja, 1922-ben indult a *Reggel* ellensúlyozására és hamarosan egyeduralkodó lett a felvidéki öntudatos magyarság körében. 1938. nov. 4-én szűnt meg, hogy helyét a Budapesten megjelenő *Felvidéki Magyar Hírlap*-nak adja át. A *Prágai Magyar Hírlap* Szövetkezet kiadásában megjelenő olcsóbb lap, a pozsonyi *Új Hírek* lett a visszacsatolás után Csehszlovákiában maradt magyarság vezető lapja. — A kommunista-szociálista irányzat legelterjedtebb lapja volt az 1935-ben Märisch-Ostrauban indult olcsó *Magyar Nap*, mely 1938-ban szintén megszűnt. Ennek az irányzatnak Erdélyben, vagy a Vajdaságon nincsen jelentős képviselője, hiszen a cseh- és magyarországi szocialista lapokat oda akadálytalanul beengedték, úgyhogy újabb lapalapításokra nem volt szükség.

Erdélyben a *Keleti Ujság*, mely 1918. dec. 24-én a románok bevonulása napján indult<sup>1</sup> Kolozsváron WEISS SÁNDOR szerkesztésében, eleinte a román politikába való aktív beavatkozást hirdette,<sup>2</sup> míg 1927-ben a Romániai Országos Magyar Párt birtokába került s annak hivatalos lapja lett. A *Brassói Lapok* (ind. 1920) viszont eleinte konzervatív politikát folytatott és a passzív rezisztencia híve volt, míg 1927-ben átvette a *Keleti Ujság* demokratikus irányzatát.<sup>3</sup> 1931-ben *Bucaresti Lapok* címen melléklapot is adott ki. Országos jelentőségű lap Erdélyben az 1880-ban BARTHA MIKLÓS által alapított kolozsvári *Ellenzék* is, mely nem hivatalos magyar párti lap, de a nemzeti eszme szolgálatában áll. A baloldali *Napkelet* és jobboldali *Pásztortűz* vitájában ez a lap állott a *Pásztortűz* mellé a *Napkelet*-et támogató *Keleti Ujság*-gal szemben. Szintén országos jelentőségű, de kevésbé el-

<sup>1</sup> GYÖRI ILLÉS ISTVÁN: A Politika. Metamorphosis Transylvaniae. 1918—1936. Cluj, 1937.

<sup>2</sup> MIKES IMRE: A sajtó. Metamorphosis Transylvaniae 1918—1936. Cluj, 1937.

<sup>3</sup> MIKES IMRE: A sajtó. Metamorphosis Transylvaniae 1918—1936. Cluj, 1937.

terjedt a katolikus irányzatú *Magyar Lapok* (Nagyvárad), melynek címe előbb *Erdélyi Lapok* volt.<sup>1</sup>

Jugoszlávia legelterjedtebb lapja a szabadkai liberális *Napló*, mely 1929-ig a *Bácsmegyei Napló* címet viselte. Érdeme, hogy irodalmi rovata van s irodalmi pályázatokat szokott kiírni. E lap ellensúlyozására törekszik a katolikus *Reggeli Ujság* (Újvidék), melynek címe 1929-ig *Délbácska* volt. Ennek is volt irodalmi melléklete *A Mi Irodalmunk* címen, melyet SZENTELEKY KORNÉL szerkesztett, ez azonban már megszűnt. Ezekén kívül még említésre méltó a jugoszláviai magyarság legrégebbi lapja, a 68. évfolyamába lépő *Híradó* (Nagybecskerek), mely 1929-ig *Torontál* nevet viselt.

Ezek az országos jelentőségű lapokon kívül természetesen mindenütt voltak helyi jelentőségű lapok is, részint az Egyesült Magyar Pártok<sup>2</sup> kezében, mint a Felvidéken a *Szepesi Híradó* (Igló), *Kárpáti Magyar Hírlap* (Ungvár), *Érsekújvár és Vidéke* (Érsekújvár) stb. és Erdélyben a *Szabadság* (Nagyvárad), *Ujság* (Szatmár), *Déli Hírlap* (Temesvár) stb. És voltak az őslakosság-  
nak is lapjai, mint a Felvidéken a munkácsi *Őslakó*, a lévai *Bars*, mely ma 61. évfolyamát éli, a pozsonyi *Híradó* stb. s Erdélyben az *Aradi Közlöny* (Arad, 54. évf.), *Szalontai Lapok* (Szalonta, 51. évf.). Erdély legrégebbi lapjai közé tartozik a liberális kapitalista *Temesvári Hírlap* (Temesvár, 37. évf.) is, de úgy ez, mint a felkapott nagyváradai *Napló* (41. évf.) kezdének veszíteni jelentőségükből.<sup>3</sup>

Még egy típusát kell megemlítenünk a megszállott területi lapoknak, az úgynevezett riport- vagy bulvárlapokat, melyek olcsó áraikkal és szenzációhajhászó híreikkel óriási olvasóközönséget teremtettek maguknak. Ilyenek a Felvidéken az *Esti Ujság*

<sup>1</sup> Romániában egyidőben a magyar helyneveket az újságok címében nem volt szabad használni s ezért a lapok kénytelenek voltak címüket állandóan változtatni. Pl. az „Erdélyi Szemle“ „Szemle“ és „Erdélyi Szemle“, „Erdély“ „Erdély“ és „Transylvania“, a „Temesvári Hírlap“ „Temesvári Hírlap“ és „Timisoarai Hírlap“ címen jelent meg váltakozva aszerint, hogy a rendelet érvényben volt vagy sem.

<sup>2</sup> Erdélyben a magyar párt neve Romániai Országos Magyar Párt volt, de ma már megszűnt, mivel a kormány az egypárt-rendszerre tért át. Mi azonban az 1937-es állapotokat vettük alapul.

<sup>3</sup> MIKES IMRE: A sajtó. Metamorphosis Transylvaniae 1918—1936. Cluj,

(Pozsony) és a *Kassai Ujság* (Kassa), Erdélyben a *Jó Estét!* (Kolozsvár), *Esti Lap* (Nagyvárad), *Friss Ujság* (Arad) stb. és Jugoszláviában az *Új Hírek* (Zombor), mely Jugoszlávia legelterjedtebb lapja volt, míg a *Napló* és *Reggeli Ujság* is be nem hozták a féldináros árat, amikoris példányszáma felére csökkent.

De vessünk egy futó pillantást a folyóiratirodalomra is. Eltekintve az 1919-ben indult *Tavaszi* (Pozsony) című irodalmi hetilaptól, mely 1921-ig élt, és nemzeti irányú volt, itt is, mint a hírlapoknál, eleinte baloldali elemek próbálkoznak lapindításokkal. A Felvidéken az emigránsok alapítják az első folyóiratokat.<sup>1</sup> 1921-ben indul a *Tűz* Pozsonyban GÖMÖRI JENŐ szerkesztésében, 1922-ben a *Nemzeti Kisebbségek* szintén Pozsonyban ANTAL SÁNDOR szerkesztésében. Erdélyben első a TABÉRY GÉZA szerkesztésében 1919-ben megjelenő *Tavaszi* (Nagyvárad), ZSOLT BÉLA lapja, a *Magyar Szó* (Nagyvárad), SZÁNTÓ GYÖRGY szerkesztésében a *Periszkóp* (Arad), FRANYÓ ZOLTÁN lapjai, a *Geniusz* és *Új Geniusz* (Arad), Marosvásárhelyen pedig az OSVÁT KÁLMÁN által szerkesztett *Zord Idő*, mely később a Kemény Zsigmond Társaság lapja lett. Ezek a lapok azonban hamarosan megszűntek, mert részint a viszonyok nem voltak még konszolidáltak, részint a közönség nem értette meg a belőlük áradó nemzetközi kultúrát.

A Felvidéken komoly magyarnyelvű folyóiratok csak a harmincas években keletkeztek, amikorra sikerült új életre hozni a komáromi Jókai Egyesületet, a pozsonyi Toldy Kört és a kassai Kazinczy Társaságot. A Kazinczy Társaság folyóirata, a *Magyar Írás*, 1932-ben indult DARKÓ ISTVÁN, majd SZOMBATHY VIKTOR és RÁ CZ PÁL szerkesztésében. Nemzeti szellemű irodalmi, kritikai és művészeti folyóirat volt, mely azonban anyagi hiánya miatt 1937-ben megszűnt. Ennek pótlására a három fentemlített irodalmi egyesület összefogásából megalakult Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség a Tátra könyvkiadóvállalattal karöltve kiadta a *Tátra* című folyóiratot TAMÁS MIHÁLY szerkesztésében. Írói között találjuk MÉCS LÁSZLÓT, KODOLÁNYI JÁNOST, SZVATKÓ PÁLT, FÉJA GÉZÁT, DARKÓ ISTVÁNT. 1932-ben indult az *Új Élet* (Rozsnyó) RÁDY ELEMÉR, majd SIMKÓ FERENC

<sup>1</sup> NARANCSIK IMRE: A tudomány művelése. Magyarok Csehszlovákiában, 1918—1938. Az Ország Útja. Bp., 1938. 6. sz.

szerkesztésében. Ez „az ifjú katolicizmus szociális és világnézeti folyóirata“, melynek háttérében a Prohászka Ottokár-Köiök állanak. Főleg társadalmi kérdések érdeklik. Főmunkatársa MÉCS LÁSZLÓ. 1937-ben indult az *Új Szellem* című kultúrpolitikai szemle SZVATKÓ PÁL szerkesztésében.

Külön említjük meg a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság, az úgynevezett „Massaryk Akadémia“ folyóiratait. Ezt a társaságot MASSARYK elnök 1,000.000 Kč. adományából létesítették 1931-ben a kisebbségi magyar kultúra irányítására.<sup>1</sup> Folyóiratai az 1933-ban indult pozsonyi *Magyar Figyelő* MALÉTER ISTVÁN, majd SURÁNYI GÉZA szerkesztésében, mely néhány vers mellett főleg tudományos témákkal foglalkozott, különös előszeretettel nyelvészetiekkel. Másik lapja az 1931-ben indult többnyelvű *Forum*, mely a művészeti osztály szakfolyóirata lett SZÖNYI ENDRE szerkesztésében.

A Felvidéknek egyetlen tisztán tudományos folyóirata, a Szlovákiai Magyar Kultúregylet Tudományos Szakosztályának 1933-ban indult magyar kisebbségi tudományos szemléje, a *Nemzeti Kultúra* (Komárom), ALAPY GYULA szerkesztésében. Írnak bele a felvidékiek közül JANKOVICS MARCELL, SZIKLAY FERENC, a pestiek közül MELICH JÁNOS, CSÁSZÁR ELEMÉR, LUKINICH IMRE stb. Külön rovatai voltak *Adattár* és *Irodalom* címen s a tudományok minden ágából vegyesen jelentős cikkeket adott. Sajnos, három év múlva megszűnt.

Ezen folyóiratok közül 1938 elején már csak az *Új Élet*, *Tátra* és *Új Szellem* voltak életben. Jelentős folyóiratok voltak még a tudományos és irodalmi *Magyar Minerva* (Pozsony), mely 1930-ban indult REINEL JÁNOS szerkesztésében, s a Prágai Magyar Hírlap kiadásában megjelenő *Nagyasszony* (Prága) című asszonyfolyóirat.

Erdélyben az első jelentősebb folyóirat az 1920-ban meginduló *Napkelet* (Kolozsvár) volt. Főmunkatársai és szerkesztői PAÁL ÁRPÁD, KÁDÁR IMRE, LIGETI ERNŐ, BÁRD OSZKÁR, JANKOVICS JENŐ, KÓS KÁROLY, TABÉRY GÉZA és SZENTIMREI JENŐ voltak, de írtak bele az emigránsok is, IGNOTUS, DIENES LÁSZLÓ,

<sup>1</sup> SZIKLAY FERENC: Kulturális szervezkedésünk története. Magyarok Csehszlovákiában, 1918—1938. 107. l. Az Ország Útja. Bp., 1938. 6. sz.

JÁSZI OSZKÁR stb.<sup>1</sup> Ennek ellensúlyozására keletkezett aztán az S. NAGY LÁSZLÓ 1915-ben indult folyóiratából, melynek címe *Kolozsvári Szemle* volt s 1916-ban *Erdélyi Szemle* lett, 1921-ben a *Pásztortűz* a Minerva Rt. kiadásában. Ez átvette az *Erdélyi Szemle* írógárdáját s már első számától kezdve olyan írók írtak bele, mint ÁPRILY, BERDE MÁRIA, GYALLAY, MAKKAI, MOLTER, OLOSZ, REMENYIK és TOMPA,<sup>2</sup> később SZABÓ MÁRIA és TAMÁSI ÁRON. A baloldali *Napkelet* és jobboldali *Pásztortűz* éles harcot indított egymás ellen, melybe, mint említettük, a napilapok is beleszóltak. A harc a *Pásztortűz* győzelmével végződött s a *Napkelet* három év múlva megszűnt. Ekkor a *Pásztortűz* egyeduralgó lett irodalmi téren.<sup>2</sup>

De uralmát nemsokára az *Erdélyi Helikon* vette át. 1926-ban ugyanis KEMÉNY JÁNOS báró, hogy az irodalmi téren mutatkozó ellentéteket kiegyenlítse, marosvécsi kastélyába összehívott 27 erdélyi író: ÁPRILY, BÁNFFY, BARTALIS, BÁRD OSZKÁR, BERDE MÁRIA, ENDRE KÁROLY, GULÁCSY IRÉN, GYALLAY. HUNYADI SÁNDOR, KACSO, KÁDÁR IMRE, KÓS, KOVÁCS DEZSŐ, KUNCZ ALADÁR, LIGETI, MAKKAI, MOLTER, NAGY DÁNIEL, NYIRŐ, OLOSZ, REMENYIK, SIPOS DOMOKOS, SZENTIMREI, SZOMBATI SZABÓ, TABÉRY, TAMÁSI és TOMPA<sup>3</sup> személyében. Ez a 27 író, kiegészülve a házigazdával, lett az *Erdélyi Helikon* munkaközössége. Az írók különböző irányokat követtek, de mind jelentős írók voltak, s az *Erdélyi Helikon* elve lett a tiszta humánus és közös munka. Folyóiratuk az 1928-ban KISBÁN MIKLÓS szerkesztésében Kolozsváron indult *Erdélyi Helikon*. Szerkesztői voltak ÁPRILY LAJOS, KUNCZ ALADÁR, majd KÓS KÁROLY. Irodalmi, kritikai és tudományos szemle, mely azóta Erdély legjelentősebb irodalmi folyóirata.

A megszűnt *Napkelet* írógárdája az 1926-ban keletkezett *Korunk* mellé csoportosult, melyet DIENES LÁSZLÓ alapított Kolozsváron. Ez irodalmi cikkek mellett főleg szociális témákkal foglalkozik.

Jelentős folyóirat a JAKABFFY ELEMÉR szerkesztésében megjelenő *Magyar Kisebbség*, mely 1926-ban indult Lugoson, mel-

<sup>1</sup> TABÉRY GÉZA: Emlékkönyv. Kolozsvár, 1930. 16. l.

<sup>2</sup> TOLNAI GÁBOR: Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. 52. l.

<sup>3</sup> TOLNAI GÁBOR: Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. 84. l.



léklapja is volt, a román, illetve román, német, francia nyelvű *Glasul Minoritatilor*.<sup>1</sup> Kisebbségi problémákkal foglalkozó komoly lap. Megemlítésre méltó az 1931-ben Székelyudvarhelyen meginduló *Székelység* BÁNYAI LÁSZLÓ szerkesztésében, mely a Székelyföld problémáit ismerteti és Erdély legrégebb szépirodalmi lapja, a XXIV. évfolyamába lépő *Erdélyi Szemle*, mely szépirodalommal, művészettel, tudománnyal és kultúrpolitikával foglalkozik.

A tudományos folyóiratok közül legjelentősebb az *Erdélyi Múzeum*, a gróf MIKÓ IMRE által alapított Erdélyi Múzeum Egylet folyóirata. Ez azonban 1918-tól 1929-ig szünetelt s helyét az eleinte BORBÉLY ISTVÁNTÓL, majd GYÖRGY LAJOSTÓL szerkesztett *Erdélyi Irodalmi Szemle* pótolta, mely a *Keresztyén Magvető* irodalmi mellékleteként indult meg 1924-ben, de mint önálló folyóirat jelent meg. Ez a tudományok mellett élénk figyelemmel kísérte az irodalmi életet is. 1930-ban beolvadt az újból meginduló *Erdélyi Múzeumba*. Az *Erdélyi Múzeum*, Erdély legrégebb tudományos lapja, 1874-ben indult FINÁLY HENRIK szerkesztésében s 1930-ban szerkesztését GYÖRGY LAJOS vette át, aki alatt visszanyerte régi tekintélyét úgy, hogy ma vitán felül övé Erdélyben tudományos téren a vezetőszerp. Főleg pozitívista tudományos témákkal foglalkozik, de azért a szellem-történeti iránynak is helyt ad. Nagy érdeme, hogy évenként bibliográfiát közöl VALENTINY ANTAL tollából az erdélyi magyar könyvekről és időszakonként MONOKI ISTVÁN összeállításában az erdélyi időszaki sajtóról.

Természetesen még számos folyóirat jelent meg és jelenik meg Erdélyben magyar nyelven, de e cikk keretei nem engedik meg, hogy kitérjünk rájuk, a tudományosak közül csupán még kettőt szeretnénk megemlíteni, a konzervatív szellemű háromnyelvű *Kultúrát*, melyet a kolozsvári egyetem tanárai szerkesztettek, a magyar részt KRISTÓF GYÖRGY — és a haladó szellemű kétnyelvű nagyváradi *Aurórá*t KERESZTURI SÁNDOR szerkesztésében.<sup>2</sup> Mindkét folyóirat megszűnt.

<sup>1</sup> GYÖRGY LAJOS: Az erdélyi magyarság szellemi élete. Irodalomtörténeti füzetek. Bp., 1926. 12. sz. 56. l.

<sup>2</sup> JANCÓ ELEMÉR: Magyar tudományos élet Erdélyben. Láthatár. Bp., 1937. 19. l.

Jugoszlávia első komoly irodalmi folyóirata az 1928-ban Szabadkán indult *Vajdasági Írás* volt SZENTELEKY KORNÉL szerkesztésében. SZENTELEKY (STANKOVITY) KORNÉL, a vajdasági Kazinczy, mikor Pestről visszatért a Bácskába, eleinte a *Bács-megyei Napló* hasábjain írt, aztán átvette a *Vajdasági Írás* és a *Reggeli Újság* irodalmi rovata, a *Mi Irodalmunk* szerkesztését, majd a *Kalangya* szerkesztője lett. Úgy gyűjtötte az írókat maga köré, mint Kazinczy, úgyhogy a vajdasági irodalom főleg neki köszönheti megalakulását.<sup>1</sup> A *Kalangya* 1932-ben indult Újvidéken a *Vajdasági Írás* folytatása képen. Szerkesztését SZENTELEKY halála után SZIRMAI KÁROLY vette át. Irodalmi, kritikai folyóirat, mely bibliográfiai adatokat is adott. Volt egy rovata *Kisebbségi Kultúrélet* címen, de ezt be kellett szüntetnie, úgyhogy ma már csak irodalmat adhat.

Az ifjúsági folyóiratok közül kiemelhetjük a Felvidéken a GYÖRY DEZSŐ szerkesztésében indult *Magyar Diákszemlét* és a már említett *Új Életet*. Erdélyben az 1930-ban indult *Erdélyi Fiatalokat*, mely a szabadelvű és a tisztán tudományos 1934-ben induló *Hitelt*, mely a nemzeti irányt képviseli. A kettészakadt ifjúságot a *Vásárhelyi Találkozó* igyekezett közelebb hozni egymáshoz. Jugoszláviában is van az ifjúságnak egy komoly folyóirata, a *Hid*, mely 1934-ben indult Szabadkán. Ez erősen haladó irányú s a kisebbségi életet állandóan figyelemmel kíséri.

Természetesen az egyházaknak is vannak folyóirataik, hiszen az egyházak a magyarság mentsvái a megszállott területeken. De keretünk nem engedi meg, hogy részletesen foglalkozzunk velük. Így csak egy-kettőt említünk meg. A Felvidéken katolikus az *Új Élet*, református a Felvidék egyik legrégebb lapja, a 19. évfolyamába lépő *Református Egyház és Iskola*. Erdélyben katolikus az *Erdélyi Tudósító* és az aradi minoriták szerkesztésében megjelenő irodalmi lap, a *Vasárnap*, református az *Út* és a *Kiáltó Szó*, evangélikus az *Evangélikus Élet* és unitárius a 92. évfolyamába lépő *Keresztény Magvető*. Jugoszláviában katolikus a *Katholikus Hitélet* és református a *Magvető*.

Szakmabeli tudományos folyóirat Jugoszláviában nincsen,

<sup>1</sup> SZIRMAI KÁROLY: Szenteleky Kornél. *Kalangya*, 1934. 481. l.

a Felvidéken néhány orvosi, pedagógiai, Erdélyben viszont számos tudományos szakfolyóiratot találunk. Egyik legtekintélyesebb orvosi lap a *Magyar Népegészségügy* és pedagógiai az *Erdélyi Iskola*.

Mégcsak a népnevelés terén jelentős eredményeket elért lapokat kell megemlítenünk. Ilyenek a Felvidéken a *Barázda* és a Szlovákiai Magyar Kultúregylet hivatalos lapja, a *Magyar Vasárnap*. Erdélyben először baloldali orgánumként indult egy népművelő lap, a *Kaláka* (KÓS, PAÁL ÁRPÁD, ZÁGONI ISTVÁN, NYÍRŐ JÓZSEF és SZENTIMREI JENŐ) kiadásában a *Vasárnap*.<sup>1</sup> Szerkesztőül BENEDEK ELEK-et kérték fel, ő azonban a következő évben megvált a laptól s akkor SZENTIMREI vette át a szerkesztést s a lap címét *Vasárnapi Újságra* változtatta. De két év múlva megszűnt, mert nem tudott versenyezni jobboldali ellenlapjával, a GYALLAY DOMOKOS szerkesztésében megjelenő *Magyar Néppel*.

A népnevelést célozta BENEDEK ELEK gyermeklapja, az 1922-ben indult *Cimbora* is, mely rendkívül el volt terjedve Erdélyben. Ennek utóda a Minerva rt. kiadásában megjelenő *Új Cimbora*.

Ezzel röviden áttekintettük a Felvidék, Erdély és Vajdaság magyarnyelvű lapjait. A teljességre törekvés, természetesen, nem lehetett célunk, hiszen ez azoknak a feladata, akik maguk is megszállt területen laknak, mi csupán egy egészen vázlatos áttekintést akartunk adni az 1937. évi állapotokat véve alapul. Nyugat-Magyarországra azért nem tértünk ki, mert ott önálló magyar sajtó nem volt, beengedték úgy a magyar, mint a német lapokat s ez a 15.000 főnyi lakosságot teljesen kielégítette.<sup>2</sup>

\*

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára, melynek feladata a magyarországi, magyarnyelvű, valamint a Magyarországról és általában a magyarságról szóló külföldi

<sup>1</sup> TABÉRY GÉZA: Emlékkönyv. Kolozsvár, 1930. 28. l.

<sup>2</sup> KERTÉSZ JÁNOS: A megszállt területek magyar sajtója. Országút. Budapest, 1935. 2. sz.

irodalom összegyűjtése, mindent elkövet, hogy a megszállott területeken megjelenő magyar és magyarvonatkozású hírlapokat, folyóiratokat és könyveket beszerezze s bár ezen a téren óriási nehézségekbe ütközik, Magyarországon mégis az Országos Széchényi-Könyvtárnak van megszállott területi hírlap és folyóirat-anyagból a legteljesebb gyűjteménye.

MOKCSAY JÚLIA.

## A NÉMA KATALÓGUS.

Könyvtár katalógus nélkül értelmetlen könyvhalmoz. A katalógus rendező, teszi elevenné és hasznavehetővé ezt a holt anyagot. Ha jó és sokféle katalógus áll rendelkezésre, a könyvtáros előtt a könyvtárnak nincs többé titka. Megtudhatja azt, hogy valamely könyv megvan-e a könyvtárban, tisztában lehet azzal, hogy bizonyos tárgykörre vonatkozólag milyen anyagot talál, pontos tájékozódást nyer speciális gyűjteményekről, sőt egy pontos tizedesrendszerű szakkatalógus még szinte a könyvek tartalmáról is értesíti.

De vajjon a katalógus a kutató közönség számára is ilyen természetes, magátólértetődő dolog-e, neki is feleletet ad-e minden kérdésre, vagy pedig idegenül, némán áll szemben a kérdezővel? A könyvtáros, mint minden szakember, hajlandó saját tudását annyira természetesnek venni, hogy megfeledekzik arról, milyen hosszú, fáradságos munkával sajátította el azt a sok ismeretet, amelyre egy könyvtár tökéletes használatához szüksége van. Valahogy mindent a saját szempontjából néz és minél régibb ideje van könyvtárnál, annál nehezebben tud behelyezkedni a közönség nézőpontjába. Elvárná, hogy minden olvasó pillanatok alatt tájékozódjék olyan dolgokban, amikbe még ő is csak esetleg hetek munkájával dolgozta bele magát.

Véleményünk szerint a *közönségtől* semmi könyvtári ismeretet nem szabad elvárni, sőt még föltételezni sem. Hiszen az olvasók tekintélyes része először s talán utoljára van könyvtárban, vagy pedig csak egy bizonyos könyvtárban szokott dolgozni, már pedig minden könyvtár rendszere, anyaga, adminisztrációja, katalógusa más és más. Hiszen még magunk, könyvtárosok is, ha egy idegen könyvtárban először vagyunk, tájékozatlannak érezzük magunkat és rászorulunk kollégáink szíves segítségére. A könyvtárosnak tehát állandóan le kell küzdenie magában a könyvtári szakembert; figyelnie kell a közönséget,

valóságos pszichikai tanulmányokat folytatnia abban az irányban, hogy valamilyen újítás hogyan válik be, illetőleg milyen módon lehet a könyvtár egész berendezését úgy tökéletesíteni, hogy a közönség minél egyszerűbben és könnyebben használhassa.

Hányszor gondolunk arra, hogy a számunkra legérthetőbb mindennapi fogalmak milyen rejtélyesek azok előtt, akik még nem ismerik. Hogy ne mondjunk mást, kell-e egy könyvtárosnak magyarázni, mi a szakkatalógus, vagy mit jelent a szakozás? Pedig olyan kutatónak, aki még könyvtárban nem volt, fogalma sincs arról, mit talál a szakkatalógusban. Például számtalanszor megtörténik könyvtárunkban,<sup>1</sup> hogy a szakkatalógus elhelyezésére utaló tábla alapján, szerző szerint ismert műveket a decimális katalógusban keresnek, mert a szakkatalógus-szóból arra következtetnek, hogy a betűrendes katalógus szakok szerint tagozódik (mint pl. az Egyetemi Könyvtárban).

Vagy például ma már számos hazai könyvtárunkban látunk szépen, pontosan készült *tizedesrendszerű* katalógusokat. Aki ismerős már vele, az érthetőnek és világosnak találja a számoknak azt a tömegét, amely a fiókok feliratait helyettesíti. De aki ilyent még nem látott és alaposan meg nem magyarázták neki, csak azt látja, hogy szám mellett számok csoportosulnak és nem tudja elgondolni, vajjon Pythagorasnak egy kései utóda alapított-e itt valamilyen új szektát, vagy pedig nemzetközi kémszervezet központjába került-e. Mert ki gondol magától arra, hogy ha töméntelen sok fiókot lát maga előtt és az egyikre az van írva, hogy 9 (439) (0 : 8), az oly egyszerű dolgot jelent, mint magyar történelmi tárgyú szépirodalom; vagy esetleg 355.46 : 351.78 olyan gyakran szereplő fogalomnak a jele, mint a légvédelem.

Akkor se lényegesen más a helyzet, ha az információs tisztviselő még a legudvariasabb formában is közli vele ezeket a számokat, hiszen a számok sorrendje is a legrejtélyesebb valami. Például az a körülmény, hogy 2 után nem 3, hanem 21, 22 stb. 29, azután megint 3 következik és így tovább a még többjegyű számok. Nem valami műveletlen kutatót, hanem egy sub auspiciis doktor barátomat kértem meg egyszer kísérletképen,

<sup>1</sup> A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára.

hogy próbáljon tájékozódni a számok közt (akkor látott először decimálist). Néhány percnyi bajlódás után sikerült is valahogy eligazodnia. De mit várjunk kevesebb szellemi fölkészültségű kutatóktól? Elvégre könyvtárainkat nem csak egyetemi tanárok és akadémikusok, hanem munkások és középiskolai diákok is látogatják. Már pedig mit szóljon az a szegény hetedikes gimnazista, aki önképzőköri dolgozatot akar írni a németre fordított magyar regényekről és minthogy alapos munkát szeretne végezni, elmerészkedik egy könyvtárba, ahol félénk kérdésére azt a meglepően világos választ kapja, hogy  $83 - 31 = 3$ . Hiszen ő eddig mindig úgy tanulta, hogy  $81 - 31$  50-nel egyenlő és nem 3-mal, és különben sem érti, hogy mi köze mindennek az ő dolgozatához.

Ezeket a bajokon úgy igyekeztünk segíteni könyvtárunkban, hogy elsősorban is a számok mellett *feliratokat* is alkalmaztunk, megjelöltük tehát szóban is az illető fiók tartalmát. Hogy a számok sorrendjének megértését könnyítsük, a számcsoport első jegyét, tehát a főszakot piros számmal írtuk. Ezáltal hívjuk föl a figyelmet arra, hogy az első számjegy a fontos, a többi csak továbbtagolás. Addig ugyanis sehogyan sem tudta megérteni a közönségünk, hogy ha az egyszerű 9-es számot keresi, miért találja meg a szekrény legalján, mikor már a 252-n, vagy a 355.48-on már régen túl van; ehelyett természetesen a 11 előtt kellett volna keresnie (10 t. i. nincs). Természetesen *tárgymutatót* is készítettünk, amely a feltüntetett tárgyakat minden fontosabb variációban közli (pl. etika, erkölctan, erkölcsbölcselet vagy Biblia, Szentírás stb.). A tárgymutató a katalógus-szekrény első fiókját foglalja el és az egyes lapokon a megadott számon kívül rajta található mindazon utalás, ahol még a kutató valószínűleg hasonló vonatkozású anyagot talál. (Pl. Művelődéstörténet 309. Ezen kívül még felsorolva: történelem 9, filozófiatörténet 109, egyháztörténet 27, művészettörténet 709 stb.) Ugyanilyen utalásokkal láttuk el a fiókokban mindenhol az egyes szakok kezdetét, hogy használat közben ne kelljen mindig újra visszalapozni a tárgymutatóba.

Így tehát a tárgymutató már meg lett volna, csakhogy azt meg is kell találni ahhoz, hogy valaki használni tudja. Már pedig a könyvtárlátogató közönség természetrajzához hozzátartozik az — bármily meglepő, de mindenki megfigyelheti —,

hogy a katalógust szinte kivétel nélkül nem az elején kezdi nézni, hanem a közepén. Megáll a kutatószekrény, vagy szekrények közepén és körülbelül a második vagy harmadik sort, de azt sem az elején, kezdi nézegetni. Néha ilyen szemlélődés közben véletlenül az első fiókra is rábukkan, néha azonban nem. Így történt meg egyszer, hogy egyik kutatónk egészen méltatlankodva fordult hozzánk, hogy: „Önöknek statisztikai anyaguk egyáltalán nincsen?” Pedig a „Statisztika” címfelirat a megfelelő helyen megvolt és a tárgymutatóban is megtalálható volt. Hasonló eseteken okulva, a katalógusszekrényekre feliratot erősítettünk: „Tárgymutató az első fiókban” felirattal. Azóta a heylzet némiképen javult. De még ezt a feliratot is sokszor csak akkor veszik észre, amikor már régóta keresgélnek és végre ez is feltűnik. Kénytelenek leszünk tehát ezt a táblát nagyobbra és feltűnőbbre méretezni.

Ismerve a közönség fentemlített tulajdonságait, nem meglepő, ha 88 megfigyelt eset közül 66-nak, tehát pontosan a háromnegyed részének a kívánt anyagot kézbe kellett adnia valamelyik információs tisztviselőnek, csak 22 keresett a tárgymutató és használati utasítás alapján — valószínűleg nagyobb részben olyanok, akik már a rendszert máshonnan ismerték, de ezek közül is csak 9-ről tudjuk bizonyosan, hogy meg is találta a kívánt anyagot. Az is megnehezíti azt, hogy az olvasó magától boldoguljon, hogy sokszor maga sem tudja, hogy a kívánt tárgyat milyen körben keresse (pl. humanizmust a művelődéstörténetben).

Olvasóink sokoldalú érdeklődésének jellemzésére bemutatjuk, hogy két hónap alatt milyen kérdésekre vonatkozólag kértek felvilágosítást a szakkatalógus referenseitől:

Horatius életfilozófiája.

Biokémia.

Közgazdaság.

Szociológia.

Közigazgatási jog.

Hormonok.

Kossuth Lajos Turinban.

Kunok története.

Abaúj- és zemplénmegyei honvédek  
1848-ban.

Matematika.

Ifjúsági színdarabok.

Racionalizálás.

Hajdu megye hova tartozott a Bach-korszakban?

Nemzetiségi kérdés.

Olasz irodalom.

Protestáns bibliamagyarázat.

Borászat.

Nemzetiségi kérdés.

Film.

Francia költők magyar fordítása.



Gázmotorok.	Északamerikai útleírások.
Megszállt területi költők irredenta művei.	Genealógia.
Optikai csalódások.	Jogbölcselet.
Matematika.	Földrajz.
Tejgazdasági szakszótár.	Filozófia.
Ó-francia szótár.	Zsidó imakönyvek.
Kereskedelmi iskola.	A tánc története.
Utazási kedv története.	1437-es parasztlázadás.
Nógrádmegyei honvédek 1848-ban.	Mechanika.
Spanyol nyelvtan.	Gyorsírás.
A ponyvaregény elmélete.	Textilipar története.
Zene.	Irredenta irodalom.
Rádió.	Báthory István politikája.
	Kereskedelmi levelezés.

Ezek még aránylag egyszerű esetek. De megtörtént az is, hogy egy olvasónknak a felesége valami tisztítószert receptjét olvasta valamilyen kalendáriumban vagy kincsestárban — címére sajnos nem emlékszik, azt sem tudja mikor jelent meg, vagy hogy milyen formája volt a könyvnek. Kerestek már irodalmat Bayard lovagról, de érdeklődtek már egyes írók árja vagy nem árja származása iránt is. Az illető kutatók megfelelő információkkal megelégedetten távoztak. Az információt kérők közül csak egyet utasítottunk el, egy ifjú embert, aki a horoszkópkészítést akarta nálunk megtanulni, szemmel láthatólag nem tudományos célzattal. Az ilyen komolytalan kutatók, fiatalok és öregek egyaránt, a könyvtárak legrosszabb közellenségei közé tartoznak, akik csak a tisztviselők munkáját akadályozzák.

Hogy milyen különleges és „sokoldalú“ érdeklődés férhet meg egy olvasóban, arra jó példa szintén egyik kutatónk, aki 1938. július 23-án a következő könyveket kérte használatra: Borosay: Algebra, Ranschburg: Angol nyelvtan, 12 darab Csillag-orákulum, Farkas Emőd: Gyilkosság a gyorsvonaton, Schidlof: Angol nyelvtan, Pesti Hírlap 1937. VI—XII., Fővárosi Lapok 1870, 1881. Kevés változtatással a következő napon ugyanazokat használta.

Szép számmal akadnak ilyen érdekes, sokszor kellemetlen esetek. Minden könyvtárban előfordulnak azok a kevés lelki műveltséggel, de annál több öntudattal rendelkező olvasók, akik semmivel sincsenek megelégedve; nők, akiknek sehogy se tetszik, ha nekik maguknak kell a katalógusból a jelzetet kikeresni,

„hiszen más alkalommal egyik könyvtárban a tisztviselők (természetesen fiatal emberek) szívesen kikeresték“ nekik. Ugyanígy férfiak, akik fel vannak háborodva, hogy tőlük tíz filléres napijegyet kérnek, hiszen külföldön sehol sem kérnek ilyent (?!).

Mégis hangsúlyoznunk kell, hogy az ilyen elenyésző töredék, aki csak azért veszedelmes, mert lassanként sok tisztviselőnek elveszi a kedvét attól, hogy szívesen segítsen minden olvasónak. A nagy többség inkább a legkisebb felvilágosítást is igen hálásan veszi. És lehet-e könyvtárosnak szebb eredmény, mintha azt látja, hogy munkája nem volt hiábavaló, mert a könyvtár anyagából meg tudja adni a kívánt felvilágosításokat?

Az olvasóközönség tulajdonságairól megemlékeztünk már; nézzük azonban az érem másik oldalát is: milyennek szeretné látni a kutató a *könyvtárost*, mit vár tőle? Először is megértést, másodsor felvilágosítást. *Megértést* annyiban, hogy ne lássa az ő bármilyen kis problémáit sem nevetségesnek, sőt szükség esetén még bátorítást is kapjon. Hiszen ki tudja, hogy számára milyen életbevágóan fontos az, hogy felvilágosítást kapjon egy kérdésben, amelynek szükségességét mi nem tudjuk belátni. Ne érezze azt, hogy nem részesül mindenki egyenlő elbánásban. A könyvtáros részéről nem elég a pusztá udvariaság, többre van szükség, szinte az otthon hangulatára.

Az olvasó másik követelménye a *tudás*, a felvilágosítás. Az olvasó kicsit úgy képzei, hogy a könyvtárosnak mindent kell tudnia. Tudjon bibliográfiákat és szakkönyveket ajánlani, ismerje a katalógusokat, a könyvtár egész adminisztrációját, tudja, hogy egy könyv már beérkezett-e, vagy ha nem, hogy mikor fogja megkapni; ha a könyv nincs a helyén, hol lehet most. Ismerje saját könyvtára gyűjtőkörét és viszont meg tudja mondani, hogy nem a gyűjtőkörébe tartozó könyveket melyik könyvtárban talál meg, hol van az a könyvtár, milyen napokon és hány órákor van nyitva stb.

A fő azonban az, hogy bele tudjon kapcsolódni az ő érdeklődési körébe és valóban azt a könyvet találja meg, amire neki szüksége van. A felvilágosításban tehát ne az a cél vezesse a könyvtárost, hogy saját tekintélyét megóvja és látszat-felvilágosítást adjon, mert hiszen az olvasó erre úgyszólván rájön és másodsor már nem fog felvilágosítást kérni. Szükséges, hogy a felvilágosítást adó tisztviselőben valamely *tudományág* szakképzett

képviselőjét érezze. Minthogy pedig több szaktudományt senki sem művelhet, viszont felvilágosítás nélkül sem bocsáthatunk el valakit, azt is elvárja a közönség, hogy a könyvtáros tudja, hogy saját könyvtárában, vagy más rokon intézményekben személy szerint kihez utasíthatja a kutatót, ha maga nem tud felvilágosítást adni.

Látszólag nem a katalógusra vonatkozó dolgok ezek, amiket itt említünk. Azonban éppen az *információs szolgálat* tanít meg arra, hogy a katalógus alapján való felvilágosítás távolról sem elegendő. Sőt a szakkatalógusokat legnagyobb részben azok használják, akiknek egyszerez felvilágosításra van szükségük, akik olyan kérdésre keresnek tájékoztatást, amivel eddig nem foglalkoztak, tehát éppen a szellemileg kisebb igényű közönség. A tudományos kutató úgyis inkább meghatározott szerzőjű és című könyvet keres. Ha felvilágosításra van szüksége, az szakszerű, tudományos információ, tehát az illető szakban széleskörű ismeretekkel bíró tisztviselőnek, mondhatni, *kritikai* felvilágosítását kívánja.

Nagyobbrészt olyan kutatókról szóltunk eddig, akik akár a katalógus használata közben, akár egyéb okokból a tisztviselőkhöz fordulnak. Ne felejtsük el azonban, hogy a közönségnek igen nagy része, sokszor éppen a komolyabb érdeklődésű és szerényebb föllépésű, nem szívesen kérdezősködik. Gondoljunk tehát arra, hogy azok számára, akik még a könyvtárban idegenek (megfelelően elhelyezett és ízlésesen elkészített) feliratok és mutatótáblák segítsék meg a tájékozódást a kapun való belépéstől kezdve, egészen a könyv megszerzéséig. Legyen minden könyvtárban néhány fillérért, vagy teljesen ingyen kapható tájékoztató füzet, amely a könyvtár használatáról felvilágosítást nyújt. (Pl. mintaszerű ilyen tekintetben a drezdai: *Wie benutze ich die Dresdner Landesbibliothek?*) Sok embernek vette már el a kedvét a könyvtárlátogatástól az a körülmény, hogy a legtöbb könyvtárban a legegyszerűbb dolgokat is csak örökös kérdezősködéssel tudhatta meg. Másrészt az írásbeli felvilágosítás maradandóbb és alaposabb és a tisztviselőket is sok fölösleges zaklatástól kíméli meg.

Soha se felejtsük el azonban, hogy a könyvtár lelke minden körülmények közt a könyvtáros. Nemcsak abban a tekintetben, hogy rendszert és rendet hoz belé, ami által lehetővé teszi a

használatot a közönség számára, hanem abban a tekintetben is, hogy rajta mulik, hogy a könyvtár csakugyan a tudomány és közművelődés műhelye legyen, ahova a kutató biztosan léphet, ahol otthon érzi magát, ahol kérdéseire választ kap. Ha a könyvtáros hivatását — amely nem más, mint mások tudományos munkásságának önzetlen szolgálata — komolyan veszi, nemcsak hogy nem láthat benne megúnt és terhes kenyérkeresetet, hanem a könyvtár saját, szűk nézőpontjából sem indulhat ki, mintha a könyvtár valami öncélú intézmény lenne és benne szükséges rossz, zavartkeltő körülmény, a kutató közönség. Neki mindig vissza kell gondolnia arra az időre, mikor ő maga is még csak kutató volt, mikor első tudományos próbálkozásai közben féltékenyen nyitotta meg a számára még rejtélyes könyvtár ajtait. Milyen tájékozatlanul állt a könyvek és katalógusok közt, útbaigazítást a — sajnos kevésbé kultivált feliratok és írásbeli tájékoztatók híján — csak úgy kaphatott volna, ha megkérdi valamelyik tisztviselőt. De vajjon merte-e? Talált-e bizalomkeltő arcot, akitől nem kellett visszautasítástól, rideg, kelleetlen elintézésztől tartania? Vagy pedig a néma katalógusok mellett csak néma könyvtárossokat talált?<sup>1</sup>

CSAPODI CSABA.

<sup>1</sup> Ezen a helyen is köszönetet mondok CLAUSER MIHÁLY és DEZSÉNYI BÉLA kedves barátainak és kollégáimnak, akik értékes hozzászólásaikkal voltak segítségemre.

## A SZEGEDI EGYETEMI KÖNYVTÁR FEJLŐDÉSÉNEK AKADÁLYAI.\*

Tudom, hogy a jelen történelmi körülmények közt panaszokkal fellépni úgyszólván céltalan és reménytelen. De bár teljesen átérzem azt, hogy ilyen időkben a panaszoknak el kell hallgatniok, mert csaknem minden panasz orvoslásához az a gazdasági eszköz szükséges, amelyet a nemzet számára elsőrendű fontosságú érdekek most maguknak követelnek, sőt a személyeket is ezek a célok foglalják le maguknak, az is bizonyos, hogy meg kell ragadnom mégis az ilyen alkalmat, amely egyenesen könyvtári panasznak van szánva, arra, hogy feltárjam sebeinket és hiányainkat. Az is kétségtelen, hogy valamennyi magyar nyilvános könyvtár közt mi, kolozsvár-szegediek, vagyunk hajlandók a legsötétebb színben látni intézetünk helyzetét, épp azért, mert mi veszítettük el nemcsak Magyarország, hanem a háború előtti Európa egyik legkitűnőbbben megépített, félmillió kötetnyi nagyszerű könyvvállománnyal, mai viszonyainkhoz mérten hatalmas dotációval s ezen felül teljes létszámú személyzettel ellátott könyvtárát. Azok a testvérintézetek, amelyek nem rendelkeztek olyan fényes és legmodernebb épülettel, nem volt akkora állományuk és olyan berendezésük, akkora anyagi lehetőségük és akkora személyzetük, mint a kolozsvári egyetemi könyvtárnak, a világháború előtt sem, vagy ha volt, azt nem veszítették el, és csak valamivel szegényesebb keretek közt kell most tovább fejlődniök, nem érezhetik olyan kétségbeejtőnek a helyzetüket, sőt talán, ha nagyon lecsökkentett méretben is, de mégis fejlődést is állapíthatunk meg előző helyzetükhöz képest. Hiszen mi is kénytelenek vagyunk elismerni, hogyha a háború utáni időszakot nézzük csupán — amikor a semmiből kellett felépülnie újra ennek az egész könyvtárnak —, mi is jelentős haladásra és fejlődésre tekinthetünk vissza. A nemzetközi jog és a békeszerződések értelmében minden kötet könyvet, minden darab papiroost Kolozsvárott kellett hagynunk. 1919-ben tulajdonképpen papiroson sem léteztünk. És ma állományunk erősen meghaladja a 121 ezer művet, illetve 225 ezer dara-

\* Felolvastatott a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete második országos kongresszusának panasznapján 1939. VI. 10-én.

bot. Otthonunk is van; hogy milyen, majd meglátjuk, de van; dotációnk is van, ha veszteségeink pótlására kicsike is; személyzetünk is van, ha a létszámunk törpe is, de vagyunk. És mi mégsem tudunk belenyugodni ebbe a csonkaságunkba, mint ahogy a csonkaságba az egész magyar nemzet sem nyugodhatik bele, s a nemzettel együtt nem törődhetünk bele abba, hogy akárhogy, ha koldus színvonalon is, csak tengessük magunkat. S mint ahogy az egész nemzet minden kínálkozó alkalmat figyelemmel kísér, hogy csonkaságából újra integrálódjék, mi is mindúntalan keressük a lehetőségét annak, hogy nem külső fényben, hanem a hivatásteljesítésre szükséges anyagban, erőben, személyzetben, helyiségben visszanyerjük integritásunkat és ugyanazt a szerepet tölthessük be Szegeden a magas műveltség terjesztésében, amelyet intézetünk Kolozsvárott betöltött.

Tekintettel arra, hogy panasza másnak is van, igyekszem összeűríteni mondanivalómat s ha itt-ott mégis beszédesnek látszom, azért teszem, mert gondolom, hogy panaszaim nagy része a mi sajátlagos helyzetünk ellenére is egyetemes panasza a magyar könyvtároságnak.

Panaszaink három főprobléma körül csoportosulnak, a három főhiány szerint: könyvanyaghiány, férőhelyhiány és személyzethiány.

## I.

A szegedi egyetemi könyvtár könyvállományában két nagy területen mutatkoznak sajnálatosan súlyos hiányok.

1. Intézetünk Kolozsvárott tulajdonképpen hármasszerepet töltött be: a szorosan vett egyetemi könyvtárét, a múzeumi könyvtárét és a népkönyvtárét. Ezekből a népkönyvtár mint könyvanyag és helyiség, készen állott, de a háborúig a közhasználatnak nem volt átadható. Ennek gyümölcseit ugyanis a román impérium aratta le. A múzeumi könyvtárt intézetünkben a vele egyesített Erdélyi Múzeumi Könyvtár képviselte. Szegeden a népkönyvtár szerepét betölti bizonyos vonatkozásban a városi Somogyi-Könyvtár s ez itt nem probléma. Másrészt mi tervbe vettük néhány tanyai könyvtárnak Szeged környékén való megalapítását, miután a tanyai lakosság ezirányú igényeit a Somogyi-Könyvtárnak nincs módjában kielégíteni. Súlyos veszteségünk ellenben az Erdélyi Nemzeti Múzeum közel 300.000 kötetes könyvtára, amely egyfelől a legnagyobb és legkiválóbb erdélyi főúri könyvtárak anyagából összeadományozva a XVIII—XIX. század hazai és külföldi tudományos és szépirodalmi értékeit tartalmazta ritka bőségben, másfelől a budapesti királyi ügyészség kötelese példányai révén a XX. század elejének csaknem teljes tudományos és szépirodalmi magyar termését birtokolta. Ezenfelül az egyesített könyvtár az Erdélyi

Múzeum-Egyesület révén bizonyos olyan állandó évi dotációval is rendelkezett, amely csaknem teljes összegében a Hungaricák és Régi Magyar Könyvtári anyag vásárlására volt fordítható. Így szerencsésen magába egyesítette a legszélesebb érdeklődésű és nem egyszer nemcsak a magyar irodalommal és a hazai történelemmel, hanem a természettudományoktól az orientálistikáig minden tudományággal európai nívón foglalkozó főúri családoknak évszázadokon át gyűjtött kiváló könyvanyagát a legmodernebb magyar irodalommal. De ezenkívül ennek a múzeumi könyvtárnak az erdélyi fő- és köznemes-ség legértékesebb levéltárait őrző hatalmas levéltári és kéziratári osztálya volt, továbbá, a fővárosi nagy gyűjteményektől eltekintve, páratlan Régi Magyar Könyvtárral és hírlaptárral rendelkezett, amelyek ott mind az egyetemi könyvtárban kutató tudós rendelkezésére álltak. Ily vonatkozásban a kolozsvári egyetemi könyvtár ugyanazt a szerepet és missziót töltötte be, mint az Országos Széchényi-Könyvtár 1926 előtt, mielőtt nekem feladatul jutott volna a Múzeumi Levéltárnak az Országos Levéltár épületébe való átköltöztetése. Magyaráznom sem kell, hogy Kolozsvárott az Egyetemi Könyvtárnak saját gyűjtési feladatul úgyszólván csak a kontemporaneus külföldi tudományos és szépirodalom különböző körei maradtak. És éppen a könyvtár kolozsvári virágzásának korára esett a hazai és külföldi nagy alapvető gyűjteményes és összefoglaló munkák, Monumenták, Handbuchok, Grundrissek, stb., stb., a nagyarányú monográfiák, a biográfiai és bibliográfiai alapvető nagy kiadványok, lexikális és szótári főművek megjelenése, továbbá ebben a korban indultak meg vagy voltak még elég könnyen kiegészíthetők a legfontosabb folyóiratok. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár főkincsei ezek az alapvető, ma sokszor megszerezhetetlen művek és a pénzben ma ki sem fejezhető hatalmas ritka teljességű folyóiratsorozatok. Ezt az alapvető, a tudományos munkásság számára nélkülözhetetlen gazdag anyagot a trianoni tollvonás számunkra mind semmivé tette. Nekünk itt szerény kis dotációnkból kellene összeállítani az egyetemi színvonalú tudományos munka biztosítására mind ezt a veszteséget pótló új gyűjteményt, és pedig a kutatók, a mindig elégedetlen kutatók óhajához mérten lehetőleg azonnal, mert különben könyvtárunk hiányos, színvonalatlan, értéktelen a szaktudós szemében. Debreceni és pécsi testvérintézeteinknek legalább rendelkezésükre állanak a helybeli nagymultú különböző könyvtárak, melyek fejlődő egyetemi könyvtári anyagukat szerencsésen kiegészítik. Nekünk Szegeden egyedül az áldott emlékezetű SOMOGYI KÁROLY kanonok gyűjteményéből eredő, elismerem, gazdag és nagyértékű, de mégis csak egyetlen egy ember bármily széleskörű, végeredményben csak egyéni érdeklődéséből teremtődött

könyvtára áll testvérintézetül. Világos tehát, hogy a szegedi egyetemi könyvtárban, a régi magyar könyvtártól el is tekintve, az egész XVIII. és XIX. századnak, valamint a XX. század elejének úgy tudományos, mint szépirodalma, hazai és külföldi vonatkozásban egyaránt csak *pium desiderium*. Röviden: könyvhiányunk egyik forrása a trianoni béke, melynek következtében a mondott anyag Kolozsvárott veszett. Az, hogy ez a mi veszteségünk mekkora nyeresége ma az erdélyi magyarságnak, jelen panaszkodásaink alkalmával természetesen más lapra tartozik.

2. A másik hiány a háború utáni helyzet következménye. Kolozsvárott az Egyetemi Könyvtárnak több mint háromszor akkora évi dotációja volt aranykorában, mint itt pengőben. Ezzel szemben az évi tudományos könyv- és folyóirattermelés lényegesen kisebb volt. Az akkori dotáció lehetővé tette azt, hogy Kolozsvárott a könyvtár csaknem teljesen kielégítse a kutatók igényét, biztosítva számukra az évi szakirodalmat könyvben és folyóiratban egyaránt. Kolozsvárott ez a dotáció a háború előtt fokozatosan emelkedett, mellette különböző incidentaliter felmerült szükségletekre, felszerelésre, alkalmilag felajánlott nagyobb könyvtárak beszerzésére évről-évre tekintélyes póthitelek álltak rendelkezésére s belőle, mint említettem, úgyszólván csak a külföldi tudományos és szépirodalom időről-időre kívánt termékeit kellett beszerezni. (Nagyjában ugyanígy volt ez az Országos Széchényi-Könyvtárban is abban a jó békebeli Ferenc József-féle korszakban és mi öregek, akkori fiatalok mégsem voltunk soha megelégedve ezzel a helyzettel, melyet bizonyos vonatkozásokban csak most vagyunk kénytelenek megbecsülni.) A háború után dotációnk harmadnegyedrésznnyire csökkent, az Egyetem momentán szükségleteinek fedezésére nem egyszer majdnem egészen le is foglaltatott a multban. Itt szakemberek előtt mit panaszkodjam arról, hogy ezzel az összeggel a külföldi tudományos és szépirodalom indokoltan kívánt évi terméséből mennyit szerezhettünk meg? Beszéljek a szakirodalom elspecializálásáról? Beszéljek a valutáris nehézségekről? Arról, hogy az igények és könyvtárak milyen mértékben növekedtek s hogy a javadalmunk ezzel szemben milyen arányban csökkent, s hogy ez a csökkenő javadalom azonfelül milyen arányban vesztette vásárlóképeségét a külfölddel szemben? Minek? Ezeket a kérdéseket ittlelvő kollégáim éppúgy ismerik, mint mi. Csak azt akartam érzékeltetni, hogy mi az oka annak, hogy nemcsak a XVIII. és XIX. század, hanem a modern kor irodalma is miért talál olyan gyér és hiányos képviselőre könyvtárunkban?

Mi van hát akkor könyvtárunkban? A legnagyobb hálával emlékezem meg azokról a testvérintézetekről, amelyek könyvtárunkat az



újraalapításkor (és később is) fölőspéldányaik nagylelkű ideadományozásával megalapozták. Az Akadémia, a Nemzeti Múzeum, a Fővárosi Könyvtár, a budapesti Egyetemi Könyvtár örök hálára köteleztek le minket azzal a nagy szeretetükkel, amellyel akkor segítségünkre siettek. De bizonyára szabad megemlítenem, hogy ezek a nagyon értékes duplumadományok és mult századbeli kiadványok az egyetemen most folyó tudományos kutatások és a tanítás szükségleteinek fedezésére csak nagyon kis százalékban alkalmasak. Szükségesek, hiányt pótolnak, nagy értéket jelentenek, nagyrészüik tényleg forgalomban is van, de restelleném feltenni, hogy részletezni is kellene azt, hogy ez az egyébként is nagyfokú kiegészítésre szoruló anyag egy egyetemi könyvtár életművének csak a hátterét, csak a tudományos épület mélyen fekvő alapjait képezheti, míg a kutatás napi érdekei más anyagot igényelnek. Szegedi gyarapodásunkról nem adhatok egészen pontos képet, miután évről-évre mérlegelnünk kell, hogy a helyhiány és a személyzethiány mellett a beérkezett anyagnak mely részét dolgozhatjuk és állíthatjuk fel könyvtárrá. Azért az 1937/38. tanév percentuális statisztikája nem fog mind a 18 évünkről pontos képet adni, de valamiképen mégis csak illusztrálja állapotunkat.

Vétel .....	11·3%
Ajándék .....	16·1%
Csere .....	25·8%
Ügyészségi anyag .....	46·8%
	100·00%

Vagyis vétel 11·3%. Szóval egy egyetemi könyvtár céltudatos, szakok szerinti arányos fejlesztése érdekében tervszerűen vásárolt vagy az olvasók kívánságára, elsősorban természetesen a tanszékek óhajára, mint tényleges gyakorlati szükséglet kielégítésére megszerzett könyv- és folyóiratgyarapodás az egész gyarapodásnak csupán egykilencedrésze. Pedig az igazság kedvéért meg kell vallanom, hogy ez a vásárlás csaknem kivétel nélkül tényleges igénylés kielégítésére szorítkozott, mert igazán céltudatos, szakszerű, arányos fejlesztésről, bármennyire is fáj a szívünk, jelenlegi javadalmunk mellett szó sem lehet.

Ajándékozás 16·1%. A szerzemény egyhatodrésze. Itt is meleg köszönetet mondok minden ajándékért, legyen az a legkisebb füzetke bár, mert az is hiányt pótol. De mi könyvtárosok, magunk közt megvallhatjuk, hogy az ajándék rendszeren már inkább történelmi értékkel bíró, vagy egyes elszigetelt szakcsoportok növelésére alkalmas anyag s csak bizonyos töredékében áll olyan művekből, amelyek az olvasóközönség aktuális követelményeinek kielégítésére szolgálnak.

*Csere 25·8%*. Tudományos szempontból a cserén szerzett anyag csaknem egyértékű, esetleg értékesebb a vétel útján beszerezett anyagnál. Nagy szerencse, hogy a csereanyag már eléri az évi gyarapodás egynegyedét. De úgy-e, itt is elég ritka eset az, hogy akárcsak a tudományos testvér szakintézetek kutatói igényeit is éppen a csere útján szerzett anyag fedezze. Előfordul ilyen részlet-fedezet, s az akkor a mi kutatóink nem kis örömét jelenti, de csak ritkán.

*Kötelessépdány 46·8%*. Az egész szerzeménynek közel fele. Valljuk be, hogy több, mint fele. Ezt az anyagot nemcsak azért gondoljuk és őrizzük nagy szeretettel, mert az intézetünkkel Kolozsvárott egyesítve volt Erdélyi Múzeum számára tartogatjuk, akkorra, amikor újra együtt lehetünk, hanem azért is, mert különösen a magyar szépirodalomnak nagyon gazdag anyagát juttatja hozzánk. A kutatók számára az a sokoldalú anyag, amelyet ez a gyarapodási forrásunk hoz, idővel felbecsülhetetlen értéket jelent. Itt hangzott el régebben egy előadás, melyben szóbakerült, mennyire fontos lehet akárcsak egy egykorú árjegyzék is idővel a tudományos kutató számára. Ezt nekem egyébként, mint volt múzeumi levéltárosnak talán legjobban kellene tudnom és megértenem. De mégis nekünk, mint egyetemi könyvtárnak, kötelességünk megállapítani, hogy nem elégedhetünk meg azzal, hogy gyarapodásunk anyagának egy nagy része majd az időmulta következtében fog értékke válni, nagyrésze mint szépirodalmi termék essék latba, s benne egy kevés tudományos anyag is csurranjon-cseppenjen. Mi nem elégedhetünk meg azzal, hogy örökre ábránd maradjon számunkra egy igazán egyetemi könyvtár, amelyben legalább az egyetem tanszékein képviselt tudományok, ha nem is teljes irodalmukban — erről ma már álmodni sem lehet —, de legalább a tényleges szükséglet fedezésére alkalmas válogatott könyv- és folyóirattermésükben arányosan, korszerűen, színvonalon meglegyenek polcainkon. Az egyetemi könyvtárosnak, akármilyen sisyphusi munka is ez, vágyai mindig ide irányulnak: felemelni lehetőleg minden vonatkozásban a tudomány mai színvonalára és szerves élő egészé tenni könyvtárát. Nem elégedhetik meg azzal, hogy az egyetemi hallgatóság pillanatnyi igényeit kiszolgálhassa, hanem professzori szemmel nézve is lehetőleg teljes legyen gyűjteménye. Ne kelljen mindig ezt a sztereotíp választ hallania sem professzornak, sem hallgatónak, sem más kutatónak, hogy: Nincs meg; ha parancsolja, kölcsön kérjük Pestről, Bécsből, Berlinből... Olvasóink iránti messzemenő szolgálatkészségünk példajaként szoktuk emlegetni, hogy egy ízben repülőpostával kértünk Indiából kölcsön egy vegyész számára könyvet. De megvalljuk, szívesebben vettük volna, ha repülőgép közbejött nélkül polcra szolgáltattuk volna ki vele.

Nem táplállok irreális terveket, csak azt akartam kissé érzékel-  
tetni, hogyan lehetséges az, hogy a szegedi egyetemi könyvtár a maga  
ma már közel egynegyed millió darabnyi állománya mellett mégis  
csak, szorosabban véve, könyveknek és folyóiratoknak — illetve folyó-  
irattöredékeknek —, esetlegesen összeverődött halmaza, amelyben épp  
a tudományos kutatás napi betevő falatját jelentő alpművek és mo-  
dern szakirodalom óriási méretekből hiányzik s hogy ez a könyvhal-  
maz igazi egyetemi könyvtárrá csak akkor válhatik, ha úgy a mult-  
beli, mint a jelenbeli hiányainak fedezésére huzamos időn keresztül  
rendszeres évi rendkívüli javadalomban részesül.

Beszéltem arról, hogy milyen óriási hiányaink vannak könyv-  
anyagban. Most szóljunk ennek az anyagnak hozzáférhetőségéről.  
Anticipálnom kell itt valamit. Azt tudniillik, hogy személyzetünk  
olyan csekély, hogy létszámunkat már megszoktuk törpe létszámnak  
nevezgetni. Ez a darabszám szerint mégis csak figyelemreméltó könyv-  
állomány, minden esetleges konglomerációja mellett is, hatalmas egy  
szellemi érték, amely teljesen feldolgozva, hozzáférhetővé téve lénye-  
gesen nagyobb szolgálatot tehetne. Csakhogy — mivel állományunk  
már el is hagyta a kolozsvári egyetemi könyvtár tulajdonképeni állo-  
mányát, olvasó-, kölcsönző-, látogatóforgalmunk is a kolozsvári szin-  
ten mozog, katalógusaink száma meghaladja az ottanit: ott csak ábécés  
volt, nekünk van helyrajzi és szakkatalógusunk is —, teendőink azóta  
lényegesen megsaporodtak; s ezzel szemben létszámunk a kolozsvári-  
nak egyharmadrésze, a kolozsvári múzeumi személyzetet is tekintve,  
egynegyedrésze. Ennek következménye, hogy anyagunk csak részben  
van feldolgozva. Bár nagyon érdekes és végtelen jellemzően hatna  
munkarestanciáink felsorolása, annak pontos kimutatása: mit és ho-  
gyan dolgoztunk fel eddig könyvállományunkból és mit nem végez-  
hettünk el a ránk váró és elibénk tornyosuló feladataink közül, mind-  
ezt az idő rövidsége miatt ez alkalommal kihagyom. Csak annyit em-  
lítek, hogy a nyomtatványi osztályban a fel nem dolgozott anyag  
mennyiségét 110.000 darabra becsüljük, de a folyóiratosztályban is bő-  
ven akad ilyen feldolgozatlan vagy csak abszolút primitív módon szá-  
montartott anyag. Ez a feldolgozatlan és így alig használható anyag  
résztint faállványokon, részint több mint 250 fenyőfaládjában folyosón  
és raktárakban áll felhalmozva. Már arról nem is szólok, hogy ez  
könyvtári szempontból micsoda, egyszerűen csak arra mutatok rá,  
hogy ez a folyosókon és raktárakban feltornyozott anyag egyfelől a  
régí típusú épület teherbíróképességéhez képest, másfelől akár egy  
közönséges, akár pedig egy háborús tüzeset alkalmából mekkora ve-  
szélyt rejt magában. A legutóbbi légvédelmi gyakorlatok során bor-  
zadva gondoltunk azokra a lehetőségekre, amit az így elhelyezett  
anyag egy igazi légítámadás esetén jelentene. De hogy egy így feldol-

gzott könyv- és folyóirat stb. állomány nevezhető-e könyvtárnak, erre a kérdésre, félek, mindnyájan azt felelnék: aligha.

## II.

Ezek a kérdések átvezetnek a helyhiány problémájához.

Ahhoz, hogy ez a több mint 225.000 darabból álló könyvtömeg könyvtárrá, közelebbről egyetemi könyvtárrá válhassék, mint említettem, nagyarányú pótlásra van szükség úgy a múlt századok anyagából, mint a modern tudományos és szépirodalomból, de másrésről ennek az anyagnak megfelelően feldolgozottan kell a kutató rendelkezésére állania. Ehhez azonban elengedhetetlen még két tényező: egyik a rendszeres elhelyezést lehetővé tevő hely, másik a feldolgozó személyzet.

A két irányban is szükséges anyagkiegészítések, bizonyára nem esem egyáltalán túlzásba, ha azt mondom: legalább 50.000 kötetnyi anyagot jelentenek. Vegyük ehhez hozzá, hogy évi normális gyarapodásunk ma is 10—15.000 darab körül mozog. Ha most a szokás szerinti 30 esztendei gyarapodásra is számítva a rendszeresen fejlesztendő szegedi egyetemi könyvtár helyszükségletét:

225.000 darab jelenlegi állomány,

50.000 darab kiegészítés,

30 év alatt 450.000 darabnyi gyarapodás

igényeihez mérjük, folyóméterenként (polconként) 40 darab könyvet számítva 18.000 méter polcot kell előirányoznunk. Csakhogy a különböző forrásokból eredő nem teljes művek kiegészítésének, valamint a folyamatban levő nagy kiadványok helyigényeinek figyelembevételével még mintegy 30% tartalék is tekintetbe veendő, vagyis összesen kb. 23.000 méter polc számára számítandó állványzat, illetőleg férőhely. Ennek a polcszükségletnek 7800 léghöbméter raktár felel meg, ami viszont 2·30 m belmagasság mellett 3391 négyzetméter rakterületet jelent.

De ne számoljunk a jövővel így a levegőbe. Csak azt vegyük, hogy most van 225.000 darabunk, ami ebben az iskolai évben fel fog emelkedni 235.000 darabra. Ennek polcigénye 5875 méter, ami a 3 köbmétertényezővel osztva 1958 léghöbmétert, ez 2·3 m magasság mellett 851 négyzetméter raktári alapterületet jelent. Nos, nekünk rendelkezésünkre áll a központi egyetem első emeletéből összesen 1108 négyzetméter. De ebbe tessék belehelyezni mindent úgy, hogy a valóságban a raktárak számára nem marad csak 481 négyzetméter. Elismerem, hogy ezek a raktárhelyiségek 4·5 m magasak, s így lehetséges volna ezeket a fővárosi könyvtár és a múzeumi könyvtár min-

tájára két könyvtári (fél-) emeletre bontani közbeiktatott mennyezetel s ebben az esetben a jelenlegi anyagunk valahogyan elférne.

Sajnos, az épület, amely szegediesen szólva, még árvíz előtti (1873-ban épült), nem engedi meg azt, hogy 5 q mozgósúlyra tervezett mennyezetén közbeiktatott új födém nélkül 4,5 m magas állványokkal kihasználjuk teljes légköbméter területét; egyes helyeken a 2-3 m magas állványok súlya alatt is szinte pattanásig feszül az ócska fapadlózat. Kértük ismételtlen a hozzájárulást ahhoz, hogy kettéosztasuk magasságában a raktári részt; ehhez a beleegyezést megkaptuk, de fedezetet nem. Most az idén ígéret tétetett arra, hogy az illetékes tényezők fedezet után néznek a mennyezet-közbeiktatás költségeire. De ezzel csak azt érnők el, könyvtárilag, hogy az 1940—41. évre esetleg a könyvhelyszükséglet pillantanyilag majdnem egészen fedezve lenne. És még ezzel nincs vége helyszükségleteinknek. Hiszen semmivel sem állunk jobban a többi könyvtári helyiség tekintetében sem. Így, eltekintve az egyébként szomorúan tanulságos és jellemző részletezéstől, nem beszélek az ebből származó napirenden levő kellemetlenségekről. Arról sem beszélek most már, hogy a rendelkezésünkre álló 25 szobára, szobáskára szabdalt területben a modern igényeket valamennyire is kielégítő, a munka folytonosságát biztosító, bankszerűen egymásba kapcsolódó helyiségek alakításáról szó sem lehet. Hogy egy könyv feldolgozása, esetleges bibliográfiai utánatekintés szükségessé válása esetén külön expedíciókat jelent, az a nagy zsúfoltság által okozott össze-visszaságból már csak természetesen folyik. Továbbá az újonnan érkező anyag beszerítése érdekében minden esztendőben újból esedékes anyagsűrítési rekordteljesítmények folytán a fel nem dolgozható II—III. rendű anyag szinte évről-évre helyet változtat s ma már a legöregebb és legélesebb emlékezetű tisztviselőim sem tudják megmondani, hogy valami hirtelen szükségessé váló ilyesmi hol lehet. Pedig nem egyszer megesik, hogy nemcsak közepes irodalmi termék gyors kiszolgáltatását kéri tőlünk ebből a feldolgozatlan anyagból, hanem az ügyészség számára is sürgős lesz valami Hacsak és Sajtó mozireklám előkerítése (tényleg megtörtént — érdekes, hogy elő tudtuk adni), vagy valami hírlapcikk, vagy szélsőséges iránymunka tétetik kereset tárgyává: ami nagyon izgalmas sportszerű teljesítményre nyújt alkalmat s egymásnak gratulálhatunk is ilyenkor, mert eddig mindig sikerült megtalálni az eképen keresett ilyen eltemetett darabokat is, de jobban szeretnénk mindent, amit keresnek, egyszerűen elővenni rendes helyéről.

Bocsánatot kérek, hogy panasz címén kénytelen az ember akasztófahumorról is élni s egyúttal abba is hagyom a helymizériák további vázolását s csak azt akarom kiemelni, hogy mindezeknek az a logi-

kus és egyetlen következménye, hogy a szegedi egyetemi könyvtár számára a helyhiány megoldására egyetlen reális, racionális és gazdaságos, ennél fogva egyetlen célszerű megoldás mutatkozik: egy a kor igényeinek megfelelő modern új épület emelése. Annál is inkább, mint hogy a Somogyi-Könyvtár számára sincs többé hely a kultúrpalotában s Szeged e kettős könyvtári szükségletének egyedül értelmes megoldása a két testvérintézmény számára egy közös, hosszú időre elegendő otthont nyújtó modern épület emelése.

Áttérek most a harmadik nagy kérdésünkre: a személyzethiányra.

### III.

Kolozsvárott az egyetemi könyvtár teendőit egy 40 főnyi személyzet látta el. Ehhez járult az Erdélyi Múzeum részéről egy könyvtárőr, 4—5 rapidíjas, 1—2 egyéb alkalmazott, vagyis az egyesített könyvtárak kezelését és feldolgozását összesen mintegy 50 ember látta el. Nem akarom statisztikai adatokkal fárasztani már hallgatóságomat, csak megállapítom újból, hogy az Egyetemi Könyvtár kolozsvári 192.493 kötetével szemben nekünk már több mint 225.000 darabunk van; a feldolgozást nemcsak a kolozsvári teljes bibliográfiai pontosságú rendszerben folytatjuk tovább, hanem az ottanin felül szakkatalógust és helyrajzi katalógust is készítünk. Ott egy már feldolgozott, felállított könyvtárnak csupán továbbfejlesztési munkálatai és adminisztrációja terhelték ezt a nagy személyzetet: nekünk egy új könyvtárt kell felépítenünk és katalogizálnunk. Olvasó és kölcsönző forgalmunk, volt már eset, hogy el is hagyta a kolozsvári méreteket; a külfölddel való sűrű érintkezés, a valutáris kérdések és a többi újabb teendő a tennivalók méreteit hatalmasan felduzzasztották. S nekünk kell kezelnünk az Egyetemi Diákjóléti és Diákvédő Iroda nagyforgalmú tankönyvtárát is, nekünk kell lebonyolítanunk az egyetem tudományos kiadványai valamennyi osztályának nemzetközi cseréjét, egy sectio kivételével. S mindennek elvégzésére nekünk van 6 főnyi kinevezett tisztviselői karunk, 1 díjtalan gyakornokunk, 1 rapidíjasunk, 2 főiskolai végzettségű gyakornokunk, 1 beosztott munkaerő, 4 altisztünk, illetve szegődményesünk. Ez összesen 15 fő. *Vagyis meg-háromszorozódott tennivaló, harmadrésznyi személyzet.* Hogy valahogy a munkával, ahogy Szegeden mondanák, elvergődjünk, kénytelen a könyvtár saját könyvbeszerzési javadalma terhére alkalmazni 4 állástalan diplomás rendkívüli munkaerőt és 1 kisegítő szolgát. Akad olykor 1—1 erős reményű volontaire-ünk is. De ez így is együtt sem teszi ki a kolozsvári személyzetnek felét sem, s azonfelül alkalmazásuk évi 4—5000 pengőt vesz el eredeti rendeltetésétől. (Ezzel szemben Kolozsvárt a könyvtár saját javadalmát egyetlen egy

alkalmazottnak a fizetése sem terhelte.) — Már most utalva halaszthatatlan tennivalóink és feladataink méreteinek jelzett duzzadására, valamint nyomtatványi állományunk feldolgozása és kezelése terén megállapított munkarestanciáknak napról-napra szinte ijesztő módon növekedő arányaira kérdelem, nem vagyok-e elég szerény, mikor 3 év óta mindössze 1 díjtalan gyakornok helyett 1 díjas gyakornokot, továbbá 1 szaknapidíjast, 2 napidíjast, 1 altisztet és 2 szegődményest kérek a személyzet kiegészítésére, s a felgyülemlett hátralékmunkák eltüntetésére 10 ÁDOB-osnak intézetünkhöz beosztását sürgetem? Sajnos, ezen régóta kért személyzetkiegészítést mindeztideig nem kaphattuk meg.

Elhangzott a tegnapi összejöveteleinken néhány nagyon szép előadás, egyebek között arról is, hogy a külföldön micsoda új problémák és feladatok foglalkoztatják a világ könyvtárosságát, a nyugateurópai testvérintézeteinket és hogy ezen igen érdekes és napról-napra aktuálisabbá váló teendőkre mennyire fontos és kívánatos volna nekünk magyarországi könyvtárosoknak is fokozatosan, de komolyan bekapcsolódnunk. Már most én minden körülmények között helyeslem ezeket a törekvéseket a magam részéről is és szívből kívánom, hogy ezeket a célkitűzéseket előbb vagy utóbb, mindenesetre minél hamarabb elérhessük mi is. Egyet azonban ne felejtünk el: ahhoz, hogy mi komolyan bekapcsolódhassunk ezekbe a külföldi törekvésekbe, bizonyos előkészületek és előfeltételek végrehajtása elkerülhetetlenül elengedhetetlen. Ezek közé okvetlenül tartozik a vidéki egyetemi könyvtárak súlyos sebeinek gyors, immár halaszthatatlan és gyökeres gyógyítása is. Méltóztassanak tehát megengedni nekem, hogy a jelzett tanulságos külföldi törekvésekkel én szembehelyezzem a szegedi egyetemi könyvtárban tapasztalható szomorú és beszélő realitásokat, amelyek az én intézetem részére — úgylátszik — még nagyon hosszú időre csak elérhetetlen álommá teszik az ilyen kívánságokat. Hol vagyok én attól, hogy még csak merjek is gondolni arra, hogy például az én közeli vagy távolabbi munkaprogramomba belevegym a dokumentációs kérdésből kifolyólag a magyarországi könyvtárosságra háruló feladatok csak a legkisebb részecskéjének is az elvállalását és elvégzését? Bátor voltam előadásom elején beszélni arról, hogy nekünk bizonyos vonatkozásban még a betevő falatunk is hiányzik ahhoz, hogy ránkváró legsürgősebb és természetesebb feladatainknak és rendeltetésünknek csak némiképen is a megkívánható színvonalon eleget tehesünk. Most a szükséges és nélkülözhetetlen munkaenergiahiány gondolatával kapcsolatban méltóztassanak elhinni nekem, hogy magunk is csodálkozunk azon, hogy még valahogyan a felszínen vagyunk, hiszen úgy érezzük folyton, hogy fulladozunk és levegő után

kapkodunk. Nekünk nemcsak a betevő falatunk hiányzik, hanem hiányzik az állandóan fenyegető fulladást elhárító levegő is. Bár egyelőre és rövidesen csak annyit tudnánk elérni, hogy dotációnk megfelelő felemelése és munkaenergiánk kellő szaporítása által ez a betevő falatunk és ez a hiányzó levegő nekünk is meglegyen! Mi, sajnos, csak ilyen előfeltételek biztosítása után kerülhetünk oly helyzetbe, hogy mérlegelés tárgyává tehesük azt: mily módon és mily mértékben teljesíthetjük azokat a magasabbrendű kötelességeinket, melyek teljesítése által igyekeznénk lépést tartani a nyugateurópai könyvtárosság mai modern tudományos törekvéseivel.

Nem személyes sérelmek számára van ez az idő, de mint közös panaszt a munkaenergia kérdésével összefüggésben érintek itt még röviden egy a szegedi egyetemi könyvtári tisztikart az egyesített státusban ért méltánytalanságot, amely különösen a kolozsvár-szegedi egyetemi könyvtári tisztviselőket sujtja. Ezek az emberek, 25—29 éves állami szolgálattal, benne 3—5 éves világháborús katonai szolgálattal, kiváló elméleti és gyakorlati könyvtárosok, azonfelül az új könyvtár megalapításában és megszerzésében különleges érdemekkel, egyikük-másikuk tudományosan is elismert munkásságú (egy egyetemi magántanár is van köztük), ma is egynek a kivételével a VIII. fizetési osztályban vannak. Ezek a háborúban katonáskodtak akkor, amikor a két új egyetemi könyvtár megnyílásakor új kinevezési lehetőségek voltak; megszállott területen dolgoztak súlyos körülmények között vagy hadifogságban voltak akkor, amikor a Károlyi-kormány alatt minden kartársuk legalább egy fizetési osztállyal előrehaladt. Megszállott területen vagy hadifogságban, vagy a nemzeti hadseregben találta őket a restauráció utáni második előrehaladási lehetőség. Mindnyájan körülbelül 2 fizetési osztállyal maradtak le kartársaiktól. Hármójuk úgy van a VIII. fizetési osztályban, hogy még a VII. fizetési osztályban is kevesen vannak, akiknek szolgálati ideje hasonlít az övékéhez. A gyűjteményegyetem létesítésekor annak minden intézményében a VIII. fizetési osztály volt a kezdő állás. Ott mindenki megelőzte ezeket a mi régi embereinket. Nem személyeskedem, csak megemlítem, hogy akit ők vezettek be a könyvtári tudományokba és gyakorlatba, a gyűjteményegyetemhez kerülve összesen 3 évi szolgálattal már a VIII. fizetési osztályba jutott, s mesterei csak 5—6 évvel később 20—24 esztendei szolgálat után juthattak be ugyanabba a fizetési osztályba. Vannak más kirívó esetek is, de én nem akarok rekriminálni semmit, csak kötelességemnek tartom megemlíteni, hogy ez nagyon méltánytalan helyzet. A kolozsvári tisztviselőket ott, ha ott maradnak, ötödévenként évi 400 aranykoronának megfelelő korpótlék illetve: hazajöttek, a korpótléket soha meg nem kapták s a



rangsorban mellettük és előttük olyan, egyébként nagyon érdemes, kartársaik foglalnak helyet, akik fiaik lehetnének. Ha részletezném, még megdöbbentőbb aránytalanságok derülnének ki. A helyzet ugyanilyen azután a nem kolozsvári szegedi egyetemi könyvtári tisztviselőkre nézve is. Van köztük doktori okleveles, aki 15 évi szolgálattal még a rangsorba sem tudott eddig bejutni.

Most már csak azt akarom még megemlíteni — volna panaszunk még sok —, hogy mindezeknek a panaszoknak a veleje a pénzkérdés.

#### IV.

Ezért egy rövid negyedik szakaszban még erre is rátérek. Kolozsvárott, amint erre céloztam, rendes átalányunk évi 25.000 aranykorona volt. Ehhez járult az úgynevezett autonom jövedelem beiratkozási illeték címén. Ezenkívül kiegészítették még különböző rendkívüli javadalmazások is. Úgyhogy évi költségvetése a könyvtárnak Kolozsvárott elérte a 66.130 aranykoronát is, de általában 35—40.000 aranykorona körül mozgott. Tessék átszámítani vásárlóerő szempontjából pengőre! Így aztán igenis, lehetett fenntartani és fejleszteni egy egyetemi könyvtárt.

De vegyünk egy külföldi példát is. Utalok a háborús áldozatokat velünk együtt átszenvedett, katonai felszerelésekre fokozottan óriási összegeket költeni kénytelenülő Németország egyetemi könyvtárainak 1937—38. évi dologi kiadásaira. A rendelkezésemre álló adatok szerint a legkisebb évi dologi javadalomban a würzburgi egyetemi könyvtár részesül, 47.791 márkával. Ezenkívül 15 intézetnek évi javadalma 50 és 100 ezer márka között váltakozik, de úgy, hogy az esetek többségében közelebb áll a 100 ezerhez, mint az 50 ezerhez; 6 testvérintézet évi dotációja pedig a 100 ezer márkát is felülmúlja.\*

#### KIMUTATÁS.

a német egyetemi könyvtárak 1937/38. évi dologi kiadásairól.

(Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken Jahrgang 29. 178—181. ll.)

Egyetemi Könyvtár	Könyvvásárlásra	Könyvköttetésre	Egyéb dologi kiadásra	Összesen
	f o r d í t o t t ö s s z e g			
Berlin .....	78.271	22.183	15.422	115.876
Eonn .....	63.383	18.038	9.645	91.066
Breslau .....	81.177	18.506	14.982	114.665
Erlangen .....	34.867	8.035	9.243	52.145
Freiburg i. B. ....	67.627	19.882	4.200	91.709
Giessen .....	34.000	11.647	5.753	51.400

Egyetemi Könyvtár	Könyvvásárlásra	Könyvköttetésre	Egyéb dologi kiadásra	
			f o r d í t o t t	ö s s z e g
Göttingen .....	94.296	15.168	22.861	132.325
Greifswald .....	44.509	12.643	9.340	66.492
Halle .....	50.598	11.237	10.420	72.255
Hamburg (városi és egyetemi)	72.805	35.624	22.493	130.922
Heidelberg .....	60.792	10.019	6.261	77.072
Jena .....	39.976	9.526	6.194	55.696
Kiel .....	51.856	9.708	19.161	80.725
Köln (egyetemi és városi) ..	78.858	16.898	7.609	103.365
Königsberg .....	55.261	10.634	17.786	83.681
Leipzig .....	90.502	22.343	24.601	137.446
Marburg .....	46.778	15.539	9.630	71.947
München .....	51.232	14.046	16.621	81.899
Münster .....	57.428	14.401	10.965	82.794
Rostock .....	45.150	5.790	1.473	52.413
Tübingen .....	63.916	10.687	11.160	85.763
Würzburg .....	33.092	7.465	7.234	47.791

Ezzel szemben a mi költségvetési előirányzatunk hosszú idő óta minden évben 6000 pengő körüli deficittel szokott kezdődni, amely régebbi adósságok formájában az egyik évről a másikra szokott örökségképen átszállni. Sem ennek végleges törlesztésére, sem a fennálló mindenkori könyvigénylések stb. kielégítésére a rendelkezésünkre álló bevételeink elegendőknek nem bizonyulhattak. Igaz, hogy a mi összjavadalmunk az utolsó két évben szorgalmazásaim eredményeképpen — hála a fölöttek hatóságok megértésének — magasabb volt, mint a közvetlenül az előtti években, nevezetesen 6—7000 pengő rendes állami átalányból, 4000 pengő rendkívüli segélyből és 18.000 pengő körüli autonóm bevételből állott; így is, ha valamennyire átszámítjuk a vásárlóerőt, csak jóakarattal vehető 20.000 márkával egyenlőnek. De ebből is lejön a személyi kiadásokra legalább évi 3500 márkának megfelelő összeg, valamint a mindenkori egyéb dologi kiadásokra szánt tekintélyes összeg s így a szigorúan vett könyvanyaggyarapításra: könyvbeszerzésre és könyvköttetésre aránytalanul kevés marad. S ezen felül nekünk az elsősorban ma is a német szakirodalomra támaszkodó tudományos életünk követelményeinek megfelelően többnyire német könyveket és folyóiratokat kell vásárolnunk, vagyis a német tudományos irodalomnak éppen azt a nagy természetét kell pénzért megszerez-nünk, amelyet a német könyvtárak egy része ingyen kap meg: vagy kötelespéldánykép, vagy cserében, vagy ajándéku. Mászóval ezek a német könyvtárak hatalmas javadalmuknak nagy, legalább kéthar-

madrészét tisztán könyvbeszerzésre fordíthatják, ami a valóságban azt jelenti, hogy könyvvásárlásra egy sem fordít kevesebbet évi 33.000 márkánál, emellett ennek az összegnek tetemes részét nem német, hanem angol, francia és más idegennyelvű művek beszerzésére adják ki. Könyvkötésre is 7—22 ezer márka körül fordítanak évenként, a rostocki egyetemi könyvtár kivételével, amely csak 5790 márkát költött 1937—38-ban erre a célra. Hol maradunk mi ezektől a számunkra elérhetetlen és mesebeli számoktól? Nem akarom én okvetlenül összemérni intézetünket a német egyetemi könyvtárakkal, pedig talán kötelességem volna nem engedni az alacsonyabbrendűségi érzések kísértéseinek s ragaszkodni ahhoz, hogy Nobel-díjat nyert tanáru egyetemünk könyvtárának is ott kell állania azon a színvonalon, amelyen külföldi, elsősorban német kartársai állanak, mert különben a kultúrfőlényben lemaradunk s a Balkán államai megelőznek. Mert kultúrversenyfutásban megállani nem lehet, csak haladni vagy lemaradni. De úgy érzem, be kell azt mindenkinek látnia, hogy a mi egyetemi könyvtárunk javadalmának lényegesen magasabbnak kell lennie annál, amekkora jelenleg.

Máris nagyon visszaéltem a hallgatóság türelmével, de úgy gondolom, mutatis mutandis testvérintézeteinknek is nagy általánosságban ezek a panaszai s az orvosláshoz is körülbelül ugyanazok a kívánságaik, amiket én az alábbiakban összegezek magunkra vonatkozólag: pénzügyi tekintetben az állandó továbbfejlődés biztosítására *általánynak lényeges felemelése*, legalább a kolozsvári méretekre elengedhetetlen. Továbbá *könyvanyagkiegészítés* szempontjából:

1. A Kolozsvárott vesztett egyetemi és múzeumi könyvtári alapvető anyag pótlására szükségünk van ezenkívül egy darabig évi legalább 10.000 pengő rendkívüli könyvbeszerzési javadalomra.

2. Az eddig be nem szerezhetett nélkülözhetetlen modern tudományos irodalom beszerzésére szükségünk van bizonyos ideig évi szintén legalább 10.000 pengő rendkívüli modern könyvbeszerzési javadalomra.

3. Javadalmunk mentesítendő minden személyi és egyéb nem könyvbeszerzésre vonatkozó kiadástól, hogy teljes egészében könyvbeszerzésre fordíthassuk.

Ez átvezet a *helykérdéssel* kapcsolatos kívánságainkra:

1. Elodázhatatlan jelenlegi raktárainknak két könyvtári emeletre való bontása, aminek fokozatos keresztülvitelére minimum évenkénti 10.000 pengő átalakítási segélyt kérünk, addigra is, míg

2. egyedüli reális, racionális megoldásként egy modern és felszerelt új egyetemi könyvtári épületet kapunk.

*Személyzeti igényeink:*

1. Legalább 1 gyakornoki állás, 1 szaknapidíjasi, 2 napidíjasi állás, 1 altiszt és 2 szegődményes engedélyezése a normális munkamenet lebonyolíthatására.

2. 10 ÁDOB-os beosztása intézetünkhöz a csekély létszámú személyzet túlterheltsége miatt előállott munkahátralékok feldolgozására.

3. A szegedi, különösen a kolozsvár-szegedi egyetemi könyvtári tisztviselőket az egyesített státusban ért sérelmek jóvátétele.

## V.

Attérek ezek után néhány kisebb panasz elmondására:

1. *Succrescentia* -hiány. Férfi munkaerőt lehetetlen kapni ezekre a rosszul vagy sehogysem dotált állásokra, amelyekkel a szolgálat kezdődik. A könyvtár a saját költségvetéséből személyi kiadásokra nem fordíthat többet, különben is ez a kezdőszolgálat egyáltalán nem is „kezdő“, mert nincs törvényes folytatása. Nincs meg a lehetősége annak, hogy arra hivatott férfi kezdőalkalmazottat úgy vehessünk fel, hogy számára csak valamelyes valószínűséggel is biztosíthassuk a kinevezéses állásba s ezzel az egyesített rangsorbajutást. Még 15 éve szolgáló, 10 éve miniszterileg kinevezett díjtalan könyvtári gyakornokunkat sem tudjuk a rangsorba bejuttatni. Biztosítani kell tehát a vidéki egyetemi könyvtárak számára legalább egy-egy olyan díjtalan gyakornokságot, amelyből a benne töltött időszerinti sorrendben bejuthassanak a díjas gyakornokságon keresztül a státusba, ami lényegében azt jelenti, hogy ezek a díjtalan gyakornokságok vétessenek hozzá az egyesített státushoz, úgy azonban, hogy az ezekben az állásokba való kinevezésre való felterjesztés az üresedés beálltával egyidejűleg az illető vidéki egyetemi könyvtár igazgatóját illesse meg a szolgálati út betartásával.

2. *Csere* nagyobb kifejesztése érdekében célszerű volna, ha a könyvtárak átalányának egy bizonyos hányadát arra a célra lehetne felhasználni, hogy azon a könyvtári tudományos tisztviselők munkájának gyümölcseiből összeállított kiadványsorozat vagy folyóirat jelenhessék meg. Évenként néhány ívnyi kiadvány nem kerülne aránylag sokba, viszont lehetővé tenné a könyvtár saját cseréjét.

3. *Tudományos munkára és önképzésre* szabályzatunk intézkedései szerint a szegedi egyetemi könyvtári tisztviselő a hivatalos időt nem használhatja fel s ezért ha feldolgozás közben kezébe kerül egy őt személyesen érdeklő szakmunka, még akkor is csak bizonyos lelkiismereti furdalásokkal mer beléje tekinteni, ha az a mű vagy cikk könyvtári tárgyú vagy szaktudományba vágó. Ugyancsak félve igényel elvétele egy-egy szakjába vágó munkát, miután a rendelés a

karok és a tanszékek igényei szerint igazodik. Kívánatos volna ennél fogva, hogy

a) a szolgálati idő bizonyos részében a szaktudományokat vagy a könyvtári tudományokat művelő alkalmazottak számára biztosítsák az *önművelődés joga*. A német könyvtáraknál ez napi két óra, azonban ott a napi szolgálati idő is legalább ugyanennyivel magasabb. A mi szolgálati időnk mellett arányos volna kb. 1 órát engedélyezni a tudományos önképzésre. De sajnos, a nagy személyzetihiányra és az óriási munkarestanciákra való tekintettel ezt a szegedi egyetemi könyvtárban csak az esetben lehetne gyakorlatilag is keresztülvinni, ha a fölöttes hatóságok teljesítenék a munkaenergia szaporítására vonatkozó kéréseinket.

b) A könyvtár javadalmából a karok rendelési keretei mellett *bizonyos hányadot biztosítani kell a könyvtári tisztviselőknek* az egyetemen tanszékekkel nem képviselt szakmai irodalmának beszerzésére is. Az egyetem hallgatói között is lehetnek olyanok, akik időnként éppen ezek iránt a tárgyak iránt érdeklődnek. Tehát kívánatos, hogy a könyvtár tudományos személyzete éppen azokat a tárgyakat képviselje, amelyek tanszékekkel képviselve az egyetemen jelenleg nincsenek. Így az ő igénylésükre beszerzett könyvanyag által a könyvtár állománya teljesebb s az olvasók számára többoldalúlag értékesebb lesz; vagyis ez a könyvbeszerzés nem jelent felesleges kiadást.

4. *Könyvtárosképző tanfolyamok* alkalmával gondoskodást kérünk a vidéki résztvevők megfelelő olcsó, sőt ha lehet ingyenes ellátásáról. A vidéki résztvevők számára aránytalan megterhelést jelent az, hogy csekély fizetéskéjükből Pesten megéljenek, a mi egyetemünk pedig nincs abban az anyagi helyzetben, hogy támogassa felküldött gyakorlóinkat. Az intézetet eléggé megterheli az, hogy a tanfolyamon résztvevő alkalmazottját arra az időre is díjazza saját költségvetése terhére.

Ezzel kapcsolatos másik panaszunk az, hogy szerény véleményem szerint a tanfolyam aránytalanul hosszúra nyúlik. Napi 1—2 órás elméleti képzés kevés. Mi azt szeretnők, hogy gyakorlóink a gyakorlati és elméleti kiképzést a feltétlenül szükséges leggazdaságosabb időn belül megkapják. A rendezőségnek figyelembe kellene vennie a vidék érdekeit s nem szabad akarata ellenére azt a látszatot ébredni engednie, mintha a tanfolyam hosszadalmassága arra is szolgálna, hogy a vidékieket kiszelektálja a fővárosiak előnyére, hármas alapon: a vidéki kezdőjavalmazású könyvtári alkalmazott számára a főváros nagyon drága, a tanfolyam nagyon hosszú, az intézet olyan hosszú időre nem nélkülözheti alkalmazottait.

Legyen szabad befejezésül még csak a következőket érintenem. Mikor 3 évvel ezelőtt szerencsém volt a szegedi egyetemi könyvtár vezetését átvenni, ezeket az itt leírt állapotokat találtam és kaptam örökségül. Bár ezekhez hasonló szomorú és tarthatatlan állapotok, legyőzhetetlen nehézségek és akadályok egy nagy nemzeti és tudományos feladatokra hivatott intézet életében, valamint a nagy bajok megszüntetésére nélkülözhetetlen önzetlen, áldozatkész és lelkiismeretes harcok fogalma egyáltalán nem volt előttem ismeretlen az addigi pályafutásomon, hiszen közel háromévtizedes fővárosi tapasztalataim között bőven szerepeltek az ezekhez hasonló analóg viszonyoknak végigküzde és szenvedése is, mégis — bevallom őszintén — született jóhiszeműséggel az elején meglepődtem és kissé meghökkentem új helyzetemben. De megtorpannom nem volt szabad. Erőt, vigasztalást, reményt egy jobb jövőben, a bajok gyökeres gyógyításában többféle forrásból próbáltam meríteni. Egy dologról sehogyan sem volt szabad megfeledkeznem sem nekem, sem senki másnak, arról: mily hatalmas erkölcsi tőkét képvisel mindenféle magyar szempontból az a megállapítás, hogy a szegedi Ferenc József-Tudományegyetem a régi kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem egyenes folytatója. Ez a megállapítás pedig nem sülyedhet egyszerű frázissá senki szemében és szájában. Ez a közvélemény által elfogadott és szentesített megállapítás kötelezettségekkel is jár, úgy az egész szegedi egyetemmel szemben, mint annak könyvtárával szemben. E kötelezettségeket pedig vállalni és teljesíteni kell, már csak azért is, hogy ne kerülhessünk inferioritásba a megszállott területek hasonló természetű intézményeivel szemben és kibírassuk az ezekkel való összehasonlítás mérlegét. Ennek az erős erkölcsi fegyvernek a ható erejét az intézet nem hagyhatja használatlanul és figyelmen kívül az életbevágó érdekeiért és fennmaradásáért folytatott nagy harcában.

SULICA SZILÁRD.

## KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

**Az 1684-i felszabadító hadjárat angol- és németnyelvű naplójáról.** Ismeretes, hogy Budavárának a töröktől 1686-ban történt visszafoglalása nem volt előzmény nélküli, egyszeri ostrom eredménye. Bécsnek 1683-i felmentése után megindult a töröknek Magyarországról való kiűzése és ez évtől kezdve a keresztyén seregek több-kevesebb sikerű felszabadító hadjáratokat vezettek magyar földön a török ellen. 1683 sikeres haditénye volt a párkányi nyílt győzelem és Esztergom elfoglalása, 1684-é pedig Visegrád birtokba vétele. A Visegrádot elfoglaló sereg azután — mint tudjuk — főleg BADENI LAJOS őrgróf sürgetésére Buda alá ment; innen azonban — bár Érdnél a felmentő török sereget leverte — 109 napos eredménytelen ostrom után elvonult és feloszlott.

E Visegrádot elfoglaló és Budát sikertelenül ostromló sereg hadjáratának 1684. május 20-tól október 31-ig (vagyis a sereg széteséséig) terjedő *hadinaplóját* tartalmazza az az angol-, ill. németnyelvű nyomtatvány, amelyről az alábbiakban néhány szót kívánunk szólni.

Az *angolnyelvű* nyomtatvány, melynek egy példánya a glasgowi egyetemi könyvtárban volt a kezemben,<sup>1</sup> ezt a címet viseli: *A True and exact Relation of the Imperial Expedition in Hungaria in the Year 1684. Wherein is contained an Impartial and Full Account of the Siege and Defence of the City of Buda. As also The most remarkable Actions from day to day of the Elector of Bavaria. With an accurate Delineation of the aforesaid Siege. Collected and brought together with great care by a Chief Military Officer there.* (London: Printed for R. TAYLOR near Stationers-Hall, 1685. 4°. 45p. Egy metszettel, amely Budát ábrázolja észak felől.)

Ennek a nyomtatványnak a leírását megtaláltam a visszafoglalás jubileumára készült bibliográfiában (*Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma. 1683—1718.*) 384. sz. alatt. A leírás jelzi, hogy az adatot BALLAGI ALADÁR: *Buda és Pest a világirodalom-*

<sup>1</sup> A nyomtatvány könyvtári jelzete BG 50—c1; újonnan, egészsbörbe kötötték. Proveninenciáját illetőleg csak annyit sikerült megtudnom, hogy a könyvtár 1925-ben 10 és fél shillingért vette egy bristoli antikváriustól.

ban c. műve kéziratban lévő II. kötetéből vette. BALLAGI szerint pedig a nyomtatvány megtalálható a Széchényi-Könyvtárban. A könyvtár régi szakkatalógusában valóban szerepel is *Hung. H. 2065c. 4°* jelzet és *Relation* címszó alatt; a betűrendes nagy katalógusba azonban már nincs felvéve és sem a jelzett helyen, sem az ú. n. apró Hungaricák között nincsen.

A jubileumi bibliográfia említi előszavában, hogy amely nyomtatvány a készítők kezében nem volt, annál szóról-szóra másolták a leírásnál BALLAGI. E *True and exact Relation*nél is nyilván így volt; nemcsak azért, mert a nyomtatvány a BALLAGI által jelzett helyen nem található, hanem azért is, mert ha kézben lett volna, akkor a bibliográfia készítői nem vették volna be felsorolásukba a nyomtatványt 506. sz. alatt még egyszer. Az 506. sz. alatti bejegyzés APPONYI II. 1203-at írja le. Ez a leírás teljességgel egyezik a 384. sz. alatti nyomtatványéval (ami egyúttal azonos a glasgowi példánnyal is), kivéve azt, hogy itt a cím így kezdődik: *Relation of the Imperial Expedition in Hungaria...*, vagyis amazzal összehasonlítva négy szóval (*A True and exact*) kevesebb van. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az APPONYI-példányban egyrészt a címlap felső része a kötéstől a könyv külső széle felé egyre szélesedően restaurálva van, úgyhogy a *Relation* szót sem látjuk teljesen, másrészt pedig, hogy a könyvkötésnél ezt a példányt igen erősen körülvágták. A szöveg kezdetén azután (p. 1.) mindkettőben egyformán „*A true and exact Relation*“ szavak állanak; a szöveg további részében is azonosságot mutatnak. Vagyis mégha az APPONYI-példányban az *A True and exact* nem a körülvágás vagy restaurálás következtében esett is le, hanem a címlap valóban *Relation*nel kezdődött már eredetileg is — ami valószínűnek nem látszik —, akkor sincsen mással dolgunk, mint egy esetleges címlap-variánssal.

A jubileumi bibliográfia 381. sz. alatt egy németnyelvű nyomtatványt ír le. (APPONYI II. 1174., ill. Fővárosi Könyvt. B. 0941/172.) Az APPONYI-példány után a cím ez: *Warhaftig — und ausführliche Relation dessen was sich zu Anfang und Ende des Käyserlichen Feld-Zuges in Hungarn Dieses 1684. Jahrs bey Dero Haupt-Armee Denkwürdiges zugetragen: Worinnen absonderlich enthalten ein unpartheyisch — und gründlicher Bericht von Belägerung und Defension der Stadt Ofen anzeigend alle sonderbare mehrentheils in eigener Gegenwart dabey observierte Begebnüsse: Sowohl auch was auf Churbayrischer Seiten von Tag zu Tag remarquables passiret. Deme zu mehrer Erläuterung ein accurater Grund-Riss ermeldter Belägerung beygefüget. Mit grosser Mühe und Fleiss zusammengetragen und ausgefertiget von einem vornehmen Kriegs-Bedienten. Im Jahr 1684.* (S. l. et typ. 4°. 32 p. Egy metszettel, amely Budát ábrázolja észak



felől.)<sup>1</sup> A leírás jelzi, hogy a nyomtatvány a hadműveleteknek 1684. május 20-tól október 31-ig terjedő naplója.

Ha e németnyelvű *Warhafftig — und ausführliche Relation*nak és az angolnyelvű *A True and exact Relation*nek a szövegét összehasonlítjuk, azonnal meglátjuk, hogy fordítással van dolgunk. Tekintve a körülményeket, elsősorban a bajor választó dícséretét (amiért tulajdonképen az egész munka készült), nem kétséges, hogy a német volt az eredeti és az angol a fordítás. A fordítás kevés és lényegtelen eltéréssel szóról-szóra való. Álljon itt néhány rövid példa:

p. 2. *Es weiss ein jeder, welchen Gestalt die Stadt Wien den 12. Septembris obgemeldten 1683. Jahrs glücklich entsetzet . . .* p. 1. *Every one knows how and in what manner the City of Vienna was September 12. 1683. happily relieved . . .*

p. 3. *Montags den 12. war Ruhe-Tag; und wurde diesem Nachmittage Krigs-Rath gehalten . . .* p. 4. *Monday the 12th was a day of rest, and in the Afternoon was a Council of War held . . .*

A nyomtatványok utolsó szavai:

*Auf welchem Tag ich dieselbe verlassen.* *On which day I left it.*

A lapszámában való erős eltérés (a német 32, az angol 45 lapnyi szöveget ad) azonnal érthetővé válik, ha megnézve a két nyomtatványt, látjuk, hogy a német szöveg mennyivel sűrűbben és mennyivel kisebb betűtípussal nyomtatott, mint az angol.

Mind a két nyelvű nyomtatványban egy metszet is van: Buda képe észak felől nézve. Ez a metszet az általam látott példányok közül az APPONYI-féle németben hibátlanul megvan, a glasgowiban a hajtogatott metszet jobbfelre leszakadt, az APPONYI-féle angolból pedig teljességgel hiányzik, amint azt APPONYI maga is megjegyzi.

Tartalmát tekintve ez a *Relation* egyike azoknak a röplapoknak, amelyek német, olasz, francia, holland, angol, sőt spanyol és portugál földön is, rendszeren Bécsből származó tudósításokban számoltak be a hadjárat, a budai ostrom és megszállás egyes fejezeteiről, ezzel tájékoztatva a közvéleményt a keresztény seregek felszabadító munkájáról.

A *Relation* meglehetősen száraz hadinapló, amely az 1684. május 20-ára, Vágsellyére hirdetett gyülekezőtől a seregnek az év október

<sup>1</sup> Említi ezt a német nyomtatványt a Magyar Könyvszemle 1900. évf. 187—188. lapjain BLEYER JAKAB, *Magyar vonatkozású német újságok a M. Nemz. Múzeum birtokában* c. cikke során, de csak bibliográfiai leírást ad. BLEYERre hivatkozik a jubileumi bibliográfia is.

31-én történt felozlásáig napról-napra mondja el az eseményeket. Az előadás persze igen vázlatos, egy-egy napnak ritkán szentel 5—6 sor-nál többet. Az utolsó tíz nap története meg éppen néhány szóba van összeszorítva, mert az író lábba esett és a hadinaplót nem tudta az előbbiekhöz hasonlóan rendezesen folytatni; a teljesség kedvéért azonban elmondja, hogy mi előzte meg a sereg felozlását.

Magyarokról és magyar csapatokról többször olvashatunk a naplóban, mint pl. egy ifjú BETHLEN (a szövegben Behlen!) grófról vagy PÁLFIRÓL, vagy arról az 1000 magyar vitézből álló csapatról, amely résztvett a július 19-i esti ostromban, de a szövegben a magyarok szerepe nem domborodik ki különösen. Viszont már a cím is jelezte, hogy a bajor választó napról-napra véghezvitt nevezetes cselekedeteiről lesz különösképen szó.

Tudjuk, hogy különböző fejedelmi személyek seregeik élén személyesen is résztvettek ezekben a hadjáratokban. Ezek mind ünnepe!t hősi nevet akartak maguknak kivívni az európai keresztyén közvélemény előtt. Ezért szálltak személyesen hadba és ezért akart mindegyik fővezér lenni, a tulajdonképeni fővezér, LOTHARINGIAI KÁROLY herceg kárára. Ennek persze egy sereg ellentét lett az eredménye, amelyet a több fázisában egységes hadvezetés nélkül való hadjárat sínylett meg tulajdonképen legjobban.

A hősi színben feltűnni kívánó fejedelmi személyek között a bajor választó, MAX EMMANUEL különösen becsvágyó fiatalember volt és nyilván tévedés nélkül állítható, hogy a szóbanforgó *Relation* célja nemcsak a külföldi közvélemény tájékoztatása volt, hanem egyúttal a bajor választónak a kívánt hősi köntösbe való felöltöztetése is.

HARSÁNYI ANDRÁS.

**Szegedi-Kis István két nyomtatványa Edinburghban.** A négy nagy skóciai egyetemi könyvtárban magyar vonatkozású nyomtatványok után kutatva SZEGEDI-KIS ISTVÁN két munkájának, a *Loci communes*-nek és a *Speculum*-nak egy-egy példányát találtam meg Edinburghban.

Az edinburgh-i egyetemi könyvtárban SZEGEDI *Speculum Romanorum Pontificum*-a 1584-i bázeli (vagyis első) kiadásának egy példánya van. A könyvben bejegyzés csak a címlapon található, de ez az egysornyi szöveg is olvashatatlan; egyedül a *London* név és az 1585-ös évszám vehető ki. Ez mindenesetre értesít arról a jelentős körülményről, hogy az 1584. kinyomott munka egy példánya a megjelenést követő esztendőben már Londonban volt.

Ennél több és igen érdekes bejegyzések olvashatók a könyvtár másik SZEGEDI-féle könyvében, az 1585-i bázeli (tehát első) kiadású

*Theologiae Sincerae Loci Communes de Deo et Homine*-ben. Az igen szép, vízfoltos könyv első figyelemreméltó bejegyzése szerint *Empt. Lond. 28 Junii 1586 pret. 7 sh.*, azaz 1586 június 28-án Londonban vásárolták meg 7 shillingért. Alább ugyane kéztől még két bejegyzés van. Egyik: *3 lib. 10d Scot*; a másik alatta: *Johannis Davidsoni Liber*. A 7 shilling és a 3 font 10 penny között értékkülönbség nincsen, mert az utóbbi megjelölés után ott van a *Scot*, ami annyit jelent, hogy *skót értékben*; az pedig ismeretes, hogy a skót font értéke a font sterlingéhez képest a XVI. században állandóan romlott, míg a XVII. század elejére 12 skót font 1 font sterlinget ért. Az arány 1579. 1 : 8, 1597. pedig 1 : 10 volt. Az, hogy a londoni eladás ténye és a skót fonttal való értékmegjelölés ugyanegy kézzel íratott be a könyvbe (feltételezhetőleg a harmadik azonos kézzel írott bejegyzésben szereplő JOHN DAVIDSON-éval), arra mutat, hogy a könyv a londoni vásár után hamarosan Skóciába került, mégpedig az átszámítási arányt nézve inkább a 80-as, mint a 90-es években; esetleg éppen már 1586., amely esetben JOHN DAVIDSON vásárolta vagy vásároltatta magának a könyvet Londonban és a londoni vételárat írta bele ismételtén a könyvbe skót értékben.

Későbbi kézzel még ez olvasható mint bejegyzés: *Donatus ab Joanne Weir 1618 és Donatus sum Academiae Edinburgenae (!) a Johanne Weir anno 1618*. Ez tehát a nyomtatványnak JOHN WEIR által 1618. az edinburgh-i teológiának történt ajándékozatását örököltette meg.

Ez a két adat is szép bizonyítéka annak, hogy a XVI. századbeli magyar protestáns írók, elsősorban SZEGEDI munkái iránt, mily érdeklődés nyilvánult meg a nyugati protestánsoknál.

HARSÁNYI ANDRÁS.

„Az első magyar kantianus filozófia“ kérdéséhez. A M. KSzemle megelőző számában JOÓ TIBOR ismertette az Országos Széchényi-Könyvtár új szerzeményét, LENGYEL JÓZSEF egykori debreceni professzor 1800—1803. évi filozófiai előadásainak vezérfonalát. Eddig azt tartottuk, mondja, hogy MÁRTON ISTVÁN egykori pápai tanárnak a kriticismus szellemében írt, de teológiai jellegű műveit leszámítva (1796, 1817), „csak 1817-ben szólal meg KÖTELES SÁMUEL etikai művében“ magyar nyelven a kanti filozófia. „A Széchényi-Könyvtár új szerzeménye most sokkal korábbi időpontra tolja ki a magyarnyelvű kantianizmus kezdetét“, írja JOÓ TIBOR. Megállapítását helyesbítenem kell. Először is nem szabad leszámítanunk MÁRTON ISTVÁN teológiai művét az 1796-ban megjelent „Keresztyén theologusi morál“-t, annál kevésbbé, mert a mű I. Toldaléka a 663—769. lapo-

kon „Erkölcsi Szótár“ címen a kanti filozófia alapfogalmait betűrendben behatóan ismerteti: A priori, a posteriori, affectus, akarat . . . általános, antinómia, autonómia . . . stb. Az első magyar kantianus filozófia itt van — bár ez is átdolgozás — 1796-ban! Megemlítem ezenkívül MÁRTON ISTVÁN Kant-szellemű főiskolai előadásait, amelyeknek kézírata hallgatói másolatában szintén előbbre teszi az első magyar kantianus filozófia dátumát JOÓ TIBOR fennebbi dátumánál. „Tiszta mindenes és mindenes alkalmaztatott logika KIESEWETTER szerént“ 1799, „Propedeutikus metafizika három darabba“ 1799. Sajnos, a mű második része, „Az erkölcsök metafizikája, fundamentom-tétele és a praktikus okosság kritikája“ csak címében van meg, a leíró megkezdte a munkát, de másfél sor után abbahagyta. Az „Empirikus lélektudomány“ és „A lélektudománynak rövid extractusa“ szintén kantianus mű, s az előbbi két kézíratral együtt ugyanarra az időre, tehát 1800 előttre vall. (Lásd: MÁNDI MÁRTON ISTVÁN tudományos munkássága, Pápa 1931 című művem 123—124. lapjait.)

(Pápa.)

TRÓCSÁNYI DEZSŐ.

**A szépirodalom üldözése.** A MKSzemle 1938. IV. füzetében egykorú adatok alapján magyarázatát kerestem annak, hogy miért nem volt nálunk szépirodalom 1772-ig. Most két újabb adalékkal egészítem ki és támasztom alá akkori megállapításaimat. Az első adalék, amely egy XVIII. századbeli híres magyarországi festőt is említ és a magyar tudósok külföldi megbecsülése, itthoni mellőzése miatt panaszkodik, a könyvárusoknak is szemrehányást tesz a tudós és szent munkák elhanyagolásáért és a „költeményes románok“ előnyben részesítéseért. A másik adalék már a mult század elejéről való s a régi hangnemben, a „bujaság tüzevel“ hozza kapcsolatba „a vesztegető románokat“. E könyvtörténeti szempontból érdekes két adalék a következő:

„... Sinai Úr Magyar Ország Réformátziójának Históriaját kidolgozván, azt a' maga képével edgyütt, mellyet a' N. Váradhi híres Piktör Ritter nevezetű festett, az anglusoknak engedte ezer és edgynehány száz Hollándiai aranyakból álló ajándék jutalomért. Melly tudós munkának kell ennek lenni, a' jutalmaztatás mutattya. Meglehet itt közönségesen jegyezni, hogy a' Magyar Tudósokat mennyire betsüllik az idegenek, hogy még meg-is jutalmazzák. Hát még ha közöttök élnének, írának és tanítának . . . ? Bizonyság a' mi időnk, melly nagy ajándékokat és jutalmakat nyertenek Hazánkfiái a' külföldiektől, annyira hogy már nem-is tartatik nálunk ritkaságnak, ha

valaki külföldi jutalommal meg-tiszteltetik, minthogy ez minden esztendőben már közönséges dolog. Mi meg-szégyenelhetjük magunkat, ha nem becsüljük Hazánk tudossait. Ha az említett Prof. Úr e' munkáját a' Hazában hirdettette volna-ki, talám annak ki-nyomatatására elegendő költséget és fizetőket sem kapott volna. Ollyan meszsze lévő idegen Nemzet pedig azon kívül nagy jutalmat — is adott. Sajnálva tudjuk és látjuk, hogy Hazánkban már a' könyvárosok sem akarnak a' költeményes Románokon, Német Komédiákon, sőt a' Felsőes Tsászárt-is sértegető könyveken (Pasquillus) kívül, más tudós és szent munkákat árúlni. Mert meg-vallják, hogy amazokban több hasznok vagyon. De valyon azokból lehet e' tanulni a' tudományt, erköltsöt, a' keresztyén Hazafi kötelességet? O tempora! o mores!“ (MMúsa. 1789. apr. 28. 269—270 l.)

A másik adalék így szól:

„a' múlt September' közepénn Snell felől azt a' jelentést tettem, hogy Leopoldi Pesti vásárra annak 2-ik Darabját is leküldöm Titt. Fűskúti Landerer Mihály Typografus Úrhoz... A' munkának már ki nyomtatott első árkusát... meg küldötte. — Mond hatom, olly szép és nagyotska betűkkel nyomtattattya, hogy a' Casseli Biblia betűi majd semmivel sem szebbek ezeknél...“ — írja Kováts Sámuel Prédikátor.

Majd így folytatja:

„A' mindennapi szomorú tapasztalás taníttya, hogy a' bujaság' tüze a' nélkül is lángal ég, ha a' vesztegető Románok olajja rá nem töltetik is — mennyivel szentebb szándék és igyekezet azt óltani, mint gerjeszteni. Ha illyen forma (t. i. vallásos tárgyú) könyvek nagyobb számmal jelennének meg a' Magyar Közönség előtt, szembetűnő lenne annak haszna.“ (MKurir 1806. 6. sz. 87—88. l.)

Tr. Z.

**Kézi nyomda 1789-ben.** Az Ofner und Pester Frag- und Kundschäftsblatt 1789. július 9-i száma egy „általános hasznú angol találmány“-ról, egy angol nyomdáról tesz jelentést. Ez a kicsi, javított angol nyomda, az M. Eisfelder és M. Pek „Künstler und Handelsleute aus Wien“ készítménye. Ennek segítségével mindenki rányomhatja teljes nevét könyveire, papirosra, névjegykártyára, selyemre, csalánvásznonra, vászonra... Ára 4, 5 frt. 44 k, 9 frt-ig. A betűk számától függ, hogy mennyibe kerül. Réztáblába is belenyomható a név ennek segítségével. Kezelése oly egyszerű, hogy két perc alatt bárki megtanulhatja. Lakás Pesten az Arany Bárány mellett, Servitater 567.

Használt-e ez a hirdetés és forgalomba jött-e nálunk a kézi-nyomda, amely egyúttal kezdetleges őse az Adrémá-nak, arra nincs adatunk.

TR. Z.

**Könyvbecslés,** régi könyvek, könyvtárak értékének a megállapítása csak a könyvpiac ingadozó árainak ismerete alapján történhetik, de így is kockázatos vállalkozás. A könyv anyagának: papirosának, borítékának (kötésének) anyagértéke a régi könyv becslésésnél a legritkább esetben számít, — a könyv kora, régisége sem irányadó, pedig a legtöbb laikus, akinek 200—300 éves könyve van, gondosan őrzi, hogy ha megszorul, eladásával segíthessen magán. A könyv ritkasága sem mindig érték, mert lehet az a ritka könyv valami hitvány Cicero- vagy Horatius-kiadás, iskolai tankönyv, amely iránt senki sem érdeklődik, nem tartozik semmiféle gyűjtési körbe. A régi könyv értékét a kereslet, az iránta megnyilvánuló érdeklődés szabja meg. Ha díszesen kiállított, gazdagon illuminált, stílusosan bekötött középkori kódex, vagy Corvina kerül a könyvpiacra, ezek iránt gazdag gyűjtők, állami és magán-könyvtárak részéről nyilvánul meg az érdeklődés, Európában és Amerikában, az érdeklődők egymásra verik az árakat s a könyv százezres, vagy több százezer pengős áron cserélhet gazdát. Ha a piacra kerülő könyv valamely nemzet irodalmának, vagy nyelvének forrásértékű, írott emléke, amely egyetlen vagy kevés példányban maradt fenn, az illető nemzet a legnagyobb pénzáldozatokra is hajlandó, hogy az a régi forrás az ő tulajdonába kerüljön. Az antikvár-piacra kerülő régi könyvtárak anyaga azonban általában nem ilyen könyvekből áll, — hanem egy-egy országon, egy-egy zárt kulturális egységen belül — nagyrészt ugyanazokból a régi nyomtatott könyvekből, nálunk magyar, latin, német, francia, olasz és angol könyvekből, olykor másnyelvűekből is. A könyvbecslőnek e könyveket kell megbecsülnie. Ha a könyvbecslő maga az antikvárius, aki a saját maga számára, eladás, raktár céljából vásárol, a maga vevőkörét, annak szükségletét és anyagi erejét tartva szem előtt, úgy becsüli meg a könyveket, hogy biztos haszonnal tudja továbbadni. Ha nincs vevője, vagy úgy látja, hogy a vele összeköttetésben álló hazai vagy külföldi antikváriusoknál sem tudja „lefedezni magát“, nem veszi át a „régit“, többszázszentendős könyvekből álló könyvtárat. Pedig esetleg ugyanezt a könyvtárat a szakértő jelentékeny összegre becsülte és pedig alapos utánjárás, katalógusok lapozása és belső érték alapján. Viszont az is megtörténhetik, hogy a szakértő, a leglelkiismeretesebb munka, katalógusáruk figyelembevételével lebecsül egy könyvtárat, amelyet az antikvárius mégis jó áron vásárol meg, mert egyes darabjai, vagy az egész anyag iránt vevői körében érdeklődésre számíthat. A régi könyvek millióinak tömegében igen nehéz tájékozódni, bár a könyvtárakról megjelent évi, vagy össze-

foglaló külföldi katalógusok külföldi könyvekre vonatkozólag eddig is hasznos utbaigazítást adtak. A magyar antikvár-piac áráiról azonban eddig összefoglaló áttekintésünk nem volt, de — örömmel jelenthetjük — már készül, sőt sajtó alatt is van és MAKKAJ LÁSZLÓ munkájában az Országos Széchényi-Könyvtár kiadásában rövidesen meg is jelenik, az antikvár-katalógusokban ajánlott és a könyvaukciókon elért árak feltüntetésével. Ez persze nem jelenti azt, hogy könyvbecslés most már e katalógus alapján elvégezhető, mert éppen a katalógusból is kiderül, hogy a piac árai időnként változóak, az egyes könyvek iránti érdeklődés, vagy a közgazdasági helyzet, a könyvvásárlók, tudósok, gyűjtők anyagi helyzetének változása, a könyvek állapota s esetleges bejegyzései szerint. De MAKKAJ könyve tájékozást fog nyújtani arról, hogy az elmúlt évtizedekben miképen értékelték a magyar könyvpiacra a forgalomban volt régi könyveket.

TR. Z.

**Párizsi forma kötés.** A *Magyar Kurir* 1822. évfolyamában olvasom „Jelentés. Hébe. Zsebkönyv 1823-ra, kiadta Igaz Sámuel. Hat részre metszett képpel, Villiers, Huit, Bája, Perger, Schnorr és Höfel János rajzolatjaik után Blaschke, Kovács s Höfel által; kéziratmásolatokkal és muzsikai darabbal; (mellette vagyon az 1823-ra szülő Kalendárium, hasonlóul metszett címképpel Lenhardtól); párizsi forma kötésben, aranyos metszéssel, tokban, velin papirosra nyomtatva 7 f V. Cz. (*M. Kurir* 1822. II., 340.) „Auróra... 1823-ra. Tíz részre metszett képpel, G. M. Petrich és Schärmer rajzolatjaik után, Blaschke, Axmann, Höfel és Loos által;... Párizsi forma kötésben, aranyos metszéssel, tokban, velin papirosra nyomtatva. (*M. Kurir* 1822. II. 404.)

A párizsi forma kötés a *Hébe* és *Auróra* selyemkötése, az első, finom, aranymetszésű, elegáns kötés, amely nagyobb számban került a könyvpiacra.

TR. Z.

**Erdélyi Magyar Hir-vivő.** Der neue Kurier 1790. évi folyamának egyik mellékletében olvasom:

„igyekezzünk ezen folyó 1790-dik Esztendőben Aprilisnak harmadik napján el-kezdve, Juniusnak utolsó napjáig Ujságainkat minden héten egyszer Tsötörtök nap botsátani; Juliusban kezdjük minden héten két izben külden, úgy-mint Hetfőn és Tsötörtökön... ezen Hir-vivőnek árrát oly kevésre szabtuk a' mint tsak lehetett.

A' szebeni Elő fizető Urak mind a' Pénzt az Ujságokért, mind pedig hozzánk teendő Jelentéseiket [Tudósításokat] említett Hochmeister Márton Szebeni Könyv Nyomatónál adják-be.

Szeben, 18-dik Febr. 1790.

Az Erdélyi Magyar Hirvivő  
író Társaság.

A hatoldalas magyarnyelvű előfizetési felhívás: „Tudositás az Erdélyi Magyar Hir-vivőről“ mint „Zehnte besondere Beilage zu Num. 28. des neuen Kuriers aus Ungarn“ jelent meg. (Der neue Kurier 1790. 301. l.)

Kereszty bibliográfiája említi. Hol található és hány száma jelent meg?

TR. Z.

**Ki látta az Ungrische Oekonomische Zeitung-ot ?** „Auf die Ungrische Oekonomische Zeitung, welche der Eigenthümer des Pester und Ofner Kundschaftamtes veranstaltet, gehen die Bestellungen nach Wunsch. Am 15. dies erschien das erste Stück davon und wird zur Probe dem Pester Kurier unentgeltlich den 18. beigelegt. Alle Patrioten Ungarns, und Liebhaber Vaterländischer Landeskultur werden brüderlich aufgefordert, durch ihre Vorsprache diese nützliche Unternehmung zu empfehlen, und dem Herrn Verfasser des Magyar Kurier dankt der Verleger hiermit verbindlichst für seine Güte.“ (O. und P. Frag- und Kundschaftsblatt 1789. Juli 16. 214. l.)

Megjelent-e az Ungrische Oekonomische Zeitung s megvan-e valahol Kereszty nem ismeri.

TR. Z.

**Színházi évkönyvek, zsebkönyvek és almanachok a Nemzet Múzeum Széchényi Könyvtárában.** A magyar színeszt történetével foglalkozóknak sok nehézséggel kell megküzdeniök. Forrásmunka nagyon kevés van és különösen az 1796-tól 1837-ig terjedő időszak sok részben még mindig nagyon is homályos. A régi hírlapok csak szórványosan és nagyon felületesen foglalkoztak a színházak munkájával és teljesen figyelmen kívül hagyták azt, hogy írásaik valamikor történeti dokumentumokként fognak szolgálni. Inkább lehet támaszkodni a színházi év-, zsebkönyvekre és almanachokra, bár ezeknek adatai sem kielégítőek.

E könyvecskék legnagyobb hibája, hogy egyszerűen az előadott darabok címének felsorolására szorítkoznak, a szerzők nevének megemlézése nélkül.

Ezeket a kiskönyvecskéket többnyire a színtársulatok sűgői adták ki és csak a Nemzeti Színház zsebkönyvét adta ki 1868-tól CSEPREGI LAJOS, a színház titkára.

A legrégeb ilyen magyar nyelvű könyvet 1793-ban adták ki a Nemzeti Játzó Társaság Tagjai. A következő évek kiadványai mind egy kaptafára készülnek. Változást hozott a KÖNYVES MÁTÉ által 1834-ben kiadott *Játékszini koszorú*, mely az egész ország magyar színesztetének adatait magában foglalja.

Ugyancsak az egész ország színjátszását foglalja magában a VAHOT IMRE által 1853-ban kiadott *Játékszini Almanach*.

Ezután 1872-ig csak az egyes színtársulatok adatait magában foglaló ily könyvecskék jelennek meg. 1872-ben jelenik meg *A magyar színeszt országos névtára*, LENHARDT E. kiadásában. Ennél még töké-



letesebb a DR. INCZE HENRIK szerkesztésében megjelent *Magyar művészeti almanach*, mely nemcsak a színművészetet, hanem az összes művészetek adatait tartalmazza.

A kutatóknak az évkönyvekre vonatkozó munkáját megkönnyítendő, az alábbi táblázatban felsorolom a Széchényi-könyvtárban fellelhető almanachokat, zseb- és évkönyveket, mégpedig városok szerint és kronológikus sorrendben csoportosítva, helyrajzi számukat is feltüntetve.

A táblázatban feltüntetett évszámok azt az évet tüntetik fel, amelyre vonatkozó adatok az illető könyvben foglaltatnak. Az évszámok után a könyvek helyrajzi száma van feltüntetve.

## I. M a g y a r n y e l v ű e k :

A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám	A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám
Nemzeti Színház	1838-tól	Hung. l.	"	1853	3130ib
	1876-ig	3130	"	1855	3130ka
Pest	1793	3165a	"	1856	3130m
"	1794	3035	"	"	3130o
"	1795	3030	"	1858	3130r
"	1809	3055	"	1899	3131o
"	1810	3054	"	1862	3130v
"	1811	3056	"	"	3130v
"	1812	3066	"	1866	3166i
"	1813	3070	"	1867	3010b
"	1814	3070	"	1868	3132j
"	1819	3170	"	1869	3132xy
"	1827	3056a	"	1870	3152ab
"	1828	3130	"	1875	3132r
"	1831	3095	Baja	1831	3170b
"	1832	3070b	Balatonfüred	1825	3170n
"	1861	3131	"	1831	3170b
Buda	1819	3170	"	1833	3099
"	1827	3056a	"	1833	3156ax
"	1832	3070b	"	1858	3154b
"	1833	3115	"	1863	3322
"	1834	3170d	Bécs	1856	3130o
"	1835	3116	Beregszász	1830	3150
"	1861	3131r	Debrecen	1830	3150
"	1862	3131r	"	1832	3165b
"	1867	3164x	"	1857/8	3170f
"	1868	3166b	"	1864	3131y
"	1869	3166c	"	1870	3130zd
Alap	1837	3169h	"	1878	3156s
Arad	1833	3169i	"	1879/80	3156x

A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám	A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám
Eger	?	3167	Kolozsvár	1827	3056a
"	1857/8	3130i	"	1828/29	3054a
"	1858	3154b	"	1830	3150
Eperjes	1830	3150	"	1833	3169k
Esztergom	1861	3164x	"	1840	3169a
"	1841	3009	"	1843/4	3167i
Gyöngyös	1868	3132h	"	1846/7	3156c
Győr	1831	3170b	"	1854	3130jd
"	1833	3099	"	1856	3156
"	1833	3156ax	"	1859/60	3130sp
"	1844/5	3130g	"	1860	3167d
"	1848	3130hs	"	1863	3167c
"	1856	3130e	"	1864	3167a
"	1868	3167f	"	1865	3166k
"	1869	3141f	"	1867	3166h
"	1870	3131g	"	1869	3132
"	1871	3131i	"	1870	3132
Gyula	1858	3130h	Komárom	?	3165f
"	1863	3131v	"	1821	3170
Halas	1831	3170b	"	1833	3099
"	1833	3169i	"	1836	3170g
Hódmezővásárhely	1833	3169i	"	1858	3170f
Hódmezővásárhely	1871	3010a	"	1859	3130s
Kaposvár	1833	3099	"	1865	3132a
"	1837	3169h	"	1871	3132m
Kassa	1829/30	3150	"	1872	3131h
"	1833	3169k	Kőszeg	1841	3009
"	1837	3169g	Lugos	1852	3131k
"	1837/8	3169f	Mágoacs	1837	3169h
"	1858	3154b	Máramarossziget	1830	3150
"	1863	3131c	"	1866	3132b
"	1866	3132d	Marosvásárhely	1846/7	3167h
"	1866	3132c	Miskolc	1833	3169i
"	1867	3132i	"	1831/2	3165b
"	1869/70	3132z	"	1854	3160
"	1871	3132y	"	1857/8	3154a
Kecskemét	1832	3170b	"	1858/9	3154b
"	1833	3169i	"	1859	3131n
"	1833	3156ax	"	1860/61	3131s
"	1858	3170f	"	1864/5	3131d
Keszthely	1831	3170b	"	1866	3166j
"	1833	3099	"	1871	3166a
"	1841	3009	"	1880	3130cf
Kisczell	1831	3170b	"	?	3131j

A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám	A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám
Nagyvárad	1833	3169k	"	1861	3130x
"	1856	3130 o	"	1866	3154 c
"	1875	3132n	"	1867	3132g
Paks	1837	3169h	"	1871	3132k
Pécs	1821	3170	Székesfehérvár	1818	3170
"	1823	3170	"	1819	3170
"	1839	3169 c	"	1821	3170
"	1847	3163	"	1822	3170
Pelsőcz	1832	3165b	"	1823	3170
Pozsony	1825	3170n	"	1825	3170n
"	1833	3099	"	1827	3056a
"	1843	3130a	"	1831	3170b
"	1847/8	3156m	"	1833	3099
"	1856	3130 o	"	1834	3156ax
"	1860	3131p	"	1837	3169h
Rozsnyó	1832	3165b	"	1841	3167k
"	1840	3169d	"	1875/6	3132v
Sárospatak	1832	3165b	"	1876/7	3132 o
"	1868/9	3132u	"	1877	3132 t
"	1871	3132x	Szekszárd	1837	3169h
Sátoraljaújhely	1866	3132 f	"	1866	3132 e
Sopron	1820	3165 c	Szigetvár	1837	3169h
"	1841	3009	Szombathely	1833	3099
"	1863	3132x	"	1841	3009
"	1878	3132 s	Ungvár	1830	3150
"	?	3165	Veszprém	1823	3170
Sümeg	1831	3170b	"	1825	3170n
"	1841	3009	"	1831	3170b
Szabadka	1827	3056a	"	1833	3099
"	1868	3131	"	1837	3169h
"	1872	3166 f	"	1859	3131m
"	1871	3166g	Zalaegerszeg	1831	3170b
Szatmár	1858	3130p	"	1833	3099
"	1861	3131a	"	1857	3130n
"	1862	3131b	Zombor	1825	3170n
"	1871	3132l	Magyarország egész		
"	1877	3132 r	területére	1853	3128
Seben	1844	3156k	Magyarország egész		
Szeged	1827	3056a	területére	1872/76	3154
"	1833	3166	Magyarország egész		
"	1833	3169	területére	1901/7	3133g
"	1838	3111	Magyarország egész		
"	1855	3130 ls	területére	1909/13	3133g
"	1860	3130y			

A város neve	Evszám	Hely- rajzi szám	A város neve	Evszám	Hely- rajzi szám
Magyarország egész területére	1920	31338	Magyarország egész területére	1922	31338

## II. N é m e t n y e l v ű e k :

Pest	1783		"	1826/7	
" és Buda	1789		Buda	1825/6	
" " "	1790		"	1826/7	
" " "	1791		Pest	1827/8	
" " "	1792		"	1828/9	
" " "	1793		"	1829/30	
" " "	1794		"	1830/1	
" " "	1795		"	1826	
" " "	1796		"	1815/8	
" " "	1797		"	1831/2	
" " "	1798		"	1832/3	
" " "	1799		"	1833/4	
" " "	1800		"	1834/5	} 3020
" " "	1801		"	1835/6	
" " "	1802		"	1836/7	
" " "	1803		"	1838/9	
" " "	1804		"	1839/40	
" " "	1805		"	1840/1	
" " "	1806		"	1841/2	
" " "	1807	} 3020	"	1842/3	
" " "	1808		"	1843/4	
" " "	1809		"	1844/5	
" " "	1809/10		"	1845/6	
" " "	1810/11		" és Buda	1846/7	
" " "	1811/12		" " "	1848/9	
" " "	1812/13		" " "	1852	3129
" " "	1813/4		" " "	1855	3162 f
" " "	1814/5		" " "	1856	3162 c
" " "	1815/6		Erdődischer		
" " "	1816/7		Theateralmanach	1785/6	3164n
" " "	1818		Arad	1845/6	3162ax
" " "	1818/9		"	1846	3162 bc
" " "	1819/20		Eperjes	1844	3162ab
" " "	1820/21		"	1845/6	3162ab
" " "	1821/2		Lugos	1836/7	3008 c
" " "	1822/3		"	1839	3162a
Buda	1823/4		"	1840	3156n
Pest	1824/5		"	1846	3008d
"	1826		"	1846	3162d

A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám	A város neve	Évszám	Hely- rajzi szám
Pozsony	1843/4	3164	Temesvár	1836	3162
Sopron	1832	3162 ac	„	1841	3162b
„	1833	3162 ac	„	1844	3162c

JÓNÁS ALFRÉD.

## ISMERTETÉSEK.

A győri közkönyvtár negyven éve. BAY FERENC DR., *A Győri Városi Közkönyvtár Évkönyve* I. 1898—1938. Szerkesztette: —. A Könyvtár kiadása. Győr, Baross-ny. 1939. 58 l. + tj. + sztl. 8°.

Széles, áttekinthető képet fest a könyvtár s ezzel kapcsolatosan a győri könyvkultúra multjáról és jelenéről. A könyvtár történetét a főbb mérföldkövek említésével LENGYEL ALFRÉD mondja el. Ismeretes, hogy a mai közkönyvtár alapját kitevő régi városi könyvtár — létrejöttét voltaképpen a helyi városi levéltár rendezésének köszönheti. A rendezés során a könyveket elkülönítették a levelektől s az így nyert kontingenst formálták önálló gyűjteménnyé. E gyűjtemény „intézményes“ gyarapodását biztosította 1901-ben a „Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége“, amidőn a győri kir. ügyészséghez beérkező kötelezpéldányokat a könyvtárba utalta. A könyvtár a békés fejlődés útjára lépett s a fejlődés nyugodt menetébe időnként nagyértékű magánkönyvtárak vétele vitt ugrásszerű lendületet. A fejlődést később a könyvtár és felettes fórumai időnként csak jelentékeny áldozatok árán biztosíthatták.

A férőhely kérdése már ennél az intézménynél is nyugtalanít és megoldásra vár. BAY FERENC, a könyvtár jelenlegi vezetője, a könyvtár új, önálló elhelyezésére gondol. (Elgondolását tavaly propaganda-füzet keretében is kifejtette). A Könyvtárnak ez az egyik célkitűzése. A másik — BAY szerint: — „a győri könyvtárkultúra megteremtése“. Az eddigi eredmények sorából, melyekre BAY e ponton hivatkozik, kiemeljük egy központi katalógusnak a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőjének kezdeményezésére megindított előkészítési munkálatait. E munkálatok tizennégy győri könyvtár anyagának egy a Városi Közkönyvtárba őrzendő cédulakatalóguson való nyilvántartását célozzák. A Közkönyvtár harmadik célkitűzése, BAY szerint, tisztviselői státuszának rendezése. E ponton BAY tervezetet is ismertet.

A Könyvtár napi életébe érdekes betekintést nyújt az 1938. évről közölt statisztikája. Irodalomtörténeti szempontból is igen értékes a legolvasottabb szerzőket és műveket bemutató oszlopok.

A Könyvtár multba néző arcát vetíti elének az a két fejezet, mely a helyi STREIBIG-nyomda kiadványaival s ezeknek az irodalom tör-

ténetében elfoglalt helyével foglalkozik. Több, mint két évszázada már, hogy Győrött gyökeret vert a Sopronból beköltözött STREIBIG JÓZSEF ANTAL nyomdája, — s ezzel egyben egy helyi könyvkultúra kialakulásának a lehetősége is. Igaz ugyan, hogy a kezdeményezés szellemi téren nem vonása e nyomda kiadópolitikájának, — sokkal inkább jellemzi (főleg XVIII. századi) irodalmi értékek újra való kiadása — szerepe azonban mégis nagyon jelentős. És volt egy pillanata — RÉVAI MIKLÓS, RÁTH MÁTYÁS, PÉTZELI JÓZSEF, PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM győri évei —, mellyel az irodalmi idők síkján prominenssé emelkedett és Győr városát szellemi gócponttá tette. Könyvtáros számára különösen emlékezetes évszám 1803. Ekkor hagyta el a nyomda sajtóját az első magyar bibliográfia, SÁNDOR ISTVÁN műve: „Magyar könyvesház, avagy a' magyar könyveknek kinyomtatások ideje szeréat való rövid említésök.“ Az 1850-ig fennállott STREIBIG-nyomda által kiadott művekből eddig 178 darab van együtt, gerinces díszje ez a Könyvtár „győri gyűjteményé“-nek. A nyomda történetének keretében LENGYEL ALFRÉD valamennyiről pontos címléírást közöl. A nyomda működését, kiadványait irodalomtörténeti szempontból JENEI FERENC méltatja.

Évkönyvét a Győri Városi Közkönyvtár néhai nagynevű igazgatója és voltaképeni életrehívója: SEFCSIK FERENC emlékének szentelte.

SUPKA ERVIN.

**Szarvasi Margit:** *Magánkönyvtáraink a XVIII. században.* (Az Országos Széchényi-Könyvtár kiadványai. VII.) Budapest, kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára. (1939.) 8°. 131+1 sztl. 1.

Az utóbbi évtizedek szépszámú és jelentős könyvtártudományal foglalkozó tanulmánya, könyvtártörténeti értekezése, elméleti bibliológiai munkái sorát méltóképen egészíti ki ez a nagy áttekintésű, hatalmas keresztmetszetet adó könyvtártörténeti mű, mely előttünk fekszik. A gazdag korszakot, melynek művelődéstörténeti arculatát rengeteg forrásmunka megemésztése és beledolgozása árán meglehetősen eleveésséggel az olvasó elé vetíti (hála nagykészültségű bizonyító eljárásának) e könyv alapján akár a *magyar könyvtár-korszaknak* is lehetne nevezni. A magyar művelődési láz jelszava e korban — *musis patriis* — nemcsak a marosvásárhelyi TELEKI-TÉKA s a többi főúri könyvtár oromfalán lángol, de ott ég a második vonalban szerényen meghúzódó, érdemben azonban épp olyan elsőrendű tudós-könyvtáros arcán: KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY-én, BOD PETER-én, vagy KOLLER JÓZSEF-én. Szinte szimbolumként, képszerűen látjuk e kor felett lebegni SZÉCHÉNYI FERENC gróf alakját, aki KÓNYI ISTVÁN strázsamesterrel

levelez könyvtárgyarapító buzgalmában, szintúgy ÁRVA BETHLEN KATAÉET, BOD PÉTER sugalmazó, tudós profiljával a háttérben...

A török világ sötétsége után nagy művelődési áhitat szállja meg a társadalom felső rétegeit; de ez a törekvés sokáig gátolt és kielégítetlen marad. Nemzeti királyi udvar, ahonnan tudás és műveltség s egy magasabb nemzeti életforma sugárküllői áradhatnának az országra: nincsen. Idegen királyaink „provinciának tekintették a török alól felszabadult földet, ahol pedig csak közvetlen megértő fejedelmi gondoskodás tehetne volna jóvá a középkor-végi és újkor-eleji fejlett kultúra másfél százados pusztulását, sőt megsemmisülését.”

A megújulásra kész magyar társadalom életösztönének különös bravurját mutatja a könyvtáralapítás-történet áttekintése. A látszólag Bécsre utalt magyarság, a Bécsset járó főpapok és főurak ugyanis művelődési ellensúlyként Rómából (három főpapunk is tartózkodott hosszabb időn át a San Apollinare könyvtárban), vagy a másik latin hazából, Franciaországból hozzák haza eleinte a vallásos barokk, később a „Lumière” szellemi javait. A felvilágosodás korából olyan franciás könyvkultúrát penderítenek ide, hogy, amint mondják, a francia XVIII. század kutatója akár Magyarországon is befejezheti munkáját, nem kell könyvekért Frankhonba mennie.

A dunántúli szemnekvaló barokk díszkönyvtáraktól a szerény erdélyi tudós-polcokig izgalmas és gyönyörködtető utat jár meg a magyar könyvkultúra. A latin, vagy német egyházi barokktól a felvilágosult franciáságon át a világi magyarságig halad ez az út. A század elején még a túldíszített, pompázatoságukban is merev s hozzáférhetetlen főpapi könyvtárakba csak elvétve vetődött be egy-egy magyar könyv vagy kézirat (Batthyány könyvtára kivétel: a magyar érzelmű főpap sokat áldozott régi magyar munkák megszerzésére is); a század végefelé már azonban kizárólag magyar könyveket gyűjtő könyvtárakban bővelkedünk: a sok méltatlanságot szenvedett, egy időben éppenséggel ponyvának minősített magyar irodalom végre méltó helyére kerül. A felvilágosodás nyomán járó áramlatok következményeképpen némely nagyobb könyvgyűjtemény a XVIII. század végén megfelelő korlátozással a tudományos kutatásnak (a „közönségnek” is) megközelíthető. Az egyén „Leswuth”-jából tehát szép lassan az öntudatra ébredő nemzeti tudomány tápláló anyaga alakult ki, s az alapítók messzi évtizedekre, sőt évszázadokra, előre megszabták könyvtáraik fejlődésének nemzeti kultúrát sugárzó útját.

A pontos és világos művelődéstörténeti áttekintésen kívül nagy munkát végzett SZARVASI MARGIT könyvértékeink könyvtárankénti felsorolásával, miáltal könyve nélkülözhetetlen *kalauz* lett, minden olvasóját nemzeti büszkeséggel eltöltő művelődéstörténeti útmutató.



Annál nagyobb szomorúság fogja el azonban az embert, amikor például ÁRVA BETHLEN KATA könyveinek sorsáról olvas (1849-ben a román pusztítás áldozatául esett, őrzőjével, a nagyenyedi kollégium könyvtárával egyetemben), vagy a nagyapponyi APPONYI könyvtárról, melyet — akárcsak a gróf REVICZKY KÁROLY-ét — külföldön elárvereztek. Könyvtárainkat is ugyanaz a fátum üldözi, amely ide-oda hányja-veti a könyveket. Ugyanazzal a szomorúsággal (némi reménység mostanában kezd derengeni!) gondolunk a békeszerződés által ellenséges országokhoz csatolt magyar terület könyvtáaira, melyeknek majd mindegyike mérhetetlen értékű könyvkleodiumokat őriz: a marosvásárhelyi TELEKI-Tékára, a gyulafehérvári Batthyányeumra a pozsonyi, aradi könyvtárakra s a nagyszebeni BRUCKENTHAL-múzeum könyvtárára.

Mint e mű külön könyvtártörténeti értékéről, meg kell emlékeznünk még a györgyfalvi CSÉPÁN ISTVÁN-nak szentelt néhány oldalról, melyeket Szerző a rendelkezésre jutott adatok közlésének egyéni és önálló hangjával emel ki az inkább forrásmunkákból merített, sok utalással és citátummal közölt — tárgyi szempontból természetesen nem kevésbé nagy horderejű — más gyűjtőkre vonatkozó fejezetekből. Ennek a résznek szerves kiegészítője györgyfalvi CSÉPÁN ISTVÁN háromszázharminchárom könyvének, néhány képeinek és térképeinek függelékben közölt lajstroma.

Vétek, hogy a gazdag anyagú, nagy tárgyismeretre és tárgyszeretetre valló, hézagpótló jelentőségű munkában elég sok bizonytalan felépítésű „barokk“ mondat és nem egy henye jelzőhasználat fordul elő.

JÉKELY ZOTTÁN.

## LEVÉLSZEKRÉNY.

A Hírlaptár a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának helyiségéből át fog költözni a Hírlaptár számára megvásárolt palotába, amely a Magyar Nemzeti Múzeum központi épületének szomszédságában, az Esterházy-utca és Sándor-utca sarkán van. Ez a palota, melyet az állam herceg Festetics Györgytől, a helikoni ünnepek rendezőjének, a keszthelyi Georgicon megalapítójának, gróf Festetics Györgynek a dédunokájától vásárolt meg, nem most először kerül kapcsolatba a Magyar Nemzeti Múzeummal: hatalmas istállója már szolgált kisegítő raktárul 1919-ben, amikor a Károlyi-kormány intézkedésére éppen a Hírlaptár anyagának egy része nyert benne elhelyezést. Bár e palota közelségével, méreteivel és olvasóteremül igen alkalmas, világos és tágas dísztermével Hírlaptár céljaira a legalkalmasabb, kellő átalakítások nélkül nem foglalható el teljesen. A tervek szerint, melyek még csak nagy vonalakban vannak készen, az istálló helyére kerül a hatemeletes vasállványokkal berendezett raktár, az olvasóteremmé átalakítandó díszterem körüli helyiségekben nyerne elhelyezést a kézikönyvtár, valamint a legsűrűbben használt hírlap- és folyóiratanyag. Egyelőre a Hírlaptár csak azt az anyagát szállította át, amely — férőhely hiánya miatt — feldolgozatlanul hevert az eddigi Hírlaptár terein és utcáiban, valamint oly külföldi és hazai újságokat, amelyeket kutatóink csak a legkritikább esetben szoktak keresni. Ez utóbbiak azonban oly módon nyerne elhelyezést a volt Festetics-palota termeiben, hogy szükség esetén a kutatók a Széchényi Könyvtár központi olvasótermében egyik napról a másikra megkaphatják.

A volt Festetics-palotába átköltözött a Zeneműtár, az Aprónyomtatványok tára (plakátok, gyászjelentések) és a Térképtár. Ezek ideiglenesen foglalták el a palota egyes termeit, olyképen, hogy kutatóikat ott, a raktárhelyiségek mellett levő kutatószobában kiszolgálhatják.

*Gróf Teleki Pál és Dr. Hóman Bálint* volt és jelenlegi kultuszminiszternek hálával adózik fenti nagyjelentőségű intézkedéseért az egész magyar tudományos világ.

**Őskutatás a könyvtárakban.** A zsidótörvény és az ezzel kapcsolatban szükségessé vált lezármazási igazolások jelentékenyen megszaportították a könyvtárak látogatóinak a számát. Eddig is voltak őskutatások könyvtárakban is, főképen nemesség igazolása céljából, a mai kutatók azonban közeli ősöknek, szülőöknek, nagyszülőöknek, dédszülőöknek (vagy sajátmaguknak) iskolai, katonai, háborús szereplését, erre vonatkozó adatait, vagy az 1848/49-i szabadságharcban való részvételét akarják igazolni. Ezért ma egyre gyakrabban keresett könyvek a Rendeleti Közlöny, Verordnungsblatt és a Streffleur, az 1848/49-es hírlapok — részben az iskolai értesítők és a gyászjelentések. Megszaporodott a könyvtárak munkája, elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának munkája, a könyvekből, hírlapokból, rendeleti közlönyökből kiírt cikkek másolásával, fotokópizálásával és ezek hitelesítésével is. Íme, a könyvtár és a mindennapi élet kapcsolata.

**A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete** f. év június 8—10-én tartotta második országos kongresszusát. A könyvtárosi és levéltárosi szakosztályok ülésain, valamint a megnyitó együttes ülésen és a közgyűlésen számos értékes előadás, hozzászólás és a panasznapon több figyelmet érdemlő felszólalás hangzott el. A könyvtárakat érdeklő előadásokat és felszólalásokat a Magyar Könyvszemle következő számaiban fogjuk közzétenni.

**Andrád Sámuel Magyar Stentorát ki ismeri?** Irodalomtörténeteink, lexikonaink nem tudnak róla. — Néhai Edvi Illés Aladárnak tíz évvel ezelőtt piacra került nagyszerű könyvtárában ötven kötet régi kézirat-kolligátum is volt, melyek közül több kötet, omniarium-szerűen, emlékezetre méltó újságközleményeket, verseket, könyvek egyes fejezeteit tartalmazta másolatban, több kötetben pedig a XVIII. század végéről, a XIX. elejéről való eredeti írások és levelek vannak egybekötve. Edvi Illés Aladár könyvtára és kézirat-kötetei Krucsay József antikvárius útján szétszóródtak s néhány „Polyhistorikus jegyzetek” című kötetét e sorok írója vette meg. Egyik kötetének, (mely már a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának a tulajdona), 255-ik lapján Andrád Sámuelnek, a XVIII. századi magyar humoristának és anekdota-gyűjtőnek egy levele kezdődik, amelyben a nagy szegénységben élő író egy kormányzósági fogalmazóhoz fordul támogatásért: „Mlgos Concipista Úr! Felséges Kir. Gubernium mellett levő Székely Hazafi Urak közül ide lévén bővebb 's bátorságosabb esméretségem, bátor-kodám a' M. Ur kezébe küldeni Francias nevű könyvemből az ide zárt Armata Siculiát. Hogy abból lehessen látni, hogy én fatalis szerentsétlen állapotomban is igyekszem a Nmes Hazának szorgalmatos fíja lenni, Bétsben velem hosszason közlött, mások felett való kegyességéért. Ebben a munkámban, (Franciásban), nem emlékeztem a M. Urról [!]; mert még eddig nem láttam rá alkalmatosságot; de van 8 ezeres M. Stentoromban, a Vesuviusnál emlékezet.” Amint a levél következő soraiból és idézeteiből kiderül, a Francias [azaz Ferenc királyunkról írt epos] latinnyelvű, a „8 ezeres” Magyar Stentor magyar, s összesen huszonötezer „versei” vannak Andrádnak, amelyekkel — mint levelében írja — szinte „bé érem a' 30 ezeres Homért, a 14

ezeres Márót pedig el hagytam“. A levél Sepsi-Szentgyörgyön kelt, 1802 június 20-án. Hol található a „8 ezeres Magyar Stentor“, melyről irodalmi lexikonaink, sem Jakab Eleknek Andrásról írott tanulmányai nem tudnak. A Magyar Stentorban efféle versek vannak:

„Nagy malom apró malom mind egy színű lisztet őrlnek;  
A' sem jár hajport, de bíz e sem fekete kormot;  
Mindenik a' víz után tsak korpás lisztet okádgat.“

vagy:

„Végezetre tsak el mulunk  
Valakik születettünk  
S kik most élünk, mind el hullunk,  
Mihelyt dördül felettünk.“

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**A Magyar Könyvszemle Szerkesztő-Bizottsága** ezúton is felhívja a Magyar Könyvszemle fenntartásához bizonyos ívszámok költségeivel hozzájáruló könyvtárakat és az előfizetőket, hogy esetleges hátralékukat és az erre az évre esedékes hozzájárulási összegeket, előfizetési díjakat a Magyar Könyvszemle pénztáránál, az Egyetemi Nyomdánál szíveskedjenek befizetni, mert a júniusi könyvtáros-kongresszuson elhangzott értékes előadásokat, valamint az újabb könyvészeti kutatások eredményeit tartalmazó értekezéseket és kisebb cikkeket csak abban az esetben tudja megjelentetni, ha a költségvetésben előirányzott összeg rendelkezésére áll.

## FOLYÓIRATSZEMLE 1938.

(Rövidítések: *AB*: Archives et Bibliothèques, Paris, III. évf. — *ABI*: Accademie e Biblioteche d'Italia, Roma, XII. évf. — *ABM*: Archives, Bibliothèques et Musées du Belgique, Bruxelles, XV. évf. — *B*: La Bibliofilia, Firenze, XL. évf. — *BB*: Bulletin du Bibliophile, Paris, XVII. évf. — *BCh*: Bibliothèque de l'École des Chartes, Paris, XCIX. évf. — *BNY*: Bulletin of the New York Public Library, XLII. évf. — *Bü*: Die Bücherei, Berlin, V. évf. — *CI*: Coopération Intellectuelle, Paris, 85—96. sz. (1938.) — *IDC*: Institut International de Documentation (Fédération Internationale de Documentation): Communicationes, La Haye, V. évf. — *LAR*: The Library Association Record, London, XL. évf. — *LJ*: The Library Journal, New York, LXIII. évf. — *LQu*: The Library Quarterly, Chicago, VIII. évf. — *MF*: Maso Finiguerra, Roma—Vatikán, III. évf. 1—2. sz. — *Pb*: Philobiblon, Brünn, X. évf. — *ZBW*: Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LV. évf.

A beszámolóban a rövidítést követő szám az idézett cikk kezdő lap-számát jelzi.)

### 1. Milyen irányban haladnak a könyvtárak?

H. A. KRÜSS (Comment on domine le savoir: *AB* 7.) kifejti, hogy a tudományos irodalom és a folyóiratok mindinkább növekvő és specializálódó tömege folytán már nem hogy a könyvtárak katalogusai, de még az áttekinthetetlenül megszaporodott bibliográfiák sem nyújtanak kielégítő módot az emberi tudás felett való uralomra. Szükség van a specialisták által folytatott dokumentációra és az ebben való együttműködésre. De a dokumentáció technikai megszervezése ehhez távolról sem elegendő; az emberi megismerés terén feltétlenül a szellem irányításától függő munkára van szükség elsősorban.

M. GODET szerint (Développement des bibliothèques et crise du livre: *AB* 69.) a könyvtárak anyagának mindinkább szaporodó tömege, amely már katalogusok, ujságok filmezésének problémáit is felvetette, sokakban azt a gondolatot keltheti, hogy a könyv krízise küszöbön áll. Ez azonban tévedés. A fénykép, a mozifilm, az autó elvon ugyan egyeseket az olvasástól, viszont másoknak éppen lehetővé teszi a művelődést. A statisztikák szerint a könyvkiadás is, a könyvtárak forgalma is növekvőben van; az emberek ma is olvasnak, sőt szükségképpen többet olvasnak, mint azelőtt, mert hiszen pl. a szakirodalom is mindig nagyobb méreteket ölt, úgy, hogy áttekintéséhez igen gyakran dokumentációra van szükség. A technika tehát nem veszélyezteti a könyvtár jövőjét, sőt maga is bevonul oda, de nem a könyv ellensége gyanánt, hanem éppen annak szolgálatában.

W. C. BERWICK SAYERS (In the spirit of their profession: *LAR* 291.) az angol könyvtáros-kongresszuson mondott elnöki megnyitóbeszédében, a régi és az új idők könyvtárainak szerepét hasonlítja össze. Régente az emberek nagy része lenézte, nem használta a nyilvános könyvtárakat, inkább saját könyveit olvasta. A harmincas évek felé ugyan a nyilvános könyvtáraknak ez a lenézetsége megszűnt, de ugyanekkor vált erősen népszerűvé a mozi, a rádió és az autó és mindezek elvonták az olvasót a könyvtártól;

a mai szűk, modern lakásokban magánkönyvtárt sem igen tart senki. Azonban a modern kor vívmányainak a lényege is könyvekben van lefektetve. A régi klasszikusok ma is tovább élnek és az új könyvek is mindig régiekből merítenek. A könyvtár életének folytonossága tehát ma is fennáll, azonban a könyvtárnak is haladnia kell a korrallal. A mai, modern ember a könyvtártól is modernséget vár. Az épületnek és berendezésének vonzónak, barátságosnak kell lennie. Ezt még nem minden könyvtár érte el, de határozottan ebben az irányban haladunk. Ma sem minden ember látogatja a könyvtárt, de ez lehetetlen is volna. Így is mindig többen jönnek a széles néprétegekből információkért és a rendszeres olvasók száma is folyton emelkedik. A könyvtári szolgálat mindinkább specializálódik. A jövőben tökéletes technikával kell feldolgoznunk és hasznosítanunk anyagunkat és olyan fokra kell fejlesztelnünk a könyvtárak közötti együttműködést is, hogy bárkit, bárhol tökéletesen kiszolgálhassunk. Ez fogja biztosítani annak a lehetőségét, hogy az emberi szellem fejlődésével ne csak lépést tartunk, hanem annak irányításából is tevékenyen kivegyűk a részünket.

H. E. HAINES (Technics or humanization in librarianship? LJ 619.) a mai idők fokozódó technicizálódása ellen foglal állást: a könyvtárosnak nem a „közönség összességét“ kell kiszolgálnia „bizonyos könyvtípusokkal“, hanem egyes embereket egyes könyvekkel. Ezeket a könyveket tehát ismernie és szeretnie kell, hogy hivatását jól betölthesse és nem elég, ha a könyveknek csak a címeit ismeri, sokszor azokat is csak bibliografiákból.

M. J. FERGUSON (The library crosses the bridge: LJ 523.) az amerikai könyvtárosegyesület kongresszusán elhangzott elnöki megnyitójában a könyvtár nevelő feladatát emeli ki. Ennek a feladatnak a könyvtár csak az önmaga népszerűsítése révén tud megfelelni. Az épület, a felszerelés és a jó anyagi helyzet még nem elég; jó személyzetre is szükség van, amely a kellő nívót biztosítani tudja. A könyvtárosi státus tekintélye is csak akkor fog növekedni, ha a könyvtárosok nagyobb része fog a helyzet magaslatán állni.

H. W. CRAVER (Unfinished business: LJ 481.) az amerikai könyvtárak népművelési feladatait és helyzetét tárgyalja. Szerinte az amerikai könyvtárak elég magas fejlettségi fokon állnak és az iskolával együttesen fontos népművelési szerepük van. De míg az átlagos amerikai ember iskolába mind járhat, addig a népesség egyharmada nem juthat könyvekhez, másik harmada (kisvárosokban) nem juthat magasabb műveltséget nyújtó könyvekhez és csak egyharmada olvashat hasznosabb, jobb könyveket. Az a baj, hogy sok könyvtár nincs egységes szervezetbe foglalva, aminek a beszerzés és a kölcsönzés terén is igen sok előnye volna. A jövő feladatai közül kettő a legfontosabb: a könyvtár munkájának kiterjesztése a még ellátatlan területekre (esetleg központi, állami szervezet útján), továbbá az eddig még csak kevés helyen meglévő referenszolgálat általános bevezetése. Bibliográfia rengeteg van ugyan, de igen kevés az olyan, amely megfelelő kritikát is alkalmaz; ezért van szükség a referensre, hogy az az olvasónak csak az arra érdemes, jó könyvet adja a kezébe és ne bármelyiket, válogatás nélkül. Szükséges természetesen az is, hogy a könyvtár a szükséges könyveket be is szerezzé, vagy vegye kölcsön az olvasó számára. Így tud csak teljesen megfelelni népművelő feladatának. A jövő eme feladatait tehát összefoglalva: a közönség fokozottabb szolgálata.

H. M. LYDENBERG a newyorki nyilvános könyvtár évi jelentésében (BNy 165.) a férőhely- és pénzhányt főképpen azért hangsúlyozza, mert ez akadályozza a közönség kellő kiszolgálását.

T. I. M. CLULOW (Speculations on libraries in a changing society: LAR 317.) ugyancsak a könyvtárak anyagi helyzetét teszi felelőssé azért, hogy a közönséget nem tudják a kellő módon kiszolgálni.

## 2. A könyveszerzés.

M. PLANT (The statistical treatment of accessions: LAR 407.) a beszerzett könyveknek kísérőlappal való ellátását ajánlja, amelyhez mintát is

mutat be. A kísérőlapos rendszer egyéb előnyei mellett így több szempontra kiterjedő statisztikák is készíthetők a beszerzett anyagról.

R. LILLIE (More about book prices: LAR 25.) a könyvtárak beszerzési politikájának egységesítését tartja annak az eszköznek, amelynek segítségével a könyvtárak irányíthatnák a könyvek áralakulását, vagy legalább is előnyt biztosíthatnának maguknak a magánszemélyekkel szemben a könyvek árát illetőleg a beszerzéskor.

R. IRWIN (County library finance: LAR 322.) a könyvtári költségvetés tárgyalása során foglalkozik a beszerzés kérdésével.

TH. P. FLEMING (Developing library resources with limited funds: LJ 137.) a beszerzés racionalizálásához ad tanácsokat; a kiadvány- és duplumcsere fejlesztését fontosnak tartja.

I. MACIVER (The exchange of publications as a medium for the development of the book collection: LQu 491.) technikai tanácsokat ad a könyvtárak kiadványcseréjének megszervezésére.

A kötelespéldányok ügyéről tájékoztatnak:

U. ASCHIERI: Note sull'applicazione del diritto di stampa. (ABI 292.)

R. POUTEAU: Les agents du dépôt légal dans les départements. (AB 41.)

A beszerzéskor szükséges szelekcióról a következő cikkek szólnak:

S. H. BARLOW: Analysis of issues as an aid in book selection. (LAR 461: a kölcsönzött könyvanyagról szakok szerint statisztikát kell vezetni; az érdeklődés megnyilatkozásait így ismerve, a könyvbeszerzést jobban a közönség igényeihez alkalmazhatjuk.)

C. C. BARNARD: The selection of periodicals for medical and scientific libraries. (LAR 549: ismerteti a nem szakember számára az egyes folyóiratokat is.)

O. KILGER: Die Tageszeitung in der Bibliothek. (ZBW 259: a napilapok gyűjtésének szempontjait ismerteti és adatokat közöl a szükséges férőhelyre vonatkozólag.)

H. S. A. SMITH: Wanted: Facts about fiction. (LAR 164: szépirodalmi anyag beszerzésének irányelvei.)

M. DOUD: Reading without rule or reason. (LJ 7.)

A. M. MCANALLY: Book selection technique in a junior college library. (LJ 57.)

W. A. MUNFORD: The public library and the left. (LAR 74: a könyvtárból a destruktív irodalmat sem lehet kizárni.)

### 3. Katalogizálás.

H. FUCHS (Progrès de l'unification des règles catalographiques: AB 264.) az egyes nemzetek katalogizálási szabályait hasonlítja össze a Preussische Instruktionnal. Úgy látja, hogy az egyes nemzetek szabályzatai közlelnek egymáshoz, mindig egységesebbekké válnak.

F. RIDER (The possibility of discarding the card catalog: LQu 329.) rámutatva a nagy könyvtárak cédulakatalógusainak nehézkes és költséges rámtára (nagy terjedelem, időtrabál, drága üzemű cédulabesztás), foglalkozik a cédulakatalógus kiküszöbölésének lehetőségével, megjegyezve, hogy a közönség is jobban szereti a könyvalakú katalógust. Az új katalógusfajta megválasztásánál szem előtt kell tartani, hogy a kis terjedelem mellett azért a beosztás lehetősége is megmaradjon. A mikrografált katalógusba csak szétvágás és beragasztás útján lehet címekeket beosztani, ami nehézkes; a film egyébként erősebb használat mellett gyorsan tönkre is megy. A nyomtatott katalógus fenntartása a szedésanyag nagy terjedelme és nehéz raktározhatósága miatt nem lehetséges. Teljes újraszédés és nyomás viszont nagyon drága volna. A szerző elgondolása szerint, miután nagy könyvtáraknak amúgy sem elég a katalógusból egy-két példány, feltétlenül a könyvalakban való sokszorosítás volna ajánlatos, de olyan megoldással, amelynél a szedésanyag megőrzése helyett csak egyes papírlapokon levő, összefüggő szövegrészek, könyvoldalak megőrzéséről lenne szó, amelyek közül újranomás esetén csak

a változtatandó lapok készülnének újra. Szerinte a szöveget nyomdai szedést utánzó írógéppel kellene leírni (amely azonban még nem elég tökéletes, különösen, ami a sorok egyenlő hosszúra való kizárását illeti), majd az így előállított lapokról fotografikus reprodukció közbejöttével, offsetnyomás útján készülné a katalógus, könyvalakban. Természetesen változások esetén a meglévő régi és a közbeiktatott, újonnan gépelt lapokról újabb reprodukció készülné és a kötet teljes egészében újra kerülne kinyomásra.

A. M. MCANALLY (The library and the card catalog: LJ 814.) az előbbi elgondoláshoz kapcsolódva olyan tárgyi címszókatalógus bevezetését javasolja, amelyben külön betűrendben elhelyezett címszólapok után a megfelelő művek rendes, szerző szerinti felvételei volnának beosztva. Ezenkívül szükségesnek tartja még egy szerzői katalógus alkalmazását is, de megjegyzi, hogy ez utóbbit a közönség jóval ritkábban használná.

A. B. YOUNG (The changing catalog: LJ 762.) szintén RIDER cikkéhez csatlakozva tárgyalja a cédulakatalógus helyett alkalmazandó könyvalakú katalógus problémáját.

F. B. MORGAN (The official catalog for the large public library: LQu 210.) nagyobb könyvtárak számára ajánlja a külön hivatali katalógus bevezetését, amely kizárólag a tisztviselők használatára szolgálna és tehermentesítené a közönség katalógusát. Utalókat csak mérsékelten kellene alkalmazni benne.

*American Library Association, sub-committee on incunabula: Incunabula. (Simplified rules.)* (LJ 358: az incunabulumok katalogizálásának egyszerűsített amerikai szabályai.)

E. DAMIANI: Sur l'état actuel des systèmes de transcription des noms slaves cyrilliques dans la documentation bibliographique. (IDC 107: lásd ehhez KNIEZSA ISTVÁN cikkét: MKszle 1939, 149.)

H. A. MATTICE: Japanese books in American libraries. (LQu 13: a japán könyvek katalogizálási módjára tesz javaslatot.)

M. A. YOUNGS: Document cataloging in depository libraries. (LJ 913: az állami kiadványok katalogizálásának egyszerűsített módjáról.)

J. F. RUSSELL: The cataloguing of music. (LAR 247: zenei anyag katalogizálási szabályai, példákkal.)

J. E. ABBOTT: Cataloging and filing of motion picture films. (LJ 93: a newyorki Museum of Modern Art filmkönyvtárának és a mozgófilmek katalogizálási és megőrzési módjának ismertetése.)

A. F. WOOD: California divides its catalog. (LJ 723: a berkeley-i egyetemi könyvtár szótárkatalógusának két részre való bontását [szerzői és rendszókatalógusra, valamint tárgyi katalógusra] ismerteti.)

M. E. FITCH: Newspaper indexing in San Diego. (LJ 493: a san diegói nyilvános könyvtár újságkatalógusának és tárgymutatójának készítemi módját ismerteti.)

Egyes országok központi könyv- és kéziratkatalogizálási munkálatairól alábbi cikkek számolnak be:

H. FUCHS: Der Deutsche Gesamtkatalog als Organisation und Leistung. (ZBW 443.)

A. MONDOLFO: Indici e cataloghi delle biblioteche d'Italia. (ABI 254.)

A. KERN: Zur Katalogisierung der Handschriften öffentlicher Bibliotheken im Deutschen Reich. (ZBW 499.)

W. GOEBER: Das Verzeichnis der Handschriften im Deutschen Reich. (ZBW 505.)

P. FAIDER: Le catalogue général des manuscrits des bibliothèques de Belgique. (LQu 523.)

#### 4. Szakozás, decimálás.

S. RUNGE: Betrachtungen über die Basis bibliothekarischer Systeme. (IDC 23: vizsgálja az egyes szakrendszereket, milyen főcsoportokra osztot-



ták fel a tudományokat; megállapítja, hogy ez inkább a filozófusok problémája, ugyanis a gyakorlati könyvtáros számára tökéletes megoldás nincs.)

H. HOFMANN: Beiträge zur Sachkatalogisierung. (Bü 26: a népkönyvtárak szakkatalógusainak fontosságát hangoztatja.)

B. BOURREL: Sur la valeur des indexations personnelles. (IDC 11: szakkatalógusokban tapasztalható hibákról és okaikról.)

E. V. CORBETT: The classification of fiction. (LAR 166: szépirodalmi művek szakozásáról.)

H. E. BLISS—W. S. MERRILL: Comments on the proposed non-expansive classification system. (LQu 120: hozzászólás J. J. LUND és M. TAUBE cikkéhez, LQu 1937, 373; nem értenek vele egyet.)

B. COWLES: Subject classification of the titles in the „Union list of serials“. (LJ 47: a címben említett nagy bibliográfiában alkalmazott szakrendszert ismerteti.)

H. J. MÜLLER: Comments on subject classification. (LJ 130: hozzászólás a fenti cikkhez.)

G. HOEDT: Das neue deutsche Recht und der juristische Realkatalog. (ZBW 533: az új német rendszer jogi reformjainak következtében szükségessé vált módosítások a könyvtári szakkatalógusokban.)

W. A. FABER: Canon law in the A. C. (LJ 63: az „Alternative Classification“ kánonjog c. csoportjának kritikája a gyakorlati használhatóság szempontjából.)

W. SCHOLTEN: Die Anwendung der Dezimalklassifikation in Fachzeitschriften und in Fachbibliographien. (IDC 76.)

G. H. J. J. SCHUURMANS STERHOVEN: Decimal classification of cuttings. (IDC 77.)

#### 5. Könyvkölcsönzés.

W. POEWE: Deutsche Zentralstelle für den Internationalen Leihverkehr. (ZBW 558: a szervezet működésének és szabályzatának ismertetése.)

[G. ABB]: Un projet de prêt international. (AB 299: a madridi kongresszuson előterjesztett tervezet kivonatos ismertetése.)

A. BOSELLI: Del prestito internazionale: dubbi e proposte. (ABI 267: ismerteti a régibb és újabb megállapodásokat, valamint saját javaslatait.)

Il nuovo regolamento per il prestito dei libri e dei manoscritti delle biblioteche governative. (ABI 390: a rendelet szövegét közli.)

K. TAUPITZ: Leitsätze zur Gliederung der Buchkartenkartei in grossstädtischen Büchereien. (Bü 719: a kölcsönzési kartoték elrendezésének főbb irányelveit adja meg.)

W. HOFMANN: Grundakte und Grundformen der Ausleihe. (Bü 20: a népkönyvtári kölcsönzés alapelveiről és technikájáról; a kölcsönzők szellemi vezetéséről.)

D. M. COOPER: The problem of the reserve book collection in university libraries. (LJ 401: statisztikákkal bizonyítja, hogy az egyetemi tanárok által helyben való használatra félretételt könyvek legnagyobb részére nem szokott szükség lenni, úgy, hogy azok nyugodtan kölcsönadhatók.)

K. D. PATTERSON—K. H. BERTHOLD: Fines — an overdue problem. (LJ 181: a pénzbírság szükségessége a könyvek pontos visszahozatalának ki-  
eszközüléséhez.)

#### 6. Olvasótermi használat.

K. KOSSOW: Die Handbücherei des Lesesaals. (Bü 541: a modern olvasótermi kézikönyvtár összeállításának irányelvei, különös tekintettel a nemzeti szocializmusra.)

K. BROWN: A guide to the reference collections of the New York Public Library. (BNy 75, 143, 343, 430, 508, 574, 959: az olvasóterem állományának ismertetése, szakok szerint. Az előző 3 évfolyamban megkezdődött cikksorozat folytatása.)

R. R. SHAW: Trends in the use of public libraries as indicated by circulation statistics. (LJ 144: a könyvtári használat változásai, statisztikák alapján; keresi a csökkent használat okát, amely szerinte a rossz beszerzési politikában található meg.)

N. SANTOVITO-VICHI: Le lecture nella Biblioteca Nazionale di Roma. (ABI 208: decimális statisztika a könyvtár forgalmáról, a közönség érdeklődésének kikutatására.)

E. THIER: Bevölkerungsentwicklung und Leserzahlen. (Bü 73.)

### 7. Felvilágosító szolgálat, dokumentáció.

M. GODET három cikkben is (Bibliothèque et documentation, B 450; Documentation, bibliothèques et bibliographie, IDC 15; Rapports des bibliothèques et de la documentation, AB 257.) magyarázza a dokumentáció lényegét és könyvtári vonatkozásait: szorosabb értelemben véve a dokumentáció speciális témákra vonatkozó, legújabb adatoknak többnyire anyagi haszon céljából való összegyűjtése és feldolgozása, mechanizált módszerekkel, a racionális, gyors munka érdekében. A könyvtári munkával a dokumentáció annyiban nem azonos, hogy 1. a legnagyobb, általános gyűjtőkörrel rendelkező könyvtárak a folyóiratcikkek feldolgozásáig menő részletességű munkára, tehát dokumentációra pénz-, személyzet- és időhiány miatt nem vállalkozhatnak, 2. a dokumentáció területe meghaladja a legtöbb könyvtár anyagát, illetve gyűjtőkörét, mert nyomtatványokon kívül filmekből, hanglemezekből, stb. is gyűjti anyagát. Ugyanebből az okból nem azonos a bibliográfiával sem, amelytől még abban is különbözik, hogy a napi aktualitásoktól sokkal kevésbé marad el, mint a rendszerint nagy késéssel megjelenő bibliográfia, 3. a tudományos könyvtárak egyenesen önmaguk ellen vétenének, ha a kutatónak a munkájához szükséges egész anyagot előre összeállítanák, mert így az nem szérezné meg azt a közvetlen kontaktust a forrásokkal és az eredeti anyaggal, amelyre a szellemtudományok területén éppen a legnagyobb szükség van és amely nélkül a tudomány színvonala erősen lesüllyedne. Viszont a könyvtárak már ma is végeznek, legalább részben, dokumentációs munkát: sok vidéki könyvtár például a helytörténeti vonatkozású anyagot folyóiratokból is feldolgozza, ilyen képgyűjteményt is létesít, stb., vagy pl. az amerikai könyvtárak Information desk-je, amely a kutató minden konkrét kérdésére felelni igyekszik, lényegében szintén dokumentációt végez. A könyvtári és a dokumentációs munka különbsége végeredményben tehát nem annyira a tárgyban, mint inkább a módszerben nyilvánul: a dokumentalista elsősorban a hasznossági szempontra, a könyvtáros viszont a kultúra tradicionális értékeire van tekintettel.

C. GALASSI-PALUZZI (Bibliografia e documentazione: ABI 3.) véleménye szerint a dokumentáció nem fogja megszüntetni és feleslegessé tenni a bibliográfiát, bár az utóbbi egymagában már nem tud megfelelni a folyton fokozódó igényeknek. Dokumentációra tehát szükség van, de viszont ennek is szüksége van a bibliográfiára, mint kiindulási alapra.

J. ALINGH PRINS: Problems of international documentation. (IDC 147: ismerteti az eddig elért eredményeket.)

La documentation. (CI 272: a nemzetközi dokumentációs munkában közreműködő intézmények felsorolása, továbbá beszámoló az 1937. évi párizsi nemzetközi dokumentációs kongresszusról, a határozatok szövegével.)

Congrès mondial de la documentation universelle (AB 125.)

Az 1938. évi oxfordi kongresszusról a következő cikkek szólnak:

S. C. BRADFORD—A. E. TOOTH: The International Documentation Conference. Two impressions. (LAR 560.)

XIVth conference of the International Federation for Documentation. (IDC 131.)

A dokumentáció ügyének állásáról az egyes országokban az alábbi cikkek tájékoztatnak:

F. PRINZHORN: Stand der Normungs- und Dokumentationsarbeiten in den einzelnen Ländern, insbesondere in Deutschland. (ZBW 510.)

H. LUTZ: Die öffentlichen Bibliotheken der Schweiz und die Dokumentation. (IDC 19.)

A. LYSAKOWSKI: L'organisation des centres de documentation et d'informations bibliographiques. (IDC 153; a lengyel viszonyokat ismerteti.)

E. GARNETT: Information desk at University of Illinois Library. (LJ 408; a referenszolgálat ismertetése; egyes érdekes esetek.)

J. M. FLEXNER: Readers and books. (LJ 55; egy referens-tisztviselő tapasztalatai.)

N. B. NOTKIN: They can read. (LJ 866; az egyetemi könyvtár referens-tisztviselőjének szerepe az általános műveltséget adó olvasmányok kiválasztásában.)

*American Library Association, Periodicals Section Committee:* Preliminary survey of indexes and abstracting services, with special emphasis on the fields of industrial arts and chemistry. (LJ 265.)

#### 8. A könyvtár propagandája.

D. GRAY: Libraries and the public. (LAR 24.)

M. L. HARRIES: Libraries and society. (LAR 457.)

S. H. BARLOW: A public relations officer for public libraries. (LAR 381; nagyobb könyvtáraknak külön tisztviselőre volna szükségük, aki a könyvtár kapcsolatait más intézményekkel és a közönséggel fenntartaná és fejlesztené.)

Z. GALE: Why libraries need friends. (LJ 717.)

J. E. TAGGART: Cooperative publicity. (LJ 159; a könyvtár népszerűsítésének leghatásosabb módja, ha a könyvtár minden tisztviselője résztvesz benne, vagy aktíve, vagy legalább hasznos eszmék felvetésével.)

W. A. MUNFORD: An experiment in extension work. (LAR 464; beszámoló egy könyvtári klub megalakulásáról, amelynek tagjai kisebb olvasó-köröket alkottak és rendszeres havi vitaestékre gyűltek össze.)

D. GRAY: On library bulletins. (LAR 216; időszaki kiadványok, könyvjegyzékek kiadásáról.)

F. M. GARDNER: More on library bulletins. (LAR 260; hozzászólás az előbbihez.)

H. A. LACON: Library service from the chairman's point of view. (LAR 107; sürgeti a kisebb helyek könyvtárral való ellátását és a könyvtárak nemzetibb szellemét.)

L. R. MILLER: „Welcome to our library“. Orientation of visitors, practice students, and new staff members. (LJ 905; a könyvtár látogatóinak nem elég az egyes helyiségek rendeltetését elmagyarázni, hanem eleven, összefoglaló képet is kell adni a könyvtár munkájának lényegéről, a könyvtár belső életéről.)

E. Z. POSELL: The music division as a factor in adult education. (LJ 769; a zenei gyűjtemény, mint újabb olvasókat vonzó intézmény.)

L. CHAPMAN: The place of the phonograph in the library. (LJ 765.)

G. GARRISON: The library on the air. (BNy 751; a könyvtár népszerűsítése rádió útján.)

A. M. WRIGHT: The book fair — a venture in library publicity. (LJ 215.)

J. WELLS: Modernistic library records. (LJ 11; a könyvtárak havi és évi jelentéseit élvezetesebben, közérthetőbben kellene megszerkeszteni és a nagyközönség számára is hozzáférhetővé tenni; ez nagyban hozzájárulna a könyvtár propagandájához.)

Modernistic library records for trustees for the last month of 1937. (LJ 183; „mintacikk“ a közérthető és élvezetes módon megírt könyvtári jelentéshez.)

R. COGGESHALL: Making the library news. (LJ 59: technikai tanácsok a könyvtár eseményeiről szóló hírlapi közlemények megírásához.)

A. E. BOSTWICK: Making reading easier. (LJ 734: eszmék a könyvek jó olvashatóságának előmozdítására.)

A. M. FARQUHAR: Organization of adult education in a public library. (LJ 50.)

O. M. PETERS: Service to special groups of adults. (LJ 52.)

S. BARNARD: A „natural” in adult education. (LJ 719: a könyvtáros legyen tekintettel a kiszolgálásnál az emberek különböző természetére.)

N. STEWART: Library service and the old. (LJ 218: az idősebb emberek is bevonandók a könyvtár olvasóinak körébe; természetesen a használatot fokozottan kényelmessé kell tenni számukra.)

H. L. WEBB: Bibliographic course for the pre-graduate student. (LJ 402: a legtöbb diák számára hasznos, ha nagyobb tudományos munkája előtt bevezetjük a könyvtár és a segédkönyvek használatába.)

W. S. HOOLE: The course in recreational reading in Birmingham--Southern College. (LQu 1.)

J. M. SHARPE: Reading for recreation at Rockford College. (LJ 576.)

#### 9. A könyvtárak együttműködése.

W. SCHUSTER: Die Zusammenarbeit der Stadtbibliotheken mit den Volksbüchereien. (ZBW 457.)

F. HEILIGENSTAEDT: Volksbibliothekarische Zusammenarbeit. (Bü 656.)

B. MASCHER: Volksbücherei und Verlag. Von der Zusammenarbeit geistiger Mittler. (Bü 507.)

W. RUMPF: Bücherei und Bühne. (Bü 331: a könyvtár segítségére tud lenni a színházkultúrának is, szövegeknyvek és kották gyűjtésével és rendelkezésre bocsátásával.)

H. FUCHS: Bericht über die 10. Jahrestagung des Internationalen Bibliotheks-Ausschusses. (ZBW 64: beszámoló az 1937. évi párizsi konferenciáról és az ott elhatározott egyesítési intézkedésekről: nemzetközi kölcsönzés szabályozása, nemzetközi statisztika, katalogizálási szabályok egységesítése, könyv- és könyvtárügyi szabványosítás, dokumentáció.)

F. PRINZHORN: Internationale Vorschläge für die Normung auf dem Gebiet des Bibliotheks-, Buch- und Zeitschriftenwesens. (IDC 56.)

W. RUST: Regelung der Zitierformen von wissenschaftlichen Zeitschriften. (IDC 110.)

J. VAN HOVE: La normalisation en matière de bibliothéconomie et de bibliographie. (ABM 77: raktári állványok méretei, könyv- és papírformátumok, katalogus- és kataloguscédula-méretetek, egységesítés a betűrend terén, továbbá a szakozásban; felsorolja, mely nagyobb könyvtárak használják a decimális rendszert.)

Comité international des bibliothèques. (CI 557: beszámoló az 1938. évi brüsszeli ülésről.)

J. v. H.: Vme Congrès flamand de bibliothéconomie et de bibliologie. (ABM 127: rövid beszámoló az elhangzott előadásokról.)

E. A. CHAPMAN: Outline of federal relations to libraries. (LJ 100: az Egyesült Államok kormányának a könyvtárak támogatására és irányítására vonatkozó rendeleteit és intézkedéseit ismerteti; a fő szempont ezekben is a könyvtár együttműködése az iskolákkal.)

M. J. FERGUSON: Adult education — and the library. (LJ 624.)

I. L. KANDEL: The free library movement and its implications. (LJ 571: a könyvtár együttműködése az iskolával.)

Th. J. DURELL: The county library and the rural school. (LJ 628.)

A. S. COOKE: The problem of hospital library service for the county library authority. (LAR 345.)

E. GERARD: Hospitals and the smaller libraries. (LAR 347.)

P. E. JAHIER: Catalogo a soggetto e schedatura centrale. (ABI 281: központi címjegyzék és kiadandó katalógusának tervezete.)

A. BERTHOLD: Editing a union catalog. (LJ 222: a philadelphiai Union Library Catalog készítésének problémái.)

D. M. WELLS: The local history clipping file. (LJ 189: a könyvtár helytörténeti vonatkozású újságkivágatok gyűjtésével is végezhet együttműködést a helyi intézményekkel.)

#### 10. Fényképezés és mikrofilm.

A LJ 1938. évfolyamában, év közben állandó rovat indult meg „Library photography” címen, amely számos apróbb újdonságot, készüléket, anyagokat ismertetett.

G. R. MAYNARD: Photography for librarians. (LJ 726: a fényképezés és különösen a mikrofilm technikájának elemeit ismerteti.)

B. S. PAGE — L. A. SAYCE: Introduction to microphotography. (LAR 16: a mikrofotografia alkalmazási lehetőségeit és előnyeit ismerteti; technikájáról keveset mond.)

B. S. PAGE — L. A. SAYCE — E. F. PATTERSON: Microphotography: standards in „format”, storage and cataloguing. (LAR 212: gyakorlati útmutatások, meglehetősen részletességgel.)

J. HUBERT: Les procédés modernes de reproduction des écrits scientifiques. (AB 295: nyomdai, offset és fotografikus eljárásokat ismertet, nagyon röviden.)

W. SCHÜRMEYER: Die Vorteile der Filmphotokopie. (ZBW 494: legjelentősebb olcsósága, mert a közönséges fotokópia árának csak mintegy tizedrészébe kerül. Unikumok, vagy más, nagyon drága művek megszerzésénél sokkal olcsóbb másolatuk megszerzése; katalógusok lemásolása is sokkal olcsóbb filmen; hírlapok és más hasonló, nagyterjedelmű anyag eredetiben való megőrzése helyett is célszerű a filmkópia, mert ára alig több, mint egy tartós kötésé és még jelentékeny helymegtakarítás is érhető el vele. Sokszor egy-egy nagyobb kötet kölcsönzése helyett is filmmásolatot lehet inkább adni, mert a kölcsönzőnek csak egy-két cikkre van szüksége, amelyeknek filmmásolata kikerül abból az összegből, amely a kötet postai szállítási díja lett volna. A német könyvtárak sűrűn be akarnak rendezkedni erre a másolási rendszerre; a hozzá szükséges felvevő- és olvasókészülékeket a német ipar már előállította a megfelelő tartós és egyszerűen kezelhető minőségben. Az elterjedésnek egyelőre még néhol útjában áll az a körülmény, hogy a kisebb könyvtárak még nincsenek felszerelve a szükséges vetítő-, illetve olvasókészülékekkel.)

M. BUTTERFIELD: Organizing a collection of manuscripts for filming. (LJ 302: a rochesteri egyetemi könyvtár egy nagy kéziratgyűjteményének filmre való felvételét ismerteti; előadja a felvétellel való előkészítés és a kész filmek rendezésének technikai lebonyolítását, végül számszerű adatokkal bizonyítja, hogy ugyanennek a kb. 19.000 lapra terjedő anyagnak photostatikus úton való reprodukciója a filmfelvételek árának tízszeresébe került volna.)

H. BRUNCKEN: Indexing and filming newspapers. (LJ 211: a hírlapoknak filmen való megőrzését javasolja, de szükségesnek tartja pontos tartalommutató készítését is.)

W. E. WRIGHT: The cataloging of microfilm. (LJ 530: a filmek katalógizálásánál adódó, technikai természetű kérdéseket tárgyalja.)

#### 11. Könyvkötés, restaurálás.

R. BRUN: Guide de l'amateur de reliures anciennes. (BB 6, 60, 209, 262: régi kötések részletes leírásai.)

D. DE CARDENAL: Évolution générale de la décoration de la couverture du livre. (BB 345: nyomtatott dászítéssú könyvborítópapírokról.)

M. SANDER — L. DONATI: Copertine illustrate del rinascimento. (MF 27: fametszet-díszítésű könyvborítópapírokról.)

M. J. HUSUNG: Graphik und Bucheinband. (MF 107: főleg 15—16. századi grafikus díszítésű kötéstáblákat ismertet, az egykorú grafikával kapcsolatban.)

F. VANDEREM: Sur les brochés. (BB 49: régi, fűzött könyvpéldányok bibliofil jelentőségéről.)

J. HOFMANN: Ausschuss für Bucheinband-Katalogisierung. (ZBW 552: a kötések katalogizálásának németországi munkájáról számol be.)

E. GOEPEL: Der Buchbinder Ignatz Wiemeler. (Ph. 1. füzetének melléklete: a jeles könyvkötő munkáit ismerteti, sok technikai részletkérdéssel szólva.)

A LJ-nak állandó kötéstechikai rovata van: Bookbinding news for librarians. Ennek néhány fontosabb cikke:

A. H. MUMMERT: Good binding in library economy. (LJ 40.)

H. D. BESUDEN: Binding service for university libraries. (LJ 40: technikai tanácsok a kötetendő anyag előkészítésére.)

A. L. A. specifications for newspaper binding. (LJ 168.)

L. N. FEIPEL — W. R. THURMAN: Preserving leather bindings. (LJ 706.)

G. E. NELSON: New discovery. (LJ 902: a „collaquering“ nevű eljárást ismerteti, amellyel Amerikában a szétmálló, régi papíryanagot bekenés útján szilárdá és vízállóvá teszik. — A National Archives a megóvandó papíryanagot melegen acetátcellulóze-lapok közé préseli, amint arról ugyan-ezen folyóiratban olvasható egy rövid híradás. [LJ 200.]

Egy új olasz intézményről és munkájáról szól a következő két cikk:

A. GALLO: L'Istituto di Patologia del Libro. (ABI 236: az intézetben folyó paleografiai, restaurálási és más hasonló munkálatokat ismerteti; az épületet és felszerelést külön cikk ismerteti: ABI 342.)

A. STRINI: In materia di falsi bibliografici. Il rimpiccolimento dei fogli. (ABI 167: esetleges bibliografiai hamisítványok felismerése céljából felhívja a figyelmet kísérleteire, amelyek során azt tapasztalta, hogy megfelelő töménységű szódaoldatba áztatott papír, vagy pergamen jelentékenyen összezsugorodik, eredeti kiterjedésének mintegy  $\frac{1}{5}$ -ére, viszont ilyen arányban meg is vastagszik. A tinta, vagy nyomdafesték az eljárás következtében nem szenved kárt. Egyelőre ilyen módon előállított hamisítványokat nem ismerünk ugyan, de előfordulhatnak.)

L. DOEPPENSCHMITT: Wie bekämpft man am wirksamsten den Bücherwurm und die anderen tierischen Schädlinge in unseren Bibliotheken? (ZBW 331: a könyvkötőcsirizbe preventíve ajánlatos  $\frac{1}{1000}$ -részes szublimátot tenni; a már bekötött könyvből a rovar 3—4 nap alatt ki lehet irtani szénkéneg gőzével, vagy még hamarabb ciángázzal.)

G. REICHARDT: Die Dauerhaftigkeit des Papiers. (ZBW 214: a papír anyagától és készítési módjától, másrészt az igénybevételtől, a légköri viszonyoktól és esetleges mikroorganizmusok fellépésétől függ annak élettartama. Ismerteti a célszerű elraktározás követelményeit és a védelem módjait.)

G. REICHARDT: The durability of paper. (LQu 510: nagyjából azonos előző cikkével.)

GRONOVSKY IVÁN.

(Folytatjuk.)

## RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

**Flóris Kúhár** OSB: *Bestimmungsort, weitere Schicksale und geistesgeschichtliche Bedeutung des Pray-Kodex.* Der Pray-Kodex des ung. Nationalmuseums ist nicht nur deshalb von grösster Bedeutung, weil er das älteste zusammenhängende ungarische Sprachdenkmal, das sog. „Halotti Beszéd“ enthält, sondern als ganzes, mit seiner Chronik, Kalender, Micrologus-Text und zwei Sacramentarien. Schon I. Batthyány hat die Handschrift Sacramentarium Boldvense genannt (1785). Melchior Zalán hat die Beweise gesammelt, dass die Handschrift für die Benediktinerabtei Boldva (bei Miskolc) bestimmt wurde. Nach dem Brande von Boldva (1203) ist die Handschrift höchstwahrscheinlich nach Somogyvár gekommen, wohin im J. 1204. Bernhard, Erzbischof von Spalato, als Kommendatarabt anstatt der bisherigen französischen Mönche ungarische Benediktiner einführte. Von Somogyvár kam der Pray-Kodex um das J. 1210. nach Pannonhalma. Im J. 1228. befindet sich die Handschrift in Deáki, Ende des XIII. Jahrhunderts im Besitze des Kapitels von Pozsony, wo im J. 1770. der berühmte ung. Geschichtsforscher, Georg Pray S. J. die Handschrift nach ihrer geschichtlichen und sprachgeschichtlichen Bedeutung hin würdigte. Die Handschrift stellt als liturgiegeschichtliches Denkmal einen Übergangstypus zwischen Sacramentarium und Missale dar. Ihr Ordo Missae weicht vielfach vom Micrologus ab und bewahrt den vorgregorianischen ungarischen Messritus. Einzelne Texte sind wahrscheinlich eigene Arbeiten des Verfassers. Interessant ist die Notiz, nach der Clemens Alexandrinus den Messkanon verfasst haben sollte. Sowohl der Stamm der zwei Sacramentarien, wie die späteren Einträge sind recht bezeichnend für die Jahrhundertwende um das J. 1200, wo man den Antichrist erwartete, mit neuen Häresien rang, für Erfolg der Kreuzzüge betete. Sehr viel hat der Pray-Kodex zur Ausbildung des ungarischen Propriums beigetragen; sein Kalender enthält schon 14 ungarische Heiligenfeste.

**Ilona Hubay**: *Das Gesetzbuch des Mathias Corvinus.* Den 2. Juni 1488. erschien bei dem Leipziger Buchdrucker Moritz Brandis das i. J. 1486. sanktionierte Gesetz des Mathias Corvinus, das sog. Decretum Maius (Cop. 1758.). Dies ist das erste gedruckte ungarische Gesetzbuch. Die zweite Auflage (H 5779 = Cop. 1757.) druckte Konrad Kachelofen, ohne den Druckort, das Jahr oder seinen Namen zu verraten. Kachelofen verwendete zum Druck des Textes seine Type 3., zum Titel die Auszeichnungstypen 6. Letztere ist erst seit 1489 (Brit. M. Cat. III. 625.) oder 1490 (GW 5084—5.) in seinen Druckschriften nachweisbar. Mathias Corvinus starb

den 6. April 1490 unerwartet in Wien. Das privat- und strafrechtliche Gesetzbuch vom J. 1486. war in vieler Hinsicht gegen die Interessen des Adels, so dass die höheren Stände den neuen König zwangen, die nachteiligen novitates des Decrets zu ändern. Schon als Vladislaus II. den 31. Juli 1490. die ungarische Grenze bei Farkashida überschritt, stellten sie ihm diesbezüglich Forderungen, bis der Landtag von 1492. die Neuerungen des Decretum Maius ausser Kraft setzte. Wenn also Kachelofen die 2. Auflage des Gesetzbuches im Jahre 1490. unternahm, ist diese — wenn auch nach dem Tode des Königs — wahrscheinlich noch vor dem Einzug Vladislaus II. (31. Juli) erschienen. Dass Kachelofen den Druck noch bei Lebzeiten des Königs Mathias begann, zeigt auch das aus der ersten Ausgabe nachgedruckte Vorwort, das von dem lebenden Mathias Corvinus spricht.

In den Leipziger Offizinen des Moritz Brandis und Konrad Kachelofen wurden auch die Gesetze des polnischen Königs, Kasimir IV. gedruckt. Kasimir Piekarski wies nach, dass auch die „Constitutiones regni Poloniae“ (H 5664) zwei Ausgaben haben. Die erste druckte Moritz Brandis, wahrscheinlich kurz nach der Erstausgabe des ungarischen Gesetzbuches, die zweite Konrad Kachelofen in den Jahren 1490 oder 1491. Die Typen sind in den ungarischen und polnischen Ausgaben dieselben, ja Kachelofen schmückte sogar das polnische Gesetzbuch mit demselben Holzschnitt wie das ungarische, so dass er an Stelle des Corvinus-Wappens das polnische Wappen setzte.

Weder das ungarische, noch das polnische Gesetzbuch verrät uns den Auftraggeber der Drucklegung. Das Vorwort der „Constitutiones regni Ungariae“ sagt bloss, dass Ambrosius Widfy de Mohora, Vizegespan des Komitates Nógrád den Text zum Drucke bereitstellte. Der Gedanke, das Decretum Maius durch Druck zu vervielfältigen, stammt wahrscheinlich von Johannes Filipecz, Bischof von Várad und königlichen Kanzler und von Thomas de Drag, Statthalter der königlichen Kurie, die das Gesetz vorbereiteten und denen auch die Erstausgabe der Turóczi-Chronica (H 15517) zu verdanken ist.

Das Decretum Maius des Königs Mathias machte grossen Eindruck auf Philippus Callimachus, den allmächtigen italienischen Ratgeber des polnischen Königs Kasimir IV., so dass er in der gegen Mathias verfassten Flugschrift „Attila“ und in dem dem Nachfolger Kasimirs gewidmeten „Consilium“ dessen Verordnungen zum Vorbild nahm. Die Flugschrift „Attila“ erschien angeblich noch im Jahre 1489 in Friaul, um ihre politische Wirkung nicht zu verfehlen. Da Callimachus das Decretum Maius höchstwahrscheinlich aus der Leipziger Erstausgabe kannte, wäre es nicht unmöglich anzunehmen, dass es sein Gedanke war, die polnischen Statuta nach dem Vorbild des ungarischen Gesetzbuches erscheinen zu lassen.

Auf die Frage, wer wohl den Verlag der beiden Gesetzbücher besorgte und diese bei denselben Leipziger Buchdruckern bestellte, können wir wieder nur mit einer Hypothese antworten. Es dürfte der Nürnberger Buchdrucker und Buchhändler Anton Koberger gewesen sein, der gegen Ende des XV. Jahrhunderts sowohl in Krakkau, als auch in Ofen seine Vertreter hatte und den ungarischen und polnischen Buchhandel in seinen ausgebreiteten Geschäftskreis zog. Sein Ofner Kommissionär Theobald Feger hat ihm vielleicht den



Verlag des ungarischen Gesetzbuches vermittelt und Koberger liess den Druck deshalb in Leipzig ausführen, weil der Kaiser im Jahre 1485, wegen einer von König Mathias bestellten Schmähschrift es den Nürnberger Druckern verbot, irgend etwas für den ungarischen König zu drucken.

Die Antwort auf all diese Fragen könnte vielleicht die Lösung des Monogrammes B. R. L. geben, das den Autor des Vorwortes im ungarischen Gesetzbuche birgt.

**Gábor Tolnai** : *Des reliures ornées à l'éventail en Transylvanie. (Histoire d'un motif ornemental)*. Un des éléments ornementaux préférés, répandus par toute l'Europe, de l'art de relier des cours princières était le motif à l'éventail. Appliqué à un livre, ce motif exerce un effet stylistique semblable, parmi les éléments ornementaux de l'architecture baroque, à celui de la conque. Il se répand surtout dans les pays subissant le rayonnement de la civilisation française. Son origine remonte aux éléments décoratifs de l'art oriental. Il a pour archétype un motif arabe, transporté à Venise au XVI<sup>e</sup> siècle par des relieurs arabes et d'où un relieur français fait dériver un des éléments ornementaux les plus répandus des reliures de cour du siècle suivant. Voici quelques dates, marquant la première apparition des reliures à l'éventail dans les différents pays européens :

France .....	1604
Italie .....	1640
Allemagne .....	1654
Suède .....	1666
Pays-Bas .....	1664
Hongrie .....	1673
Espagne .....	1684
Suisse seconde moitié du XVII <sup>e</sup> siècle.	

L'inventeur du motif ne peut en aucun cas être Du Seuil à qui il a été attribué jusqu'ici. Cet artiste était en effet contemporain de Louis XIV : or, le motif à l'éventail fait sa première apparition en France dès le début du siècle. Tous les indices font conclure, en échange, que l'ornement à l'éventail se rattache au nom de Le Gascon, le même à qui les relieurs de cour du XVII<sup>e</sup> siècle doivent un autre ornement généralement répandu, les fers pointillés.

En Hongrie, c'est en Transylvanie que la reliure à l'éventail s'est surtout répandue. Cette partie orientale de la Hongrie, principauté indépendante à l'époque dont il s'agit en matière de politique aussi bien que de civilisation, s'orientait vers la France. La première reliure transylvaine ornée du motif en question (fig. 7) a été faite avant 1632, pour le prince George Rákóczi I<sup>er</sup>; elle est encore due, cependant, à un maître français et non pas transylvain. C'est sous le règne du prince Michel Apafi I<sup>er</sup> (1661—1690) que le motif à l'éventail se généralise et devient l'ornement le plus fréquent de l'atelier de reliure princier. Sur les premiers ouvrages sortis de cet atelier (fig. 1., 2. et 3.) le motif à l'éventail forme l'élément central de la composi-

tion. Par la suite, les ornements locaux de l'art transylvain gagnent progressivement d'importance. Il s'agit d'éléments pareils à ceux qu'on trouve sur les broderies „seigneuriales“, les bois sculptés, les reliefs en pierre, les peintures murales. Le caractère local s'annonce au début dans des cadres faits de guirlandes (fig. 4.), mais sur les mêmes reliures on rencontre des ornements végétaux naturalistes, comme p. ex. des glands. Les motifs de l'art local ne font ensuite que se multiplier. Les ornements à l'éventail sont relégués au second plan (fig. 5) et le premier est occupé par d'autres motifs stylisés ou naturels, parmi lesquels on remarque pour la première fois le bluet épanoui. Pendant la dernière phase de l'évolution, ces éléments gagnent encore d'importance et le motif à l'éventail s'étiolé presque complètement (fig. 6).

A la fin du siècle, la principauté indépendante de Transylvanie cesse d'exister, ce qui marque la fin de l'atelier de relieur. Des livres ornés à l'éventail continuent cependant de paraître ci et là, et même en d'autres régions du pays, p. ex. sur les reliures de l'atelier des jésuites à Nagyszombat et sur celles de Debrecen, en parchemin. Au début du XIX<sup>e</sup> siècle, un atelier de Transylvanie — comme celui des frères Bozerian en France — renouvellera encore ce motif parmi plusieurs autres ornements de la vieille reliure transylvaine.

**Julia v. Mokcsay:** *Die ungarische periodische Presse der besetzten Gebiete.* Auf den von Tschechen, Rumänen und Jugoslawen okkupierten ungarischen Gebieten entwickelte sich die ungarische periodische Presse in verschiedener Weise. Das von den Tschechen und Jugoslawen okkupierte Gebiet war vor dem Friedensschluss von Trianon auf dem Gebiete der Literatur von Budapest abhängig; hingegen entwickelte sich das von den Rumänen besetzte Gebiet — wegen seiner geographischen Lage und seiner historischen Traditionen — gewissermassen selbständig. Die ungarische periodische Presse musste hier nach der Okkupation nur einfach weiter entwickelt werden, während dieselbe auf beiden anderen Gebieten sozusagen neu geschaffen werden musste. Man wird daher wohl für selbstverständlich halten, wenn die periodische Literatur des von den Rumänen okkupierten Gebietes einen höheren Grad der Entwicklung aufweist, welcher Umstand sich hauptsächlich in der Fülle an Zeitschriftenliteratur äussert.

Im Jahre 1937 waren die leitenden ungarischen Blätter die Folgenden: In der Tschechoslowakei: „Prágai Magyar Hírlap“, aml. Organ der Ungarischen Partei, und „Új Hírek“ (Pozsony), welches nach dem Anschluss das führende ung. Organ in Slowakien wurde, ferner „Magyar Újság“ (Pozsony), (regierungsfreundlich). In Rumänien: „Keleti Újság“ (Kolozsvár), amt. Organ der Ung. Partei, „Ellenzék“ (Kolozsvár), nicht offiziell, „Brassói Lapok“ (demokratisch) und „Magyar Lapok“ (Nagyvárad), katholisch. In Jugoslawien: „Napló“ (Szabadka), liberal, „Reggeli Újság“ (Újvidék), von katholischer Richtung.

Die ansehnlichsten ungarischen Zeitschriften waren in der Tschechoslowakei: „Magyar Írás“, von ung. nationaler Richtung, „Tátra“, „Új élet“, „Nemzeti Kultúra“ (wissenschaftlich) und „Magyar Figyelő“ (regierungs-

## RÉSUMÉ—INHALTSANGABE

freundlich). In Rumänien: führend ist „Erdélyi Helikon“ (literarisch) und „Erdélyi Múzeum“ (wissenschaftlich). Von geringerer Bedeutung, aber immerhin wichtig sind: „Magyar Kisebbség“, „Székelység“, „Erdélyi Szemle“, „Pásztortűz“, „Vasárnap“, „Korunk“, etc. Die Jugendliteratur vertreten die Zeitschriften „Hitel“, von nationaler Richtung, und „Erdélyi Fiatalok“, liberal. Die ansehnlichste Zeitschrift in Jugoslawien ist das literarische Organ „Kalangya“.

Eine komplette Serie der ungarischen periodischen Presse der okkupierten Gebiete ist in Ungarn in der Széchényi-Landesbibliothek des Ungarischen Nationalmuseums vorzufinden.

**Csaba v. Csapody**: *Der Stumme Katalog*. Wenn ein Bibliothekar das Verhalten des Lesepublikums den Katalogen gegenüber beobachtet, wird er unbedingt bemerken müssen, wie schwer es vorwärtskommt. Der Katalog darf aber nicht stumm dem Publikum gegenüberstehen. Er soll schon so verfertigt und von Zeit zu Zeit so vervollkommen werden, dass er sogar dem unerfahrenen Forscher gleich eine Antwort auf seine Fragen geben könne. Besondere Schwierigkeiten birgt diesbezüglich der Dezimal-Katalog durch sein schwer übersehbares Zahlensystem in sich. Dieser Katalog soll also mit leicht ins Auge fallenden Aufschriften versehen werden (Zbsp. die erste Zahl in roter Farbe; der Gegenstand soll nicht nur durch Nummern, sondern auch durch das entsprechende Stichwort angegeben werden). Ein Sachregister soll womöglich beigelegt werden, der alle mögliche Verweisungen auf verwandte Fächer enthält. Ausserdem wird die Herausgabe eines kurzen Führers für die Benutzer der Bibliothek und der Kataloge, weiterhin auf sichtbare Stellen angeschlagene Aufschriften für das Publikum und dem Bibliothekare von grossem Nutzen sein. Von grösster Bedeutung aber ist die Zuvorkommenheit der Referenten und die verschiedene fachwissenschaftliche Ausbildung der einzelnen Beamten der Bibliothek.

Rev. **András Harsányi**, Ph. D.: *A war-diary in English about the Imperial Expedition in 1684*. In the year 1683 Vienna was relieved from the Turks who were in this time rulers over the greater part of Hungary. The whole European Christianity was anxious to drive them back from Christian soil. Therefore, after the release of Vienna the recapture of Hungary was carried out through several expeditions of the Imperial Army. The most remarkable achievement of these expeditions was the reconquest of Buda. The Imperial army consisted of troupes assembled of various parts of Europe, but naturally also of Hungarian ones. A small pamphlet bearing the title *A True and Exact Relation of the Imperial Expedition in Hungaria in the Year 1684...* contains a war-diary of the expedition of 1684. This pamphlet — we might call it with a modern term: **NEWSPAPER** — was one of those which were written in different Western languages to inform European Christianity about the situation on the Turkish front. The mentioned war-diary was written originally in German, and this English True and exact Relation is only a translation of the German text. A copy

of the English version is to be found in the University Library of Glasgow (Press Mark BG 50-c1).

Rev. **András Harsányi**, Ph. D.: *Two books by a Hungarian Reformer in Edinburgh.* István (Stephen) Kis of Szeged was one of the prominent personalities of Hungarian Reformation and the most erudite of them, a renowned scholar. He wrote several remarkable works in Latin which were printed abroad, chiefly in Switzerland, but one of them also in London. The University Library of Edinburgh possesses two books written by him. The one is a copy of his great dogmatical work *Theologiae Sincerae Loci Communes de Deo et Homine*, and the other a copy of his rather interesting *Speculum Romanorum Pontificum*. — The peculiarity of these two copies lies in the fact that both of them reached Britain very early. Some contemporary hand recorded on the first page of the *Speculum*-copy (printed in Basle in the year 1584) that it was in London already in 1585, and according to the contemporary entries in the *Loci Communes*-copy (printed in Basle, 1585) the book was bought in London on the 28th June 1586 for 7 shillings. The next entry by the same hand being the price of the book given in Scottish value it is likely that the book reached Scotland within a short time. It belonged then to a certain John Davidson. Later on it came into the possession of a certain John Weir who presented it in 1618 to the University of Edinburgh. — These evidences show clearly how much the works of the Hungarian Reformer István Kis of Szeged were appreciated by Western (and chiefly by Scottish) Protestantism.

A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.

31.894. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Bpest. (F.: Thiering Richárd.)

## TARTALOM.

	Lap
<b>Kühár Flóris O. S. B.:</b> A Pray-kódex rendeltetése, sorsa, szellem-történeti értéke .....	213
<b>Hubay Ilona:</b> Mátyás király törvénykönyve .....	234
<b>Tolnai Gábor:</b> Legyező-díszes könyvkötések Erdélyben. (Egy díszítő-motívum története.) .....	247
<b>Mokcsay Julia:</b> A megszállott területek magyar időszaki sajtója .....	266
<b>Csapodi Csaba:</b> A néma katalógus .....	277
<b>Sulica Szilárd:</b> A szegedi egyetemi könyvtár fejlődésének akadályai .....	285
<b>Kisebb közlemények:</b> HARSÁNYI ANDRÁS: Az 1684-i felszabadító hadjárat angol- és németnyelvű naplójáról. — HARSÁNYI ANDRÁS: Szegedi-Kis István két nyomtatványa Edinburghban. — TRÓCSÁNYI DEZSŐ: „Az első magyar kantiánus filozófia“ kérdéséhez. — TR. Z.: A szépirodalom üldözése. — TR. Z.: Kézi nyomda 1789-ben. — TR. Z.: Könyvbecslés. — TR. Z.: Párizsi forma kötés. — TR. Z.: Erdélyi Magyar Hir-vivő. — TR. Z.: Ki látta az Ungrische Oekonomische Zeitung-ot? — JÓNÁS ALFRÉD: Színházi évkönyvek, zsebkönyvek és almanachok a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában	303
<b>Ismertetések:</b> A győri közkönyvtár negyven éve. (Ism. SUPKA ERVIN.) — SZARVASI MARGIT: Magánkönyvtáraink a XVIII. században. (Ism. JÉKELY ZOLTÁN.) .....	318
<b>Levélszekrény:</b> TRÓCSÁNYI ZOLTÁN A Hírlaptár. — Öskutatás a könyvtárakban. — A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. — Andrád Sámuel Magyar Stentora. — A Magyar Könyv-Szemle Szerkesztő-Bizottsága .....	322
<b>Folyóirat szemle 1938:</b> (GRONOVSKY IVÁN.) .....	325
<b>Résumé — Inhaltsangabe</b> .....	335

## **Az 1936. év Magyar Könyvészte.**

*I. A magyarországi könyvtermelés forrásai: a nyomda- és sokszorosítóvállalatok statisztikai jegyzéke. Összeállította: dr. Szollás Ella. — II. A Magyarországon megjelent könyvek jegyzéke. Összeállította: dr. Droszt Olga. — III. A Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok jegyzéke. Összeállította: dr. Mokcsay Júlia.*

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 1938. Kb. 600 lap.  
Sajtó alatt. Megjelenik 1939 nyarán: Ára P 20.—

## **A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve.**

II. köt. 1937—1938. Szerk. Bisztray Gyula dr. főttkár. (Tart.: Rédey T.: Könyvtáros és közönség. — Iványi-Grünwald B.: Levéltár és közönség. — Trócsányi Gy.: Magyar nemzeti bibliografia. — Doromby I.: Írásbeli ügykezelés a hadrakélt seregnél. — Fitz I.: Elnöki megnyitó. — Bisztray Gy.: Főttkári jelentés. — Asztalos M.: A II. könyvtárosképző tanfolyam.) 1938. 96 l. Ára P 8.—

## **Trócsányi Zoltán: A XVIII. század magyar nyomtat- ványainak meghatározása.**

(Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai VI.) 1938.  
86 l. Ára P. 8.—

## **Vass Klára dr.: A szellemtudomá- nyok magyar bibliografiája: a tör- téneti vonatkozású irodalom az 1935. évben.**

Kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.  
(Szakbibliografiai Kiadványai I. kötet.) 1938. XIV + 225 lap.  
Ára P 12:50.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK  
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL  
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1939. évi folyam \* IV. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1939

## **Az 1936. év Magyar Könyvészte.**

*I. A magyarországi könyvtermelés forrásai: a nyomda- és sokszorosítóvállalatok statisztikai jegyzéke. Összeállította: dr. Szollás Ella. — II. A Magyarországon megjelent könyvek jegyzéke. Összeállította: dr. Droszt Olga. — III. A Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok jegyzéke. Összeállította: dr. Mokcsay Júlia.*

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 1938. Kb. 600 lap.  
Sajtó alatt. Ára P 20.—

**Gulyás Pál dr.:**

### **Magyar írók élete és munkái.**

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magy. Tud. Akadémia és az Orsz. Széchényi Könyvtár támogatásával kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. I. kötet: Aáchs—Bálint Rezső. 1248 hasáb. Előfizetési ára P 50.—

**Szarvasi Margit:**

### **Magánkönyvtáraink a XVIII. században.**

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai VII.) 1939.  
132 lap. Ára P 5.—

**Kniezsa István:**

### **Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása.**

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai VIII.) 1939.  
14 lap. Ára P 1.—

**Makkai László—M. Horváth Magda:**

### **A magyar könyvgyűjtő kézikönyve.**

**Magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888—1938 közt elért árainak jegyzéke.**

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai IX.) 1939.  
232 lap. Ára P 10.—



## II. RÁKÓCZI FERENC HADI ÚJSÁGJA.

### I.

A kuruc-mozgalmak hivatalos hírszolgálatát végző hadi és diplomáciai tudósító-újság keletkezési körülményeit, szerkesztési módszerét THALY KÁLMÁN tisztázta „Az első hazai hírlap“ (1705—1710) című akadémiai értekezésében.<sup>1</sup>

Összefoglalásából tudjuk, hogy a sokáig lappangott első magyar hírlap első számát SZALAY LÁSZLÓ találta meg a KÁROLYI grófi nemzetség levéltárában s fel is használta *Magyar története* VI. köt. 245—246. lapjain. A többi anyagot THALY kutatta fel.

Olyan szerencséje nem volt, hogy SZALAY LÁSZLÓ után ő is rábukkant volna a hírlap valamely nyomtatott számára.

Más szempontból ellenben jóval többet talált, mikor felkutatta a hírlap részére beérkezett tudósításokat s vagy két szám kéziratának a töredékeit is.

Első eredményeiről azon melegében a *Vasárnapi Ujság* 1866. 123—124. és 138—139. lapjain számolt be „Nyomtatott hírlapok a kurucvilágban“ című cikkében s itt közölte a *Mercurius Veridicus ex Hungaria* 1708. évi augusztusi számát is magyar fordításban.

További kutatásainak az eredményei akadémiai értekezésében találhatók.

THALY egész gyűjtése végül a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárába került s ott THALY KÁLMÁN hírlapgyűjteményében (899. Quart. germ. jelzet alatt) fekszik. Csak az EBECZKY kezeírásában fennmaradt 1710. évi első *Mercurius Veridicus*-szám fogalmazványa van más helyen: THALY KÁLMÁN gyűjteménye 1710. a. jelzésű kötegében az 1—4. lapon.

SZALAY LÁSZLÓ és THALY KÁLMÁN kutatásai alapján vette fel SZABÓ KÁROLY RMK.-a II. 2228. sz. alá *Mercurius Veridicus*

<sup>1</sup> Értekezések a tört. tudományok köréből. VIII. kötet. 4. szám. 1879.

*ex Hungaria* cím alatt a kuruchírlapot s megállapította, hogy „eddig csak három száma ismeretes:

1. *Mercurius Hungaricus* 1705. május végéről. Cassoviae 4°. 2 levél a Károlyi-család levéltárában és a berlini titkos levéltárban.
2. *Mercurius Veridicus ex Hungaria* 1705. augusztus 3. hetéről. Leutschoviae 4°. 4 levél a berlini titkos levéltárban és
3. *Mercurius Veridicus ex Hungaria* 1708. augusztus első feléről. Leutschoviae 4°. 2 levél a Károlyi-levéltárban.“

SZABÓ KÁROLY ezekből a maradványokból nem látott egy példányt sem. Ebből magyarázható leírásának az a pontatlansága, hogy mindegyik számhoz odatette a megjelenés helyét, holott a lapokon ez nincs feltüntetve, az azonban egyenesen hiba, hogy noha THALY KÁLMÁN akadémiai értekezése 34—40. lapján közli az újság 1710. évi első számának a teljes kéziratát, SZABÓ erről nem tesz említést egy szóval sem, holott THALY az 1705. május végéről való szám szövegét csak SZALAY LÁSZLÓ kivonata alapján közölte, ha tehát ezt felvette, ugyanezen az alapon fel kellett volna vennie az 1710. évi első szám fogalmazványát is.

Ezen a ponton kézzelfogható következetlenségén kívül kiütközik SZABÓ KÁROLY egész gyűjtésének az a módszerbeli hiányossága, hogy csak a nyomtatványokat írja le, a kéziratok másolatokban fennmaradt nyomtatványszövegeket ellenben általában nem kutatta kellő figyelemmel, holott ilyenek ezrével maradtak, köztük sok olyan is akad, amely örökre elveszett régi magyar könyvek szövegét tartotta fenn s rendszeres felkutatásuk és a nyomtatásban is megmaradt művekkel való közös nyilvántartásuk kezdettől fogva elengedhetetlenül szükséges lett volna.

Harmadik pontatlansága lajstromozásának az, hogy az általa nyilvántartott három szám közül a Magyarországon levőkből kettőt tüntet fel létezőnek, holott az 1. szám alatt jelzettet már THALY sem tudta a Károlyi-levéltárban megtalálni.<sup>2</sup>

Végül az is növeli a *Mercurius Hungaricus*-ügy fatalitását, hogy a THALY által meglevőnek jelzett 3. sz. hazai példány azóta

<sup>2</sup> Ezt bizonyítja az 1705. május végi híreket tartalmazó kivonatra írt jegyzete: „Ezen nyomtatott hírlap eredetije a gróf Károlyi-levéltárban van, de melyik csomagban? Eddig még nem bírtunk ráakadni. Ezen kivonatot (mert csak kivonat s az is, úgy látszik, lehető legrövidebb) bold. Szalay László kéziratai között találtam.“ (THALY K. hírlapgyűjt. 899. Quart. germ.)

lappang, de nem THALYNál maradt. A Magyar Nemzeti Múzeumba került iratai közt legalább is nincs, amint az egész anyag átvizsgálása alapján megállapítottam.

THALY egész életében nagy eréllyel kutatta Rákóczi hírlapját, de sem a berlini számok pontos másolatait nem kapta meg,<sup>3</sup> sem „Danczkába és Drezdába“ küldött kérdései és más nyomozásai nem hozták meg azt az eredményt, hogy ebből a hírlapból több élje került volna, holott a *Mercurius Veridicus* három száma nem Danczkában vagy Lengyelországban, hanem jóval közelebb: BÁRÓ PRÓNAY SÁNDOR tóalmási könyvtárában bujt meg, 1891-től kezdve pedig Kiskartalon őrizték a Podmaniczky-könyvtárban, ahol BÁRÓ PODMANICZKY GÉZÁNÉ, GRÓF DÉGENFELD-SCHOMBERG BERTA ezt a három nem ismert számot a kincsei értékét ismerő gyűjtő teljes tudatosságával vette fel unikumként könyvtára jegyzékébe s pótlólag SZABÓ KÁROLY RMK-a II. kötetébe is pontosan bevezette a 2228. sz. cím után.

1934-ben MARKÓ ÁRPÁD kutatott a magyarhoni evang. egyetemes egyház levéltárában s megtalálta SCHULEK JÓZSEF libetbányai ev. lelkész kéziratos gyűjteményében egy *Mercurius Hungaricus*-szám kéziratos másolatát.<sup>4</sup> Ez a másolat azonban nem gyarapítja a THALY által feltárt anyagot különösebben, mert csak az 1705. júniusi szám másolata, amelyet SZALAY LÁSZLÓ kivonata alapján THALY már közölt értekezése 12—14. lapjain,<sup>5</sup> azt azonban igenis tanúsítja, hogy a *Mercurius Hungaricusok* és *Veridicusok* lappangó számait nemcsak a nyomtatványok közt kell keresnünk. Akadhatunk egyre-kettőre másolatok formájában is, aminthogy SCHULEK JÓZSEF gyűjteményében a kivonatosan már ismert és közölt 1705. júniusi szám után közvetlenül csakugyan még egy olyan szöveg következik, amely a *Mercurius Veridicus* utolsó számának az utolsó vagy egyetlen közleménye lehet!

<sup>3</sup> A három új szám felbukkanása kapcsán az Orsz. Széchényi Könyvtár főigazgatósága ezek fényképi másolatait megszerezte.

<sup>4</sup> Schulek, Josephus: Collectanea. Tomus 21. Mixta memorabilia, 146—150. l. (V. 52. levéltári szám alatt.)

<sup>5</sup> Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc, a hadvezér (1934) 84. l. — Műve 81. lapján közli a porosz titkos állami levéltárban levő 1705. augusztusi szám első oldala kisebbitett hasonmását. — A porosz titkos állami levéltár mindkét MERCURIUS-számának az első oldalát, előtte hasonmásban a Pesti Napló Rákóczi Albuma 61. és 99. l. közölte.

Ilyen előzmények után jutottam abba a helyzetbe, hogy BÁRÓ RADVÁNSZKY ALBERT evang. egyetemes egyházi felügyelő engedélyével és SCHOLTZ OSZKÁR evang. egyetemes egyházi levéltáros mindenben való támogatása segítségével kutatásokat végezhettem az evang. egyházegyetem levéltárában és könyvtárában s itt a könyvtár teljes régi magyar anyagának rendszeres feldolgozása közben került kezembe a *Mercurius Veridicus* három száma és a SCHULEK-gyűjtemény két másolata.

A szövegek egész különleges jelentőségére TRÓCSÁNYI ZOLTÁNNAK a „*Magyar Könyvszemle*“ 1939. január—márciusi száma 93. lapján közölt és olvasott felhívása figyelmeztetett.

Az ő felhívására hoztam az Orsz. Széchényi-Könyvtár főigazgatósága tudomására a három *Mercurius Veridicus*-szám meglétét.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára kérésére azután BÁRÓ RADVÁNSZKY ALBERT evang. egyetemes egyházi felügyelő hozzájárulásával a magyarhoni egyetemes evang. egyház levéltára és könyvtára lehetővé tette e számok lefényképezését és közlését.

A három itt hasonmásban megjelenő *Mercurius Veridicus*-szám a Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtár egy gyűjteményes kötetében maradt meg.

## 2.

A Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtárról és erről a gyűjteményes kötetéről a következőket szükséges megjegyeznünk.

A Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtárat a tudományos világ régebben Kiskartalon való létéről általában kiskartalinak nevezte s egyéb felvilágosítás híján ma is Kiskartalon levőnek tudja.

A *Magyar Minerva* 1930—31. évi kötetéből teljesen ki maradt a kiskartali könyvtár és a magyarhoni egyetemes evang. egyház Budapesten levő könyvtára is, holott ennek magának is elég számottevő a régi anyaga, a Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtárral való összekapcsolása révén pedig értékre nézve egyenesen az ország legelső könyvgyűjteményei közé emelkedett.

E kettős kihagyásnak nyilvánvalóan az az oka, hogy ez a két könyvgyűjtemény éppen a *Magyar Minerva* anyaga gyűjtése idején nem volt teljesen rendezett állapotban, mert a Podma-

niczky-Dégenfeld-könyvtárat ekkor költöztették Kiskartalról Budapestre s elhelyezése egy időre megbontotta a magyarhoni egyetemes evang. egyház könyvtára rendjét is.

A költözködéssel és elhelyezéssel járó természetes kaotikus állapot a könyvtárban magában legfeljebb néhány hónapig tartott, az azonban, hogy a két könyvtár utalás nélkül kimaradt a *Magyar Minerva* nyilvántartásából, mind a két könyvtárat évekre elvonta a tudomány figyelme elől.

Pedig mind a két könyvtár minden tekintetben megérdemli a számontartást, a Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtár magyar anyaga pedig egyenesen megköveteli a legpontosabb, legkörültekintőbb és leghatározottabb megbecsülést is.

E helyen egyelőre csak az utóbbiról közlök annyit a magyarhoni egyetemes evangélikus egyház közgyűlése jegyzőkönyvei alapján általános tájékozással, hogy a kiskartali könyvtár az 1929. év folyamán került a magyarhoni egyetemes evangélikus egyház birtokába GRÓF DÉGENFELD-SCHOMBERG PÁL adományaképen, még pedig azzal a kikötéssel, hogy az mint „*Báró Podmaniczky Géza és hitvese, szül. gróf Dégenfeld-Schomberg Berta könyvtára*“ külön kezeltessek. (1929. évi egyet. közgy. jzkv. 8. pontja.)

A magyarhoni egyetemes evang. egyház az adományt elfogadta, önálló elhelyezését székházában biztosította s vállalta megfelelő gondossággal való kezelését és tudományos kutatásokra való bocsátását is. (1929. évi egyet. közgy. jzkv. 35. pontja.)

Kiskartalról a könyvtárat az 1930. év folyamán szállították Budapestre.

Állománya 1933-ban történt végleges összegező megállapítás szerint 30.506 mű 28.089 kötetben. (1933. évi egyet. közgy. jzkv. 103. pontja.)

Régi Magyar Könyvtárhoz tartozó anyagát annak idején a könyvtárat kezelő tulajdonos vette pontos jegyzékbe. A fel nem vett s főként a RMK. III. kötetébe tartozó könyveket az 1931. év folyamán SCHOLTZ OSZKÁR DR. nyug. közalapítványi jogügyi főtanácsos, az egyetemes egyház levéltárosa és könyvtárosa MÁDY (HILSCHER) ZOLTÁN DR. fővárosi tanár segítségével határozta meg és állította be a könyvtár katalógusába. (1931. évi egyet. közgy. jzkv. 114. pontja.)

Az egész régi magyar anyag tudományos feldolgozását én is munkába vettem s hamarosan elkészülök vele.

A szóbanforgó három *Mercurius Veridicus*-szám a Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtár 464. 480. számmal jelzett, összesen tizenhét darab nyomtatványt tartalmazó kötetében található. A kötet BÁRÓ PRÓNAY SÁNDOR tóalmási könyvtárából 1891-ben került a kiskartali könyvtárba. Eredetét azonban még közelebről meghatározza a gyűjteményes kötet 1—2. lapján található kéziratos bejegyzés, mely a késmárki iskola rektorainak a névsorát tartalmazza.<sup>6</sup> Amiből az derül ki, hogy a kötet az 1770-es években mai alakjában késmárki vagy egy késmárki dolgok iránt érdeklődő evangélikus történettudós tulajdonában lehetett.

A gyűjtemény egyes összekötött darabjai így következnek egymás után:

1. *Ius Civile* und gewöhnliche Bürgerliche Ordnungen | Denen königl. Freyen Städten in Ober und Nieder Ungarn | als: Ofen | Caschau | etc. den Tit: Magistris Thavernicorum Regalium unterworfen | gehörig. — Bartfeld | Gedruckt und verlegt durch Thoman Scholtz. | Im Jahr 1700. — Szabó RMK II. 1983. sz. a. csak egy m. n. múzeumi példányról tud. Ezt a példányt nem ismeri vagy nem említi. Ez azonban nem teljes példány, mert csak a 120. oldalig van meg. Öt oldal hiányzik belőle.

2. POMARIUS, SAMUEL: Oratio Auspicalis, in Solenni Inauguratione Illustris Gymnasii Inclutorum (!) Statuum Regni Hungariae Augustano — Evangelicorum Eperiensini recens erecti D. XVIII. Octobris, A. C. CIO IOC LXXVII. instituta, Habita... a Samuele Pomario. Wittebergae, Literis Wen-

<sup>6</sup> Series rectorum scholae Kesmarkiensis. 1. Richardus ab anno 1552—1570. — 2. Lucas Fabinus 1570—1571. — 3. Matthias Thoracmymus seu Kabáthus pulsus a P. Sommero 1572—1574. — 4. Emericus Szonntag notarius et politicus factus 1575. — 5. Sebastianus Lám, seu Ambrosius patriae filius, factus concionator Eperiensis 1576—1577. — 6. Joannes Greiffenzweig, Marcivillam ivit 1528—1529. — 7. David Rechenius 1580. — 8. Paulus Mamichius, primus Ramista in Scepusio, postea Pastor Georgio Montanus 1581—1584. — 9. M. Nicolaus Gabelmannus factus historicus Rudolphi Imperatoris 1585—1587. — 10. Joannes Szonntag concessit Bartpham 1588. 1587. — 11. M. Michael Marthius Neosoliensis, in cuius vocationem plus C. fl. expositi 1590—1594. — 12. M. Joannes Mylius, ob Calvinismum Leutshoviensi a schola remotus 1595—1598. — 13. M. Adam Kuruschius patrisi peste delatus 1598—1600, de quo Bocatius in Hungar. — 14. Joannes Froelichius 1601—1608. — 15. M. Daniel Praetorius, alias Zipser 1608—1696. Fere sexies martyr. — Reliqui repraesentati sunt Exc. Cancellaria anno 1773. in decembri.

dianis... M. DC. LXIX. 72. l. — Ez a kiadás nincs meg Szabó RMK-nak se a II., se a III. kötetében. Szabó RMK. II. 1126. szám alatt leírja ugyanennek a műnek a bártfai 1668-ban megjelent kiadását. Ezt a wittenbergi kiadást nem ismeri. Nincs meg az Apponyi-gyűjteményben sem.

3. MAZARIUS, CHRISTOPHORUS: *Jasones Pannonici, contra orcum suffragante coelo, post superata solo saloque desperata discrimina, aureo pristinae libertatis vellere donati reducesque...* Wittebergae, Excudebat Christianus Schrödterus (1676. 8. o.) — Szabó RMK. III. 2786. sz.; ezt a példányt megemlíti. Hellebrant Árpád gyűjtése.

4. WALLASZKY, PAULUS: *Tentamen historiae Litterarum sub regie gloriosissimo Matthia Corvino de Hunyad in Hungaria.* Lipsiae. Ex Off. Sommeria. 1769. 98 + 3. o. — A kötet egyetlen darabja, mely nem tartozik a RMK. anyagába!

5. PANCRATIUS, MICHAEL: *Tractatus Politico—Historico—Juridicus. Cassoviae, Typis Davidis Túrsh.* (1668.) — Szabó RMK. II. 1134. sz. a Magyar Nemzeti Múzeum és a Teleky-könyvtár példányai mellett ezt a példányt nem említi. Nem teljes példány, mert csak 52 oldala van meg 56 helyett.

6. SPLENIUS, ELIAS: *Aphorismi De Unione et Communicatione in Christo Naturarum et Idiomatum Hypostatica Cum Subjecta Praedicationum Personalium natura...* Bartphae, Typis Jacobi Klósz, Anno MDCXXXXI. 8. o. — Szabó RMK. II. 568. sz. a. csak a m. n. múzeumi példányt ismeri, ezt a példányt nem említi.

7. *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (1710). Inc. Ujvár, sive Neuhaüsel, quartâ Januarii. — Eddig egyetlen ismert példány. L. a hasonmást!

8. *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (1710). Inc. Bartphae, die tertîâ Februarii. Eddig egyetlen ismert példány. L. a hasonmást!

9. *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (1710). Inc. Ujvarino, Vigesima Octavâ Februarii. — Eddig egyetlen ismert példány. L. a hasonmást!

10. *Hadikius Johannes: Regia Coeli, Himmels—Strasse | Angusta Porta, arcta Via, Enge Pforte | Schmalere Weg | Ach und Weh!...* Gedruckt im Jahr Christi 1679. 16. o. — Szabó RMK. III. 3029. sz. a. ezt a müncheni udvari könyvtár példányán kívül Magyarországon egyetlen ismert példányt megemlíti, de nem mondja meg róla, hogy csonka, mert csak 14 oldala van meg. Hellebrant Árpád pótlása Szabó Károly gyűjtéséhez.

11. *Kleschius Dániel* jeni városi iskolai rektorát való installálása alkalmából (1676. aug. 17—28.) írt üdvözlő versek: M. Daniel Kleschius, P. L. Caes. Ss. Th. Bacc. Post. Decennem. Scholasticam. Provinciam. Quindecennem. Ecclesiasticam. Ephoriam. Utramque. In Hungaria. Antidhac. Administratam. Insecutam. Septimestrem. Inter. Hostes. Veritatis. Innocentem. Captivitatem. Et. Bienne. Exilium. Exantlatum. Rector Scholae Senatoriae Jenensis. Vocatus. die XV. Mensis Aug. Confirmatus. d. XVII. Ejusdem. Introductus. d. XXIIIX. Ejusd. Celebratus. Feliciter. Et. Votis Decantatus. à Patronis, Fautoribus, Fratribus, Crucis Consortibus et Amicis. A. O. R. CIO IOC LXXVI. — Jenea, Stanno Joh. Wertheri, Typographi Ducalis. — Szabó Károly RMK.-ban Hellebrant Árpád nem említi ezt a 8 oldalas nyomtatványt, amelyben Colerus Teofil, szász-jénei Generális superintendentens, Galli János

Kristóf volt harkai, Perák Bálint volt richnói és trannoviczi, Schalakius János volt iglói lelkészek, Drechsler János Gábor, Rohte János Henrik, Gassitzius György, Mazarius Kristóf, Roxer Dániel magyarországi származású wittenbergi és jénai egyetemi hallgatók írtak üdvözlő verseket. Nincs meg az Apponyi-gyűjteményben sem.

12. PALMA PRESSA *Altius Assurgens Hoc est: Vir. Max. Reverendus, Nobilissimus, Amplissimus atque Praeclarissimus Dn. M. Daniel Kleschius... Postquam Superatis insolitâ Fortitudine ob Religionis et coelestis Vertitatis Zelum... Laurea in Ss. Theol. primâ, in Florentissima Lipsiaca Universitate cumulatus, magis magisque inclaresceret, celebratus et decantatus a Sympatriotis, In diversis Academiis degentibus Popularibus Crucis et Exilii Consortibus.* 8 oldalon üdvözlő versek. — Szabó RMK. III. 2710. sz. a. Hellebrant Árpád vette fel s csak a Magyar Nemzeti Múzeum példányát ismeri, ezt nem említi. Nincs meg az Apponyi-gyűjteményben sem.

13. KLESCHIUS, DANIEL: ... *Virum... DN. M. Michaelem Liefmannum... anagrammaticè, poëticè historicè descriptum, quasi redivivum celebri huic Universitati Leucoreae et Universae Posteritatis Memoriae perennaturae.* RMK. III. 2720. sz. a. Hellebrant Árpád ezt a példányt megemlíti. A vers után a 9. oldalon *Adversaria* címen az üldözésre vonatkozó jegyzetek következnek.

14. KLESCHIUS, DANIEL: *Catalogus Presbyterorum Scepusiensium.* 8 old. (Bártfa, 1669. november 20.) — Szabó Károly II. 1163. sz. a. csak a Magyar Nemzeti Múzeum példányát ismeri, ezt nem említi.

15. KLESCHIUS, DANIEL: *Solennitas inaugurationis templi sive Sacelli, Quod Illustris, Spectabilis et Magnificus Dominus Dn. Sigismundus Toekoely... In Castro suo Haereditario Schavnik... noviter, eleganter, sumtuoseque extruxit.* (Bártfa, 1670.) 24. oldalán a schavnikai kastély képével. — Szabó Károly II. 1227. sz. a. csak a Magyar Nemzeti Múzeum és a Ráth-gyűjtemény példányát említi, ezt nem.

16. KLESCH, DANIEL: *Die Heilige Liebes-Zunft, Herrliche Pfingst-Brüderschaft und Geistlich-Fruchtbringende Gesellschaft... Joh III. 16—21. Gast-Predigt zu Halle in Sachsen, bey St. Moritz. 44. o. (Halle, 1676.)* — Szabó RMK. III. 2748. sz. a. Hellebrant Árpád a Magyar Nemzeti Múzeum és a góthai hercegi könyvtár példányai mellett ezt a példányt is megemlíti.

17. MASNICIUS, TOBIAS und SIMONIDES, JOHANNES: *Unerhörter Gefängnüss-Process.* (1676.) — Szabó RMK. III. 2749. sz. a. Hellebrant Árpád ezt a példányt megemlíti, de hibásan egy ívesnek mondja, holott mind a 12 oldal megvan. Annnyiban azonban hiányos, hogy a 8—12. lapok szélei lerongyolódtak.

A közölt adatokból megállapítható, hogy ezt a gyűjteményes kötetet SZABÓ KÁROLY nem látta, mert a tóalmási Prónay-könyvtár bekebelezése előtt járt Kiskartalon és előtte adta ki RMK-a két első kötetét is.



HELLEBRANT ÁRPÁD kezén azonban a kötet kétségtelenül megfordult. HELLEBRANT ugyanis ebből a kötetből vette fel SZABÓ KÁROLY RMK-a III. kötetébe a kötet 3., 10., 13., 16. és 17. sz. nyomtatványai címét. Feltűnő, hogy a szintén ebben található 2., 11., 12. sz. nyomtatványokat nem említi, ami jellemző gyűjtő tevékenysége pontosságára és megbízhatóságára.

A többiek felvétele ugyan már nem állott módjában, mert a RMK. I. és II. kötete ekkor már megjelent volt, de a gyűjteményben először felbukkanó és addig sehol le nem írt három *Mercurius Veridicus*-ról, a 2. darabul beléje kötött Pomarius-beszéd unikumnak látszó wittenbergi kiadásáról és a 11. darabként szereplő, máshonnan szintén nem ismert, KLESCH DÁNIELhez írt üdvözlő versekről való hallgatására mégis csak kell valamilyen magyarázat és valamilyen mentség is szükséges.

Ez pedig aligha lehet más, mint az, hogy a könyvtárat kezelő BÁRÓ PODMANICZKY GÉZÁNÉ bibliográfiai segédkönyveinek és sajátkezűleg írt katalóguscéduláinak tanúsága szerint gondosan számon tartotta könyvtára unikumait és ritkaságait s lehet, hogy ezek megfelelő közzétételét is tervezte. Ezért nem engedte meg az unikumairól való híradást. HELLEBRANTnak ezért kellett hallgatnia ennek a gyűjteménykötetnek mind a négy unikumáról és arról is, hogy ez a gyűjtemény több addig egyetlennek tudott nyomtatványt (6., 12., 14. sz.) tartalmaz, 10. sz. darabja pedig egyetlennek ismert Magyarországon.

Ezek az együttthatók — egy kötetben három addig egyetlennek ismert nyomtatvány előfordulása, egy külföldön levő unikum egyetlen magyarországi példányának a felbukkanása és ezenkívül három Magyarországon és két külföldön készült nyomtatvány előkerülése — egész különös és hatványozott ritkasággá teszik ezt a gyűjteményes kötetet.

Jegyzékcéduláinak a bizonyosága szerint BÁRÓ PODMANICZKY GÉZÁNÉ mindezt kétségtelenül tudta.

Tudhatta és tudnia kellett tehát HELLEBRANT ÁRPÁDnak is, hiszen a gyűjtemény egyes darabjait felvette a nyilvántartásába, amiből nyilvánvaló, hogy a gyűjteménnyel foglalkozott, de azért nem számolt be a kötet unikumairól és más legfontosabb darabjairól, mert kezének e tekintetben kötve kellett lennie.

Ennek a ténynek ez a felderítése ilyenformán két szinte szükségszerűnek mutakozó tanúságot rejt magában.

Először azt, hogy SZABÓ KÁROLY és HELLEBRANT ÁRPÁD gyűjtését még az általuk feltártnak látszó anyag tekintetében sem tarthatjuk teljesnek s hogy a kiskartali könyvtárra vonatkozó adataikat különösen hiányosaknak és éppen a ritkaságok vonatkozásában egészen elégtelennek kell tartanunk.

Ugyanezt a megállapítást a pannonhalmi főapátság régi magyar anyaga felvétele tekintetében RÉCSEY VIKTOR is megtette *Incunabula et Hungarica antiqua in bibliotheca S. Montis Pannoniae* (1904.) c. jegyzékéhez csatolt összeállításában, ahol összeszámítja, hogy a Pannonhalmán meglevő régi magyar nyomtatványok közül  $76 + 24 + 61 = 161$  darabot se Szabó Károly, se Hellebrant Árpád nem vett fel a nyilvántartásába, holott mind a ketten jártak Pannonhalmán s semmi akadály sem volt annak, hogy egészen pontos munkát végezzenek.

A helyzet a Podmaniczky-Dégenfeld-könyvtárra nézve ezenfelül legfeljebb annyiban más, hogy míg a pannonhalmi könyvtár régi magyar része nem igen gyarapodott, addig a PODMANICZKY-házaspár könyvtára éppen SZABÓ KÁROLY első látogatása és műve I. kötetének a megjelente után tünteti fel a legnagyobb gyarapodást, amennyiben a tulajdonos házaspár ettől kezdve a rájuk háramlott családi könyvgyűjtemények régi magyar anyaga bekebelezésén kívül nagyarányú vásárlások, cserék és kölcsönös szívességi alapon történő szerzések révén is gyarapította gyűjteményét.

Ezért ezen a ponton a SZABÓ—HELLEBRANT-féle adatgyűjtés a RMK. teljes anyaga feltárása szempontjából a látszólag feldolgozott anyag tekintetében is rendszeres revízióra és kiegészítésre szorul.

Az előttünk feltáruló helyzet másodszer azt sejteti, hogy a kiskartali könyvtárnak a ritkaságait HELLEBRANT ÁRPÁD azért nem vehette jegyzékbe, mert ezeket nyilván maguk a tulajdonosok akarták külön feltárni és ismertetni.

Ez a munka halálukkal a magyar tudományos bibliográfiára maradt feladatul. Az anyagnak ebből a szempontból való feldolgozása annál szükségesebb, mert a Podmaniczky—Dégenfeld-könyvtár régi magyar anyaga teljesen elkerülte SZTRIPSZKY HIADOR figyelmét is, aki pl. ennek a gyűjteményes kötetnek egy unikumát sem lajstromozza „*Adalékai*”-ban (1912). A régóta ese-

dékes munka most folyik s ebből nyújtott ízelítő a könyvtár 464. 480. sz. gyűjteményes kötetének ez az ismertetése és három legnevezetesebb darabjának itt megjelenő hasonmás-kiadása.

A *Mercurius Veridicus*-példányok lapnagysága 148×186 mm, szedéstükre pedig 120×160 mm az őrszavakkal. Az 1710. évi „Ujvár, sive Neūhaūsel, quartâ Januarii“ feliratú hírrel kezdődő 8 (az utolsó oldal üres), az 1710. évi „Bartphae, die tertiâ Februarii“ feliratú hírrel kezdődő 8 (az utolsó oldal üres), az 1710. évi „Ujvarinô, Vigesima octavâ Februarii“ hírrel kezdődő szintén 8 számozatlan oldal.

## 4.

Különböző okokból arra a meggyőződésre jutottam, hogy SCHULEK JÓZSEF libetbányai lelkész előbb említett gyűjteményében a *Mercurius Veridicus* után található *De praeliminaribus Pacis inter regem Hungariae et Principem Franciscum II. Rakoczy tractando* feliratú szöveg szintén a *Mercurius Veridicus* közleménye lehetett.

A *Mercurius Hungaricus* és *Veridicus* töredékei teljes számbavétele alkalmával tehát ezzel a szöveggel is számolni kell. Közlése innen azért maradt el, mert a *Magyar Könyvszemle* ezzel az anyaggal csak könyv, illetve hírlaptörténeti szempontból foglalkozik.

Az itt közölt hasonmások és az említett kéziratban megmaradt szöveg THALY KÁLMÁN úttörő gyűjtését egészítik ki s gyarapítják. A folyton gyarapodó anyag alapján talán hamarosan lehetővé válik a *Mercurius Hungaricus* és a *Mercurius Veridicus*, a két cím alatt is csak egy első kuruc ujság jellegének a megismerése, sőt hírszolgáltatásának és politikai jelentőségének a felértékelése is.

SZIMONIDESZ LAJOS.

## HAZÁNK LEGRÉGIBB LITURGIKUS KÖNYVE: A SZELEPCHÉNYI-KÓDEX.

Egy évvel Szent István kilenc évszázados jubileuma után, a megnagyobbodott Magyarországon, megengedte a Gondviselés, hogy megismerjük azt az eddig fel nem dolgozott és teljes jelentőségében fel sem fogott legrégebb liturgikus kéziratot, mely az első Árpád-királyok idején, a XI. század közepe táján készült s a hazai liturgia-fejlődésnek első tanúja. Úgy véljük, igazolhatjuk kódexünk régiségét (1073 előtt) s mellette azt is, hogy az eddig sorozatosan legrégebb liturgikus emlékek — a Hahóti-kódex (1073—1092 között), valamint a Pray-kódex (1192—1196) — fiatalabb nála. Mégis, mint látni fogjuk, ez a legrégebb liturgikus kódex teljesen oda mutat, ahova a magyarországi liturgia említett két tiszteletreméltó tanúja: Franciaországra, ahonnan a cluny-i szellemű bencés hittérítők kiindultak. Liturgikus tartalom szempontjából pedig ugyancsak azt a meglepő felfedezést tesszük, hogy a Szelepchényi-kódex ünnepei (a Sancto-rale, azaz a szentek ünnepeit tartalmazó kódex-rész) a két fiatalabb liturgikus kódexszel szoros rokonságban van, szinte ősüknek tekinthető. A magyarországi liturgia, bár szorosan a római liturgiához kapcsolódik, a szentek ünnepeinek megállapításánál eszerint már Szent István, vagy ha úgy tetszik, az első Árpád-királyok ideje óta saját útjára lépett és bizonyos liturgikus egységekre törekedett, teljesen a cluny-i szellem értelmében, megelőzve ezzel csaknem egész Európát.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Kötelességem hálámat kifejezni elsősorban DRAGUTIN KNIEWALD DR. zágrábi egyetemi professzor úrnak, a Hahóti-kódex felfedezőjének, a magyar liturgia-történet érdemes munkásának, ki figyelmemet a Szelepchényi-kódexre felhívta és feldolgozására serkentett, s ezenkívül szóbeli és levélbeli tanácsával támogatott. Hálás köszönetet mondok FITZ JÓZSEF DR. úrnak, az Országos Széchényi-Könyvtár főigazgatójának a legmesszebbmenő támogatásért az e könyvtárban végzett kutató munkámban és munkatársainak, főképen BAR-

## I. A Szelepchényi kódex perikopa-rendszere.

*Systema Pericoparum Codicis Szelepchényiani.*

A dült betűs szavak a kódex eredeti szövegét jelzik. Szakemberek előtt érthetően mindenütt egy-két szóval latinul közlöm a perikopa tartalmát, a külföldi olvasóra való tekintettel. Az összehasonlítást mindjárt közlöm a legfontosabb kódexekkel: *H* a Hahóti-kódex rövidítése Bibl. Metr. Zágráb. 126 nr., a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában levő fényképek alapján. — *P* a Pray-kódex Sanctoralejának rövidítése, közölve KNEWALD. A Pray-kódex Sanctoraleja, MKSzemle 1939. jan.—márc. Ezek közül *C* jelenti a Cisiojanust (csziót) ezen kódexből, *S*<sub>1</sub> a nagy sacramentariumot, *S*<sub>2</sub> a kis sacramentariumot, *K* a nagy Kalendariumot. A csillag a Sacramentarium Ratoldi-ban való előfordulást jelzi.

Litterae Italicae designant verba deprompta e textu originali Codicis, verbis propriis breviter indicatur argumentum pericopae. Statim adiicitur coniecto cum codicibus maximi momenti: cum Codice Zagrabiensi M. R. 126., i. e. Sacramentario de Hahót abbatiae O. S. B. saec. XI., sub littera H.; deinde cum Codice sic dicto Pray: sacramentario saec. XII. v. fin. Sanctorale eius editum a D. Kniewald, A Pray-kódex Sanctoraleja, MKSzemle 1939. 1—3. nr., p. 3—14. (C interpretatur Cisiojanus, *S*<sub>1</sub> sacramentarium magnum, originale eiusdem codicis, *S*<sub>2</sub> sacramentarium supplementare, *K* Kalendarium magnum eiusdem codicis.) — \* Asteriscus denotat identitatem cum sacramentario Ratoldi Corbeiensis saec. X.

Fol. 1—35. v. : **Proprium de tempore :***Az egyházi év perikopái :*

- |                                   |                                       |              |
|-----------------------------------|---------------------------------------|--------------|
| 1. (Dominica Resurrectionis.)     | Maria Magdalene, M. Jacobi et Salome: | Mc 16, 1—7   |
| 2. <i>Feria II.</i>               | Discipuli in Emmaus:                  | Lc 24, 13—35 |
| 3. <i>Fra III.</i>                | Jesus stetit in medio eorum:          | Lc 24, 36—47 |
| 4. <i>Feria IIII.</i>             | Vado piscari:                         | Jo 21, 1—14  |
| 5. <i>Feria quinta</i>            | Magdalene ad monumentum:              | Jo 20, 11—18 |
| 6. <i>Fra VI.</i>                 | Discipuli abierunt in Galilaeam:      | Mt 28, 16—20 |
| 7. <i>Sabbato.</i>                | Petrus et Joannes apud sepulchrum:    | Jo 20, 1—9   |
| 8. <i>Domc prima post resurr.</i> | Apparitio Domini; Thomas:             | Jo 20, 19—31 |

TONIEK EMMA DR. főkönyvtárosnak és HUBAY ILONA DR. s.-őrnek. Köszönetemet nyilvánítom továbbá BALOGH ALBIN DR. igazgató úrnak és ZÁKONYI MIHÁLY DR. esztergomi érseki könyvtárigazgató úrnak, cseh liturgia-történeti adatok szíves közléséért JOZEF BERAN DR. prágai egyetemi tanár úrnak. Leginkább pedig köszönettel tartozom KÚHAR FLÓRIS DR. egyetemi c. rk. tanár úrnak, rendtársamnak a kutatás és publikálás egész folyamata alatt tanúsított szellemi támogatásért.

9. <i>Domc II.</i>	Pastor bonus	Jo 10, 11—16
10. <i>Domc III.</i>	Modicum et iam non videbitis me:	Jo 16, 16—22
11. <i>Domc IIII.</i>	Vado ad eum qui misit me:	Jo 16, 5—14
12. <i>Domc V.</i>	Si quid petieritis Patrem:	Jo 16, 23—30
13. <i>In die ascensionis Dni.</i>	Ascensio Christi:	Mc 16, 14—20
14. <i>Domc prima post ascens.</i>	Cum venerit Paraclitus:	Jo 15, 26 s. + 16, 1—4
15. <i>In vigla pentecosten.</i>	Si diligitis me, mandata mea . . . :	Jo 14, 15—21
16. <i>In die sco (sancto: Dom. Pentec.)</i>	Si quis diligit me . . . :	Jo 14, 23—31
17. <i>Fra II.</i>	Nicodemus:	Jo 3, 16—21
18. <i>Fra III.</i>	Qui non intrat per ostium:	Jo 10, 1—10
19. <i>Fra IIII.</i>	Nemo potest venire ad me, nisi:	Jo 6, 44—52
20. <i>Fra V.</i>	Convocatis Jesus 12 apostolis:	Lc 9, 1—6
21. <i>Fra sexta.</i>	Paralyticus in lecto:	Lc 5, 17—26
22. <i>Sabbato.</i>	Socrus Simonis:	Lc 4, 38—44
23. <i>De ss. trinitate. Evnglm cum uenerit paraclitus. require retro.</i>		Jo 15, 26
24. <i>Domc prima post Pentecosten.</i>	Epulo et Lazarus:	Lc 16, 19—31
25. <i>Domc II.</i>	Caena magna:	Lc 14, 16—24
26. <i>Domc III.</i>	Ovis et drachma perdita:	Lc 15, 1—10
27. <i>Domc IIII.</i>	Estote misericordes:	Lc 6, 36—42
28. <i>Domc V.</i>	Captatio piscium miraculosa:	Lc 5, 1—11
29. <i>Domc VI.</i>	Nisi abundaverit iustitia vestra:	Mt 5, 20—24
30. <i>Domc VII.</i>	Misereor super turbam:	Mc 8, 1—9
31. <i>Domc octava.</i>	Falsi prophetae:	Mt 7, 15—21
32. <i>Domc VIII.</i>	Villicus iniquitatis:	Lc 16, 1—9
33. <i>Dominica decima.</i>	Dominus flevit super civitatem:	Lc 19, 41—47
34. <i>Domc XI.</i>	Pharisaeus et publicanus:	Lc 18, 9—14
35. <i>Domc XII.</i>	Surdo-mutus in finibus Deca- poleos:	Mc 7, 31—37
36. <i>Domc XIII.</i>	Bonus Samaritanus:	Lc 10, 23—27
37. <i>Domc XIII.</i>	Decem leprosi:	Lc 17, 11—19
38. <i>Domc XV.</i>	Nemo potest duobus dominis . . . :	Mt 6, 24—33
39. <i>Domc XVI.</i>	Naim:	Lc 7, 11—16
40. <i>Domc XVII.</i>	Hydropicus:	Lc 14, 1—11
41. <i>Domc XVIII.</i>	Quid vobis videtur de Christo:	Mt 22, 34—46
42. <i>Domc XVIII.</i>	Paralyticus in lecto:	Mt 9, 1—8
43. <i>Domc XX.</i>	Nuptiae regales:	Mt 22, 1—14
44. <i>Domc XXI.</i>	Filius reguli:	Jo 4, 46—53
45. <i>Domc XXII.</i>	Rex rationem ponit cum servis:	Mt 18, 23—35
46. <i>Domc XXIII.</i>	Numisma census:	Mt 22, 15—21
47. <i>Domc. ante adventum dni</i>	Multiplicatio panum:	Jo 6, 5—14
48. <i>Domc. I. de adventu dni</i>	Ingressus triumphalis Domini:	Mt 21, 1—9
49. <i>Domc. II.</i>	Signa in sole et luna:	Lc 21, 25—33
50. <i>Domc. III.</i>	Joannes audit in vinculis opera Christi:	Mt 11, 2—10

51. *Domc. IIII.* Testimonium Joannis: Jo 1, 19—28
52. *Domc. I. post natale dni* Simeon in templo Lc 2, 33—40
53. *Domc. II.* Jesus 12 annorum: Lc 2, 42—52
54. *Domc. III. post natale* Nuptiae in Cana: Jo 2, 1—11
55. *Domc. IIII.* Ecce leprosus veniens: Mt 8, 1—13
56. *Domc. V.* Motus magnus in mari: Mt 8, 23—27
57. *Domc. in septuagesima* Operarii in vinea: Mt 20, 1—16
58. *Domc. in sexagesima* Parabola seminantis: Lc 8, 4—15
59. *Domc. in quinquagesima* Praedictio passionis: Lc 18, 31—43
60. *Domc. in quadragesima* Tentatio Domini: Mt 4, 1—11
61. *Domc. II. in XL. ma* Mulier chanaanica in finibus Tyri: Mt 15, 21—28
62. *Domc. III. in XL. ma* In Beelzebub principe daemion-  
orum: Lc 11, 14—28
63. *Domc. IIII. in XL. ma* Multiplicatio I. panum: Jo 6, 1—14
64. *Domc. ante palmas* Quis arguet me de peccato: Jo 8, 46—59
65. *In ramis palmarum. In ill. tpr. (tempore) Cum adpropinquassent iherosolimim & ueniss.*  
*Require in prima dominica de adventu domini.*
66. *Passio dni nri Ihu XPi scdm Matheum* Mt 26, 1—63a  
(lacuna: Mt 26, 63b—27, 65a) + 27, 65s
67. *Feria scda* Caena in Bethania, ingressus Domini,  
gentiles in templo, clarificatio Jesu: Jo 12, 1—36
68. *Fra III.* *Passio dni nri Ihu XPi scdm Marcum* Mc 14, 1—15, 46
69. *Fra IIII.* *Passio dni nri Ihu XPi scdm Marcum*  
(sic) Lc 22, 1—23, 53
70. *In cena dni* Lotio pedum: Jo 13, 1—15
71. *(Feria VI. in parasceve)* (Inscriptio rasa est: Passio sec. Joann.) Jo 18, 1—19, 42
72. *In sabbato sco* Vespere sabbati, quae lucescit . . . : Mt 28, 1—7  
(Decem lineae vacuae remanserunt)
73. *In vigilia nativitatis Dni* Cum esset desponsata mater Jesu: Mt 1, 18—21
74. *In galli cantu* Exiit edictum: Lc 2, 1—14
75. *In mane* Pastores: Lc 2, 15—20
76. *In die sco* In principio erat verbum: Jo 1, 1—14
77. *De sco Stephano* Ecce ego mitto ad vos prophetas: Mt 23, 34—39
78. *De sco Iohanne evangl.* Sequere me Jo 21, 19—24
79. *De scis Innocentib.* Caedes infantium: Mt 2, 13—18
80. *De s. Silvestro.* *Vigilate quia nescitis qua hora dns.* Mt 24, 42
81. *De circumcissione dni.* Circumcisio: Lc 2, 21
82. *De vigilia epiphaniae dni* Reversus s. Familiae: Mt 2, 19—23
83. *In die sco* Magi ab Oriente: Mt 2, 1—12
84. *De octavis epiphaniae dni* Baptisma et genealogia Domini: Lc 3, 21—4, 1a
85. *Aliud evangeliu scdm matb.* Baptisma Domini: Mt 3, 13—17





100. *De sca Agatha*  
 101. *De sca Scolastica*  
 102. *De sco Valentino*  
 103. *De sca Juliana*  
 104. *De cathedra s. Petri*  
 105. *De sco Mathia aplo*
106. *De sco Gregorio*  
 107. *De sco Benedicto*  
 108. *De annuntiatione dnica*
109. *De sco Ambrosio*  
 110. *De sco Leone*  
 111. *De sca Eufemia*  
 112. *De ss. Tiburcio Valeriano et Max.*  
 113. *De sco Adalberto*  
 114. *De sco Georgio*  
 115. *De sco Marco evgl.*  
 116. *De sco Vitale*
100. *De sca Agatha*  
 101. *De sca Scolastica*  
 102. *De sco Valentino*  
 103. *De sca Juliana*  
 104. *De cathedra s. Petri*  
 105. *De sco Mathia aplo*
106. *De sco Gregorio*  
 107. *De sco Benedicto*  
 108. *De annuntiatione dnica*
109. *De sco Ambrosio*  
 110. *De sco Leone*  
 111. *De sca Eufemia*  
 112. *De ss. Tiburcio Valeriano et Max.*  
 113. *De sco Adalberto*  
 114. *De sco Georgio*  
 115. *De sco Marco evgl.*  
 116. *De sco Vitale*

Magyar Könyvszemle 1939. IV. füzet.

- Mt 25, 1  
 Mt 13, 44  
 Mt 16, 24  
 Mt 25, 1  
 Mt 16, 1  
 Jo 15, 12
5. *Virgo mart. Cataniae* † 251. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 10. *Abbatissa soror S. Benedicti* † 543? H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 14. *Martyr Africanus cum 24. sociis.* H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 16. *Virgo mart. sub Maximiano.* P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 22. *Festum ortum Romae saec. IV. H. P(C S<sub>1</sub> K).\**  
 24. *Festum celebratum a saec. IX. H. P(C S<sub>1</sub> K).\**

## Martius

- Mt 5, 13  
 Mt 11, 25—30  
 Lc 1, 26—38
12. *S. Pontifex* † 604. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 21. *Patriarcha Monachorum Occ.* † 543? H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 25. *Festum celebratum in Occid. a s. VII. H. P(C S<sub>1</sub> K).\**

## Aprilis

- Lc 19, 12  
 Mt 5, 13  
 Mt 13, 44  
 Jo 15, 17  
 Lc 10, 16  
 Mt 10, 26b  
 Lc 10, 1  
 Jo 15, 1
4. *Eppus Mediolanensis, Doct. Eccl.* † 397. P(C K).\*  
 11. *Translatio S. Pontificis* † 461. P(S<sub>1</sub> K).\*  
 13. *Virgo mart. Chalcedone* † 307. P(S<sub>1</sub> K).\*  
 14. *Martyres Romani* † 229. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 23. *Eppus mart. confinator S. Stephani* † 997. H. P(C S<sub>1</sub> S<sub>2</sub>).  
 24. *In Hungaria 24; mart. Lyddae* † 303. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 25. *Festum celebratum a saec. IX. H. P(C S<sub>1</sub> K).\**  
 28. *Vitalis II. eppus Ravennae* † s. III. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

## Maius

- Jo 14, 1—13  
 Mt 13, 44—45
1. *Festum apostolorum est dedicatio basilicae eorum Romae a. 561.*  
 H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 3. *Festum celebratum Romae a s. VII. H. P(C S<sub>1</sub> K).\**

119. *De sco Jobe aplo* ?  
 120. *De sco Michaelae* Jo 5, 1b—4  
 121. *De scis Gordiano et Epimachio* Lc 21, 9  
 122. *De ss. Nereo, Achilleo atq. Pancratio* Lc 21, 14  
 123. *De sca Potentiana* Mt 25, 1  
 124. *De sco Urbano* Lc 19, 12  
 125. *De sca Petronella* Mt 13, 44
6. Festum S. Joannis „ante portam Lat.“ dedicatio huius basilicae saec. VIII. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
8. Festum Apparitionis Archangeli, dedicatio basilicae mont. Gargani, s. VIII. P(K).\*
10. Martyres Romani † 362. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
12. N. et A. martyres Terracinae sub Traiano, P. martyr iuvenis Romae † 304. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
19. Virgo mart. Pudentiana Romae s. II. P(S<sub>1</sub> K).\*
25. S. pontifex Urbanus I. † 230. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
31. Virgo mart. Romana sub Domitiano. P(K).\*

## Iunius

126. *De sco Nichomede* Mt 16, 24  
 127. *De scis Marcellino et Petro* Mc 13, 1  
 128. *De sco Bonifatio* Lc 19, 12  
 129. *De ss. Medardo et Gildardo* Lc 12, 35  
 130. *De ss. Primo et Feliciano* Mt 24, 3  
 131. *De sco Barnaba* Jo 15, 12  
 132. *De scis Basilde, Cirino, Nabore et Nazario* Lc 21, 9  
 133. *De sco Vito et sociis eius* Mt 10, 16  
 134. *De scis Cirico et Julitta* Lc 21, 14  
 135. *De sco Marco et Marcelliano* Mt 10, 16  
 136. *De ss. Gervasio et Pbasio (Protasio)* Mc 13, 1  
 137. *De vigilia sci Jobis Bapt.* Lc 1, 5—17  
 138. *In mane* Lc 1, 18—25  
 139. *In die sco,* Lc 1, 57—68
1. Presbyter mart. sub Domitiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
2. Martyres Romani † 303. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
5. Eppus Moguntinus ap. Germaniae, mart. † 755. P(C K).\*
8. M. eppus de Noyon et Tournai † 545 vel 557; G. eppus de Rouen vixit versus 511. P(C K)\* sine Gildardo.
9. Martyres Romani sub Diocletiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
11. Festum celebratum a saec. IX. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
12. Martyres Romani sub Diocletiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
15. Mart. Sicilianus † Romae sub Dioclet. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
16. C. puer Iconii, J. mater eius, mart. sub Diocletiano. H. P(K).\*
18. Martyres Romani † 287. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
19. Inventio MM Mediolani 386. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
23. Festum Johannis Baptistae celebratum a saec. IV. H. P(S<sub>1</sub> K).\*
24. — H.
24. — H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

140. *De scis Johanne et Paulo*  
 141. *De vigla apolorum Petri et Pauli*  
 142. *In die sco*  
 143. *De sco Paulo*
- Lc 12, 1b  
 Jo 21, 1—19  
 Mt 16, 13—19  
 Mt 19, 27
26. Fratres mart. Romani † 362. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 28. Festum celebratum a saec. Iv. H. P(S<sub>1</sub> K).\*  
 29. — H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 30. Festum commemoracionis Pauli; celebratum a saec. VI. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
144. *De sr. Presso (Processo) et Martiniano*  
 145. *De translatione S. Martini*  
 146. *In octavis apolorum*  
 147. *De scis VII Frīb. (fratribus)*  
 148. *De vigilia sci Benedicti*  
 149. *In die sco*
- Mt 24, 3  
 Mt 25, 14  
 Mt 14, 22—33  
 Mt 12, 46—50  
 Mt 11, 25  
 Mt 5, 14—19
2. Martyres Romani sub Nerone. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 4. Festum celebratum in Gallia a saec. V/VI. H. P(S<sub>1</sub> K).\*  
 6. Octava iam a saec. V. Romae. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 10. Felicitas et 7 filii mart. Romani † 162. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 10. —  
 11. Festum translationis S. Benedicti, celebratum in Gallia a saec. VIII. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 13. Virgo martyr Antiochiae † 290, festum in Oriente et Romae 20. jul. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 17. Edessae v. Romae † 412, patronus monasterii s. Alexii Romae. H. P(C S<sub>1</sub> S<sub>2</sub> K).  
 18. — P(S<sub>1</sub> K).  
 22. † saec. I. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 23. Primus eppus Ravennae, † versus 200. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 24. Festum Jacobi maioris, celebr. in Hispania occasione translationis saec. VII. P(K).  
 25. — H. P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 27. Iuvenes Ephesini mart. sub. Decio, venerati sub Theodosio II. († 450). P(C S<sub>1</sub> K).\*  
 27. Martyr Nicomediae † 303. P(C S<sub>1</sub> S<sub>2</sub> K).\*
- Mt 25, 1  
 Mc 13, 33  
 Mt 19, 27  
 Lc 7, 36—50  
 Lc 10, 16  
 Mt 20, 20—23  
 Mc 10, 35—45  
 Jo 15, 17  
 Mt 10, 26b
150. *De s. Margareta*  
 151. *De s. Alexio*  
 152. *De oct. sci Benedicti*  
 153. *De sca Maria Magdalene*  
 154. *De sco Apollinare*  
 155. *De vigilia sci Jacobi apli*
156. *In die sco*  
 157. *De scis septem dormientibus*  
 158. *De sco Pantaleone*

159. *De ss. Felice, Simplicio, Faustino et B.*  
(Beatrix)

160. *De ss. Abdone et Sennen*

161. *De vinculis sci Petri*

162. *De sco Stephano pp.*

163. *De invent. S. Stephano*

164. *De sco Sixto cum sociis suis*

165. *De transfugatione dñi*

166. *De sca Afra*

167. *De sco Donato eppo*

168. *De Ciriaco et sociis ei.*

169. *De vigla sci Laurentii*

170. *In die sco.*

171. *De sco Tiburcio*

172. *De sco Yppolito et sociis ei.*

173. *De sco Eusebio*

174. *De vigla see Marie*

175. *In die sco*

176. *De octavis sci Laurentii*

177. *De octavis see Marie*

178. *De vigla sci Bartholomei*

179. *In die sco*

180. *De sco Rufo*

Lc 21, 14 29. Felix † 359, reliqui mart. sub Diocletiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Lc 21, 9 30. Mart. Persae Romae † 250. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

### Augustus

Mt 16, 1 1. Festum dedicationis basilicae saec. V. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Lc 19, 12 2. S. pontifex martyr † 257. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 23, 34 3. Inventio Protomartyris 415. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 10, 16 6. Atheniensis, s. pontifex † 257. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 17, 1-9 6. Festum ex Oriente per Galliam illatum a saec. VIII. H. P(S<sub>1</sub> K).\*

Mt 13, 44 7. Virgo martyr August. Vindelicorum † 304. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 16, 24 7. Eppus in Besançon, † ante 660. H. P(S<sub>1</sub> K).\*

Lc 21, 9 8. Cyriacus, Largus et Smaragdus, mart. Romani † 303. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 16, 24 9. Festum celebratum Romae a s. III. H. P(S<sub>1</sub> K).\*

Jo 12, 24-26 10. Laurentius archidiaconus Romae † 258. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 10, 34 11. Martyr Romanus † 286/7. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Lc 12, 1b 13. Martyr Romanus sub Valeriano. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Mt 24, 42 14. Martyr Palaestinae † versus 300. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Jo 19, 25-27 14. Festum celebratum a saec. VII. H. P(S<sub>1</sub> S<sub>2</sub> K).\*

Lc 10, 38-42 15. Festum Assumptionis B. M. V. H. P(C S<sub>1</sub> S<sub>2</sub> K).\*

Jo 12, 24 17. — H. P(S<sub>1</sub> K).\*

Lc 10, 38 22. — P(K).

Jo 15, 12 23. Festum apostoli a saec. IX. P(K).\*

Lc 22, 24-30 24. — H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

Lc 14, 26 27. Martyr Capuae sub Diocletiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

181. *De sco Augustino*  
 182. *In decollatione sci Jobannis*  
 183. *Alind*  
 184. *De scis Felice et Adaucto*
185. *De sco Prisco*  
 186. *De nativitate sce Marie*  
 187. *De sco Adriano*  
 188. *De sco Gorgonio*  
 189. *De ss. Ptho (Proto) et Jacintho*  
 190. *De scis Cornelio et Cipriano*  
 191. *De exaltatione sce cruicis*  
 192. *De sco Nichomede*  
 193. *De sca Eufemia*  
 194. *De scis Lucia et Geminiano*  
 195. *De sco Lamberto*  
 196. *De vigilia sci Mathei*
197. *In die sco.*  
 198. *De sco Mauritio cum sociis ss.*
199. *De conceptione sci Jobis (Johannis)*  
 B. (aptistae)
200. *De scis Cipriano et Justina*  
 201. *De scis Cosma et Damiano*
- Mt 5, 13  
 Mc 6, 17—29  
 Mt 14, 1—12  
 Lc 10, 16
28. Doctor Eccl. † Hippone 430. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 29. Festum originis Gallicanae saec. V. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 29. —  
 30. Mart. Romani sub Diocletiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).

## September

- Mt 10, 34  
 Mt 1, 1—16  
 Mt 10, 26b  
 Mt 10, 34  
 Mt 10, 23  
 Lc 11, 47—54  
 Jo 12, 31—36  
 Mt 16, 24  
 Mt 13, 44  
 Lc 21, 14  
 Lc 10, 16  
 Mt 9, 9—13
1. Eppus Capuae † IV. saec. H. P(S<sub>1</sub> K).  
 8. Festum celebratum a saec. VII. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 8. Translatio mart. Nicomedia Romam, † 303. H. P(S<sub>1</sub> K).  
 9. G. et Cyron, mart. Sebastae. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 11. Martyres Romani sub Valeriano. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 14. S. pont. † 252; eppus Carthagin. † 258. H. P(S<sub>1</sub> K).  
 14. Festum originis Gallicanae a saec. VII. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 15. Presb. mart. Romanus sub Domitiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 16. Vingo mart. Chalcedone † 307. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 16. Martyres Romani sub Diocletiano. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 18. Eppus in Maastricht, † in Liège 705/6. P(C S<sub>1</sub> K).  
 20. Translatio apostoli et evangelistae med. saec. X. in Italiam. H. P(S<sub>1</sub> K).  
 21. — H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 22. Martyres Acaunenses Helvetiae legionis Thebanae † 286 vel 302. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 24. Festum originis Orientalis celebratum in Gallia a saec. VIII.—IX. P(S<sub>1</sub> K).  
 26. Eppus Antiochia Pisidia et diaconissa mart. † 304. P(S<sub>8</sub> K).  
 27. Mart. Ciliciae † 297, venerati Romae. H. P(C S<sub>1</sub> K).
- Lc 1, 5  
 Mt 24, 4  
 Jo 15, 17

202. *De sco Wenczelao*  
 203. *De sco Michael*  
 204. *De sco Jeronimo*  
 205. *De scis Remigio, Germano et al.(io)*  
 206. *De sco Leodegario*  
 207. *De scis Sergio et Bacho et al.(iis)*  
 208. *De sco Dionisio cum sociis suis*  
 209. *De sco Gereone cum sociis suis*  
 210. *De sco Calixto*  
 211. *De sco Gallo*  
 212. *De sco Michael*  
 213. *De sco Luca evg.*  
 214. *De ss. virginib. XI. milib.*  
 215. *De sco Severino*  
 216. *De sco Maglorio*  
 217. *De ss. Crispino et Crispiniano*  
 218. *De sco Demetrio*  
 219. *De vigla Simonis et Jude*  
 220. *In die sco*  
 221. *De vigla omnium scorum*  
 222. *In die sco*  
 223. *De S. Eustachio cum sociis suis*
- Mt 10, 34  
 Mt 18, 1—10  
 Mt 5, 13
28. Rex Bohemiae martyr + 936. P(C S<sub>1</sub> K).  
 29. Festum dedicationis S. Michaelis, celebratum a saec. VI. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 30. Doctor Eccl. † 419. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
- October
- Lc 12, 35  
 Mt 16, 24  
 Mt 10, 16  
 Lc 6, 17  
 Mt 5, 1  
 Lc 19, 12  
 Mt 5, 15  
 Mt 18, 1  
 Lc 10, 1  
 Mt 25, 1  
 Mt 24, 42  
 Mc 13, 33  
 Lc 12, 1b  
 Mt 10, 26b  
 Jo 15, 12  
 Jo 15, 1  
 Lc 6, 17
1. Eppus Rhemensis, baptisator Chlodwigs + 533; Germanus? al. Vedastus patronus dioec. Arras. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 2. Eppus in Autun + 678. P(S<sub>1</sub> K).  
 7. Martyres Syriae saec. III. H. P(S<sub>1</sub> K).  
 9. Ap. Galliae, primus eppus Paris. martyr s. III. HP (CS<sub>1</sub> K).  
 10. Mart. Coloniae sub Diocletiano. P(C S<sub>1</sub> K).  
 14. Calixtus I. s. pontifex + 217. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 16. Monachus scotus, apostolus Helvetiae, + 627 vel 645. P(C S<sub>1</sub> K).  
 16. Festum S. Michaelis Archang. „in periculo maris“.  
 18. Festum celebr. a s. VI. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 21. Virg. mart. Coloniae s. V. P(C S<sub>1</sub> K).  
 23. Eppus in Bordeaux v. Coloniae + versus 400. P(C K).  
 24. Apostolus Britanniae minoris, fin. s. VI.  
 25. Mart. sub Diocletiano in Soissons. P(C K).  
 26. Diaconus mart. Sirmii in Pannonia + 306. P(C S<sub>1</sub> K).  
 27. Festum apostolorum a saec. X. H. P(S<sub>1</sub> K).  
 28. — H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 31. — H. P(S<sub>1</sub> K).
- November
- Mt 5, 1  
 Mt 24, 3
1. Festum celebr. a saec. IX. H. P(C S<sub>1</sub> K).  
 2. Mart. Romani versus 118, transl. Parisios 1190. P(S<sub>1</sub> K).

224. *De S. Willibrordo*  
 225. *De scis IIII coronatis*  
 226. *De sco Theodoro*  
 227. *De sco Martino*  
 228. *De sco Briccio*  
 229. *De sco Olbmaro*  
 230. *De sco Aniano*  
 231. *De sco Columbano*  
 232. *De sca Cecilia*  
 233. *De sco Clemente*  
 234. *De sco Gresogono*  
 235. *De vigla sci Andree*  
 236. *In die sco*
- Mt 5, 15  
 Lc 21, 9  
 Mt 16, 24  
 Mt 25, 14  
 Mt 24, 42  
 Mc 13, 33  
 Lc 12, 35  
 Mt 5, 15
- Mt 25, 1  
 Lc 19, 12  
 Lc 14, 26  
 Jo 1, 35—51  
 Mt 4, 18—22
7. Apostolus Frisiae, fundator abbatiae Echternach † 739. P(C S<sub>2</sub> K).\*
8. Mart. Pannoniae saec. IV. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
9. Mart. Amaseae † 306. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
11. Eppus Turonensis † 397. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
13. Eppus Turonensis † 443. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
16. Fundator abbatiae S. Galli † 759. P(C S<sub>1</sub> K).
17. Eppus Aurelianensis † 453. P(S<sub>1</sub> S<sub>2</sub> K).\*
21. Monachus scotus, fundator abbatiae Luxoviensis et Bobbiensis + 615. P(S<sub>2</sub> K).
22. Virgo mart. Romana † 230. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
23. C. Romanus s. pontifex † versus 100. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
24. Chrysgonus, Mart. Aquileae † 304. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
29. Festum apostoli celebratum a saec. VI. H. P(S<sub>1</sub> K).
30. — H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

## D e c e m b e r

237. *De translatione sci Benedicti*

238. *De sco Nicholao*  
 239. *De sco Ambrosio*  
 240. *De sco Damaso*  
 241. *De sca Lucia*  
 242. *De sco Maximino*  
 243. *De vigla s. Thome apli*  
 244. *In die sco*
- Mt 5, 15  
 Mt 25, 14  
 Mt 5, 13  
 Mc 13, 33  
 Mt 25, 1  
 Mt 24, 42  
 Jo 15, 12  
 Jo 20, 24—29
4. Festum tumulationis seu adventus S. Benedicti Abb. in Fleury, a. 673 („Inlatio“).
6. Eppus Myrensens Lyciae † 325, transl. in Bari 1087. P(C S<sub>1</sub> K).
7. Ordinatio S. Ambrosii.
11. S. pontifex † 384. P(C S<sub>1</sub> K).\*
13. Virgo martyr Syracusae † 303. H. P(C S<sub>1</sub> K).\*
15. Abbas de Micy † 520.
20. Festum apostoli a saec. X. P(K).
21. — H. P(C S<sub>1</sub> K).\*

(18. lineae vacant. In fine fol. 45 v. titulus sequens.)

Fol. 46—54 : Commune Sanctorum <sup>3</sup>

A szentek ünnepeinek közös perikopái:

245. <i>In vigilia unius apli:</i> (apostoli)	Praeceptum dilectionis:	Jo 15, 12—16
246. —	Vitis vera:	Jo 15, 1—11
247. —	Mitto vos sicut oves:	Mt 10, 16—22
248. —	Mando vobis, ut diligatis invicem:	Jo 15, 17—25
249. <i>De uno martire</i>	Non veni pacem mittere . . .:	Mt 10, 34—42
250. —	Nihil opertum, quod non reveletur:	Mt 10, 26b—32
251. —	Abneget semetipsum . . .:	Mt 16, 24—28
252. —	Et non odit patrem . . .:	Lc 14, 26—33
253. —	Abneget semetipsum . . .:	Lc 9, 23—27
254. —	Qui vos audit, me audit:	Lc 10, 16—20
255. —	Fermentum pharisaeorum:	Lc 12, 1b—8
256. <i>De pluribus martiribus</i>	Octo beatitudines:	Mt 5, 1—12a
257. —	Praedictio finis mundi et persecutionis	Mt 24, 3—13
258. —	Cum persequentur vos in civitate . . .:	Mt 10, 23—26a
259. —	Praedictio finis mundi et persecutionis:	Mc 13, 1—13
260. —	Octo beatitudines:	Lc 6, 17—23a
261. a) —	Cum audieritis praelia . . .:	Lc 21, 9—13
b) —	Ponite ergo in cordibus vestris . . .:	Lc 21, 14—19
262. —	Ecce ego mitto vos:	Mt 10, 16
263. —	Attendite a fermento:	Lc 12, 1
264. <i>De uno pontifice</i>	Parabola talentorum:	Mt 25, 14—23
265. —	Eadem parabola:	Lc 19, 12—26
266. —	Vigilate quia nescitis qua hora:	Mt 24, 42—47
267. —	Videte, vigilate et orate:	Mc 13, 33—37
268. <i>De pluribus pontificibus</i> (desunt fol. 51.52.)		
269. [ <i>De una virgine.</i> ]	Fragmentum lo virginum:	Mt 25, 9b—12
270. —	Thesaurus absconditus:	Mt 13, 44—52
271. <i>De pluribus virginibus</i>	Decem virgines:	Mt 25, 1
272. —	Thesaurus absconditus:	Mt 13, 44
273. <i>In dedicatione ecclie</i>	Zachaeus:	Lc 19, 1—10
274. —	Arbor fructibus dignoscendus:	Lc 6, 43—48
275. —	Facta sunt encaenia:	Jo 10, 22—30
276. <i>P(ro) defunctis</i>	Domine si fuisses hic . . .:	Jo 11, 21—27
277. —	Quod dat mihi Pater, ad me veniet:	Jo 6, 37—40
278. —	Amen dico, qui verbum meum audit:	Jo 5, 24—29
279. —	Pater suscitavit mortuos et vivificavit:	Jo 5, 21—24

(15 lineae vacuae. Finis manuscripti.)

<sup>3</sup> Általában csak kezdőszavaival jelzett perikopák voltak a *Proprium*-ban, a *Commune*-ben most mindenütt megtaláljuk a teljes egészében közölt perikopákat. — *Proprium Sanctorum generatim tantum initium pericopae indicavit, nunc Commune totum textum pericoparum in Proprio indicatarum habet.*





*A Szelepbényi-kódex kötéstáblája.*

MILLO TĚPĚRE / SĚDO MARCV

**A** MAGNĚ  
NE ET MARIA  
IACOBI ET  
SALOMAE  
IMMERVNT  
AROMATA  
VT VENI  
IN TES  
VNGERENT  
HIESV AN

Et ualde mane una sabborum uenire ad monium  
cum / opo iam sole. Et dicebant adiuuam. Quas resoluere  
nobis. Lisadem abbasio monuimus. Et respicientes / uide  
runt resoluam lapidem. Per quippe magus ualeat. Et  
inuenimus in monuim / uiderunt uicem scelerem in  
deuoy / cooperum sola candida. Et obhupuerunt. Qui dicit  
illu. Nolite e. cauescere. Inu querunt nazarenum / epuesti  
xum. Surrexit / uocet hic. Lee loas / ubi posterunt eum.  
Sedite dicit discipulis eius / et petro. quia preecege uos in  
galileam. In eam uidebat / sicut dicit uobis. FERIA. II.  
MILLO TEMPORE. De S E P T E M B R A R I O

et respicitur ihu sicut in uicellum quod erit in s. b. r. o  
hadhorum sexaginta abierunt in nomine emmas / et p  
u. Lo quodam adiuuam de his omnibus que ad idem  
Et factum est cum sabularentur / et secum quatuor uir /

manuisti enim quam aqua dicit. Ecce concepit / in uero /  
paruit filium / et uocabit nomen eius ihu. Hic erit mag  
nus / et filius altissimi uocabitur. Et dabit illi dicit deus  
sedem dandi parat eius / et regnabit in domo iacob  
in eternum / et regni eius non erit finis. Dixit autem  
maria ad angelum. Quomodo fuer istud quia quum non  
cognosco / et respondit ei angelus / dicit ei. Spiritus  
super uire / et intrat altissimi obumbrabit tibi. Et  
ecce behubereb cognosca tua / et ipsa concepit filium  
et quod natus erit sem / uocabitur filius dei. Et  
tunc sperabit / quia non erit impossibile apud deum om  
ne uerbum. Et ait maria. Ecce ancilla domini. Et ar

mepti / verendum ueptum tuum /  
DESCO ATEROSIO. Homo quidam nobilis abite.  
DESCO LEONE. V of ehs / sal / terry.  
DESCO EVEMAX. S unile est regnum glou / dier.  
DESCO TUBETTIO VALERIANO ET MAN. P se moudo uolap  
DESCO ABALBERTO. Quos audie / me audite.  
DESCO GEORGIO. Nichil opum quod non uideat.  
DESCO MARCO EUG. Et quum ihu et alior / ex.

**I**DESCO VITALE. E go sum uir uera  
DESCO PHILIPPO ET IACOBO. Sedes lo b r o.  
MILLO TEMPORE. Dixit ihu discipulis. N omurbe  
war / cor / urm. Credetis / in dm / et in me credet. In domo  
parat / mei / manducet / multes sunt. Si quomam / dixit /  
parat / nobis / quia uado parare uobis locum. Et stabitis et  
preparauit uobis locum / uestrum ueniam / et accipiam uos  
ad me ipsum. Ue ubi sum ego / et uos / sicut. Et quo ego na  
do / sicut / et uiam / sicut. Dicit et thomas. Dne / nescimus  
quo uadit. Et quomodo possumus tuam sententia / dicit et  
ihu. Ego sum uia / et ueritas / et uita. Non uenire ad pare  
runt / per me. Si cognouisset / me / et parum meum inique

A Szelepbényi-kódex két lapja. A Sanctortale egy lapja; Adalberttel. Első lap: Hűsvétvársnap evangéliuma. A Sanctortale egy lapja; Adalberttel.

## II. A kódex leírása.

Egy régi, díszes evangéliumos könyvről van szó, mely jelenleg az esztergomi prímási múzeumban van, eredetileg pedig a nyitrai káptalan tulajdona, melyet díszes, gyönyörű bekötési táblája miatt már régen ismertek és ismertettek, anélkül azonban, hogy tartalmának fontosságát feldolgozták vagy sejtették volna. Mivel minden fontos kéziratnak nevet kell adnunk, legokosabb, ha jobb elnevezés híján egykori valószínű tulajdonosáról, SZELEPCHÉNYI prímásról *Szelepchényi-kódexnek* nevezzük el. Nem nevezhetnők nyitrai, avagy esztergomi evangéliumos-könyvnek, minthogy ilyen több van és nem különböztetné meg eléggé egyiket a másiktól. Figyelmemet KNIEWALD professzor hívta fel rá és feldolgozását átadta nekem. Néhány sort a MKSzemle jelen számában szentel neki. (A Pray-kódex tartalma, kora és jelentősége 440. l.)

Az első nyom, mikor a Szelepchényi-kódexről szó esik: a XIX. század első éve, mint ezt már a millennium idején az érdekes kutató, RÁTH GYÖRGY megállapította.<sup>4</sup> Ráth Györgynek akkoriban VAGNER JÓZSEF nyitrai kanonok bocsátotta a szükséges levéltári és könyvészeti adatokat rendelkezésre. Ezek szerint az eddig legelső említése a Szelepchényi-kódexnek 1800-ban történik: FUCHS X. FERENC püspök *Canonica Visitatio*-jában. „Az e fölött felvett okiratban a kézirat, melynek ezüst kötése pontosan van leírva, hivatkozással a kötés gyűrűjében levő címerére, mint SZELEPCHÉNYI GYÖRGY püspök, a későbbi esztergomi érsek evangéliumos könyve említettik. Ugyanezt ismétli VURUM JÓZSEF püspök 1828-i vizitációjában, valamint a Pozsonyban 1835-ben megjelent *Episcopatus Nitriensis memoria* című mű“, mondja RÁTH. A Szelepchényi-kódexet tehát ismerték Magyarországon, sőt, mint RÁTHból látható, a millenniumi kiállításon ki is volt állítva, minek a kódex tanulmányozásánál magam is nyomait láttam: a 32. v. és 33. folió napszítta, nyilván itt volt az iniciálék miatt a kódex kinyitva.

Visszafelé nyomozva a kódex történetét, a nyitrai egyházmegye mult századi monográfiája ad felvilágosítást.<sup>5</sup> Eszerint

<sup>4</sup> Az Iparművészet 1896-ban. Millenniumi emlékkönyv, Budapest, 1897, 77.

<sup>5</sup> *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria* (szerző nélkül), Posonii, 1835, p. 367.

ugyanis pohranci SZELEPCHÉNYI GYÖRGY, PÁZMÁNY PÉTER pártfogoltja, ki az ellenreformációt az ő szellemében folytatta, és 1648-ban nyitrai püspök lett, volt a kódex tulajdonosa. A nyitrai helyi hagyomány szerint ő adta a káptalannak ajándékba a kódexet: „Supellectilem sacram adauxit. Possidet Ecclesia ab ipso Librum Evangeliorum in Pergamena descriptorum, in cuius theca est crux argentea cum effigie crucifixi, B. Mariae Virginis et S. Joannis atque scuto gentilitio Szelepchényiano“, mondja az idézett nyitrai monográfia. RÁTH GYÖRGY már kiderítette, hogy a kódex bekötési tábláján mégis aligha SZELEPCHÉNYI címere látható, mert bár hasonlít a Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött nemesi levél címeréhez, de „szembeötlően eltér a nyitrai evangeliarium tiszta komoly stílusától, aminő a XV. század elején dívott“. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kódex nem SZELEPCHÉNYI ajándéka volna, mint RÁTH helyesen megállapítja: „Habár ekként az 1800. évi kanonika vizitáció vezetője e tekintetben tévedett: azért mégsem tehető fel, hogy az ajándékozó személyére vonatkozó adat is téves lenne, mert 115 évvel a híres érsek halála után, a káptalanban egész biztossággal tudhatták, hogy egyik legbecesebb kincsük tőle való.“<sup>6</sup> A Nemzeti Múzeumban őrzött<sup>7</sup> nemesi levelet RUDOLF király állította ki 1598. március 12-én ZELEPCHENI POCHRONTZI FERENC esztergomi kanonoknak és testvéreinek. SZELEPCHÉNYI GYÖRGY éppen 50 évvel családjának nemesítése után lett nyitrai püspök. Talán feltételezhetjük, hogy nagybátyjától maradt reá a kódex, aki a török elől mentette azt. Lehetséges, hogy SZELEPCHÉNYI GYÖRGY akkor adta a nyitrai káptalannak ajándékba, mikor megvált a nyitrai püspöki széktől és esztergomi primás lett.<sup>8</sup>

Ha kíváncsiak vagyunk a kódex még korábbi történetére, már írott említést vagy hagyományt nem találunk: a művészettörténet igazít útbá. Ennek útmutatása alapján a XIV—XV. században Magyarországon van, mert erre a korra mutat a kódex

<sup>6</sup> Az Iparművészet 1896-ban, 77.

<sup>7</sup> ÁLDÁSY ANTAL, A magy. Nemz. Múz. könyvtárának címeres levelei, Budapest, 1904, II. 86.

<sup>8</sup> Végrendeletében ugyanis nincs szól róla. A végrendeletet elolvastam az Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltárában (capsa custodialis fasc 5. nr. 13.). SZELEPCHÉNYI RÓL és nagybátyjáról I. KOLLÁNYI FERENC, Esztergomi kanonokok, Esztergom, 1900, 195, 245—8.

fatáblás kötése, mely aranyozott ezüsttel van borítva és a keresztrefeszítést ábrázolja, Máriával és Szent Jánossal. Magyar művész munkájára utal a sodronyzománcos díszítés a könyvtábla három sarkán, melyek közül a két felső teljesen megegyezik a Magyar Történeti Múzeumban levő NYÁRI-féle kelyhen található sodronyos zománcú korong díszítésével.<sup>9</sup> Az a tény, hogy az evangéliumos könyvet a XIV—XV. században ennyire megbecsülték, arra mutat, hogy nagy tiszteletben tartották, mert akkoriban még tudták róla, hogy a keresztény Magyarország gyermekkorából való, hogy a magyarokat térítő első szerzetesek használták, tehát kétségkívül nemzeti ereklyének tartották. Lehetséges, hogy KNEWALD dr. véleménye helytálló, kinek szóbeli közlése szerint azért kötötték az evangéliumos könyvet ilyen drága, rendkívül díszes táblába, mert *esküdtétel céljára használták, például királykoronázáskor, püspökszenteléskor stb.* Az kétségtelen, hogy liturgikus célból a XIV—XV. században már nem használták, mert evangéliumi szakaszai (perikopái) ebben a rendszerben ekkor már nem használatosak. Úgy látszik, az eredeti XIV—XV. századi kötést a XVIII. század vége felé megújították, mert HUNYADY JÓZSEF megállapítása szerint e korból való a kódex fűzése, bársonyborítása, erre vall a bőrenyv használata, a könyv befűrészelése, rejtett bordára történt felfűzése.<sup>10</sup> Művészettörténeti és ötvösművészeti szempontból még mások is foglalkoztak a Szelepchényi-kódexszel,<sup>11</sup> úgyhogy eléggé ismert volt Magyarországon.

Ha azonban még távolabbi századokba akarjuk kódexünk sorsát követni, már nem marad más számunkra, mint a *tartalom, a kódex vizsgálata maga*. Ezt eddig még senki sem végezte el. RÁTH GYÖRGY csak ennyit mond róla: „Maga az evangeliarium kézírata nyilván a XI—XII. században benedekrendi szerzete-

<sup>9</sup> HAMPEL JÓZSEF, A középkori sodronyos zománc hazánkban. Művészi ipar, 2. (1887), 133—164.

<sup>10</sup> A magyar könyvkötés művészete a mohácsi vészig, Budapest, 1937, 24.

<sup>11</sup> A magyar történeti ötvösműkiállítás lajstroma, Budapest, 1884, 34. l.; CZOBOR BÉLA—SZALAY IMRE, Magyarország történeti emlékei, I, 161. és XXV. tábla; PULSZKY KÁROLY—RADISICS JENŐ, Az ötvösség remekei, Budapest, II. 41—42; Magyar Könyvkötő Ujság, I. (1910), 1—10, ez azonban csak RÁTH cikkének kivonata, kit, leszámítva fent idézett megállapítását, HUNYADY is teljesen követ. Ezen könyvészeti adatok HUNYADYTól valók.

sek számára készült, mert a szentek névsorában kivételesen Szent Benedek apátnak három ünnepe fordul elő, a felsorolt szentek között pedig egy sincs, aki az 1000-ik éven túl élt volna, de az írás jellege is az említett korra utal.<sup>12</sup> KNI EWALD dr. érdeme, hogy az eddig liturgiátörténeti szempontból nem vizsgált kódexre a figyelmet ennek hangoztatásával felhívta.

A mult század legalaposabb liturgiátörténézésének, KNAUZ NÁNDORNak is kikerülte figyelmét a Szelephényi-kódex, amennyire látom.<sup>13</sup>

A keletkezés korának megállapításánál először a *paleográfiai vizsgálat* a fontos. A 21 × 29 cm nagyságú kódex jelenleg ötven levélből áll, de valamikor 54 levele volt. Az első hézagot virágvasárnap passiójában találhatjuk. Mát. 26, 1—63a. után, mely fol. 19. v. a lap alján „adiuro te“ szavakkal végződik, hiányzik a Máté-passióból: Mát. 26, 63b—27, 65a, azaz két levél anyaga (fol. 20. és 21.) és a fol. 22. Mát. 27, 65b. szövegével folytatja: „custodiam. Ite custodite . . .“ A másik hézag: fol. 50. v. lap alján pirosetűs felírás: „De pluribus pontificibus“ hirdeti, hogy ez után több főpap ünnepére szolgáló ú. n. Commune következett, a következő lapon azonban (fol. 53.) e szöveg folytatódik: „ . . . ite potius ad uendentes et emite uobis“, Mát. 29, 9b. és a többi szöveg Mát. 25, 12-ig: azaz töredék a balga szűzekről szóló példabeszédből, ami természetesen a szűzek ünnepeihez való evangélium-szakasz. Itt tehát megint kimaradt több főpap ünnepére való evangélium: Commune de pluribus pontificibus, melynek csak címe maradt meg, az apátok ünnepeire való rész: Commune abbatum, s a szűzek ünnepére, a Commune de una virgine: ennek, mint láttuk, csak a legvége maradt meg. Becslésem szerint ismét két levélre való anyag hiányzik itt: fol. 51. és 52. A kódex eddig nem volt foliálva, mikor ezt a munkát LEPOLD ANTAL dr. kanonok úr szíves engedelmével HUBAY ILONA dr. könyvtárőrrel elvégeztük, a hiányzó két-két levelet a számozás sorrendjében is kihagytuk.

A kódex paleográfiai leírását BARTONIEK EMMA dr. tüzetes vizsgálata alapján a következőkben közöljük: Igen gondosan,

<sup>12</sup> Az iparművészet Magyarországon, 77 l.

<sup>13</sup> Kortan. Hazai történetünkhöz alkalmazva, Budapest, 1876, nem szerepel kódexünk a „Naptári forrásaink“ között: 116—129. l.

gyakorlott kéz által egyenletesen írt szép minuszcula írás, már határozott hajlandósággal a fraktura (gót) írás felé. Ez egyes betűknél látszik meg: az „a, b, d, q és p“ betűk karikája rendszerint csaknem négyszögletes, majdnem sohasem kerek, az „n és m“ betűk, valamint az „i és u“ betűket lezáró utolsó függőleges vonás olykor még kerek, a legtöbbször azonban szögletes lezárású, vagy arra való hajlandóságot mutat. A „g“ betűnek a sor alá kanyarodó karikája legtöbbször még eléggé kerek és csak kivételképen törik meg. Jellemző sajátosságok még: elég gyakran előfordul az akkor modern kerek „d“, az „r és s“ betű lenyúlík a sor alá, az „l, d, b, h“ sor fölé nyúló betűszára erősen megvastagodik és rézsútos hajszálvonalkával záródik fent. Az „iu“ és az „ui“ nehezen különböztethető meg egymástól, a szavakat sokszor egybeírja, különösen a szavakkal egybe nem tartozó praepositíókat; az „o“-t kerek „r“-rel gyakran összeírja és ez az „r“ néha egészen szegletes. A „t“ függélyes vonalát — mely egyébként mindig jól elkerékített, még nem törött. — a vízszintes felső vonal sokszor keresztülmetszi. A rubrumokat capitalis rusticával írja; a vakvonalezás kerete végigfut az egész lapon. Igen sok egyszerű és pár nagyobb méretű iniciálé is ékesíti a könyvet. A kódex írásának általános karaktere és a felsorolt részlettulajdonságok alapján a XI. század első felébe helyezhető.

A kódex liturgikus rendszerezés tekintetében evangéliumos könyv, mégpedig a miséhez kiválogatott szakaszok (perikopák) vannak benne az egyházi év rendjében, húsvétal kezdődően, amire egy ó-gallikán lectionariummal kapcsolatban ALBAN DOLD azt mondotta, hogy egyedülálló a liturgiátörténetben.<sup>14</sup> A könyv tehát nem evangeliarium a szó szoros értelmében: ebben ugyanis a négy kanonikus evangélium van meg és a végén van az ú. n. capitulare, mely az egyházi évre kijelöli, mily részek olvasandók. Könyvünk szoros értelemben vett liturgikus könyv, mely csak a misénél olvasandó, már kiválogatott szakaszokat (perikopákat) tartalmazza. Az ilyen könyvet a középkorban gyakran „*evangelistá*“-nak, a mult században előforduló terminológia szerint pedig *evangelistarium*nak nevezik, hogy az evangeliariumtól megkülönböztessék. Magától értetődik, hogy a kódex latinnyelvű

<sup>14</sup> Das älteste Liturgiebuch der lateinischen Kirche, Beuron, 1936, előszó, VIII. S.

evangéliumi szövege a Vulgatából vett, akkor már általános használatban levő szöveg. Semmiféle szám nem található benne: fejezet vagy versekre való osztás, hiszen mint tudjuk, ez a ma nap használatos fejezetekre való beosztás Stephanus Langton-tól, a párizsi egyetem kancellárjától való († 1228), a versekre való beosztás pedig csak a XVI. század óta szokásos.<sup>15</sup> A használhatóság miatt mi mindenütt kitettük a perikopák pontos idézését.

### III. A kódex eredete.

1. *Az egyházi év (de tempore) perikoparendszere X—XI. századi elterjedt rendszer.* A Szelepchényi-kódex mindig csak ünnepeken használható liturgikus könyv: a hétköznapok perikopái ugyanis hiányzanak belőle. Húsvét és pünkösd nyolcadának perikopái ugyan megvannak (nr. 2—7. és 17—22.), de mint tudjuk, ezek még ünnepnek számítottak. Hiányzanak ellenben a nagyböjt feriai, még a hamvazószerda is, azután a kántorböjtek napjai.

Ha most összehasonlítjuk a de tempore rész miséit a középkor második felében kialakult és az 1570-ben V. PIUSTól kiadott s azóta alig változott Missale Romanum rendszerével,<sup>16</sup> a következő sajátosságokat tapasztaljuk. A rendszer húsvétvasárnapkal kezdődik (nr. 1.) és nagyszombattal végződnék (nr. 72.), ami nagyon ritka dolog. ALBAN DOLD ezt a legrégebb (V—VI. század) gallikán lectionariumnál tapasztalta, melyet ő fedezett fel és így nyilatkozik erről: „Es bietet seine Texte im Rahmen eines bis jetzt noch nie in einem Liturgiebuch bezeugten, von Ostern zu Ostern gehenden Kirchenjahres.“<sup>17</sup> Itt tehát ugyanezt a keretet találjuk, csak hozzá kell tennünk, hogy a karácsonyi ünnepek perikopái kimaradtak és ezért nagyszombat után kerültek (nr. 73—85: karácsony vigiliájától vízkereszt nyolcadáig), holott helyük advent után (nr. 51. és 52. között) lett volna. A húsvéttal kezdődő ciklust tehát *ó-gallikán remiszencsiának* vehetjük. Bár

<sup>15</sup> RADÓ POLIKÁRP, A kereszténység szent könyvei, I. k., Budapest, 1928, 24.

<sup>16</sup> Ezentúl Romanum-nak nevezzük.

<sup>17</sup> Das älteste Liturgiebuch der lateinischen Kirche, Beuron, 1936, VIII.



NAGY KÁROLY birodalmában kiirtotta az ó-gallikán liturgiát (784—791 között), sok IX—X. századi liturgikus könyv még megtart néhány gallikán jellegzetességet. Más ily ó-gallikán reminiscenciák a Szelepchényi-kódexben: Vízkereszt nyolcadának (nr. 84., 85.) kiemelése azzal, hogy két evangéliuma van, az első az Úr keresztségéről és családfájáról (Lc. 3, 21—4, 1a), a második az Úr keresztségéről szóló (Mt. 3, 13—17). Ó-gallikán reminiscencia van meg fehérvasárnap perikopájában (nr. 8.), mely elmondja Jézus megjelenését húsvétvasárnap este és a bűnbocsátó hatalom átadását (Jo. 20, 19—23) és hozzáolvasztatja a hitetlen Tamásról szóló történetet is (Jo. 20, 24—31). Így van a gallikán perikoparendszerekben általában.<sup>18</sup> Más ilyen természetű sajátosság nem található már; csak egy helyen csillan fel gallikán visszaemlékezés: nagypénteken az eredeti címfelírást a szerző kivakarta (fol. 29. v.), úgyhogy a cím hiányzik és helyette mindjárt elkezdi a passiót: „Egressus dominus Jhesus...“ János evangéliuma szerint. Gallikán itt a „dominus“ hozzátétel: az ó-gallikán lectionariumok mindig hozzáteszik az evangéliumi szövegben Jézus nevéhez ezt a szót, mint erre már másutt felhívtam a figyelmet.<sup>19</sup>

*A de tempore rész egyéb sajátosságai a Romanumhoz viszonyítva:* a pünkösöd utáni I. vasárnapon (nr. 24.) a dúsgazdag és a szegény Lázár paraboláját találjuk (Lc. 16, 19—31), míg a Romanumban az irgalmas felebaráti szeretetről szól az evangélium (estote misericordes: Lc. 6, 36—42). Ezt az utóbbit kódexünk a pünkösöd utáni IV. vasárnapra teszi (nr. 27.), amikor a Romanum a gazdag halfogásról szóló perikopát olvastatja

<sup>18</sup> Pl. a bobbioi misekönyvben (M. WICKHAM LEGG—E. A. LOWE, *The Bobbio Missal*, London, 1917, 1920), — a silói Liber comicusban (G. MORIN, *Anecdota Maredsolana*, vol. I., Maredsolai, 1893), — a felsőitáliai evangéliáriumban Amb C 39 *inf* (*Revue Bénédictine*, 20. [1903], 375—388), — az Evangeliarium Forojuliense-ben (*Revue Bénéd.*, 30. [1913] (208—218)), — a biascai misekönyvben (ACH. RATTI—MAGISTRETTI, *Missale Ambrosianum duplex*, Milano, 1913), — a Korbinián-evangeliáriumban (H. J. WHITE, *Old latin biblical texts*, III, Oxford, 1888, LIII—LV), — a Codex Rehdigeranusban (H. J. VOGELS, *Collectanea biblica Latina*, II, Roma, 1913, 95—97).

<sup>19</sup> POLYCARP RADÓ, *Das älteste Schriftlesungssystem d. altgallik. Liturgie*, *Ephemerides liturgicae*, különlenyomat, Róma, 1931, 18. p.

(Lc. 5, 1—11). Ettől kezdve kódexünk ezen betoldás miatt a Romanumhoz viszonyítva mindig egy vasárnapal elmarad, azaz:

Romanum	IV. vasárnap =	Szelepchényi kódex	V. vasárnap
„	V. „ =	„	VI. „
„	XXII. „ =	„	XXIII. „

Így, bár ugyanazok ettől kezdve az evangéliumi szakaszok, a Romanumhoz képest a kódex mindig egy héttel később hozza őket. Kódexünkben hiányzik pünkösöd után 24. vasárnap, mert pótolja azt a „dominica ante adventum domini“ (nr. 47.). A régi öt *ádvent-vasárnap* emléke kísért itten, mert a következő négy ádvent-vasárnapal együtt így öt vasárnap van. Az evangéliumok: az idézett vasárnapon a csodálatos kenyérszaporításról szóló (Jo. 6, 5—14); a következő ádvent I. vasárnapján: Krisztus virágvasárnapi bevonulása Jeruzsálembe (Mt. 21, 1—9). Mindkettő helyett e vasárnapokon a Romanumban az utolsó ítéletről szóló evangéliumot olvassák, először Máté (Mt. 24, 15—35), majd Lukács szerint (Lc. 21, 25—33). Ez utóbbit kódexünk a II. ádventi vasárnapon hozza és így akárcsak a pünkösöd utáni vasárnapokon, itt is *eltolódás áll be*: a Romanum egy héttel előbb olvastatja ugyanazt az evangéliumot. Így kódexünk II—IV. ádvent-vasárnapja ugyanazokat a perikopákat adja, mint a Romanum I—III. ádvent-vasárnapja.

Az ádvent-vasárnapok után, mint láttuk, kimaradnak a karácsonyi ünnepek és szokatlan módon rögtön öt vasárnapot hoz: „Dominica post natale“ elnevezéssel; ezek evangéliumai különben teljesen azonosak a Romanum karácsony utáni evangéliumaival; így tehát itt csak névbeli különbségről van szó:

Dom.	I. post natale =	Romanumban: Infra octavam Nativitatis
II. „ „ =	„	Infra octavam Epiphaniae
III. „ „ =	„	Dom. II. post Epiphaniam
IV. „ „ =	„	„ III. „ „
V. „ „ =	„	„ IV. „ „

A *böjtelő* (septuagesima) és *nagyböjt* perikopái (nr. 57—72.) egy kivétellel megegyeznek a Romanummal: Nagyböjt II. vasárnapján azonban a Romanum az Úr színeváltozásának evangéliumát olvastatja, kódexünk pedig a kánaáni-föníciai asszonyról szólót (Mt. 15, 21—28), kinek leányát előzetes vonakodás után Jézus meggyógyította.

Ezekben kimerítően ismertettük a *de tempore* rész eltéréseit, sajátosságait. *Sikerült összehasonlítás alapján megtalálnunk az eredetijét is.* Láttuk, a rendszer alapján véve természetesen római, de nem az a rendszer, amelyet Nagy Károly birodalmában leginkább használtak: nem az aacheni vártemplom (a Capella Palatina) részére nem sokkal 814 (Nagy Károly halála) után összeállított perikopa-rendszer.<sup>20</sup> Az eltérések elég nagyok, ha ezzel vetjük össze kódexünk rendszerét. A BEISSELNél közölt nagy anyagot azonban összehasonlítva kódexünkkel, azt találtuk, hogy az ismertetett sajátosságok teljesen megtalálhatók egy tíz kézirat anyagán vizsgált csoportban, mely a X. század óta nagyon elterjedt: „ein seit dem 10. Jahrhundert weitverbreitetes Perikopen-system“.<sup>21</sup> Nincs módunkban persze az apróságokra is figyelni: a gallikán reminiscenciákra, a karácsonyi ünnepek kiemelésére, mert BEISSELNél ezek nem tűnnek ki. A tíz kéziratból azonban csak három egyezik meg egészen kódexünk rendszerével: ezek ugyanis egészen úgy tartalmazzák a pünkösdi utáni vasárnapok sajátosságait, mint a Szelepchényi-kódex és egyúttal megegyeznek vele perikopáikban a karácsony előtti öt vasárnapon is.<sup>22</sup> A három egyező kézirat a következő: Szent Ansfried evangéliumos könyve az utrechti érseki múzeumban (IX—X. század), továbbá a süsterni bencés apátságé (Maastricht mellett) a XI. századból, végül a trieri Egbert-kódex (X. század végétől).<sup>23</sup>

A Szelepchényi-kódex *de tempore* perikoparendszere, az egyházi év vasárnapjai és ünnepeinek evangéliumai, tehát nem saját

<sup>20</sup> Közölte ST. BEISSEL, Entstehung der Perikopen des Römischen Messbuches, Freiburg i. B., 1907, 131—141.

<sup>21</sup> ST. BEISSEL, Entstehung der Perikopen, 161—162, Kolonne 12. (Varia). Az összehasonlító táblázat a 164—165. l.-on van, a 12. oszlopban van az említett csoport.

<sup>22</sup> V. ö. BEISSELNél, 165, 7. Anm. Ebből kitűnik, hogy a kenyérszaporításról szóló evangélium csak ezekben a kéziratokban van meg. A bambergi evangéliumoskönyv (XII. század) nem egyezik egyebekben teljesen kódexünkkel, a pünkösdi utáni 19. vasárnap a kölni evangéliumos könyv (X. század) néhány perikopában nem egyezik: kitűnik ez BEISSEL 161. l. egybevetve 157—159. l.-pal.

<sup>23</sup> BEISSEL i. m. 161. l. A böjtelő és a nagyböjt idejét már nem tudom egybevetni, mert BEISSEL erre vonatkozóan már nem hozza ezen kódexek rendszerét; de ez már nem fontos, mert itt úgylát az egész időben csak egy eltérés van: a nagyböjt II. vasárnapján.

szerkesztésűek, mint ez ebben a korban egészen természetes, hanem egy a X. század óta elterjedt rendszer átvétele. Ezt a rendszert azonban a karoling birodalomban használták, és bizonyos változata a frank birodalom északi részén alakult ki; Utrecht, Maastricht (Süstern apátság) és Trier környékén, mely szintén ide vonható, mint az egykori Belgica prima második fővárosa, a frank birodalom része. Ezzel az eddig még általános megállapítással akkor barátkozunk meg teljesen, ha a Sanctorable közelebbi vizsgálatát is elvégeztük, mert ez nagy mértékben megerősíti eddigi megállapításunkat. Magában véve a Sanctorable-t a Szelepechényi-kódex szerzője más forrásból, más ország kódexei szerint állíthatta volna össze, de amint látni fogjuk, ennek eredetije is a frank birodalom északi részére helyezhető.

2. A szentek ünnepeinek jegyzéke (Sanctorale) szintén XI. századi. Már nagyjából RÁTH GYÖRGY megállapította ezt a tételt, amit mi részletes vizsgálattal mutatunk most ki: „Maga az evangeliárium kézírata nyilván a XI., XII. században benedekrendi szerzetesek számára készült, mert a szentek névsorában kivételesen Szent Benedek apátnak három ünnepe fordul elő, a felsorolt szentek közül pedig egy sincsen, aki az 1000-ik éven túl élt volna.”<sup>24</sup> Ez valóban így van: ennek igazolására a II. részben a perikoparendszer közlésénél minden ünnephez és minden szenthez odaírtam annak korát is. A legifjabb ünnep, mely az időmeghatározás kiindulópontját adja: nr. 113. (fol. 36 v.) „*De sco Adalberto*“, ugyanattól a kéztől írva, mely a kódexet írta. Szent Adalbert 997-ben halt vértanú halált a poroszok közt, Magyarországgal való kapcsolatai közismertek, az ifjú Szent Istvánra volt hatással és ő bérmálta meg. A Hahóti-kódexben — tehát 1073 és 1092 között — egy napon, közös miseimádságban ülik meg ünnepét Szent Györggyel (április 23), de már a votívmisék között van külön ünnepe is, „de csak a Pray-kódex választja el a két ünnepet, úgyhogy Szent Adalbert napját április 23-ra, Szent Györgyét 24-re teszi.”<sup>25</sup> KNIEWALD DR.-nak ez a megállá-

<sup>24</sup> L. 12. jegyzetet.

<sup>25</sup> KNIEWALD—KÜHÁR FLÓRIS, Magyar szentek ünnepei és miséi a Pray-kódexben, Pannonhalmi Szemle, 1939. 1. sz., különlenyomat, 10. l.

pítása<sup>26</sup> kiegészül egy másik megjegyzéssel: „Lassanként a két ünnepet különválasztották, ... a Pray-kódexben ez a folyamat be van fejezve és ma az egész országban április 23. van Szent Adalbertnek és április 24. Szent Györgynek az ünnepe. Egy évtizeddel ezelőtt még Zágrábban is így volt.“ Azt a meglepő felfedezést tesszük, hogy a mi kódexünkben már szintén megvan ez a különválasztás:

nr. 113. De sco Adalberto. —

nr. 114. De sco Georgio. —

Ebből azonban éppen nem következik, hogy a Szelepchényi-kódex időben talán a Hahóti után volna helyezendő. Ennek teljesen elegendő okát adja az a feltevés, hogy Adalbert valamilyen okból a kódex írója szemében magasabbrangú volt Szent Györgynél: ennek pedig legbiztosabb oka az lehet, hogy a testület, melynek részére készítették, Szent Adalbert patronicumára, védnöksége alatt állott, mint az esztergomi székesegyház és a XI. század első felében részben bencésekől, részben kanonokokból álló káptalanja. A templom védőszentjének ünnepe ugyanis sokkal nagyobb ünnep, mint más szenté, és ezért mindenütt kiszorítja az aznapi szentet. A Hahóti-kódexnél ez a körülmény nem állott fenn és ezért egyesítette a két ünnepet, mégpedig úgy, hogy az eredeti szentet tette előre: „De sanctis Georgio atque Adalberto“,<sup>27</sup> amint ezt a XI. században már másutt is megtaláljuk.<sup>28</sup>

<sup>26</sup> KNEWALD, A Hahóti-kódex (zágrábi Mr. 126. kézirat) jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából, Magyar Könyvszemle, 1938. II. szám. Különl. 15. l. E tanulmányt ezentúl „KNEWALD, Hahóti-kódex II“ jelzéssel idézzük.

<sup>27</sup> KNEWALD KÁROLY, A zágrábi érseki könyvtár MR. 126. sz. (XI. század) jelzésű Sacramentariumának magyar rétege a MR. 67. sz. zágrábi Breviarium (XIII. század) megvilágításában. A magyarországi liturgia legrégebb emléke, Pannonhalmi Szemle, 13 (1938) 36—54. l. Ezt nevezte később KUHAR FLÓRIS hatására HAHÓTI-KÓDEXNEK. Mi az egyszerűség kedvéért e cikket ezentúl „KNEWALD, Hahóti-kódex I.“ alatt idézzük.

<sup>28</sup> Egy Siena-környéki monostor Sacramentariumában (XI. század), jelenleg Rómában, a Biblioteca Casanatense-ben n. 1907.: „S. Georgii, eodem die S. Adalberti“, közölte A. EBNER, Quellen und Forschungen zur Geschichte und Kunstgeschichte des Missale Romanum im Mittelalter. Iter Italicum, Freiburg, i. B. 1896, 164. S. — Ezentúl röviden „Iter Italicum“ néven idézzük.

A Szelephényi-kódex keletkezésének kiinduló pontja tehát: a második évezred fordulója. Nem szabad ugyanis feledni, hogy a vértanúk tiszteletéhez ebben a korban még nem tartozott a levatio, a sírból való kiemelés és oltáron történő elhelyezés szer-tartása. És valóban éppen ADALBERTet bámulatos gyorsan kezd-ték tisztelni. Hét éven belül halála után már megvan egykori rendtársától és jóbarátjától, CANAPARIUS apáttól megírt élet-rajza.<sup>29</sup> Canaparius a római Szent Bonifác- és Alexius-kolostor apátja volt és már 1004-ben meghalt, tehát 1000 körül írt.<sup>30</sup> Hasonló az eset querfurti SZENT BRUNÓ püspök, CANAPARIUS volt szerzetestársa esetében is: ez 1004-ben írta meg SZENT ADALBERT történetét.<sup>31</sup> Valóban, hogy bebizonyítsam, mennyire gyorsan terjedt egyes helyeken SZENT ADALBERT kultusza, bemutatom néhány itáliai és németországi példán a XI. századból. Az imént idézett Siena-környéki sacramentariumon kívül, mely EBNER szerint a XI. század elejéről való, idézhetők még más itáliai kézira-tok is;<sup>32</sup> a németországi korai tiszteletre pedig egy lorschei sacra-mentariumba a XI. század elején jegyezte be valaki a szentmise kánonjába, a Communicantes imádsághoz: „Uodalrici. Adalberti“. Szent Ulrik négy évvel Adalbert halála előtt lett szentté avatva, 993-ban.<sup>33</sup>

Az ezredforduló előtt tehát semmiképen nem írhatták kódexünket.

b) Most azonban azt próbáljuk megállapítani, *mi szabja meg előre a határt (a terminus ad quem-et)*. Először azt bizonyít-

<sup>29</sup> MIGNE P. L. 138, 859—888.

<sup>30</sup> A. F. GOMBOS, Catalogus fontium Historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCI, Budapest, 1938. III. k. nr. 4913, p. 2297. — A Szent István Akadémia kiadásában megjelent művet ezentúl „GOMBOS, Catalogus“ jelzéssel idézzük.

<sup>31</sup> GOMBOS, Catalogus III, nr. 4912, p. 2297.

<sup>32</sup> A XI. századi Rituale Strumense már hozza a Mindenszentek litániájában Adalbertet (EBNER, Iter Italicum 41). — Egy XI. századi Missale plenum, Velence környékéről (Bologna, Biblioteca d. Università 2679. nr., EBNERnél 19 S.), kalendáriumában április 23.

<sup>33</sup> Roma, Vatic. Palat. nr. 495, saec. X. ex. EBNER, Iter Italicum, 247. S. Idézi L. DELISLE, Mémoires sur d'anciens, sacramentaires 238, p. is.

juk, hogy semmi sincs, ami a XI. századon túl mutatna, majd azt, hogy a Sanctorale természete szerint is a XI. századba illik.

*Semmi sem mutat a XI. századon túli időre, sőt még a század második felére sem.* Első pillantásra talán itt-ott nehézséget látnánk, ilyennt többet is lehet találni, de közelebbi vizsgálatra kiderül annak alaptalansága. Így pl. december 6. *Szent Miklós ünnepe*, sem a Gregorianumban, sem a Gelasianumban nincs meg, ereklyéi 1087. kerültek a kisázsiai Myrából Bariba, ez tehát a század végére utalna. Köztudomású azonban, hogy ebben az esetben a szent tisztelete megelőzte a translatiót, ereklyéinek átvitelét. Németországban ugyanis tiszteletét THEOPHANU, II. OTTÓ görög felesége szorgalmazta, Frankhonban pedig ugyanebben az időben (X. század) a normannok<sup>34</sup> Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy Magyarországon a Balkánról valószínűleg Szent István maga szerzett ereklyéket Szent Miklós testéből.<sup>35</sup> Ugyanígy van a dolog november 2. *Szent Eustachiusszal*, kinek ereklyéi 1190. kerültek Párizsba, ahol tiszteletükre a Szent Eustache-templomot emelték.<sup>36</sup> Ez igaz ugyan, mindazonáltal tény, hogy EUSTACHIUST, a római tábornok-vértanút (HADRIANUS alatt), Rómában már a VIII. század elején tisztelték. A kultusz alapja ezúttal nem az ereklyeátvitel, translatio, hanem a szentnek nagyon népszerű legendája, mely Keletről görög nyelven, majd latin és a népnyelvek fordításában egész Európában elterjedt.<sup>37</sup> Az *augusztus 6-i Urunk színeváltozásának* (Transfiguratio) ünnepe bár még nem régen későbbinek gondoltuk Nyugaton,<sup>38</sup> éppen az ezredforduló körül terjedt el a frank birodalomból. Ez az ünnep a Tátorhegyi három bazilika dedikációs évfordulója, és széltében azóta terjedt el, hogy 999-ben a francia származású II. Szilveszter pápa szomorúan írt „ex persona Hierosolymae de-

<sup>34</sup> Köztudomású már manap: I. Lexikon für Theologie u. Kirche VII. (1935) 582—3. l.

<sup>35</sup> L. lent 148. jegyzetet.

<sup>36</sup> KNIEWALD KÁROLY, A Pray-kódex Sanctorale-ja, Magyar Könyvszemle, 1939. január—március szám, különlenyomat, 24. l. — Ezentúl, „KNIEWALD, Pray-kódex“ jelzéssel idézzük.

<sup>37</sup> H. DELEHAYE, Bulletin de l'Académie roy. de Belgique, cl. d. lettres, Bruxelles, 1919, 175—210. l.

<sup>38</sup> Pl. KUHÁR FLÓRIS—RADÓ POLIKÁRP, Liturgikus Lexikon, Komárom, 1933, 427. l.

vastatae ad universalem Ecclesiam“ és így különösen frank földön a Palesztina iránti érdeklődés mind nagyobb lett.<sup>39</sup>

A XI. század körül az *apostolok vigiliája* okozott első pillanatra nagyobb gondot. Kódexünkben ugyanis az apostoloknak, kettő kivételével, vigiliájuk van (nincs február 24., Mátyás és május 1., Fülöp és Jakab):

Jun. 28. Pétri et Pauli. A VI. sz. óta általános. Megvan: H. és P(S<sub>1</sub> K).

Jul. 28. S. Jacobi. X. és XI. sz. megvan már.<sup>40</sup> Megvan: P(K).

Aug. 23. S. Bartholomaei. Eddig nem találok a XI. sz.-ban.<sup>41</sup> Megvan: P(K).

Szept. 20. S. Matthaei. X.—XI. sz.-ban megvan.<sup>42</sup> Megvan: H. és P(S<sub>1</sub> K).

Okt. 27. Simonis et Judae. XI. sz. eleje óta megvan.<sup>43</sup> Megvan: H. és P(S<sub>1</sub> K).

Nov. 29. S. Andreae. Már 800 k. megvolt.<sup>44</sup> Megvan: H. és P(S<sub>1</sub> K).

Dec. 20. S. Thomae. XI. sz.-ban eddig nem találtam.<sup>45</sup> Megvan: P(K).

A Hahóti-kódexben, mely XI. századi, hiányzik tehát három vigilia: Szent Jakab, Bertalan és Tamásé. Ez egyedül azonban nem perdöntő tényező, mert a vigiliák történetét a szakirodalom nem dolgozta ki még eléggé és ezért lehetséges, hogy a XI. század elején már valahol az összes apostolok vigiliáit ünnepték.

A *Sanctorale természetere szerint is a XI. századba illik*. Két adatot említhetünk fel erre nézve, előlegezve azt a később igazo-

<sup>39</sup> J. B. FERRERES, La Transfiguration de N. Seigneur, Ephemerides Theol. Lovanienses V, 623—643; id. A. BAUMSTARK, Oriens Christianus 1936, 113—114.

<sup>40</sup> A vigiliákra nem fordítottak eddig különös gondot, így nem lehet kimondani, hogy ha eddig nem is találtak meg a XI. században valamilyen vigiliát, az azt jelentené, hogy ennél az időnél későbbre kell tenni az azt tartalmazó liturgikus könyvet. — Szent Jakab vigiliáját megtalálhatjuk egy regensburgi evangéliumban (X. század), egy római, valamint egy mainzi, végül egy krakói evangeliariumban (XI. század). L. St. BEISSEL, Entstehung d. Perikopen, 184. Anm. 3. és 182. Anm. 2.

<sup>41</sup> Sem BEISSEL-nél nincsen a 182—188. táblázatnál feltüntetve, nem találtam EBNER, Iter Italicumnál sem.

<sup>42</sup> A trieri Egbert-kódex (X. század), valamint a krakói evangeliarium már ismeri. L. BEISSEL, Entstehung d. Perikopen 186. Anm. 4.

<sup>43</sup> Sz. BERNWARD evangéliumos könyvében (XI. század eleje) és a süsterni apátság evangeliariumában van meg. L. BEISSEL i. m. 187.

<sup>44</sup> A legrégebbi apostol-vigilia Péter és Pál után: megvan már az Adakódexben (Trier) 800 körül; és a 814 után írt aacheni karoling evangeliariumban s azóta mindenütt. L. BEISSEL i. m. 188.

<sup>45</sup> L. fent 41. jegyzetet.



landó megállapításunkat, hogy kódexünk bencés szerzetesek részére készült. Hiányzik ugyanis *október 5. Placidus vértanú és társainak ünnepe*, ki Szent Benedek tanítványa volt, és hiányzik *november 2. Halottak napja*. Ez így illik a XI. századhoz: a Hahóti-kódexben is mindkettő hiányzik, a XII. század végéről való Pray-kódexben ellenben megvannak. *Placidus ünnepe* ugyanis a monte-cassinói Petrus Diaconus nyomán keletkezett († 1138), aki elégséges történeti alap nélkül Szent Benedek tanítványának tartotta a Martyrologium Hieronymianum „Placidus martyr in Sicilia“, különben ismeretlen vértanúját és még önkényesen társaivá nevezte ki az ezen a napon szereplő Euticiust és társait, holott ezek Heracliában, Thraciában haltak vértanúhalált. Bár történetileg manap már tudjuk, hogy ez az azonosítás helytelen volt, Placidus vértanú és társainak tisztelete rohamosan terjedt ezentúl a szentbenedekrendi kolostorokban.<sup>46</sup> A Pray-kódexben nemcsak ez az ünnep van meg, hanem november 2-án a bejegyzés: „*Recordatio omnium defunctorum*“. Ennek hiányzása kódexünkben és a Hahóti-kódexben a koraiság bizonyítéka. Minden cluny kolostor részére SZENT ODILÓ apát rendelte el Mindenszentek ünnepe után a Halottak napját,<sup>47</sup> a cluny kolostorokból terjedt azután más bencés kolostorokba is el. Egy bizonyos: kódexünk bencés jellege elvitathatatlan, mint rögtön látjuk, de nem Cluny kötelékébe tartozott, hiszen ezeket szoros fegyelem fűzte egybe.

Azt a tételünket, hogy kódexünk Sanctorale-ja természete szerint a XI. századba illik, úgy gondoljuk, még jobban bebizonyíthatjuk, ha vizsgálat tárgyává tesszük az abban előforduló *római eredetű szenteket*, azaz azokat, kiket először római liturgikus könyvek említenek. Ezt a vizsgálatot egybekapcsoljuk a Hahóti- és Pray-kódex Sanctorale-ja *római „rétegének“ vizsgálatával*, és így elvégezzük azt a munkát, melyre már a nagyon

<sup>46</sup> A Pray-kódex kalendáriumában már megvan ez az ünnep: „Placidii et Euticii martirum“ néven, miből láthatjuk, hogy itt Petrus Diaconus hatása látszik. A Placidus-ünnep történetét és irodalmát l. a legjobb szakmunkában: A. M. ZIMMERMANN, *Kalendarium Benedictinum. Die Heiligen und Seligen des Benediktinerordens und seiner Zweige*, III. Metten, 1937, 140. 142. S.

<sup>47</sup> Statutum Odilonis pro defunctis Migne P. L. 142, 1038.

érdemes kutató, KNIEWALD DR. felhívta a figyelmet: a Hahóti-kódexre nézve: „Nagyon érdekes volna a római réteget önmagában vizsgálat tárgyává tenni, összevetni a Gregorianum és Gelasianum kézírataival“,<sup>48</sup> a Pray-kódexre vonatkozóan ezt mondja: „A római réteget vizsgálatunkban figyelmen kívül hagyjuk“.<sup>49</sup>

A régebbi római liturgiát a *Sacramentarium Gelasianum* képviseli, a VII. század elejéről. Közben Galliában még a gallikán liturgia uralkodott, de mindjobban elegyedett római származású elemekkel. Ennek következménye a *Gelasianum frank recenziója* lett a gelasián római liturgia újabb változata: 750—760 körül. Ekkor vetett véget Nagy Károly a frank birodalomban uralkodó liturgikus anarchiának: kötelezően előírta az I. Hadrianus pápától küldött *Gregorianumot* 784—791 között. A sacramentariumnak megfelelően a többi liturgikus könyv is Aachenben készült, a birodalmi scriptoriumban, ahonnan mindenfelé elterjedtek, itt készült pl. a karoling evangéliárium is.<sup>50</sup> 800 és 900 között azonban a nagyszámú régi gelasián típusú római és a még megmaradt gallikán ritusú liturgikus könyv mégis követelte az élethez való jogát és lassanként az eredeti tiszta Gregorianumba e könyvekből betoldások keletkeztek: sok ima, illetve evangéliumi szakasz és lectio, valamint ünnep ezekből a régebbi könyvekből beszivárgott, és így keletkeztek az ú. n. *fuzionált gregorián* római liturgikus könyvek. A XI. században tehát gelasián elemek (imák, olvasmányok, ünnepek) jelenléte római ritusú liturgikus könyvben egészen természetes: mindenikben így van.

A Szelepchényi-kódex szentek ünnepeinek jegyzéke (*Sanctorale-ja*) is ezt a tényt tükrözi vissza. Nyilvánvalóan későbbi állapotot mutat a Nagy Károly korabeli eredeti gregorián tisztaságú

<sup>48</sup> KNIEWALD, Hahóti-kódex II, 10.

<sup>49</sup> KNIEWALD, Pray-kódex 22. Itt közölte KNIEWALD 3—14. l-on a Pray-kódex teljes Sanctoraléját, ami nagyon fontos, mert sajnos, az annyira értékes és nemcsak a Halotti beszéd miatt nemzeti ereklyének számító Pray-kódex teljes kiadása még mindig késik. — Hahóti-kódex Sanctoraléját a zágrábi kódexről KNIEWALD DR.-tól a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajánlékozott fényképek alapján dolgozhattam fel; a kódex összes leveleit felölő fényképek a Nemzeti Múzeumban vannak.

<sup>50</sup> L. fentebb 20. jegyzetet. A liturgiátörténetileg közismert tényt I. KÜHÁR—RADÓ, Liturgikus Lexikon, 268—9.

könyvekhez képest. Míg az említett aacheni evangeliárium ünnepei még egészen gregoriánumból vett ünnepek és nincsenek meg benne a Gelasianumban előforduló szentek ünnepei (az ú. n. gelasián ünnepek, melyek az eredeti Gregorianumból hiányoznak), a Szelephényi-kódexben már nagy számmal vannak gelasián szentek is, amelletts visszatért, mint a legtöbb liturgikus könyv, a X—XI. század folyamán a szentek ünnepeinek az egyházi évtől való különválasztásához (külön proprium de tempore és Sanctorale), mint az a Gelasianumban volt. Ha most a Hahóti-kódexszel és a Pray-félével összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy a Szelephényi-kódex korábbinak mutatkozik ezeknél: önállóan szerkesztett ugyanis, nem vett fel minden ünnepet a gregorián típusú könyvekből, de a gelasián ünnepek sincsenek meg benne mind. Ezzel szemben a Hahótiban majdnem minden gregorián és gelasián ünnep megvan, a Prayban pedig mind.

Nevezetesen a tiszta stílusú gregorián könyvekben előforduló ünnepek közül nincsen meg a mi kódexünkben:<sup>51</sup>

Máj.	3.	Alexander, Eventius, Theodolus.	Megvan azonban:	H. és P(S <sub>1</sub> K).
	13.	S. Mariae ad martyres.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
Jun.	28.	Leo papa.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
Aug.	18.	Agapitus.	„ „	H. és P(C S <sub>1</sub> K).
	22.	Timotheus.	„ „	H. és P(C S <sub>1</sub> K).
	28.	Hermes.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
	29.	Sabina.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
Okt.	7.	Marcus papa.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
Nov.	1.	Caesarius.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
	11.	Menna.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
	23.	Clemens (megvan) et Felicitas.	„ „	H. és P(S <sub>1</sub> K).
	29.	Saturninus.	„ „	H. és P(C S <sub>1</sub> K).

Azok a „gregorián“ szentek, kik a Szelephényi-kódexben megtalálhatók, mind megvannak a Hahóti-kódexben is. Ezenkívül megvannak még azok a gregorián szentek is, kik, mint láttuk, a Szelephényi-kódexben hiányoznak, mégpedig kivétel nélkül, úgyhogy a teljes Gregorianum megvan e két könyvben.

<sup>51</sup> Az ú. n. „gregorián“, tehát a VIII. század Hadrianus-féle liturgia szentjeinek összeállítása legkényelmesebben megtalálható: V. LEROQUAIS, Les sacramentaires et les missels manuscrits des bibliothèques publiques de France, I, Paris, 1924, p. XLIV—XLV. — E művet „LEROQUAIS“ néven idézzük ezentúl.

A Gelasianum különleges szentünnepei, melyek az eredeti tiszta Gregorianumból hiányoznak, szintén nincsenek meg mind a mi kódexünkben.<sup>52</sup> Hiányzik:

Jan.	23. Emerentiana.	Megvan azonban: P(K).
	25. Preiectus.	„ „ H. és P(S <sub>1</sub> K).
Febr.	10. Soter, Zoticus, Ireneus, Jacint.	„ „ — P(S <sub>1</sub> K) az első P(K) a második.
	14. Vitalis, Felicula, Zeno.	„ „ — P(S <sub>1</sub> K).
Márc.	7. Perpetua et Felicitas.	„ „ H. és P(C S <sub>1</sub> K).
Máj.	3. Iuvenalis.	— —
Aug.	1 Machabaei.	„ „ H. és P(S <sub>1</sub> K).
	19. Magnus.	„ „ H. és P(C S <sub>1</sub> K).
Okt.	7. Marcellus et Apuleus.	„ „ H. és P(S <sub>1</sub> K).
Nov.	29. Chrysanthus, Maurus et Daria.	„ „ P(K).
Dec.	6. Oct. S. Andreae.	„ „ H. és P(S <sub>1</sub> ).

Azok a „gelasián“ szentek, kik a Szelephényi-kódexbe felvételt nyertek, mind megvannak a Hahóti-kódexben is, kivéve: I. 19. Marius et Martha, XII. 1. Damasus. A mi kódexünkbe fel nem vett gelasián szentek közül szintén hiányzik I. 23. Emerentiana és XI. 29. Chrysanthus stb., a Hahótiban, ezek a Prayban is csak a Kalendáriumban vannak meg; mindkét kódexnél hiányzik: V. 3. Iuvenalis.

A gregorián ünnepek tehát mind megvannak a két fiatalabb kódexben, a Hahótiban a gelasián ünnepekből öt hiányzik, a Prayban egy.

Úgy hisszük, az elmondottak alapján *joggal mondhatjuk, hogy a Sanctorale a XI. századból való.* Még közelebb visz bennünket kódexünk eredetéhez, hogyha a szentek ünnepei közül azokat tesszük vizsgálat tárgyává, melyek sem a Gregorianumban, sem a Gelasianumban nincsenek meg: ezek ugyanis még közelebről határozzák meg azt; megmutatván, hogy bencések részére és a frank birodalom északi részén készült.

3. *A kódex kétségtelenül bencés szerzetesek használatára készült.* Mint előbb idéztük, ezt vette észre már RÁTH GYÖRGY is, természetesen anélkül, hogy ebből a szempontból is tüzetes vizsgálat alá vette volna kódexünket. Ez még eddig egyáltalán nem történt meg, és mi a következőkben végezzük el. Mindenekelőtt

<sup>52</sup> Jegyzékük LEROQUAIS I, p. XLV—XLVI.

nyilvánvalóan bencés szerzetesek részére van a kódexben március 21. *Szent Benedek ünnepe* (nr. 107), mely még sem a Gregorianumban, sem a Gelasianumban nem volt meg. Az ünnep azonban vigiliával és oktávával, teljes fénnnyel július 11. van meg kódexünkben:

nr. 148. De vigilia sci Benedicti.

nr. 149. In die sco.

nr. 152. De oct. sci Benedicti.

Mint tudjuk, ez az ünnep annak emlékére keletkezett a francia S. Benoit-sur Loire apátságban, Fleuryben, mert AIGULF szerzetes a longobardoktól elpusztított Monte Cassinoról elhozta hazájába Szent Benedek és Skolasztika holttestét és ott ünnepélyesen eltemették. 673. december 4-én érkeztek meg a szent testekkel a szerzetesek Fleuryba és a következő évnek július 11-én helyezték el az ereklyéket nagy ünnepélyességgel a fleuryi Mária-templomban. Ez az ünnep volt ezután a Translatio ünnepe. Tudjuk azt is, hogy az itáliai kolostorokban ez az ünnep nem volt meg, Monte Cassino ugyanis tagadta az ereklyeátvitel történetét. Németországban ritka az ünnep, különösen nyolcaddal, mint ezt már KNIEWALD kimutatta,<sup>53</sup> annál érdekesebb, hogy a Hahóti-kódexben és Pray-kódexben viszont megvan. Ugyancsak KNIEWALD DR. hívta fel a figyelmet arra, hogy a translationak ezt a Fleuryből kiinduló ünneplését a XII. század végéig leginkább Corbieban, vagy az arrasi egyházmegyében találjuk meg. Örömmel fűzhetem a kiváló kutató igazolásához a következő kis megfigyelést: Corbieban is az volt a szokás, hogy ez az ünnep megvolt ugyan, de nem nevezték azt translationak, hanem egyszerűen ünnepnek: „Natale s. Benedicti abbatis“-nak, a mi kódexünk is tartózkodik a translatio elnevezéstől.<sup>54</sup>

Még inkább Fleury felé mutat azonban egy másik ünnep kódexünkben:

nr. 237. (dec. 4.) De translatione sci Benedicti.

<sup>53</sup> Pray-kódex, 25—27.

<sup>54</sup> Így a corbie-i, északfranciaországi apátságnak Rodradus-féle Sacramentárium: fol. 224. „V. id. jul. Nat. s. Benedicti abb.“; ugyanitt a Sac. Ratoldi: fol. 189. V.: „Eod. die vig. s. Benedicti abb.“, fol. 190.: „Natale s. Benedicti abb.“, fol. 191.: In oct. S. Benedicti abb.“. L. LEROQUAIS I, 27, 80.

Ez az ünnep Szent András és Miklós ünnepe közé esik (december 1. és 5. között lehetett tehát). Ez az ünnep elég ritkán fordul elő és kizárólag frank földön. Annak emlékezetét hirdeti, hogy ezen a napon érkezett meg AIGULF szerzetes Szent Benedek és Szent Skolasztika testével Fleuryba és ezért ezen a napon a „tumulatio“, eltemetés emlékét tartották meg. Később többször menekülni kellett az ereklyékkal a normann pusztítások elől, míg 883-ban végérvényesen visszavitték Szent Benedek testét a Mária-templomba, mégpedig újra december 4-én. Ez az újabb translatio, az „Illatio. S. Benedicti“ azután az eredeti tumulatio ünnepét egészen háttérbe szorította.<sup>55</sup>

Nyilván következnek kódexünk szorosabb kapcsolata Fleuryvel, azonban az ilyen singulárisabb ünnep rendszerint akkor számít döntőnek, ha egyedül van. Nálunk azonban még más különös ünnep is van: *Szent Mihály főangyal* kiváló tisztelete:

nr. 120. De sco Michaelae (Máj. 8.) A Monte Gargano dedicatioja

nr. 203. De sco Michaelae (Szept. 29.) A Via Salaria templ. „

nr. 212. De sco Michaelae (Okt. 16.) In periculo maris temp. „

Az előző két ünnep elég gyakori Nyugaton, de annál ritkább az utóbbi: október 16-i ünnep, melynek nevét csak egy-két frank sacramentariumban találtam. Teljes nevét egy bencés apátság (S. Aubin d'Angers) sacramentariumában láttam: (*Október 16*) „*Dedicatio ecclesie sancti micahelis in periculo maris*“.<sup>56</sup> Vigiliával van meg, mint nagy helyi ünnep a Mont St. Michel-i Missaléban.<sup>57</sup> Mont S. Michel a Normandiában alapított bencés apátság, I. RICHARD normann herceg alapította az addigi káptalan helyett bencés szerzetesek részére. A normann part egy gránitszikláján még ma is áll az épület és a templom, mely az apuliai Monte Gargano után a középkor leghíresebb Szent Mihály búcsújáráhelye

<sup>55</sup> ZIMMERMANN, *Kalendarium Benedictinum*, II, 1934. 434—435.

<sup>56</sup> A bencés korban írt sacramentarium ez, tehát 966 előtt, mert ezután kanonokok foglalták el, l. V. LEROQUAIS, I, 71; még: I, 183, 319, 349.

<sup>57</sup> Fol. 185. v.: „In vigilia s. michaelis archang.“, fol. 186.: „S. michaelis archang.“ (okt. 16). LEROQUAIS II, 41; e Missale a XIII. századból való ugyan, de kétségtelen, hogy 966 előtt is megvolt az ünnep, csak nem ismerünk előbbi időből Mont St. Micheli egész könyvet, kivéve egy X. századi sacramentarium-töredéket (LEROQUAIS I, 75), ebből pedig nem látni, megvolt-e.

volt. A híres kolostornak nagy könyvtára volt, mely azonban szétszóródott, elkallódott. Könnyen lehet, hogy megtalálhatnók kódexünk eredeti példányát e könyvek között. Az apátságot 966-ban Fontenelleből hozott szerzetesekkel népesítették be.<sup>58</sup>

A kódex Sanctoraléjának többi bencés jellegű ünnepe a következő:

*Január 15. Maurus*, Szent Benedek tanítványa, glanfeuili apát (?), † 584 (?).

*Február 1. Brigida*, az ír Kildare apátnője, Írország pátrónája, † 523. Az ír-skót szerzetesség képviselője, melyet a frank bencés kolostorokban mindig nagyra tartottak, hiszen az egykori skót alapítások mind elfogadták a bencés Regulát. Brigidát ezenkívül azért is tisztelték, mert ereklyéi a VIII. században frank földre kerültek: az elzászi Honauba és Strassburgba.<sup>59</sup>

*Február 10. Skolasztika*, Szent Benedek nővére, † 543 (?). Teste a 673-i átszállításkor Fleuryből mihamar Mansba került, ekkor kezdődik frank földön tisztelete is, mégpedig oly mértékben, hogy pl. a párizsi Bibliothèque National valamennyi liturgiái kéziratában megtalálható.<sup>60</sup>

*Április 23. Szent Adalbert* ünnepe († 997), fogadalmát 990-ben tette le a római Szent Bonifác és Alexius kolostorában, fogadalmi oklevele eredetiben megvan Břevnovban, melyet ő alapított.<sup>61</sup>

*Június 5. Bonifác*, angolszász szerzetes, mainzi érsek, Németország apostola, † 755. Franciaországban is tisztelték, nagy munkássága miatt.<sup>62</sup>

*Augusztus 7. Donatus*, Besançon püspöke, † 660 előtt. Luxeuili oblatás volt. Besançonban és másutt apátságokat alapított, ezért a bencések tisztelték.

<sup>58</sup> A Mont St. Michel-re vonatkozó irodalmat l. Lex. F. Theol. u. Kirche VII, 309. — KNI EWALD, Hahóti-kódex II. és e számban megjelent tanulmánya végén (A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége) kimutatta, hogy a Hahóti-kódex a fontenelle-i bencés apátságra utal. Ez ismét érthetőbbé teszi a két kódex nyilvánvaló rokonságát.

<sup>59</sup> Acta Sanctorum Hiberniae, 1888, 1—75.

<sup>60</sup> Catalog. Cod. Hag. Paris, III, 619, 667. I. ZIMMERMANN, Kalendarium Benedict. I. 196.

<sup>61</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. II, 98. Anm. 2.

<sup>62</sup> V. ö. Catalog. cod. hag. Paris, III, 655, ZIMMERMANN, Kalend. Bened. II, 277.

*Október 2. Leodegarius*, S. Maixent apátja volt, majd autuni püspök, 660 után mindenütt a bencés Regulát vezette be. Erőszakos halála után először az *arrasi* egyházmegye egy kis templomában, Sarcingusban helyezték el, ez a későbbi St. Léger (Leodegarius). Az egész frank területen nagy volt a tisztelete.<sup>63</sup>

*Október 16. Gallus*, Svájc apostola, ír-skót szerzetes, ír néven Gallech, *Szent Kolumbánnal* együtt jött Európába, de Svájcban elvált tőle és a későbbi Sankt Gallen helyén mint remete élt, hol † 640. Ünnepeéről ZIMMERMANN így nyilatkozik: „Fest 16. X. wurde fast überall im Abendland gefeiert, soweit irischer und fränkischer Einfluss reichte“.<sup>64</sup>

*Október 24. Maglorius*, Jersey szigetén (a francia parttal szemközt) élő remete, kit a IX. század legendája szerint Bretagne apostolának tartottak. Testét a lehoni kolostorból a normannok elől menekülő bencések Párizsba vitték és ott 960 körül a St. Magloire apátságot emelték holtteste fölött. Különben elég ritka a tisztelete, Párizsban, azonkívül a rennesi és doli egyházmegyében tisztelték.<sup>65</sup>

*Nov. 7. Willibrordus*, angolszász bencés, 11 társával együtt a frizek térítője volt; PIPPIN, frank majordomus fríz hadjárata alatt a frank sereget nyomon követte és a hódolt területen térített. PIPPIN sürgetésére a pápa érsekké nevezte ki (695), székhelyül a majordomus Utrecht várát jelölte ki neki. Mikor 697 Echternachban a misszió utánpótlására bencés apátságot alapított, a meghódított fríz terület már nagyjából keresztény volt. Tisztelete Utrechtben, Hollandban, a flamand egyházmegyékben, Luxemburgban terjedt el. Magától értetődő, hogy ő sem német, hanem franknak számító szent.<sup>66</sup>

*November 16. Othmarus*, SZENT GALLUS sírja fölé 80 évvel e szent halála után KIS PIPPIN frank király segítségével bencés kolostort emelt, melynek első apátja volt, † 759.<sup>67</sup>

*November 21. Columbanus*, ír-skót vándorszerzetes, ki a frank területen Luxeuil, Észak-Itáliában pedig a híres Bobbiot

<sup>63</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 125—129.

<sup>64</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 189.

<sup>65</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 217.

<sup>66</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 270—4.

<sup>67</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 314. Anm. 1.



alapította. Később ezek a kolostorok csakhamar a bencés Regulát vették át (legkésőbb a VII. század végén), ezért Columbanust a bencések tisztelték. ZIMMERMANN szerint „gefeiert in den Klöstern des Frankenreiches“.<sup>68</sup>

*December 15. Maximinus*, nem MAXIMINUS, a trieri püspök, ki † 349, mert ennek ünnepe május 29-én van. Micy I. CHLODWIG, frank király alapítása, az orléansi egyházmegyében 498 körül. Az abbatia Miciacensis első apátja MAXIMINUS volt, a frankok nagy térítője, REMIGIUS segítőtársa. Természetesen MAXIMINUS nem volt bencés apát, hiszen 520. december 15-én halt meg, mikor még SZENT BENEDEK élt. Mivel azonban az apátság a VII. század folyamán bencéssé lett, ezért frank bencéseknél megtalálható a tisztelete.<sup>69</sup>

Kódexünk kétségtelenül bencések használatára készült tehát. Mégpedig, úgy hisszük, már eddig is világosan látható, hogy *eredetije, melyről másolták*, vagy esetleg több ilyen mintapéldány, melyekből összeállították, *kétségtelenül frank bencés kolostorban használt liturgikus könyv volt*. Hiszen frank jellegű a július 11-i Szent Benedek-ünnep, még inkább a december 4-i Illatio ünnepe, Mont St. Michelre utal Szent Mihály tisztelete, különösen pedig október 16-i helyi ünnepe „in periculo maris“. A többi bencés szent pedig mind a frank birodalommal kapcsolatban levő: talán ide kell számítanunk az érdekes *st. galleni csoportot is* október 16. Gallus, november 16. Othmarus és esetleg november 21. Columbanus is, kinek jelentékeny ereklyéi kerültek 830 körül St. Gallenbe, úgyhogy külön kriptát építettek neki.<sup>70</sup> Különben érthetetlen kódexünkben St. Gallen e szereplése. Egyedüli nem frank kapcsolatúnak látszik: *június 5. Bonifác*, ki, úgy gondoljuk, kiváló jelentősége miatt került frank liturgikus könyvekbe, különben is a frank birodalomban mindenütt szorgalmazta a bencés Regula bevezetését.<sup>71</sup> A másik pedig SZENT ADALBERT, kinek nem volt kapcsolata a frank birodalommal. Ez alkalommal nyomatékosan meg kell jegyeznem, hogy ADALBERT tisztelete mennyire

<sup>68</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 342.

<sup>69</sup> Épp ezért ZIMMERMANNnál III. kötetben hiányzik is; I. azonban Gallia Christiana vet. IV. (1656), 632. s. Ünnepe már megvan a 880 k. írt senlisi bencés sacram. naptárában (Delisle, Mémoire, 313—325.).

<sup>70</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 342. C.

<sup>71</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. II, 272.

nem frank. Hiába állítja általánosságban ZIMMERMANN: „Fest 23. IV. in allen Martyrologien und Kalendarien seit 1000... Sofort als Martyr Christi allgemein verehrt“,<sup>72</sup> Franciaországban csak későn kezdték tisztelni, akkor is csak itt-ott. Tiszteletének első nyomát a XIV. században találtam egy Missaleban, addig nem található.<sup>73</sup> ADALBERT ünnepe kétségen kívül nem volt kódexünk eredetijében benn, hanem ott került bele, ahol a Szelephényi-kódex kéziratát szerkesztették, szerintünk Magyarország.

4. *A kódex eredetije a frank birodalom északi részéből származik.* Már eddig is láttuk, hogy a Szelephényi-kódexet oly könyv, vagy könyvek után készítették, mely frank bencések részére készült. Ezért nem törődünk többé ezekkel a bencés ünnepekkel, hanem kizárólag azokkal akarunk foglalkozni, amelyek ezeken kívül megerősítik s kétségtelenné teszik a tényt, hogy kódexünk eredetije (egy vagy több könyv) valóban a frank birodalomból való.

a) Először a frank területen általánosan tisztelt szenteket vegyük sorra: azokat, ahol nem számít, hogy hol éltek, hol vannak eltemetve, mert az egész frank területen általános tiszteletnek örvendettek. Ezek a következők:

*Január 13. Hilarius, Poitiers püspöke, † 366.*

*Május 31. Petronella, egész nevén Aurelia Petronilla, ókori római vértanú.* Testét a Domitilla-katakombából I. PÁL pápa (755—767) vitette át a Szent Péter-templomba. Frank földön rohamosan terjedt ettől kezdve tisztelete és a francia népnek pátronája lett.<sup>74</sup>

*Július 4. Translatio S. Martini, és*

*November 11. Szent Márton* egész Franciaországban elterjedt ünnepek,<sup>75</sup> tours-i Szent Márton, ki sok kolostornak volt a védőszentje, Pannoniából származott, † 397.

<sup>72</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. II, 99.

<sup>73</sup> Paris Bibl. National ms. lat. 826, LEROQUAIS II, 201. Előbbi korban nem találtam nyomát, sem Leroquais első kötetében, sem L. DELISLE, Mémoire sur d'anciens sacramentaires, Paris, 1886 gyűjteményében.

<sup>74</sup> P. DAUGLEFORT, Ste. Petronille, patronne de la France, Avignon, 1911.

<sup>75</sup> V. ö. az auxerre-i zsinat határozatát (5. can. D. Mansi, Collectio concil. IX, 912).

Szeptember 22. *Mauritius* és vértanú társai, az acaunum-i (Svájc) katona vértanúk a thébai légióból, † 286 vagy 302.<sup>76</sup> Már a Merowingok idejében tisztelték őket frank földön, mert még a régi gallikán liturgikus könyvekben, ahol még nagyon kevés szentnek ünnepe fordul elő, is megtalálhatók.<sup>77</sup>

Október 1. *Remigius*. Remigius a frankok apostola, I. CHLODWIG keresztelője, természetesen az egész országban tisztelt szent. A másik két szent inkább helyi jellegű, ki Remigiussal együtt van kódexünkben.

Október 9. *Dionysius*, Párizs első püspöke 200 körül élt, a St. Denys-apátságban van eltemetve. Mint Gallia apostola általános tiszteletnek örvend.

Október 25. *Crispinus* és *Crispinianus* Diocletianus alatt Soissonsban vértanúhalált halt cipészek voltak. TOURS-I SZENT GERGELY szerint már a VI. század előtt bazilikájuk volt Soissonsban.<sup>78</sup>

November 13. *Brictius*, Szent Márton utóda a tours-i püspöki széken, † 443.

November 17. *Anianus*, nem Aniane-i Szent Benedek († 821), Aniane alapítója, a szerzetesélet reformátora, kinek ünnepe február 11-én van,<sup>79</sup> hanem Anianus Orléans püspöke, ki 451. imádságával és közbenjárásával Attilától városát megmentette. Azóta nemzeti szentként tisztelték, a frank királyok az ő sírjához küldték esküt tenni főembereiket, akárcsak Szent Dionysius sírjához.

b) *Kevésbé általános kultusza volt kódexünk többi frank szentjének:*

Június 8. *Medardus* és *Gildardus*. MEDARDUS az északfranciaországi Noyon egyházmegye (dioecesis Noviomensis) alapítója, 531-ben († 545). GILDARDUS kevésbé közismert: Rouen püspöke Észak-Franciaországban (dioecesis Rothomagensis), sokat járult hozzá I. CHLODWIG megtéréséhez, egy 511. körül tartott zsinaton még részt vett.<sup>80</sup>

<sup>76</sup> Bibl. Hagiographica Latina, II. (Bruxelles, 1900—1) 841—844.

<sup>77</sup> Pl. a VII. század elejéről való Missale Gothicumban (Roma, Vatic. Regin. 317), MIGNE, P. L. 72, 225—318 és H. M. BANNISTER, Miss. Gothicum, London, 1917/l. 64. mise.

<sup>78</sup> Hist. Francorum V, 34; IX, 9.

<sup>79</sup> Mon. German. Script. XV, 200—220.

<sup>80</sup> Analecta Bollandiana VIII (1889) 389.

*Június 16. Cyricus és Julitta*, egy ikonioni kisgyermek vértanú és édesanyja, † Diocletianus alatt. Párizs környékén, Ville-Juifve-ben tisztelték az ereklyéiket. Általában több helyen tisztelték, úgyhogy Delehaye kultuszáról ezt mondja: „Il a laissé des traces visibles dans la toponymie de France.“<sup>81</sup>

*Július 22. Mária Magdolna* is szerintem ide vonható: a frankok tisztelték. Ereklyéinek birtokában vélte magát a vézelay-i bencés apátság és a XI. században már híres búcsújáróhely volt.<sup>82</sup>

*Július 27. Septem dormientes*, a Hét alvó. Eredetileg szír nyelven megírt bájos legendájuk szerint efezusi ifjak voltak, kiket Decius alatt egy barlangba befalaztak. II. Theodosius császár alatt († 450) átmenetileg feltámadtak és hirdették a test feltámadását. Ünnepük Nyugatra először a frankokhoz jutott el. Gregorius Turonensis egy szírtől hallotta a legendát,<sup>83</sup> Nyugatról ettől kezdve a török időkig mentek a zarándoklatok Efezusba.

*Szeptember 18. Lambert*, Maastricht püspöke, mely ekkor a Merowingek birodalmához tartozott. Hét évig volt II. CHILDERICH frank király meggyilkolása után a stablói kolostorban (Belgium) számkivetésben és PIPPIN az új majordomus rehabilitálta. 705-ben Liège-ben meggyilkolták, azóta itt van eltemetve.<sup>84</sup> Bár magánbosszúból gyilkolták meg, a X. század vége óta lassanként vértanúnak kezdték tisztelni.<sup>85</sup> A Szelepchényi-kódex nyilván ennek tételezi fel: mert Lc. 10, 16. evangéliumát olvastatja, ez pedig a Commune unius martyrisben van (nr. 254.).

*Október 1.* Érdekes jelenséget tapasztalunk itt. Kódexünkben ezt olvassuk:

*Október 1.* „De scis Remigio, Germano et al.“

Tudjuk, Remigius kicsoda. De kicsoda ez a vele együtt említett Germanus? Pedig az ünnep megvan a Hahóti-kódexben is: „Germanus, Remigius, Vedastus“ címen és a Pray-kódexben: (S<sub>1</sub>K) „Remigii-Germani, Vedasti“ név alatt. Először mint érdekességet leszegezem: a Szelepchényi-kódex összeállítója Vedastust nem tartotta nagyon fontosnak, mert elhallgatta, elégnek tartotta, hogy csak ezt írja: „et al (io). Tehát ő maga aligha lehetett az

<sup>81</sup> Origines des cultes des martyr 2 Bruxelles 1933, 167.

<sup>82</sup> Gallia christ. Vetus IV, 466—475.

<sup>83</sup> Mon. Germ. Script. Mer. I, 550—552.

<sup>84</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 72.

<sup>85</sup> ZIMMERMANN, Kalend. Bened. III, 74.

arrai Vedastus-kolostorból való (St. Vaast d'Arras). Kicsoda ellenben Germanus? KNEWALD dr. ezt mondja róla: „Germanus ep., auxerreai püspök, meghalt 445.”<sup>86</sup> Ám ez nem lehet az auxerreai Germanus: ennek ugyanis július 31-én van az ünnepe és a Pray-kódexben meg is van ezen a napon (CS<sub>1</sub>S<sub>2</sub>K). Természetesen semmi ok sincs arra, hogy ez ugyanaz az auxerreai Germanus lenne. De más Germanus sem lehet, mert ezeknek máskor van az ünnepük.<sup>87</sup> A feleletet megtaláljuk a X. századi amiensi sacramentarium kalendáriumában: „*Kl. oct. Remigii, Vedasti ac translatio Germani.*”<sup>88</sup> Ez tehát translatiós ünnep, anélkül, hogy tudnók, kié.

*Október 21. v. 23. Severinus*, nem lehet Noricum apostola, mert ennek ünnepe január 19. Nem lehet azonban bizonyosnak tartani, vajjon a kölni püspökről van-e szó, ki † 403, és ünnepe október 23. van, vagy a 400 körül meghalt bordeauxi püspökről, aki TOURSI GERGELY legendás-ízű elbeszélése szerint Keletről jött<sup>89</sup> s kinek temploma St. Seurin (a magyar Szórény-név nem ebből származik?) néven a városon kívül állott. Ennek a Severinusnak ünnepe október 21-én van. Tudjuk, hogy kódexünk nem közli az ünnepek dátumát, azt csak következtetéssel találhatjuk ki: előtte október 21. a kölni 11.000 szűz vértanú, utána 24. Maglorius. Azt hiszem, feltételezhetjük itt is, hogy a francia Seurinről van szó.

*Október 26. Demetrius*, nem „gap-i püspök, vértanú”,<sup>90</sup> hanem, mint majd bizonyítani megkíséreljük, a pannoniai, már Szent István korában a magyaroktól tisztelt híres sirmiumi vértanú, kit ugyan szórványosan frank könyvekben is megtalálunk,<sup>91</sup> *de mindig október 8.:* ez a római dátum.

Nem hinném, hogy akármelyik ritkábban tisztelt szent pontosan meg tudná határozni kódexünk mintapéldányának,

<sup>86</sup> KNEWALD, Pray-kódex 37. A július 31-i ünnep is: „G. auxerreai püspök”, ugyanott 24. l.

<sup>87</sup> Trieri Germanus: február 21; konstantinápolyi: május 12; párizsi: május 28; translatiója: július 25; besançon-i: október 11; capuai: október 30.

<sup>88</sup> L. DELISLE, *Mémoire sur d'anciens sacr.* 340, p.

<sup>89</sup> *Mon. Germ. Script. Mer.* VII, 1, 205—220; *In glor. confess.* c. 47.

<sup>90</sup> KNEWALD, Pray-kódex 24. l. E szentnek első nyoma a XV. század második felében található először: LEROQUAIS III, 210.

<sup>91</sup> LEROQUAIS II, 50. 159; III. 48. 128. 182 (késői adatok).

vagy példányainak helyét. Egy azonban nyilvánvalónak látszik: Ha kivesszük a bencés és a frank jellegű szentek közül azokat, akik nem általános tiszteletnek örvendettek, mint Maurus, Szent Benedek, Skolasztika, Hilarius, Donatus, Dionysius, stb., amint azt már megtettük, akkor, ha a térképen megkeressük a többi megmaradt szent tiszteletének helyét, *Észak-Franciaország, Belgium, Luxemburg és Hollandia déli része derül ki, mint kódexünk eredetijének hazája.* (L. a mellékelt térképet.)

c) Befejezésül még meg kell vizsgálnunk, vajjon nincs-e más hatás kódexünkben? Német liturgikus könyvek hatását keressük legelőbb. De igazán semmit sem találunk, amit ne lehetne megmagyarázni. Összesen ezt az anyagot látjuk:

Jul. 27. De sco Pantaleone.

Aug. 7. De sca Afra.

Okt. 10. De sco Gereone.

Okt. 21. De ss. virginib. XI. milib.

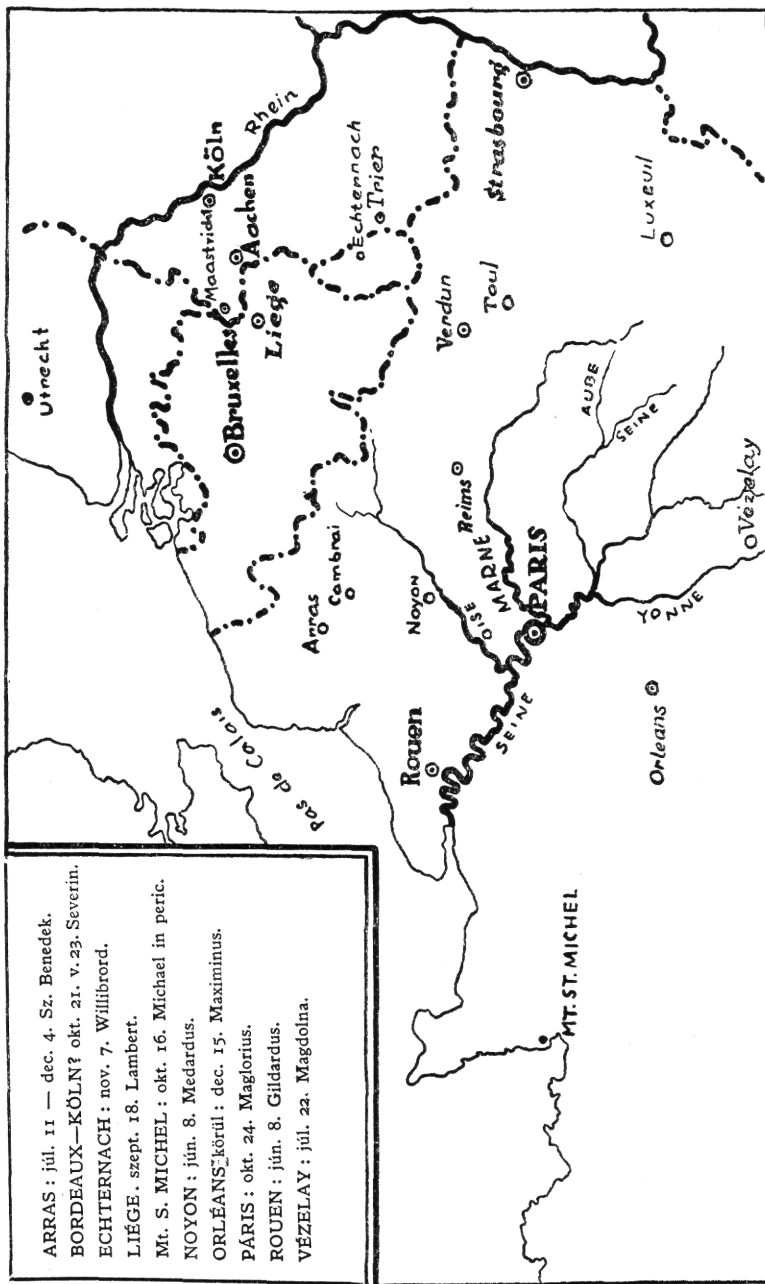
Legelőször mindjárt *Afrát* kell eltávolítanunk: bár Augsburgban szenvedett vértanúhalált Diocletianus alatt és Németországban tisztelték, azért tisztelete nem számíthat német hatásnak, mert mint már KNIEWALD dr. felhívta a figyelmet: Luxeuilben Szent Eusthatius apát vezette be tiszteletét, ki Columbanus utóda volt és 629. halt meg. Corbiet az arrasi egyházmegyében Luxeuilből alapították, így került éppen erre a vidékre Szent Afra kultusza<sup>92</sup> és innen hazánkba, mert benn van a Pray-kódexben is (CS<sub>1</sub>K), meg a Hahótiban is, bár KNIEWALD véletlenül nem vette észre.<sup>93</sup> Afranak tisztelete csakugyan éppen Észak-Franciaországban honosult meg. Korai terjedését mutatja egy roueni IX. század végéről való sacramentarium, melyben szintén megtaláltam Afra nevét.<sup>94</sup> Afra tehát épp megerősíti az északfrank eredetet.

*A többi három szent pedig kivétel nélkül kölni. Pantaleon* nikomediai orvos volt, a legenda szerint a császár háziorvosa, vértanúhalált halt 303. Kultusza Keletről indult ki, Bithyniából, még pedig a IV—V. században. Megalomartyr és Thaumaturgos

<sup>92</sup> KNIEWALD, Pray-kódex 24. és 25.

<sup>93</sup> Hahóti-kódex II, 12. l. Egy oratio van Afráról: fol. 52 v. 5—7. sor.

<sup>94</sup> Rouen Bibl. ms. A 566, a Nobis quoque imádságba beleszövi „Affra” nevét, L. DELISLE, Mémoire sur d’anciens sacramentaires, 294.



A Szelepchényi-kódex mintapéldányának hazája.

(csodatevő) a keletiek kultuszában. NAGY JUSZTINIÁN Konstantinápolyban templomot építtetett tiszteletére. Nyugaton Itália felé terjedt először tisztelete, az orvosok védőszentje lesz és több város patronusa: Crema, Ravello, Cortemila. 708-ban a római S. Maria Antica Forumon álló kis bazilikája már Pantaleon képét festette meg.<sup>95</sup> Kölnbe Rómából került el Szent Pantaleon tisztelete, még pedig SZENT BRUNÓ kölni érsek által († 965), mikor Rómában ajándékba kapott Pantaleon ereklyéiből, Köln főtemplomát Pantaleon tiszteletére szentelte és Nymwegenben monostort építtetett tiszteletére.<sup>96</sup>

*Gereon* a legenda szerint *318 társával* együtt a thebai légió előőrseként jelent meg Kölnben, ahol 304-ben keresztény voltak miatt lefejezték őket.<sup>97</sup> Nem tudjuk, valóban hányan voltak, kétségtelen azonban Gereon és társainak vértanúhalála és korai kölni tisztelete. Még Szent Helena építtetett templomot sírjuk fölé, az arany szentek templomának hívták ezt TOURS-I GERGELY szerint,<sup>98</sup> nyilván az aranyosan csillogó mozaikok miatt. Gereon kultusza tipikusan németországi lett, Frankhonban a XII. század után találjuk csak szórványosan, megvan ellenben korai német sacramentariumokban: az OTTRÓK idejéből való délnémet sacramentariumban,<sup>99</sup> a híres fuldai sacramentarium martyrologium abbreviatum-jában (X. század vége),<sup>100</sup> a XI. századi salzburgi sacramentariumban.<sup>101</sup> Megvan a X—XI. századból a kölni Gereon-templomnak sacramentariumában a dedicatio napja is (július 28.), e könyvben a kánon Communicantes imájába is belevették.<sup>102</sup>

<sup>95</sup> H. DELEHAYE, *Les origines des cultes des martyrs* 2 Bruxelles, 1933. 150. 189. 240. 401. *Les passions des martyrs*, Bruxelles, 1921, 280.

<sup>96</sup> THIETMAR, *Chronicon* IV, 10 és RUOTGERI *Vita Brunonis* c. 27 és 31, *Mon. Germ. Sc.* III, 772 és VI, 265—6. Idézi BALOGH ALBIN, *Szent István Emlékkönyv* 464. l.

<sup>97</sup> HELINANDUS *Passiója*, Migne, P. L. 212, 759—772.

<sup>98</sup> „ad sanctos aureos“ In *glor. martyr.* 61. c. Delehaye 361.

<sup>99</sup> Firenzében, *Biblioteca Magliabecchiana* B A 2, Ebner, *Iter Italicum* 43.

<sup>100</sup> „Colonia s. gereonis cum CCCXVIII mart.“: Roma, *Vatic. cod.* 3806, Ebner, *Iter Italicum* 343.

<sup>101</sup> Velence, *Bibl. Marciana*, *cod. lat.* III, CXXIV, Ebner 351.

<sup>102</sup> V. LEROQUAIS I, 97 és L. DELISLE, *Mémoire sur d'anciens sacramentaires.* 236.



Jellegetesen kölni a 11.000 szűz tisztelete, kiknek első legendája 975 körül keletkezett, ekkor még Ursula nem szerepel mint vezérük, mert csak a XI. században kezdtek Ursuláról beszélni. A szűzek Britanniából jöttek, Rómába zarándokoltak és visszajövet, mikor Kölni a hunok ostromolták, valamennyien vértanúk lettek. A középkor kedves kritikátlansága elfogadta ezt a késői legendát, melyből mindössze annyi igaz, hogy a IV—V. században Clematius templomot épített azon a helyen, ahol szent szűzek Krisztusért vérüket ontották.<sup>103</sup> Ez a templom a IX. században megújult, kanonokok látták el az istentiszteletet egy 866-ból való oklevél szerint.<sup>104</sup> Hogyan kerülhettek a kölni szentek kódexünkbe, l. 404. l.

d) *Kódexünk egy-két keleti jellegű ünnepe a frankok közvetítésével került bele.* Ezek a következők:

- Jun. 16. Ciricus és Julitta.
- Jul. 27. Septem dormientes.
- Aug. 6. Transfiguratio.
- Szept. 24. Conceptio Joannis Bapt.
- Szept. 26. Cyprianus és Justina.
- Dec. 7. Ambrus.

*Június 16. Ciricus (Cyriacus)* Ikonionból való kis hároméves gyermek volt, anyja, *Julitta* Tarsusba menekült vele MAXIMINUS üldözése alatt, ahol azonban mégis elfogták őket s a kisgyermek fejét az utca kövezetén szétzúzták, anyját pedig lefejezték.<sup>105</sup> Keleten tiszteletük általános.<sup>106</sup> Ville-Juifve, Párizs környékén, pátronusaként tisztelte, mint már említettük.

*Július 27. a hét alvóval* már foglalkoztunk: itt pozitíve tudjuk, hogyan került tiszteletük szír közvetítéssel a frankok közé (l. 83. jegyz.). A Transfiguratio ünnepe is Keletről került frank földre, mint láttuk, az ezredforduló körüli aktualitással.

<sup>103</sup> Ekkor még nem 11.000-ról van szó, nyoma megvan a corbie-i származású Sacr. Ratoldi kalendáriumában (DELISLE, Mémoire 345—360), hol ez áll: „XII. kl. (nov.) Coloniae passio sanctarum virginum“.

<sup>104</sup> Anal. Boll. 30, 362; 47, 89 s.

<sup>105</sup> Acta Sanct. Jun. IV, 14—23. Analecta Bolland. I (1881) 192—207.

<sup>106</sup> N. NILLES, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae, Oeniponte 1896, I, 211—212 (görög Menologium), az antiochiai szír egyház kalendárium a s a szír maronita kalendárium (I, 478. 488), az örmény Menologium (II, 567) tartalmazza.

*Szeptember 24. Conceptio Joannis Bapt.* tipikusan keleti ünnep, hol már az V. század óta megülték. Nem annyira a fogantatás, mint inkább születésének előrehirdetése az angyal által volt az ünnep tárgya. Keleten általános az ünnep,<sup>107</sup> Itáliában nem lehet találni,<sup>108</sup> a frankoknál megvan.<sup>109</sup>

*Szeptember 26. Cyprianus és Justina.* Cyprianus eredetileg mágus volt, ki a pisidiai Antiochiában élt és az egyház diakonisszáját, Szent Justinát el akarta csábítani, ez azonban a mágust megtérítette, ki először pap, majd Antiochia püspöke lett. Együtt szenvedtek vértanúhalált 304 körül.<sup>110</sup> Keleten általános a tiszteletük.<sup>111</sup>

*December 7. Ambrust* is idesorozhatjuk, mert igaz, hogy az ambrozián liturgia könyvei szerint már a IX. század óta ezt az ünnepet is tartják: mint a szent ordinatiójának napját,<sup>112</sup> viszont Keleten a szírek és a görögök ekkor ülik Szent Ambrus ünnepét.<sup>113</sup> Lehetséges magában véve, hogy ez a nap is keleti hatásra mutat.

Legyen szabad ez alkalommal véleményünket kifejezni arra vonatkozólag, hogyan kerülhettek a keleti elemek a frankokhoz. Egy esetben látjuk: a septem dormientes történetét tours-i Gergely egy szírtől hallotta (l. 83. jegyz.). A keleti ráhatásnak minden bizonnyal a legtöbb esetben ez volt a módja. Az élelmes szírek, a kereskedelemben a zsidók előfutárai, a római birodalom egész területét behálózták. Eljutottak a vízi utakon hajóikkal Galliába is, melyet ők nyitottak meg a kereskedelem számára. Ott látjuk telepeiket Lyonban, Besançonban, Arlesban, egészen Trierig, a

<sup>107</sup> A görög Menologiumban NILLES, Kalend. Manuale I, 282—283; az antiochiai szír egyházban s a maronita szíreknél (I, 482. 489); az alexandriai koptoknál (szeptember 26. II, 707).

<sup>108</sup> EBNER, Iter Italicum 85 egy esetben van meg egy felsőitáliai sacramban, különben egyszer sem található.

<sup>109</sup> Így például a Ratoldus sacrament. kalendáriumában (DELISLE, Mémoire 345—360), mely kódexünkkel rokonságban van, lenn 119. jegyz.

<sup>110</sup> Acta Sanct. Sep. VII, 180—243; Anal. Bolland. 39 (1921) 314—332.

<sup>111</sup> Ünnepe a szíreknél és görögöknél október 2. (NILLES, Kalend. Manuale I, 460. 485. 294.), az örményeknél október 3. van (II, 590).

<sup>112</sup> Így például a biascai ambrozián ritusu sacramentarium és a monzai, mindkettő a IX—X. századból való (EBNER, Iter Italicum 76. 109.).

<sup>113</sup> Az antiochiai szír egyház és a maroniták ezen a napon ünneplik (NILLES, Kalend. Manuale I, 465. 486); a görög Triodion két órával e napon tisztelet (II, 47).

Belgica prima fővárosáig, hol legnagyobb telepük volt. Mikor az V. században a frank invázió jött, ez a művelt és élelmes nép még jobban feltalálta magát és a frankok alatt hatalmuk akkora lett, hogy egyízben Párizs püspöke is szír lett, 591-ben. Annyian lehettek, hogy TOURS-I GERGELY szerint<sup>114</sup> a frank király bevonulásakor Orléansba, 585-ben, a nép latinul és szírül énekelte dicsőítő énekeit. A vallástörténetben közismert tény<sup>115</sup> nyugodtan terjeszthetjük ki a liturgiátörténet terére is.

5. *A Szelepchényi-kódex magyarországi használatra készült.* Az a mintapéldány, vagy valószínűbben több mintapéldány, mely kódexünk szerkesztésekor az író rendelkezésére állott, kétségtelenül bencés kolostorokból, a frank birodalom északi részéről származott. Tanulmányunk ezen utolsó pontjában megkíséreljük azt, amit 45 évvel ezelőtt RÁTH GYÖRGY felvetett: „Vajjon a kézirat magyarországi használatra készült-e? Ez annál kevésbé állapítható meg, mert másolása idején a magyar szentek tisztelete aligha volt már, vagy csak kevéssel előbb szabályozva.”<sup>116</sup>

a) Mivel kódexünk Magyarországon volt azelőtt is, semmi nyoma, hogy idegen ország részére készült volna, első gondolatunk *összevetni a hazai liturgikus könyvekkel*. Ez hamar meg is történhetik, mert sajnos, régi liturgikus könyv az első két magyar századból alig maradt reánk. Mivel heterogén könyvvel hasonlítjuk össze (evangéliumos könyvet a miseimákat tartalmazó sacramentariumokkal), nem marad más hátra, mint annak vizsgálata, milyen szentek ünnepei vannak egyikben is, másikban is. Ez a vizsgálat megtörtént: a II. rész Sanctoraléjában<sup>117</sup> (l. fenn 356. l.).

<sup>114</sup> Hist. Francor. VIII, 1.

<sup>115</sup> F. CUMONT, Les religions orientales dans le paganisme Romain, Paris, 1929, 99. s.

<sup>116</sup> Az Iparművészet 1896-ban. 77. l.

<sup>117</sup> H = a Hahóti-kódex, Zágráb, MR 126. a Nemzeti Múzeum fényképei után, P = a Pray-kódex, Boldva sacramentariuma, sanctoraleját kiadta KNIEWALD dr., Pray-kódex 3—14. l. A P-n belül mindig azt is jelzem, hogy hol van meg: C = a cisiojanus, S<sub>1</sub> = a nagy sacramentarium, S<sub>2</sub> = a pótsacramentarium, K = a nagy kalendárium. A Pray-kódexre nézve a most már szilárd eredményeket elfogadhatjuk vizsgálatunk alapjául: „A nagy sacramentarium (S<sub>1</sub>) mintapéldánya az arrasi (Cambrai) vagy amienségi egyházmegyéből származott, lehet, hogy St. Vaast d'Arras apátságából, lehet, hogy

Ha végignézzük ezt a táblázatot, azt találjuk, hogy a Hahóti-kódex is sokszor egyezik a mienkkel, de még inkább egyezik a Pray-kódex. A mi kódexünk 158 ünnepe közül 153 van meg, ugyanúgy a Pray-kódexben is. Természetesen, mint látni fogjuk, a Pray-kódex 130 évvel ifjabb, tehát sanctoraléje gazdagabb, 214 ünnep van nagy sacramentariumában. De a Szelepchényi-kódex ünnepei viszont mind megtalálhatók benne, ez persze nemcsak a római eredetű gregorián- és gelasián-ünnepekről áll, hanem egyezés van a frank birodalomra, a bencés környezetre valló ünnepekben is. Nincs meg a Pray-kódexben:

- Okt. 16. S. Michael (in periculo maris), Mont St. Michel helyi ünnepe.
- Okt. 24. Maglorius, a párisi St. Magloire apátság helyi ünnepe.
- Déc. 4. Translatio S. Benedicti, Fleury helyi ünnepe.
- Dec. 7. Ambrosius (ordinatioja), talán keleti ünnep.
- Dec. 15. Maximinus, Micy apátja.

Éppen csak az eddig is szorosan helyi jellegű ünnepek hiányoznak tehát a Pray-kódexben. Ha a felső öt közül csak egy volna s a többi hiányoznék, akkor valószínűleg azt mondanók, hogy oda való a kódex eredetije (különösen Michael in periculo maris és december 4. translációja). Igazán meglepő megegyezés, hogy a többi viszont megvan a Pray-kódexben. Keveset le kell ugyan vonni a megegyezésekből: öt másik ünnep ugyanis csak a Pray-kódex nagy Kalendariumában van meg, hiányzik egyébként benne:<sup>118</sup>

- Jan. 13. Hilarius, de megvan a Hahótiban.
- Jan. 15. Maurus apát, „ „ „
- Máj. 8. Apparitio S. Michaelis.
- Máj. 31. Petronella.
- Jun. 16. Ciricus és Julitta, de megvan a Hahótiban.

Lehetséges, hogy ez csak azt jelentette, hogy a Pray-kódexet használó pap e napokon a Communeból vette az imádságokat,

---

Corbieból. S<sub>1</sub> készült el először és a Naptár törzse 1196 előtt, S<sub>2</sub>-n cluny-i hatás érzik, valószínűbbnek látszik, hogy S<sub>2</sub> is Boldva számára készült már az 1203-ban bekövetkezett tűzvész előtt. K (a kalendarium) a C, S<sub>1</sub> és S<sub>2</sub> szentnévsorainak összefoglalása. A C, S<sub>1</sub>, S<sub>2</sub>, K közt levő kölcsönhatások arra mutatnak, hogy e négy rész eredetileg is összetartozott.“ KNIEWALD, Pray-kódex 43., 47., 48., 53. l.

<sup>118</sup> A vigiliákat nem vettem bele, ezekről l. fenn 40. jegyz.

pl. január 13. a Commune doctorumból, nyilvánvalóan ez lesz az eset Maurus apátnál, lehetetlen, hogy ne lett volna ünnepe. Ezért tehát ezen második csoport ünnepeit úgy vehetjük, hogy szintén megegyeznek a mi kódexünkkel.

Ezek után már természetes, ha újabb megegyezést is találunk: ez azonban már a logika törvényei szerint következik. KNIEWALD fedezte fel ugyanis, hogy a Pray-kódex eredetije az arrasi vagy amiensi egyházmegyéből (Franciaország északi részéből) származik. Ezt azzal is bizonyította, hogy a corbie-i apátság részére RATOLDUS apát által St. Vaast d'Arrasban megrendelt sacramentarium s a Pray-kódex ünnepei mennyire hasonlítanak egymásra, ami természetesen a rokonság jele.<sup>119</sup> Erre én is összehasonlítottam a Szelepchényi-kódex sanctoraléját a Sacramentarium Ratoldi-val.

Az eredmény az ünnepek közlésénél, tanulmányunk I. részében látható: a \* csillaggal megjelölt ünnepek megvannak a Ratoldiban. Tekintve, hogy a Pray-kódex ennyire egyezik a Szelepchényivel, ez viszont hasonlít a Ratold-féléhez, akkor nem is várható más. Mindössze 19 ünnep hiányzik a Szelepchényi-kódex sanctoraléjából a Ratoldiban. Ezek közül öt az az öt ünnep, mely csak a Szelepchényiben van meg: (Michael in periculo maris etc.), hiányzik azután a Sankt galleni csoport három ünnepe (Gallus, Othmar, Columbanus, l. fenn 387. l.), hiányzik az a hat, mely már magyar földön került bele (Adalbert, Alexius, Vencezlaus, Margareta, Demetrius, Nicolaus, l. lenn 405. l). Tulajdonképen tehát csak öt marad, mely mindenképen eltérést jelent (február 3. Blasius, augusztus 7. Afra, október 10. Gereon, október 23. Severinus, november 2. Eustachius).

A Hahóti-kódex sanctoraléja kevésbé vág össze a Szelepchényivel, mint a Ratoldi. A Pray-kódex közelebb áll a mi kódexünkhez, mint a Hahótihoz. Valamennyien azonban letagadhatatlan rokonságban állanak egymással. A Szelepchényi-kódexben *első nyomát láthatjuk annak, hogy a magyarországi*

<sup>119</sup> A kérdéses könyv neve: *Sacramentarium Ratoldi*, jelenleg Paris, Bibl. National ms. lat. 12052. Ennek nevezték, mert e vers olvasható benne: „Abbatis domni stat mentio sancta Ratoldi, Istum qui fecit scribere quippe librum.“ Sanctoraleja megvan: L. DELISLE: Mémoire sur d'anciens sacramentaires 345—360. és LEROQUAIS I. 79—81. KNIEWALDOT illetően l. fenn a 117. jegyzetben mondottakat.

*ünnepnaptár egységesítése nagy vonalakban tudatosan indult meg a XI. században.*

b) A két legrégebb magyarországi liturgikus könyvvel való egybevetés tehát azt mutatja, hogy a Szelepcshényi-kódex szintén magyar használatra készült könyv, hiszen itt volt Magyarországon és a két másik könyvnél, elsősorban a Pray-kódexnél, mintegy az ünnepnaptár őséneke tekinthető. Ezenkívül még más érvvel is szolgálhatunk: *azon szentek ünnepeivel, kik Magyarországon kerültek bele könyvünkbe.* Persze, könnyű a dolog, ha Szent István, Szent Imre vagy Szent Gellért ünnepe megvolna: ezeket azonban hiába keressük. Mégis vélünk ilyen szenteket találni, melyek tehát *az első ú. n. „magyar réteget“ jelentenék:*

Ápr. 23. Adalbert.

Jul. 17. Alexius.

Szept. 28. Wenczelus.

SZENT ADALBERT ünnepénél az a tény, hogy az eredeti Georgius ünnepét második helyre szorítja ki, legegyszerűbben úgy magyarázható, hogy patrónus volt s így ünnepe magasabbrangú. Már pedig köztudomású, hogy SZENT ISTVÁN király első volt, ki mindjárt a szent vértanú halála után templomot dedikált tiszteletére. 1001-ben ebben a Szent Adalbert-templomban, melynek később a Szent Szűz is pártfogója lett, koronázták meg.<sup>120</sup> Az esztergomi fővárosnak első püspöke tudvalevőleg bencés volt, ANASTASIUS, és káptalanának tagjai is részben bencések voltak. Itt megvan tehát a környezet, melynek részére kódexünk készült. Mily erős frank kapcsolatok állottak fenn Szent István országával, azt lejjebb látni fogjuk. Esztergommal magával is voltak ilyen kapcsolatok: itt is volt francia („olasz“) városrész: Vicus Latinorum.<sup>121</sup> Igaz, hogy a legrégebb oklevél, mely ezt említi, 1201-ből való, de viszont mint már régen kialakult szervezetet tünteti fel a Vicus Latinorum-ot. A latin polgárok névsora IV. BÉLA idejéből mutatja, hogy ezek Flandriából jött franciák voltak. Esztergom megfelel azoknak az adatoknak, melyekből

<sup>120</sup> F. KNAUZ, Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Strigonii, 1877. I. 33.

<sup>121</sup> Ennek igazolása BALOGH ALBINNAK a Történelmi Társulatban felolvasott és nemsokára megjelenő értekezésében: Németek és franciák Szent István korában a magyar fővárosban, ezt a szerző szívességéből kéziratban olvastam. Ezentúl Balogh II. jelzéssel idézem.

kódexünk rendeltetési helyére következtethetünk. Nem felelne ellenben meg, ha valakinek éppen eszébejutna: Nyitra. Itt ugyanis a templom patrónusa Szent Emmeramus volt, püspök és vértanú,<sup>122</sup> ez pedig nem fordul elő kódexünkben.

*Alexius tiszteletét* Magyarországra Szent Adalbert hozta be. Ez a tény történetileg tisztázott valami, KNIEWALD hívta fel rá a figyelmet. Ezért van ünnepe a Hahóti-kódexben és a Pray-kódexben is, mint minden későbbi magyar liturgikus könyvben.<sup>123</sup> Szent Adalbert ugyanis, mint fentebb említettük, a római Szent Bonifác és Alexius-kolostornak volt fogadalmat tett tagja, innen indult ki apostoli útjaira. Buzgón tisztelte kolostorának patrónusát, a legendás királyfit, ki ismeretlenül élt, mint koldus, atyjának palotájában. Homiliája is megvan<sup>124</sup> Szent Alexiusról. A szent kultuszát meghonosította Břevnovban is és Szent István fogékony lelkébe is ő csepegtette.

WENCEZLAUS, VENCEL cseh királyt alattvalói 936-ban megölték. Tiszteletét, mint vértanúét és mint a térítő királyok példaképét éppen úgy Szent Adalbert hozhatta Magyarországra, mint ahogyan Szent Alexius kultuszát. Őt is nagyon korán tisztelték Németországban is, hol már a X. század végén szórványosan megvan a tisztelete.<sup>125</sup> Franciaországban ellenben nem található tiszteletének nyoma,<sup>126</sup> akárcsak Adalberté és Alexiusé<sup>127</sup> sem, tehát itt kerültek kódexünkbe, melyet szintén itt írtak, hiszen egy kéz írta az egészet. Mi azt tartjuk, hogy ez az első nyoma Szent Vencel magyarországi kultuszának.

c) Hogy azonban ne maradjon a kételkedés tövise bennünk, végleg tisztáznunk kell: nem készült-e — kétségtelenül bencések részére és frank mintapéldány után — mégis könyvünk *német kolostor részére, vagy esetleg cseh bencéseknek*? Az általános

<sup>122</sup> Acta Sanctorum Ungariae, Tyrnaviae I. (1743) 222—223.

<sup>123</sup> KNIEWALD, Hahóti-kódex II. 15.

<sup>124</sup> MIGNE, P. L. 137., 897—900.

<sup>125</sup> Fuldai sacramentarium (szept. 28.): „Wencizlauuoni“. Ebner 343.

<sup>126</sup> Egy Nogent-sur-Marne-i sacr.-t kivéve, a XI. század második feléből, V. LEROQUAIS I. 168.

<sup>127</sup> A XIII. században szórványosan előfordul. Egy esetben előbb: egy XI. század végéről való könyvben (Besançon, Bibl. Municip. ms. 72.), LEROQUAIS I, 173.

feleletet már voltaképen megadtuk: a Hahóti-kódex és Pray-kódex mutatja, hogy a Szelepchényi-kódex is magyar használatra készült, azért van köztük rokonság. De meg tudunk felelni e felvetett problémára egyébként is. *Német használatra* — jól megjegyezve, akkor is frank mintapéldány után! — nem készülhetett e könyv. Elég ehhez találomra felütni igazi német használatra készült liturgikus könyvet, mely kb. egykorú, tehát X—XI. századból való. Felütjük pl. az OTTÓ császárok korából való sacramentariumot, mely sokszorosán mintapéldányként szolgált.<sup>128</sup> Mindjárt más szentek kultuszának légré csap felénk. Ilyen nevek: Heimrammus, Albanus, Aureus, Desiderius, Babo, Amandus, Pirminius, Emerentiana, Walpurga, Gangulphus, Chilianus hemzsegnék benne. A fuldai bencések 1000 előtt írt sacramentariumában<sup>129</sup> még ilyen szentek neveivel találkozhatunk: Aldegundis, Wolframus, Willipaldus, Arnulfus, Cylianus, Clodaldus, Corbinianus, Emmeramus, Luitrudis, Rudbertus, Lioba, Sturmus stb. Egyébként is kimutattuk, hogy a kölni szentek csoportján kívül igazi német szent nincsen kódexünkben. (L. fenn 392. l.) A kölni szentek: Pantaleon, Gereon, Undecim mille virgines könnyen kerülhetett közvetlen hatás által kódexünkbe, akár hazánkban is. (L. 404. l.)

A *cseh használatot* kizárja több körülmény. Igaz, hogy Vencel benn van kódexünkben, de ennek elegendő magyarázatát tudjuk adni. Nem érthető azonban, hogy cseh használatra készült könyvben miért nincsen benn, mint ahogyan a mi kódexünkben sincsen benn, Szent Ludmilla, Boriwoi cseh herceg felesége († 927),<sup>130</sup> legfőképpen pedig a cseheknél annyira tisztelt Cirillnek és Methódnak sincsen kódexünkben ünnepe, holott már a X. században volt ószláv nyelven legendájuk, akárcsak Ludmillának és Vencelnek. Hiányolható még: Szent Prokop, Szent Günther, Břewnov szentje, az öt testvér kultusza.<sup>131</sup> Regensburgi Wolfgangus, ki I. Ottó császárral együtt 973-ban a prágai püspökséget alapította, talán azért hiányzik, mert levatiója, azaz tulajdon-

<sup>128</sup> Jelenleg Firenzében van: Bibl. Magliabecchiana B. A. 2., EBNER, *Iter Italicum* 42—44.

<sup>129</sup> Rómában, Vat. lat. 3806, EBNER 212—213. és 343.

<sup>130</sup> L. róla GOMBOS, *Catalogus* III., nr. 4186.

<sup>131</sup> Jozef Beran, prágai egyetemi tanár úr levélbéli közlése.



képeni hivatalos kultuszának kezdete 1052-re esik. A francia mintapéldány felhasználása kódexünk szerkesztésénél s a német hatás teljes hiánya (leszámítva a három kölni szentet) szintén a prágai, cseh használat ellen szól, hiszen Prága a mainzi érsek alá tartozott és így mindkét tény alig egyeztethető össze. Igaz, van Prágában egy *evangéliumos könyv*, mégpedig egykorú kb. a miénkkel. Az érseki káptalan könyvtárában, „Cím. 2.“ jelzésű, díszes kódex<sup>132</sup> a négy evangéliumot tartalmazza, melynek végén a vásár- és ünnepnapi perikopák jelzése következik: „Incipiunt capitula evangeliorum de anni circulo.“ A. Ambros szerint<sup>133</sup> 1060 és 1110 között írták. Szívesen összehasonlítottam volna a kéziratot a Szelepchényi-kódexszel, de még eddig, tudomásom szerint, nincsen a perikopa-rendszer közzétéve. Sok értelme amúgy sem lenne, mert már F. BOCK megállapította (ő nagyon részletesen foglalkozott ezzel a prágai kódexszel), hogy ez IV. KÁROLY cseh király idejében került idegen országból a szerezett Szent Vid-templomba ajándékként.<sup>134</sup>

d) Tehát nyugodtan mondhatjuk, hogy nem német vagy cseh használatra készült ez a könyv. Eddigi meggyőződésünket, hogy magyar használatra írták kódexünket, *most magában véve kis dolgokkal akarjuk szemléltetni*. Egy hipotézis jóságának próbaköve, ha elfogadása után minden más jelenség szépen magyarázatát leli. Itt persze nem voltaképeni érvekről van szó, hanem csak *imponderabiliákról*, valójában súlytalan dolgokról; ezekről nem azt mondhatjuk: ponderantur, non numerantur, hanem fordítva: non ponderantur, sed numerantur. Nagy számuk mutatja, hogy a hipotézis jó úton van az igazság felé. Ilyen imponderabiliákat láthatunk:

Már BALOGH ALBIN látott egyet: „Egészen meglepő, hogy hazánkban is az első időkre megy vissza Szent Pantaleon kul-

<sup>132</sup> Figyelmemet KNIEWALD professzor úr levele hívta fel rá. A kódex leírását I. A. PODLAHA, Die Bibliothek des Metropolitankapitels (Topographie der hist. u. Kunstdenkmäler im Königreiche Böhmen, Kgl. Hauptstadt Prag: Hradschin II. 2.). Prag, 1904. 4—22.

<sup>133</sup> A. AMBROS, Der Dom zu Prag, 293 l.

<sup>134</sup> Evangelienbuch aus dem IX. Jahrhundert im Prager Domschatz (Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkmale 16 (1871) 107.

tusza, melynek ősrégi emléke Dunapentele neve és ősi temploma.<sup>135</sup> E ténnyel kapcsolatban már BALOGH hivatkozik a SZENT ISTVÁN király korában meginduló nagy nyugati zarándoklatokra, melyek a barátságos, jó hírnek örvendő király alatt hazánkon átvonultak. Német zarándokok is nagy számban voltak közöttük. Nem árt, ha röviden áttekintjük ezeket, sokat megértetnek, nemcsak, hogyan kerülhetett hozzánk Pantaleon és a kölni Gereon, valamint a 11.000 vértanú szűz, egyszóval az egyetlen német csoport kódexünk sanctoraléjában (l. fenn 392. l.) hozzánk. A zarándokok kedveskedésből ereklyétet is vittek magukkal, meg kértek is. Az ereklyékkal együtt a legenda is terjedni kezd, mindkettő rendszerint tüstént együttjárt a szent kultuszával. E zarándoklatok kimutathatólag a következők:<sup>136</sup>

1026-ban a Szentföldre vonul I. RICHARD, Angoulême hercegének zarándokserege, benne RICHARD verduni bencés apát, RICHARD angoulêmei apát.

1026-ban még megjelenik a második zarándoksereg: 700 ember RICHARD normann herceg vezetésével.

1027-ben POPPO trieri érsek „e Palestina rediens“, visszatérőben a Szentföldről, hosszabb ideig maradt SZENT ISTVÁNNál. Itt az ilyen ereklyeszerezéseknek egyenes nyomát láthatjuk. SZENT ISTVÁN — lilienfeldi Ortilo szerzetes szerint — POPPO-t rávette arra, hogy szerezze meg számára Melkből Szent Kálmán vértanú holttestét. POPPO meg is szerezte ezt testvérétől, Ausztria marchiójától, de egy év múlva visszaküldték.

1035-ben RICHARD verduni apát most már maga vezet zarándoklatot. Egyéni kedvessége miatt vele tartott EBERWINUS trieri bencés apát is.

1036-ban JOTSALDUS szerzetes HUGO apát kísérőjeként Magyarországon járt és itt találkozott egy püspökkel, ki SZENT ODILÓ clunyi apát tanítványa volt.

<sup>135</sup> Szent István kapcsolatai Csehországgal, Németországgal, Franciaországgal, Belgiummal: Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulójára. Budapest, 1938. 449—464., mely tanulmányt „BALOGH I.“ jelzés alatt idézünk. I. h. 464 l.

<sup>136</sup> BALOGH I. 463—464. és BALOGH II.

1051-ben itt járt SZENT ANNO III. Henrik német király magyarországi seregével, mint goslari prépost; 1055-ben kölni érsek lett.<sup>137</sup>

Bizonyos, hogy ennél több zarándoklat is volt, hiszen RADULFUS dijonai bencés egyenesen kimondja: mindenki mellőzte a tengeri utat és Palesztinába Szent István országán át ment.<sup>138</sup> Mily egyszerűen meg lehet így magyarázni a kölni csoport szentjeit. Mily érdekes, hogy a legkorábbi magyar használatra készült könyvben benn van Pantaleon és csakugyan ősrégi a kultusza és dunapentelei temploma, melynek utolsó romjait OROSZLÁN ZOLTÁN találta meg 1922-ben: „egy nagyobb kőépület apsiszerű maradványait, melyekről meg lehet kockáztatni azt a véleményt, hogy talán korakeresztény építménnyel, vagy római építményből átalakított templommal, bazilikával van dolgunk.<sup>139</sup> A kölni szentek közül a 11.000 vértanú legendás szűz is már a mi kódexünk óta tiszteletben áll Magyarországon, úgyhogy a magyar szentek sajátos részébe, a Proprium Hungarorumba is belekerültek.<sup>140</sup> Íme: három imponderabilia. Újabbak:

*Margareta kódexünkben nyilván július 13-ára esik.* KNIEWALD dr. már megmondotta, hogy „Rómában VII. 20-án, Keleten és Franciaországban helyenként VII. 13-án“ van az ünnepe,<sup>141</sup> mindenesetre érdekes, hogy kódexünkben benn van, hiszen nin-

<sup>137</sup> Chronicon Belgicum Magnum: „Sanctus Anno, huius nominis secundus, natus de Dassele, flos et nova lux Germaniae, 33. archiepiscopus Coloniensis, creatus est anno Domini 1055... Iste vir sanctus cum esset adhuc in statu minori constitutus et prepositus Goslariensis in expeditione exercitus, quem Henricus III. imperator contra Ungaros rebelles imperio duxit, eumdem comitans imperatorem...“ GOMBOS, Catalogus I, p. 524.

<sup>138</sup> RADULFUS GLABER, Historiae Francorum III. 1. (GOMBOS, Catalogus III, 2064 p. nr. 4466.): „Tunc temporis ceperunt pcne universi, qui de Italia et Galliis ad sepulchrum Domini Hierosolimis ire cupiebant, consuetum iter, quod erat per fretum maris, omitttere, atque per hujus regis patriam transitum habere.“

<sup>139</sup> PAULOVICS ISTYÁN, A dunapentelei római telep (Intercisa): Archaeol. Hungarica II. (1927) 20 l.

<sup>140</sup> „Inter propria Hungariae festa numeratur, coliturque ritu duplici XXII. cal. nov., ea credo ex causa, quod plerorumque scriptorum consensu, ab Hunnis Coloniám Agrippinam obsidentibus... neci datae sint.“ Acta Sanct. Ungariae II, 260.

<sup>141</sup> Kniewald, Pray-kódex 25, v. ö. Analecta Bolland. 6. (1887) 303.

csen sem a Gregorianumban, sem a Gelasianumban, és e napon nincsen a Ratold-féle, részben mintapéldánynak használt sacramentariumban sem (l. 119. jegyz.). Még hozzá a dátum is a kivételes július 13<sup>142</sup> már ekkor, holott tudjuk, hogy ESTEI HIPPOLYT érsek az 1493. esztergomi zsinaton rendelte el először ezt a dátumot; tudjuk, hogy II. ANDRÁS a szent vértanú fejét magával hozta Palesztinából és hogy mindíg „regni nostri patrona“ volt.<sup>143</sup> Tisztelete már a Hahóti-kódexben feltűnő, hol ünnepélyes iniciálé emeli ki a fényképen a napját (mert Margit-apátságé volt) és persze július 13-án! Ha mármost ezt az imponderabilitát is beledobjuk fontolgatásunk serpenyőjébe, úgy érezzük, joggal tettük. ESTEI HIPPOLYT csak azt rendelte el zsinati törvénnyel, ami magyar sajátosság lőn, mint látjuk, már a XI. század óta.

Ilyen sajátosságnak tartom *Demetrius kultuszát is*, ki kétségtelenül a magyar szentek propriumába került.<sup>144</sup> A legenda szerint Thessalonicában proconsul volt és vértanúhalála után innen vitte Leontius, Illyricum praefectusa ereklyéjét Sirmiumba, a mai Mitrovicába a Száva mentén, a régi Pannonia inferior tartományba. Leontius azonban az újabb kutatás szerint éppen fordítva tett: az eredetileg Sirmiumban tisztelt diakonus-vértanút a hún támadás elől 410 körül Thessalonicába mentette és ekkor lett a város védőszentje. Tisztelete mindenesetre megvolt és meg is maradt Sirmiumban, és Pannonia kiváló szentjévé lett.<sup>145</sup> Az október 26-i dátum feltétlenül a pannoniai Demetrius vértanút mutatja, eredeti keleti dátumával: a római Martyrologium október 8-ára teszi napját, a keletiek pedig október 26-ára, ahol nagy tiszteletben állott:<sup>146</sup> megalomartyr és myroblytos (balzsamot csepegtető) Demetrius aligha jött Nyugatról, ahol nem igen tisztelték, nem volt benn a Ratoldus-sacramentariumban sem.

<sup>142</sup> Északfrank sajátosság: Corbie-i missale XI. századi kalendáriumában e napon s a corbiei XII. században is (LEROQUAIS I. 166., 193.) s az amiensi X. századi sacr.-ban (DELISLE 325—345).

<sup>143</sup> Acta Sanct. Ungariae II. 22—24.

<sup>144</sup> „Inter divos qui pro patronis ab Ungaria coluntur“: Acta Sanct. Ungariae II. 297.

<sup>145</sup> Az újabb kutatások összefoglalását l. BALOGH ALBIN, Pannonia őskereszténysége, Budapest, 1932. 40—43. 136.

<sup>146</sup> Így a görög menologium, a szír antiochiai egyház kalendáriuma s a maroniták szrint: okt. 26-iki ünneppel, az örmény Menologium seinr ünnepe okt. 25. N. NILLES, Kalend. Manuale I. 308., 462., 485. II. 613.

Legegyszerűbb, ha feltételezzük, hogy innen került a Szelepchényi-kódexbe, mely ezzel megkezdte Demetrius magyarországi kultuszát. Mindenesetre a XI. században monostort is építtetett Demetrius vértanú tiszteletére a Száva mentén Radó nádor, hova görög szerzeteseket telepített. A Száva-Szent-Demeter monostorában csakhamar magyar szerzetesek is voltak, 1057-ben a nádor lelkiatyjára, b. Mór pécsi püspökre bízta a kolostort.<sup>147</sup> Mily szépen összevág ismét minden!

Ezekhez járul még *Szent Miklós tisztelete* is kódexünkben. A római könyvekből a XI. századig hiányzik Miklós Myra püspöke, nem található meg a Sacramentarium Ratoldiban, sőt eléggé ritka a frankoknál, hova a normannok hozták be tiszteletét. Megértjük azonban, ha feltételezzük, hogy ő is hazánkban került bele kódexünk sanctoralejébe. Minden ok megvolna ennek feltételezésére. SZENT ISTVÁN ugyanis a görög császár szövetségeseként egy bolgár uralom alatt levő várost ostromolt, melynek „Cesaries“, Császárváros volt a neve. Az ostromlott város bevétele után a király nem engedte seregét zsákmányolni, mint a görögök, hanem bement Szent György templomába és onnan elvitte azokat az ereklyéket, amelyeket ott talált. Ezek között volt Szent Miklós ereklyéje is, mert így mondta el ezt 1047-ben LIEDUINUS, francia származású bihari püspök Liège-ben, mikor testvérét meglátogatta Pannoniából. LIEDUINUS ekkor adott azokból az ereklyékből, melyek ISTVÁN királytól maradtak I. ANDRÁSra, az örökség átvételekor szerezte meg őket. A Liège-ben ajándékozott ereklyék között név szerint említi György és Miklós hitvalló, a smyrnaiak püspökének (Smyrna és Myra felcserélése) ereklyéit.<sup>148</sup> Ha nem is hallottunk eddig ilyen esetről, feltétlenül hiteles, mert a forrás 1064-ből való. Így az is érthető, ha Esztergom öreg temploma Szent Miklós tiszteletére volt szentelve<sup>149</sup> és hogy translatiója (1087) után öt évvel, 1092-ben már nálunk nyilvános ünnepé jelentették ki. (Sz. László törv. I, 38.)

<sup>147</sup> SÜRÖS PONGRÁC, Az elenyészett bencés apátságok, Pannonhalmi Rendtörténet 12. k. B., Budapest, 1912. 357—358 l.

<sup>148</sup> Először idézte BALOGH I. 463. A szöveget I. GOMBOS, Catalogus II. 969—970. nr. 2354. Fundatio ecclesiae S. Albani Namucensis.

<sup>149</sup> BALOGH II.

e) Említhetnők még más szentek ünnepeit is,<sup>150</sup> de túlzásba nem akarunk esni. Kénytelen vagyok azonban *a magyar XI. században alapított bencés apátságokat felsorolni*, hogy ezzel mutassam, mennyire *beleillik kódexünk ebbe a környezetbe*. Vizsgálatunk megmutatta, hogy egyetlen XI. századi magyar bencés apátságnak védőszentje sem hiányzik a Szelephényi-kódex sanctoraléjában. Nem hiszem, hogy bármely külföldi XI. századból való könyv ezt fel tudná mutatni.

A *Boldogságos Szűz tiszteletére* monostorokat rakattak: SZENT ISTVÁN király *Pécsváradon* egyúttal Szent Benedek tiszteletére,<sup>151</sup> a Gyöngyös melletti *Sáron*<sup>152</sup> ABA SÁMUEL 1042-ben; SZENT GELLÉRT csanádi püspök († 1046) *Marosvárott*,<sup>153</sup> I. BÉLA (1060—1063) *Kolozsmonostoron*,<sup>154</sup> SZENT LÁSZLÓ király (1077—1095) a somogyi *Szent Jobb* és a nyitrai *kolozsi* apátságot.<sup>155</sup> *Péter és Pál* tiszteletére két monostor épült: *Somogyvár* SZENT LÁSZLÓ alatt, egyúttal Szent Egyed tiszteletére, kinek ünnepe nincsen meg a kódexünkben, és a *tatai* apátság, mely egyike a legrégebbieknek, feltétlenül XI. századi.<sup>156</sup> *Szent Mihály* tiszteletére épült a *bátai* apátság SZENT LÁSZLÓ király alatt.<sup>157</sup> *Szent Benedek* dícséretére emelték, mint láttuk, a *pécsváradit* és a híressé vált *garamszentbenedeki* monostort,<sup>158</sup> I. GÉZA király alatt (1074—1077); 1061-ben ATHA somogyi ispán *Szent Jakab* apostol tiszteletére Zselicszentjakabon.<sup>159</sup>

<sup>150</sup> A kódexben Marcellus pápa ünnepéhez (jan. 16.) fűzhetnők Szent Odilo cluny-i apát levelét Szent Istvánhoz (szövegét és fordítását l. Balogh I. 459. l. jegyz. Gombosnál hiányzik), melyben ezeket írja: „nos nequaquam obtinere potuimus sanctorum corpora excepto uno sancti Marcelli papae quem noster locus promeruit habere... ex ipsius corpore proprio reliquias invenimus, quas gratanti animo vestrae dominationi direximus“. Ezt azért nem vettük fel, mert Marcellus már a Gregorianumban benn van.

<sup>151</sup> SÖRÖS PONGRÁC, *Az elenyészett bencés apátságok története, Pannonhalmi Rendtörténet*, XII. B., Budapest, 1912. 11 l. Ezentúl „Sörös“ jelzéssel idézem.

<sup>152</sup> SÖRÖS 361. l.

<sup>153</sup> SÖRÖS 436. l.

<sup>154</sup> SÖRÖS 69. l.

<sup>155</sup> SÖRÖS 141., 177. l.

<sup>156</sup> SÖRÖS 149., 201. l.

<sup>157</sup> SÖRÖS 120. l.

<sup>158</sup> SÖRÖS 69. l.

<sup>159</sup> SÖRÖS 238. l.

Jellemzőbb azonban a többi, kevésbé híres szentnek kultuszára épült apátság. Már a magyarok bejövetele előtt volt meg és SZENT ISTVÁN alapított újra két apátságot: a legrégebb a *zalavári* apátság, mely eredetileg PRIVINA mosaburgi monostora volt 850 körül, SZENT ISTVÁN 1019-ben megújította Szent Adorján vértanú tiszteletére,<sup>160</sup> ünnepe szeptember 8. A második monostor, melynek multja régebbre nyúlik vissza, a SZVATOPLUKTÓL alapított (870—894) *zoborhegyi* apátság, Szent Ipoly tiszteletére,<sup>161</sup> kinek augusztus 13-án van ünnepe. Ám ezek az ünnepek benn vannak a Gelasianumban, illetőleg a Gregorianumban, akár csak *Szent György* (április 23), kinek tiszteletére CSANÁD vezér görög szerzetesek részére 1030 körül Kanizsa körül, *Oroszlánoson* épített kolostort.<sup>162</sup>

*A legjellemzőbbek tehát azok a monostorok, melyek oly szentek patrociniuma alatt alapítottak, kiknek neve nincsen a római liturgikus könyvekben, sőt egyenesen jellemzően hazánkra vallanak.* Az ilyen XI. századi monostorok: *Szent Márton* tiszteletére három monostor épült: *Pannonhalma* SZENT ISTVÁN uralkodásának legelején, 1074 után *Monyoród*, közvetlen SALAMON leveretése után, ugyancsak a XI. században építette a KAPLYON nemzetség *Kaplyonmonostorát* Szent Márton tiszteletére.<sup>163</sup> Szent Mártonnak kódexünkben intenzíven meglévő kultusza részint a francia hatást mutatja, részint a pannoniai származás miatt korán öntudatosodó helyi tiszteletet: e három kolostor arra mutat. — Ugyanilyen hazai kultuszra vall *Szent Margit* (július 13, hazai védőszent); apátságaira KÜHÁR FLÓRIS hívta fel a figyelmet.<sup>164</sup> Négy apátság épült az ő tiszteletére, kettő közülük bizonyosan XI. századi, mint KÜHÁR megerősítette: nevezetesen a SZENT LÁSZLÓ alapítású *Hahót*, a Hahóti-kódex hazája, és *Garáb* Somogy megyében. A francia Anianus *Anyos* tiszteletére építtette hálából I. András 1055-ben a *tihanyi* monostort, mikor a környezetében levő francia papoknak és vitézeknek, a WORS-MERSE és GERGELY nemzetség tagjainak buzdí-

<sup>160</sup> FÜSSY TAMÁS, A zalavári apátság története, Pannonhalmi Rendtörténet VII. Budapest, 1902. 28. l.

<sup>161</sup> SÖRÖS 463 l.

<sup>162</sup> SÖRÖS 435. l.

<sup>163</sup> SÖRÖS 398., 434. l.

<sup>164</sup> L. KNIEWALD, Hahóti-kódex II. 5—7. l.

tására, az egykor Orléanst megmentő Anianus püspök pártfogásához folyamodott,<sup>165</sup> mikor III. Henrik Pozsonyt ostromolta 1051-ben. Az *acaunumi vértanúk* tiszteletét (szeptember 22), — mint láttuk, ősi frank ünnep — Mauritius és társai emlékezetét tartja fenn a *bakonybéli* apátság, SZENT ISTVÁN 1018—1023 közötti monostoralapítása a Bakonyrengetegben. A kor hagyománya szerint SZENT ISTVÁNNAK birtokában volt az a lándzsa, mely a középkori legenda szerint Mauritius tulajdona volt, s melybe Krisztus keresztjének szögéből is belevettek egy darabot. Ezt a lándzsát sógorától, II. HENRIKTŐL kapta állítólag SZENT ISTVÁN.<sup>166</sup> Már láttuk, *Szent Demeter* kultusza hogyan nyilvánult meg a *szávaszentdemeteri* monostor alapításában (l. fenn 407. l.).

f) Leginkább pedig arra mutatunk rá: *mennyire korszerű kódexünk frank volta, mikor a legújabb kutatások kimutatták, hogy a XI. században, és annak első felében már, nem németországi, hanem frank földről jövő kulturális és egyházi ráhatás nyilvánul meg hazánkban.* Nemcsak nagy általánosságban igazoltuk ezt. A kódexből vett belső érvek mutatták meg (fenn 392. l.), hogy mintapéldánya a frank birodalom északi részére utal, a régi provincia Belgica területére: ebben összevág a Hahóti- és a Pray-kódexszel. Éppen már a XI. század első felében nagyon élénkek a kapcsolatok a frank birodalom eme részével az újabb kutatás szerint, melyet így kódexünk tartalma megerősít, még egyes részleteiben is megvilágít. Mennyire megfelel például, hogy BALOGH ALBIN részletes tanulmányai szerint<sup>167</sup> SZENT ISTVÁN és SZENT ODILO cluny-i apát leveleztek egymással, HUGO apát JOTSALDUS kíséretében Pannoniában járt, a magyar koronát is francia származású pápa küldötte, láttuk, hogyan volt francia származású püspök a bihari egyház élén LIEDUINUS személyében, francia származású volt GYÖRGY kalocsai érsek, az északi részekből, ki a század dereka táján IX. LEO pápával bejárta a frank birodalmat, Burgundiát, Lotharingiát. Francia volt BONIPERTUS

<sup>165</sup> BALOGH ALBIN I. 462. l., ERDÉLYI LÁSZLÓ, A rihanyi apátság története, Pannonhalmi Rendtörténet X. Budapest, 1908. 6—10.

<sup>166</sup> SÖRÖS, A bakonybéli apátság története, Pannonhalmi Rendtörténet VIII. Budapest, 1903. 13—14.

<sup>167</sup> BALOGH I. 458—464., BALOGH II.



pécsi püspök SZENT ISTVÁN korában, kinek életéből azt is láthatjuk, hogyan küldöttek a régi francia hazából könyveket másolásra. Megmaradt ugyanis a chartres-i püspök hozzáintézett levele, melyet a kért PRISCIANUS-féle grammatikához mellékelte és Pécsre küldött.<sup>168</sup> Tömegek jöttek a frank birodalom belgicai részéről Szent István nobilis uralma alatt Pannoniába, mikor éhínségek törtek ki 1002-ben, különösen 1006-ban, 1010-ben. Még 1042 és 1052 között is jött egy újabb csoport, mint a későbbi krónika leírja.<sup>169</sup>

Papok is jöttek ezekkel a vándorló tömegekkel, egy pozitív esetet is említ BALOGH ALBIN: 1047. Verdunt elfoglalták és a székesegyház is leégett, mire 24 kanonok Magyarországra jött.<sup>170</sup> Íme, mennyi kapcsolat a frank birodalom belga részével már a XI. század első felében. Ebben a környezetben egészen természetesen hat az olyan liturgikus könyv, mint a Szelepchényi-kódex, északi frank jellegével.

g) Isten segítségével tanulmányunk végén megállapíthatjuk, miért nincsen benn magyar szent, kimondottan és közismerten magyarországi kultuszban részesült szent. Erre az előadottak után, úgy hiszem, nyugodtan ez a válasz adható: *Azért, mert magyar szenteket akkor még nem tiszteltek.* Nem akarom azt állítani, hogy talán maga SZENT ISTVÁN is ismerte evangéliumos könyvünket, a magyar katolicizmusnak ezt az ereklyéjét, bár kizárva ez sincsen, és ezért nem került bele fiával és SZENT GELLÉRTTEL együtt kódexünkbe. Ha nem is sok, amit megállapítottunk, de azt biztosan mondhatjuk, a Szelepchényi-kódex 1083 előtt készült, amikor a három első magyar szentet VII. GERGELY

<sup>168</sup> Migne P. L. 141., 59.: „Significavit autem nobis filius noster, tuusque fidelis Hilduinus, tuae caritatis erga nos fideliter asserens, unum de nostris Priscianis te velle, quem et per eundem libenter mittimus, quidquid etiam de nostro petieris.“

<sup>169</sup> Chronicon Belgicum magnum, Gombos I. p. 524.: „Circa hoc tempus [1042 cum Wazo episcopus Leodiensis factus est] fuit magna fames in patria Leodiensi, propter quam multi Leodienses descenderunt in Ungariam, ut ibi alerentur.“

<sup>170</sup> LAURENTIUS LEODIENSIS, Gesta Episcoporum Viridunensium (Gombos II. p. 1395) 1047-ről: „Fama est 24 canonicos de ipsa concremata ecclesia tunc Hungariam prae inopia profectos, quos constat nunquam fuisse reversos.“

pápa szentté avatta. Egy évtizeddel korábbra mutat Zoerard és Benedek zoborhegyi szerzetesek († 1020) tiszteletének megindulása, miután b. Mór pécsi püspök († 1074) életrajzukat megírta. *A Szelepbényi-kódex tehát valamivel korábbi a Hahóti-kódexnél*, melyben az említett remeték már a kódex törzsében vannak, Szent István pedig a függelékben, a votív misék között: hiszen a mi kódexünkben Zoerard és társa is hiányzik. *Végeredményben a kódex korát 1073 előttre kell tennünk és mindenképen a XI. századba, anélkül, hogy pontosan megállapíthatnók irásának kezdő időpontját, melyet 1000 utánra kell tennünk.*

\*

Úgy hisszük, kimerítően mutattuk be és igazoltuk, hogy jelenleg liturgiánk legrégebb könyve a szentistváni kultúrának e tiszteletreméltó egyházi emléke. Bár csak derítené fel a hazai és az utódországok könyv- és levéltárainak, valamint különösen a bécsi, müncheni, ausztriai könyvtáraknak rendszeres kutatása azt a homályt, mely még mindig ott dereng Árpád-kori liturgia-történetünk felett!

RADÓ POLIKÁRP.

## A PRAY-KÓDEX TARTALMA, KORA, JELENTŐSÉGE.<sup>1</sup>

A Magyar Nemzeti Múzeum Pray-kódexében három főrészt különböztetünk meg. Az első részben a magyar püspökök zsinati határozatai mellett, a „*Libellus in Romano ordine*“ címen a *Micrologus*t találjuk. A második részben van egy teljes *Sacramentarium* (S/1): Miserend, évszaki misék, szentek ünnepei, fogadalmi misék, áldások, teljes naptár, különböző időszámító szabályok és táblázatok. Továbbá két, a magyar történelmet összefoglaló *krónika*. A harmadik rész egy *kiegészítő Sacramentariumot* (S/2) tartalmaz, *miseimádságokkal és pótlásokkal*.

### „*Libellus in Romano ordine*.“

A Pray-kódex elején magyar püspököknek 1100 körüli évekből származó zsinati határozatai vannak. Ezen határozatok egyikében szó van a *Micrologus*nak nevezett „*Libellus in Romano ordine*“ munkáról (IV. fol.): „*Ordo diuinorum officiorum et ieiuniorum secundum libellum quem conlaudauimus ab omnibus*

<sup>1</sup> DR. FITZ JÓZSEF, a magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának főigazgatója szíves jóvoltából a Pray-kódexet (Nyelvemlékek n. 1., régebbi jelzés Quart. Hung. 387) a Nemzeti Múzeum fényképmásoló intézetének kiválóan sikerült fényképpéldánya alapján, Zágrábban tanulmányozhattam. Külön is ki kell fejeznem előzékenységükért és támogatásukért hálás köszönetemet: FITZ dr. főigazgató úrnak, dr. BARTONIEK EMMA, dr. WALDAPFEL ESZTER úrnőknek, dr. CSAPODI úrnak, dr. KÜHÁR FLÓRIS O. S. B. egyetemi tanárnak e cikk fordítójának és azoknak, akik számomra a Pray-kódex tanulmányozását lehetővé tették. Elsősorban a könyvészeti útbaigazítást kaptam meg tőlük. Munkám önálló úton indult, a vonatkozó magyar irodalommal csak utólag tudtam összevetni.

teneatur.“ Ezen határozat alapján lett a *Micrologus* a magyar Egyházban kötelezővé.<sup>2</sup>

DOM MORIN és BÄUMER<sup>3</sup> kutatásai alapján a *Micrologus* szerzőjének KONSTANZ-I BERNOLD st. blasieni bencés szerzetest tartjuk, aki lelkes híve volt VII. Gergely egyházi reformjának. (Mehalt 1100 körül.) A *Micrologus* szerzője megkülönbözteti a XI. fejezetben a gallikán miserendet, a római miserendet (IV. fejezet) attól a miserendtől, mely a szerző hazájában volt használatos (IV. fejezet). Előtte azonban a római tekintély (*Ordo Romanus*, *Romana auctoritas*, *Romana consuetudo*), főként pedig Nagy Szent Gergely és VII. Gergely („Gregorius, huius nominis papa septimus, apostolicae sedis praesidens“) a döntő tényezők a liturgikus kérdésekben. A IV. fejezetben (PK. 14,5 fol.) azt mondja a Libellus szerzője: „In natale tamen domini ad missam secundam Romani orationem de sancta Anastasia adiiciunt, quia stationem in ecclesia eiusdem martyris ad eandem missam agunt. Et nos quoque illos in illa adiectione imitamur, licet non eandem adiectionis occasionem habere uideamur.“

Ezen zsinati határozat alapján a magyar liturgia mindinkább a rómaihoz igazodik, VII. Gergely reformjának irányában. Ha összevetjük a Pray-kódex két Sacramentariumát (S/1, S/2) a XI. és XII. század azon szerkönyveivel, melyek Zágrábban és

<sup>2</sup> Így határozza meg a zsinati végzések korát ZALÁN MENYHÉRT O. S. B. A Pray-kódex forrásaihoz. M. K. Szemle, 1926. 277. A magyar tudósok véleményei még nem egyezők arra vonatkozólag, hogy melyik évből valók ezek a zsinati végzések; az is kérdéses, hogy egy vagy két zsinati határozata-e ezek. Az elsőt 1100–4., a másodikat 1104–14. időpontra teszik. V. ö. PÉTERFFY CAROLUS: *Sacra concilia*, Budapestini, 1742. KARÁCSONY IMRE: A XI–XII. századi egyházi zsinatok haározatainak külföldi vonatkozásai, Győr, 1888. SZLEMENITS PÁL: *Törvényhozásunk története az Árpádok korában*. Akadémiai értesítő VI. ZÁVODSZKY LEVENTE: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok*. Budapest, 1903.

<sup>3</sup> V. ö. GERMAIN MORIN: *L'auteur du „Micrologue“* *Revue bénédictine* 1891, 193–201. SUITBERT BÄUMER: *Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde* XVIII. évfolyam. 429–446.: *Der Micrologus ein Verk Bernolds von Konstanz*. HONORIUS D'AUTUN: *De luminaribus ecclesiae* IV. 13. M GNE PL 172, 231. Azt mondja, hogy BERNOLD konstanzi pap IV. Henrik uralkodása alatt „*Ordo Romanus*“ c. könyvet írt. A Pray-kódexben pedig a *Micrologus* ez a bevezetés kezdi meg: *Incipit libellus in romano ordine*. A Pray-kódex *Micrologus*-másolata tehát új adattal bizonyítja konstanzi Bernold szerző voltát.

hazánkban ránkmaradtak, méginkább megláthatjuk ezen folyamat egyes mozzanatait. Egyelőre azonban legyen elég az a megállapítás, hogy a legelső magyarországi szerkönyvek — az eddig ismertek legalább is erre a következtetésre jogosítanak fel — inkább franciaországi hatás alatt állottak, mint közvetlen római hatás alatt. Éppen ezért oly jelentős a Pray-kódex *Micrologus*-szövege a magyar liturgia-történet szempontjából. MOHLBERG<sup>4</sup> egyenest azt gondolja, hogy a Pray-kódexben ez a rész a legfontosabb ebből a szempontból. A Pray-kódex *Micrologus*-szövegét 1827-ben BATHYÁNY<sup>5</sup> közölte (*Leges ecclesiasticae Hungariae* Tom. II. 130—196. Claudiopoli, 1827).

Kiindulunk a *Micrologus* azon szövegéből, melyet MIGNÉ közölt (PL. 151, 976—1022). A különben azonos munkának a címe MIGNÉNél „*Micrologus de ecclesiasticis observationibus*“, a Pray-kódexben „*Libellus in Romano ordine*“. Nem vesszük figyelembe a különben sem fontos olvasási és írásbeli változatokat. Fontosabb különbség az, hogy a fejezetek címei, a fejezetek beosztása más a két szövegben. A Pray-kódexben hiányzik az egész XXIII. fejezet: „*Brevis descriptio celebrandae missae*“. Ebben van a *Micrologus* miserendje. Ezenkívül bizonyos eltolódások és rövidítések tűnnek fel a Pray-kódex *Micrologus*ában. Az első hat fejezetben lényegében egyező a két szöveg fejezetbeosztása. A hetedik fejezetben van az első eltolódás. A 316. folión olvassuk a Pray-kódexben ugyanúgy, mint MIGNÉNél (PL. 158, 981): „*Secundum Romanam auctoritatem . . . tradicionem in signum.*“ Itt azonban a Pray-kódexben a XIX. (319) folión alulról számítva a tizedik sorral kell folytatnunk: „*signum — confirmatio: Amen subiungere . . . confirmari posse.*“ Most azután megszakítás nélkül következnek a VIII—XI. fejezetek a XIX. (319)—XX. v. (322) foliókon: „*Solis subdiaconibus . . . in nocte.*“ A XII—XV. fejezetek a Pray-kódex XVII. v. (316)—XIX. (319) folióin vannak: „*Orationem quam . . . Canonem . . . Designantes.*“ A XVI. fejezetet a XIX. folión (319) kezdi meg: „*Notandum*

<sup>4</sup> C. MOHLBERG O. S. B.: Das älteste Sacramentar Ungarns. und eine wiedergefundene *Micrologus*-Handschrift. *Ephem. Liturgicae*. Róma, 1927. 68.

<sup>5</sup> V. ö. BATHYÁNY: *Leges ecclesiasticae Hungariae* II. 159. OCSKAY: Régi Magyar Nyelvméltár I. 75. RÉTHEY PRIKKEK MARIAN: A Pannonhalmi Szent Benedek-rend története I. 439—470. ZALÁN MENYHÉRT: A Pray-kódex írásának helye és további sorsa. *M.K.Szemle*. 1927. 270—1.

autem... in expansione manuum non.“ Ezután a közbeiktatott szöveget figyelmen kívül hagyjuk („confirmacionis... possit“) és az előbbi szöveget összekapcsoljuk a XX. v. (322) folió utolsó sorával: „tam mentis devocionem... tradidisse significat (XXI. [323] fol. MIGNE PL. 151, 987). Ezután összefüggően következnek a XVII—XXII. fejezetek, XXI. (323)—XXIII. v.: „ultima benedictione“. A MIGNE-kiadás XXIII. fejezetét (PL. 151, 992) a Pray-kódexben hiába keressük. Valószínűleg azért hagyták ki, mert a bennelevő miserend jónéhányszor eltér a Pray-kódex miserendjétől. A XXIV. és XXV. fejezetek a Pray-kódex XXXIV—XXXVI. v. folióin vannak. A XXVI. fejezet a XXV. folión kezdődik: „De ieiunio autumnali.“ Most megint összefüggően következnek a XXVII—LIII. fejezetek a XXV—XXXIV. foliókon. Az LIV. fejezetben mindjárt a kezdet után („Iuxta romanam auctoritatem agnus... ut in die sancto“, XXXIV. folió) ezt a megjegyzést találjuk: „Require ante.“ Valóban ráakadunk az LIV. fejezet egész szövegére a XXIII. v. (328) folión a XXII. fejezet után: „Iuxta romanam auctoritatem... incipimus.“ Az LV—LVII. fejezetek a XXII. v.—XXIV. v. foliókon vannak: „Ab octava pasce... Pater cum essem.“ Az LVIII. fejezet a XXIV. v. folión következik: „Quidam autem satis apte... et annunciacioni“, folytatását azonban a 311, XV. (helyesen a XXV.) folión kell keresnünk és egyszerűen tovább olvasunk: „Sancte Marie.“ Így megy ez tovább a LIX. fejezettől a LXII. fejezetig a 311/2 foliókon; itt azután a LXII. fejezet hirtelen megszakad: „Iuxta romanam consuetudinem ante aduentum domini cantetur.“ Folytatását és a Pray-kódex Micrologusának a végét a XXXIV. folión találjuk meg: „Est preparatio aduentus dominici... mereamur.“

Nem akarunk részletekbe merülni, amikor a zsinati határozatokat vesszük szemügyre. Ezeket a határozatokat a VII. Gergely-féle reform magyarországi végrehajtásaként kell felfognunk. Az egyházi fegyelem, a papi nőtlenség körül forognak ezek a végzések. Hogy magyar zsinat határozatai, már abból is kiviláglik, mert az egyik határozat László királyra hivatkozik: „... Tonso capite secundum iudicium regis Ladislay venum detur.“ Ezekből a végzések közül élénk fény árad a XI. századforduló magyar egyházi, társadalmi, művelődési viszonyaira. Az istentisztelet is szabályozást nyer általuk azáltal, hogy a

Libellus in Romano ordine kötelezővé vált a Gergely-féle reform szellemében, római mintára.<sup>6</sup>

A zsinati határozatok jórésze még egy évszázad múlva is érvényben maradt, amit abból látunk, hogy a Pray-kódexben a *Micrologussal* együtt lemásolták őket. A XIII. század első felében viszont úgy látjuk, hogy a *Micrologust* már nem tekintik minden részében kötelezőnek. Ez a zágrábi MR. 124 jelzésű Pontificale miserendjéből világlik ki. A Pray-kódex *Micrologus*-másolata 1210 előtt készen volt. A XXXVI. v. folión ugyanis a *Micrologus* befejezése után későbbi kéz ezeket írta hozzá: „Et fuerint anni completi mille ducenti et decies enim post partum uirginis alme tunc antixps.“ Ezt a pótlást minden bizonnyal 1210 előtt írták. Mivel pedig csak azután történt e bejegyzés, hogy a *Micrologus*-szöveg már használatban volt, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ez a *Micrologus*-másolat 1200 körül keletkezett. Ha még hozzávesszük azt, hogy az Antikrisztusra vonatkozó hasonló jóslások rendszerint a századfordulóra estek, akkor ezt a pótlást akár valamivel 1200 előtti időre tehetjük. Mivel a *Micrologus* már ez előtt készen volt, keletkezési idejét a XII. század utolsó tizedére rögzíthetjük.

Az *Antikrisztusra* vonatkozó pótlás után egy másik kéz ugyanazon lapra (36. v.) ezt a szöveget írta le:

„Ergo qui soluendi ius non habet, nec ligandi habet, sicut secundum dominicam sententiam qui ligandi ius habet, et soluendi habet. Tali modo istorum assertio seipsam strangulat. Qui enim sibi soluendi ius negant, negare debent et ligandi. Quomodo igitur potest alterum licere et alterum non licere quibus datum est aut utrumque non licere aut utrumque licere? Certum est quia ecclesie utrumque licet, heresi neutrum licet. Hoc enim ius solis permissum est sacerdotibus. Recte sibi hoc ecclesia uendicat qui ueros habet sacerdotes, heresis uendicare non potest, que sacerdotes dei non habet. Specta et illud quod scriptum est: accipite spiritum sanctum, quorum remisistis peccata, remissa sunt eis. Ergo qui soluere non potest peccatum, non habet spiritum sanctum. Munus enim spiritus sancti est officium sacerdotis, ius autem spiritus sancti in soluendis ligandisque criminibus est. Quomodo ergo munus eius uendicant, de cuius diffidunt iure et potestate.“<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Clugnynek és VII. Gergely reformjának magyar vonatkozásait. L. dr. GALLA FERENC: A clugny-i reform hatása Magyarországon. 1931.

<sup>7</sup> DR. KNIEWALD KÁROLY: Najstariji zagrebački red i cin mise, Croatia Sacra. Zagreb, 1938. 1—36.

Milyen eretnekségről van szó e szövegben? Alig hinnők, hogy a simoniáról vagy a világi investitúráról, melyekről a nagy Sacramentarium Missa communisában történik említés: „symoniam heresim et omnes hereses et scismata in ecclesia catholica destrue“ (105. v. fol.). Ezek ugyanis nem illenek bele az előbbi szöveg gondolatmenetébe. Vagy tán a patarenusokról (Albiakról, bogumilekről) van szó?<sup>8</sup> Lehet, hogy ez a töredék BERNÁT spalatói érsek „*Contra Haereticos*“ című művének részlete. BERNÁT érsek olasz ember volt, Perugiában született, tagja volt a bencés-rendnek.

TAMÁS spalatói főesperes a „*Historia Salonitana*“ -ban ezeket mondja BERNÁTRól:

„Erat in comitatu eius (cardinalis Gregorii de Crescentio) clericus quidam capellanus ipsius, Bernardus nomine de prouincia Thuscie, patria Perusinus, uir litteratus et eloquens, statura procerus. Hic quia frequenter in Hungariam fuerat missus, notus erat effectus regi Bele, gratiamque ipsius et multorum principum et prelatorum habebat, ita ut rex ipse filium suum Henricum ei nutriendum traderet et docendum... Erat autem insectator hereticorum ualde sollicitus... mortuo rege Bela Henricus filius eius in solio regni successit... Quam ob rem Bernardus archiepiscopus... multum honorifice tractabatur a rege, in Hungariam est profectus ibique cum aliis prelatibus ecclesiarum regni Hungariae... regis filium coronauit, multisque a rege honoratus muneribus ad ecclesiam suam reuersus est... Fecit autem quandam compilationem contra hereticos; composuit etiam librum sermonum...“<sup>9</sup>

BERNÁT 1199—1217 közt volt spalatói érsek. Imre király többször kimutatta iránta jóindulatát. Azáltal is, hogy 1204-ben a somogyvári Szent Egyed-apátságot adta neki kommandába. A francia jellegű apátság négy szerzetese 1204-ben III. Ince pápánál tiltakozott az ellen, hogy Imre király nem a convent által választott apátot erősítette meg, hanem Bernát érseknek adta az apátságot. III. Ince az ügy megvizsgálása után a francia szerzeteseknek adott igazat. Bernátnak le kellett mondania Somogyvárról. 1210-ben már Gilbert ül Somogyvár apáti székén.<sup>10</sup> Kormányzása idején Bernát érsek volt némi hatással az apátságra. Lehetséges, hogy ezzel függ össze az előbb említett

<sup>8</sup> V. ö. ZALÁN MENYHÉRT: M.K.Szemle 1926. 276.

<sup>9</sup> DR. RACKI FRANJO: *Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*. Zagreb, 1894. Tom. XXVI, III. 79—86.

<sup>10</sup> V. ö. DR. KUHÁR FLÓRISNAK a M. K. Szemle 1939. III. füzetében megjelent tanulmányával.



„*Contra haereticos*“-töredék, amely könnyen lehet Bernát érsek ilyen című munkájának részlete. Szó lesz még úgyis arról, hogy a Pray-kódex a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett boldvai apátság leégése után Szent Egyed somogyvári apátságába került. Boldva, a Pray-kódex eredeti rendeltetési helye, 1203-ban tűzvésznek esett áldozatul. A Pray-kódex, melynek eredeti szövege már készen volt, ezután Somogyvárra került és ott több pótlást írtak bele. Ezek közé tartozik a „*Contra haereticos*“-töredék, amely 1210 előtt került a kéziratba; Gilbert apátsága előtt, Bernát érsek kormányzása alatt 1204—1209/10. közt.

Mindez feltételezi, hogy a teljes Pray-kódex a boldvai Keresztelő Szent János-apátság számára készült, nemcsak annak főrésze, a nagy Sacramentarium. ZALÁN MENYHÉRT O. S. B. ezt ugyan kétségbevonta;<sup>11</sup> a Pray-kódex miserendjéről és ennek a *Micrologus*-szöveghez való viszonyáról végzett tanulmányaim után azonban megokoltan már nem kételkedhetünk állításom igazságán. Hiszen a kétségtelenül bencés rendeltetésű nagy *Sacramentarium* szerkesztője a „*Libellus*“-t ismerte és felhasználta. Húsvétvasárnap miséje után a húsvéti áldásokat a *Micrologus* ezen szavaival kezdi meg: „*Iuxta Romanam auctoritatem agnus in pasca domini benedicitur non ad altare, sed ad communem*

<sup>11</sup> ZALÁN MENYHÉRT O. S. B.: A Pray-kódex írásának helye és további sorsa. M. K. Szemle 1927. 270—3. ZALÁN MENYHÉRTnek az a véleménye, hogy a *Micrologus* szöveget a Pray-kódex szöveggel csak Pozsonyban kötötték össze. Zalán szerint a Pray-kódex törzsrészét, a két Sacramentariumot a naptárral, a Szent Jánosról elnevezett boldvai apátság számára írták. Ez a kézirat már a XIII. század második felében a pozsonyi társas káptalan tulajdonába került. A káptalan tulajdonában volt az 1425-i leltár szerint egy másik kézirat: In pergameno in parvo volumine, cuius rubrica incipit, de ieiunio autumnali cum cruce nigra supra scripta et asseribus cum coopertorio. A Pray-kódex XXV. folióján a *Micrologus*nak MIGNÉ szerint 26. fejezete pirossal kezdődik: De ieiunio autumnali. Fölötte fekete kereszt van. Ebből gondolta ZALÁN, hogy a leltárban említett In parvo volumine kézirat és a Pray-kódex *Micrologus* másolata azonosak. Lehet, hogy így van, de nem szabad felejtenünk, hogy a Pray-kódex *Micrologus* másolata összeviszva hányt egymásutánt mutat. A XXV. folión levő fekete kereszt a 26. fejezet előtt utaló jel arra, hogy az olvasó a XXXIV. folióhoz fordítson a De ieiunio autumnali szöveget. Ezen kereszt után a XXXIV. folión következnek a *Micrologus* 24. és 25. fejezetei: De ieiunio uernali és De ieiunio aestivali. Ezek megelőzik a 26. fejezetet: De ieiunio autumnali. Ez az összeviszóság a másolatban bizonyítja.

mensam“ (54. fejezet, PK. 328. folio). Többször idézi a *Micrologust* a miserendben is, bár nem követi mindig híven szabályait. (Erről részletesen tárgyaltunk: a Pray-kódex miserendje című tanulmányunkban a *Theologia* 1939. évfolyamában.) Föltűnő az is, hogy a Pray-kódex *Micrologus*-szövegében épp azok a mondatok hiányoznak, melyeket a miserend nem vett figyelembe. Mindezekből világos, hogy a *Micrologus* 23. fejezetének hiányát nem véletlennek, hanem szándékosnak kell tekintenünk. Azért hagyták ki, mert a Pray-kódex miserendjével nem vágott össze. Az is lehetséges, hogy a Pray-kódex *Micrologus*-szövegének zavaros egymásutánja is azzal magyarázható, hogy a nagy *Sacramentariumot* és a *Libellust* egyidőben írták, mégpedig úgy, hogy az eredeti *Micrologus*-példány majd a nagy *Sacramentarium* szerkesztőjénél, majd a *Libellus* másolójánál volt. A másoló csak azt a részletet írhatta le, amely akkor épp a kezében volt, de ebben is a miserend szerkesztője irányította. Nem is a másoló a felelős azért, hogy a *Micrologus*ból a Pray-kódexben egyes mondatok hiányoznak, hiszen ezekben, feltevésünk szerint, a Pray-kódex szerkesztőjének irányítása alatt állt. Ezt a felfogást elsősorban a XXIII. fejezet kimaradására vonatkoztatjuk. Ez a fejezet tudvalevőleg KONSTANZ-I BERNOLD miserendjét tartalmazza. Ez a miserend több vonásban eltér a Pray-kódex miserendjétől. Mikor a Pray-kódex szerkesztője a *Micrologus* egyes szabályaira hivatkozik, azt bizonyára azért teszi, hogy olvasóját meggyőzze a zsinati határozatok iránti tiszteletéről. Hogy aztán a *Micrologustól* való eltérése szembe ne tűnjön, magában a *Micrologus-*

---

azt, hogy eredetileg a XXIV. folió és a XXXIV. folió egy egészet alkottak. Már említettük a XXXIV. folión levő *Require ante utalást*, mely a XXIII. v. folióra mutat, tehát olyan oldalra, mely a fekete keresztés 25. előtt van. Ha tehát az előbb említett leltárban levő könyv valóban a Pray-kódex *Micrologus* kéziratának eme részével azonos, akkor a XV. század folyamán a kézirat foliói rosszul voltak kötve, úgyhogy az őszi bőjtről szóló fejezet a kézirat elejére került. A kézirat zavart egymásutánja ezt lehetővé tette. Nem kell ugyan azt gondolnunk, hogy a leltárban említett *In parvo volumine* kézirat csak a *Micrologusra* vonatkozik. Mivel a két *Sacramentariumról* a leltárban nincs szó, joggal gondolhatjuk, hogy a leltár itt az egész Pray-kódexre céloz, amely úgy volt kötve, hogy első ívén a *De ieiunio autumnali* fejezettel kezdődött. A megjelölés *In parvo volumine* jelen esetben nem a kézirat vastagságára, hanem alakjának nagyságára vonatkozik. Ez ugyanis a XV. század folióihoz hasonlítva valóban kicsi volt.

másolatban több mondatnak ki kellett maradnia. Mint ahogy ki-  
maradt a szerkesztő tanácsára az egész XXIII. fejezet. Egyazon  
könyvben ugyanis zavarólag hatott volna a kétféle, egymástól  
eltérő miserend. Ezek alapján azt kell mondanunk, hogy nem-  
csak a nagy *Sacramentarium*, hanem a *Libellus* is már eredetileg  
a boldvai Keresztelő Szent János-apátság számára készültek.  
Ebből az is következik, hogy mindkét rész 1203 előtt készen volt  
és a boldvai monostorban volt használatban.

Miután a szerkesztő a zsinati határozatokat leíratta, a  
másoló a III. v.—IV. v. lapokat üresen hagyta. Ezekre később  
áldásokat írtak a zsolozsma olvasói számára, aztán különféle  
időszámító szabályokat és egy Csiziót.

A III. v. folián karácsony és vízkereszt ünnepére szóló  
*Benedictiones super lectiones*-t találunk. Mivel ez a pótlás 9,  
nem pedig 12 olvasmányt tételéz fel, nem szerzetesek, hanem  
világi papok számára szolgál.

A III. v. folió alsó felén a *karácsony és nagyböjt közti  
vasárnapok számát meghatározó szabály* maradt ránk eredeti  
szövegében.<sup>12</sup>

A *szabály* három hexameterből áll, 19 szóból, melyek száma  
megfelel a holdkör 19 évének. A szavak kezdőbetűi adják a  
karácsony és nagyböjt közti heteknek a számát, ezen táblázat  
szerint:

F	G	H	I	K	L
6	7	8	9	10	11

A IV. folián találjuk először a *kántorböjtök határnapjait*,  
majd az 5 „*capitales termini anni*“: Hetvened-, hatvanad-, húsvét-  
vasárnapok, keresztjárónapok, pünkösdvasárnap feltalálására  
alkalmas szabályt. Aztán a csillagászati hónapjelek szimbolikus  
magyarázata,<sup>13</sup> végül *szerencsétlen napoknak a felsorolása* követ-  
kezik. Ezek azok a napok, „in quibus non exeas, non causas  
queras, non plantas, aut non animalia domites, non metes, non

<sup>12</sup> V. ö. ZALÁN MENYHÉRT M. K. Szemle 1926. 266. HEILIG KONRÁD:  
A Pray-kódex néhány problémája. Századok Budapest, 1933. 58—60. ZALÁN  
MENYHÉRT: M.K.Szemle 1926. 262.

<sup>13</sup> ZALÁN MENYHÉRT: M. K. Szemle 1926. 261. közli a szöveget de köz-  
léséből kimaradt a februári csillagkép: „Signum piscis quare? Quia Jonas  
profeta fuit in uentre ceti tribus diebus et tribus noctibus.“

uindemias, non sanguinem minua(s), quia nocent. Infans si natus fuerit, mala morte morietur“.

A szerencsétlen napok határnapjai mellett *szentek nevei*<sup>14</sup> vannak, ezek közt 5 olyan szent nevét találjuk, kik a Pray-kódex többi szentnévsorában nem fordulnak elő: IV. 20. Gabin(i)us, nyilván átviteli ünnepe. Nem azonos a Salai Szent Galdinussal, hanem római vértanú. A második Puchrimus (Pulchronius Verdun-i püspök az V. század második felében). Ünnepe II. 17. Átvitele V. 4. A Pray-kódexben ez áll: iii idus May., valószínű, hogy a felsorolásban amúgyis sok hibát elkövető másolónak ezt kellett volna írnia: iiii Nonas Maii.

Nonatus (VI. 20.) nem azonos Szent Raimunddal, aki 1240-ben halt meg, hanem Nouatussal, akit Rómában és Amiensben tisztelnek.

V. 27. Eutropius Orange püspöke, meghalt 464 táján.

R VII. 27. Ermolaus, nicomediai vértanú.<sup>15</sup>

Ezeket a neveket minden bizonnyal egy olyan névsorból, naptárból, vagy Martyrologium abbreviatum-ból vették, mely a Pray-kódex többi szentnévsorától különbözött. Mintája azonban ennek is *francia egyházi körökből* származik, mint ezt az említett szentek igazolják. A szerencsétlen napok eme jegyzéke Magyarország számára készült, mert Xiii Cal. Septembris Szent Istvánt említi. A IV. v. folió kéthasábos. A bal hasábon az *aranszám (numerus aureus)* és a „*claves*“ megalkotására szolgáló *szabály* található versekben. A jobb hasábon felül a *csizió* van. Alul későbbi kézzel a 30. (70). 3, 4. 30, 2; 90, 11/12; 118, 113, 4 zsoltárverseket írták hozzá. A csizió szerkezete azt mutatja, hogy idegen minta alapján Magyarország számára készült.<sup>16</sup>

A *csizió* római rétegét nem taglaljuk, mert hiszen ez időben liturgikus közkincse volt már a keresztény Nyugatnak és számunkra különösebb felvilágosítást nem ad. Rajta kívül a Pray-kódexben a következő csoportokra oszlik a *csizió*:

<sup>14</sup> Szövege ZALÁN MENYHÉRTNÉL M. K. Szemle 1926. 263. A megfelelő szentnévsort HEILIG KONRÁD veszi vizsgálat alá; Századok 1933. 60—62.

<sup>15</sup> V. ö. a Pray-kódex Sanctoralejáról írt tanulmányunkat M.K.Szemle 1993. 1—54.

<sup>16</sup> A csizió szövegét ZALÁN közölte a M. K. Szemlében 1926. 266—9. Néhány tévedésére a szöveg olvasásában és magyarázatában már HEILIG KONRÁD rámutatott a Századokban. 1933. 37.

- H* (magyar) csoport 6, ill. 7 ünneppel,<sup>17</sup>  
*B* (bencés monasztikus) csoport 17 ünneppel,  
*F* (francia) csoport 13 ünneppel,  
*G* (német) csoport 6 ünneppel,  
*M* (vértanú) csoport 8 ünneppel,  
*O* (keleti) csoport 3 ünneppel.

A magyar csoport arra utal, hogy a Pray-kódex *csiziója* magyar célra készült. A *B F G* csoportok összefolynak, a *B* csoportból kell kiindulnunk. Ebben az a megfontolás is megerősít, hogy ez a szentnévsor *bencés minták alapján bencés apátság számára készült*. Teljes joggal beszélhetünk *B F G* csoportról, melynek alapja a bencés réteg, erre azonban *elsősorban francia, de egyúttal német befolyások* is hatottak. A Pray-kódex *csiziójának* vértanúcsoportja is helyi szerzetesi hatások nyomait mutatja. Így például Translatio sancti Adalberti ünnepe. Lehetséges, hogy az ünnep keletkezésére az illető szent ereklyéi adtak okot. Ezek az ereklyék vagy a boldvai Keresztelő Szent Jánosról elnevezett apátságban — a Pray-kódexet itt használták először — voltak, vagy abban az egyházban, amelynek számára a csizió mintája készült. Ilyen értelemben azok a szentek a döntők a csizió mintájának meghatározására, kik a valamivel későbbi, de közkeletű csiziókban hiányoznak. Ilyenek:

- V. 8. Victor,  
 V. 9. Nicolai translatio,  
 VII. 27. Septem dormientes,  
 X. 20. Felicianus (translatio),  
 XI. 6. a Adalberti translatio,  
 XI. 16. Othmarus.

Szent Othmár Szent Gallen felé utalna, de nem szükségképen közvetlenül, hiszen tisztelete a bencés monostorokban egyebütt is el volt terjedve. Szent Miklós Bariba való átvitele, melyet május 9-én ültek meg, Franciaország felé mutat. Szent Felicianus Folignóba való átvitele Metz és Lotharingia felé mutat. Szent Theodorik metzi püspök 970-ben hozatta el Metzbe Felicianus ereklyéit. A verduni Saint-Paul bencés apátság, amely 1131 óta premontreivé lett, szintén birtokában volt Szent Felicianus

<sup>17</sup> A csizió és a Pray-kódex magyar szentjeiről v. ö. KÜHAR FLÓRISSAL együtt megirt tanulmányunkat Magyar szentek miséi és ünnepei. Pannonthalmi Szemle 1939.

ereklyéinek. Ugyanez lehetett az eset annál az apátságnál, mely a Pray-kódex csiziójának mintáját szerkesztette. Ezt Lotharingiában és környékén kell keresnünk. Szent Adalbert átvitele november 6-án, lehet lengyel, lehet magyar ünnep, de mindenképen bencés ünnep. Alapjául bizonyára az a tény szolgált, hogy Adalbert ereklyéit Gnesenbe vitték, ahonnet ezek 1039-ben Prágába kerültek.<sup>18</sup> *A csizió keletkezésének kezdőidőpontja nem lehet korábbi az 1192. évnél.* Hiszen benne van Szent László magyar király ünnepe, kit ez évben avattak szentté. A végső pont hagiographiai szempontból az 1228. év, mert Assisi Szent Ferencet ez évben avatták szentté. Ünnepe a Pray-kódex csiziójában hiányzik, holott a többi XIII. századi csiziókban megvan.

Mivel február 16-án a csizióban is, a Pray-kódex *naptárában* és nagy *Sacramentariumában* is megtalálható Szent Julianna ünnepe, az a vélemény merült fel, hogy a csizió keletkezésénél az 1208. évet kell kezdő időpontnak tekinteni. Ez azonban téves. Igaz, hogy Szent Julianna ereklyéit 1207-ben vitték Nápolyba, de a csizió ünnepe nem erre a tényre utal. Szent Julianna ünnepe a gelasianus réteghez tartozik, megvan sok Sacramentariumban, kezdve a VIII. századi Gellone-itől. Ebből világos, hogy a nápolyi átvitel nincs összefüggésben az ünnepnek a Pray-kódexbe való bejegyzésével. Az 1207—8. év tehát nem jön számításba a Pray-kódex csiziójának kormeghatározásánál.

*Tisztán hagiographiai szempontok szerint a Pray-kódex csiziója 1192—1228 közt keletkezett.* A IV. v. folióra valamivel később írták rá, mint ezt az írás jellege bizonyítja. A zsinati határozatok másolója ezt a foliót ugyanis üresen hagyta.

Az 1. folión van az *Exultet* folytatása hangjegyekkel. 1. v.—7. foliókon találjuk meg Magyarország legrégebb teljes *naptárát*. Az egyes hónapok egy-egy egész foliót töltenek meg. A 7. v. folión van a *húsvét napjának 35 változata*, továbbá a negyvened vasárnap, karácsony, pünkösöd időpontjai. A 8. folión van a *Ciclus magnus Dionisii*.<sup>19</sup> A 8. v. lapon *computisztikus*

<sup>18</sup> A Pray-kódex Sanctoraleja. M.K.Szemle 1939.

<sup>19</sup> Ebben a táblázatban 19-szer 28 mező van. Bennük a Littere post-punctate és prepunctate B. Q. képviselik az általuk jelzett napokat, melveket az arányszám és a napi betű által, továbbá az újhold-számok által meg lehet határozni. V. ö. Grotefend idézett mű 11.

szabályok és táblázatok a „Claves“ meghatározására.<sup>20</sup> Két helyen is a 9—9. v. és 16—16. v. lapokon van folytatólagosan a *magyar krónika (Annales Posonienses)* a 997—1203., illetve 1300. évekről. A 10—11. v. lapokon van a hetvenedvasárnap feltalálására szolgáló időszámító tábla az 1151—1300. évekre. A 10. folión törlés fölé került a *deáki templom felszentelésének bejegyzése* 1228-ban, és ugyanitt van a *magyar királyok névsora*, kormányzásuk éveivel, Szent Istvántól II. Andrásig. A 12. folión későbbi kéz írta le a *Szentföld felszabadításáért mondandó imádságot*,<sup>21</sup> két *Mária-officiummal* együtt. A 12. v. lapon van a *Racio spere pictagore philosophi*.<sup>22</sup> Ugyanitt pótlásként a *zarándokok táskájának megáldása*,<sup>23</sup> *benedictio perarum peregrinantium*. A 13. lapon: *Versus Angelici ad Xiiii lunam inueniendam... dedit Angelus domini S. Bachomio*.<sup>24</sup> A 13. v. lapon az *embolismusok*. 14—15. lapokon *második húsvétmutató tábla, a hetvenedvasárnap és a húsvét megjelölésével* az 1171—1276. évekre. Ebben a húsvétmutató táblában nemcsak a napok vannak megjelölve, hanem az illető napon megült szentek nevei is. A 15. v. lapon egy *szimbolikus misemagyarázatot* találunk.<sup>25</sup>

A 12. lapon levő két *Mária-officiumra* vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy csekély eltéréssel megegyeznek a zágrábi MR. 67. (1290. év) breviarium, De beata Virgine in adventu és De beata Virgine post nativitatem zsolozsmáival. A Szentföld megszabadításáért mondott imádság bizonyára II. András 1217. évi keresztes hadjáratával függ össze.

<sup>20</sup> A lapfő baloldalának két első hasábján a Claves terminorum és az aranyszám viszonya van; ugyanez megtalálható GROTEFEND: Grundriss der Geschichtswissenschaft. 1—3. 1912. 22.

<sup>21</sup> Ugyanezt az imádságot megtaláltam a St. Florian-monostor Ms. X<sup>r</sup>. 411. XIII. század kéziratának II. v. folióján pótbefrásként Pro terra sancta címmel.

<sup>22</sup> V. ö. a szöveget, az ábrát és a magyarázatot ZALÁN: M. K. Szemle 1926. 263—4. és HEILIG KONRÁD: Századok 1933. 62—3. Ugyanilyen útmutatás és rajz található a IX. századi QU. I. 56. Codex Corbeiensis-ben s Szentpétervárott, melyet K. GILBERT közölt a Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. V. 2. 1880. 254.

<sup>23</sup> Szövege ZALÁN: M.K.Szemle 1927. 46—7.

<sup>24</sup> V. ö. Usuardi Martyrologium Aquicinct. máj. 14-én „Pachomius terminos etiam Paschales, ut traditur, angelo docente conscripsit“ Migne PL. 124. 54.

<sup>25</sup> Szövege ZALÁN: M.K.Szemle 1926. 270—1.

A 16. folián folytatódik a *pozsonyi krónika*. Ugyanitt van a: *Pipini regalis et nobilissimi iuvenis disputatio cum Albino Scolastico*, Quid est annus kezdettel.<sup>26</sup> A krónika 1175—1189. éveinél „*De natura infantum*“ töredék került pótlásként a kéziratba.<sup>27</sup>

Nem lehet az a feladatunk, hogy részletes vizsgálat alá vegyük a Pray-kódex ezen táblázatait, bejegyzéseit, krónikáit. Arra szorítkozunk, hogy a Pray-kódex ezen részének korát meghatározzuk és a többi résszel való összefüggését igazoljuk.

A régi magyar történelem nagy krónikája,<sup>28</sup> melyet *Annales Posonienses*nek neveztek el, a 997, ab incarnatione Domini évvel kezdődik és 1300-zal végződik. Az 1300 év előtt közvetlenül az 1209 év áll. Világos, hogy az 1300 csak kikerekítésre szolgált. Igazában az író 1210-zel akarta zárni krónikáját. Az évjegyzet első történeti adata: „Anno ab incarnatione domini d cccc xc vii: Adalbertus episcopus martirizatus est.“ Ezután a magyar királyokra, püspökökre, bencés kolostorokra vonatkozó feljegyzések következnek. A krónika egyházi monasztikus rendeltetésre, illetőleg hatásra mutat. Az első kéz utolsó történeti bejegyzései úgy látszik az 1187. évre vonatkoznak: „Dux geyza transiuit de haustria in boemiam, unde a rege fratre suo reductus est in ungarium. Nata comes cecatur. Stephanus colociensis episcopus deponitur. Eodem tempore mater regis in exilium in greciam mittitur.“ Ezután az 1188—1209. éveket veti oda a kézirat és az 1300-as évet, anélkül, hogy a krónikás az egyes évekhez feljegyzéseket írt volna. Az éveket oda írta ugyan, de nem hagyott helyet történelmi adatok számára. 1196-ban meghalt III. Béla. Utódja Imre lett (1196—1204). Ezután rövid időre III. László került a trónra, majd II. András (1205—1235). Bár tehát a krónikás

<sup>26</sup> Szövege ZALÁN: M.K.Szemle 1926. 272.

<sup>27</sup> Szövege ZALÁN i. h. 260—1.

<sup>28</sup> A krónikával több magyar tudós foglalkozott. MARCZALI HENRIK: A magyar történelem kútfői az Árpádok korában. Budapest, 1881—83. WATTENBACH: Cronicon Posoniense. (Archiv f. öst. Geschichte Bd. 42.) KAINDL: Studien zu den Ungarischen Geschichtsquellen. Wien, 1898. Heft. 5. HÓMAN BÁLINT: A Szent László kori Gesta Ungarorum XII—XIII. századi lezármazói. Budapest, 1925. 76. lapján a krónikát az 1192—1195. közötti évekből származtatja. Hasonlóan a *Scriptores rerum Hungaricarum* III. E. MADZSAR: *Annales Posonienses* 121—122.



az 1188—1209. éveket feltüntette, mégsem írta be a megfelelő évhez sem III. Béla halálát, sem a következő trónváltásokat: Imrét, Lászlót, II. Andrásét. Mindebből arra gondolhatunk, hogy a krónikás a maga munkáját már 1196 előtt bevégezte. Ezzel összevág az a megfigyelés, hogy az 1195. évnél ez a feljegyzés áll: „Desiderius abbas depositus est.“ Egy másik kéz az 1199. évnél ezt jegyzi fel: „Buda sacerdos obiit“, az 1200-as évhez viszont: „Daniel sacerdos ordinatur.“ Végre az 1203. évnél van ez a feljegyzés: „*Monasterium johannis baptiste comburitur iuxta bulduam situm.*“ Az utolsó feljegyzések tehát nem Magyarország egyetemes történetére vonatkoznak, hanem egy monostor benső helyi történetére. Ez a monostor nem más, mint Keresztelő Szent János boldvai bencés apátsága.

Az utolsó négy feljegyzést akkor írták a krónikába, mikor a krónika eredeti szövege már készen volt és a kézirat a boldvai monostor tulajdonában állt. A krónika írásának legkésőbbi határéve 1195 lehet. Mivel pedig a krónika ugyanazon ívre van ráírva, melyen a Pray-kódex naptára is van, és mivel a naptárban megtalálható Szent László ünnepe, kit 1192-ben avattak szentté: a krónika írása az 1192—1195. évek közé esik.

A Pray-kódex 1. v.—7. lapjain van az egész évet felölelő nagy Naptár. Ez a legrégebb magyarországi ismert naptár. Julianusi rendszerű örök naptárt tartalmaz. Minden hónap külön lapra esik. A hónapok napjait római módra jelzi. A szentek és ünnepek meghatározásán kívül ott találjuk az újholdszámokat és az újholdbetűket, valamint a dies aegyptiaci-t és különböző csillagászati időszámító, egészségi és elhalálozási jegyzeteket. Mintául a szentek ünnepei szempontjából nyilván USUARDUS *Martyrologiuma* szolgált. Ezt abban az időben bencés körökben szívesen használták. Valószínűleg egy régi, bizonyára francia bencés apátságból származó naptár is ott volt mintaként a szerkesztő szeme előtt. A naptár mintája egy olyan Martyrologium abbreviatum lehetett, mint amilyen a Cod. Pad. D. 47. 139—48. folióján van. Ennek a hazája Franciaország. RATHERIUS liègei püspök 945—51 közt hozta Veronába. Ezt dr. KUNIBERT MOHLBERG O. S. B. bizonyította be [*Die älteste erreichbare Gestalt des Sacramentarium Gregorianum XXXII—XXXVI. lapon*]. A naptár szerkesztője azonban nem másoltatta betűről-betűre az előtte álló mintát, hanem beleszótta a naptárba Magyarország nemzeti

ünnepeit és szentjeit. Bár a naptár vizsgálata arról győz meg, hogy a szerkesztő meglehetősen önálló utakon jár, mégis észrevehető munkáján a francia szerzetesi és némiképp a német bencés hatás. A római réteget megint figyelmen kívül hagyjuk. Ezenkívül a Pray-kódexben a következő rétegeket találjuk:

*Vértanúrétég* 160 ünneppel.

*B réteg* 66, ill. 70 ünneppel.

*F réteg* 65, ill. 73 ünneppel.

*G réteg* 7, ill. 24 ünneppel.

*Keleti réteg* 30 ünneppel.

*Magyar réteg* 13 (ill. 14?) ünneppel.

Itt is a *B* rétegből indulunk ki. Ez a réteg nem nemzeti-részleges szempontok szerint, hanem egyetemes szerzetesi szellemben készült. Szentjeinek kiválasztásában annak a helynek a kultuszai voltak irányadók, ahol a naptár mintája volt használatban. A Pray-kódex többi szentnévsorával ellentétben a naptár szentnévsora lényegében nem más, mint bővített összefoglalása a két sacramentarium (*S/I*, 2) szent névsorainak. Észrevehetőleg gyarapodtak a *H*, *B*, *F*, *O* és az *M* csoportok. Mivel a *G* csoport a Pray-kódex naptárában nem bővül a többi csoportokkal párhuzamosan, legalább is oly mértékben, mint a *B*, *F*, *O* rétegek, *a naptárban kell ugyan bizonyos német hatást észlelnünk, de ez gyengébb volt, mint a bencés francia és a keleti hatás.* A naptár kormeghatározására Szent László szenttéavatásának éve, 1192 a lehetséges kezdő időpont, Szent Ferenc szenttéavatásának éve, 1228 pedig a végső határ. Ezt az időpontot későbbi kéz írta már be október 4-én a naptárba éppúgy, mint a nagy *Sacramentarium*ba, nyilván a szenttéavatás alkalmával. Annak az ívnek, melyben a krónika is van, a főrészét a naptár tölti ki. Az ív már eredetileg nagyon ügyesen van összefűzve. A naptár és a krónika eredeti, egy íven való összetartozása miatt maga a naptár sem készülhetett 1195—6 után.

A *második krónika* utólagos bejegyzés a Pray-kódexben. Ez a bejegyzés II. András 6-ik kormányzási évében történt. Az író a magyar királynévsort így fejezi be: „*Andreas VI. (annos).*“ Mivel II. András nemcsak 6, hanem összesen 30 évig uralkodott, ebből a bejegyzésből az következik, hogy a krónikás II. Andrásnak 6-ik évében szánta el magát arra, hogy a Pray-kódexbe a 26. folián, a törlés fölé írja a magyar királyok éveit.

Ez a bejegyzés tehát 1211-ben történt, már a boldvai monostor leégése után.<sup>29</sup>

Ugyanazon a lapon a királynévsortól balra van egy ugyan-csak utólagos bejegyzés, szintén törölt szöveg fölött, mely a deáki templomnak 1228-ban történt felszentelését örökíti meg.<sup>30</sup> Hogyha figyelmesen megnézzük a *húsvétmutató táblákat* a 26—28. táblákon, azt látjuk, hogy ezek az 1151. évvel kezdődnek ugyan, de magát a húsvétnapot a kézirat mai állapotában csak 1183-tól fogva jegyzik fel. Így megy ez tovább egészen 1282-ig. Innen 1297-ig csak a hetvened vasárnapot adják meg, 1298—1300-ban pedig ez is elmarad. Eredetileg 1151—1182 közt is ott voltak a *hetvenedvasárnap* és a *húsvét napjai*, aztán ezeket törölték és helyükre a *kis krónika* került, 1210-től a *hetvenedvasárnapok helyére pedig a deáki templomszentelés 1228-ban. A húsvétmutató táblák keletkezésének utolsó határéve minden bizonnyal az 1203. év*, mert ez évhez későbbi kéz ezt írta hozzá: „Monasterium s. Johanni baptiste comburitur.“ Az 1192. évhez egy másik kéz ezt írta hozzá: „Eleuatio B. R. Ladizlay.“

Feltűnő, hogy 30—31. folión egy *másik húsvétmutató tábla* is van az 1171—1276. évekre. Mindjárt az 1171. évhez egy másik kéz ezt írta: „Aduentus Bele r(egis).“ Az 1192. évnél, jobbra ez a jegyzet áll: „Eleuatio s. Ladizlai“, és az 1196. évnél: „Obiit Bela rex.“ *Ezt a táblázatot tehát 1196-ban már használták.* Lehet, hogy Béla trónralépését halálának bejegyzésével egyidejűleg írták be. Ebben a táblázatban helyenként más szentek neveit találjuk, mint a Pray-kódex egyéb szentnévsoraiban.

<sup>29</sup> Már MARCZALI rámutatott i. h. arra, hogy a magyar királyok uralkodásának évösszege Szent Istvántól II. András 6. évéig nem egyezik meg kormányzásuk tényleges évösszegével.

<sup>30</sup> Ez a jegyzet így hangzik: „Anno ab incarnatione domini mcccxxviii xviii kalendas decembris consecrata est hec ecclesia in honore beate Marie virginis a venerabile Jacobo nitriensi episcopo, in qua hec reliquie: de Sancta maria uirgine, de Sancto Petro apostolo, de sancto Georgio Martire, de sancto Gallo confessore, de sancto Henrico confessore, de sancto Gerhardo confessore, de sancta margarete virgine. In altari uero superiori, quod die sequenti in honore beati Georgii martyris consecratum est, hec habentur reliquie: de signo domini, de Sancto Johanne apostolo et euangelista, de Sancto Georgio Martyre, de Sancto Laurencio martyre, de Sancto Martino episcopo et confessore.“ 1228-ban tehát a Pray-kódex már Deákiban volt. Ebben az évben szentelték fel a deáki Boldogasszony-templomát.

Nyilván más naptárból vagy Martyrologiumból kerültek ide. Legtöbbjük vértanú.

II. 8.: Szent Pál verduni püspök, tholey-i szerzetes, meghalt 649; II. 11. Desiderius, Langres püspöke, vértanú, meghalt 407; II. 13. Formichilus (Cormichilus) valószínűleg azonos Szent Fulchrannus lodeve-i püspökkel, Saint-Sauveur-apátság alapítója. Meghalt 600 II. 13; IV. 24. Sándor orvos és vértanú: Apud Lugdunum Clavatum.

Ebből jogosult az a következtetés, hogy *ennek a húsvét-mutató táblának szerkesztője egy francia szerzetesi naptár, vagy Martyrologium alapján dolgozott.* Viszont az a körülmény, hogy a 30. folión Szent György napja április 24-re esik, és nem, mint másutt, 23-ára, arra mutat, hogy ez a táblázat Magyarország számára készült. Ezt megerősítik a Béla király trónfoglalására, László szenttéavatására és Béla halálára vonatkozó, előbb már ismertetett feljegyzések.

### A nagy Sacramentarium (S/1).

A Pray-kódex legnagyobb részét a *nagy Sacramentarium* (S/1) foglalja el. Kezdődik a pap előkészítő imádságaival a szentmiséhez: „Ordo quomodo presbiter se ad missam debeat preparare“ (17—23. folió). A 23—30. v. folióig terjed maga a *misere- rend*, melyet a hálaadás fejez be és a 32—33. v. foliókon ehhez csatlakozik egy *magán áldozási ájtatosság*. A 33. v. lapon pótlólag késői kéz írt egy újabb Confiteor szöveget és három könyörgést. A könyörgések a liturgikus napnak 3., 6., 9. óráját szentelik meg az Úr szenvedésének és a szent Keresztnek emlékével.<sup>31</sup> Ezután a 34. folión a *Consecratio cimiterii* következik. A 35. folión karácsony vigiliájával indul meg az *évszaki misék sora* (Temporale). Az utolsó misék a 65. v.—66. v. foliókon az *adventi misék*. A 67. folión Szent Silvester (XII. 31) ünnepével kezdődik a *Sanctorale*, mely a 96. v. folión Szent Tamás apostol miséjével zárul (XII. 21). A *Sanctoralé*hez különböző fogadalmi misék hosszú sora és áldásszövegek csatlakoznak.<sup>32</sup> Ezután van

<sup>31</sup> V. ö. ALCUIN Sacramentariumában MIGNE Patrologia Latina 101. 463, a hora-imádságokat és a mozarabikus breviáriumban PL 86. 995.

<sup>32</sup> V. ö. ZALÁN: A Pray-kódex benedictiói. M.K.Szemle 1927. 44—66.

a monostori temetés szertartása, benne a 136—136. v. lapokon a: „*Sermo supra sepulchrum*“ latinul és a latin szöveg némileg módosított magyar változata, a *Halotti beszéd*.

A nagy *Sacramentarium* kormeghatározása a következőképp ejthető meg: Kiindulunk itt is Szent László szenttéavatásának évével (1192). A 77. v. folión a *Sanctorale* sorrendjébe beillesztve június 27-én Szent László tiszteletére kétféle miseimádságot találunk. A megírás záróéve hagiographiai szempontból itt sem lehet más, mint Assisi Szent Ferenc szenttéavatásának éve, mert ünnepe sem a csizió, sem a nagy *Sacramentarium* eredeti szövegében nem található. A 105. v. lapon a fogadalmi misék közt azonban későbbi kéz a lap felső szélére írta Szent Ferenc miseimádságait. Ez a pótlás nyilván Deákiban történt. A nagy *Sacramentarium* tehát Assisi Szent Ferenc szenttéavatása előtt használatban volt. Ezen szempontokon kívül figyelembe kell vennünk, hogy a nagy *Sacramentarium* megelőzte időben a *kiegészítő Sacramentariumot* (S/2). Bár a kettő közt alig lesz több, mint egy-két év különbség. Már pedig a *kiegészítő Sacramentarium* már 1216 előtt használatban volt; az „*A cunctis*“ könyörgés pótló beírása minden bizonnyal 1216 előtt történt. *A kiegészítő Sacramentariumot tehát pár évvel 1216 előtt írták.* A nagy *Sacramentarium*, melyhez kiegészítésként járult, még ennél is korábbi időben készült. Boldva 1203-ban égett le. A nagy *Sacramentariumnak* ez volt első használati helye. Ezek alapján a nagy *Sacramentarium* írásának ideje az 1200-as századforduló. Inkább egy-két évvel a századforduló előtt, mint után. Még közelebb jutunk a kormeghatározáshoz, ha figyelembe vesszük a *Micrologus* szövegének a Pray-kódex miserendjével való összefüggését. Így 1192 és 1200 között jelölhetnők meg a nagy *Sacramentarium* megírásának időpontját. Mivel pedig a Pray-kódex nagy Nap-tára föltételezi a S/1 szentnévsorát, *ennek a megírása is 1192—5. évekre esik.*<sup>33</sup>

A nagy *Sacramentarium* tartalmi jelentőségénél figyelmen kívül hagyjuk a *Sanctorale* római rétegét. A magyar réteg nyolc ünnepet és egy vigiliát foglal magába. A csizióban felsorolt ünnepekhez járul itt a *Translatio* (85. fol.), az *Inventio Corporis*

<sup>33</sup> V. ö. KNIEWALD: A Pray-kódex *Sanctoraléja*. M.K.Szemle 1939. és KNIEWALD—KUHÁR: Magyar szentek miséi. Pannonhalmi Szemle 1939.

(91. fol.) és a Vigilia S. Stephani, Augusztus 19. (84. fol.). Viszont hiányzik itt Szent Adalbert november 6-i átvitele.

A B csoport 23, ill. 24 ünnepből áll.

F csoport 20, ill. 24 ünnepből,

G csoport 4, ill. 11 ünnepből,

O (keleti) csoport 10 ünnepből,

M (vértanú) csoport 4 ünnepből.

A magyar réteg a *nagy Sacramentarium* magyarországi rendeltetését bizonyítja. A bencés monasztikus rétegből világos, hogy ez a könyv egy *magyar bencés apátság számára készült*, mely szoros szellemi kapcsolatban állt valamelyik francia apátsággal. A francia réteg megkönnyíti számunkra a nagy *Sacramentarium* megírásánál használt minta eredeti helyének megállapítását. Ez a minta Franciaország északkeleti részének, pontosabban Franciaország, Belgium, Luxemburg, Hollandia és Németország határvidékének valamelyik bencés apátságából származik. Ezen a vidéken volt a két római Provincia Belgica. Vagy a X. század végének földrajzi állapota szerint: Lotharingia, Flandria, Normandia és Campagne. Ezt a mintát néhány német és magyar szent ünnepével bővítették. Jónéhány keleti ünnep is belekerült a *Sanctorale*-ba. Ezek közül több már a mintapéldányban is benne volt. Néhány azonban közvetlen érintkezés alapján jutott Bizáncból és Jeruzsálemből a magyar *Ünnepnaptár*-ba. Főként a szentföldi zárándoklatok és a kereszteshadjáratok járultak hozzá keleti ünnepeknek Magyarországon való meghonosításához. A kereszteshadaknak egyébként világos nyomaik vannak a Pray-kódexben. A 70. folión van például a szentsírról való miseimádság. Megkíséreljük ezenkívül az S/1 mintapéldányának helymeghatározását, valamint a *Sacramentarium* rendeltetésének megállapítását. Ezen misekönyv szerkezete olyan, hogy semmi kétség nem marad a felől, hogy magyar bencés apátság számára, mégpedig Keresztelő Szent János patrocíniuma alatt álló, 1203-ban leégett apátság számára készült. A 108. v. folión vannak a *Pro abbate*, majd a *Pro Congregatione* könyörgések. Az „*Alia missa pro congregatione*“ könyörgése így szól (109. fol.): „*Familiam huius sacri cenobii quesumus domine intercedente beato Benedicto confessore tuo perpetuo gubernare moderamine.*“ A temetés szertartásában a 153. folión ez a rubrika van: „*Et ita cantando pulsantibus omni-*

bus signis, cadaver portetur ante altare sancte M. et omnis conuentus uersa facie stet ad orientem. Finito responsorio dominus abbas dicat hunc uersum . . . hora sepeliendi duo fratres stantes ante altare dicant . . . sacerdos indutus alba, manipulo . . .“ Nagyon fontos a *Sacramentarium* rendeltetésére a 133. folián található imádság: „via sanctorum omnium domine jesu Christe qui ad te uenientibus claritatis eterne gaudia contulisti, aditum templi istius spiritus sancti luce perfunde, qui locum istum in honore sancte Marie sanctique Johannis baptiste consecrasti . . . quantinus per te et per intercessionem sancte Marie sanctique Johannis baptiste, nec non et omnium sanctorum muniti mereantur aulam paradisi introire.“ Ez a templomszentelési könyörgés. Világos, belőle, hogy a boldogságos Szűzanya és Keresztelő Szent János védelme alatt álló monostorra vonatkozik. Ez nem lehetett más, mint az a monasterium sancti Johannis baptiste iuxta Bulduam, melynek 1203-ban történt leégését kétszer is feljegyezte a Pray-kódex. Ez a bencés apátság, melynek alapítási körülményeit nem ismerjük, olyan szerkönyveket használt, melyek még a XII. század végén is összefüggést árulnak el a magyarországi liturgiának eredeti francia forrásaival. Ezek a források Franciaország északkeleti részére, mégpedig az arrasi (cambrai) vagy amiensi egyházmegyékre utalnak. Lehet, hogy a corbiei apátságból kerültek hazánkba.

Szent Vedastus arrasi püspöknek (meghalt 540) az S/1-ben három ünnepe van: február 6-án, október 1-én és október 26-án, — február 6-án van a főünnepe, október 1-én a translációja, október 26-án Szent Amand, Belgium apostolának átvitele, kivel Szent Vedastust együtt ünnepelték. S/1 171. folióján Szent Vedastus miseimádságában ezek a szavak vannak: „Deus qui nos beati Vedasti confessoris tui atque pontificis instancia ad agnitionem tui sancti nominis uocare dignatus est . . . Hostias domine . . . quas eius tibi patrocínio credimus commendatas, cuius nos uoluisti uotis ad tue pietatis peruenire noticiam . . .“ Szent Vedastus volt Chlodwig frank király tanítója a keresztény hitben és megyéjében sok pogányt megtérített. Ezért joggal tekintették Franciaország apostolának. Magyarországon azonban semmi dolga nem volt és nem is tudjuk másként ezen könyörgésnek Magyarországon való előfordulását megmagyarázni, minthogy egy olyan mintáról írták át, mely Arrasból vagy környékéről

származott. Franciaország északkeleti részén élő szerzetesek ajkán ez az imádság természetes kifejezése volt a működése iránt érzett hálának. Október 1-én Szent Vedastust Szent Remigiussal együtt ünnepelték. Remigius reimsi püspök szentelte Vedasdust püspökké. Velük együtt ünnepelték Szent Germanust, az auxerre-i püspököt.

Ezek alapján azt a feltevést kockáztatjuk meg, hogy a *nagy Sacramentarium* mintája a corbiei apátságból való. Corbie Arrastól délre van, 662-ben alapították. Luxeuil Reimstől van délkeletre és Besançontól északra.

Szentkereszt felmagasztaltatása ünnepén, szeptember 12-én, S/1 Csendes imádsága a 87. folión más, mint a szokásos római szöveg. Ugyanezt a szöveget találjuk meg a corbiei apátságnak a IX. század második feléből való *Sacramentarium*ában: „Devotas humilitatis nostre preces.”<sup>34</sup> Ugyanez a könyörgés található meg a *Habóti-kódex*ben a 67. folión, a második nap, a csendes imádság után. Ez a *Habóti-kódex* roueni minta után készült. Franciaország északkeleti tájára (Arras—Amiens—Corbie) visznek a nyomok a Pray-kódexből. Mégpedig miserendjéből, egészségügyi szabályaiból és egyéb vonatkozásaiból.<sup>35</sup>

<sup>34</sup> LEROQUAIS: Les sacramentaires et les Missels. Paris, 1924. I. 26.

<sup>35</sup> Hasonló szabályokat találunk a laoni IX. századi 426-os számú kéziratban. Tartalma: Palladius de agricultura c. munkája néhány utasítással és szabállyal. V. ö. KRUSCH: Reise nach Frankreich im Frühjahr und Sommer. 1892. Neues Archiv d. Ges. f. ält. d. Geschichtskunde. XVIII. 1893. 579—580. Ugyanezen szabályokat megtaláljuk majdnem szórul-szóra Arras Notre Dame templomának IX., X. századi naptárában és a corbiei apátság naptárában Szentpétervárott. I. 56. V. ö. GILBERT: Neues Archiv V. 255. és DELISLE: Memoires d'anciens sacramentaires. Paris, 1886. 395. ZALÁN M.: M. K. Szemle 1926. 251—8. ERNYEI J.: Ugyanott 1927. 82—3. Zalán és Ernyei, úglátszik, nem ismerték ezen egészségi szabályok francia forrásait. Az 1511-ben nyomtatott zágrábi Missaléban hasonló szabályok vannak. Közölte őket Tkalcic: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrebiae. 1896. III. 265—286. Arra is rámutatunk, hogy eltérő szövegű, de hasonló tartalmú egészségi szabályokat találtunk a MR 29. XIV. századi zágrábi breviariumban, továbbá a XIV., XV. századi Melk számára írt, jelenleg Kremsmünsterben levő LXXXV. j. papírkéziratban. Egyébként is szokás volt a naptárakba egészségi szabályokat belevenni, ezt látjuk a bolognai obszervatórium XV. századi naptárából. V. ö. NOVATI: De commentariolo liturgico astrologico in specula regiae universitatis Bononiensis asservato. Ephem. Lit. 1927. 87. és Rivista di astronomia, Torino, 1912. 726.



A Pray-kódex miserendjéről a *Theologia* 1939. évfolyamában jelent meg kimerítő tanulmányunk. Ha föltesszük azt, hogy a Pray-kódex S/1-nek mintája közvetlenül függ a corbiei apátságtól, akkor még egy nehézséget kell megoldani: Corbienak vannak ugyanis jellegzetes ünnepei, melyek a Pray-kódexben teljesen hiányoznak: így január 30-án Bathildis és február elsején Szent Precordius. Hogy ezt a nehézséget megoldhassuk, alapos vizsgálat alá kellene vennünk Corbie egykor gazdag könyvtárának ma már szétszórt maradványait és a Pray-kódexszel összehasonlítani.

Azok a képek,<sup>36</sup> melyek a keresztrefeszítést, a keresztlevételt, a sírbatételt, a három Máriát, a Maiestas domini-t ábrázolják, lapszálon a Benedictio partus szövegével<sup>37</sup> és a zsolozsma olvasmányaihoz szolgáló szabállyal<sup>38</sup> és az Exultet kezdetével, melyek most a kézirat elején vannak, igazában a Prefacio és a kánonkezdet közé, a Te igitur után illesztendőek be. Ezt az eredeti kéziratnak BARTONIEK EMMA dr.-ral együttesen megejtett vizsgálata biztossá tette. Erre mutat a két lap összefüggő, egymást fedő olajfoltja.

### A kiegészítő Sacramentarium (S/2).

A Pray-kódex 3-ik részét az úgynevezett *kiegészítő Sacramentarium* vagy *kis Sacramentarium*, S/2 alkotja. Külön íven kezdődik Szent Adalbert miseimádságával. Néhány olyan mise-

<sup>36</sup> V. ö. DR. HOFFMANN EDIT: A Széchényi Könyvtár illuminált kéziratai. M. K. Szemle 1927. 2, 3. 16 képmelléklet. GEREVICH: Magyarország román kori műemlékei. Budapest, 1938. 234—8.

<sup>37</sup> ZALÁN: M.K.Szemle 1927. 46—7.

<sup>38</sup> Az augusztustól adventig tartó vasárnapok első lectióihoz tartozó Responsoriumokról van szó. V. ö. HEILIG: Századok 1933. 56—7. Ez a szabály van érvényben ma a római breváriumban. MR. 67. zágrábi 1290. évi breváriumban a megfelelő vasárnapokon valóban megtaláljuk ezeket a responsoriumokat. Mégpedig a P. u. IX—XII. vas, is principio 330 v. folión a „peto domine“ P. u. a XV. vas.ra „Adonai“ 343. fol. XVI. vas. P. u. „Ad aperiat dominus“ 345. fol. a XVII—XX. vas. P. u. „Vidi dominum“ 351. v. fol. P. u. XXI. vas. az utolsóig. A P. u.-i többi vas. resp.-át a Pray-kódexben nem találjuk. Nem is volt rá szükség, mert az említett zágrábi breváriumban a 8 első vasárnap responsoriuma Deus omnium exauditor est. Ugyanez a resp. van augusztusig a római breviáriumban. Csakhogy MR 67-ben második helyen van ez a resp.

szövege van, melyek a *nagy Sacramentariumban* is megtalálhatók, de itt rendszerint más könyörgéseket hoz az illető szentről. Szent Maiolus cluny-i apát, Maxentius hitvalló, Martialis hitvalló ünnepei, Szent Kristóf vigiliája, Radegunde, Arnulf, Genesisus, Ciprián és Jusztina, Domnus, Quintinus, Wolfgang, Vilibrord, Gergely pápa, Szent Columbán, Vitalis és Agricola, Borbála miseimádságait gyűjti össze továbbá ez a kézirat. Ezek a miseimádságok a *nagy Sacramentariumban* sem voltak meg. Néhányat azután pótlólag S/2-ből átírtak S/1-ben a lapszélre. Az S/2 ünnepei általában megvannak a naptárban, de néhány közülök nem a naptár első szentje, hanem a második helyen írták be, néhol, mint például Maiolus és Domnus-t, pirossal. A *kis Sacramentariumban* semmi különösebb magyar vonatkozás nincs, hacsak ilyenek nem tekintjük Szent Wolfgang miseimádságait. Szent Wolfgang Géza fejedelem idejében Magyarországon is végzett hittérítő munkát. Erre azonban az S/2-ben található könyörgések nem adnak utalást. Bencés jellege kiviláglik a *Missa pro Congregatione* című fogadalmi miséjéből. Ugyanez *Sanctoraléjájának* egyéb vonásaiból is. A *kiegészítő Sacramentarium* nem teljes. Három hónap hiányzik belőle: január, február, március. *Sanctoraléja* szerint S/2 XI. századi. Korban utolsó szentje Szent Maiolus (meghalt: 994) és Wolfgang (meghalt: 994). Másolásának ideje azonban összeesik S/1-ével. Úgyhogy hamarosan S/1 után elkészült S/2 is. Sajnos, hogy S/1 vége hiányzik és lehet, hogy eredetileg S/2 sem volt csonka az elején. Mindkét rész valószínűleg ugyanazon íven volt, S/1 vége, S/2 eleje. Lehet, hogy ez az ív elveszett.<sup>39</sup>

S/2-ben a *B* csoporthoz nyolc, illetőleg kilenc szent miséje tartozik. Ezek közt van Szent Maiolus cluny-i apát miséje. Hét miseszöveg tartozik az *F* csoporthoz, kilenc a vértanúkéhoz. Ezek a vértanúk a római rétegből valók. *Német hatást* árulnak el Szent Kilián würzburgi püspök, Szent Wolfgang regensburgi püspök miséi. Van benne négy fogadalmi mise is. Néhány olvasmány és utólagos beírással a 341. folión egy szentbeszéd: „*Domine si fuisses hic*“, a 345. folión az *A cunctis* könyörgés, a 346. folión

<sup>39</sup> V. ö. Pray-kódex sanctoraléja. M. K. Szemle 1939. és KNIEWALD—KÜHAR: Magyar szentek miséi. Pannonhalmi Szemle 1939.

két himnusz: „*Clemens et benigna*“ a Szűzanyáról és „*Sonent ymni deo digni*“ Szent Egyedről.

A *kiegészítő Sacramentarium* kormeghatározására ezt az utat választhatjuk: a 345. folión késői kéz az *A cunctis* könyörgést ezzel a megjegyzéssel írta be: „Has orationes composuit apostolicus, et dicit sepius.“ Ezt a könyörgést valóban III. Ince pápa (1198—1216) szerzette.<sup>40</sup> Mivel a beíró a pápát nem nevének nevezi, hanem egyszerűen apostolicusnak mondja, éppúgy, mint S/1 „*Missa Communis*“-a a 105. v. folión: „Domnum apostolicum... in omni sanctitate custodi“, azért fel kell tételeznünk, hogy ez a bejegyzés még III. Ince életében, vagyis még 1216 előtt történt. S/2 alapszövege ennél nyilván korábbi. Már rámutattunk arra, hogy S/2-t mindjárt S/1 után írták. Amikor S/1-et átnézték, megállapították, hogy néhány, a naptárban meglevő ünnepnek nincs miséje. Bizonyára ekkor határozták el, hogy egy *kiegészítő* részben pótolják a hiányt. A szerkesztő azonban nemcsak egy forrásból dolgozott, hanem többől.

Ezek közt bizonyára voltak somogyvári Szent Egyed-apátsági könyvek is. A másolónak vagy a szerkesztőnek más imádságok és ünnepek is megtetszettek, melyeket aztán a *kiegészítő* részbe (S/2) fölvtett. Amint aztán ez a rész készen volt, még a boldvai Szent János-apátság leégése előtt, a szerkesztő a naptárat utólag kiigazította, S/2 szerint. A boldvai tűzvész után, 1203-ban, a már kész kézirat a somogyvári apátságba került, ahova a boldvai bencések Bernát érsektől meghívást kaptak. Itt részesült, Somogyvárrott, további pótlásokban a *kiegészítő Sacramentarium*: a 341. folióra ráírták a törlés fölé a: „*Domine si fuisses hic*“ kezdetű homiliát, továbbá a 343—44. v. foliókra négy lectiót, majd a 345. folióra az *A cunctis* könyörgést és a már említett himnusokat Szűz Mária és Szent Egyed tiszteletére a 346. folión. Már említettük azt az ötletünket, hogy a 341. lapon található homília Bernát spalatói érsek gyűjteményéből való, aki 1204—1210 közt Somogyvár kormányzója volt. A beszédet KÜHÁR FLÓRIS határozta meg és olvasta el BARTONIEK EMMA dr.-ral együtt. Mivel a 342. folión SZENT ZSIGMOND *Pro febricitantibus* fogadalmi

<sup>40</sup> „Innocentius uero Papa tertius composuit illam (orationem) A cunctis nos quesumus, Domine, mentis et corporis defende c.“ Durandus, *Rationale divinatorum officiorum*. IV. 14., 16. Ed. Venetiis, 1589. fol. 77. v.

miséjének vége olvasható, nyilvánvaló, hogy az előtte való oldalon ezen könyörgés eleje volt. Ezt törölték és helyébe írták az említett beszédet.

*Ezechiel 1, 10—14. lectiója* a 343. oldalon ma is használatos az evangelisták miséiben. Ezután következik egy érdekes olvasmány, mely ECCLI 50., 1., 4., 5., 6., 8., 7. szövegét foglalja össze önkényes megszakításokkal és kapcsolásokkal; mindjárt az elején sacerdos helyett confessort írt. Az a benyomásunk, hogy ez volt a nemrég, 1192-ben szentté avatott László király miséjének a lectiója, hisz ő volt az alapítója a Szent Egyed-apátságának Somogyvárott. A szöveg ugyan Szent Istvánra is illenék, de nem tudnók megérteni, miért kellett Szent Istvánnak, akinek már 100 éve megvolt a maga liturgikus tisztelete, új olvasmányszövegről gondoskodni. Ezt a kérdést Szent László kultuszának további alakulásával is tisztázni lehetne. Az olvasmány a következő:

„Ecce confessor magnus, qui in uita sua curauit gentem suam, et liberauit illam a perditione. Qui preualuit amplificare ciuitatem, qui adeptus est gloriam in conuersatione gentis sue. Quasi stella matutina in medio nebule, et quasi luna plena, in diebus suis lucet. Quasi arcus refulgens inter nebulas glorie sic ille refulsit in templo dei. Cipricum nardo, nardus et crocus fistula et cinamomum, cum unieursis lignis lybani. Et uestiri eum confirmatione uirtutis in accensu altaris gloriam dedit sanctitatis amictum. Et intrauit oracionem suam uoluit se ostenderre sacerdotibus, prius pri suis delictis hostiam offerre domino. Et fiat pax in israel per dies sempiternos.“

A 344. foliόν Szent János evangéliumának kezdete található, melyet ma a szentmise végén mondanak. Ha itt is ezt a célt szolgálná, akkor ez volna a legelső esete a Szent János evangélium ilyen célú felhasználásának. Először DURANDUS *Rationaléjában* (IV, 24, 5. ed. Venetiis 1589, folió 83) van szó erről: „Et propter... quidam volentes dicere finita missa Evangelium Johannis vel aliud...“ Úgy is felfoghatnók ezt az evangéliumkezdetet a Pray-kódexben, mint szentelményszöveget, melyet asszonyok fölött szoktak olvasni, áldásként.

A 344. foliόν, annak alsó felén, *Márk 13, 33—37. evangélium szakasza* áll: „Videte vigilate et orate“; majd a 345. foliόν Sap. 7, 7—14: „Optavi et datus est mihi... amicitie dei.“ Ezen lectiónak a címe: „*Ieronimi presbiteri.*“ Ez volna tehát Szent Jeromos miséjének olvasmánya. Ugyanezt megtaláljuk a MR. 67. zágrábi breviárium (XIII. század vége) 175. v.—6. folióján,

melyben ez a lecke fejezetekre osztva alkotja Szent Jeromos ünnepi olvasmányát. Az S/2-ben ezen lecke után, a 345. folián következik ez a jegyzet: „Evangelium: vigilate quia nescitis.“ Három evangéliumi szakasz kezdődik így: Mt. 24, 42; Mt. 25, 13; vagy Mk. 13, 33—37, amely a 344. folián található. Valószínű, hogy Mt. 24, 42-re céloz a jegyzet. A zágrábi XI. századvégi Missáléban ez az evangélium szolgált az: „Os iusti“ kezdetű Pro confessore pontifice misének evangéliumaként. Ezt a Missálét valószínűleg BERNÁT spalatói érsek hozta magával, amikor GEORGIUS DE CRESCENTIO bíborost kísérte Olaszországból Szent László szenttéavatására. Ennek 160—1. oldalán az eredetileg *pro imperatore* mondott könyörgést átalakították *pro rege* EM (emerico). Az esztergomi székesegyház kincstárában levő Evangeliariumban Szent Jeromos evangéliuma: „vos estis sal terre“. Ugyanott az érseki könyvtár evangéliáriumában Szent Jeromos evangéliuma: „Nemo accendit lucernam“. Vajjon nem nagyon valószínű-e, hogy a Dalmáciában, főleg Spalatóban különös tiszteletben részesülő, Dalmáciából származó Szent Jeromosnak ez a két mise-olvasmánya BERNÁT spalatói érsek kormányzósága alatt került Somogyvárra, ahol aztán a Pray-kódexbe is bekerült, hisz ez feltevésünk szerint az 1203-i tűzvész után idekerült szerkesztőjével együtt. A Pray-kódex szerkesztője Somogyvárrott több olyan olvasmányt és himnuszt talált, melyek ott helyi használatúak voltak. Saját könyvét nem tudta volna jól használni, ha ezek hiányoztak volna belőle. Ezért egyes lapokat törölt és helyükbe írta az új szövegeket. Ez már nem pusztá feltevés, hiszen a zágrábi XI. századvégi Missálének említett átalakítása Imre király alatt, nyilván BERNÁT érsek hatására vezethető vissza és a Szent Jeromos-evangélium érdekesen összevág mind a kettőben. Ezenkívül a Szent Egyedről szóló himnusz megléte a Pray-kódexben utólagos beírásaként szintén olyan helynek a hatására mutat, ahol Szent Egyed helyi kultuszban részesült. Somogyvárnak Szent Egyed volt a védőszentje.<sup>41</sup>

<sup>41</sup> A Szent Egyed-himnusz miatt merült fel az a vélemény, hogy a Pray-kódexnek legalább is egy részét Somogyvárrott írták. KARÁCSONY: Hol írták a H. B.-et? Magyar Nyelv 1925. 225. ERDÉLYI LAJOS: A H. B. nyelvjárása. Magyar Nyelvőr 43. BARLA-SZABÓ TITUSZ: A H. B. kora, keletkezési helye és szerzője. Lőcse, 1913. Kétségbevonják ezt ERNYEI M. K. Szemle 1927. 73. és ZALÁN 1927. 268. Maga a himnusz csak annyit bizonyítana, hogy a temp-

Ezek a megfigyelések jogosítanak fel arra, hogy a Pray-kódexnek Boldva leégése után Somogyvárra való átviteléről beszéljünk. Itt kerültek ezek a pótlások a kéziratba, még pedig, mivel némelyiken BERNÁT érsek hatása érzik, 1210 előtt. 1210—16 közt írták be az *A cunctis* könyörgést. Ebből az is következik, hogy S/2. eredeti szövege még Boldva számára készült. Csak így érthetjük meg, hogy a 341. oldalon az eredeti szöveget törölték. Ha Szent Egyedben írták volna az eredeti szöveget, nem lett volna értelme a törlésnek egy másik szöveg kedvéért.

Az esztergomi káptalan könyvtárának XI—XII. századi evangeliáriuma valamikor OLÁH MIKLÓS esztergomi érsek tulajdona volt, mint ezt a 165. folió *ex librise* bizonyítja. A kézirat eredetileg a Liège-Maastricht-i egyházmegyében levő valamelyik bencés monostor számára készült. Ezt Sanctoraléjának liègei rétege bizonyítja: Servatius, Remaclus, Teodardus, Lambertus, Severinus, Oda, Qunitinus és Foillanus, Trudo. Keletkezésére vonatkozólag Eugenii Ep. et conf. nov. 13-i ünnepe is felvilágosítással szolgál. (Eugenius toledói érsek, szerzetes volt.)

Az esztergomi székesegyház kincstárában őrzött másik Evangeliarium (XI—XII. sz.) jellegzetessége, hogy július 11-én megvan Szent Benedek átvitelének vigiliás és nyolcados ünnepe és ezenkívül december elején is ünnepli Szent Benedek translatióját. Minden jel arra mutat, hogy a kötőtábla eredeti asseres-ét a XV. században bársonnyal bevonták és az első táblát a szép kereszt-csoporttal díszítették. Ez a körülmény arra utal, hogy az evangeliariumot a XV. században, talán épp Mátyás király nagyrabecsülte, különben nem volna értelme, hogy nem egy új kéziratot, hanem egy régi kéziratot díszítettek oly ékesen. Bizonyára rendkívüli ünnepek alkalmával használták a kéziratot, talán esküteleknél. A két evangeliariumban, velük való foglalkozásom rövideje miatt, különösebb magyar vonást nem találtam.\*

lomban Szent Egyed különleges tiszteletben részesült. De mivel a himnusz akkor írták be a Pray-kódexbe, mikor a boldvai apátság már leégett és mint más okok alapján is gondoljuk, a kézirat Somogyvárra kerül, a Szent Egyed-himnusz is megerősíti a Pray-kódex somogyvári tartózkodásának elméletét.

\* Az itt ismertetett második evangéliumot Radó Polikárp tanulmánya határozta meg a M.K.Szemle ugyanezen számában. (Hazánk legrégebb liturgikus könyve: a Szelepchényi-kódex.)

### Milyen mintákat használtak a Pray-kódex szerkesztésénél?

Szemügyre vettük a Pray-kódexben levő *Micrologus*-másolatot, a két *krónikát*, a *naptárt*, a két *Sacramentariumot*, igyekeztünk korukat meghatározni. Most még hátra van azon források vizsgálata, melyek mintaként állottak a Pray-kódex szerkesztője és írója előtt, továbbá meg kell világítanunk azt a hatást, melyet a Pray-kódex a magyarországi és zágrábi liturgia fejlődésére gyakorolt. Alkalmadtán már hangsúlyoztuk, hogy a Pray-kódex mintapéldányait Franciaország északkeleti részében, az arrasi vagy amiensi egyházmegyékben, valószínűleg a corbiei apátságban kell keresnünk. Három példával bizonyítjuk állításunkat. Példáinkat S/1. Sanctoraléjából, a Pray-kódex miserendjéből és S/1. húsvéti liturgikus játékából vesszük. Hogyha összevetjük a Pray-kódex szentnévsorait, a szomszédos Ausztria monostorainak, pl. Kremsmünster bencés apátságának, vagy a St. Florian-i ágostonos kanonok-monostorának hasonló névsorával, akkor azt látjuk, hogy a két osztrák monostor Sanctoraléi Passautól függenek. Ez természetes is, hisz mindkét monostort Passauból reformálták. Feltűnik továbbá az a nagy különbség, mely a XII. század végén a Pray-kódex és a két monostor Sanctoraléi között fennáll. Így pl. sem Kremsmünsterben, sem St. Florianban nem találjuk meg a XII. században Urunk színeváltozásának ünnepét (aug. 6). Ez azért van, mert VII. Gergely reformja idején mindkét monostort ALTMANN passai püspök reformálta, szigorúan római szellemben, a XI. század végén. Róma pedig ezt az ünnepet csak 1457-ben fogadta el. Innét van az, hogy Melk bencés apátság XIV—XV. századi naptárában, mely ma Kremsmünsterben található, Urunk színeváltozásának ünnepe még mindig hiányzik. Ezek a monostorok naptáraikat római minták szerint szerkesztették, német bencés változatban. A Pray-kódexben viszont a XII. század végén megtaláljuk Urunk színeváltozásának ünnepét. Hogy a különbség még feltűnőbb legyen, ideiktatjuk július első felét, a három osztrák monostor és a Pray-kódex használata szerint.

<i>St. Florian</i> <sup>42</sup>	<i>Kremsmünster</i> <sup>43</sup>	<i>Melk</i> <sup>44</sup>	<i>Pray-kódex</i>
7. Willibaldi	Willibaldi	Willibaldi	Willibaldi
8. Kyliani et soc.	Kiliani	Kiliani	Kyliani
9. Translatio Nycolai		Translatio s. N.	
12. Margarete	Margarete	Margarete	
13. Hainrici		Hainrici imp.	Margarete

Szent Miklós átvitelét St. Floriánban, Melkben és Kremsmünsterben július 9-én ülik meg,<sup>45</sup> holott ez a Pray-kódexben május 9-én van.<sup>46</sup> Szent Margit ünnepét a Pray-kódexben július

<sup>42</sup> WEISHÄUPL HUGÓ mondja „Das Kalendarium des Chorherrenstiftes St. Florian von 13. bis 15. Jahrhundert“ Linz, 1908. 2. című művében: „Das älteste noch vorhandene Missale, aus dem 12. Jahrhundert, signiert, III. 208. hat kein Kalendarium.“ Ezért mondja Szent Henrikről, hogy már a III. 209. jel. XIII. századi naptárban előfordul. Amikor 1938. augusztusában St. Floriánban tartózkodtam, módom volt megállapítani azt, hogy több XII. századi naptárhoz tartozó töredék bekötési táblául szolgált, különböző kéziratokhoz. Ezekről már ALBIN CSERNYNEK is volt tudomása. V. ö.: „Die Handschriften in der Stiftsbibliothek St. Florian. Linz, 1871. Megállapítottam, hogy ezek a töredékek összetartoznak és a St. Florian XII. századi naptárát alkotják. Amint a monostor könyvtárosának figyelmét erre felhívtam, azonnal kibontotta ezen lapokat a kötési táblákból és akkor láttuk, hogy a naptárból az egész január hónap, februárból csak a jobb oldal, a szentek nevei közül Dorothea későbbi írással, továbbá az egész május hónap, júniusból 1—25 napok, aztán július és augusztus egészen, a többi hónapok csak töredékesen vannak meg. Bár tehát WEISHÄUPL azt mondja, hogy Szent Henrik már a III. 209-ben előfordul, meg kell állapítanunk, hogy az összes általunk említett szentek, Szent Henrik is, megvannak már St. Florian XII. századi naptárában. Hogy ez a naptár tényleg St. Florian számára készült, kiviláglik Szent Flórián május 4-i pirosetűs ünnepéből és május 11-i nyolcadából.

<sup>43</sup> V. ö. Kremsmünster naptárát, a XIII. század végén írt Necrologiumban.

<sup>44</sup> V. ö. a XIV—XV. századi 75. számú kremsmünsteri naptárt, mely Melk számára készült. 27. fol. „In hoc monasterio Mellicensi.“

<sup>45</sup> Kremsmünster naptárában a Translatio Sancti Nicolai ünnepet nem találtam meg, de a 126. j. XI., XII. századi hártakézirat 258—265-ik lapján az átvitel leírását fedeztem fel. 265. folión ez áll: „(s) ublatum est autem corpus sanctissimum beati Nicolai confessoris X die aprilis iam ad exitum tendentis et translatum est in navi nono die mensis iulii iam principium habentis, atque expositum de navi die dominica atque hora uespertina receptum est in beati benedicti basilica...“

<sup>46</sup> A német eredetű naptárakban Szent Miklós átvitelét, úgy látszik, július 9-én ünnepelték. — V. ö. Cod. 4771. Bibl. Vat. Ebner: Quellen und Forschungen, 244. Franciaországban viszont ezt az ünnepet május 9-én ülték meg, mint ezt Lyon Szent Mihály templomának Missaléjából — mely jelen-



13-án találjuk, a három osztrák monostorban július 12-én, mert július 13-án II. Henrik császár ünnepét ülik. A Pray-kódexben Szent Henrik császárnak egyáltalán nincs nyoma, bár Szent István sógora és Imre nagybátyja volt, hiszen Henrik István feleségének, Gizellának volt a testvére. Hogy II. Henrik feleségéről, Szent Kunigundáról sem emlékezik meg a Pray-kódex naptára, azt megértjük abból, hogy Kunigundát csak 1200-ban avatta szentté III. Ince. Annál feltűnőbb, hogy sem az 1290-ből való zágrábi MR. 67. Breviárium, sem a XIV. század elejéről való MR. 133. zágrábi Missale nem említi július 13-án Szent Henriket és március 3-án feleségét, Szent Kunigundát. A zágrábi egyház éppúgy, mint a magyar egyház, ezen időben oly szellemi hatások alatt állott, melyek erősebbek voltak a dinasztia egykori vérrokoni kapcsolatainál. Ezért az érdekes találkozás a Pray-kódex és az egykorú szerkönyvek közt, melyekben LEROQUAIS tanúsága szerint szintén mellőzik a szent német császári házaspárt.

A XI. század végének liturgikus újítása Kremsmünsterben római irányban haladt.<sup>47</sup> Ugyanezt akarták elérni a magyar

leg a Barberini könyvtárban van (XII. 2.) — látjuk. (EBNER i. m. 141., 321.) LEROQUAIS III. 394. f. 13 missalét ismertet, mindegyikben május 9-én van Szent Miklós átvitele, 3 másikban pótbejegyzésként.

<sup>47</sup> Kremsmünster reformjára vonatkozólag v. ö.: BERNARDI CREMIFANENSIS historiae Mon. Germ. SS XXV. 670. „1082 Ditrichus pfeuf, qui fuit monachus in Goerz, et per Almannum episcopum advocatus huic loco preficitur et ordo monasticus, qui tepuebat per eum solempniter reformatur, et ruina monasterii liberaliter restauratur, assumptis consuetudinibus Cluniacensibus, quas sanctus Udilo tradiderat et misserat Wilhelmo abbati Hirsau-giensi, cum quo eciam contraximus fraternitatem. Huius tempore idem Almannus episcopus nostrum monasterium iam tercio consecravít anno Domini prenominato, precipue in honore Salvatoris et sancti Agapatii martyris necnon sancti Blasii. Et deinde festum sancti Agapiti cepit sollempnius celebrari et festum Salvatoris mediocriter agi cepit. Huius tempore liber matutinalis vetustissimus est conscriptus. Item psalterium glossatum et hymnis et pluribus oracionibus et psalmorum expositionibus, secundum quorum ordinem nos tenemur officium celebrare.“ Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy Kremsmünster dicsősége Palesztrina nagy vértanújának ereklyéi, melyeknek nagyobb része ott van (v. ö. ALTMANN KELLNER O. S. B.: Der heilige Agapitus von Preteste, Patron des Stiftes Kremsmünster), akkor minden további nélkül tudomásul vehetjük, hogy a kremsmünsteri könyvtár 28-as számú kézírata, ennek mindkét része 1—72. oldalig neumás Graduale XII. századi, 73—283. folióig XI.—XII. századi Sacramentarium Kremsmünster számára készült, mégpedig magában a monostorban. A 63. folión van Szent Agapitus him-

püspökök is a Pray-kódexben feljegyzett zsinati határozataikkal. Ez azonban nem sikerült teljesen, mert a római irányú újítás nem tudta teljesen megszüntetni a korábbi begyökerezett liturgikus szokásokat, és mert még a XII. század végén is akadt magyar szerkönyv, mint a Pray-kódex, mely bár hangsúlyozza a Romana Auctoritas-t, mégsem a római alapokon, hanem a frank bencés hagyományon épít tovább. Ez a jelentősége a Pray-kódexnek, keletkezésének idejére. De ugyanez a későbbi időkre is, mert úgy a magyar, mint a zágrábi liturgia az itt megadott nyomokon haladt tovább, mindaddig, míg csak a trienti zsinat után a *Breviarium Romanum* (1568) és *Missale Romanum* (1570) a régi szerkönyvek helyébe nem lépett. Magyarországon PÁZMÁNY PÉTER érvényesítette 1630-ban és 1633-ban a trienti zsinat ezirányú határozatait; Zágráb számára VIII. ORBÁN adta ki 1635. szeptember 28-án: „Exponi nobis“ bulláját, ezt azonban VRHOVAC püspök csak 1794-ben, illetve 1800-ban tudta teljesen végrehajtani. Ezzel az intézkedéssel a római liturgia lett uralkodóvá.<sup>48</sup>

nusza: „Concentu veneremur“, a 81. folián a *Libera nos*-ban ez a kiegészítés van: „atque Andrea, nec non et sanctis martyribus tuis Blasio, Agapito, Benedicto cum istis et cum omnibus sanctis tuis.“ 151. v. folió Szent Agapitus Collectája szép díszű kezdőbetűvel kezdődik. 152. folián van Agapitus octávája. Ez a Sacramentarium bizonyára ALTMANN püspök és DITRICH apát reformjának köszöni eredetét. A római misekánonban a kézirat 78. folióján a *Te igitur*-ban csak a pápáról van említés, nem pedig a püspökről is. Ez tehát tisztán római minta után készült. Nem úgy, mint a Pray-kódexben a 27. v. folián a kánonban: „... et antistite nostro M et rege nostro N“ áll. A Kremsmünster környéki plébániák számára írt *Missale secundum usum ecclesie Cremiphansensis* XIV. századi kéziratban — n. 132. — már szintén megtaláljuk a püspök és a lapszélen a király említését, mint ez a római misekánonban van. A XIV. század végén írták a kremsmünsteri könyvtár 368-as számú nagy misekönyvét. Erről Kremsmünsterben azt gondolják, hogy a monostor számára készült, de Drevesnek van igaza, aki passauai misekönyvnek tartja. Itt az egész szöveget eredeti beírással találjuk meg. A zágrábi MR 124. XIII. századi misekönyvben már két századdal korábban megvan az egész használatos részlet: „Papa nostro N et antistite nostro M et rege nostro N et omnibus orthodoxis atque catholice et apostolice fidei cultoribus.“ A Pray-kódexben ugyanezt a szöveget utólag írták be kisebb betűkkel.

<sup>48</sup> V. ö. Dr. KNIEWALD: *Liturgica*. Zagreb, 1937. 51. VIII. ORBÁN „Exponi nobis“ bullájának és Vrhovac Miksa püspök határozatainak szövegét l. *Satuta capituli Zagrabiensis. Zagrabiæ*, 1912. 140, 150, 202. V. ö. Dr. VANYÓ TIHAMÉR O. S. B.: *Püspöki jelentések a magyar szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600—1651. Pannonhalma, 1933. 411.*

A Theologia című magyar folyóirat 1939. évi 1. és 2. füzetében jelent meg a Pray-kódex miserendjéről szóló, KÜHÁR FLÓRIS-sal együtt kiadott tanulmányunk. A „*Croatia Sacra*“-sorozatban, melyet a zágrábi teológiai kar tesz közzé, az 1939. évi év (1—36.) évfolyamában ismertettük a XIII. századi MR. 124. zágrábi *Pontificale* miserendjét. Összehasonlítottuk egymással a két miserendet és egyúttal a *Micrologussal* is. Itt csak egyik feltűnő vonására mutatunk rá a Pray-kódex miserendjének. S/1. 44. folióján olvassuk a kenyér átváltoztató szavainál: „Hic uere fit corpus Christi.“ A kehely consecratiója után ez áll: „Hic uere fit sanguis Christi.“ Ezek a hangsúlyozások valószínűleg utóhangjai annak a vitának, melyet a XI. század derekán Tours-i Berengárius indított el. Berengár 1070-ben visszavonta ugyan tévedését, 1088-ban az Egyházzal kibékülten halt meg, de az általa felvetett problémák még a XII. század folyamán is foglalkoztatták az elméket. Erről tanúskodik ALGERUS O. S. B. Liège-i iskolamester műve: „*De sacramentis corporis et sanguinis dominici*“, valamint III. INCE írása: „*De sacro altaris mysterio*.“ A XII. század derekán GRATIANUS is foglalkozik *Concordantiájában* az átlényegüléssel. Ebből érthető, miért hangsúlyozza a Pray-kódex kánonja oly feltűnően az átlényegülést. Ezt egyetlen más Sacramentariumban sem találjuk meg.<sup>49</sup> Valószínűleg benne volt már rubrikaszerűen ez a tétel a Pray-kódex miserendjének mintájában is. Úgy gondoljuk, hogy ez a minta oly környékre utal, ahol az Oltáriszentség körüli vita még mindig izgatta a kedélyeket. Ebből a mozzanatból is Franciaország északkeleti részére következtetünk. Talán nem felesleges rámutatni arra a tényre, hogy a XIV. század elejéről származó MR. 133. Missale-ban és az 1511-ben nyomtatott ugyancsak zágrábi Missaléban hasonló mondatok találhatók az átváltoztatásnál. Sajnos, nem volt módomban a többi magyar Missalét ily irányban vizsgálat alá venni, a zágrábi ritus azonban a Pray-kódex hatása alatt áll.

A Pray-kódex 55. folióján van a nagyheti szertartás rendjébe beiktatva egy húsvéti misztériumjáték. Ez hasonlít a zágrábi

<sup>49</sup> Hogy a francia Sacramentariumokban van nyoma az átlényegülés körül felmerült vitának, erre bizonyosság a párisi Bibl. Nat. ms. lat. 18005 kézirata. Első folióján Berengárius hitvallása. Ezt a kéziratot a XI. század elején Reichenauban írták, onnét Trierbe, majd Verdunba került. V. ö. LEROQUAIS i. m. 113—116.

*Missale Antiquissimum* (MR. 165. XI. század vége) hasonló játékhöz, annak 101. v. folióján. A Pray-kódex körmenete nem igazodik ugyan oly szorosán a nagypéntek szertartási rendjéhez, mint ahogy ez Zágrábban a *Missale Antiquissimum* 78. v. foliója szerint történik. Mégis minden bizonnyal egy régebbi nagypénteki és húsvéti misztériumjáték maradványa. Ilyen játékok a zágrábi *Missale* tanúsága szerint bennefoglaltattak Magyarország XI. századi szerkönyveiben. Ennek a húsvéti játéknak útíránya Franciaország felé visz, mint ezt a zágrábi *Missale Antiquissimum*ról — MR. 165. — dr. FANCEV kimutatta.<sup>50</sup> A zágrábi MR. 165-re vonatkozólag DOM MORIN azt gondolja,<sup>51</sup> hogy 1100 körül, vagyis a Pray-kódex előtt 100 évvel írták a győri székesegyház számára. SZENT ODILÓ clunyi apát szellemét érezni rajta. A clunyi hatásokon kívül erős keleti hatást is lehet benne találni, éppúgy, mint a Pray-kódexben. Mivel a Pray-kódex egyébként is több dologban megegyezik MR. 165-el, ez a rokonság is annak a megerősítésére szolgál, amit a Pray-kódex mintáinak eredetéről már mondtunk. Ezek a minták úgylátszik nem voltak kizárólag szerzetesi rendeltetésűek, hiszen pl. pünkösöd vigiliáján a Pray-kódexben a 60. folión ezt olvassuk: „Sed hoc secundum canonicos, secundum uero ordinem monachorum . . .“

Ha a Pray-kódex húsvéti játékát a zágrábi MR. 165. *Missale Antiquissimum* folió 101. v. játékkal összehasonlítjuk, majdnem teljes megegyezést találunk a kettő közt. Ez a megegyezés méginkább szembetűnik, ha összehasonlításunkat kiegészítjük a St. Florian-i XIV. századi 11, 434. jelzésű *Rituale* játékkal.<sup>52</sup> A Pray-kódexben az előjáték hiányzik. A st. florianiban azonban megvan. A st. floriani *Rituale* játéka más alapokon nyugszik, melyek minden különbség mellett is rokonok a XII. századi ein-siedelni húsvéti föltámadási játékkal. Egyikben sincs meg az a szép párbeszéd, melyet a zágrábi MR. 165-ben és a Pray-kódexben találunk:

<sup>50</sup> V. ö. Dr. FANCEV FRANJO: Liturgijsko-obredne igre u zagrebackoj stolnoj crkvi, Zagreb Narodna Starina, 1925. 3—5.

<sup>51</sup> DOM GERMAIN MORIN: Manuscrits liturgiques hongrois des XI-e et XII-e siècles, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. Münster, 1926. 58—9.

<sup>52</sup> V. ö. A. FRANZ: Das Rituale von St. Florian aus dem zwölften Jahrhundert. Freiburg i. B., 1904. 194—195.

*Quem queritis in sepulchro o Christicole?  
Iesum Nasarenum, o celicole!*

Viszont az einsiedelni és a st. floriani játékban megvannak ezek a sorok, melyek a zágrábi MR. 165-ben és a Pray-kódexben nincsenek meg:

*En angeli aspectum vidimus  
Et responsum eius audivimus  
Nam (qui) testatur dominum vivere,  
Sic oportet te, Simon credere.*

Nemcsak részletekben tér el a húsvéti játékok ezen két csoportja egymástól, hanem egész szerkezetében. Mivel általános érdeklődésre tarthat számot, együtt közöljük itt a zágrábi MR. 165. húsvéti játékát a 100., 101. folióról a Pray-kódex húsvéti játékával, az S/1. 55. lapjáról. Mivel ezeket a játékokat csak akkor érthetjük meg, ha a megfelelő liturgikus keretben vizsgáljuk őket, közöljük egyúttal a nagypénteki előjátékot is. MR. 165. folió 7—9. és Pray-kódex 49. v. folióról.

*MR. 165.*

(Fol. 74.) Ordo in die parasceuen. In parasce hora sexta conueniant omnes ecclesiastici in ecclesiam nec non preparent ut mos est salutiferam (fol. 74. v.) crucem. Et preparent se presbyteri et ceteri quantum sit opus ad ministrandum domino pontifici ad missam cum cantoribus, et reliquis ministris, uestibus induti mittaturque paruum linteum super altare nudum de sub euangelio. Ante euangelium uero non portentur candeles, uel incensum. Et ut uenerit presbyter uel pontifex ante altare dicat: Oremus.

*Egy sor törölve, azután:* Deus a quo et iudas reatus sui pennam, et

*Pray-kódex.*

(Fol. 49.) Ordo in parasceue. Hora vi. s conueniant omnes ecclesiastici in ecclesiam salutiferam salutare crucem.

Et preparent se presbyteri et ceteri quantum opus sit ad ministrandum ad missam, cum cantoribus et reliquis ministris uestibus quadragesimalibus induti, scilicet planetis fuscis non nudis pedibus. Non enim licet presbyterum, aut diaconem, uel acolitum, ad altare ministrare nudis pedibus. Procedentes itaque de sacrario usque ad altare absque ullo cantu, prostrati omni corpore in terram diucius et oratione completa absque osculatione altaris, uadant ad sedem presbyteri more solito, mittatur que paruum linteum super altare nudum, de euangelio. Ante euangelium non portentur candeles, neque incensum. Et ut uenerit presbyter ante altare sce crucis, dicat.

confessionis sue latro premium sumpsit. Tunc legitur lectio: *in tribulatione*. Sequitur tractus: *Domine audiui* cum quinque uersibus. Item alia oratio diacano pronuntiante: *Flectamus genua*, postea *Leuate*. Deus qui peccati ueteris hereditariam mortem... *postea legatur leccio*: Dixit dominus ad moysen et aaron: Mensis iste principium mensium uobis. *Sequitur tractus*: Eripe me domine ab homine malo. *Deinde legatur euangelium*, ubi non dicitur dominus uobiscum, sed tantum passio domini nostri Jesu Christi. In illo tempore (fol. 75.) egressus iesus trans torrentem cedron. Nec incensum ibi portetur, euangelium dum legitur, et peruenitur usque: diuserunt sibi uestimenta mea, tollitur linteum de altari. Euangelio finito uadat pontifex aut presbyter et diaconus cum eo et det orationes, sicut in libro sacramentorum continentur. (*Másfél sor ismét törölve.*) Oremus dilectissimi nobis pro ecclesia sancta dei.

Post has orationes sternantur tapacia, ad adorandam crucem. Deinde preparetur crux ad portandum ante altare, qui incipiant ab oriente hos uersos, canentes duo presbyteri ueniant: *Popule meus...* Duo clerici *Agyos otheos...* Chorus: *Sanctus Deus...* (Fol. 75.) Deinde pontifex accipiens casulam incipiat elata uoce: *Ecce lignum crucis...* Versus: *Beati immaculati...* Orationes ad crucem adorandam: *Domine Iesu Christe deus uerus...* Deus qui Moysi famulo tuo... (Fol. 77.) *Domine Iesu Christe qui nos per crucis* (Fol. 77. v.). *Salutata autem cruce tam a sacerdote, seu antistite, quam et a ceteris, ueniat sacerdos siue episcopus festiuus indutus ornamentis ante sanctum altare, et expectet ibi*

(*Nyolc és fél sor törölve.*)

*A törlés fölé*: Quo expleto lectio sequatur, sine titulo: *In tribulatione sua mane consurgent ad me. Absque oratione. Qua finita tractus dicatur a duobus sacerdotibus: Domine audiui. Oremus. Flectamus genua. Deus a quo et iudas.*

Lectio secunda. Dixit dominus ad moysen, similiter sine titulo. tractus: *Eripe me* prosequatur ab aliis iiii or sacerdotibus. (*Továbbá három törölt sor.*)

Quo finito legatur absque salutatione: *Passio domini. Sic incipe sine titulo: Egressus Iesus trans torrentem cedron. Hac expleta statim duo diacones nudant altare sindone, que prius fuerat sub euangelio posita. Alii uero parant sindones duas sibi inuicem coherentes, antequam legatur passio domini, et in eo uerso, ubi legitur Partiti sunt uestimenta mea, Scindunt hinc inde ipsas sindones de super altare in modum furantis, et secum auferentis. Euangelio finito uadat presbyter et dicat orationes sicut in libro continentur. (fol. 50.) Oremus dilectissimi nobis pro ecclesia sancta dei... (fol. 51.) Finitis orationibus duo presbyteri stantes retro altare incipiant *Popule meus. Diacones baioli reliquiarum cantent: Ays... chorus respondet: Sanctus deus... Item presbyteri: Quia eduxi... Baioli reliquiarum: Ays... Tunc presbyter accipiens casulam de cruce dicat alta uoce: ecce lignum crucis. Ps. Beati immaculati, Usque ad: in quo corrigit. Iterum: ecce lignum. Deinde prosternant se in terram adorare crucem cantantes has orationes: Domine Iesu Christe deus uerus... Deus qui Moysi famulo tuo... (fol. 51.) Domine Iesu Christe qui nos per crucis... Ceteri interim**

quousque corpus domini ab archidiacono deferatur sibi. Archidiaconus autem et cum eo duo uel tres clerici uadant ad locum ubi pridie corpus domini seruabant. Et inde sublatum cum magna reuerentia tollant, sacerdotique ad altare deferant, cantantes hos uersos: Laudes omnipotens ferimus tibi... Uersibus finitis, extendat archidiaconus corporale super nudum altare, precedensque episcopus ante altare, faciat communem confessionem. Et osculato altari Corpus (Fol. 78.) et calicem, sine sacrato uino et aqua mixto, de manu archidiaconi accipiens... Ita per ordinem usque per omnia secula seculorum... neque osculum detur, sed communicantes singuli in sua redeant loca.

Vesperaque cantetur hoc modo... Deinde hostiis ecclesie diligenter seratis, omnibus laicis et feminis exclusis, presbyteri, diaconi, subdiaconi, et acoliti, cum candelis et (Fol. 78.) incenso pergant illuc, ubi pro salutatione cruceem reposuerunt, et inde leuantes eam portent ante altare sancte crucis, ubi antea adorauerunt eam. Ibiq̄ super scamna ponatur, turificetur, et diligenter linteamine, et desuper pallio cooperiatur. Sed interim dum cruceem leuant, et de loco ad locum portant, ista respon-

cantent: Deus fabricator mundi. V. O ammirabile precium. Secuntur uersus: Crux fidelis... Secuntur alii uersus: Pange lingua. Salutata autem cruce, quam a sacerdote quam quam antistite, et a ceteris ueniat sacerdos festiuus indutus ornamentis ante sanctum altare, et expectet ibi, quousque corpus domini ab archidiacono deferatur sibi. Archidiaconus autem et cum eo duo clerici, uel tres, uadant ad locum, ubi pridie corpus domini seruabant. Et inde cum magna reuerentia deferant, **cantando** hos uersus: Laudes omnipotens ferimus tibi.

Versibus finitis extendat archidiaconus corporale super nudum altare, **prosedensque** presbyter ante altare, faciat communem confessionem. Et osculato altari, corpus domini et calicem sine sacrato uino et aqua mixto, de manu archidiaconi accipiat... (fol. 52.) Et ita per ordinem usque tunc sumat de sancto et ponat in calicem nihil dicens, nisi forte aliud secreto dicere uult. Sanctificatur enim uinum non sacratum per panem sanctificatum... Nec osculum detur. Sed communicantes singuli in sua redeant loca. Si presbyter communicans nulla ratione, nisi pro infirmis quicumque de corpore et sanguine.

Ad uesperas...

soria silenter decantetur: R. Ecce audiui eum. R. Hierusalem luge. R. Plange quasi uirgo. R. Recessit pastor noster. R. Ecce quomodo moritur iustus. Nouissime corpus domini in unam ualde mundam buxidem mittatur, sigilloque uel clauae ecclesie sigilletur, atque subtus (folio, 79.) linteamen et pallium ad pectus sancte crucis collocetur, et hec antiphona decantetur: Sepulto domino signatum est monumentum. In pace in idipsum dormiam. Caro mea requiescet in spe. His ita peractis et custodibus ordinatis, qui hoc sacratissimum corpus dominicum custodiant in psalmis, et ceteris orationibus. Ipse clerus antequam redeat, flexis genibus hanc orationem dicat Adoremus te xpe benedicimus tibi quia per (folio, 79.) crucem tuam redemisti mundum. V. Omnis terra adoret te deus Or. Respice quesumus domine super hanc familiam tuam.

Most következik a zágrábi *Missale Antiquissimum*ban, miként a Pray-kódexben a nagyszombati liturgia, s azután a tulajdonképeni húsvéti játék, a következő szöveggel:

MR. 165.

(Fol. 100. v.) eadem uero nocte primo diluculo (fol. 101.), tangatur, antequam natutinale signum a primoribus ecclesie tollenda est crux, que in sexta posita est in sepulchro, cum antiphona leniter cantatur: antiphona: Ego dormiui et somnum cepi et exurrexi quoniam dominus suscepit me, alleluia, alleluia.

Decantantes uero tertium responsorium cum crucibus et cereis, turribus et timiamarus (!) omnes simul perueniant ad sepulchrum. Diacones autem (egy szó törölve) cohibidem (duo ibidem?) habitu sedentes istum imponant versiculum:

Pray-kódex.

(Fol. 55.) ... decantantes uero tertium responsorium, cum crucibus, et cereis, et timiamatis omnes simul perueniant ad sepulchrum. Diacones autem duo angelico habitu ibidem sedentes istum imponant versiculum (fol. 55. v.):



Quem queritis in sepulchro o xpi-  
cole?

Illi uero qui turribula (törölve):

Ihesum nazarenum crucifixum, o  
celicole.

(Törlés)

Non est hic, surrexit sicut predixe-  
rat ite nunciate quia surrexit a mor-  
tuis.

Venite ad locum ubi positus erat  
dominus alleluia, alleluia.

Illi autem tollentes posita lintea-  
mina reuertantur ad chorum istam  
cantando antiphonam:

Surrexit dominus de sepulchro qui  
pro nobis pependit in ligno alleluia.  
Surrexit enim sicut dixit dominus et  
precedet uos in galileam alleluia ibi  
eum uidebitis alleluia, alleluia, alle-  
luia. (fol. 101. v.).

Deinde incipiatur cantus:

Te Deum laudamus.

Finitis ergo matutine laudis cum  
antiphonis psalmis capitulum neque  
ymnum dicatur sed tantum...

Quem queritis in sepulchro o xpi-  
cole?

Illi uero qui thuribula cum thi-  
miama:

Ihesum nazarenum.

Item diaconus:

Non est hoc surrexit.

Iterum diaconus:

Venite et videte locum.

Illi autem tollentes posita lintea-  
mina reuertantur ad chorum can-  
tando:

Suerrexit dominus de sepulchro.

Tunc incipiat presbyter:

Te Deum laudamus.

Sequitur versus: Surrexit dominus  
uere. Post hec: Deus in adiutorium et  
sequantur matutinales laudes. Finitis  
laudibus cum antiphonis et psalmis,  
neque capitulum. neque ymnus di-  
catur, sed tantum...

Mint a szövegből láthatjuk, voltaképen azonos a két misz-  
tériumjáték, csakhogy a Pray-kódexben a húsvét reggeli játék  
maradt meg, a nagypénteki előjáték majdnem teljesen veszendőbe  
ment. A harmadik responsorium, melyről előbb említés történt,  
az MR. 67. zágrábi breviárium (1290. év, fol. 1771. v.) így szól:  
„Dum transisset sabbatum maria magdalaene et maria jacobí et  
salome emerunt aromata ut uenientes ungerent ichesum. alleluja,  
alleluja. V. et ualdemane, una sabbatorum ueniunt ad monumen-  
tum orto iam sole, ut uenientes ungerent ichesum.“ Erre követ-  
kezik a Tedeum és a Laudes. MR. 165-ben és a Pray-kódexben  
e közé a responsorium és a Tedeum közé került a *húsvéti játék*.  
MR. 165-ben 101. v. folián, éppúgy, mint a Pray-kódexben az  
55. folián, a hora tertia-kor van a vízszentelés és az ünnepi kör-  
menet, amely részben még az 1290. évi MR. 67. zágrábi breviá-

rium 178. folióján is megmaradt. A Pray-kódex valószínűleg oly mintától függ, melyet a zágrábi MR. 165. Missale Antiquissimum testvéreinek tekinthetünk. Ez eredetileg a győri székesegyház számára készült. A Pray-kódex mintája elveszett, de MR. 165. szerencsére ránkmaradt. MR. 67. kisebb változatai világosan mutatják a MR. 165., vagy valamely rokon kézírattól való függést. Már dr. FANCEV és DOM MORIN (I. H.) rámutattak a zágrábi *Missale Antiquissimum* rokonságára az *Officium Sepulchral*, mely JOHANNES DE AVRANCHES későbbi roueni érsek (meghalt 1079) könyvében, *Liber de officiis ecclesiasticis*, húsvét hajnalán a harmadik responsorium után a Te Deum előtt van. JOHANNES DE AVRANCHES szerint nagypénteken a passió alatt ezen szavaknál: „Partiti sunt vestimenta mea“, az oltárt két diakonus megfosztja ruháitól, melyeket korábban az evangéliumos könyv alá tettek.<sup>53</sup> Most kerül sorra az áldozás: „A maiore ad minorem omnes communicentur.“ Nagyszombaton ezeket találjuk JOHANNES DE AVRANCHES-nál: „Decima hora noctis pauci clerici induti veniant et crucifixum cum incenso et thymiamate levantes, antiphonamque“ Surrexit Dominus de sepulchro“ (cantates) loco suo honorifice constituent. Post cunctis campanis sonantibus, ianuas ecclesie aperiant et matutinas incipiant... Post tertium responsorium officium sepulchri celebretur. Quo peracto „Te Deum laudamus“, altari incensato, cantetur... Tertia cantata processio per claustrum, et in circuitu ecclesiae fiat et responsorium „Marie Magdalane“ aut aliqua processionalis antiphona diei cantetur deinde, „Sedit angelus“ ita ut ante crucifixum finiatur ubi versus cantetur, quo finito ad chorum, „Christus resurgens“, canentes redeant et officium diei celeberrime compleant.“<sup>54</sup> Ebből látszik, hogy MR. 165. és a Pray-kódex húsvéti játéka DE AVRANCHES leírásával függ össze. A MIGNE PL. 147., 139—142. lapokon leközölt Rouen-i *Officium sepulchri*, melyet ott függelékként ad-

<sup>53</sup> Erről a szokásról BELETH JÁNOS, a párisi theológiai iskola rektora (meghalt 1165) is ír *Explicatio divinorum officiorum* c. művében, 98. fej.: „Cum autem ventum est ad illum locum: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, tunc duo hypodiaconi duo mantilia, vel duos alios pannos altari impositos auferant, quia quatuor illi milites qui Christum crucifigebant ex duabus uestibus sibi indumenta confecerunt. (Ed. Venetiis, 1589. fol. 351. v.)

<sup>54</sup> MIGNE PL. 147. 51—54.

tak DE AVRANCHES műveihez, már nem azt az egyszerű eredeti alapot őrzi, mint amelyben ezt a játékot MR. 165-ben és a Pray-kódexben találjuk. A De la charité Rouen-i testvérület 1374-i szabályzata elrendeli, hogy minden évben játsszanak misztériumot, vagy Miraculumot: „aucun vray mystere ou miracle”.<sup>55</sup> Itt ezen a két szón mystere ou miracle, valójában officiumot kell érteni: „un synonym seduissant d’office”.<sup>56</sup> A húsvéti játéknak — Angersban — a XVIII. századig megmaradt, — LINTILLAC — i. m. 22—31. lapok szerint három fejlődési foka van:

1. A szentasszonyok és az angyalok párbeszéde. Ez a „Quem queritis” tropusból keletkezett (Iumieges—St. Gallen), ez a legrégibb alak a XI. században volt használatos.

2. A XII. században aztán pl. Augsburgban, Péter és János apostoloknak sírhoz menése került a játékba (Lukács és János evangéliuma szerint).

3. A XII. században kiegészül a játék a Föltámadottnak Mária Magdolnával való párbeszédével. A XIV. századi St. Florian-i XI. 434. rituáléban a második alakot találjuk, melyben a játék végén az apostolok sírhozmenése van odavetve.

A kremsmünsteri bencés apátságban a No. 21. jelzésű XII. századi hártvakézirat 96. folióján megtaláltam az angyalpárbeszédet, neumákkal („Quem queritis”), az eredeti trópus-alakban. A már említett roueni Officium sepulchri — MIGNE PL. 147., 139—142. — a 3. fejlődési alakot mutatja, mert a játék végén megvan a Krisztus és a Mária Magdolna közti párbeszéd. Az az alak, melyet MR. 165. és Pray-kódex őríz, az első fejlődési fokot mutatja, a XI. századból.

<sup>55</sup> P. le VERDIER: Documents relatifs à la confrérie de la Passion de Rouen 1891, 306.

<sup>56</sup> EUGENE LINTILLAC: Les origines du Théâtre Français I.: Le Théâtre Sérieux du Moyen Age, Paris, 25. Különben is itt további részletkutatásnak kellene munkánkat folytatnia, mely ULYSSE CHEVALIER: Ordinaire et Coutumier de l’église cathédrale de Bayeux, Paris, 1902, továbbá dr. HELMUT WIEDNER két munkáját (Die deutschen und französischen Osterspiele, Berlin), és KARL YOUNG (The Drama of the Medieval Church, Oxford, 1933) veheti figyelembe.

### Összefoglalás.

Az elmondottak alapján ezeket állapítjuk meg: 1. Nemcsak a két *Sacramentarium* (S/1—S/2), hanem a *Micrologus*-másolat a naptárral és a nagy krónikával együtt, a Miskolc melletti boldvai bencés apátság számára készült (*Abbatia sancti Johannis baptiste iuxta Bulduam*).

2. A *Micrologus*-másolat a XII. század utolsó tizedének közepe táján keletkezett. A zsinati határozatokkal együtt nagyon fontos emléke ez a magyar Egyház- és művelődéstörténetnek.

3. A Pray-kódex időszámító és időmutató része is nagyobb-részt ugyanazon időben, pontosabban 1192 és 1195—6 közt készült. Ugyanez áll a nagy *Sacramentariumra* (S/1) is, S/2 pedig hamarosan S/1 után került ki a másoló keze alól.

4. A nagy naptár S/1 és S/2 szentnévsorainak összefoglalása, melyhez több más szentnek neve járult, kiket a *Martyrologium Usuardi*-nak egy Franciaország északkeleti részén levő bencés monostorban használt változatából vettek át. Ezen kívül német és keleti hatások is érték a naptárt. A német hatás nagyon mérsékelt és éppúgy, mint a francia, inkább egyetemes szerzetesi jellegű, mint nemzeti. Erős a keresztény Kelet befolyása a Pray-kódexre: három irányban érkezik: Konstantinápolyból, Jeruzsáleből és az északkeleti Franciországból származó mintából. Ez még tüzetesebb vizsgálatra szorul.

5. A teljes Pray-kódex keletkezésének kora tehát az 1192—3. és az 1195—6. évekre esik. A magyar történelem fénykorának, III. Béla uralkodási idejének terméke ez a kézirat. Ez a kor-meghatározás könnyen érthetővé teszi a Pray-kódexben található franciaországi és keleti hatásokat.

6. A *Hahóti-kódex* (zágrábi MR. 126.) a XI. század végén éppúgy, mint a vele egykorú zágrábi MR. 165. — *Missale Antiquissimum* — (igazában és eredetileg győri pontificale) ugyanarról tanúskodnak, mint a Pray-kódex a XII. század végén: hogy t. i. nemcsak az imént megtért Magyarország liturgiája állott erősen francia bencés hatás alatt, hanem a XII. század végének magyar egyháza is;<sup>57</sup> Szent Egyed somogyvári apátságán

<sup>57</sup> Már SZENTPÉTERY IMRE: Magyar oklevéltan, 1930, 45. megállapítja, hogy a magyar királyság megalapítása óta már vannak bizonyos nyomai a

kívül, melyet Szent László 1091-ben francia bencések számára alapított, a hahóti Szent Margit-apátság, mely Somogyvárral került alárendeltségi viszonyba, továbbá a boldvai Keresztelő Szent János-apátság állottak erős francia hatás alatt, mint ez liturgiájukból kiviláglik. A *Hahóti-kódex* (zágrábi MR. 126.) mintája a Fontenelle-i Saint-Wandrille apátságból származik a roueni egyházmegyéből. A Pray-kódex *nagy Sacramentariumának* mintája pedig az arrasi vagy amiensi egyházmegyéből, valószínűleg a corbici apátságból. Ebben áll a Pray-kódex jelentősége a multa vonatkoztatva. A Pray-kódex további hatása a magyar liturgia fejlődésére nem kisebb, mint multa idéző értéke. Épp ezért nagyon hálás feladat volna a magyar liturgiakutatás szempontjából, ha a Pray-kódex naptárát, miserendjét, más értékes vonásaival együtt összehasonlítanák a XI—XIII. század kézírataival, meg a XIV—XVI. század szerkönyveivel is, melyek a magyarországi liturgia teljes kialakulásának képét őrzik.

7. Nemcsak Zágráb szempontjából, hanem Magyarország szempontjából is a Pray-kódex alkotja azt a tagot, mely a XI. század liturgikus kézíratait összekapcsolja a XIII. és XIV. század szerkönyveivel.<sup>58</sup>

Ford. KÜHÁR FLÓRIS.

KNIEWALD KÁROLY.

---

magyar-francia kapcsolatoknak. Hogy ezek az összeköttetések a XI., XII., XIII. században még erősebbek lettek, annak a Pray-kódex francia vonatkozásai a bizonyítékai.

<sup>58</sup> V. ö. dr. KNIEWALD KÁROLY: Das Sanctoriale des ältesten ungarischen Sacramentars, Jahrbuch für Liturgie-Wissenschaft, 1939. XV. 20.

## KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

**Régi adat a hírlapkötelespéldányok beszolgáltatásának „mikéntjéhez“.** Az Országos Széchényi-Könyvtár Hírlaposztálya a *Zombori Hírlap* első évfolyamának hiányzó 12. számát 1910-ben reklámálta az újság nyomdájától. A felszólítás eredményes volt, hamarosan meg is érkezett a hiányzó szám, vagy legalább is egy olyan, amely látszólag a hiányzó szám keltét viselte fejlécén. Rövid összehasonlító vizsgálat után hamarosan kiderül, hogy ez a pótlólag beküldött példány az utolsó betűig megegyezik ugyanazon újság IV. évfolyamának 11. számával, amely 1910. március 13-án jelent meg és az Országos Széchényi-Könyvtárban a maga helyén meg is található. A túlságosan szolgálatkész kiadó a már régen megjelent számot nem tudta többé előkeríteni, de hogy eleget tehesen a könyvtár kívánságának — hiszen az a tudományos érdeken kívül a kötelespéldányokat illető szigorú rendelkezésekre is hivatkozott reklamációjában — az éppen akkor futó évfolyamból a megfelelő számra rányomatta a keresett szám évfolyamjelzését és dátumát. Csak arra nem emlékezett kiadónk, hogy újságjának első évfolyama nem januárban, hanem csak áprilisban — pontosan április 7-én — indult. Így a 12. számnak nem március 24-én kellett megjelennie, ahogy azt a segítségül hívott 1907-es naptár szerint hihette s ahogy a becsempészett számra rá is nyomatta, hanem pontosan június 23-án. (A lap vasárnaponként jelent meg.) A Hírlap-tár tisztviselőinek figyelmét nem is kerülte el, hogy a felszólításra beküldött 12. szám dátuma szerint az 1. szám elé került volna, azaz előbb jelent volna meg, mint maga a lap indult! Nem is köttették soha a beküldött számot az évfolyamához, hanem külön kezelték. Mint láttuk, bizalmatlanságuk indokolt volt; azóta a sok fejtörést okozó szám elfoglalta az öt megillető helyet a IV. évfolyam 11. száma mellett, mint szerény másodpéldány s egyszersmind mint sajtótörténeti különlegesség.

Jellemző, hogy semmi olyan időszerű cikk vagy hír sincs hetilapunk e számában, amely a kegyes csalást első pillanatra is feltűnővé tenné. Március tizenötödikére írt alkalmi vezércikken kívül — ha a Hírlaptár kívánta igazi szám lett volna, ez a cikk az említett dátum-

eltérés miatt már magábanvéve merő „anakronizmus“ lenne — regény-folytatás és kétoldalmi napihír van benne; csak a zomboriak emlékezhetek arra, hogy mikor történtek valójában a bennük feljegyzett események... Vagy még azok sem. Hiszen a *Zombori Hírlap*nak több változata is volt,<sup>1</sup> amelyek Palánkán, ill. Óbecsén jelentek meg és tartalmuk egymás között teljesen megegyezett.

De az említett szám nem is egyedülálló jelenség a *Zombori Hírlap* életében. Ugyanilyen kalandos az 1908. január 19-i (II. évf. 3.) szám története. E szám helyett az 1908. június 28-i 26. számot küldték be, ismét hamis dátummal és számjelzéssel. De itt a szám dátum szerint is pontosan a helyére illett. Csak az történt, hogy utóbb az igazi 3. szám is előkerült. A hamis számnak pedig még egy gyöngéje is volt: ugyanis az újság alakot és hasábeosztást változtatott az évfolyam közben — éppen a június 28-i számmal —, így a becsempészett szám már emiatt is kiütkezik a sorból és elárulja kiletét.

A könyvtáros évtizedek mulva már nem ül törvényt a terhére elkövetett turpisság fölött. Inkább megértő érdeklődéssel figyeli a sajtótechnika boszorkányos ügyességét, ami ezt a „becsapást“ is lehetővé tette, és egyetlen igyekezete, hogy ennek a műszaki fejlődésnek minden bizonyítékát összegyűjtse. Az újságkiadóktól csak azt várja, hogy ebben az igyekezetében segítsék. A *Zombori Hírlap* esete mutatja azonban, milyen éber figyelemmel kell eljárnia a hírlapkönyvtárosnak az újságok gyűjtésénél s főleg az évfolyamok összeállításánál. De fényt vet a Hírlaptár gyűjtésének sajátos jellegére is, amely a könyvtáron belül valóban saját törvényekkel bíró „különgyűjteménnyé“ avatja. A hírlapkönyvtár anyagának nagyrésze ugyanis nem irodalmi, hanem dokumentum-jellegű. Az olvasónak nemcsak tudásvágyát akarja csillapítani, hanem kötelessége és joga, hogy „hiteles“ felvilágosításokat nyújtson. A *Zombori Hírlap* példája mutatja, hogy egyetlen újság-szám vagy éppen újságkivágot félrevezető és megtévesztő is lehet. Hiszen bizonyító adatképen való felhasználásnál nagyon fontos, hogy mikor jelent meg valamilyen újság; márpedig ezt a *Zombori Hírlap* két idézett számáról, ha magukban állanak, nem lehetett volna a valóságnak megfelelően megállapítani. A hírlapkönyvtár módszeresen összegyűjtött és egybekötött évfolyamainak bizonyító erejével, hitelességével egyetlen újság-szám vagy újságkivágot sohase bírhat.

DEZSÉNYI BÉLA.

<sup>1</sup> Ú. n. „fejnyomás“ (Kopfdruck). V. ö. ezekre vonatkozólag MKSzemle, 1937. 323—331. l.

**A hírlapbibliográfiákról.**<sup>1</sup> A hírlap- illetve folyóiratbibliográfiák összeállításánál tulajdonképpen két felfogás áll egymással szemben, a szelektáló és a mechanikus. Az első a lapok egyedenkénti elbírálását tartja helyesnek, vagyis, hogy a bibliográfus minden lapról azt írja meg, ami arra a lapra nézve a leglényegesebb, tekintet nélkül arra, hogy a többi lapnak milyen adatait tüntette fel. A mechanikus felfogás viszont a szigorú következetességet ajánlja.

Szelektáló bibliográfia például a Comité International des Sciences Historiques történeti hírlapbibliográfiája, mely csak akkor tünteti fel a kiadót, ha az nevezetes történeti szerepet játszó személy volt, vagy ha ő adta meg a lap politikai irányát. (Ez a bibliográfia szakbibliográfia, tehát természetes, hogy válogat.) Míg a mechanikus elveken felépült WÜNSCHER FRIGYES: „*Csonkamagyarország sajtója*“ című bibliográfia minden laptulajdonost felvesz, ha nevük a lapon fel van tüntetve.

Egy szelektáló bibliográfia például csak azokat a szerkesztőket tünteti fel, akik ténylegesen szerkesztik a lapot. (Ennek megvan az értelme annyiban, hogy néha, mint például nálunk is 1914 után, divatban volt úgynevezett „sitzredaktőröket“ alkalmazni felelős szerkesztők gyanánt, akik csupán a sajtójogi felelősséget vállalták, de a szerkesztésben nem vettek részt.) A mechanikus elvek alapján felépült 1936. évi nemzeti hírlapbibliográfia, mely az Országos Széchényi-Könyvtár kiadásában most van sajtó alatt, viszont csak a felelős szerkesztőket tünteti fel s csak ezek nem létében a szerkesztőket. (S ez szintén megokolt, mert ma már nálunk a sitzredaktőr-rendszer kiment a divatból s így maguk a felelős szerkesztők szerkesztik a lapokat.)

Alcímek esetén a szelektáló bibliográfia például csak azokat az alcímeket veszi fel, melyek közelebből meghatározzák a lap tartalmát, míg egy mechanikus bibliográfia vagy minden alcímet feltüntet, vagy egyet sem.

Természetesen mindkét irányzatnak megvan az előnye és a hátránya. A szelektáló bibliográfia sok felesleges adatot elhagyhat és sok művelődéstörténeti adatot őrizhet meg az utókor számára, mikor például az „*Új Idők*“-ön feltünteteti HERCZEG FERENC, vagy a „*Magyar Nyelv*“-en MELICH JÁNOS nevét, aki a címlapon csak, mint közreműködő szerepel, de nagy hibája, hogy a válogatás a bibliográfusra van bízva. A bibliográfia elsősorban segédeszköz s így nagy baj, ha a bibliográfus olyan adatokat vesz fel, melyek a kutató számára lényegtelenek, s még nagyobb baj, ha esetleg elhagy olyan adatokat, melyek a kutató számára fontosak.

<sup>1</sup> Elhangzott a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 1939. évi június 6–8-án tartott kongresszusán.



A mechanikus elveken felépült bibliográfiának is vannak hátrányai, így például, hogy több művelődéstörténeti adatot kénytelen elhagyni, de megvan az a nagy előnye, hogy a kutató maga válogathat. Egy ilyen bibliográfiáról, mivel következetes, a kutató mindig tudja, hogy mit kereshet benne és amit keres, azt meg is találja.

Mi a mechanikus bibliográfia hívei vagyunk, de azért a szelektáló létjogosultságát is elismerjük, sőt el tudunk képzelni olyan bibliográfiát is, mely egyik adatát az egyik, másik adatát a másik elv szerinti konstruálja meg, de ez csak a bibliográfia egyöntetőségének rovására mehet. Az ilyen bibliográfiával szemben a kutató tanácstalanul áll.

Természetesen az volna a tökéletes bibliográfia, amelyik ezt a két elvet össze tudná egyeztetni, csak hogy ehhez magukat a hírlapokat kellene megreformálni. Történetek ugyan már bizonyos lépések ebben az irányban, így az 1914. évi XIV. tc. 5. §-a kimondja, hogy az időszaki sajtótermékek kötelesek a kiadó, felelős szerkesztő, nyomda nevét és a lap megjelenési helyét feltüntetni. Ez azonban nem elég, mert hiszen a törvény ezt részint a sajtójogi felelősség megállapítása, részint a kötelepéldánybeszolgáltatás ellenőrzése céljából írja elő és nem a bibliográfiák szempontjából. Az új sajtótörvény (1938. évi XVIII. tc.) azonban végrehajtási utasításában (1938. évi 4950. M. E. sz. rendelet I. fejezet 2. §-a) előírja, hogy lapengedély kérésénél a lapok kötelesek bejelenteni a kiadó nevét és lakóhelyét, a lap címét, esetleg alcímét, tartalom szerinti jellegét, megjelenésének helyét, időszakait, felelős szerkesztőjének nevét és lakóhelyét, egy-egy lapjának centiméterekben meghatározott szélességi és hosszúsági méretét és lapszám szerinti terjedelmét, az előállítására felhasznált papír minőségét, előállításának módját (nyomdai sokszorosítás, magasnyomás stb.), az előállító vállalat és tulajdonosa nevét és telephelyét, s végül a községet, ahonnan az új lap terjesztését megindítják. Mennyire megkönnyítené a bibliográfus és a kutató munkáját, ha a most készülő sajtótörvény kötelezné a lapokat, hogy ezeket az adatokat címlapjukon is feltüntessék!

MOKCSAY JÚLIA.

**néhai Dr. Szalay József** szegedi m. kir. rendőrfőkapitány, híres bibliofil könyvtárának október 26—október 31-e közt volt az aukciója a m. kir. Postatakarékpénztár Árverési Csarnokában. Tízezer kötetes könyvtárából 1430 (ezernégyszázharminc) tétel szerepelt az aukció katalógusában, tehát a pompás magyar könyvtárnak csekély része, töredéke, gyűjtők, szakértők által kiválogatott értékek után a maradék, a könyvtár roncsa, amelybe szórványosan tévedtek bele ritkább darabok. Csokonai, Petőfi, Arany és a többi magyar klassziku-

sok, ritka, keresett és értékes kiadásai már nem szerepelnek a katalógusban, csak elvétve találunk egyet-egyét (Ady verseskötetei közül csak a Vér és Arany — Szeretném, ha szeretnének első kiadásai láthatók, — Pázmány, Csokonai, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Tompa első kiadásai, a legkedveltebb, legkeresettebb és legdrágább gyűjtési darabok közül egy sem). Ennek megfelelően a kikiáltási árak színvonala is alacsony, ami aztán mégis elég szépszámú közönséget vonzott a hírneves gyűjtő könyveinek aukcionálására. (A jelesebb gyűjtők közül ott láttuk báró Prónay Györgyöt, Dabasi Halász Bálintot, Faragó Andort, Ráth-Végh Istvánt, Pataki Józsefet stb.) A kalapács alá került darabok nagy része grangerizált példány volt; a kiváló gyűjtő, ha arcképet nem tudott, a szerző sajátkezű levelét, kéziratát, gyászjelentését, vagy lehetőleg ajánlását igyekezett megszerezni a könyvtárában elhelyezett példányhoz. Révai Miklós „*Angulorum rectaeque lineae trisectio*“ (Bécs, 1797) című művében a szerzőnek Dugonics Andrásához, — Gr. Széchenyi Istvánnak Rothkrepf (Mátrai) Gáborhoz, — Bocatius Jánosnak „*Hungaridos libri poematum*“, s a „*Matthiados carmina heroica*“ című művében a szerzőnek Pletsch Oswald besztercebányai aljegyzőhöz stb., stb. intézett ajánlása olvasható. Ipolyi Arnold Magyar Mythológiájához (1854) a szerző fényképe és gyászjelentése volt csatolva. A Káldi-Bibliába bele van téve a jeles bibliafordítónak Modor városához 1617-ben intézett eredeti levele. Komáromi Csipkés György Pápistaság ujságja (Kolozsvár, 1671) című mű mellett ott találjuk a szerző öregkori levelét 1715-ből. Nevezetesebb darabja volt az aukcionált maradéknak Dugonics András kéziratosa: „*De arcibus regni Hungariae*“. Könyvtárak és magángyűjtők részéről az aukcionált könyvek iránt nagy érdeklődés nyilvánult meg.

Az aukció könyvkatalógusaiban nem ártana nagyobb gondosság. A Címszó-Jegyzéknél (246. szám) pl. ezt olvassuk: „A szerkesztő Szilvay Kálmán S. K. ajánlásával.“ Szilvay Kálmán volt akadémiai tagot, szótárszerkesztőt ki ismer? Senki! Ellenben mindenki ismeri Szily Kálmán nevét, akitől az ajánlás s a könyvhöz csatolt levél is iratott.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára — egyéb becses könyvek közt — megvásárolta Bocatius Joannes: *Hungaridos libri poematum* V. Bartphae, 1599. című számos példányban ismert művét, amelyhez hozzá volt kötve Bocatiusnak *Matthiados carmina heroica libri duo, Cassoviae, 1614.* című most előkerült, a RMK-ban még ismeretlen művének egyetlen példánya, továbbá a Káldi-bibliát a hozzácsatolt levéllel, Thasnádi H. Stephanus Polydori *virgulta myrtea-t* (Szabó RMK. II. 2152.) kéziratosa függelékekkel, Skryniarich Blasius *Literatus: De agno Paschali-t, Varasini, 1587.*

(Szabó RMK. II. 199.), Petőfi Összes költeményeit (1862) Meltzl jegyzeteivel és még néhány irodalmi emléket (könyvet, kéziratokat). Ezekon kívül BÁRÓ KORNFELD MÓRIC ajándékából megkapta a Kis Imre: Halotti beszéd Báthori Zsófia felett, Nagyszombat, 1680 c. ritka régi magyar könyvet. TR. Z.

**Cáprobőrbe kötött könyvek.** MEDNYÁNSZKY JÓNÁSNAK 1649 december havában RÁKÓCZY ZSIGMONDHOZ, I. Rákóczy György fiához intézett két levelében olvassuk a következő érdekes sorokat: „az három könyvet is, kirül N(agyságo)d parancsol, Posonba csináltattam, mert itt is oly szépen csinálják meg“ és „Az három könyvet is megvettem, és azt is ezen követtől megküldtem; czápát nem kaphatott sokat a burításra, mivel Posonba nem igen találni, hanem kordovánnal burította.“<sup>1</sup>

Az idézett sorok alapján arra kellene következtetnünk, hogy itt valami exotikus igényről, eredeti elgondolásról van szó, RÁKÓCZY ZSIGMOND nem elégedett meg a szokásosan használt bőrfajtákkal, hanem könyveit cápa bőrébe akarta köttetni, sajnos, kívánságának nem tudtak eleget tenni, mert Pozsonyban nem lehetett cáprobőrt kapni, ami nem is olyan csodálatos dolog.

Ha azonban némileg ismerjük a XVII—XVIII. század iparművészeti emlékeit, egészen más eredményre jutunk. Ebből a korból számtalan leltár maradt fenn — a Történelmi Tárban nagyon sok ki is van adva —, amelyben, elsősorban fegyverek felsorolása közben, lépten-nyomon találkozunk ezzel a rejtélyesnek látszó kifejezéssel. Hogy csak egy-két példát említsünk:

1680-ban SZIRMAY PÉTER ingóságai közt „Egy ezüstös aranyas zöld czapával burított... szablya, egy ezüstös zöld czapával burított palloska.“<sup>2</sup> 1688-ban a Rákóczi-árvák ingóságai közt találunk „Unum magnum pallos, cum czapa obductum, deargentatum.“<sup>3</sup> 1708-ban Rákóczi Ferenc fegyvereinek lajstromában egész tömegét találjuk az ilyen kardoknak, így: „Czapával borított fejér jáspis markolatú. Czapával borított, markolatja is czapa.“<sup>4</sup>

Az adatok tömegéből szinte arra kellene következtetnünk, hogy a cápa ebben az időben talán háziállat volt Magyarországon, mert különben hogy jutottak ezekben a háborús időkben, állandóan akadályozott és primitív kereskedelmi-szállítási viszonyok közt ennyi cáprobőrhöz. Már ez is figyelmeztet arra, hogy itt talán valami más anyagot kell keresnünk a név mögött, nem szabad mai szavunkból kiindulni,

<sup>1</sup> Történelmi Tár 1888. 105, 112. l.

<sup>2</sup> T. T. 1882. 409, 410. l.

<sup>3</sup> Monumenta Hungariae Historica II. o. Scriptorum. XXIV. k. 385. l.

<sup>4</sup> T. T. 1879. 176. l.

annál is inkább, mert zöld, fekete, narancs és egyéb színű „czapák“-ról olvasunk.

Még föltűnőbb, hogy nemcsak bőrkészítmények „czapás“-ak, hanem fémtárgyak is. Így olvasunk egy 1662-i leltárban „hat egybejáró aranyos apró czápa poharak“-ról, melyek „kívül belől aranyosak.“<sup>5</sup> Vagy ugyanitt: „Egy portai kard merőben ezüstel (!) borított az hüvelye, aranyos két boglár rajta, az virág forma rostélyokon alól czápa formán mindenütt aranyos, az markolata hajlított.“<sup>6</sup> 1680-ból egy kardról olvasunk, amelynek nemcsak hüvelye van „fekete czápá“-ból, hanem markolata is „czapa formára ezüsttel burított.“<sup>7</sup>

Mindezek a felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy itt nem egy bizonyos állat bőréről van szó, hanem tulajdonképen egy motivumról, a bőrnek bizonyos kidolgozási módjáról, mégpedig, amint ezt a fémtárgyakról tudjuk, bizonyos szemcsés, vagy pontozott formára,<sup>8</sup> amelynek kedvelt és általánosan elterjedt mintájára alakították az ezüst és aranytárgyak díszítményeit is. Hogy mennyire nem egy bizonyos állat bőréből, hanem készítési módról van szó, bizonyítja, hogy olvasunk már 1592-ben MÁRIÁSSY ANNA végrendeletében farkasbőrből készült capáról is („Egy . . . farkasbőrkeztyű sinoron narancsszín czapából“).<sup>9</sup>

Mindezek az adataink teljesen összevágznak az Etymologiai szótár<sup>10</sup> megállapításával, amely szerint a régi magyar nyelvben a chagrint és a *chagrin módjára készített bőrt hívták capának, ritkábban capabőrnek.*

A capabőr tehát a régebbi forráspublikálók tévedésén alapszik, akik a capát (czapa, czapás) önkényesen, mai nyelvérzékünknek megfelelően alakították át cápává<sup>11</sup> és nem tudtak róla, hogy a czapa már azon egyszerű oknál fogva sem jelenthetett cápát, mert a XVII—XVIII. században ez az utóbbi szó ismeretlen volt nyelvünkben, hiszen még Páriz Pápai is a „squalus“-t „tengeri kutya hal“-nak fordítja.<sup>12</sup>

<sup>5</sup> T. T. 1880. 591. l.

<sup>6</sup> U. o.

<sup>7</sup> T. T. 1882. 409. l.

<sup>8</sup> CZUBERKA ALFRÉD: Kuruckori fegyverek. Budapest, 1906. (A Szent-István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának felolvasó üléséből, 58. sz.) 17. l.

<sup>9</sup> T. T. 1882. 548. l.

<sup>10</sup> GOMBOCZ—MELICH: Magyar etymologiai szótár.

<sup>11</sup> U. o.

<sup>12</sup> PÁRIZ PÁPAI FRANCISCUS: Dictionarium latino-hungaricum. Tyrnaviae, 1762.

RÁKÓCZY ZSIGMOND tehát nem e veszedelmes fenevadak bőrét akarta olyan nemes és szelíd célra fölhasználni, mint a könyvkötés, ő valószínűleg ezeknek az állatoknak a létezéséről sem tudott. Sokkal jámborabb állatokká vedlenek a „cápák“, ha megnézzük a chagrin szó definícióját a *Lexicon des gesammten Buchwesens*-ben: „Bőrkészítésmód, azután más könyvkötőanyagok neve is. Eredetileg számár- és öszvérbőr, „libatopp“ (Melde) magjával szemcséssé téve, ismerete Törökországból terjedt el. Jelenleg ez az elnevezés nem az anyagra, hanem csak a kidolgozásmódra vonatkozik.“

CSAPODI CSABA.

**A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei.** Szemző Piroska hasznos összeállításához (MKSzemle, 1930, II. füzet) kiegészítésképpen érdemesnek tartom a következőket hozzáfűzni: Müller József pesti üzletével egyidőben Ivanics Zsigmondnak Budán volt könyvkereskedése és kölcsönkönyvtára. A bécsi származású Ivanics 1807—1815-ig Budán tartotta fenn az üzletét, majd Pestre helyezte át. Főként idegen nyelvű munkák és antikváriák voltak nála feltalálhatók. Távozása után 1818-ban Burián Pál rendezte be Budán, a Halvárosban könyvesboltját, majd kölcsönkönyvtárt is nyitott. Mindkét esetben csupán mellékfoglalkozás volt a könyvkölcsönzés, de Erb Frigyes, volt hannoveri tisztviselő, 1823-ban már kizárólag kölcsönkönyvtári jogért folyamodott Pesten. Kérését nem teljesítették. Az 1840-es években Unverdorben Amália tartott fenn Budán nyilvános kölcsönkönyvtárt, amelynek 1842-ből való kéziratos könyvjegyzékét Budapest székesfőváros levéltára őrizi. A 140 lapra terjedő, németnyelvű katalógus legnagyobbbrészt németnyelvű munkákat tartalmaz, de kisebb számban magyar és francia könyvek is előfordulnak benne.

Ezekon kívül természetesen számos kisebb könyvkölcsönző működött hivatalos engedély nélkül az országban. Így az 1790-es évek politikai mozgalmi során a baráti körökön belül sok, ú. n. Lsekabinett alakult, ilyeneket tartottak fenn a szabadkőműves páholyok is és Strohmayr Ignác pesti könyvkereskedő, aki a kor politikai mozgalmaiban kétes szerepet játszott, megbízható üzletfeleinek valósággal rendszeresen kölcsönözte ki mindazokat a politikai műveket, melyeket a cenzura az országból kitiltott. A Martinovics-összeesküvés elnyomása után, a reakció felülkerekedésének idején mindezek eltűntek. A XIX. században viszont a pesti zsidóárusok nemcsak használt könyvekkel kereskedtek, de azokat kölcsön is adták. Ezeknek az alkalmi árusoknak vajmi kevés érdemük van a szellemi élet terén, de a közönséget ők szoktatták a könyvkölcsönzéshez.

KÓSA JÁNOS.

**A színek szerepe és jelentősége a könyvben és a könyvön.** A könyv mértani jellegű, lapos, hasábalakú test. Felépülését tekintve jelek útján szellemi jelentéseket hordozó sík lapok összességéből áll. Mind külső, anyagi mivoltában, mind belső, szellemi valóságában egységes tárgy. Külső egysége a kötöttségben, zártságban és

tömörszerűségben, a belső pedig az alkotó elemein, lapjain hordozott szellemi tartalom folyamatos végigömlése útján nyilvánul meg. A könyv térbeli valósága magán hordja mind az anyagszerűségnek, mind a célszerű kialakítottságnak a bélyegét.

Hogyan függ össze a könyvet létezésében meghatározó, valamint sajátos kialakítását is döntően megszabó szellemiség a könyv tapasztalati valóságával?

Külsőleg a könyv zárt felépítettségű tárgy; belsőleg azonban a szó szoros értelmében is nyitott természetű. Folyamatosan ömlő rész-elemei: a lapok szétnyílnak, feltáruznak az olvasó előtt. E feltáruásra annál is inkább szükség van, mert különben a könyv tisztán szellemi jelentésegysége nem volna átélhető.

A könyv lényege, lelke mindig valami jelentéstartalom. E tartalmat az alkotórészek: a síklapokon alkalmazott jelek tolmácsolják. A könyv esszenciális tapasztalati valósága a benne adott jelekben áll. A jeleken kívül a könyv egésze is, minden része is csak a hordozásra szolgál. A hordozó és a hordozott: vagyis a könyv anyagi-tapasztalati valósága és a jelrendszer közti összefüggés alapján véve optikai természetű. A könyv tehát olyan tapasztalati valóság és kulturális alkotás, amely hordozó közegből és hordozott jelekből áll s összevonatkózásuk látásos átélése útján valamely zárt szellemi jelentérendszerrel ragadhatunk meg.

Igen sok probléma merül fel a könyvfogalommal kapcsolatban. Ezek részben lélektani és esztétikai, részben pedig könyvtudományi vonatkozásúak. Tanulmányunk keretében az optikai természetű kérdések tárgyalására szorítkozunk. A színnek is, továbbá a megvilágítási (világosságkülönbségi) tényezőknek is alapvető jelentőségű szerepük van a könyvben a jelzés és jelhordozás terén. A következőkben a színnek elemi szerepét és jelentőségét vizsgáljuk a könyvben és a könyvön.

Valamely síkon, vagy megközelítően síknak tekinthető felületen háromféleképpen helyezhetők el látási úton jól felfogható jelek: 1. egynemű felületeken eszközölt bemélyedések; 2. a jelek kidomborítása; 3. végül a sík egynemű színének, fényének, megvilágításának megváltoztatása útján. Így homorú, domború és sík jelek állnak elő. Érzékiségünk számára utóbbi a legmegfelelőbb jelközlési, prezentálási mód, történjék bár írás, festés, rajzolás, fényképezés vagy vetítés útján. A felülethiányon vagy felületmegszakadáson alapuló jelkifejezés plasztikus mivoltán át fejt ki optikus és igen erős taktikus hatást. Bármiféle jelek síkfelületi közlésére és kifejezésére nyilván az elütő szín és az élesebb fény alkalmazása felel meg leginkább. Természetesen a jeleket hordozó síkfelület színéhez hasonló színű jeleket is alkalmazhatunk,

ez esetben azonban színezeti és megvilágítási különbségeknek kell fennállaniuk.

A főkövetelmény abban áll, hogy a hordozó: a megjelenítés alapjául szolgáló felület és a jel élesen elüssön egymástól: tehát a jel könnyen megragadható legyen. Ez abban az esetben valósul meg leginkább, amikor a jelek és a körülvevő és a jeleket mintegy hordozó felület közt nagy szín- és megvilágítási-erősségi különbség érvényesül.

A kérdés mélyébe tekintve megállapítható: egészen mások az érzéki felfogás merőben lélektani és az elemi művészi átélés követelményei. A könnyű és szabatos felfoghatóság maximális szín- és fényteltsegi különbséget kíván. Viszont a művészi jellegű mozzanatok — bár nem zárják ki az ellentétes elemeket — az összehangolás irányában hatnak. Ezért az inkább csak színteltségileg különböző tarka jelek és jelhordozó felületek szépek és kellemesek, de lélektanilag jelzési célra nem megfelelőek.

Jelhordozásra a legvilágosabb fényteltített szín: a fehér, jelzésre pedig a tarka, de még jobban a merő megvilágításos szürke színek, legjobban pedig a leggyengébb fényteltettséggű s a megvilágítás hiányát kifejező feketék felelnek meg. Fehér és tarka szín együttese részben érzéki szenzáció, részben művészi hatás kiváltására használható. Ilyen színekombinációnál sok zavaró mozzanat merül fel. Így pl. a fehér alapon alkalmazott tarka, különösen a kevésbé telített színek sápadt, elmosódó és a környező fehérbe olvadó jelleget mutatnak. Színcsengetésük a fehéren nyilván csökken és szétfolyik. Sötét, illetve fekete alapon ez a színérvényesülési tünemény pozitív jellegű lesz; teltebb, határozottabb csengést nyernek. Jelközlésre a tarka színek mind érzéki tartalmuk, mind összeolvadó természetük miatt kevésbé alkalmasak. Bizonyos határok közt mégis felhasználhatók. E határt feketével való telítődésük szabja meg.

A sík felületen prezentált jelek és jegyek felfoghatósága éles és szabatos megkülönböztetést kíván. Ennek a kívánalomnak csak a fehér és fekete felel meg. A legvilágosabb fehér és a legsötétebb fekete világossági különbségét 1 : 100 fejezi ki. A legerősebb világossági kontraszt e két szín közt áll fenn. Akár a fehér és a telített és telítetlen tarka színek, valamint szürke árnyalatok; akár a legsötétebb fekete és a többi világosabb szürke és tarka árnyalatok különbsége jóval kisebb ennél. A maximális világosság-különbség folytán ez a két szín a legalkalmasabb jelzésre és jelhordozásra.

Vajjon jelhordozásra a fehér, jel céljára pedig a fekete szín a legmegfelelőbb? Fekete felületeken is lehet fehér, illetőleg világos jeleket alkalmaznunk, de ezek összeszűkülő, beolvadó, felszívódó jellegűek lesznek.

Mint színnek: a fehérnek is, a feketének is megvan az önmagában való érzelmi, hangulati és esztétikai jelentősége. Optikai valóságukban két olyan szélső, ellentétes, de egymást mégis kiegészítő minőséget képviselnek, melyet a hangsorhoz hasonlítható szürke fokozatok kötnek össze. Merőben mint színt szemlélve, semmi nincs bennük. A fehér teljes nyíltság, kitöltetlenség; valami, ami bármiféle színt befogadhat, tehát csupa lehetőség. Ezzel szemben a fekete csupa kitöltöttség, le- és bezártság. Minden szín és fény lehetőségének a kioltottságát fejezi ki. A fehér hangulata friss, hívó és csengésselölti; a feketéé befejezett, mozdulatlan, hallgató és gyászos. A fehérnél mindig valami előtt, a feketénél már minden szín- és fénylehetőség után vagyunk.

E két szín ellentétésségén át is nagyszerűen egybevá. Önmagában bármelyik is mind optikai, mind életjelképi és esztétikai-érzelmi tekintetben valamiképpen mindig semmi. Összekapcsolva azonban mindig valamit jelenítenek meg: mindennél jobban kifejezhetik összehangoló ellentétésségük eszközével a dolgok megjelenési szerkezetét és alkatát. A fehérén megjelenő fekete teljes elhatárolódást, merő kiemelkedést fejez ki. Ezért különösen jelentéstolmácsoló optikus jelek céljára minden más színminőségnél megfelelőbb ennek a két ellentétésségén át is egymást feltételező színnek komoly, tárgyilagos, tartózkodóan egy jelentésű és merőben csak jelölő együttese.

Fejtegetésünk eredményeként a következőket szűrhetjük le: A könyvet testi mivoltában felépítő részelemek, a lapok és az általuk hordozott „megjelenített” jelek színlehetőségei — bár választásunk és kialakításunk önkénye szerint akármilyen színű lehet a lap is, és a jel: a betű is — rendkívül szoros meghatározottságúak. A könyvi mivolt és a célszerűségből, lélektani követelményekből fejlődő belső könyvszerűség folytán a könyv belsejében szinte korlátlan uralom illeti meg a fehér és a fekete színt. Ezért a könyv fehér lapjain fekete jelek, jegyek útján hordozza, őrzí és tárja felénk jelentéstartalmát.

A fehérén és a feketén kívül természetesen egyéb színeknek, különösen a telített, pozitív hatású tarka színeknek is juthat szerep a könyv lapjain, annak belső világában. Ez a szerep azonban csak igen szűk keretek közt mozoghat: vagy a díszítés, vagy a figyelemfelkeltés céljára szolgál. Tarka szín semmiképpen sem illik a könyvbe: a fehér és fekete nyugodt összhangú, érzelemtől mentes birodalmába.

A tarka és a szürke színeket ki kell zárni a könyv belsejéből. De ez a kizárás nem száműzetést jelent. Hiszen megvan az autark birodalmuk: szabadon csendülhetnek, ömölhetnek el a könyv külső köntösén, művészi valóságán.

VARGA SÁNDOR FRIGYES.



## ISMERTETÉSEK.

Lehmann Paul: *Mitteilungen aus Handschriften. V. és VI.* (Sitzungsberichte d. Bayerischen Akademie d. Wissenschaften. Phil. Hist. Abteilung. Jahrgang 1938. Heft. 4. és Jahrgang 1939. Heft. 4.) München, 1938—1939.

Az illusztris szerző, a középkori irodalomkutatás világhírű tekintélye, ki már vagy három évtizede dolgozza fel a középkori latinság írásműveit s paleográfiáját, s Manitius alapvető művét: a *Geschichte d. Lateinischen Literatur des Mittelalters*-t is folytatja, (a III. kötet már nagyrészt az ő műve) sorra járva a jelentősebb európai könyvtárakat, 1938-ban az Orsz. Széchényi Könyvtárat is ismételtlen felkereste. Munkája igen gyümölcsözőnek bizonyult, ami nagy előnyt jelent az Orsz. Széchényi Könyvtárnak, mert lényegesen növeli a könyvtár tekintélyét a sokszor ellenséges külföld előtt, sok tudós számára pedig egyenest az ismeretlenségből emeli ki azt. LEHMANN két hosszabb tanulmányban foglalkozik az Orsz. Széchényi Könyvtár kódexei-vel és töredékgyűjteményei egyes darabjaival.

Az első dolgozat (*Mitteilungen V.*) a könyvtár két teljesen ismeretlen töredékével foglalkozik. Az egyik a frank földön készült, u. n. *Sacramentarium Gelasianum*, egy a VIII. század utolsó harmadából való, Észak-Itáliában, Verona környékén írott dísz-kódexnek 2 lapja, melyek paleográfiai szempontból, de szövegileg, a liturgia-történet szempontjából is fontosak. A másik múzeumi fragmentum Angliába vezet, s mintegy 780. körül íródott Yorkban. LEHMANN ezt a darabot is főleg írástörténeti szempontjából vizsgálja, mint az angolszász írás érdekes emlékét. De ez a darab is érdekes szövegileg is, és Beda Venerabilis egy munkájának, a *Vita S. Cuthbertine* 68. sorát tartalmazza, mely műnek egyik legrégebb kézírata. LEHMANN szerint a szépen írt és jó szöveget adó kézirat, melyből töredékünk származik, egykor valószínűleg a fuldai könyvtáré volt.

Röviden ismertet még LEHMANN három kisebb jelentőségű töredéket is. Az egyik a IX. század elejéről való, s Nagy Szent Gergely pápa *Moralia* című műve X. könyvének egy pár fejezetét tartalmazza, a másik, St. Galleni minuszkulával írt lap a IX. század második feléből való, és Szent Izidor etymológiájának egy töredékét tartotta fenn.

A harmadikról már részletesebben szól. Ez német eredetű, a XIV. századból származik, s egy bizonyos Péter nevű ember részére kiállított védelem-leveél. Ezt részletesebben (LEHMANN a darabot a babona egy tanúbizonyosságának nevezi) B. BISCHOFF fogja feldolgozni.

Ismerteti még LEHMANN ebben a munkájában az Orsz. Széchényi Könyvtár többi kódexét, főképp proveniencia szempontjából, mert hiszen ő régi német könyvtárak szétszóródott darabjait is kutatja az európai könyvtárakban. Ezeket itt részletesen nem sorolom fel, mert sajtó alatt lévő középkori kódex-katalógusomban erre úgylis mindre hivatkozom.

LEHMANN második dolgozata (Mitteilungen VI.) két kódexünket dolgozza fel. Mindkettő a salzburgi scriptorium terméke, az egyik, az 1. számú, 800 körül íródott, a másik, a 316. számú, 825 körül. Utóbbit LEHMANN ki is kölcsönözte a müncheni Universitätsbibliothek útján, s ott bekötési tábláját, helyesebben azokat az összeragasztott középkori, beírt pergamenlapokat, melyekbe a kódex be volt téve, leválasztották és megvizsgálták. Ennek eredményéről LEHMANN szintén beszámol ebben a dolgozatában.

Ez a 316. számú kódex liturgikus kézirat, mely a Pseudo-Máté evangélium 1—25. terjedő fejezetein kívül még több benedictiót közöl, melyek ki vannak adva a Monumenta Germaniae Leges sorozatának V. kötetében.

Az 1. számú kódex még érdekesebb, nemcsak írás és szöveg tekintetében, (Szent Pál levelei kommentárokkal) hanem még sokkal inkább azért, mert, mint LEHMANN feltételezi, II. Henrik német császárnak (1002 ill. 1014—1024.) tulajdonában volt. Ezt bizonyítja az 1. lapon lévő „Heinrichus imp.“ felírás, mely ugyanazzal a helyesírással van írva, mint ugyan-e császár neve egy bambergi kódex illuminációjának felírásában. (Ez az illumináció egyébként az az ismert kép, mely Gallia, Germania és Itália hódolatát ábrázolja Henrik előtt.)

Érdekes az Orsz. Széchényi Könyvtár töredékgyűjteményének egy darabja, melyről LEHMANN megállapította, hogy Northeimi Ottó könyvtárából való. Ottó, mint ismeretes, Salamon királyunk pártfogója volt, kinek Salamon anyja egy drága magyar kardot ajándékozott „a régi időkől fogva gyűjtött magyar királyi kincsek egy értékes darabját“.

Ez a töredék egy kalendárium töredéke, s a benne bejegyzett XII. századbéli halálzási adatok hely- és névtörténeti szempontból érdekesek.

Könyvtárunk csak hálás lehet LEHMANN professzornak, (ki egyébként lelkes barátja a magyaroknak, s nagyrabcsüli a magyar tudó-

mányosságot is), ezekért a szép felfedezésekért, s meghatározásokért, melyeket itteni eszközeinkkel úgysem tudunk volna elvégezni. A magyar kutatónak rendkívül tanulságos ezenkívül annak az exakt, minden részletre kiterjedő vizsgálódásnak tanulmányozása, mellyel LEHMANN dolgozik, s mely igen széleskörű tudáson s a középkori irodalomnak és paleográfiának legmélyebbre ható ismeretén alapszik. Ez a dolgozat-sorozat valóságos útmutatója a magyar kutatónak, hogy milyen módszereket, s milyen ismereteket kell szereznie a középkori írásművek, s ezek fenntartói, a középkori kódexek tanulmányozására.

BARTONIEK EMMA.

**Staud Géza:** *Magyar Színészeti Bibliográfia.* (Bibliographia Theatralis Hungarica.) Bp. (Kiadja a Magyar Színháztudományi és Színpadművészeti Társaság.) 1938. Nagy 8-r. 352 l. + 1 tábla.

Mindég örömmel tölt el bennünket, ha hiányos könyvészeti irodalmunk, akár csak egy kicsiny részletkérdés feldolgozásával is, de gazdagodik. Pótolhatatlan hiányok vannak bibliográfiai irodalmunknak évtizedekkel ezelőtt és újabban elkészült kötetei között, s nagyon kevés reményünk lehet arra, hogy ezek a hiányok rövid időn belül tetemesen lepadnának. Nem sok reményünk lehet az optimizmusra, hiszen könyvészetünknek éppen ott van a rákfenéje, hogy művelésére nagyon kevesen vállalkoznak. Éppen ezért különös örömünk lehet a fenti vaskos kötet megjelenésekor, mert hiszen szerzője sok évi szorgalmas előmunkálat után mint újonc jelenik meg a bibliográfiai irodalomban. De új, helyesebben újonnan értelmezett a tudomány is, amelynek teljes könyvészeti feldolgozását a szerző tervbe vette. STAUD GÉZA azzal a gondolattal fogott munkához, hogy ha egy új tudomány jól akarja végezni a dolgát, mindenekeelőtt bibliográfiai kézikönyvvel kell rendelkeznie.

A színháztudomány anyaga külön-külön, más és más tudomány-szakoknak vizsgálati tárgya már igen hosszú idő óta. Van olyan része a színháztudománynak, amelyet éppen olyan régen kutatnak, mint az irodalmat, más részét későbbben kezdték feldolgozni, nem egyet pedig a legújabb időben. A színháztudomány igyekszik mindazokat a studiumokat egységbe foglalni, melyek beletartozhatnak ebbe a gyűjtőfogalomba. A színházat, a színjátszást egységnek fogja fel, s kutatási területébe tartozónak érzi mindazokat a kérdéseket, amelyek történelmi, esztétikai, lélektani és más szempontból a drámai irodalommal, a drámaírók életével és műveivel foglalkoznak; melyek elemzés tárgyává teszik a színészi alakítást, a színészképzés problémáját; tanulmányozzák a színészek életét és működését; a rendezést, a díszlettervezést, a színpadi zenét. De még ezeken túl is, minden olyan stúdiumot

magáénak vall, amely a színházzal, a színjátszással kapcsolatos, mint például a közönségeléktan, a színházjog, a színházépítés, stb., stb. Ezeknek előrebocsátása után nem lehet kétséges előttünk, hogy egy teljes magyar színháztudományi bibliográfia anyaga felveszi a versenyt akármelyik szaktudományunkéval. Érthető lesz így, hogy STAUD GÉZA vaskos kézikönyve a magyar színészet bibliográfiájának csak egy részét foglalja magába; első része egy több kötetre tervezett *Magyar Színészeti Bibliográfiának*. A megjelent munka azonban így is zárt egészet alkot; felöleli az önállóan megjelent elméleti vonatkozású színészeti szakirodalmat. Ezt a kötetet tervszerű egymásutánban fogják követni a továbbiak. Így a második kötet a színházi zsebkönyvek, a továbbiak pedig a folyóiratokban megjelent színészeti tanulmányok bibliográfiáját közlik majd.

Bibliográfiája módszerének bemutatására hadd álljanak itt a szerző szavai a bevezetésből: „Alaki szempontból fölvettem, nyelvre való tekintet nélkül, minden Magyarországon megjelent, legalább négylapos nyomtatványt. De fölvettem magyar szerzőknek külföldön megjelent, vagy idegen szerzőknek magyar színészeti vonatkozású munkáit is. A műveket szerző vagy címszó szerint betűrendben sorolom föl... Egyébként a címszó, alak, lapszámolás, stb. meghatározásában általában a Széchényi-Könyvtárban használatos rendszert követtem. Mindazon munkáknál, ahol a cím alapján nem nyerünk kellő tájékoztatást a tartalomról, tartalmi kivonatot közöltem. Egyes munkáknak minden kiadását fölvettem, a tartalmi eltérések jelzésével együtt. A művekről megjelent fontosabb ismertetések, valamint a ritkaságok és a kis példányszámban kiadott és könyvkereskedői forgalomba nem került különlenyomatok leőhelyét is feltüntettem. Azokat a munkákat, amelyek sem a budapesti könyvtárakban, sem könyvkereskedői forgalomban nem találhatók, csillaggal jelöltem és utaltam a forrásra, amelyből adataikat merítettem. A bibliográfiai összeállítás után az idegennyelvű munkákat nyelvek szerint külön is csoportosítottam. Ugyanitt csatoltam a részletes címjegyzéket és tárgymutatót...“ (5. l.)

STAUD GÉZA munkája a legjobb hazai szaktudományi bibliográfiáink közé tartozik. Kíváncsian várjuk a következő köteteket, amelyeknek megjelenése után olyan könyvészzettel fog a magyar színháztudomány rendelkezni, mint nagyon kevés más tudományágunk.

TOLNAI GÁBOR.

Makkai László és M. Horváth Magda: *A magyar könyvgyűjtő kézikönyve*. Magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888—1938. közt elért árainak jegyzéke. Összeállították: —. Az Orsz.

Széchenyi Könyvtár kiadványai. Szerkeszti: Rédey Tivadar, IX., Budapest, kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára. 8° 231 + 1 sztl. l. + Sajtóhibák jegyzéke, színes papíron.

Ennek a rég nélkülözött, — minden könyvtár, gyűjtő és antikvárius számára nélkülözhetetlen könyvnek, — mint az utóbbi években az Országos Széchenyi Könyvtár kiadásában megjelent minden tudományos munkának a gondolatát FITZ JÓZSEF, az Orsz. Széchenyi Könyvtár főigazgatója vetette föl. Először e sorok íróját bízta meg az antikvár-piac utolsó évtizedeinek áttekintésével, majd — miután egyéb elfoglaltságom miatt — magam nem vállalkozhattam rá, másokat buzdított, amíg végre MAKKAI LÁSZLÓ személyében találta meg az alkalmas embert a könyvpiac árainak összefoglalására. MAKKAI LÁSZLÓ múzeumi könyvtári munkája akkoriban a duplumtár rendezése és értékelése volt, hivatali beosztásánál fogva sűrűn érdeklődött tehát a könyvek antikvár-árai iránt — s anyag-ismerete, cédulái szaporultával a könyvértékelés egyik specialistájává fejlődött ki. Hogy a könyvek hatalmas birodalmában a szelektálás és anyaggyűjtés munkájával hamarabb elkészüljön, magához vette munkatársul hitvesét, HORVÁTH MAGDÁT és az előttünk fekvő értékes mű, — bátran írhatjuk: halhatatlan mű (a bibliográfiák halhatatlanok!) kettőjük közös munkájának a gyümölcse.

Hogy FITZ JÓZSEF választása alkalmas szakemberre esett, azt az előttünk fekvő kézikönyv igazolja: ennek alapján ma már a magángyűjtemények birtokosai maguk elvégezhetik könyvtáruk fölbecsülését s a becslő sem a levegőből kapja az értékelést, mint eddig sokszor történt. E kézikönyv reálisabbá fogja tenni a könyvtárértékelést, az eladó ellenőrizheti az antikvárius árajánlatát, az antikvárius a ritkaságok ismeretében ritkábban fogja „elvágni magát“ vételnél és eladásoknál.

Kár, hogy e kötet a könyvgyűjtő szempontjából számbaveendő könyveknek csak mintegy harmadrészt foglalja magában. A szerzők kész cédulaanyaga azonban szükség esetén kiegészítheti az érdeklődőket addig is, amíg teljes gyűjtésük megjelenhetik.

A „Kézikönyv“ bevezetése tájékoztat készülésétől, módszeréről, beosztásáról, forrásairól (DOBROVSKY, HOROVITZ, STEMMER, LANTOS, RANSCHBURG antikváriusok katalógusai), rövidítéseiről.

Az árak hullámozása érdekesen világít rá a magyar könyvek, első kiadások iránti érdeklődés kialakulására és fejlődésére. Dugonics András: Radnai történetek (Szeged, 1810) című munkája például Dobrovsky katalógusában 180 (egy forint nyolcvan krajcár), — Makkai szerint „feltételezett mai értéke 200—250 pengő“, Csokonai Vitéz Mihály, Diétai Magyar Múzsája (Pozsony, 1796) Dobrovsky-nál 2 forint 50 krajcár, — ma 80 pengő, — Petőfi Cypruslombok-ja

(1845) Dobrovszkyánál 5 forint, későbbi árai: 10 forint, 600, majd 450 pengő, a Felhők Dobrovszkyánál 6, majd 12 forint, aztán 80 korona, 200, 150, 40, 60 pengő, Gvadányi Pöstyéni fürödésének (1787) csonka példánya Dobrovszkyánál 1 forint, később 300 pengő, Gyöngyösi: Mársal társalkodó Murányi Vénusa (Buda, 1767) Dobrovszkyánál 150, 2 forint, később 20 és 10 pengő, Kónyi: Magyar hadi román 1 forint 20, később 40, 20 pengő stb.

E hasznos munkának lelkiismeretes és pontos összeállításáért elismerés illeti meg a szerzőket könyvtárak, gyűjtők, antikváriusok részéről egyaránt.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Dr. vitéz Novák Ernő:** *A magyar sebészirodalom bibliográfiája.* A sebészt érdeklő folyóirat-közlemények 1908—1938. Orvosi könyvek és orvosi monográfiák 1900—1938. XXV, 500 oldal. Kiadta a Magyar Sebésztársaság, Budapest, 1939.

A magyar orvosi szakirodalom bibliográfiákban aránylag szegény. Az egyetlen összefoglaló, általános orvosi bibliográfia GYÖRY TIBORÉ, amely az 1899-ig megjelent munkákat tartalmazza. Azóta is voltak kísérletek, kezdeményezések egy-egy rövidebb időszak, vagy egy-egy szűkebb szakma irodalmának összefoglalására; mégis a teljes orvosi szakbibliográfia hiánya annyival is inkább érezhető, mivel a magyar orvosi irodalom nagyon gazdag. A Központi Statisztikai Hivatal 1938. évről szóló folyóiratkimutatása (*Magyar Statisztikai Szemle*, 1939, 878. o.) 63 orvosi és közegészségügyi folyóiratról emlékezik meg. Örömmel kell üdvözölni minden törekvést, amely ennek a nagy anyagnak akár egy részében is vezetőül szolgálhat.

A szerző munkájának első részében a sebészt érdeklő folyóirat-közleményeket dolgozta fel, 30 évre visszamenőleg. Amint előszavában említi, az a cél vezette, hogy a rendelkezésére álló rövid idő alatt a gyakorlati igényeknek megfelelő bibliográfiát készítsen. Ezt a célját el is érte; a feldolgozott 27 folyóirat a magyar klinikai orvostudományok reprezentánsának tekinthető. A szakbeosztás könnyen áttekinthető, világos; pontos név- és tárgymutató emeli a könyv használhatóságát.

A második rész (331—450. oldal) a magyar orvosi tankönyvek, monográfiák rövidegre fogott jegyzékét adja, ugyancsak könnyen áttekinthető, jó csoportosításban, az egyes csoportokon belül kronológikus sorrendben. Ez időbelileg a Györy-féle bibliográfiai hibák és — különösen a sorozatosan megjelenő munkák felsorolásánál észrevehető — hiányok ellenére is segítséget jelenthet az orvostudomány kutatóinak.

Teljességre törekvő, jó szakbibliográfia összeállítása néha talán egy egész élet, de mindenesetre hosszú évek odaadó, fáradságos és kitartó munkájának lehet az eredménye, vagy pedig — amire különösen Amerika és Németország nyújt példát a kitűnően szerkesztett, „up to date“ szakbibliográfiákkal — nagyon jól begyakorolt, nagyszámú személyzetet igényel. Ez nyelv tekintetében is elhatárolt, összehasonlíthatatlanul kisebb anyagi eszközökkel rendelkező országokban nem lehetséges. Ezért kell örömmel üdvözlőnünk minden, ha csak kisebb területet felölelő bibliográfiát, ha az illető tudományág pontos, megbízható képét adja. Nálunk — legalább is egyelőre — ezeknek a hivatása pótolni a nagyobb, összefoglaló bibliográfiák hiányát.

ZNAKOVSKY EMMA.

## LEVÉLSZEKRÉNY.

**A Magyar Könyvszemle** hatvanadik (1935/36-ik) évfolyamát ismételtelen és ismételtelen keresik a hazai és külföldi könyvtárak. Értesítjük őket, hogy a folyóirat Szerkesztő Bizottságának az újjáalakuláskor hozott határozata értelmében a *Magyar Könyvszemle* első 59. évfolyamához név- és tárgymutatót készített, ezt — mint hatvanadik (1935/36-ik) évfolyamot adja ki s ezzel a folyóirat „Új folyamát“ lezárván, az 1937-ik évvel megindította ennek „Harmadik folyamát“, „LXI. év“ jelzéssel. — Az 1935/36-ik év, LX. évfolyam tartalmának, az első ötvenkilenc évfolyam név- és tárgymutatójának elkészítésével DR. FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának főigazgatója, DR. JÉKELY ZOLTÁN, az Országos Széchényi Könyvtár tisztviseelőjét bízta meg, aki odaadó szorgalommal dolgozik rajta s remélnünk lehet, hogy a jövő év folyamán teljesen el is készül vele. Ez esetben a *Magyar Könyvszemle* Új folyam, LX. kötete (1935/36), mint „Név- és Tárgymutató a Magyar Könyvszemle I—LIX. évfolyamához“ valószínűleg már 1940-ben meg is jelenik.

**Könyvbe préselt virágok és vízfoltos könyvek.** Régi könyvek porgetése közben a lapok közül egy-egy kis szentkép, „matrica“, selyemszállal átkötött hajfűrt, síri műkoszorúból egy-egy levél, vagy csinált virág, esetleg régi bankjegy perdül ki. A könyv, különösen az imakönyv, családi emlékkönyv volt régen — sőt ma is az még sok imádságos öregasszony számára, meghalt kedveseinek ereklyetárgyait, hajfűrtjét, síri koszorújának leveleit, virágjait őrizvén benne. A verses könyv, vagy az almanach a négylevelű lóherének, az ideál hajfűrtjének, tőle kapott virágnak volt titkos rejtekhelye. A biedermeier-korban, az apró csecsebecsék korszakában az volt a divat, hogy a tölgyfa levelének puha részeit kefével kiverték, csak a levél rostjai maradtak meg, s a levél aljára pici képet ragasztottak, pl. sírkeresztet ábrázolót, fölé boruló szomorú fűzfával, a „holtomiglan-holtodiglan“ jeléül. A bankjegy, assignáta, váltócédula, Kossuth-bankó, mint elértéktelenedett papirosdarab, könyvjelzőül szolgált. A régi könyveknek e betétei ártalmatlan vendégei voltak a könyvnek, nem ártottak papirosának. Annál többet ártottak a bele préselt élő virágok. A régi könyv ugyanis régen gyakran szolgált herbáriumul tanuló diákok számára, s gyakran találni antik könyvekben réges-régi száraz virágokat. Ezeket gyűjtők és lepréslők nem szárították ki előbb, hanem azonmód, amint száraról leszakították, belepréslték a könyvbe, nem törődve azzal, hogy a belőle kicsurgó nedvek átáztatják a papírlapokat, sötétbarna, fekete foltokat hagyva rajtuk maguk után, ma nagy bosszúságára a



könyvgyűjtőnek, aki lehetőleg makulátlan, tiszta könyveket helyez el könyvtárában. A növénygyűjtés diákkorában mi is ilyen módon préseltük könyvbe a virágot s bennünket is épp úgy meg fog róni későbbi korok könyvgyűjtője, mint ahogy ma mi megrójuk növénygyűjtő diák elődeinket. A sárga vízfoltokat padláson, beázott lakásban, vagy pincében kapták a könyvek. Ezek a vízfoltok szelídebbek, s könnyebben megbocsáthatók, mint a virágnedvek foltjai. TR. Z.

**A bibliofília ellentéte a bibliofóbia.** A bibliofil a könyv, könyvtár kedvelője, — könyvgyűjtő vagy könyvtárnok, akinek kedvtelése, szenvedélye a könyvgyűjtés, a könyvvel való foglalkozás, — vagy aki élethivatásául választja a könyvek rendezését, ápolását; a bibliofób távoltartja magát a könyvtől, nem gyűjt, s ha sorsa könyvtári állásba vetette is, akkor is messziről elkerüli a könyveket és szenved, amikor könyvtárosi munkát kell végeznie. A bibliofil kezefejevel törli le a kezébe került régi könyvről a porréteget, — a bibliofób a sárgult papirosú, ócska könyvet csak kesztyűs kézzel fogja meg. A bibliofil vadászik a régi könyvre, hogy magának vagy a könyvtárnak megszerezze, — a bibliofób riadtan fordul el tőle, bacillustelepnek érzi (pedig nem az). A bibliofil történelmi emlékeknek, a bibliofób ócska rongynak, szemétnek tekinti a régi könyvtáblát, nyomtatványtöredéket, nincs hozzá történelmi érzéke. A bibliofília a művelődés multjának tisztelete, a bibliofóbia a műveltség tiszteletének a hiánya, érzéketlenség a mult emlékei iránt. A bibliofil romantikus lélek, aki gyakorlati hasznót nem jelentő foglalkozásnak vagy kedvtelésnek él, — a bibliofób többre értékeli a realitásokat, a kényelmet, tisztaságot, a gyakorlati élet kézzelfogható, hasznos eredményeit, sikereit, melyeket minden más eszközzel könnyebb elérni, mint a könyv szeretetével és ápolásával. T. Z.

**A Rendeleti Közlöny, Streffleur's Militärblatt Verordnungsblatt (személyes ügyek.)** 1914—1919. évfolyamai, melyek annak idején számtalan példányban megvoltak, hatóságoknál, kávéházakban, kasszinókban, az utolsó húsz esztendő alatt eltűntek szem elől. Ma csak a nagyobb könyvtárakban találhatók meg és egy-egy kötetük naponként száz meg száz kutató kezén megy keresztül, ami ezeket a vaskos köteteket felette megviseli. Ezeknek a hivatalos katonai sematizmusoknak antikváriusi értéke sohasem volt (ma sincs), ezért igen sok megsemmisült belőlük, azonban a közkönyvtáraknak ma fokozottan volna rájuk szüksége. Felkérjük a könyvtárakat, hogy amennyiben duplumaik volnának a fenti évfolyamaikból, ajánlják föl a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának.

**Wer kennt die Abdrücke von Lettern und Röslein oder aus solchen bestehende Musterbücher von Nikolaus Kiss de Tóthfalu.** (Tóthfalusi Kiss Miklós). Es gibt Daten darüber, welche die Existenz solcher Musterbücher wahrscheinlich machen. Solche Musterbücher von Druckereien und Schriftgiessereien sind aus den XVII. und XVIII. Jahrhunderten mehrere vorhanden. Um gütige Nachricht bittet im Wege des Magyar Könyvszemle  
PÁL SZENTKUTHY.

## FOLYÓIRATSZEMLE 1938.

(Rövidítések: *AB*: Archives et Bibliothèques, Paris, III. évf. — *ABI*: Accademie e Biblioteche d'Italia, Roma, XII. évf. — *ABM*: Archives, Bibliothèques et Musées du Belgique, Bruxelles, XV. évf. — *B*: La Bibliofilia, Firenze, XL. évf. — *BB*: Bulletin du Bibliophile, Paris, XVII. évf. — *BCb*: Bibliothèque de l'École des Chartes, Paris, XCIX. évf. — *BNy*: Bulletin of the New York Public Library, XLII. évf. — *Bü*: Die Bücherei, Berlin, V. évf. — *CI*: Coopération Intellectuelle, Paris, 85—96. sz. (1938.) — *IDC*: Institut International de Documentation (Fédération Internationale de Documentation): Communications, La Haye, V. évf. — *LAR*: The Library Association Record, London, XL. évf. — *LJ*: The Library Journal, New York, LXIII. évf. — *LQu*: The Library Quarterly, Chicago, VIII. évf. — *MF*: Maso Finiguerra, Roma—Vatikán, III. évf. 1—2. sz. — *Pb*: Philobiblon, Brunn, X. évf. — *ZBW*: Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LV. évf.

A beszámolóban a rövidítést követő szám az idézett cikk kezdő lap-számát jelzi.)

### 12. A könyvtárépület, technikai berendezése, új találmányok.

A LJ állandó rovata (New buildings and equipment) sok új könyvtár-épületet és felszerelési tárgyat ismertet, 1938-ban különösen sok könyvtár könyvkölcsönző-felszerelésének újabb eszközét, a „bookmobile“-t. A vermonti nyilvános könyvtár könyvtárkocsi-szolgálatát ismerteti például:

D. RANDOLPH: Books for the promised land. (LJ 952.)

R. BUTCHART: Recent library buildings. (LAR 115, 264, 472, 618: új könyvtárépületekről és átépítési munkálatokról szóló, különböző helyeken megjelent cikkeket állít össze, rövidebb tartalmi kivonatokkal.)

L. CHUBB: Belgian National Library competition. (LAR 603: a belga nemzeti könyvtár építési tervpályázatát ismerteti.)

E. McALISTER: Upkeep of buildings. (LAR 313: könyvtárépületek karbantartásáról és annak költségeiről.)

A könyvtárépület és a benne őrzött anyag *légoltalmának* kérdésével az egész irodalomban csak két cikk foglalkozik:

H. MEYER: Air raid precautions for record offices, libraries and museums. (LAR 204: megállapítja, hogy a gázveszély egyetlen számbajövő esete, ha a könyvtári anyagot *folyékony* mustárgáz éri; a romboló- és gyújtóbombák ellen kell inkább védekezni. Az előbbieket ellen bizonyos fokig védelmet nyújtanak az erősebb födémek, az utóbbiak ellen pedig a jól megszervezett tűzoltószolgálat. Hangsúlyozza azt a közismert tényt is, hogy a modern vasraktárakban, szorosan raktározott könyvanyag a fánál is nehezebben gyullad. Feltétlen biztonságot csak a jól megépített földalatti raktárak nyújthatnak, ezért a legértékesebb anyagot ilyenekben kell elhelyezni. A személyzet testi épségét is ilyen földalatti óvóhelyek megépítésével kell biztosítani.)

W. F. WRIGHT: Air raid precautions for the library. (LAR 510: rövidebb, néhány hasznos gyakorlati útmutatást tartalmazó közlemény.)

M. A. TINKER: Hygienic library illumination. (LJ 532: a szükséges fény mennyiségéről és a fényforrások elhelyezésének módjáról szól, meglehetősen általánosságban.)

F. K. WALTER — L. JANES: Notes on library lighting. (LJ 349: két könyvtár modern világítási berendezését ismertetik.)

E. W. MCDIARMID JR.—G. R. TATUM: Library noise. (LQu 200: a Baylor University Library helyiségeiben végzett mérések alapján megállapítják, hogy az utcai zaj ellen, ha az épület elhelyezésével az nem volna kiküszöbölhető, az épületet hangszigeteléssel lehet ellátni; a belső zajokat nem annyira a társalgás, mint inkább a járkálás és a felszerelési tárgyak használata okozza: széktoogatás, katalógusfiókok, ablakok kezelése, stb. Hangtompító padlóburkolat és minél zajtalanabbul kezelhető felszerelési tárgyak megválasztásával lehet ellene védekezni.)

R. R. SHAW: The influence of sloping shelves on book circulation. (LQu 480: az olvasóterem alsóbb fekvésű könyvespolcait befelé megdöntve, hogy a könyvek címei egyenes testtartás mellett is könnyen olvashatók legyenek, megállapítható volt, hogy ezeknek a különben elhanyagoltabb polcoknak a használata megnövekedett; a szerző ajánlja a rendszert minden könyvtár számára.)

W. K. STETSON: Tilted shelves. (LJ 87: a már több helyen bevált megdöntött könyvespolcok szakszerű készítéséhez ad tanácsokat.)

### 13. A személyzet. Státusz és szolgálati beosztás.

I. FRASCETTI—SANTINELLI: Bibliotecari di oggi, bibliotecari di domani. (ABI 325: a könyvtáros választáshoz külön adminisztratív-technikai és külön tudományos könyvtárosi pálya között, minthogy tapasztalati tény, hogy a tudós könyvtáros nem szeret és rendszerint nem is tud kellő rátermettséggel foglalkozni technikai és adminisztratív jellegű problémákkal és viszont; a könyvtárosképzés szempontjából fontos volna nagyobb könyvtáraknál eltöltendő gyakorlati idő bevezetése; a könyvtárakat és a könyvtárosokat specializálni kellene és a megfelelő irányú könyvtárt a megfelelő szakképzettségű könyvtárosnak kellene igazgatnia.)

*Commission des études bibliographiques et bibliothéconomiques*: Rapport concernant le recrutement du personnel des bibliothèques. (ABM 66: a belga könyvtárosi kar fontosnak tartja, hogy a könyvtárak a tudományos és a magasabbfokú adminisztratív könyvtárosi állásokat csak egyetemi végzettségű (doktori, vagy mérnöki diplomával rendelkező) egyénnel töltsék be; azonban ezek is kapjanak alapos könyvtárosi kiképzést.)

L. J. H. BRADLEY: Degrees, statistics and other mysteries. (LAR 330: a személyzet képesítésének és javadalmazásának kérdéseiről szóló elmefuttatás.)

B. RUFFIN: The catalog librarian as an administrative officer in the college or university library. (LJ 908: a katalogizáló könyvtáros szükséges tulajdonságai, különös tekintettel a könyvtár más osztályaival való adminisztratív együttműködésre.)

TH. R. BREWITT — M. D. CARTER: Professional and non-professional work: a work analysis. (LJ 773: több amerikai könyvtárban folyó munkának és személyzeti viszonyainak összehasonlító táblázatai; a szerzők megállapítják, hogy a legtöbb könyvtárban nem is kell annyi szakképzett könyvtáros, mint amennyi van. Sok munkára alacsonyabb képzettségű munkaerők is megfelelnek.)

R. WHITFORD: Librarian or specialist? (LJ 224: a technológiai szak- könyvtár vezetője legyen elsősorban szakképzett könyvtáros, de legyenek technológiai szakismeretei is.)

F. K. WALTER: Training for hospital librarianship. (LJ 579: a kórházi könyvtárosi gyakorlat ismertetése, története és a kórházi könyvtárosok anyagi helyzete.)

M. W. FREEMAN: Social outlook of the librarian. (LJ 490: a könyvtáros játsszék vezető szerepet a helyi intelligencia körében: művelje önmagát és igyekezzék könyvtárán keresztül embertársait is művelni, irányítsa olvasmányaikat.)

E. V. BALDWIN: New Jersey's study of the cost of living for librarians. (LJ 308: a könyvtáros évi fizetéséből minden, állásához mért igényének kielégítése után csak kevés felesleg marad, de ez, előre nem látható kiadásokra is számítva, nem mondható soknak. Az előző évekhez képest némi javulás tapasztalható.)

#### 14. Könyvtárosképzés.

R. L. W. COLLISON: The organisation of professional education. (LAR 380: az angol könyvtárosképzés időszerű kérdései.)

H. A. WOOSTER: The library profession. (LJ 14: a közvéleményt helyesen kell tájékoztatni a könyvtáros szakképzettségéről és munkájának értékéről; jó könyvtár csak jó könyvtárosok vezetése alatt képzelhető el, ezért fontos az alapos könyvtárosképzés és a gyakorlat.)

M. S. SCANDRETT: The training class — relic or hope? (LJ 393: a könyvtári gyakorlat fontos szerepe a könyvtárosok elméleti kiképzése mellett.)

E. STALLMANN: How shall we meet the challenge presented by the increasing need for the training of school librarians? (LJ 261: az iskolai könyvtárosokat is könyvtáros-iskolában kellene kiképezni és kellő gyakorlatra is módot kellene nyújtani nekik; a könyvtárakat kezelő, régibb tanárok számára továbbképző tanfolyamokat kellene tartani.)

M. HARRIS: The responsibility of the teachers college in the training of school librarians. (LJ 259: az iskolai könyvtárosokat ugyanúgy kellene kiképezni és gyakorlatra bocsátani, mint a középiskolai tanárjelölteket szaktárgyaikkal kapcsolatban.)

H. L. (EMAÏTRE): Enseignement. Grande-Bretagne. (AB 303: az 1935. évi angol könyvtárosvizsga tételeinek ismertetése.)

Examination results. (LAR 148: az 1937. decemberében vizsgázott angol könyvtárosok vizsgaeredményei: 1065 jelölt közül 507 felelt meg, ami 47 százalékot tesz ki.)

The December examinations. Reports of examiners. (LAR 199: az 1937. decemberében tartott angol könyvtárosvizsga általános eredményeiről és a vizsgázók tudásáról szóló beszámoló.)

Examination results. May 1938. (LAR 449, 456: az 1262 jelölt közül 556 felelt meg a vizsgán, ami 44 százalékot tesz ki.)

Classes in librarianship. (LAR 383: különböző angol intézetekben megnyitandó könyvtárosképző-tanfolyamok ismertetése.)

A. G. MACKAY: Scottish Library Association Summer School, 1938. (LAR 463: rövid beszámoló a skótszági nyári könyvtárosképző-tanfolyamról.)

A School of Library Service, Columbia University, 1938. nyarán zenei anyag könyvtári kezeléséről tartott tanfolyamot. (LJ 275.)

Le diplôme technique de bibliothécaire. (AB 134: a francia könyvtárosképzésre vonatkozó miniszteri rendelet és vizsgaterv teljes szövege.)

Nouvelle réglementation du diplôme technique de bibliothécaire. (BCH 416: a francia könyvtárosképzés legújabb, 1938-ban kelt szabályzata.)

Centre Confédéral d'Éducation ouvrière. (AB 35: az intézmény 1937 őszén Párizsban megnyitott könyvtáros-iskolájának és tantervének ismertetése.)

Ausbildungs- und Prüfungsordnung für den wissenschaftlichen Bibliotheksdienst. (ZBW 613: a német kultuszminiszter 1938-ban kiadott legújabb rendeletének teljes szövege.)

W. SCHUSTER: Die Berliner Bibliotheksschule. (Bü 511.)

E. THIER: Die Deutsche Volksbüchereischule zu Leipzig. (Bü 522.)

M. STEINHOFF: Die Westdeutsche Volksbüchereischule 1928—1938. (Bü 526: a kölni népkönyvtáros-iskola története és ismertetése.)

C. BALCKE (ZBW 341.) összeállította a német egyetemeken és főiskolákon az 1937. év nyarán tartott könyvtártani előadások címeit.

C. BATTISTI: Corsi di preparazione per commessi di libreria. (ABI 319: az olasz könyvtárosképző-tanfolyam ismertetése.)

M. NOBILI: I corsi per dirigenti delle biblioteche popolari. (ABI 242: a népkönyvtári tanfolyam és szervezetének ismertetése.)

Escola de bibliotecaries de la generalitat de Catalunya. (AB 38: a katalán könyvtárosiskola tantervének és kiadványainak ismertetése.)

H. L(EMAÏRE): Association des Bibliothécaires et des Archivistes de la Hongrie. (AB 311: a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete I. évkönyvének ismertetése; a francianyelvű kivonat alapján ismerteti a benne megjelent cikkeket és röviden ismerteti az I. könyvtárosképző-tanfolyam tanrendjét és vizsgaeredményeit.)

### 15. Könyvtárosegyesületek.

W. SCHUSTER: Vom Internationalen Verband der Bibliothekarvereine. (Bü 297: beszámoló az 1937. évi párizsi ülésről, amelynek egyik tárgya a különböző nemzetek népkönyvtáraiban megállapítható olvasási érdeklődésre vonatkozó körkérdés volt.)

G. HOEDT: Der 34. deutsche Bibliothekartag in Passau vom 7—11. Juni 1938. (ZBW 368: a kongresszus főtémája a német birodalomba visszavért Ausztria könyvtárügye volt.)

K. SCHWARBER: Jahresversammlung der Vereinigung Schweizerischer Bibliothekare 1937. (ZBW 91.)

A norvég könyvtárosok egyesülete 1938. augusztusában, Trondhjemben tartotta 25. kongresszusát. (ZBW 676.)

A. BOSELLI: Il convegno dell'Associazione Italiana per le Biblioteche. (B 285: rövid beszámoló az 1938. májusában tartott bolzano-trentoi kongresszusról.) Részletesebb beszámolót közöl (az előadásokat is): ABI 215.

Az American Library Association 1937. decemberében Chicagóban konferenciát tartott. Részletesen beszámol róla: LJ 110.

Az Inter-American Bibliographical and Library Association 1938. februárjában, Washingtonban tartotta első gyűlését, amelynek tárgyát bibliográfiai, levéltári és könyvtári kérdések képezték. (LJ 278.)

Kansas City conference. (LJ 540: az American Library Association 1938. évi gyűléséről szóló beszámoló.)

T. C. DUTTA: Bengal Library Association. Annual general meeting. (LAR 605.)

### 16. Könyvtártípusok.

DÄHNHARDT: Richtlinien für das Volksbüchereiwesen. (Bü 1, 130: a német népkönyvtárak szervezetének és a rájuk vonatkozó rendeleteknek az ismertetése.)

W. HOFMANN: Das Zentralisationsproblem in der Volksbücherei der Grosstadt. (Bü 194, 425.)

DÄHNHARDT: Deutsche Büchereiarbeit von heute. (Bü 644: a népkönyvtárak szerepének és fejlődésének ismertetése.)

J. PETZOLD: Das Büchereiwesen der NSDAP unter besonderer Berücksichtigung der wissenschaftlichen und Spezialbibliotheken. (ZBW 524.)

A. HERR: Zur Charakteristik des sudetendeutschen Büchereiwesens. (Bü 639.)

W. SCHUSTER: Zur Geschichte des lesenden Volkes und seiner Büchereien. (Bü 703: a német népkönyvtárügy történeti áttekintése.)

W. KLAPP: Vom deutschen Musikbüchereiwesen. (Bü 65.)

TH. ZEITLINGER—PUPINI: Die gewerblichen Bibliotheken in Österreich. (ZBW 565.)

H. LÖWE: Die Aufgaben einer Gefängnisbücherei. (Bü 276.)

F. WERNER: Erfahrungen mit der Freihand. (Bü 414: az olvasók szabad válogatására berendezett könyvtár rendszere és az ebben szerzett tapasztalatok.)

P. LELIÈVRE: Un projet de bibliothèque régionale. (AB 170: a francia vidéki könyvtárügy általános jellemzése és egységesítésére irányuló tervezet.)

La lecture publique. (AB 308: a francia vidéki könyvtárak népművelési téren való együttműködésére irányuló törekvések ismertetése.)

G. MANCINI: La biblioteca popolare nell'Italia fascista. (ABI 263.)

V. DAINOTTI: Limiti e funzioni delle biblioteche governative isolate. (ABI 306.)

C. SCACCIA—SCARAFONI: Tutela di librerie e archivi già claustrali. (ABI 311.)

N. SANTOVITO—VICHI: La sezione di cultura generale nelle biblioteche nazionali. (ABI 273: az olasz nemzeti könyvtárak újabban létesített, népkönyvtárszerű alosztályainak ismertetése.)

L. S. JAST: The National Central Library. (LJ 574: az angol könyvtárak bibliografiai központoszerű, átfogó szervezetének részletes ismertetése.)

W. MOORE: A State Library for Northern Ireland. (LAR 513.)

B. O. SMITH: Policy in the rural county. (LAR 496: a vidék könyvellátásának ismertetése.)

County Library statistics, 1937—1938. (LAR 538.)

T. E. CALLANDER: Mobilising stock in municipal branch libraries. (LAR 256.)

J. J. HOUSBY: The small town library: problems and suggestions. (LAR 298.)

M. NORVILLE: Public libraries in St. Louis county. (LJ 449.)

A. S. COOKE: Village library service. (LAR 57.)

TH. R. BARCUS: The „typical“ teachers college library. (LJ 861: 51 tanárképzőintézeti könyvtár statisztikai adatainak egybevetéséből kiszámított értékek az „átlagos“ tanárképzőintézeti könyvtár anyagi viszonyaira, forgalmára, állományára, személyzetére, stb. vonatkozóan.)

J. A. CARR: Music and libraries. (LAR 595.)

R. D. FRANKLIN: The public library of the high seas. (LJ 227: az amerikai kereskedelmi tengerészet vándorkönyvtár-szervezetének ismertetése.)

S. PETERSON—DELANEY: The place of bibliotherapy in a hospital. (LJ 305: a szerző ismerteti saját módszerét, kedélybetegek olvasmányok útján való gyógyítására.)

G.—D. PÉRIER: La bibliothérapie. (ABM 109: fenti szerző módszerének rövid ismertetése.)

H. LEMAITRE: Les bibliothèques d'hôpitaux pour maladies mentales. (AB 110: többek kísérleteit és több kórház könyvtárát ismerteti.)

A. H. MOISIO: Library service in the university hospital. (LAR 9: az Ann Arbor-i egyetemi klinika könyvtárszolgálatát ismerteti.)

2<sup>o</sup> congrès international des bibliothèques d'hôpitaux. (AB 312: Bern, 1938. júniusában.)

#### 17. Az egyes államok könyvtárügye.

A. v. HARNACK: La situazione attuale delle biblioteche tedesche. (ABI 143: a nagyobb német könyvtárak mai helyzetének, nehézségeinek, a férőhelyhiánynak, a katalógusrendszereknek, a könyvtártípusoknak, az együttműködés szerveinek [Titeldrucke, Gesamtkatalog, könyvtárközi kölcsönzés] ismertetése.)

R. TEICHL: Die Bibliotheken im deutschen Österreich. (ZBW 429: a nevezetesebb osztrák könyvtárak rövid története, a német könyvtárakkal való

eddig kapcsolataik, állományuk legjelentékenyebb darabjainak és speciális gyűjteményeiknek ismertetése, néhány statisztikai adattal.)

R. BUTTMANN: Bayern und seine Bibliotheken. (ZBW 413: a fontosabb bajor könyvtárak rövid története és statisztikai adatai, továbbá a Bayerisch Staatsbibliothek irányító és közvetítő szerepe a többi bajor könyvtárral kapcsolatban.)

R. KUMMER: Das wissenschaftliche Bibliothekswesen im nationalsozialistischen Deutschland. (ZBW 399: ismerteti az 1933. előtti pénztelenséget és az azóta beállott javulást a könyvtárak anyagi helyzetében, kitér a Gesamtkatalog munkájára, ismerteti a bel- és külföldi kölcsönzési forgalom újabb szabályozását és fejlődését, az uralomváltás óta a könyvtárakban rendezett nagyarányú, sokszor politikai célzatú kiállításokat, végül ismerteti a könyvtárosképzés új, nemzetiszocialista irányú rendszerét.)

Die Entwicklung des Danziger Volksbüchereiwesens in Stadt und Land. (Bü 163: a szervezet ismertetése, statisztikákkal.)

M. M. GREEN: Observations arising from an Anglo-German exchange. (Bü 283: a német könyvtárak angol és az angol könyvtárak német könyvanyagának összehasonlítása: a német könyvtárakban sokkal több angol könyv található, mint viszont. Ugyanez a helyzet a beszerzés terén is: Németországban sokkal könnyebb angol könyvet beszerezni, mint Angliában németet. A két ország olvasóközönségét és könyvtermelését összehasonlítva megállapítja, hogy Anglia a népesség számához viszonyítva több könyvet ad ki és többet is költ könyvtáira, mint Németország.)

J. HIRSCH: Books at your service. (LAR 418: az angol nyilvános könyvtárak politikájának általános jellemzése: céljuk a közönség minél tökéletesebb kiszolgálása.)

L. M. HARROD: Empire libraries. (LAR 424, 572: Ausztrália, India, Újzéländ és Délafrika könyvtáruyének áttekintő ismertetése, a könyvtárak kiadványai alapján.)

H. LEMAÎTRE: Bibliothèques. (AB 31, 118, 205, 274: a világ minden részének nagyobb könyvtáiról szóló rövidebb híradások és beszámolók. Érdekesebbek ezek közül: francia folyamhazózási vándorkönyvtárak, a lausanne-i városi könyvtár, a British Museum könyvtára olvasótermének és raktárainak átalakítási munkálatai, az angol központi katalógusok, köztük az egyetemi könyvtárak központi folyóiratkatalógusa, a londoni vakok könyvtára, a washingtoni Library of Congress, végül a peipingi nemzeti könyvtár áttérése a katalóguscédulák nyomtatására.)

L. KLAIBER: Frankreich. (ZBW 95: francia jelentések alapján ismerteti a francia könyvtárak állapotát; említésreméltó belőle, hogy a párizsi nemzeti könyvtár forgalma 1933—34-ben csökkent; a könyvtár épületén többféle átépítési munkát végeztek, új katalógus- és bibliográfiai termet létesítettek, a pincéből raktárakat hasítottak ki, továbbá az épület világítási és fűtési berendezését is teljesen megújították. A katalógusok modernizálásához is hozzáfogtak.)

W. MENN: Holland. (ZBW 288: a hollandi könyvtárak és könyvtáros-egyesületek életének fő jelszava a kooperáció volt. A könyvtárak egyes katalógusaikat, ottani szokás szerint, nyomtatásban is kiadták. Több könyvtárban kisebb átépítések mentek végbe, helynyerés céljából. Az egész kép uralkodó vonása mindazonáltal a pénzsűke volt.)

A. v. HARNACK: Italien. (ZBW 156: az olasz könyvtáruyéget részletesen ismerteti, felsorolja a nagyobb könyvtárakat, az itt bevezetett kisebb újításokat, felsorolja kiadványaikat. Hosszasabban tárgyalja a női munkaerők elhelyezkedését a könyvtárakban.)

A. PREDEEK: Die amerikanische Bibliothek. Idee und Gestaltung. (ZBW 468: történeti visszapillantás az amerikai könyvtárak és az iskolaügy fejlődésére; a Public Library mivolta, sokirányú szolgálata, propagandája a népnevelés és a közönség jó kiszolgálása érdekében; a nagyobb városokban az ezt kiegészítő, tudományosabb jellegű Reference Library; ilyen-

nek vehető a Library of Congress és az egyetemi könyvtárak is; személyzetük igen gyakorlatias, de egyoldalú kifejezésű. A könyvtárosiskolák; a könyvtárosi foglalkozás, mint életpálya kialakulása; a könyvtárosok közéleti szereplése és tekintélye.)

W. W. BISHOP: Resources of American libraries. (LQu 445: az amerikai könyvtárak eredete igen különböző lévén, ezért egymástól aránylag függetlenek és mindegyik a legváltozatosabb anyagot kapja és gyűjti, tekintet nélkül a többiekre. Így természetesen nem tud semmiféle irányú teljes gyűjtemény kialakulni. Fontos volna központi címjegyzékek létesítése, a beszerzés megszervezése és a gyűjtőkörök elhatárolása; emellett természetesen a könyvtárak közötti kölcsönzés, illetve a fényképmásolatok forgalma szélesebb alapokra lenne fektetendő.)

E. J. REECE: College and university library news, 1937—1938. (LJ 956: részletes beszámoló az amerikai főiskolai és egyetemi könyvtárak munkájáról, anyaguk gyarapodásáról és a személyzeti változásokról.)

F. P. ALLEN: Library expenditures of land-grant colleges and universities, 1928—1937. (LJ 404: az amerikai főiskolák és egyetemek könyvtárainak évi dotációja, viszonyítva a hallgatók számához és hasonló statisztikák; az utóbbi 10 év alatt nem sok javulás mutatkozik.)

G. F. PURDY: Public library service in the middle west. (LQu 346: Illinois, Indiana, Iowa, Michigan, Minnesota, Ohio és Wisconsin államok nyilvános könyvtárainak működése, tekintettel az általános műveltség egyéb tényezőire és a gazdasági adottságokra; ahol nagyobb a népesség jölte, ott több a könyvtár és nagyobb forgalmat is bonyolítanak le. Így természetesen magasabb az általános műveltség színvonala is.)

S. S. MOLONY: Library situation in Missouri. (LJ 44r: a könyvtárak állapota és jelentősége Missouriban; a rájuk vonatkozó törvények stb.)

E. ACKERKNECHT: Aus dem schwedischen Büchereiwesen. (Bü. 96: a svéd népkönyvtárügy ismertetése: központi és fiókkönyvtárak, vándorkönyvtárak, kórházi könyvtárak. A cikk végén szakkibibliográfia svéd folyóiratokból.)

C. BJÖRCKBOM: Les bibliothèques d'études savantes de la Suède. (IDC 72: a stockholmi királyi és az egyetemi könyvtárak ismertetése; kötelempéldányt gyűjtő könyvtárak; nevezetesebb könyvritkaságok.)

E. ACKERKNECHT: Aus dem norwegischen Büchereiwesen. (Bü. 165: a norvég népkönyvtárak szervezetének ismertetése.)

Public libraries in Latvia. (LJ 946: a litván közkönyvtárak története és mai állapota.)

J. POHL: Führer durch die Bibliotheken Palästinas. (ZBW 50: a palesztinai könyvtárak helységek szerinti felsorolása, keletkezésük és fontosabb számszerű adataik ismertetésével.)

O. PINTO: Cina — le biblioteche cinesi. (ABI 211: rövid beszámoló a kínai könyvtárügyről.)

### 18. Könyvtártörténet és egyes könyvtárak ismertetése.

C. WENDEL: Neues aus alten Bibliotheken. (ZBW 641: ókori könyvtár-épületek ismertetése.)

W. A. OLDFATHER: The maintenance of ancient Greek public libraries. (LOu 287: egy Kosszigetéről származó görög felirat ismertetése, amely különböző személyek pénz- és könyvadományait sorolja fel a könyvtár részére. Hasonló egyéb adatokra hivatkozva azt következteti, hogy a görög nyilvános könyvtárak fenntartása főként közadakozás útján történt.)

F. REICHMANN: The book trade at the time of the Roman empire. (LQu 40: a római kori könyvtárügyről és könyvkereskedelemlről, valamint igen sok, a régi könyvekre vonatkozó kérdéstről szóló, hosszú tanulmány.)

H. MEYER: Bibliotheksnachrichten in Tagebüchern deutscher Schriftsteller des 18. Jahrhunderts. (ZBW 211.)



F. H. KETTLER: Die Wiedergeburt des deutschen Bibliothekswesens im Zeitalter der Befreiungskriege. (ZBW 585.)

A. BÖMER: Der Wiederaufbau der durch Brand zerstörten Bibliothek von St. Blasien unter Fürstabt Martin II. Gerbert. (ZBW 307.)

H. UHLENDAH: Mitteilungen aus der Deutschen Bücherei. (ZBW 563: beszámoló az 1937. évről: a 25 éves évforduló megünneplése, a Hindenburg-bibliográfia megjelenése, a németnyelvű folyóiratok jegyzékének befejezése, az 1937. évi német főiskolai iratok jegyzéke, a központi katalogizálás további eredményei.)

TH. FREY: Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek. (ZBW 343.)

H. RICHTER: Die Bibliothek der Reichs-Rundfunk G. m. b. H. (ZBW 181.)

E. LEIPPRAND: Berlin. Die Zentralbücherei der Deutschen Arbeitsfront. (ZBW 88.)

G. A. NARCISS: Der Neaufbau der Breslauer Volksbüchereien. (Bü. 559.)

A. KREBS: Hamburger Öffentliche Bücherhalle. (Bü 267.)

J. WITSCH: Der Umbau der ehemaligen Öffentlichen Lesehalle in Jena. (Bü 90.)

J. HARMS: Die neue Stadtbücherei in Kiel. (Bü 224.)

J. LANGFELDT: Die Stadtbücherei Mülheim an der Ruhr. (Bü 168.)

S. BRIET: La nouvelle salle des catalogues à la Bibliothèque Nationale.

(BB 437.)

E. COYECQUE: La bibliothèque des arts graphiques de la ville de Paris.

(AB 115.)

T. P. SEVENSMA: Die neue Völkerbundbibliothek. (ZBW 361.)

Libraries in Oxford. (IDC 63.)

O. THYREGOD: Die Maezenaten-Bibliothek Bodleyana zu Oxford.

(IDC 60.)

J. WILKS: Foster Court Science Library, University College, London.

(LAR 253.)

H. P. SCIACLUNA: The Royal Malta Library and some of its treasures.

(LAR 469.)

A. LO VASCO: Pavia — Biblioteca Universitaria: lavori di ampliamento e di sistemazione. (ABI 407.)

TH. E. KEYS: The colonial library and the development of sectional differences in the American colonies. (LQu 373.)

I. GENTRY: The Kansas City Public Library. (LJ 445.)

PH. J. TURNER: The Public Library at Westmount. (LAR 155: kana dai kisváros nyilvános könyvtárának ismertetése.)

CH. S. BRADEN: The National Library of Mexico. (LJ 186: a könyvtár és fontosabb ritkaságainak ismertetése.)

Royal Ontario Museum. Opening of the Chinese Library. (LAR 162: a torontói kínai könyvtár és anyagának ismertetése.)

A felsoroltakon kívül még igen sok kisebb könyvtárt ismertető cikk jelent meg az év folyamán, különösen a LAR-ban és a LJ-ban.

### 19. Kiállítások.

Rövidítések: *ÁK*: Állami Könyvtár, *EK*: Egyetemi Könyvtár, *KK*: Központi Könyvtár, *NK*: Nemzeti Könyvtár, *NyK*: Nyilvános Közkönyvtár (Public Library), *OK*: Országos Könyvtár, *VK*: Városi Könyvtár.

Az 1938. évben a könyvtárak legtöbbje főleg bibliofil, vagy irodalmi vonatkozású kiállításokat rendezett; az amerikaiak az idén is a lehető legváltozatosabb témákkal igyekeztek kitűnni.

A karlsruhei OK kiállítása: Németek idegenben. A müncheni ÁK januári kiállításán olasz sajtótermékeket mutatott be.

Több emlékkiállítás is volt: a breslauer ÁEK Gerhart Hauptmann 75. születésnapjára műveiből rendezett kiállítást; a frankfurti Bibliothek für

neure Sprachen und Musik Shakespeare-emlékkiállítás rendezett, míg a VK Zeppelin születésének 100. évfordulójára a léghajózás történetének emlékeit állította ki. A kasseli OK Jakob Grimm-emlékkiállítását az író halálának 75. évfordulójához kapcsolta, a párizsi NK Gambetta születésének századfordulójára, a párizsi lengyel könyvtár pedig Chopin és George Sand emlékére rendezett kiállítást.

Helyi jelentőségű kiállítást rendezett a drezdai OK: szászok a világ minden táján, a lipcei Deutsche Bücherei és VK: Lipcse — a zeneváros címmel, továbbá az amszterdami EK a város történetéről.

Legtöbb a bibliofil, illetőleg könyvtörténeti kiállítás volt. Berlin, AK: a könyvnyomtatás első százada. Frankfurt, VK: régi és új előlékpapírok. Königsberg, AEK: a szép könyv és fejlődése az évszázadokon keresztül. Lipcse, Buchgewerbehaus: Angol könyvművészet és nyomtatás. Lipcse, Deutsche Bücherei: a könyvnyomtatás régi és új mesterművei. München, AK: középkori német könyvfestészet. Nürnberg, VK: középkori miniaturák a X. századtól a renaissance-ig. Wiesbaden, OK: középkori kéziratok és ősnymtatványok. Chantilly, Musée Condé: a XV—XVI. századi híres bibliofilek könyvei. Firenze, NK: XIV. századi illuminált firenzei kéziratok és firenzei ősnymtatványok. Prága, NEK: régi természettudományi munkák, régi cseh bibliák, barokk illusztrációk. Oxford, Bodleyana: régi oxfordi kötetek. Frankfurt, VK: német bibliák Gutenbergtől 1534-ig, régi orvosi és természettudományi munkák, XVIII. századi földrajzi munkák és térképek, frankfurti nyomtatványok.

Nagy változatosságot tapasztalhatunk a különféle irodalmi és történelmi tárgyú kiállítások terén is. Bécs, NK: színészettörténet. Berlin, AK: a német kertészet 500 éve. Dortmund, VOK: a naptár a történetben, a művészetben és a mindennapi életben. Drezda, OK: jelenkori költők, mint festők, rajzolóok és szobrászok. Hannover, VK: Plattdeutsch irodalom. Jena, EK: jogtörténeti kéziratok és könyvek. Kiel, EK: skandináv karácsonyi irodalom. München, AK: rovarképek a középkortól Linnéig. Bern, OK: sokat olvasott svájci könyvek. Párizs, NK: a kötelempéldányra vonatkozó törvények és rendeletek kéziratoss és nyomtatott példányai (a törvény 400. évfordulójára). London, British Museum: bibliakiállítás, külön teremben. Liverpool, KK: az év 50 legjobb könyve. Manchester, VK: 2000 ifjúsági könyv. Oxford, Bodleyana: angol humor 1500—1800. New York, NyK: régi illusztrált művek, egy század nyomtatványai, az év 50 könyve, Ausztrália, katonai egyenruhák, építészeti és illusztráció, új szerzemények, Byron és kortársai, a cigányok, régi francia tájképek, a francia forradalom, régi amerikai vonatkozású német könyvek, a francia könyvillusztráció 400 éve, Amerika történetére vonatkozó nyomtatványok, nyomdatechnikai művek, az Egyesült Államok postabélyegei. San Marino, Huntington K: Mexikó a XVI. században.

A bécsi NK az év folyamán kiállította 1930—35. évi új szerzeményeit; a kiállításról képes katalógust is adott ki.

### 20. A könyvtárak nevezetesebb gyarapodásai.

A bécsi NK megszerezte az 1140 körüli admonti bibliát, az 1155 körüli salzburgi antiphonariumot, továbbá az ambrasi kastély könyvtárából 79 kéziratot és négy ősnymtatványt; az előbbieik közül említésre méltó Wolfram v. Eschenbach: Willehalm és Rudolf v. Ems: Weltchronik. A könyvtár színészeti gyűjteménye Stefan Zweig ajándéka révén 80 újkori szerző 101 darab eredeti kéziratával (főleg drámákkal) gyarapodott. — A VK megszerezte Max v. Portheim Mária Terézia- és II. József-kori gyűjteményét, amely az osztrák korona országaira vonatkozó, közel 20.000 egykorú műből áll; hozzátartozik még egy 150.000 cédulából álló bibliográfia is, amely az említett kor összes ismert műveit tartalmazza.

A berlini ÁK mintegy 2900 darab halotti beszédet, továbbá sok értékes zenei kéziratot és nyomtatványt szerzett meg; említésreméltó ezek közül több Wagner-, Schumann- és Brahms-kézirat. A család ajándékképpen megkapta a könyvtár Adolf v. Harnack kézirati hagyatékát is.

A frankfurti VK a salzburgi Szent Péter bencésapátság könyvtárából származó XIV. századvégi Biblia pauperum, továbbá egy 1448-ból keltezett breviarium Romanum (miniált pergamenkézirat), valamint két darab, középkori mondákat tartalmazó és a frankfurti Hans Dirmstein által 1471-ben és 1479-ben készített, miniált kézirat birtokába jutott. Megszerezte még Schopenhauer hét darab levelét és egyik művének eredeti kéziratát is.

A gráci OK a német birodalomhoz való csatlakozás alkalmából a berlini ÁK-tól ajándékba kapta az 1574-ben nyomtatott Gigler-féle Postillát, amely a legrégebb és legértékesebb stájerországi nyomtatványok egyike.

A karlsruhei OK-ban egy XI. századbéli történelmi tárgyú kézirat (az ú. n. weissenburgi Annales) egyik variánsának töredékeit találták meg egy ősnymtatványban.

A marburgi EK négy darab, részben helyi jelentőségű kézirat birtokába jutott; ezek közül legértékesebb Dietrich von Apolda Szent Erzsébet-élet-rajzának rajnai frank fordítása; XV. századi papírkézirat.

A müncheni VK egy 12.000 darabból álló exlibris-gyűjteményt szerzett meg, amelynek anyaga a XVI. századtól a legújabb időkig terjed.

A párizsi NK Allard du Chollet gróf hagyatékából egy 8000 darabon felüli állományú, körülbelül 5000 személytől származó, XVI—XX. századból való autográfia-gyűjteményt örökölt.

A bergamoi VK egy svájci mecénás, August L. Tobler jóvoltából ajándékba kapta a Falconieri-kódexet, amely Torquato és Bernardo Tasso műveit tartalmazza, részben saját kézírásukban. A kódexet Tobler egy zürichi aukción vette 10.000 líráért.

A firenzei NK egy Portugália történetére vonatkozó, mintegy 1400 kötetnyi könyvtárt örökölt.

A Forli-i VK örökölte Carlo Piancastelli 70.000 kötetnyi könyvtárát, amely több mint 200 ősnymtatványt is tartalmazott.

A British Museum könyvtára megszerzett egy 1275 körüli, Canterbury-ben készült, főleg normann szövegeket tartalmazó kéziratot, továbbá a Vulgata egy 700 körüli kéziratának 11 levelét, valamint Frontinus Strategemata című műve XIV. századi, illuminált olasz kéziratának kilenc levelét. Megszerezte továbbá a híres Ashley Library-t, amely mintegy 7000 kötetnyi angol költői művet tartalmaz.

A londoni Royal College of Music könyvtárának Ch. S. Terry professzor özvegy férjének értékes Bach-könyvtárát ajándékozta.

Az edinburghi Skót NK a híres gyűjtő, H. F. B. Sharp hagyatékából 1500 kötetnyi régi és ritka angol, francia és amerikai művet, köztük sok első kiadást kapott.

A newyorki NyK megszerezte Napoleon egy levelét, amelyet 1806-ban a pénzügyminiszterhez intézett, továbbá George Washington több, főleg katonai tárgyú levelét és kortársainak hozzá intézett leveleit.

### 21. Érdekesebb hírek.

A túrócszentmártoni Matica Slovenska 200.000 kötetnyi könyvtárát önálló szlovák nemzeti könyvtárrá akarják fejleszteni; külön épületet akarnak erre a célra emelni és azt is tervbe vették, hogy a leendő nemzeti könyvtár folyóiratot is indít.

Ausztriának a német birodalomhoz való csatlakozása révén a különböző osztrák könyvtárak állományában összesen 12 millió kötet könyv, 90.000 görög és keleti papyrus, valamint sok más érték, kézirat stb. került a birodalomba.

A mainzi Gutenberg-múzeummal kapcsolatban papírvizsgáló-állomás és vízjegy-archivum felállítását tervezik.

A kopenhágai EK új épülete, amelynek építését 1935-ben kezdték meg, 1938 elején elkészült. A három emeleten elhelyezett irodai és nyilvános célú helyiségek épületrésze mögött tízemeletes raktártorony emelkedik. Az épület 970.000 dán koronába került.

Franciaország nemzeti bibliográfiája az 1937. év anyagával kezdődőleg nemzetközi alakú katalóguscédulákra nyomtatva jelenik meg.

A British Museum olvasótermét átalakították. A terem melletti északnyugati épületrész régi öntöttvas-állványzatú raktárait átépítették acél-állványzatra, amivel ötven százalékos helynyereséget értek el. Páternostert és csöpostát is szereltek be, az olvasóterem északi ablakait magasították, a kupolát belülről is megtisztították. A munkálatok ideje alatt, három hétig, az olvasóterem zárva volt. Elhatározták egyúttal, hogy 1938-ban, egy évre, az olvasóterem napi nyitási idejét kísérletképpen egy órával meghosszabbítják, este 6-tól 7-ig. Az így előálló évi költségtöbbletet 3000 fontra becsülik.

A londoni EK régi épületéből, a South Kensington városrészből átköltözött új épületébe, a Bloomsbury városrészbe, a British Museum közvetlen szomszédságába.

A liverpooli EK új épületét 1938 májusában nyitották meg. Az olvasóteremben 120 ülőhely és 7000 kötetnyi kézikönyvtár van. A raktári férőhely egymillió kötetre elegendő. Az épület 95.000 fontra került.

New Yorkban (19, West 44 Street) megnyitás előtt áll a dr. Telkes László vezetése alatt álló *Hungarian Reference Library*. Anyaga több mint 5000 kötetnyi, Magyarországra vonatkozó, angolnyelvű könyvből és mintegy 10.000 folyóiratcikkből áll. Az eredetileg Feleký Károly gyűjtötte anyagot a Magyar Nemzeti Múzeum vásárolta meg.

A Carnegie Corporation of New York 150.000 dolláros alapítványt tett Melvil Dewey emlékére, a Columbia-egyetemen felállítandó könyvtár-tani tanszék céljaira, továbbá 100.000 dollárt adott a Columbia School of Library Service fejlesztésére is.

A minneapolis-i NyK 1938 nyarán megnyitotta szabad ég alatti olvasótermét a Gateway Parkban, ahol kényelmes kerti bútorokon ülve, kerti ernyők alatt olvashatott a közönség. Az újításnak nagy sikere volt, ugyanis a kerti olvasótermet naponta több, mint 500 olvasó látogatta.

Az Ohio állambeli Steubenville városka Carnegie-könyvtára hasonló újítást vezetett be, ugyancsak nagy sikerrel.

Az indianapolisi NyK 1938. január 1-ével megnyitotta aprónyomtatvány-gyűjteményét. A könyvtár egyelőre 3500 válogatott aprónyomtatványt rendezett tárgykörök szerint (mintegy 100 tárgykörből) és ezeket bocsátotta az olvasók rendelkezésére.

Az amerikai könyvtárak 1938 novemberében tartották a gyermekek könyvhetét, amely alkalomból majdnem minden könyvtár kiállítást rendezett az ifjúsági könyvekből, azoknak mesealakjaiból; a legtöbb könyvtár mesedélutánokat is tartott és más hasonló módokon is igyekezett propagandát kifejteni a gyermekek körében.

## 22. Könyvtörténet, kódexismertetések.

A. DOLD: Zwei Doppelblätter in Unziale des 7. Jahrhunderts mit Text aus den Dialogen Gregors d. Gr. (ZBW 253; a stuttgarteri OK-ban.)

K. CHRIST: Petia. Ein Kapitel mittelalterlicher Buchgeschichte. (ZBW 1: nagy tanulmány, 7 darab berlini kézirat ismertetésével.)

W. FECHTER: Der Kundenkreis des Diebold Lauber. (ZBW 121: a XV. századi hagenai kéziratmásoló és kereskedő magasrangú vevőkörét állítja össze számtalan adat alapján.)

W. FECHTER: Noch einmal Diebold Lauber. (ZBW 650.)

H. WEGENER: Die wichtigsten naturwissenschaftlichen Bilderhandschriften nach 1500 in der Preussischen Staatsbibliothek. (ZBW 109.)

P. LEHMANN: Reste einer Bilderhandschrift des Hrabanus in Berlin. (ZBW 173.)

A. LOTZ: Die deutschen Schreibmeisterbücher. (Ph 379, 434.)

É.-A. VAN MOË: Les manuscrits à peintures à la Bibliothèque Nationale. (AB 161: az 1937. nyarán kiállított illuminált kéziratok ismertetése.)

É. PELLEGRIN: Un manuscrit des rois Aragonais de Naples à la Bibliothèque Nationale. (BCh 219.)

L. THORNDIKE: A bibliography composed around 1300 A. D. of works in Latin on alchemy, geometry, perspective, astronomy, astrology, and nigromancy. (ZBW 357: a párisi NK egy kézírata.)

N. KELLER: La biblioteca del cardinale Pietro Frias di Spagna. (B 317: a XV. század elején élt és 1420-ban Firenzében meghalt spanyol bíboros hagyatékáról készült egykorú latinnyelvű könyvjegyzék ismertetése.)

L. T. JEROMONACO: I codici melurgici bizantini nelle biblioteche d'Italia. (ABI 26.)

A. EINSTEIN: Un libro di canzoni spirituali di Orfeo Vecchi. (B 38.)

W. ALLEN: The four Corvinus manuscripts in the United States. (BNy 315: főleg a newyorki NyK Livius-kéziratával foglalkozik és csak felemlíti a többi, másutt már részletesen leírt kéziratot: a Yale-egyetem Tacitusát, valamint a newyorki Pierpont Morgan-könyvtár Didymusát és Ciceróját.)

M. E. AGNEW: The affiliations of the Spencer Collection's Corvinus Livy. (BNy 324.)

L. DONATI: Iter iconographicum. (MF 5, 97: a ravennai Bibl. Classense, a torentinói Bibl. degli Azzi-Vitelleschi és az amsterdami Bierens de Haan-gyűjtemény metszetanyagának ikonografiai ismertetése.)

F. WEITENKAMPF: The fifteenth century. The cradle of modern book illustration. (BNy 87.)

H. MEIER: Woodcut stencils of 400 years ago. (BNy 10: Régi, könyvtáblából kiáztatott vallásos tárgyú fametszet kapcsán ismerteti a régi fametsző- és nyomdatechnikát.)

K. MEYER: Die Illustrationen in den Musikbüchern des 15—17. Jahrhunderts. (Ph 205, 278.)

M. C. FERRARI: La Geografia del Tolomeo fatta miniare dal Cardinale Bessarione. (B 23.)

J. DUHEM: Nouvelles recherches sur la légende aéronautique dans les marques anciennes des libraires et des imprimeurs. (BB 162.)

J. DUHEM: La plus ancienne gravure aéronautique dans un livre imprimé. (BB 363: egy freiburgi németnyelvű ősnymotványban, 1493-ból.)

A. RÜMANN: Thomas Bewick. (Ph 137.)

H. R. RICHARDS: The charm of bookplates. (LJ 584: az exlibrisek rövid története, néhány amerikai darab ismertetésével.)

TH. MUSPER: Der originäre holländische Blockbuchdruck. (MF 103: a két legrégebb hollandi fatábla-nyomatú művet ismerteti: Apocalypsis, kb. 1420-ból és Biblia pauperum, kb. 1430-ból; mindkettő Wolfenbüttelben.)

TH. LÄNGIN: Der Catholiconhymnus Gutenbergs. (ZBW 205.)

A. RUPPEL: Quando mori Gutenberg? Dove è sepolto? (B 328: egy ősnymotványban talált bejegyzés szerint 1468. február 3-án halt meg; egy másik, több oldalról is alátámasztott, nem sokkal halála utáni adat szerint Mainzban, a Szent Ferenc-templom mellett temették el.)

J. BLOCH: Early Hebrew printing in Spain and Portugal. (BNy 371.)

A. BOSELLI: Incunabuli della R. Biblioteca Universitaria di Bologna non segnalati dal Caronti e dal Frati. (ABI 154.)

L. CONDIT: Reprints, counterfeits, and reproductions. (LQu 391: Quintilianus egyik kiadásának két variánsát hasonlítja össze tipografiaiilag és ehhez fűzi általános megjegyzéseit az utánnymásokra vonatkozólag.

Hangsúlyozza, hogy Amerikában még sok, tipografiailag meg nem vizsgált ősnymtatvány és régi könyv van; ezeknek repertóriumát el kellene készíteni.)

L. BENDIKSON: Facsimile reprints of rare books. (LJ 140: az eredetieknek a facsimile-nyomattól való könnyű megkülönböztetése mikrofotografiai úton.)

A. SOBELLI: Bartolomeo da Cremona e l'edizione azzoguidiana dell' „Oratio pro T. A. Milone“ di Cicerone. (MF 214: a bolognai Azzoguidinek tulajdonított kiadást a cremonai Bartolomeo nyomhatta.)

L. DONATI: Diciamo qualche cosa del Polifilo! (MF 70: a Hypnerotomachia Poliphili 1499-iki kiadású különböző példányainak egymással és az 1545-iki kiadással való tipografiai összehasonlítása.)

V. BRANCA: L'editio princeps dell' „Amorosa Visione“ del Boccaccio. (B 460.)

D. REDIG DE CAMPOS: Francesco Priscianese stampatore e umanista fiorentino del sec. XVI. (B 161.)

E. OFFENBACHER: La bibliothèque de Wilibald Pirckheimer. (B 241: XV—XVI. századi nürnbergi humanista életrajza és könyvtárának jegyzéke.)

F. JANSEN: Il Messale Salisburghese del 1605. (B 455: a berlini ÁK példányát ismerteti.)

C. SCACCIA-SCARAFONI: Un documento storicamente e bibliograficamente ignoto relativo al sacco di Roma. (B 46: VII. Kelemen pápa 1527-ből való brevéjének ismertetése.)

C. SCACCIA-SCARAFONI: La bolla In Coena Domini promulgata in Orvieto nel 1528 e il suo stampatore romano. (MF 219: a bulla nyomtatóját F. Minitius Calvus római nyomdászban véli felfedezni.)

D. FAVA: Un museo del libro in Italia e gli studi sulla storia della stampa. (ABI 247.)

G. FUMAGALLI: Giunte e correzioni al Lexicon typographicum Italiae. (B 81, 183.)

L. S. OLSCHKI: Une nouvelle collection de musique du XVIIe siècle contenant plusieurs ouvrages uniques et inconnus des bibliographes. (B 1: 17 darab, részben ismeretlen zenei mű ismertetése.)

J. PICKA: Richard de Bury and sein Philobiblon. (Ph 461: a nagy angol könyvbarát művének ismertetése és a mű összes későbbi kiadásainak és fordításainak bibliográfiája.)

E. HOLZER: Die frühesten und wichtigsten Drucke über die Entdeckung und Erforschung Amerikas. (Ph 469.)

E. HOLZER: Die frühesten und wichtigsten Drucke über die Erforschung der „terra Australis“ und Australiens. (Ph 185.)

### 23. Bibliografia.

V. CAMERANI: Gli studi bibliografici in Italia. (AB 220: az újabb olasz bibliografiai művek és vállalkozások ismertetése.)

J. D. COWLEY: Bibliography at the University of London School of Librarianship. (LAR 426: a hallgatók által készített bibliográfiák bibliográfiája.)

Librarianship: a list of text books. (LAR 384: könyvtári vonatkozású szakkönyvek bibliográfiája.)

J. VORSTIUS: Neue Bücher zum Bibliotheks- und Buchwesen. (ZBW 101, 166, 198, 246, 295, 351, 391, 577, 635, 678.)

Recenti pubblicazioni. (B 70, 232: olasz és francia könyvtártudományi és rokonvonatkozású művek betűrendes bibliográfiája.)

Bibliographie. Publications récentes. (AB 47, 144, 243, 323: újabban megjelent, csak francia munkák bibliográfiája, tudománysszakok szerint.)

Bibliographia. (IDC 29, 83, 116, 162: decimális könyv- és folyóiratcikk-bibliografia.)

- R. HIRSCH: A list of recent bibliographies. (BNy 108.)  
 A. C. POTTER: Einige frühe Bücher über den Tabak. (Ph 33.)  
 G. FUMAGALLI: Giornali di soldati e per soldati nella guerra 1915—1918. (ABI 32.)  
 J. WITSCH: China, Japan und die Mongolei. Bericht über neuere Fernost-Literatur. (Bü 345.)  
 D. P. MILLER: The Sino-Japanese conflict. Some recent pertinent books. (BNy 20.)  
 G. WUNDER: Entdecker und Eroberer Amerikas. (Bü 581.)  
 P. H. BAGINSKY: German works relating to America 1493—1800. A list compiled from the collections of the New York Public Library. (BNy 909.)  
 G. F. BLACK: A calendar of cases of witchcraft in Scotland, 1510—1727. (BNy 34: az előző évfolyamban közölt bibliográfia befejező része.)  
 W. J. BURKE: The literature of slang. (BNy 333, 497, 564, 645.)  
 E. D. COLEMAN: The jew in English drama. An annotated bibliography. (BNy 827, 919.)  
 H. LANCOUR: Heraldry — a guide to reference books. (BNy 851.)  
 B. SCHWARTZ: The Hittites. A list of references in the New York Public Library. (BNy 591, 711, 783.)  
 H. B. WEISS: Some comic histories of the United States. (BNy 303: „Uncle Sam“-történetek bibliográfiája.)

24. Könyvismertetések.

Könyvtártan, könyvtárpolitika.

- American Library Association. Digest of county library laws of the United States. Prepared by F. L. TOLMAN. Chicago, 1937: LAR 100. (A. R. H.)  
 Ausgewählte bibliothekswissenschaftliche Aufsätze von DR. HERMANN ESCHER. Zürich, 1937: LQu 319. (J. C. M. HANSON.)  
 F. BARLOW: Public library finance. Gravesend, 1938: LAR 489. (H. O. B.)  
 A. CÓNSOLE: Fundación y organización de bibliotecas. Buenos Aires, 1937: B 55. (V. CAMERANI.)  
 A. CÓNSOLE: Hagamos del bibliotecario un profesional. 3. ed. Buenos Aires, 1937: B 55. (V. CAMERANI.)  
 J. D. COWLEY: The use of reference material: an introductory manual for librarianship students and assistants. London, 1937: ZBW 78. (J. VORSTIUS.)  
 L. CROZET: Manuel pratique du bibliothécaire. Paris, 1937: B 57. (V. CAMERANI); ZBW 151. (H. FUCHS.)  
 D. GRAY: Public library finance. London, 1938: LAR 489. (H. O. B.)  
 L. M. HARROD: The librarians' glossary: terms used in librarianship and the bookcrafts. London, 1938: LAR 287. (J. H. E. B.); LJ 375. (S. G. AKERS.)  
 B. M. HEADICAR: A manual of library organization. New York, 1935: LQu 294. (D. CONEY.)  
 M. INGLES—A. MCCAGUE: Teaching the use of books and libraries. A manual for teachers and librarians. New York, 1937: LQu 423. (L. R. REED.)  
 C. B. JOECKEL: The government of the American public library. Chicago, 1935: AB 60. (H. LEMAÎTRE.)  
 A. JOHNSON: The public library — a people's university. New York, 1938: LJ 498. (L. R. WILSON); LQu 542. (J. CHANCELLOR.)  
 W. KRABBE: Kurzgefasstes Lehrbuch der Bibliotheksverwaltung. Leipzig, 1937: ZBW 231. (W. KRAG.)  
 É. LEROY: Guide pratique des bibliothèques de Paris. Paris, 1937: B 54. (V. CAMERANI); LJ 647. (M. A. GRAY); ZBW 377. (L. KLAIBER.)

L. R. MCCOLVIN: Libraries and the public. London, 1937: LQu 134. (G. O. KELLEY.)

L. R. MCCOLVIN: Survey of libraries; reports on a survey made by the Library Association during 1936—1937. New York, 1938: LAR 404. (W. B. T.); LJ 838. (M. QUIGLEY. Az európai és amerikai könyvtárügy jó áttekintése.)

L. NOFRI: Libri e biblioteche. Notizie ad uso dei „Corsi di preparazione per gli uffici e i servizi delle biblioteche popolari“. Torino, 1937: ABI 105. (E. PASTORELLO); B 59. (V. CAMERANI.)

J. G. O'LEARY: Organising a new library service. Gravesend, 1938: LAR 242. (J. E. W.)

W. M. RANDALL—F. L. D. GOODRICH: Principles of college library administration. Chicago, 1936: ZBW 670. (J. W. KINDERVATER.)

S. R. RANGANATHAN: Library administration. Madras, 1935: LQu 294. (D. CONEY.)

R. L. SIEFKES—B. HOLTZE—C. K. MORSE: A course in methods for the small library. Lincoln, 1937: LJ 590. (E. F. KELLY.)

L. R. WILSON: The geography of reading: a study of the distribution and status of libraries in the United States. Chicago, 1938: LAR 541. (L. R. MCCOLVIN); LJ 915. (A. F. KUHLMANN); LQu 546. (H. M. LYDENBERG.)

L. R. WILSON: Library trends. Chicago, 1937: ZBW 382. (A. PREDEEK; az amerikai könyvtárak céljairól és problémáiról szóló több tanulmány.)

L. R. WILSON: The role of the library in adult education. Chicago, 1937: LJ 317. (A. M. FARQUHAR); LQu 420. (A. WINSLOW.)

The year's work in librarianship. Vol. 8: 1935. Vol. 9: 1936. London, 1936—1937: ZBW 76. (J. VORSTIUS.) — Vol. 10: 1938: LAR 447. (S. C. H.)

#### *Könyvtártípusok.*

E. J. CARNELL: County libraries: a retrospect and forecast. London, 1938: LAR 286. (R. I.); LJ 646. (E. T. TURNER.)

J. GRYZCZ: Les bibliothèques polonaises. Warszawa, 1937: LAR 51. (H. M. C.)

E. LEYLAND: The public library: its history, organisation and functions. London, 1937: LAR 448. (R. K. B. A.)

F. SCHRIEWER: Das ländliche Volksbüchereiwesen. Jena, 1937: Bü 136. (G. A. NARCISS); LAR 491. (J. W.); ZBW 669. (J. W. KINDERVATER.)

F. SCHRIEWER: Die staatlichen Volksbüchereistellen im Aufbau des deutschen Volksbüchereiwesens. Leipzig, 1938: LAR 491. (J. W.)

*Société des Nations*, Institut International de Coopération Intellectuelle: Mission sociale et intellectuelle des bibliothèques populaires; son organisation, ses moyens d'action. Paris, 1937: LAR 50. (L. C.)

L. A. WILSON—E. A. WIGHT: County library service in the South... Chicago, 1935: AB 351. (H. LEMAÎTRE.)

#### *Könyvtártörténet.*

H. BLUMENTHAL: Die Bibliotheken der Herzöge von Pommern. Stettin, 1937: ZBW 671. (V. EICHSTÄDT.)

F. BURCKHARDT: Zürichs Bibliotheken. Winterthur, 1936: AB 62. (H. LEMAÎTRE.)

A. GOLDBERG: The Buffalo Public Library. 1836—1936. Buffalo, 1937: LQu 320. (L. STIEG.)

E. P. GOLDSCHMIDT: Hieronymus Muenzer und seine Bibliothek. London, 1938: ABI 213.



K. J. HARTMANN—H. FÜCHSEL: Geschichte der Göttinger Universitäts-Bibliothek. Göttingen, 1937: AB 156. (P. LEGUAY); LQu 143. (H. B. VAN HOESEN.)

*Mitchell Library, Sydney*: historical and descriptive notes. Sydney, 1936: LAR 99. (D. H. V.)

F. L. TOLMAN: Libraries and lyceums. New York, 1937: LQu 135. (R. S. CURRIER; New York állam könyvtárainak összefoglaló története.)

G. WERNER—E. SCHMIDT-HERRLING: Die Bibliotheken der Universität Altdorf. Leipzig, 1937: ZBW 279. (F. EICHLER.)

#### *Könyvtárépítés, berendezés.*

E. M. ACKERY: Electrical heating for public and commercial libraries and museums. Gravesend, 1938: LAR 632. (E. J. C.)

G. ADRIANI: Die Klosterbibliotheken des Spätbarock in Österreich und Süddeutschland. Ein Beitrag zur Bau- und Kunstgeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts. Graz—Leipzig—Wien, 1935: ZBW 236. (M. SCHOTT.)

CH. A. FULLER—D. SNOW: Air conditioning. New York, 1938: LJ 927. (J. A. LOWE.)

R. D. H. SMITH: Public library lighting. Vol. I. Natural lighting. Gravesend, 1937: AB 348. (H. LEMAÎTRE.)

#### *Katalogizálás.*

*American Library Association*. Catalogers' and classifiers' yearbook. No. 5. Chicago, 1936: LQu 427. (E. ATKINS.) — No. 6: 1937: LAR 100. (M. S. T.) — No. 7: 1938: LAR 544. (H. A. S.); LQu 553. (M. C. MALOY.)

E.—G. LEDOS: Histoire des catalogues des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Paris, 1936: ZBW 190. (H. FUCHS.)

C. PETTUS: Subject headings in education: a systematic list for use in a dictionary catalog. New York, 1938: LAR 490. (H. S.); LJ 318. (J. PETTEE); LQu 429. (S. G. AKERS.)

The Prussian Instructions. Rules for the alphabetical catalogs of the Prussian libraries. Transl. from the 2. ed. by A. D. OSBORN. Ann Arbor, 1938: LJ 872. (H. D. MACPHERSON); ZBW 623. (J. VORSTIUS.)

Rules for compiling the catalogues of printed books, maps and music in the British Museum. Revised edition. London, 1936: AB 59. (H. LEMAÎTRE.)

J. F. VANDERHEIJDEN: De openbare catalogus in de Amerikaansche bibliotheek. Leuven, 1937: ABM 130. (J. v. H.)

#### *Szakozás.*

J. F. CUNNINGHAM: A classification for medical literature. 2. rev. and enl. ed. Nashville, 1937: LJ 68. (J. W. HUNT.)

G. O. KELLEY: The classification of books: an enquiry into its usefulness to the reader. New York, 1937: LAR 193. (W. H. P.); LJ 69. (M. L. PREVOST); LQu 297. (J. T. RUBEY.)

S. R. RANGANATHAN: Prolegomena to library classification. Madras, 1937: B 53. (V. CAMERANI); LAR 145. (L. A. B.); LJ 412. (B. H. HOLT); LQu 299. (H. E. BLISS; az öt legelterjedtebb szakrendszer összehasonlítása és saját, kissé túlságosan komplikált szakrendszerének ismertetése.)

S. RUNGE: Beiträge zur Sachkatalogisierung. Leipzig, 1937: LAR 146. (J. W.); LQu 548. (F. K. WALTER.)

W. C. B. SAYERS: An introduction to library classification. 5. ed. London, 1938: LAR 446. (L. A. B.; a legjobb angol szakmunka.)

*Könyvtárhasználat (dokumentáció, kooperáció, kölcsönzés).*

G. TH. BUSWELL: How adults read. Chicago, 1937: LQu 419. (S. SHANK.)

M. GODET: Le prêt international des livres et manuscrits. Bern, 1937: LAR 543. (J. H. P.); LQu 318. (J. I. WYER); ZBW 335. (G. ABB.)

W. C. HAYGOOD: Who uses the public library. Chicago: BCh 437. (É.—A. VAN MOÉ.)

N. O. IRELAND: The picture file in school, college and public libraries. Boston, 1935: AB 67. (H. LEMAÎTRE.)

M. CH. LYON: The selection of books for adult study groups. New York, 1937: LJ 277. (L. BRYSON); LQu 558. (G. O. KELLEY.)

R. C. B. PARTRIDGE: The history of the legal deposit of books throughout the British Empire. London, 1938: AB 349. (H. LEMAÎTRE); LAR 285. (P. E. L.); LQu 528. (TH. SOLBERG.)

D. WAPLES: People and print. Social aspects of reading in the depression. Chicago, 1937: LJ 276. (M. D. TOMPKINS); LQu 296. (F. G. MELCHER); ZBW 380. (A. PREDEEK.)

*Könyvkötés, könyvrestaurálás, fényképezés.*

Beiträge zum Rollen- und Platteneinband im 16. Jahrhundert. Hrg. v. I. SCHUNKE. Leipzig, 1937: ZBW 672. (F. BOCK.)

*Columbia University Library.* A catalogue of the Epstean Collection on the history and science of photography and its applications especially to the graphic arts. New York, 1937: LQu 436. (H. H. FUSSLER.)

J. GRANT: Books & documents: dating, permanence and preservation. London, 1937: ZBW 79. (P. A. MANSER.)

TH. M. ILAMS—T. D. BECKWITH: Notes on the causes and prevention of foxing in books. London, 1937: AB 61. (H. LEMAÎTRE.)

P. KERSTEN: Wörterbuch der Fachausdrücke in der Buchbinderei, französisch-deutsch und deutsch-französisch. Halle a. S., 1937: AB 344. (H. LEMAÎTRE.)

M. L. RANEY: Microphotography for libraries, 1937. Chicago, 1937: LAR 51. (B. S. P.)

M. SCHWEIDLER: Die Instandsetzung von Kupferstichen, Zeichnungen, Büchern usw. Stuttgart, 1938: Ph 450. (P. KERSTEN.)

*Bibliografia.*

*American Library Association*, catalog 1932—1936: an annotated list of approximately 4.000 titles. Ed. by M. HORTON. Chicago, 1938: LAR 590. (W. A. M.)

Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer utg. av Riksdagsbiblioteket. 1931—1933. Uppsala, 1934: ZBW 73. (O. KLOSE.)

Bibliografia dell'Impero fascista (colonie e possedimenti), opere possedute dalla biblioteca della Camera fascista. Roma, 1938: AB 348. (H. LEMAÎTRE.)

A. CARTIER: Bibliographie des éditions des De Tournes, imprimeurs lyonnais. Paris, 1937: ZBW 386. (L. KLAIBER.)

Contributo a una bibliografia della guerra mondiale. Segretaria della Camera dei Deputati ed. Roma, 1937: B 471. (V. CAMERANI); ABI 105. (E. PASTORELLO.)

Doctoral dissertations accepted by American universities, 1936—1937. Ed. by D. B. GILCHRIST. New York, 1937: ZBW 663. (C. BALCKE.)

W. FUCHS: Beiträge zur mandjurischen Bibliographie und Literatur. Tokyo—Leipzig, 1936: ZBW 623. (W. HAENISCH.)

Handbook of Latin American studies. Ed. by L. HANKE. Cambridge, 1937: LQu 325. (C. E. CASTAÑEDA.)

Internationaler Jahresbericht der Bibliographie. Hrsg. v. J. VORSTIUS. Jg. 8: 1937. Leipzig, 1938: ZBW 622. (A. v. HARNACK.)

Jahresverzeichnis der schweizerischen Hochschulschriften 1935/36. Basel, 1937: ZBW 622. (C. BALCKE.)

M. KUNTZE: Periodica medica. Verzeichnis und Titelabkürzungen der wichtigsten Zeitschriften der Medizin und ihrer Grenzgebiete. 3. Neubearb. Aufl. Leipzig, 1937: ZBW 187. (H. GOMOLL.)

Lijst van gedrukte geschriften over de Rijksuniversiteit te Utrecht. Proeve eener bibliographie 1634—1936 samengesteld door G. A. EVERS. Utrecht, 1937: ZBW 333. (W. MENN.)

E. LORENZ: Die Entwicklung des deutschen Zeitschriftenwesens. Charlottenburg, 1937: ZBW 387. (J. KIRCHNER.)

L. R. MCCOLVIN—H. REEVES: Music libraries. vol. 2. London, 1938: LAR 590. (J. M. A.: decimális rendszertől zenei bibliográfia.)

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud bewerkt door A. J. VAN HUFFEL... 1935. 's Gravenhage, 1936: ZBW 150. (W. MENN.)

Reichsliste für Musikbüchereien. Leipzig, 1938: Bü 743. (C. JANSEN: kisebbs népkönyvtárak számára jó segédeszköz a beszerzéshez.)

Répertoire de bibliographie française, contenant tous les ouvrages imprimés en France et aux Colonies et les ouvrages français publiés à l'étranger, 1501 à 1930. T. 1: A—Angélique. Paris, 1947: ZBW 660. (H. FUCHS.)

C. ROTH: Magna Bibliotheca Anglo—Judaica: a bibliographical guide to Anglo—Jewish history. London, 1937: LAR 542. (H. W.)

P. SATTLER—G. v. SELLE: Bibliographie zur Geschichte der Schrift bis in das Jahr 1930. Linz, 1935: ZBW 627. (F. HODES.)

H. TIEMANN: Das spanische Schrifttum in Deutschland von der Renaissance bis zur Romantik. Hamburg, 1936: ZBW 274. (L. KLAIBER.)

Topobibliographie de la France, par M. DUPORTET, H. FOUGEROL, etc. Paris, 1938: AB 253. (J. BONNEROT: a könyveken kívül a folyóiratcikkek topobibliográfiája is.)

J. VORSTIUS—G. REINCKE: Internationale Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie. XI. Jg. 1936. Leipzig, 1937: LAR 100. (A. E.); ZBW 75. (H. SCHREIBER.)

S. ZANUTTO: Bibliografia Etiopica. Roma, 1936: ZBW 269. (E. LITTMANN: FUMAGALLI nagy munkájának folytatása a jelenkorig, illetve F. anyagának újrafeldolgozása is.)

#### *Könyvtári katalogusok.*

*British Museum.* Subject index of the modern works added to the Library of the British Museum in the years 1931—1935. London, 1937: LAR 194. (A. E.)

M. KUHLMANN: Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg. Inventaires des périodiques des bibliothèques de Strasbourg. Strasbourg, 1937: AB 345. (J. DELSAUX.)

E. LEWIN: Subject catalogue of the Library of the Royal Empire Society, formerly Royal Colonial Institute, vol. IV. London, 1937: LQu 431. (E. A. SMITH: az angol gyarmatügyi könyvtár katalógusa, IV. köt.: földközintengeri, indiai és távolkeleti gyarmatok.)

*National Book Council.* A catalogue of books in the National Book Council library. 3. ed. London, 1938: LAR 193. (S. H. H.)

M. G. ROUPELL: Union catalogue of the periodical publications in the university libraries of the British Isles. London, 1937: LAR 543. (C. C. B.); LQu 142. (W. KERR); ZBW 185. (R. MUMMENDEY.)

*Stedelijk schoolmuseum, Antwerpen.* Boekerij en leeszaal voor het onderwyzend personeel. Katalog. Antwerpen, 1936: AB 64. (H. LEMAÎTRE.)

*Kéziratcatalogusok, kéziratann.*

Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Nationalbibliothek in Wien. Teil VII. 1.: H. J. HERMANN: Englische und französische Handschriften des 13. Jahrhunderts. Leipzig, 1935. — Teil VII. 2.: H. J. HERMANN: Englische und französische Handschriften des 14. Jahrhunderts. Leipzig, 1936: ZBW 336. (A. BOECKLER.)

A.—W. BYVANCK: La miniature dans les Pays-Bas septentrionaux. Paris, 1937: B 350. (A. BOINET.)

H. G. T. CHRISTOPHER: Palaeography and archives: a manual for the librarian, archivist and student. London, 1938: LAR 493. (L. C.); LJ 783. (D. W. HYDE JR.)

M. HONECKER: Lullus-Handschriften aus dem Besitz des Kardinals Nikolaus von Cues. Münster i. W., 1937: ZBW 83. (L. KLAIBER.)

F. JANSEN: Die Helmarshausener Buchmalerei zur Zeit Heinrichs des Löwen. Hildesheim, 1933: ZBW 384. (J. KIRCHNER.)

Katalog der Handschriften der Zentralbibliothek Zürich. I. Mittelalterliche Handschriften von C. MOHLBERG. 3. Lief. Zürich, 1936: ZBW 84. (A. BRUCKNER.)

A. DE LABORDE: Les principaux manuscrits à peintures conservés dans l'ancienne bibliothèque impériale publique de Saint-Petersbourg. 2ème partie. 1938: B 154. (A. BOINET.)

S. DE RICCI—W. J. WILSON: Census of medieval and renaissance manuscripts in the United States and Canada. Vol. 2. New York, 1937: B 223. (—I.); BCh 178. (É.—A. VAN MOË.)

E. SPARN: Las bibliotecas con 500 y más manuscritos del Viejo Mundo. Buenos Aires, 1937: ZBW 191. (L. KLAIBER: kéziratok megoszlási statisztikája az Óvilág nagyobb könyvtáiraiban.)

M. STEINSCHNEIDER: Vorlesungen über die Kunde hebräischer Handschriften. 2. Aufl. Jerusalem, 1937: ZBW 84. (J. POHL.)

L. THORNDIKE—P. KIBRE: A catalogue of incipits of mediaeval scientific writings in Latin. Cambridge, Mass. 1937: ZBW 193. (W. PORT.)

A. WILMART: Codices Reginenses Latini. T. I.: Codices 1—250. Bibl. Vaticana, 1937: BCh 176. (PH. LAUER.)

B. WIRTGEN: Die Handschriften des Klosters St. Peter und Paul zu Erfurt bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Leipzig, 1936: LQu 151. (D. P. LOCKWOOD.)

*Nyomdászattörténet, ősnymtatványkatalogusok.*

Beiträge zur Inkunabelkunde. N. F. II. Hrsg. C. WEHMER. Leipzig, 1938: AB 341. (L.—N. MALCLÈS.)

G. BURGADA: Libri rari. Milano, 1937: B 154. (At.—)

H. FISCHER: Die ältesten Zeitungen und ihre Verleger. Augsburg, 1936: ZBW 281. (J. KIRCHNER.)

H. LEHMANN—HAUPT: Das amerikanische Buchwesen. Buchdruck und Buchhandel, Bibliophilie und Bibliothekswesen in den Vereinigten Staaten von den Anfängen bis zur Gegenwart. Leipzig, 1937: LAR 287. (A. E.); LQu 127. (H. B. VAN HOESEN); Ph 229. (G. K. S.)

D. C. MCMURTRIE: The book; the story of printing and bookmaking. [London], 1938: LAR 445. (A. E.)

D. C. MCMURTRIE: A history of printing in the United States. Vol. II. New York, 1936: LJ 646. (R. W. G. VAIL.)

H. MOLZ: Die elsässische Presse im 18. Jahrhundert bis zum Ausbruch der Revolution. Heidelberg, 1937: ZBW 87. (V. EICHSTÄDT.)

J. MUSZKOWSKI: Zycie książki. (A könyv élete.) Warszawa, 1936: AB 67. (M. ROSENFELD.)

L. NIELSEN: Dansk typografisk Atlas 1482—1600. København, 1934: ZBW 86. (J. BENZING.)

M. A. RAVRY: Les origines de la presse et de l'imprimerie. Paris, 1937: B 61. (A—I.)

A. RENKER: Papier und Druck im fernen Osten. Mainz—Leipzig, 1936: ZBW 340. (A. BÖMER.)

J. REST: Die Erasmudrucke der Freiburger Universitätsbibliothek. Freiburg i. Br. 1937: AB 159. (P. LEGUAY.)

A. RUPPEL: Peter Schöffer aus Gernsheim. Mainz—Leipzig, 1937: ZBW 385. (A. BÖMER.)

A. SCHARDT: Das Initial. Berlin, 1938: Ph 415. (W. H. LANGE.)

W. L. WEBBER: Book about books. Boston, 1937: LJ 316. (J. I. WYER—E. F. ELLIS: könyvkedvelők, gyűjtők számára írott kézikönyv; sok hibája van.)

*Metszettörténet.*

C. DODGSON: Prints in the dotted manner and other metal-cuts of the XV. century in the Department of Prints and Drawings, British Museum. London, 1937: ZBW 240. (M. GEISBERG.)

*National Library of Wales.* Catalogue (with notes) of the Aneurin Williams Collection of book-plates, by H. M. VAUGHAN. Aberystwyth 1938: LAR 632. (R. B.)

*Lexikonok.*

Lexikon des gesamten Buchwesens. Bd. II. Leipzig, 1936: LQu 418. (P. BUTLER.) — Bd. III. Leipzig, 1937: AB 340. (H. LEMAÏTRE); ZBW 339. (A. BÖMER.) — Bd. I—III. Leipzig, 1935—1937: B 57. (V. CAMERANI.)

A. WEISSENBECK: Sacra Musica. Lexikon der katholischen Kirchenmusik. Klosterneuburg b. Wien, 1937: B 463. (A. E.)

„Wer ist wer.“ Lexikon österreichischer Zeitgenossen. Red. R. TEICHL. Wien, 1937: ZBW 72. (M. ARNIM.)

*Könyvtárosképzés.*

P. C. COETZEE: Education for library service. Pretoria, 1937: LQu 136. (R. MUNN: a délafrikai könyvtárosképzés rendszere.)

E. J. REECE: The curriculum in library schools. New York, 1936: ZBW 188. (E. LEIPPRAND.)

F. R. ST. JOHN: Internship in the library profession. [New York], 1938: LAR 630. (H. S.: a fizetéstelen könyvtári gyakornokságról.)

GRONOVSKY IVÁN

## RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

**Lajos Szimonidesz.** *Drei neu aufgetauchte Nummer der Rákóczi-schen Kriegszeitung.*

Die Regierung Franz Rákóczis II. gab in den Jahren 1705—1710 zur politischen Orientierung der europäischen Höfe eine zuerst *Mercurius Hungaricus*, bald aber *Mercurius Veridicus ex Hungaria* betitelte zu meist Kriegsberichte enthaltende, in wöchentlichen oder monatlichen Abständen erschiene Zeitung aus. Die Exemplare dieser offiziösen Zeitung sind soweit verschollen, dass bisher nur drei Exemplare derer bekannt gewesen sind, und auch aus diesen befinden sich zwei im Preussischen Geheimen Staatsarchiv.

Von den ungarischen Gelehrten hat sich besonders KOLOMAN VON THALY um diese in lateinischer Sprache erschienene erste ungarische Zeitung bemüht. Ihm ist es aber nicht gelungen, ihrer weiteren Exemplaren habhaft zu werden. — Nun tauchen aus den Beständen der ehemaligen Podmaniczky-schen Bibliothek zu Kiskartal — die sich zur Zeit im Besitze der Ungar. evang. Kirche A. B. befindet — drei weitere Exemplare des *Mercurius Veridicus ex Hungaria* auf in einem Sammelbande von Késmárker Provenienz, das merkwürdigerweise ausser diesen drei Unikums, noch zwei Unikums, ein bisher nur aus dem Auslande und fünf bisher in Ungarn befindliche und für einzige Exemplare geltende — im ganzen 16 zu den alten ungarischen Druckwerken gehörige Werke enthält. Das Merkwürdige dabei ist, dass einzelne Stücke aus diesem Sammelbande im SZABÓS Régi Magyar Könyvtár III. schon registriert sind, die wichtigsten und die als Unikums geltenden nirgends erwähnt und bekannt gemacht wurden. Dieser Tatbestand ist ein Zeugnis dessen, dass ihre Publizierung wohl die Besitzer der Bibliothek geplant haben, dient aber gleichzeitig für eine Mahnung, dass bei solchen Auslassungen die ganze SZABÓ—HELLEBRANTSche Sammlung einer durchgehenden und strengsystematischen Prüfung bedarf.

**Dom Polycarpe Radó:** *Le plus ancien livre liturgique de Hongrie: l'évangélaire de l'Archévêque Szelepchényi.*

L'article traite des problèmes qui se rapportent a un recueil de péripopes des évangiles, écrit au XI<sup>e</sup> siècle, que je nomme de son possesseur du XVII<sup>e</sup> siècle l'Évangélaire de l'Archévêque SZELEPCHÉNYI. Le ms. se trouve maintenant dans la Bibliothèque Métropolitaine d'Esztergom—Strigonium. Le système des péripopes publié par nous v. p. 353. 364.

Dans les péripopes *de tempore* on peut relever quelques reminiscences gallicanes: le cycle commence par Pâques, comme le plus ancien lectionnaire

publié par ALBAN DOLD (note 14.), le double évangile de l'Épiphanie, l'évangile de Pâques-clôses commencé déjà avec le verset Jo 20, 19 (note 18.). En outre le système est le même dans une dizaine de mss. examinés par ÉTIENNE BEISSEL, qu'il appelle „ein seit dem 10. Jahrhundert weitverbreitetes Perikopensystem“ (note 21.). Mais le système ne ressemble à tout égard qu'à trois mss. de la groupe citée: c'est à dire: l'Évangélaire d'Ansfried d'Utrecht, IX—X<sup>e</sup> s.; de l'abbaye de Süstern près de Maastricht, IX<sup>e</sup> s.; d'Egbert de Trèves, fin du Xe s. (voir note 22.). Tout cela nous ramène au Nord de la France médiévale.

Le *Sanctorale* nous livre des renseignements plus précis concernant l'origine de notre ms. Il est évident qu'il est écrit par et pour des moines *bénédictins*. Nous relevons les fêtes (voir les notes 53.—73.): 21. III. St. Benoît — 11. VII. la fête franque de St. Benoît avec vigile et octave et la fête du 4. XII. (translatio) c'est à dire la date de la première arrivée du corps de St. Benoît a Fleury. 16. X. „Sci Michaelis“ est la fête de la dédicace du Mont S. Michel „in periculo maris“ dans la Normandie. — 15. I. St. Maure — 1. II. Ste Brigida de Kildare, vénérée en Alsace depuis le VIII<sup>e</sup> s. — 10. II. Ste Scolastique — 5. V. St. Boniface — 7. VIII. St. Donat de Besançon vénéré comme fondateur de plusieurs abbayes bénédictines — 2. X. St. Léger d'Autun, ancien abbé de S. Maixent — 16. X. St. Galle — 16. X. St. Magloire vénéré depuis 960 à S. Magloire de Paris — 7 XI. St. Willibrord apôtre des frises dans le territoire franc — 16. XI. St. Othmare fondateur de St. Gallen — 21. XI. St. Columbane fondateur de Luxeuil et Bobbio — 15. XII. St. Maximin abbé de Micy. Or c'est évident que notre ms. fut copié d'après une ms. d'une abbaye bénédictine de France.

Outre les saints vénérés déjà dans le Gelasianum et Gregorianum on peut relever nombreux *saints vénérés partout en France* (notes 74.—79.): 13. I. St. Hilaire de Poitiers — 31. V. Ste Pétronille — 4. VII. la translation et XI. 11. la fête de St. Martin — 22. IX. St. Maurice et compagnons d'Againe — 1. X. St. Remi — 9. X. St. Denis — 25. X. St. Crispin et Crispinien martyrs de Soissons — 13. XI. St. Brictius de Tours — 17. XI. St. Aignan d'Orléans. Il y a des saints mentionnés dans le ms., qui n'avaient qu'un culte local: 8. VI. St. Médard de Noyon et Gildard de Rouen — 18. IX. St. Lambrecht enterré a Liège — 21. ou 23. X. St. Seurin probablement évêque de Bordeaux, mais j'incline à l'opinion, qu'il est l'évêque de Cologne, parce que nous ne trouvons pas de trace de la vénération des saints allemands, excepté une groupe de saints de Cologne: 27. VII. Pantaleon — 10. X. Géréon — 21. X. les stes onze mille vierges. La fête de Ste Afre était aussi célébré a France (note 92.). Tout cela nous renvoi à la *partie septentrionale du royaume franc*, c'est à dire au Nord de la France actuelle, le Luxembourg et la Belgique y compris (prière de comparer la carte géographique p. 393.).

Malgré, que le prototype de notre ms. était composé en France, de notre avis *l'évangélaire actuel fut déjà modifié pour la Hongrie récemment convertie*. Nous avons comparé le *Sanctorale* aux *Sanctorales* des plus anciens livres liturgiques hongrois: au sacramentaire de Hahót (ms. MR 126 Zagreb) écrit selon M. CHARLES KNI EWALD entre 1073—1092 et à celui de Boldva

(le Codex Pray) écrit entre 1192—1196 (voir p. 356—363.). La ressemblance indéniable est plus frappante encore, si l'on compare le ms. au Codex Ratoldi de Corbie, qui était selon M. Kniewald un modèle du sacramentaire de Boldva. Outre cette ressemblance nous relevons les saints: 23. IV. *St. Adalbert*, avant le saint original du jour (*St. Georges*) — 17. VII. *St. Alexe* — 28. IX. *St. Venceslas* — qui ne sont pas vénérés en France, mais qui avaient un culte dans les livres et calendriers hongrois. Le fait, que *St. Adalbert* précède *St. Georges* s'explique par l'hypothèse, qu'il était le patron de l'église de notre ms., c'est à dire de la cathédrale Esztergom, qui fut consacré en honneur de *St. Adalbert* vers 1000 (note 119.). Le même évêque martyr introduisit le culte du confesseur *St. Alexe*, patron du monastère de *St. Boniface* et *Alexe* à Rome, dont *St. Adalbert* fut moine (note 122. s. et 61.). Pour exemple au jeune roi néophyte il proposa *St. Venceslas* roi et martyr. Quelques autres traces confirmants notre opinion: 13. VII. *Ste Marguerite*, non 20. VII. comme à Rome. C'est ici une particularité d'origine franque assez rare, mais en Hongrie tout à fait commune dans tout le moyen âge (note 141. et 142.). Nous remarquons 26. X. la fête d'un *St. Demetrius*, évidemment martyr (la péricope noté Mt. 10, 26 b se trouve dans le Commun des martyrs). Or *St. Demetrius* était un saint de Pannonie inférieure, martyrisé à Sirmium (Mitrovitza), dont le culte se répandit à Thessalonique après la prise de la cité par les Gothes. La date en Orient est le 26. oct., qui se ne trouve pas dans les livres liturgiques français (excepté le sacramentaire de Gap trop récent pour nous, note 90—91.). Dans tous les livres liturgiques et calendriers hongrois nous trouvons la fête du 26. X. comme fête presque nationale. Le palatin du roi, le magnat Radó a fondé un monastère à Sirmium en honneur du saint avant 1057 (note 143—147.). Nous renvoyons encore à la fête de *St. Nicholas* de Bari, qui manque jusqu' au 1087 dans les livres romains et francs. Il est intéressant, que le s. roi Étienne a reçu des reliques de *St. Nicholas* après la prise d'une ville bulgare, quelques particules en furent apportées 1047 à Liège par Lieduinus évêque de Bihar en Hongrie, qui était d'origine française (note 148.).

Le manque des saints hongrois proprement dits s'explique par l'hypothèse, que notre ms. fut écrit avant le culte officiel de ces saints, c'est à dire avant 1073, date de la composition de la „*Vita s. Zoerardi et Benedicti*“ par le Bienheureux MAURE évêque O. S. B. de Pécs. Ces saints vénérés en Hongrie, martyrisés à Zoborhegy vers 1020 manquent aussi dans notre ms., comme le s. roi Étienne, son fils Imre (*Henricus*, *Eenricus*, *Emericus*) et Gérard de Csanád, canonisés en 1083. Le manque de ces saints ne se peut s'expliquer par l'hypothèse, que le ms. fut écrit pour une église tchèque: hypothèse invraisemblable, parceque nous n'y trouvons *Ste Ludmille*, femme du prince Borivoy († 927), *St. Cyrille* et *Méthode*, *St. Procope*, *St. Gunther* de Brewnow, les saints cinq frères de Meseritz etc. (note 131—134.).

L'origine française du prototype s'explique facilement, parce que *St. Étienne* entretenait multiples relations avec la France, comme *Dom Albin Balogh* le prouvait (note 135. et 121.). Le saint roi étant en correspondance avec *St. Odilon* de Clugny, nommait plusieurs évêques d'origine française,



p. e. Lieduinus de Bihar, Georges de Kalocsa, Bonipert de Pécs, qui avait reçu des livres de l'évêque de Chartres (note 168.). Dans la première moitié du XI<sup>e</sup> s. la route des pèlerins pour la Terre Sainte traversait la Hongrie (note 137.), beaucoup de Français visitaient ainsi la Hongrie: 1026 Richard prince d'Angoulême, Richard prince de la Normandie, 1027 Poppo de Trèves, 1035 Richard abbé de Verdun, 1036 Jotsaldus avec l'abbé Hugo etc. Au même temps beaucoup de Français de Liège et de Verdun chassés par la famine de leur patrie trouvaient un nouveau foyer et Hongrie, p. e. en 1002, 1006, 1010 et entre 1042—1052 (note 169. et 170.). J'ajoute, que les saints patrons des abbayes hongroises du XI<sup>e</sup> s. sont des saints, dont le culte venait de la France (excepté naturellement les saints vénérés dans toute l'Église): St. Martin avait trois monastères, entre autre Pannonhalma, Ste Marguerite avec la date 13. VII. aux moins deux, dont l'une fut Hahót, St. Aignan d'Orléans est le patron de l'abbaye de Tihany fondée en 1055, St. Maurice d'Agaune, dont la lance se trouvait entre les reliques possédées par le roi St. Étienne, est le patron de l'abbaye de Bakonybél fondée vers 1020 (note 160—166.).

**Karl Kniewald**: *Inhalt, Datierung und Bedeutung des s. g. Pray-Kodex*. Den s. g. Pray-Kodex im Nationalmuseum zu Budapest kann man in drei Hauptteile zerteilen. Der erste Teil enthält die Synodalbeschlüsse ungarischer Bischöfe sowie den „Libellus in romano Ordine, genannt *Micrologus*“. Der zweite Teil besteht aus einem vollständigen Sakramentar (S/1) mit Messordnung, *Temporale*, Sanctorale, Motivmessen und Segnungen einem vollständigen Kalender, verschiedenen komputistischen Anweisungen und Tabellen und zwei Kroniken ungarischer Geschichte. Der dritte Teil umfasst ein Supplementar-Sakramentar (S/2) mit Messgebeten und gewissen Nachträgen.

Als Verfasser des *Micrologus* gilt heute, nach den Untersuchungen Dom Morins und Bäumers, der für die kirchliche Reform im Sinne Gregors VII. begeisterte Benediktinermönch von St. Blasien Bernold von Konstanz (1100). Der Verfasser dieser Schrift unterscheidet wohl den gallikanischen *Ordo missae* (c. XI.), den *Ordo Romanus* (c. IV.) und die Messordnung, die in der Gegend des Verfassers gebräuchlich war.

1. Nicht nur S/1 und S/2, sondern auch die Pray-Kodex *Micrologus*-abschrift ist ursprünglich — sammt dem Kalender und der grossen Kronik — für die Benediktinerabtei sancti Iohannis Baptistae iuxta Bulduam in Ungarn bestimmt gewesen.

2. Die *Micrologus*-abschrift kann man in die Mitte des letzten Dezenniums des XII. Jh. versetzen. Sie ist, im Zusammenhang mit der Synodalbeschlüssen ungarischer Bischöfe, ein Dokument von grösster Wichtigkeit für die Kirchen- und Kulturgeschichte Ungarns.

3. Auch der komputistisch-kronologische Teil des Pray-Kodex ist seinem Grossteil nach um die Mitte des letzten Dezenniums des XII. Jh. genauer: 1192—1195/6. geschrieben worden. Dasselbe gilt für das grosse

Sakramentar S/1, während S/2 sofort nach S/1, und im Anschluss an S/1 entstand.

4. Der grosse Kalender ist eine Kompilation der Heiligenreihen S/1 und S/2, vermehrt durch viele Heiligennamen, die dem *Martyrologium Usuardi*, wahrscheinlich nach Muster eines anderen benediktinischen Kalenders aus dem Nordosten Frankreichs entnommen sind. Ausserdem ist noch deutscher und orientalischer Einfluss vorhanden. Der deutsche Einfluss ist sehr mässig und ist — genau wie auch der französische — mehr monastisch als national zu nehmen. Der Einfluss vom christlichen Orient aus ist sehr umfangreich und wirkt sich in drei Strömen aus: Konstantinopel, Jerusalem und die Hauptvorlage aus dem Nordosten Frankreichs; er ist noch genauer zu untersuchen.

5. Der Pray-Kodex ist also als Ganzes nach 1192/3, aber vor 1195/6. zu datieren. Somit ist Pray-Kodex in der dritten Glanzperiode der ungarischen Geschichte, in den letzten Jahren der Regierung Béla III. entstanden. Dadurch ist auch der grosse französische und orientalische Einfluss im Pray-Kodex leicht zu erklären.

6. Ausser dem Zagraber Margaretensakramentar MR 126 (Hahóti-Kódex) des ausgehenden XI. Jh. im Zusammenhange mit dem Zagraber s. g. *Missale antiquissimum* MR 165 (ursprünglich *Pontificale* von Győr) s. XI. ex. ist also auch Pray-Kodex des ausgehenden XII. Jh. beredter Zeuge dafür, dass nicht nur die Liturgie des neubekehrten Ungarn im XI. sondern auch noch am Ende XII. Jh. von französischen Benediktinerabteien stark beeinflusst war. Ausser der Benediktinerabtei des hl. Egidius bei Somogyvár, gegründet 1191. und der ihr (wahrscheinlich sofort oder bald nach der Gründung) affilierten, aber schon früher bestehenden Abtei der hl. Margareta zu Hahót, war auch die Abtei des hl. Johannes des Täufers *iuxta Bulduam* in Nordungarn unter starkem monastisch-französischem Einfluss, wenigstens was die Liturgie angeht. Das Zagraber Margaretensakramentar MR 126 (Hahóti-Kodex) ist nach einer Vorlage aus der Abtei Fontenelle (St. Wandrille) in der Diözese Rouen, das Sakramentar S/1 des Pray-Kodex aber nach einer Vorlage aus Arras—Amiens (vielleicht Corbie) geschrieben worden. Darin liegt die Bedeutung des Pray-Kodex rückwärts gesehen.

7. Die Bedeutung des Pray-Kodex für die weitere Entwicklung der Liturgie in Ungarn scheint in keiner Weise der retrospektiven Bedeutung nachzustehen und es wäre eine dankbare Aufgabe für ungarische Gelehrte den Pray-Kodex, z. B. seinen Kalender und seine Messordnung, nicht nur mit den noch bestehenden liturgischen *Codices* XI/XIII. Jh. zu vergleichen, sondern auch mit denjenigen XIV/XVI. Jh., die den vollentwickelten Ritus der Liturgie in Ungarn darstellen.

8. Nicht nur für Zagreb, sondern auch für Ungarn ist Pray-Kodex das Bindeglied, das die liturgischen *Codices* XI. Jh. mit denen des XIII. und XIV. verbindet.

# GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

**BUDAPEST X, KÖBÁNYAI-ÚT 31**

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

## Ganz—Vajda-féle könyvállványok



*Könyvállványaink a modern könyvállványok összes előnyét egyesítik magukban.*

*A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezek segítségével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett bevederek a polcok vezetését biztosítják.*

**Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.**

**A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.**

*A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezésénél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is tartják. A közbelső födémek ilyenkor dróttüvegéből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket bordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél helyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.*

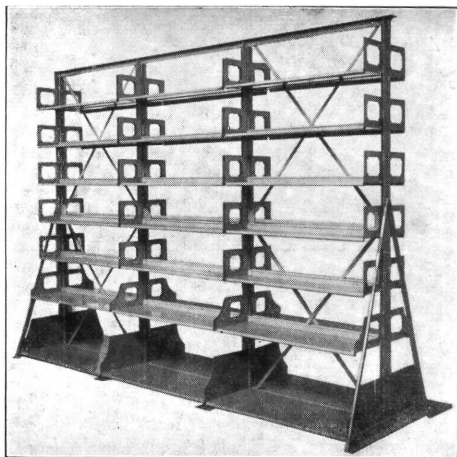
*A polcok háromféle alakban készülnek és pedág:*

- 1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.*
- A mozgatható polcok mélysége:*
- 2. A nagyobb könyvek részére 31 cm.*
- 3. A közép- és kislakú könyvek részére*

*21,5 cm.*

*Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártatnak.*

*Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.*



*Könnyű! Tartós! Egyszerű!  
Olcsó! Könnyen felállítható,  
szétszedhető, rendezhető!*

K é t o l d a l ú á l l v á n y

## Eddig készített nagyobb berendezések:

### Budapesten:

	Kötet számára
Országos Levéltár .....	1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt. . . kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt. . . . . „	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt. . . . . „	40.000
Székesfővárosi könyvtár .....	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt. . . . . „	90.000
Székesfőv. pedagógiai könyvt. . . . . „	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt. . . . . „	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi könyvt. . . . . „	300.000
Népegészségügyi Múzeum könyvt. . . . . „	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt. „	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt. . „	45.000
Műegyetem közgazd. szemín. könyvt. . . „	10.000
Cistercita rend főgimnáziuma könyvt. . . „	4.000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.egyetem . . „	200.000

### Debrecenben:

Tisza István Tud.egyetem .....	400.000
--------------------------------	---------

Továbbá: Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban, Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen

## NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- à la fanfare-kötés 256.  
 à l'éventail-kötés 250, 257, 258.  
 Aachen 380.  
 Aba Sámuel 408.  
 Ábel Jenő 98.  
 Ackermann, Louise 164.  
 Adalbert, Szent 376, 387, 388, 400,  
 401, 423, 424, 432, 435.  
 Adam, Paul 250.  
 Ado 38.  
 Ágay Adolf 160.  
 Aggsbach 180, 182.  
 Agostini 179.  
 Ágoston, Szent 99.  
 Aigulf 383, 384.  
 Alapy Gyula 271.  
 Albertus Magnus 111, 122.  
 Albeus 230.  
 Áldásy Antal 366.  
 Algerus 445.  
 Alinari 179.  
 Alkuin 232, 430.  
 Altmann passauai püspök 441.  
 Alxinger 168.  
 Ambros, A. 403.  
 Ambrosius 244.  
 Ambrus Zoltán 160.  
 Amerbach, Johann 242.  
 Amiens 43, 45, 53, 433, 441, 455.  
 Anastasius 400.  
 Ancona, D' 108.  
 Andrád Sámuel Magyar Stentora  
 323.  
 András, I. király 407, 409. —  
 II. király 406, 425, 426, 427, 428.  
 Andrassy Sándor 162.  
 Andreas Pannonius 97—102, 104. —  
 —ae Pannonii expositio super Can-  
 tica Canticorum. Huszti József 97.  
 Anglia 256.  
 Anna, XIII. Lajos felesége 251, 255.  
 Annales Posonienses 425, 426.  
 Antal Sándor 270.  
 Antiochia 165.  
 Anyagi Jenő. Könyv, mely valóban  
 megjelent. Verses regény. Szemző  
 Piroksa 72—75.
- Anyégin Eugén 73, 74, 150.  
 Apafi Mihály, I. 247, 248, 255, 260,  
 261, 262, 263.  
 Apokrif mű 93.  
 Apponyi 305. — Sándor gr. 242.  
 Áprily Lajos 272.  
 Apróságok a magyar könyvnyomta-  
 tás multjából. Trócsányi Zoltán  
 193.  
 Arad 269, 270, 321.  
 Aradi Közlöny 269.  
 Aranka György 57.  
 Archaizálás és a kuruc-balladák hi-  
 telessége. Trócsányi Zoltán 208.  
 Arimenes, Lazarino 241.  
 Aristoteles 107.  
 Arras 25, 27, 41, 43, 44, 52, 53, 433,  
 434, 441, 455.  
 Asztalos Miklós 90, 91, 262.  
 Atha somogyi ispán 408.  
 Athén 165.  
 Augsburg 41, 240, 243.  
 Augustinus testvér 100, 102.  
 Aurispa 99.  
 Auróra 273, 311.  
 Ausztria 144, 166, 183, 193, 441.  
 Autun, Honorius D' 414.  
 Auxerre 38, 52.
- Bácsmegeyi Napló** 269, 274.  
 Badeni Lajos őrgróf 303.  
 Badier, Florimond 256.  
 Badoglio 179.  
 Bäumer, Suirbert 414.  
 Bajza József 88.  
 Bakonybél 410.  
 Balassagyarmat 125.  
 Ballagi Aladár 303, 304. — Géza 187,  
 188.  
 Balogh 125. — Albin 353, 394, 400,  
 403, 404, 406, 407, 410, 411. —  
 Jolán 107, 262.  
 Bánffy 272.  
 Bannister, H. M. 389.  
 Bányai László 273.  
 Bányászati-Kohászati közlemények  
 83.

- Barázda 275.  
 Bárd Oszkár 271, 272.  
 Barits Adalbert 188.  
 Barla-Szabó Titusz 439.  
 Bars 269.  
 Bartalis 272.  
 Bártfai Szabó László 90.  
 Bartha Miklós 268.  
 Bartoniek Emma 90, 197, 198, 352, 368, 413, 435, 437. — —: Lehmann Paul, Mitteilungen aus Handschriften 467.  
 Báta 408.  
 Bathyánum, Gyulafehérvár 321.  
 Batthyány I, 162, 415. — Ignác 213. — Vince 169.  
 Baumstark, A. 378.  
 Bay Ferenc 126, 318.  
 Becket Tamás 227.  
 Bécs 54, 55, 69, 70, 71, 105, 182, 240, 241, 243, 267, 290, 303, 305, 320. —i Baumeister-nyomda 69. —i Corvina-gyűjtemény 105. —i Magyar Újság 267. —i Nationalbibliothek 182. —újhely 55.  
 Béda 232.  
 Behyna Gyula 76.  
 Beimel József 137, 138.  
 Beissel, St. 373, 378.  
 Békesi Emil 213.  
 Bél Mátyás 72.  
 Béla, I. király 408. —, III. király 226, 227, 426, 427, 430, 454. —, IV. király 218, 400.  
 Beleth, Johannes 38, 229, 452.  
 Belgium 22, 41, 392, 432.  
 Belgrád 178.  
 Belnay 137.  
 Bembus, Bernardus 106.  
 Benedek, Szent 379, 383, 384, 387, 408, 440. — Elek 275.  
 Benevento 103.  
 Benkő 56, 57. — József 63.  
 Beran, Jozef 353, 402.  
 Bérczy Károly 73.  
 Berde Mária 272.  
 Berlin 290.  
 Bernardus Cremifanensis 443.  
 Bernát spalatói érsek 219, 220, 418, 419, 437, 439, 440. —, Szent 103.  
 Bernis 168.  
 Bernold, Konstanzi 224, 414, 420.  
 Bertin 168.  
 Bertoni Giulio 99.  
 Berzsenyi Dániel 60.  
 Bethlen 306. — Gábor 247. — Kata 320, 321.  
 Bétsi Magyar Mercurius 193.  
 Betűmetszés mesterségének magyar úttörője, A —. Gárdonyi Albert 69.  
 Bibliofilia 93. — ellentéte a bibliofóbia. T. Z. 475.  
 Bibliografia 488, 492.  
 Bikfalvi Falka Sámuel 69, 70, 71. — — — özvegye, Tokodi Eszter 70.  
 Birnbach, Rudolf 166.  
 Bischoff B. 468.  
 Bisztray Gyula 87, 88, 90.  
 Bizánc 22, 227, 432.  
 Bleyer Jakab 305.  
 Bocca 179.  
 Bock, F. 403.  
 Bod Péter 319, 320.  
 Bodó János, Szentmártoni 86.  
 Boldva 22, 48, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 230, 431, 440, 454. —i Szt. János-apátság 31, 53, 68, 419, 421, 423, 427, 429, 433, 437, 455.  
 Bologna 98, 106, 233.  
 Bompiani 179.  
 Bona di Savoia 108.  
 Bonfini 241.  
 Bonipertus pécsi püspök 410.  
 Borbély István 273.  
 Bornemissza Anna 248, 260, 261. — -kötés 248, 249.  
 Boros Vilmos 89.  
 Borovszky Samu 234.  
 Borso herceg 98, 99.  
 Borsod—Miskolci Múzeum 126.  
 Bottló Béla 82.  
 Boufflers 168.  
 Bozók 230.  
 Bőle Kornél 110.  
 Böszörményi Emil 74.  
 Brandis, Lucas 236. — Marcus 236. — Matthaues 236. — Moritz 234, 236, 238, 244.  
 Brassó 137. —i Lapok 268.  
 Breitenbach 237.  
 Breslau 242.  
 British Museum 108, 237.  
 Brockmann 168.  
 Bródy Sándor 160, 161.  
 Browe, P. 226.  
 Bruckenthal-múzeum 321.  
 Brunet 241.  
 Brunó, Szent 103, 376, 394.  
 Brünn 240, 243.  
 Bucaresti Lapok 268.

- Buda 60, 69, 70, 107, 137, 171, 183, 234, 240, 242, 243, 303, 304, 305, 463. — pap 217.
- Budapest 176, 178, 267, 268, 290, 345. —i olasz könyvkiállítás. A — Mihalik Sándor 176.
- Buday Júlia, M. 90.
- Burián Pál 463.
- Büdösy Pál 65—66.
- Cabrol 2.**
- Caesarea 165.
- Calabria 103.
- Callimachus, Philippus 241.
- Cambrai 53, 433.
- Canaparius apát 376.
- Cannevari 253.
- Cantemir 140.
- Canterbury 227.
- Cápbörbe kötött könyvek. Csapodi Csaba 461.
- Capialbi 97, 100, 101, 103, 104. —, Galeazzo 103. —, Vito 103, 104.
- Cappelli 179.
- Carabellese, Francesco 100, 102.
- Cardinal, Mme 166.
- Catalogus fontium historiae Hungaricae... Csapodi Csaba 205.
- Cedam 179.
- Cerbanus 227.
- Cervantes 168.
- Chaulieux 168.
- Chevalier, Ulysse 453.
- Childerich, II. frank király 390.
- Chlodwig 387, 389, 433.
- Ciano 97.
- Cicero 177.
- Cimbora 275.
- Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása. Kniezsa István 149.
- Clauser Mihály 284.
- Cluny 28, 29, 39, 48, 53, 222, 229, 379.
- Colbert 255.
- Comenius 137.
- Conradus Gallicus 236. — magister 113.
- Copinger 234.
- Corbie 25, 27, 43, 44, 45, 52, 53, 383, 433, 434, 435, 441, 455.
- Corvin-kódex 105, 250.
- Corvina 105, 109, 248, 260.
- Cremona 229.
- Csallány Dezső 128.
- Csalog József 129.
- Csanád vezér 409.
- Csapó József 137.
- Csapodi Csaba 413. — —: Cápbörbe kötött könyvek 461. — —: Catalogus fontium historiae Hungaricae... 205. — —: Kozocsa Sándor, Bevezetés a bibliográfiába 91. — —: Magyar katolikus egyháztörténeti bibliográfia 196. — —: A néma katalógus 277. — —: Szent István korára és a korai magyar kereszténységre vonatkozó irodalmi feldolgozások, A. Kozocsa Sándor 81. — —: Többeknek 93.
- Császár Elemér 271
- Csatkai Endre 55, 166, 168, 171. — —: Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasó kabinetek 54.
- Csehország 144.
- Csehov 149.
- Csehszlovákia 266, 267, 268.
- Csépán István, Györgyfalvi 321.
- Csepreg 55.
- Csepregi Lajos 312.
- Cserny, Albin 442.
- Csipkés Kálmán 128.
- Csízió 2, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 29, 30, 32.
- Csokonai 76.
- Cumont, F. 397.
- Czibur András 88.
- Czinke Ferenc 57.
- Czobor Béla 367.
- Czollner György 70.
- Czuberka Alfréd 462.
- Dalmácia 144, 439.**
- Damiani, Enrico 154, 155.
- Dániel pap 217.
- Dankó Joseph 1.
- Darkó István 270.
- Dauglefort, P. 388.
- Dávid Antal 90. — Ferenc 200.
- Davidson, John 307.
- Dayka Gábor 57.
- Deáki 68, 69, 213, 218, 220, 221, 222, 228, 230, 425, 429, 431.
- De Avranches, Johannes 452, 453.
- Debrecen 75, 76, 125, 307. —i Déri-Múzeum 125. —i kötés 248, 265.
- Decimálás, szakozás 328.
- De Crescentiis, Georgius 220, 439.
- Decretum Maius 234, 237, 239, 240, 241.
- Dedek 183.
- Dégenfeld-Schomberg Pál gróf 345.

- Délbácska 269.  
 Delehaye, H. 377, 394.  
 Déli Hírlap 269.  
 Delisle, L. 32, 43, 44, 46, 376, 387, 388, 391, 392, 394, 395, 396, 399, 406, 434.  
 Denifle 112.  
 Déri György 125.  
 Deshoulières, Mme 168.  
 Deville, Étienne 255, 257.  
 Dezsényi Béla 284. — —: Horváth Eugene, The Hungarian question 86. — —: Lehmann Ernst Herbert, Einführung in die Zeitschriftenkunde 201. — —: Régi adat a hírlapkötelesepéldányok beszołgáltatásának „mikéntjéhez“ 456.  
 Dezső apát 217.  
 Dienes László 271, 272.  
 Diósgyőr 127.  
 Dioskorides 137.  
 Ditrich apát 444.  
 Dobai Székely Sámuel 65.  
 Dokumentáció 330, 492.  
 Dold, Alban 369, 370.  
 Dorat 168.  
 Dormuth Árpád 129.  
 Doromy József 87.  
 Drágyi Tamás 240, 241.  
 Dubovitz István: A magyar földrajzi irodalom, 1936. Supka Ervin 206.  
 Dudik B. 240.  
 Dugonics András 208.  
 Durandus 19, 38, 45, 438.  
 Du Seuil 257, 258.  
 Dzurányi László 268.  
 Ebeczky 341.  
 Éber László 248.  
 Ebner, A. 25, 375, 376, 378, 396, 402, 443.  
 Echternach 41.  
 Edelmann Károly 173, 174.  
 Edvi Illés Aladár 323.  
 Eger 140.  
 Egkenfelder Lénárt 54.  
 Egyed, Szent 408, 437, 439.  
 Egyes államok könyvtárügye 480.  
 Eisemann 183.  
 Ellenzék 267, 268.  
 Első magyar kantiánus filozófia, Az —. Joó Tibor 75.  
 „Első magyar kantiánus filozófia“ kérdéséhez, Az —. Trócsányi Dezső 307.  
 Endre Károly 272.  
 Endters Márton 56.  
 Énekek Éneke 97, 100, 103.  
 Enyvvári Jenő 78.  
 Erasmus Rotterdamus 106.  
 Erb Frigyes 463.  
 Ercole herceg 98.  
 Erd 303.  
 Érdekesebb hírek 485.  
 Erdélyi Magyar Hír-vivő. Tr. Z. 311.  
 Erdély 69, 144, 240, 242, 247, 248, 258, 259, 260, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 320. —i Fiatalok 274. —i Helikon 272. —i Irodalmi Szemle 273. —i Iskola 275.  
 Erdélyi Lajos 439.  
 Erdélyi Lapok 269.  
 Erdélyi László 232, 410.  
 Erdélyi Múzeum 57, 273. — Nemzeti Múzeum 286, 290, 294. — Szemle 272, 273. — Tudósító 274.  
 Ernst Lajos 105.  
 Ernyey József 67, 213, 215, 434, 439.  
 Érsekújvár 269. — és Vidéke 269.  
 Erzsébet, Szent 228, 229.  
 Este-könyvtár, Modena 98. —i Hippolyt 406.  
 Esterházy 60, 184.  
 Esti Lap 270. — Újság 269.  
 Esztergom 239, 243, 303, 365, 400, 407, 439, 440.  
 Eszterháza 58.  
 Eustachius 377.  
 Evangélikus Élet 274.  
 Ève, Clovis 253, 256. — Nicolas 253, 256.  
 Ezerhatszáznyolcvanegyedik felzabadító hadjárat angol- és németnyelvű naplójáról. Az — Harsányi András 303.  
 Falka Sámuel, Bikfalvi 69, 70, 71. — — — özvegye, Tokodi Eszter 70.  
 Faludi 72.  
 Fancev, Franjo 446, 452.  
 Farkashida 237.  
 Farlatti 49.  
 Federici 241.  
 Feger, Theobald 240, 242, 243.  
 Fehér Ipoly 184.  
 Féja Géza 270.  
 Fejér 188. —megyei és Székesfehérvári Múzeum 129.



- Felvidék 86, 90, 123, 135, 266, 267, 269, 270, 271, 274, 275. — i Magyar Hírlap 268.
- Felvilágosító szolgálat 330.
- Fénélon 138.
- Fényes Dezső 125.
- Fényképezés és mikrofilm 333, 492.
- Ferenc, I. francia király 254. — I. király 59.
- Ferrara 99, 100, 103.
- Ferrères, J. B. 378.
- Fers pointillés 256.
- Festetic Andor 161.
- Festetics György hg. 322. — -könyvtár, Keszthely 71. — -palota 322.
- Filipecz János 240, 241.
- Finály Henrik 273.
- Firenze 98.
- Fitz József 88, 90, 184, 240, 244, 352, 413, 471, 474.
- Fleury 26, 27, 383, 384.
- Fodor Gyula 74.
- Foicy 27.
- Folyóiratszámle, 1938. Gronovszky Iván 325, 476.
- Forster 198.
- Fort Sándor 80.
- Forum 271.
- Förster Rezső 89.
- Fővárosi Könyvtár ld. Könyvtár. — Évkönyve, A —. Oszetzky Dénes 78.
- Fraknói Vilmos 98, 99, 100, 102, 240.
- Franciaország 22, 25, 27, 28, 39, 41, 43, 52, 53, 106, 144, 166, 221, 250, 252, 254, 258, 259, 265, 320, 352, 388, 392, 401, 423, 427, 432, 433, 434, 441, 445, 446, 454.
- Franke, Johann 166.
- Frankenburg 61.
- Frankfurt 183, 242.
- Franyó Zoltán 270.
- Franz, A. 446.
- Frauenheid 184.
- Friaul 241.
- Frigyes, III. császár 240.
- Friss Újság 270.
- Fuchs X. Ferenc 365. — Samuel 75, 76.
- Fulda 25.
- Fuscararius, Ludovicus 106.
- Füle 218.
- Fülöp, III. spanyol király 251. — IV. spanyol király 251.
- Füssy Tamás 409.
- Gábrriel Asztrik 1.
- Galla Ferenc 417.
- Gálos Magda 161.
- Garáb 409.
- Garai Kata Erzsébet 261.
- Garamszentbenedek 408.
- Gárdonyi Albert 169.
- — A betűmetszés mesterségének magyar úttörője 69.
- Könyvtárrendezés a XVIII. század végén 142.
- Gazdaságbéli Gyűjtemény 93.
- Gazdaságot tzelőző Újság 71, 72, 93.
- Gellért, Szent 229, 408, 411.
- Geniusz 270.
- Genthon István 185.
- Gerardus de Lisa 242.
- Gerecse 76.
- Gerevich Tibor 435.
- Gergely, VII. pápa 411, 414, 416, 441.
- IX. pápa 218, 228.
- Tours-i Szent 215, 389, 391, 394, 397.
- -nemzettség 409.
- Gessner 138.
- Gét István 137.
- Géza fejedelem 436. —, I. király 408.
- Gilbert, K. 425, 434.
- somogyvári apát 220, 418, 419.
- Giuffrè 179.
- Gizella királyné 443.
- Glasgow 303.
- Glasul Minoritator 273.
- Goethe 58, 167.
- Gombos F. Albin 205, 206, 376, 402, 405, 407.
- Goriupp Alísz 90, 201.
- Gottlieb 180, 182.
- Antal, máramarosi 139.
- Gotzig Ignác 142.
- Govdelász 138.
- Gömöri Jenő 270.
- Gönczi Ferenc 126.
- Grabmann M. 110, 112, 120, 122.
- Graf András 138, 140.
- Granada 105.
- Gratianus 143, 445.
- Graupe 183.
- Greceanul, Nicodim 139.
- Gregorius 102.
- Grolier, Jean 253.
- Gronovszky Iván 90.
- —: Folyóiratszámle 1938. 325, 476. — —: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve II. 87.

- Grotefend 424, 425.  
 Gruel, Léon 252.  
 Gulácsy Irén 272.  
 Gulyás Pál 89, 90.  
 Guttmann János 265.  
 Gyallay Domokos 272, 275.  
 Gyöngyös 140.  
 Győr 55, 57, 60, 126, 137, 166, 168,  
 190, 318, 319, 446, 452, 454.  
 —i Városi Közkönyvtár 126, 318,  
 319.  
 György kalocsai érsek 410.  
 György Lajos 273.  
 Györi Illés István 268.  
 Györi közkönyvtár negyven éve. A  
 — Supka Ervin 318.  
 Györi Dezső 274.  
 — Tibor 472.  
 Gyulafehérvár 321. —i Batthyáneum  
 321.
- Haas Ignác 57, 58.  
 Habert de Montmort 255.  
 Habsburg-ház 247.  
 Hadrianus 377, 380.  
 Haebler 242, 244.  
 Hagedorn 58, 168.  
 Hahót 409, 455. —i kódex 20, 41,  
 214, 227, 229, 352—412, 434, 454,  
 455. —i Szent Margit apátság 455.  
 Hain 234.  
 Hajnóczy Iván 137, 138, 140, 187.  
 Halász Gábor 90. —: Justh Zsig-  
 mond ismeretlen naplói és más  
 kéziratái. 159.  
 Halotti Beszéd 213, 214, 221, 229,  
 431.  
 Hamburg 248.  
 Hamman, Joannes 243.  
 Hampel József 367.  
 Hampson 42.  
 Hamvas Béla 79.  
 Hanau 258.  
 Hannover, E. 252.  
 Harsányi András: Az 1684-i fel-  
 szabadító hadjárat angol- és né-  
 metnyelvű naplójáról 303. —: —:  
 Szegedi-Kis István két nyomtat-  
 ványa Edinburghban 306.  
 — István, id.: XVIII. századi nyom-  
 tatványok eddig ismeretlen szer-  
 zői 187.  
 Hartleben Konrád Adolf 169, 171.  
 Hase, Oskar 242.  
 Hatvani István 188, 189.  
 Hauptmann, Gerhard 161.  
 Havass Rezső 206.
- Hazánk legrégebb liturgikus könyve:  
 a Szelephényi-kódex. Radó Poli-  
 kárp 352.  
 Házi Jenő, vitéz 54.  
 Hébe 311.  
 Heckenast Gusztáv 171, 172, 174.  
 Heilig Konrád 50, 51, 421, 422, 425,  
 435.  
 Helinandus 394.  
 Hellebrant Árpád 82, 234, 349, 350.  
 Heltai Gáspár 184, 199.  
 Henrik, II., császár 227. —, III.,  
 francia király 256. —, IV., francia  
 király 256.  
 Herczeg Ferenc 458.  
 Hess András 177, 234, 240, 242.  
 Híd 274.  
 Hieronymus 101.  
 Híradó 269.  
 Hírlapbibliográfiákról. Mokcsay Jú-  
 lia 458.  
 Hírlaptár 322, 456, 457.  
 Hitel 274.  
 Hocedez, E. 119.  
 Hochfeder, Caspar 242.  
 Hódmezővásárhely 140.  
 Hodosi Karácsonyi Lázár 192.  
 Hoepli 179.  
 Hoffmann Edith 183, 184, 435. — —:  
 A Széchényi Könyvtár új Corvin-  
 kódexe 105.
- Hollandia 22, 41, 106, 256, 392, 432.  
 Holub József 235.  
 Hóman Baunt 322, 426.  
 Hóman—Szekfű 197, 198, 237.  
 Honorius 229.  
 Horányi 188.  
 Horvát István 234.  
 Horváth Aranka, Schöffler Aladárné  
 184. — Endre 137, 138, 140, 141.  
 — —: Magyarországi újgörög  
 könyvek és könyvtárak 136. —  
 Eugène: The Hungarian question.  
 Dezsényi Béla 86. — Jenő 86. —  
 Ignác 239.
- Horvátország 144.  
 Hubay Ilona 353, 368. —: Mátyás  
 király törvénykönyve 234.  
 Hugó apát 410.  
 Hunyadi János 102. — Mátyás 98,  
 105—107, 183, 184, 234, 235,  
 237—243, 247. — Sándor 272.  
 Hunyady József 367.  
 Huszti József: Andreae Pannonii  
 expositio super Cantica Cantico-  
 rum 97.

- ffland 167.  
 Igló 269.  
 Ignotus 271.  
 Illyésházy István 239.  
 Ilosva 70.  
 Imprimatura — impresszum 94.  
 Imre király 219, 418, 427, 439. —  
 Szent 227, 229, 443.  
 Imrédy Béla 97.  
 Ince, III. pápa 218, 228, 418, 437,  
 443, 445.  
 Ince Henrik 313.  
 India 290.  
 Ingolstadt 234.  
 Inhaltsangabe 94, 209, 335, 496.  
 Inceptoris Gábor, Mossótzai 169.  
 Ipolyi Arnold 185.  
 Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos  
 Okaira. Sárkány Oszkár 185.  
 Ismertetések 78, 201, 318, 467.  
 István, Szent 22, 26, 38, 47, 50, 81,  
 103, 183, 226, 227, 229, 352, 374,  
 391, 400, 404, 407, 408, 409, 410,  
 411, 412, 422, 425, 438, 443.  
 Itália I. Olaszország.  
 Ivanics Zsigmond 463.  
 Ivánka Endre: Egy kassai kódex  
 útja a XV. században 180.  
 Iványi-Grünwald Béla 88.
- akab nyitrai püspök 218.  
 Jakab Elek 324.  
 Jakabffy Elemér 272.  
 Jancsó Elemér 273.  
 Jankovich 65, 169. — János 137.  
 Jankovics Marcell 271.  
 János Albert lengyel király 241. —  
 Keresztelő Szent 216, 217, 221.  
 Janovics Jenő 271.  
 Jaschik Álmos 179, 248.  
 Jászi Oszkár 272.  
 Jékely Zoltán 474. — —: Szarvasi  
 Margit, Magánkönyvtáraink a  
 XVIII. században 319.  
 Jenei Ferenc 319.  
 Jeruzsálem 53, 432, 454.  
 Jesinger, A. 166.  
 Jó Estét! 270.  
 Joachim de Fiore 223.  
 Johannes Dacus 112.  
 Jónás Alfréd: Színházi évkönyvek,  
 zsebkönyvek és almanachok a Nem-  
 zeti Múzeum Széchényi Könyv-  
 tárában 312.  
 Joó Tibor 307, 308. — —: Az első  
 magyar kantianus filozófia 75.
- Joó Tibor: A Kálmáncsehi-breviá-  
 rium útja 183.  
 Jotsaldus 410.  
 József, II. császár 57, 166.  
 Jövő 267.  
 Jugoszlávia 269, 270, 274.  
 Justh Gyula 160. — János 160, 164.  
 — Zsigmond 159—164. — — is-  
 meretlen naplói és más kéziratai.  
 Halász Gábor 159.  
 Justinianus 143.
- K. S.: Seregély Emma, Magyar tör-  
 teneti bibliográfia 1936. évről 82.  
 Kachelofen, Konrad 234, 235, 236,  
 237, 238, 239.  
 Kács 230.  
 Kacsó 272.  
 Kádár Imre 271, 272.  
 Käppeli, Thomas M.: Zwei thomis-  
 tische Opuscula-Codices in der  
 Bibliothek des Ungarischen Natio-  
 nalmuseums 110.  
 Kaindl 426.  
 Kalangya 274.  
 Kálmán király 224, 231.  
 Kálmáncsehi-breviárium útja. A —  
 Joó Tibor 183. — Domokos 183.  
 Kalonász, Gavril 140.  
 Kampis Antal 262.  
 Kanonokok és szerzetesek litániája a  
 Pray-kódexben. Kühár Flóris 67.  
 Kant 75, 76, 308.  
 Káplány Géza 89.  
 Kaplyonmonostora 409.  
 Kaposvár 126.  
 Kapp—Goldfriedrich 242.  
 Karácsony Imre 414, 439.  
 Karácsonyi János 213, 215, 218. —  
 Lázár, Hodosi 192.  
 Karai László 240, 241.  
 Karapács Demeter 139.  
 Karcag 140.  
 Kardos Tibor 241.  
 Károlyi-levéltár 341, 342.  
 Kárpáti Magyar Hírlap 269.  
 Kassa 123, 125, 180, 182, 183, 188,  
 270. —i akadémiai könyvtár 142.  
 —i kódex útja a XV. században.  
 Egy — Ivánka Endre 180. —i  
 Napló 267. —i Ujság 270.  
 Katalogizálás 327, 491.  
 Katholikus Hitélet 274.  
 Katona 188.  
 Kazinczy Ferenc 55, 56, 57, 61,  
 187—190. — Társaság 270.

- Kázmér, IV., lengyel király 237, 239, 241.
- Kecskemét 126, 137, 140. — i Városi Múzeum 126.
- Kelemen, Alexandriai Szent 215.
- Kelényi Béla 69, 90.
- Keleti Ujság 268.
- Kellner, Altmann 443.
- Kemény János báró 272.
- Kende László 189.
- Keresztény Magvető 274.
- Keresztkatalógus, vagy szótárkatalógus 94.
- Keresztúr 55.
- Kereszturi Sándor 273.
- Kereszty 312.
- Keresztény Magvető 273.
- Kertész János 275.
- Keszler József 254, 258, 265.
- Keszthely 124. — i Festetics-Könyvtár 71. — i múzeum 125.
- Két könyv útja. Ivánka Endre: Egy kassai kódex útja a XV. században 180. — Joó Tibor: A Kálmáncsehi-breviárium útja 183.
- Kézi nyomda 1789-ben. Tr. Z. 309.
- Kéziratkatalógusok, kéziratban 494.
- Ki látta az Ungrische Oekonomische Zeitung-ot? Tr. Z. 312.
- Kiállítások 483.
- Kiáltó Szó 274.
- Kiesewetter 308.
- Kilián Károly 60, 171.
- Kis János 57, 60, 61.
- Kisbán Miklós 272.
- Kisebb közlemények 67, 176, 303, 456.
- Kisfaludy Sándor 167.
- Kiskartal 343, 344, 345, 346, 348.
- Kismarton 55, 60.
- Kiss Lajos 127. — Miklós, Tóthfalusi 475.
- Kleinod Antal (Ferdinánd) 57, 166.
- Klemperer, Viktor 236.
- Klesch Dániel 349.
- Knauz Nándor 1, 368, 400.
- Kniewald Károly 2, 43, 214, 216, 217, 220, 224, 226, 352, 365, 367, 368, 374, 375, 377, 380, 383, 385, 391, 392, 397, 398, 399, 401, 403, 405, 409, 417, 431, 436, 444, 455.
- —: A Pray-kódex Sanctoralja. I. — —: A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége 413.
- Knieszta István: Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása 149.
- Knoblauch, Wilhelm von 166.
- Koberger, Anton 242, 243.
- Kódexismertetések 486.
- Kodolányi János 270.
- Kollányi Ferenc 366.
- Koller József 319.
- Kolozsmonostor 408.
- Kolozsvár 70, 248, 265, 267, 268, 270, 272, 273, 285, 286, 287, 288, 290, 294, 299. — i Szemle 272.
- Koltay-Kaschner Jenő 101.
- Komárom 123, 125, 166, 270, 271.
- Komnenos Mihály 42.
- Kompolt 230.
- Konstantinápoly 53, 454.
- Kónyi István 319.
- Kooperáció 492.
- Kornis Benedek 243. — Kata 261.
- Korunk 272.
- Kós Károly 271, 272, 275.
- Kósa János: A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei 463.
- Kotzebue 58, 167, 168.
- Kovachich, Martinus Georgius 240. — Márton György 319.
- Kovács Dezső 272. — S. 59, 60.
- Kovacsóczy M. 196.
- Korányi 140.
- Kozocsa Sándor 89, 164. — —: Bevezetés a bibliográfiába. Csapodi Csaba 91. — —: Csapodi Csaba, A Szent István korára és a korai magyar kereszténységre vonatkozó irodalmi feldolgozások 81.
- Kölcsönzés 492.
- Köln 21, 41, 394.
- Könyv, mely valóban megjelent. Anyagi Jenő. Verses regény. Szemző Piroska 72. — bepréselt virágok és vízfoltos könyvek. Tr. Z. 474. — becslés. Tr. Z. 310. — beszerzés 326.
- Könyves Máté 312.
- Könyvismertetések 489. — kölcsönzés 329, 492. — kötés, restaurálás 333, 492. — restaurálás 492. — részletek nem a maguk helyén. Zoványi Jenő 199.
- Könyvtár, bécsi nemzeti 182. —, budapesti Akadémiai 234, 235. —, budapesti egyetemi 131, 289. —, budapesti műegyetemi 131. —, edinburghi egyetemi 306. —, Fővárosi 78, 79, 170, 289. —, glasgowi egyetemi 303. —, Győri városi köz- 126, 318, 319. — kassai akadémiai 142. —, keszthelyi

- Festetics 71. —, kolozsvári egyetemi 287, 291, 296, 297, 300. —, lipcsei Deutsche Bücherei 201. —, Marosvásárhelyi Teleki 69, 319, 321. —, modenai Este 98. —, Országos Széchényi 62, 71, 73, 75, 76, 88, 93, 97, 102, 104, 105, 109, 131, 140, 155, 159, 160, 183, 184, 185, 189, 192, 199, 201, 234, 239, 244, 264, 275, 276, 278, 287, 288, 304, 307, 311, 313, 322, 323, 352, 413, 456, 458, 467, 468, 471, 474, 475. —, pápai református kollégiumi 192. —, párizsi nemzeti 113. —, pécsi egyetemi 131. —, Ráday 258. —, soproni városi 128. —, szegedi egyetemi 285, 288, 291, 295, 296, 297, 300, 302. —, szegedi Somogyi 128. —, propagandája. A — 331. —ak együttműködése. A — 332. —ak nevezetesebb gyarapodásai 484. —épület, technikai berendezése, új találmányok 476, 491. —használat 492. —i katalógusok 493. —i Tudakozó 131. —osegyesületek 479. —osképzés 478, 495. —rendezés a XVIII. század végén. Gárdonyi Albert 142. —tan, könyvtárpolitika 489. —típusok 479, 490. —történet és egyes könyvtárak ismertetése 482, 490.
- Könyvtörténet, kódexismertetések 486.
- Köszeg 190, 191. —i városi levéltár 191. —i városi múzeum 190, 192.
- Köteles Sámuel 75, 307.
- Közép-Európa 86.
- Közgyűjtemények országos főfelügyelőjének felügyelete alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban. A — Pasteiner Iván 123. — Országos Főfelügyelősége 130.
- Központi Címjegyzék 131.
- Krakkó 242, 243.
- Kremsmünster 441, 443.
- Kristóf György 273.
- Kronperger Antal 192.
- Krucsay József 323.
- Krusch 434.
- Kulmbach 56.
- Kultúra 273.
- Kuncz Aladár 272.
- Kühár Flóris 26, 215, 223, 353, 374, 375, 377, 380, 409, 413, 418, 423, 431, 436, 437, 445. — —: Kánokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben 67. — —: Kniwald Károly, A Pray-kódex Sanctorale-ja. Fordította —. I. — —: A Pray-kódex rendeltetése, sorsa, szellemtörténeti értéke 213.
- Lajos, XIII. király 251, 255, 256, 259. — XIV. király 251, 255, 257.
- Lamatsch Sándor 80.
- Lambach 183—185.
- Landerer és Heckenast 173.
- Lantos Adolf 183.
- Lányi Ottó 90.
- László, III. király 426, 427. —, Szent király 220, 223, 227, 229, 408, 409, 416, 424, 428, 430, 431, 438, 439, 455. — József, K. 89.
- Latabár Károly 129.
- Laurentius Leodiensis 411.
- Lauringer Ernő 128.
- Le Play 162.
- Leclercq 21, 26, 38, 45.
- Le Gascon 253, 256, 257, 258.
- Legyező-díszes könyvkötések Erdélyben. Tolnai Gábor 247.
- Lehmann, Ernst Herbert: Einführung in die Zeitschriftenkunde. Dezsényi Béla 201. —, Paul: Mitteilungen aus Handschriften. Bartóniek Emma 467.
- Lehóczky Tivadar 208.
- Lemierre, Georges 256.
- Lengyel Alfréd 126, 318, 319. — József 76, 307.
- Lengyelország 144, 241, 343.
- Lenhardt E. 312.
- Leningrad 44, 45.
- Leó, IX. pápa 410. —, Nagy Szent 215.
- Lepold Antal 368.
- Lerch József 69.
- Leroquais, V. 1, 2, 19, 21—26, 28, 29, 32, 36, 38, 40, 43, 46, 51, 52, 381, 382, 383, 384, 388, 391, 394, 399, 401, 406, 434, 443, 445.
- Lessing 58, 168.
- Leszih Andor 126, 127.
- Lettner József 136, 137.
- Léva 269.
- Levélszekrény. Trócsányi Zoltán, 93, 208, 322, 474.
- Lexikonok 495.
- Leyden 21.
- Lichtenberg, Johannes von 112.
- Lieduinus bihari püspök 407, 410.
- Ligeti Ernő 271, 272.
- Lignamine, Joannes Philippus 244.

- Limoges 29.  
 Lintillac, Eugène 453.  
 Lipcse 234, 235, 236, 237, 238, 239,  
 240, 243, 244.  
 London 183, 307.  
 Longueville hercegnő 255.  
 Lonicerus 137.  
 Lotharingiai Károly herceg 306.  
 Lowe, E. A. 371.  
 Löffler, Karl 166.  
 Lucca 98.  
 Luce 179.  
 Lugos 272.  
 Lukács érsek 226.  
 Lukinich Imre 271.  
 Luxemburg 22, 41, 392, 432.  
 Luxeuil 25, 434.  
 Lübeck 236.  
 Lükő 125.  
 Lyon 50, 52, 242.
- Maastricht** 374.  
**Madrid** 176.  
**Mády (Hilscher) Zoltán** 345.  
**Madzsar** Aladár 426.  
**Märisch-Ostrau** 268.  
**Magdeburg** 236.  
**Magistretti** 371.  
**Magvető** 274.
- Magyar Diákszemle** 274. — énekes-  
 könyvecskék ausztriai olasz nyom-  
 dákból Visnya Aladár 190. —  
 Figyelő 271. — Irás 270. — kato-  
 likus egyháztörténeti bibliográfia.  
 Csapodi Csaba 196. — Kisebbség  
 272. — kölcsönkönyvtárak kezdetei.  
 A —. Kósa János 463. — köl-  
 csönkönyvtárak kezdetei. A —.  
 Szemző Piroska 165. — Könyv-  
 szemle 60. évfolyama. 474. —  
 Könyvtárosok és Levéltárosok  
 Egyesülete 80, 91, 94, 213, 285,  
 323, 453. — Évkönyve II. Gro-  
 novszky Iván 87. — Kurir 194. —  
 Lapok 269. — Minerva 271.  
 — Nap 268. — Nemzeti Múzeum  
 55, 65, 73, 75, 93, 97, 110, 124,  
 177, 178, 183, 184, 185, 192, 199,  
 234, 239, 264, 275, 278, 289,  
 322, 323, 341, 343, 344, 366, 413,  
 474, 475. — Nép 275. — Nép-  
 egészségügy 275. — Szó 270. —  
 Történeti Múzeum 126. — Tudo-  
 mányos Akadémia 98, 101, 158,  
 289. — Tudományos Akadémiai  
 Almanach 1938-ra. X. 82. — Uj-  
 ság 71, 93, 268. — Vasárnap 275.
- Magyarország** 18, 26, 31, 50, 52, 53,  
 72, 83, 86, 97, 135, 136, 139—141,  
 144, 177, 178, 183, 184, 193, 214,  
 226, 227, 230, 241, 243, 248, 258,  
 265, 266, 275, 276, 285, 303, 320,  
 342, 349, 352, 365, 367, 377, 388,  
 397, 399, 400, 401, 411, 422, 424,  
 427, 430, 432, 433, 436, 441, 444,  
 446, 454, 455, 461. — országi új-  
 görög könyvek és könyvtárak.  
 Horváth Endre 136.
- Mai, Angelo** 103.  
**Mainz** 41, 183.  
**Maioli** 253.  
**Makkai László** 82, 311. — — és M.  
**Horváth Magda: A magyar könyv-  
 gyűjtő kézikönyve. Trócsányi Zol-  
 tán** 470. — Sándor 272.
- Maléter István** 271.  
**Mannsfeld bécsi könyvnyomtató** 69.  
**Mantegna** 108.  
**Mantova** 105, 108.  
**Mantuan, Giovanni Battista** 105—  
 108.
- Manuel császár** 232.  
**Máramarosi Gottlieb Antal** 139.  
**Máramarossziget** 76.  
**Marchiennes** 27.  
**Marczali Henrik** 426, 429.  
**Mária Terézia** 190, 192. — XIV.  
 Lajos felesége 251.  
**Máriássy Anna** 462.  
**Markó Árpád** 89, 343.  
**Marmontel** 138.  
**Marolles** 27.  
**Marokkó** 255.  
**Marosvár** 408.  
**Marosvásárhely** 69, 270. —i Teleki-  
 könyvtár 69, 319, 321.  
**Marosvécs** 272.  
**Maróthi György** 138.  
**Martène** 67.  
**Martinus Dacus** 112.  
**Márton, Szent** 409. — István 75,  
 307, 308.  
**Martyrologium** 43, 50, 53. —  
 Usardi 43, 427, 454.  
**Masaryk** 271.  
**Második Rákóczi Ferenc hadi új-  
 ságja. Szimonidesz Lajos** 341.  
**Máté Károly** 90, 204.  
**Mátrai László** 90.  
**Mátyás király I. Hunyadi Mátyás.**  
 — királyi törvénykönyve. Hubay  
 Ilona 234.  
**Max Emmanuel bajor választófeje-  
 delem** 306.

- Maximinus 387, 395.  
 Mayer 168.  
 Mazarin 255.  
 Mazzatinti 100.  
 Mécs László 270, 271.  
 Mecsek 127.  
 Medici Mária 253.  
 Mednyánszky Jónás 461.  
 Megszállott területek magyar időszaki sajtója. A —. Mokcsay Júlia 266.  
 Melich János 271, 458.  
 Melius Péter 199.  
 Melk 184, 185, 441.  
 Mendelssohn 58.  
 Meneghelli, Attilio 101.  
 Méray Horváth Károly 160.  
 Mercurius Hungaricus 93, 342, 343, 351. — Veridicus ex Hungaria 341, 342, 343, 344, 346, 347, 349, 351.  
 Merseburg 236.  
 Metastasio 138, 139.  
 Metszettörténet 495.  
 Meunier, Charles 253.  
 Mezőkövesd 127.  
 Michel Zakariás 56.  
 Micrologus 1, 215, 219, 224, 231, 413—455.  
 Migne 38, 43, 180, 376, 379, 389, 401, 414, 415, 416, 430, 452, 453.  
 Mihalik Sándor: A budapesti olasz könyvkiállítás 176.  
 Mihály, Szent 384, 387, 408.  
 Mihályfi 228.  
 Mikes Imre 268, 269.  
 Miklós, Szent 423, 442.  
 Mikó Imre gróf 273.  
 Mikrofilm 333.  
 Miksa, német-római császár 184, 185.  
 Milano 98, 108, 109, 193.  
 Milton 168.  
 Milyen irányban haladnak a könyvtárak? 325.  
 Minden Gyűjtemény 59, 60, 166, 168.  
 Mirandola, Pico della 106.  
 Miske Kálmán br. 129.  
 Miskolc 126, 140, 185, 217, 230.  
 Miskolczy Miklós 138.  
 Mitrovica 406.  
 Modena 98, 99, 100. —i Este-könyvtár 98.  
 Mogilas Péter 139.  
 Mohlberg, Kunibert 1, 415, 427.  
 Mohorai Vidfy Ambrus 235, 240, 241. — Vidfy Miklós 240.  
 Mohr 55.  
 Mokcsay Júlia: A hírlapbibliográfiákról 458. —: A megszállott területek magyar időszaki sajtója 266.  
 Molière 255.  
 Molnár Albert, Szenci 137. — János 187.  
 Molter 272.  
 Mommsen, Theodor 103.  
 Mondadori 179.  
 Monoki István 273.  
 Montecassino 26, 221, 383.  
 Montfaucon 98.  
 Monyoród 409.  
 Monza, Antonio da 108.  
 Mór, Boldog 407, 412.  
 Moravcsik Gyula 136, 140.  
 Moravék Endre 72, 73.  
 Morin, Germain 371, 414, 446, 452.  
 Morvai János 73.  
 Mossotzi Institoris Gábor 169.  
 Munkács 123, 269.  
 Mussolini 97, 104, 176.  
 Műemlékek Országos Bizottsága 126.  
 Müller Ferenc 166—168. — József 169—171, 463.  
 München 234.  
 Münster 21.  
 Nagy Dániel 272. — Károly 371, 380. — László 130. —, S. 272.  
 Nagyappony 321. —i Apponyikönyvtár 321.  
 Nagyasszony 271.  
 Nagybecskerek 269.  
 Nagyenyed 321.  
 Nagyszében 137, 139, 199, 321. —i Bruckenthal-múzeum 321.  
 Nagyszombat 136, 137, 247, 248, 265.  
 Nagyvárad 54, 189, 269, 270, 273.  
 Nánási Mihály 76.  
 Napkelet 268, 271, 272.  
 Napló 269.  
 Narancsik Imre 270.  
 Néma katalógus, A —. Csapodi Csaba 277.  
 Nemescsó 190.  
 Németh László 57.  
 Némethy József 74.  
 Németi Mihály 60, 168.  
 Németország 41, 60, 144, 166, 171, 204, 227, 256, 297, 377, 383, 401, 432.  
 Nemzeti kisebbségek 270. — Kultúra 271. — Múzeum I. Magyar. — Színház 161, 312. — Újság 194.

- Neuhold J. Jakab 55.  
 Neu-Korvey 25.  
 Neuss 21.  
 Nicolaus de Alsentia 243.  
 Nilles, N. 395, 396, 406.  
 Nógrádvármegyei Nagy Iván Múzeum 125.  
 Nostradamus 208.  
 Nova, Ernő, v.: A magyar sebesz-  
 irodalom bibliográfiája. Zna'ov-  
 szky Emma 472.  
 Novati 434.  
 Nürnberg 240, 242, 243.  
 Nyíregyháza 127.  
 Nyíreő Éva 90. — István 89, 90.  
 Nyírkállai 235.  
 Nyíró József 272, 275.  
 Nyitra 365, 366, 401, 408.  
 Nyitray Benjámin 185. — J. 185,  
 186.  
 Nyomdai, könyvkötési árak s az író-  
 kiadó helyzete 1841-ben. Trócsányi  
 Zoltán 195.  
 Nyomdászattörténet, ősnymotvány-  
 katalógusok 494.  
 Nyúl éneke... ki-bocsáttatott Tú-  
 róczi-Trostler József által. Tr. Z.  
 85.  
**Ocskay 415.**  
 Odilo clunyi apát 379, 404, 410, 446.  
 Ódor István 57.  
 Oláh Miklós érsek 440.  
 Olaszország 98, 100, 103, 106, 144,  
 176, 177, 179, 251, 252, 253, 254,  
 256, 439.  
 Olosz 272.  
 Olschki, Leo S. 257.  
 Olvasótermi használat 329.  
 Orbán pap 54. —, VIII. pápa 444.  
 — László 89.  
 Oros pannonhalmi apát 233.  
 Oroszlán Zoltán 405.  
 Oroszlános 409.  
 Országos Könyvforgalmi és Biblio-  
 gráfiai Központ 79, 130, 131, 135.  
 — Széchényi Könyvtár I. Könyv-  
 tár.  
 Osvát Kálmán 270.  
 Oszetzky Dénes: A Fővárosi Könyv-  
 tár Évkönyve 78.  
 Otto, Freisingi 227. —, II. német  
 császár 377.  
**Öskutatás a könyvtárakban 323.**  
 Óslakó 269.  
 Ősnymotványkatalógusok 494.  
**P. mester 226, 233.**  
 Paál Árpád 271, 275.  
 Pais Károly 168.  
 Paksi Mihály, Szathmáry 190. —  
 Simeon, Szathmáry 190.  
 Palágyi Lajos 160.  
 Pálffy Miklós 89.  
 Pálfi 306.  
 Pallaghy Béláné 185.  
 Pálóczi Horváth Adám 319.  
 Pamphilus, Szent 165.  
 Pannonhalma 26, 69, 220, 221, 223,  
 230, 409.  
 Pannonia 406, 411.  
 Panzer 234.  
 Pápa 307. —i református kollégium  
 könyvtára 192.  
 Papandrea, Luigi 101, 103, 104.  
 Páriz Pappai, Franciscus 462.  
 Párizs 29, 45, 159, 163, 164, 183,  
 226, 233, 242, 377, 397. —i forma  
 kötés. Tr. Z. 311.  
 Párniczky-Bátyka 235, 239.  
 Passau 33, 242, 441.  
 Pasteiner Iván: A közgyűjtemények  
 országos főfelügyelőjének felügye-  
 lete alatt álló közgyűjtemények  
 működése 1938-ban 123.  
 Pásztortűz 268, 272.  
 Patzkó Ferenc 137, 138.  
 Pauler Gyula 213.  
 Paulovics István 405.  
 Pável Ágost 129, 130.  
 Pavia 99.  
 Payr Sándor 56, 190.  
 Pázmány Péter 366, 444.  
 Pécs 127, 411. —i Városi Múzeum  
 127.  
 Pécsvárad 408.  
 Péczeli József 138, 166, 319.  
 Pelenkász Testvérek 138.  
 Pelster Fr. 118, 119.  
 Periszkóp 270.  
 Perlaky József 190.  
 Perny 168.  
 Pest 60, 137, 169, 171, 188, 463.  
 Petelei István 160.  
 Péter cassinói apát 26.  
 Péterffy Carolus 414.  
 Péteri 230.  
 Pethe Ferenc 70, 71.  
 Petravich Ignác 63.  
 Petrik Géza 63, 73, 188, 189, 191,  
 192.  
 Petrovich Ignác 63.  
 Pez, Hieronymus 184.  
 Pfundtner Mátyás 58, 59, 168.



- Piekarski, Kazimierz 238.  
 Pignatelli 105.  
 Pintér Jenő 63, 81.  
 Pippin 386, 390.  
 Pius, II. pápa 240. —, V. pápa 370.  
 Podlaha, A. 403.  
 Podmaniczky—Dégenfeld-könyvtár  
 343, 344, 345, 346, 350.  
 Podmaniczky Gézáné, gróf Dégen-  
 feld-Schomberg Berta 343, 345,  
 349.  
 Pongrácz József 192.  
 Popovics János 139. — Konstantin  
 140.  
 Poppo trieri érsek 404.  
 Pordenone 241.  
 Poteca, Eufrosin 139.  
 Potemkin 150.  
 Potthast 206.  
 Pozsony 54, 60, 61, 137, 171, 190,  
 230, 268, 270, 271, 321, 365, 410.  
 Pozzi 179.  
 Prága 70, 182, 271, 403, 424. —i  
 Magyar Hírlap 268.  
 Pray György 72, 213. — -kódex  
 1—53, 67, 68, 213—233, 352—455,  
 — Naptára 31, 33, 427—430. —  
 rendeltetése, sorsa, szellemtörténeti  
 értéke, A —. Kühár Flóris 213. —  
 Sanctorale-ja, A —. Kniewald Ká-  
 roly 1. — tartalma, kora, jelentő-  
 sége, A —. Kniewald Károly 413.  
 Predis, Ambrogio de 108.  
 Preinlein 243.  
 Prikkel Marián 213.  
 Priscianus 411.  
 Privina 409.  
 Prónay Sándor báró 343, 346.  
 Puchász Károly 90.  
 Pulszky Károly 367.  
 Puskin 73, 74, 150.
- Quentin—Bauchart 257.
- Racki, Franjo 418.  
 Rác Pál 270.  
 Radisics Jenő 367.  
 Radnóti Aladár 82.  
 Radó nádor 407. — Antal 160. —  
 István 128. — Polikárp 370, 371,  
 377, 380, 440. — —: Hazánk leg-  
 régebbi liturgikus könyve: a Sze-  
 lepchényi-kódex 352.  
 Radulfus Glaber 405.  
 Radvánszky Albert báró 344.  
 Rády Elemér 270.  
 Rajcs Péter 57.  
 Rakics Vince 139.  
 Rákóczi-Biblia 259. — Ferenc, II.  
 208, 343, 461. — hadi újságja. Szi-  
 monidesz Lajos 341. — György,  
 I. 247, 258, 259, 461. — Zsig-  
 mond 461, 463.  
 Rákosi Jenő 160, 161.  
 Ramstay, Allan 166.  
 Ratdolt, Erhard 243.  
 Ráth György 248, 251, 365, 366, 367,  
 374, 382, 397. — Mátyás 319. —  
 -Végh István: A könyv komé-  
 diája. Trócsányi Zoltán 84.  
 Ratold Corbie-i apát 44, 399.  
 Ratti, A. 371.  
 Rátz Sámuel 137.  
 Ravazd 231.  
 Récsy Viktor 180, 182, 350.  
 Rédey Tivadar 87, 90.  
 Református Egyház és Iskola 274.  
 Refrigerius, Joannes Baptista 106.  
 Regensburg 25, 242.  
 Reggel 268. —i Újság 269, 274.  
 Régi adat a hírlapkötelességek  
 beszolgáltatásának „mikéntjéhez”.  
 Dezsényi Béla. 456. — soproni  
 könyvgyűjtők, könyvesboltok és ol-  
 vasó kabinetek. Csatkai Endre 54.  
 Reichardt Adolf 55.  
 Reichenau 38, 40.  
 Reims 28.  
 Reinel János 271.  
 Rejtett nyomdahellyel megjelent má-  
 gyar könyvek a XVIII. században  
 190.  
 Rembertus Dodonaeus 137.  
 Remenyik 272.  
 Remigius 387.  
 Rendeleti Közlöny 475.  
 Rennauer Fülöp 55.  
 Restaurálás 333, 492.  
 Résumé 94, 209, 335, 496.  
 Réthey Prikkel Marian 415.  
 Retzer 168.  
 Révai Miklós 319.  
 Révay 72.  
 Reviczky Károly gr. 321.  
 Ricci, Seymour de 255.  
 Richard verduni apát 404.  
 Richter Aladár 179.  
 Riedl Frigyes 161.  
 Rimaszombat 123, 125.  
 Rippelin, Hugo 111.  
 Rippl-Rónay 126.  
 Ritka régi újságok. Tr. Z. 93.  
 Rogerius 54.

- Róma 29, 50, 51, 97, 98, 101, 165, 177, 227, 228, 233, 240, 244, 320, 377, 441.  
 Rómer Flóris 184.  
 Romhányi Károly 257, 265.  
 Romwalter 55.  
 Rota Romana 143.  
 Rouen 41.  
 Rozgonyi József 76.  
 Rózsa Miklós 161.  
 Rozsnyó 270.  
 Röttig 55.  
 Rudolf király 239, 366.  
 Ruem, Georgius 243.  
 Ruette, Antoine 256. — Macé 256.  
 Ruotgerus 394.  
 Ruozd 231.
- Sacramentarium 1, 2, 22, 26, 27, 32, 43, 46, 47, 68, 214, 215, 216, 217, 220, 223, 224, 225, 413—455. — Boldvense 213. — Gelasianum 380. — Ratoldi 2, 43, 44, 399, 406, 407.  
 Ságvár 126.  
 Sajnovics János 213.  
 Salamon király 409.  
 Salzburg 33.  
 Sanctorale 1, 22, 413—455.  
 Sándor pápa 215. — István 319. — Vince 169.  
 Sár 408.  
 Sárkány Oszkár: Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos Okaira 185. — Ujkori kéziratok katalógizálásáról 62.  
 Sárospatak 137, 187.  
 Sartorius János 190.  
 Savonarola 106.  
 Schedel 242.  
 Schikaneder 58, 168.  
 Schiller 58, 167, 168.  
 Schmidt Miklós 55.  
 Schmiedhöfer, Johann 236.  
 Scholtz Oszkár 344, 345.  
 Schongauer 239.  
 Schöffler Aladárné Horváth Aranka 184.  
 Schönpflug Jenő 74.  
 Schrabs 56.  
 Schramm 238, 239.  
 Schreiber 238.  
 Schulek József 343, 344.  
 Schullerus Adolf 199.  
 Schuster I. 2.  
 Sebestyén apát 221.  
 Seemiller, Sebastian 234.
- Sefcsik Ferenc 319.  
 Sennovitz Adolf 172.  
 Serédi Jusztinián 205.  
 Seregély Emma: Magyar történeti bibliográfia 1936. évről. K. S. 82.  
 Sforza 108. — Bianca Maria 108.  
 Shakespeare 167.  
 Sicardus 229.  
 Siess József 55, 58.  
 Simeon apát 217.  
 Simkó Ferenc 270.  
 Sipos Domokos 272. — Pál 76.  
 Skócia 307.  
 Somogy 213, 221.  
 Somogyi Károly 287. — Könyvtár, Szeged 128.  
 Somogy megyei Múzeum 126.  
 Somogyvár 48, 218, 219, 220, 229, 230, 408, 439, 440. —i Szt. Egyed apátság 48, 418, 419, 437, 438, 440, 454, 455.  
 Sopron 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 83, 84, 128, 166, 168, 171, 319. —i kaszinó 55. —i Városi Könyvtár 128. —i Városi Múzeum 128.  
 Sőregi János 125.  
 Sörös Pongrác 407—410.  
 Sótér István 91.  
 Spagnolo, Pietro 105.  
 Spalato 54.  
 Spanyolország 250.  
 Speiser 190.  
 Stahel 243.  
 Stancsics Mihály 196.  
 Stankovity 274.  
 Staud Géza: Magyar Színészeti Bibliográfia. Tolnai Gábor 469.  
 Steriady Theodor 139.  
 Stockbauer 252.  
 Stotz János Lipót 60.  
 Strassburg 240.  
 Streffleur's Militärblatt 475.  
 Streibig József Antal 55, 137, 318, 319.  
 Strohmayer Ignác 463.  
 Stuchs, Georg 243.  
 Sulica Szilárd: A szegedi Egyetemi Könyvtár fejlődésének akadályai 285.  
 Supka Ervin: Dubovitz István, A magyar földrajzi irodalom 1936. 206. —: A győri közkönyvtár negyven éve. 318.  
 Surányi Géza 271.  
 Sutton, Thomas 113.  
 Sümeg 124.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

- Svájc 106.  
 Szabadka 269, 274.  
 Szabadság 269.  
 Szabó Béla 89. — Kálmán 126. —  
 Károly 252, 258, 261, 263, 264,  
 341, 342, 343, 348, 349, 350. —  
 László, Bártfai 90. — Mária 272.  
 Szabolcsvármegyei Múzeum 127.  
 Szakozás, decimálás 328, 491.  
 Szalay Imre 367. — József dr. könyv-  
 tára... Tr. Z. 459. — László 341,  
 342, 343.  
 Szalonta 269. —i Lapok 269.  
 Szana Tamás 160, 161.  
 Szántó György 270.  
 Szapáry László 162.  
 Szarvasi Margit 320. — —: Magán-  
 könyvtáraink a XVIII. század-  
 ban. Jékely Zoltán 319.  
 Szathmáry Paksi Mihály 190. — —  
 Simeon 190.  
 Szatmár 269. —németi 73.  
 Száva-Szent-Demeter 407, 410.  
 Százd 230.  
 Széchenyi 162.  
 Széchenyi 65. — Ferenc gróf 55,  
 319. — Könyvtár I. Könyvtár.  
 — Könyvtár új Corvin-kódexe, A  
 —. Hoffmann Edith 105.  
 Szeged 128, 285, 286, 287, 289, 294.  
 —i Egyetemi Könyvtár fejlődésé-  
 nek akadályai, A —. Sulica Szi-  
 lárd 285. —i Somogyi Könyvtár  
 128, 286, 294.  
 Szegedi-Kis István 306, 307. — —:  
 két nyomtatványa Edinburghban.  
 Harsányi András 306.  
 Székely Sámuel, Dobai 65.  
 Székelység 273.  
 Székelyudvarhely 273.  
 Székesfehérvár 129, 183, 184, 213.  
 —i Múzeum 129.  
 Szekszárd 129.  
 Szepelchényi György 365, 366. —  
 -kódex 352—412.  
 Személyzet. Státusz és szolgálati be-  
 osztás 477.  
 Szemző Piroska 171, 463. — —:  
 Könyv, mely valóban megjelent.  
 Anyagi Jenő. Verses regény 72.  
 — —: A magyar kölcsönkönyv-  
 táruk kezdetei 165.  
 Szenci Molnár Albert 137.  
 Szentelky Kornél 269, 274.  
 Szentes 140.  
 Szentföld 22, 233, 425.  
 Szentimrei Jenő 271, 272, 275.  
 Szentkúthy Pál: Wer kennt die Ab-  
 drücke von Lettern und Röslein  
 oder eventuell ganze Musterbücher  
 von Nikolaus Kiss de Tóthfalu 475.  
 Szentmártoni Bodó János 86.  
 Szentpétery Imre 454.  
 Szepesi Híradó 269.  
 Széphalom 57, 187.  
 Szépirodalom üldözése, A —. Tr. Z.  
 308.  
 Széplak 217, 230.  
 Szerencs 230.  
 Sziklay Ferenc 271.  
 Szily Kálmán 71.  
 Szimonidesz Lajos: II. Rákóczi Fe-  
 renc hadi újságja 341.  
 Színek szerepe és jelentősége a könyv-  
 ben és a könyvön, A —. Varga  
 Sándor Frigyes 463.  
 Színházi évkönyvek, zsebkönyvek és  
 almanachok a Nemzeti Múzeum  
 Széchenyi Könyvtárában. Jónás  
 Alfréd 312.  
 Szinyei József 63, 76, 89, 188, 189,  
 192, 201, 202.  
 Szirmai Károly 274.  
 Szirmay Péter 461. — Tamás 234.  
 Szlavónia 144.  
 Szlemenits Pál 414.  
 Szombathely 129.  
 Szombathy Viktor 270.  
 Szombati Szabó 272.  
 Szótárkatalógus, vagy keresztkataló-  
 gus 94.  
 Szőnyi Endre 271.  
 Szuhányi Ferenc 189.  
 Szvatkó Pál 267, 270, 271.  
 Szvatopluk 409.  
**T. Z.:** A bibliofília ellentéte a bib-  
 liofóbia 474.  
 Tabéry Géza 270, 271, 272, 275.  
 Taksony 213, 218.  
 Tamás, Aquinói Szent 110—112, 228.  
 — spalatói főesperes 219, 418. —  
 — Lajos 155, — Mihály 270.  
 Tamási Áron 272.  
 Tanódy Endre 74.  
 Tapolca 230.  
 Társalkodó 194.  
 Tata 408.  
 Tatra 270.  
 Tavasz 270.  
 Teleki Domokos gr. 263. — Géza  
 gr. 252. — Mihály 260, 261. —  
 Pál 207, 322. — -könyvtár, Maros-  
 vásárhely 69, 319, 321.

- Temesvár 269. —i Hírlap 269.  
 Tereske 230.  
 Thallóczy Lajos 260, 261.  
 Thaly Kálmán 197, 208, 341, 342, 343, 351.  
 Theodorus de Ragasonibus 243.  
 Theodosius 143.  
 Theophanu 377.  
 Thévenin Léon 256.  
 Thietmar 394.  
 Tihany 409.  
 Tizennyolcadik századbeli magyar nyomdászat egykorú kritikája, A —. Trócsányi Zoltán 71. — századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői. Id. Harsányi István 187.  
 Tóalmás 343, 346. —i Prónay-könyvtár 348.  
 Todoreszku Gyula 184. —gyűjtemény 264.  
 Tokodi Eszter, Bikfalvi Falka Sámuel özvegye 70.  
 Tolnai Gábor 272. — —: Legyeződiszes könyvkötések Erdélyben 247. — —: Staud Géza, Magyar Színeszeti Bibliográfia 469. — István 185.  
 Tolnavármegyei Múzeum 129.  
 Tomaj 230.  
 Tompa 272.  
 Torontál 269.  
 Tóth Farkas 57. — László 110. —falusi Kiss Miklós 475.  
 Többeknek. Csapodi Csaba 93.  
 Török Lajos gr. 188. — Pál 90.  
 Tr. Z.: Erdélyi Magyar Hir-vivő 311. — —: Kézi nyomda 1789-ben 309. — —: Ki látta az Ungarische Oekonomische Zeitung-ot? 312. — —: Könyvbe préselt virágok és vízfoltos könyvek 474. — —: Könyvbecslés 310. — —: Néhai dr. Szalay József könyvtára... 459. — —: Nyúl éneke... kibocsáttatott Túróczi-Trostler József által 85. — —: Párizsi forma kötés 311. — —: Ritka régi újságok 93. — —: A szépirodalom üldözése 308. — —: Varga Sándor Frigyes, Bevezetés a táncirodalomba 204.  
 Trattner 61, 137, 138, 188. — —Károlyi-nyomda 136, 137.  
 Trenk Frigyes 59, 188, 189.  
 Treves 179.  
 Treviso 241.  
 Trier 21, 33, 40, 41, 374.  
 Tritheim 106.  
 Trócsányi Dezső: „Az első magyar kantiánus filozófia“ kérdéséhez 307. — György 87, 89. — Zoltán 90, 344. — —: Apróságok a magyar könyvnyomtatás multjából. 193. — —: Archaizálás és a kuruc-balladák hitelessége 208. — —: Levél-szekrény 93, 208, 322, 474. — —: Makkai László és M. Horváth Magda, A magyar könyvgyűjtő kézikönyve 470. — —: Nyomdai, könyvkötési árak s az író-kiadó helyzete 1841-ben 195. — —: Ráth-Végh István, A könyv komédiája 84. — —: A XVIII. századbeli magyar nyomdászat egykorú kritikája 71.  
 Turchányi T. 54.  
 Túróczi János 240, 241, 243.  
 Túróczi-Trostler József 85, 86. — —: Nyúl éneke... 85  
 Tűz 270.  
 Ueberweg—Geyer 111.  
 Új Cimbora 275. — Élet 270. — Geniusz 270. — Hírek 268, 270. — Szellem 271. — találmányok 476.  
 Újhelyi István 261.  
 Újkori kéziratok katalogizálásáról. Sárkány Oszkár 62.  
 Újlak 231.  
 Újság 269.  
 Újvidék 137, 269.  
 Ulászló, II. király 193, 243.  
 Ulrich von Strassburg 111.  
 Ungarische Oekonomische Zeitung 312.  
 Ungvár 125, 208, 269.  
 Unverdorben Amália 463.  
 Uros apát 221.  
 Usuard 38, 42, 43, 232.  
 Út 274.  
 Utrecht 51, 71, 374.  
 Vác 169, 240.  
 Vadnay Károly 160.  
 Vagner József 365.  
 Vágsellye 305.  
 Vahot Imre 312.  
 Vajda Péter 196.  
 Vajdaság 266, 267, 268, 275. —i Írás 274.  
 Valentiny Antal 273.  
 Valla 244.  
 Vallardi 179.

Vanyai Mária 261.  
 Vanyó Tihamér 444.  
 Varga Endre 89. — Sándor Frigyes:  
 Bevezetés a táncirodalomba. Tr. Z.  
 204. — —: A színek szerepe és  
 jelentősége a könyvben és a  
 könyvön 463.  
 Vásárhelyi Találkozó 274.  
 Vasárnap 274, 275. —i Újság 275.  
 Vass Klára 89.  
 Vasvármegyei Múzeum 129.  
 Vatikán 98, 100, 107.  
 Végh Gyula 257.  
 Velence 99, 106, 177, 240, 241, 243,  
 250, 251, 254.  
 Vér Judit 261.  
 Verdier 453.  
 Verdun 38, 40, 50, 51, 52.  
 Veronai Gábor 240.  
 Verordnungsblatt 475.  
 Versegi 188.  
 Veszprém 130, 213. —vármegyei Mú-  
 zeum 130.  
 Vibo Valentia 101, 103.  
 Vidfy Ambrus, Mohorai 235, 240,  
 241. — Miklós, Mohorai 240.  
 Vietorisz Jonatán 57.  
 Világ 195, 196.  
 Visegrád 303.  
 Vízgálódó Magyar Gazda 71, 93.  
 Visnya Aladár 190. — —: Magyar  
 énekeskönyvecskék ausztriai olasz  
 nyomdákából 190.  
 Vitéz János, ifj. 107, 108.  
 Vogels, H. J. 371.  
 Volly István 129.  
 Voltaire 58, 168.  
 Voullième 236.  
 Vörös Márton 127.  
 Vrhovac püspök 444.  
 Vurum József 365.  
 Vyloch 231.  
 Waldapfel Eszter 413.  
 Wattenbach 426.  
 Weir, John 307.  
 Weishäupl, Hugo 442.  
 Weiss Sándor 268.  
 Wencezlaus 401.  
 Wer kennt die Abdrücke von Let-  
 tern und Röslein.. von Nikolaus  
 Kiss de Tóthfalú. Szentkúry Pál  
 475.  
 Werböczy 239.  
 Westendorp K. 256.  
 White, H. J. 371.

Wickham Legg, M. 371.  
 Wiedner, Helmut 453.  
 Wiegand 61.  
 Wieland 58, 168.  
 Winterburger, Johann 243.  
 Wittenberg 248.  
 Witzmann Gyula 80, 89, 90.  
 Wohl Stefanie 160  
 Wors—Merse-nemzettség 409.  
 Wünscher Frigyes 458.  
 Würzburg 41.

X Magyar Tudományos Akadémiai  
 Almanach 1938-ra 82.

Young, Karl 453.

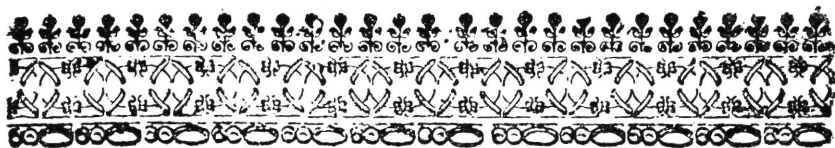
Zágoni István 275.  
 Zágráb 178, 413, 414, 425, 441, 443,  
 444, 445, 446, 452, 454, 455.  
 Zákonyi Mihály 353.  
 Zalán Menyhért 1, 23, 31, 47, 67,  
 68, 213, 215, 216, 218, 222, 228,  
 230, 231, 414, 415, 418, 419, 421,  
 422, 425, 426, 430, 434, 435, 439.  
 Zalavár 409.  
 Zanichelli 179.  
 Zápolyai Imre 241.  
 Zára 193.  
 Zavirász György 136, 138, 140.  
 Závodszy Levente 414.  
 Zelepcheni Pochrontzi Ferenc 366.  
 Zeno 241.  
 Zichy 162.  
 Zimmermann, A. M. 379, 384, 385,  
 386, 387, 388, 390.  
 Znakovszky Emma: dr. vitéz Novák  
 Ernő, A magyar sebészirodalom  
 bibliográfiája 472.  
 Zoan Andrea 108.  
 Zoborhegy 409.  
 Zoerard 412.  
 Zoltai Lajos 86.  
 Zombor 270.  
 —i Hírlap 456, 457.  
 Zord Idő 270.  
 Zoványi Jenő: Könyvrészletek nem  
 a maguk helyén 199.  
 Zrínyi Miklós gróf 63.  
 Zselicszentjakab 408.  
 Zsigmond, Szent 437.  
 Zsolt Béla 270.  
 Zwei thomistische Opuscula-Codices  
 in der Bibliothek des Ungarischen  
 Nationalmuseums. Thomas N. Káp-  
 peli 110.



---

A szerkesztésért *Trócsányi Zoltán*, a kiadásért *Gronovszky Iván* felel.

32.429. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)



Anno Millesimo Septingentesimo Decimo,

# MERCURIUS VERIDICUS

ex

H U N G A R I A.

Ujvár, sive Neuhäusel, quartâ Januarii.



Elicia nobis Novus Annus producit initia, Parthia enim nostra Equestris, quæ Trans-Vagum ad Annonæ comperationem urgendam excurrebat, cum Cæsareum Generalem Campi-Marschallum *Heister* parvo comitatu Posonium versum tendere intellexisset, citato cursu eundem persecutâ est, qui nisi spacio mediæ horæ Posonium se recepisset, prout ante duos Annos *Stårnbergius*, ita hic quoque in captivitatem incidisset. Felicitus tamen alteri Parthiæ rescessit, sub Capiteo *Javorka*, quæ perfidum illum *Ladislavum Otiskay*, olim apud nos Brigaderum (qui ejuratâ fide, post Prælium Trentsinense ad Cæsarianos profugit,) commilitonibus ejus ultra triginta truncatis, vivum nobis attulit, Militiâ Præsidiana, inexplicabili cum indignatione patibulum & furcam, antequam vel ad Commendantem nostrum deduceretur, contra eum conclamante, & vix jam ipse Commendans fervorem Militum mitigare poterat, nisi Jure Belli convictum, quâ iniquum Patriæ & Confederationis Proditorem (pro quo flexis genibus ad minuendam mortis pœnam apud totam Militiam Frater ejus *Alexander* apud nos Vice-Colonellus Institit) hodie manu Carnificis decollandum curasset.

)

Casso-

### Cassoviæ, quintâ Januarii.

**S**erenissimus Princeps convocatis undique Copiis, adjunctisque *Potoczkanis* ad actualia Regni servitia se se jam applicantibus, *Agriam* versùs hinc proficiscitur, ut Stativa hostis in *Losowæ, Zesény, Vadlert* locata adoriatur, ac Cæsarianos ab Obsidione *Leu, isoviersi* avocet, qui ante paucos dies Civitatem *Kesmark* adorti, postquam se Cives infausæ eorum discretioni submitserunt, ac in Civitatem intromiserunt, sex principaliorum Civium capita per carnificem sustulerunt, clarò Hungaris exemplò ad constantiam, ac assuetam Cæsareanorum contra Jura Belli praxim.

### Eperies, quintâ Januarii.

**A**puđ nos omnia ad defensionem disponuntur propter vicinitatem hostis, statq; communis Civium resolutio, se ad extremum tueri velle, exemplò *Leutschorviensium*. Cæterùm hodie informatio ad nos pervenit, quòd cum Equestris Militiæ Prætorianæ Brigaderus, *Ordod*, ad inducendum in Arcem Scepusiensem commeatum cum suis copiis movisset, Cæsareani resistere cœperunt; sed eosdem usq; ad Oppidum *Lubomirskianum Varallye* repulit, Commandante eorum, Supremo Vigiliarum Præfecto, Regiminis *Volfcliani*, cum aliis pluribus Officialibus, & Gregariis vulneratis, ac plusquam quinquaginta in loco trucidatis, ex parte verò nostra, duodecim Gregariis, ac uno Capitano, *Sándor*, desideratis, duobus autem vulneratis.

### Cassoviæ, decimâ Januarii.

**F**aszovsá, ubi excubiæ contra hostem locatæ sunt, Currius advenit referens, quòd eos heri colluvies quædam Militiæ, ex Germanis, Polonis & Sclavis constatæ, sub antesignano *Ordas* adorta sit cum magna sui clade; viriliter enim non saltè repulsa est, sed & ultra centum in loco perditis, octo ex antesignanis huc ad nos secum apportavit, reliquis fuga sibi consulentibus. E converso tamen narrat, quòd cum Generalis Cæsareus *Viard* audito Principis motu cum viginti vexillis Germanicis & quatuor Polonicis



nicis, à *Lubomirskio* contra nos datis, *Rofnavia* difceſiſſet, cùmq; ſupremus Vigiliarum Præfectus *Regimint Szeklaiant* cum duobus Centariis pro recognitione ſecutus fuiſſet, ex inſperato, *dux Viard*, eundem inter pabulandum adortus eſt, viginti noſtracibus occiſis, & plùs minùs triginta equis in prædam actis. Præterea eodem tempore Dominus Generalis Baro *Paulus Andráſy Roſnavi* em eo fine, ut *Viardianis* reliquis inſidias ſtrueret, commendatus, & feliciter redux, gratulabundus refert, bene ceſſiſſe ſtructas inſidias, quibus bipartitum collocatis, cùm Germani fere ducenti ſecurè longinè procederent, præter duos Officiales captivos huc ad nos ductos, internecione deleti ſunt, tribus ſaltem nunciis *Rofnaviam* redire queuntibus, & Generali *Viard*, (qui eadem horâ redierat) ob hanc cladem irà fremente, & Principis cujuſdam Juvenis fatum. multum dolente.

*Eperies, decimaquinta Januarii.*

**H**odie apud nos factio quædam ad corrupendos civium animos per *Cæſareum* Generalem *Leffelholz* machinata, detecta eſt, de cujus complicitibus ſtriçtè per Commendantem noſtrum Dominum *Johannem Schreter*, aliàs Regni Artholleriz Præfectum inquiritur, meritæ pœnæ ſubjiciendis; quicquid tamen agat hoſtis, nihil apud nos efficiet, qui vel ſaltem ob manutentionem Templi & Collegii, ante per *Auſtriacos* à nobis occupatorum, & per Conſederatos Regni Status, in Generali tranſactione *Szétsi nienſi* redditorum, extrema paci reſoluti ſumus; præfertim cùm *Tyrannica* crudelitas Generalis *Haſſer* jam paſſim nota ſit, qui in omnibus Civitatibus Oppidis & Villis, redditas Eccleſias occupari curat, & ne cadaveribus quoque mortuorum *Evangelicorum*, in Templis illis, in ſpatio quatuor Annorum ſepulcis, parçit; ſed ehumata foras projici jubet.

*Ex Caſtris ad Danubrum poſitis 18. Januarii.*

**E**xcellentiſſimus Dominus Generalis Campi *Marſchallus* noſter Comes *Antonius Eſzeſerházi*, poſtquam relicto in parte *Trans-Danub*

Danubianã sub Commando Brigaderi *Szekeres*, sufficientibus copiis, penes Civitatem Regiam *Pest*, huc ad *Vác* penetrasset, ne ullum Passui versus *Ujvarinum* superstit impedimentum, Milliam Cæsaream, quæ heri Copias Colonelli nostri *Sóter* in fugam dederat, adortus est, trucidatisq; circiter ducentis, longè à Passibus retrocedere coegit, reliquæ verò Pedestres, quæ se in Monasterium hujus loci receperunt, partim in captivitatem deductæ, partim in ipso insultu occisæ sunt.

*Ex castris Transylvaniensibus ad Somlyo positis  
vigesima Januarii.*

Quamvis in his partibus, & præsertim *Debreczen* adhucdum pestis grassetur, Castra tamen nostre hæcenus intacta fuerunt, & siquidem Dominus G. Campi Marscallus Noster Baro *Károlyi*, cum majori exercitus parte ad Castra Serenissimi Principis profectus sit, Generalis *Paulus Orofz* modernus Commendans in id præcipuè laborat, ut has partes contra excursions hostis defensivè tueri, & *Magnum-Varadinum* in strictissima Bloqnada conservare possit, Cæsaream enim sub Commando Generalis *Tige*, ad tentandam Arcem *Kö.Vár*, quæ optimè provisã est, excurrendo, ibidemq; inaniter laborando, Oppidum *Nagy Bánya* ingressus est, à cujus Civibus bis mille aureorum extorsit, ac sicut fama spargit, *Varadinum* adjuvare conatur.

*Ex castris Serenissimi Principis ad Hévéş positis,  
vigesimaltertiã Januarii.*

Hodie in Castris nostris *TE DEUM* laudamus celebravimus pro reportatã heri Victoria, quæ in hunc modum accidit: Postquam Serenissimus PRINCEPS cum exercitu suo *Ujvarinum* versus ire fuisset conatus, dum jam in Comitatu *Neograd* ad villam *Romabány* Castra metari jussisset, adventit nuncius hostem sub Generalibus *Csikling* & *Croi*, cum Regiminibus Principis *Eugenii*, *Athaim*, *Lasur*, *Ulfeld*, & *Hohenzeller*, & *Rasciano* uno, non procul abesse

esse. Proinde reducto in ordinem Exercitu, eò factò Serenissi-  
mus PRINCEPS præmissis ad recognoscendum, & velandum ali-  
quot levioris armaturæ Turmis, Pontem qui super rivum luto-  
sum, Locus, dictum, stratus est, transire jussit, & vix tria Re-  
gimina transierunt, dum hostis in lineas suas reductus, paratus ste-  
tit, adeoque Copiis etiam nostris in lineas distributis, pari ab  
utrinque motu, ad pugnam properatum est, cujus initium, dum  
militia antehac *Potoczkiæno-Tartarica* faceret, & *Rascianos* cum  
intermixtis Hungaris Cæsareanis à Militia Germanica avelleret,  
se penitus deleret, aliæ quoque regularæ desultorii ordinis du-  
plicatum hostis ignem impeterrimè exceperunt; ac ex post nudis  
gladiis eos aggressi, totum dextrum cornu dissiparunt, & jam  
completa omnis videbatur Victoria, nisi quinque circiter compa-  
gniæ ex sinistro hostis cornu in pedicatum nostrum irruisissent, qui  
cum aliqua ex parte equis conculcarentur, & sic confusione facta  
fugere inciperet, dum interea Equestris Militia Victoriam prose-  
quitur; pedicatus verò per hostem occiditur, equitatus noster hæc  
cernens, ad insperatam confusionem, pro succursu rediit. Un-  
de hostis etiam dissipatus se recolligens, in loco suo substitit, &  
cum nostros idem fecisse animadverteret, paulatim ab utrinque  
recessum est, maxima cum hostis clade, cuius ne tertia quidem  
pars, & hæc quoque, cum multis vulneribus supermansit, reliqua  
parte deleta, & in captivitate accepta, cadaveribus quoque  
maxima ex parte per nostros spoliatis, ac insuper tormentis in di-  
cto rivo derelictis. De hoste, ipsi duo Generales, cum aliis mul-  
tis Officialibus (de quibus ex post certius constabit) perisse cre-  
duntur, quorum equos, juxta captivorum relationem, cognitos,  
nostri in prædam egerunt, Supremò Vigiliarum Magistrò, Regi-  
minum Principis *Eugenii*, cum aliis minoris ordinis Officialibus,  
in captivitate deducto. Ex nostris verò, Vir probatæ fortitudi-  
nis, *Babotsay* Brigaderus equestris, & multis sætis strenuus, Vice-  
Colonellus Regiminis *Szent-Ivaniani Betse*, cum aliis quindecim  
Officialibus Pedestribus, occubuit; Gregarii verò ex equitatu vix  
quinqua-

quingenta, ex peditatu vero serè ducenti occubierunt: totidem ferme, & plurimum per captivâ ab æquellri hoste vulneratis, ac ad hæc uno Capitaneò Regullâte milita, præter aliquot inferiores incaptivato. Cæterùm, prout collineare licet, hic jam aliquot dies morabimur, donec Militia bene quiescat, exposit *Ujvarinum* versùs ituri, & abinde in Moraviam & Austriam excursiones facturi.

*Eursoviæ, vigesimaquarta Januarii.*

**M**irabilis heri apud nos casus accidit, postquam enim ultorè Dñi Generalis Baronis *Stephan Andrási* Commendantis nostrî, & *Urbani Czelder* Brigaderi, Colonelli, totiusq; Militiæ Præsidariæ & Civium, Cæsarei sub Commando Generalis *Esselholz* ab insultu repulsi fuissent, hostis fraudem aggressus est, ac corrupto per secretam factionem *Archolleræ* nostræ Inspectore, unum ex propugnaculis, & magnam partem muri pulvere pyrio, ad centum serè passus cverti iussit, & quamvis ad hunc casum præviâ die, inaniter cum militia comparuerit, post casum tamen alterâ, denuò rediit, & Civitatem dedi sibi postulavit, cui tamen prætitulatus Dominus Commendans noster genetosè reposuit: Nec Generalem *Esselholz* decere, per illam aperturam, vulgò *Preß*, intrare; quam nebulo ille perduellis fraudulenter fecit, nec sibi exire: Proinde, tota nocte indignabundus quatiebat muros nostros, & plusquam ducentas bombas injici curavit, insimulq; quadruplicem insultum tentavit, fortiter tamen semper repulsus est; ac tandem denuò cum magna sui clade, discedere coactus, minis plenus.

*Ujvár, vigesima sexta Januarii.*

**F**eliciter ad nos rediit, Dominus Brigaderus *Adamus Balogh*, ex Plaga Trans Danubiana, qui Civitates *Sz. György, M. dvor,* & *Bazin* Cæsareanis præsidatas, insultu occupavit, salvisque Civibus, Præsidarios omnes ad unum delevit, ipso quoque Generali *Long* vix clanculariè sese salvante, cujus omnis Bagaglia, cum alicrum

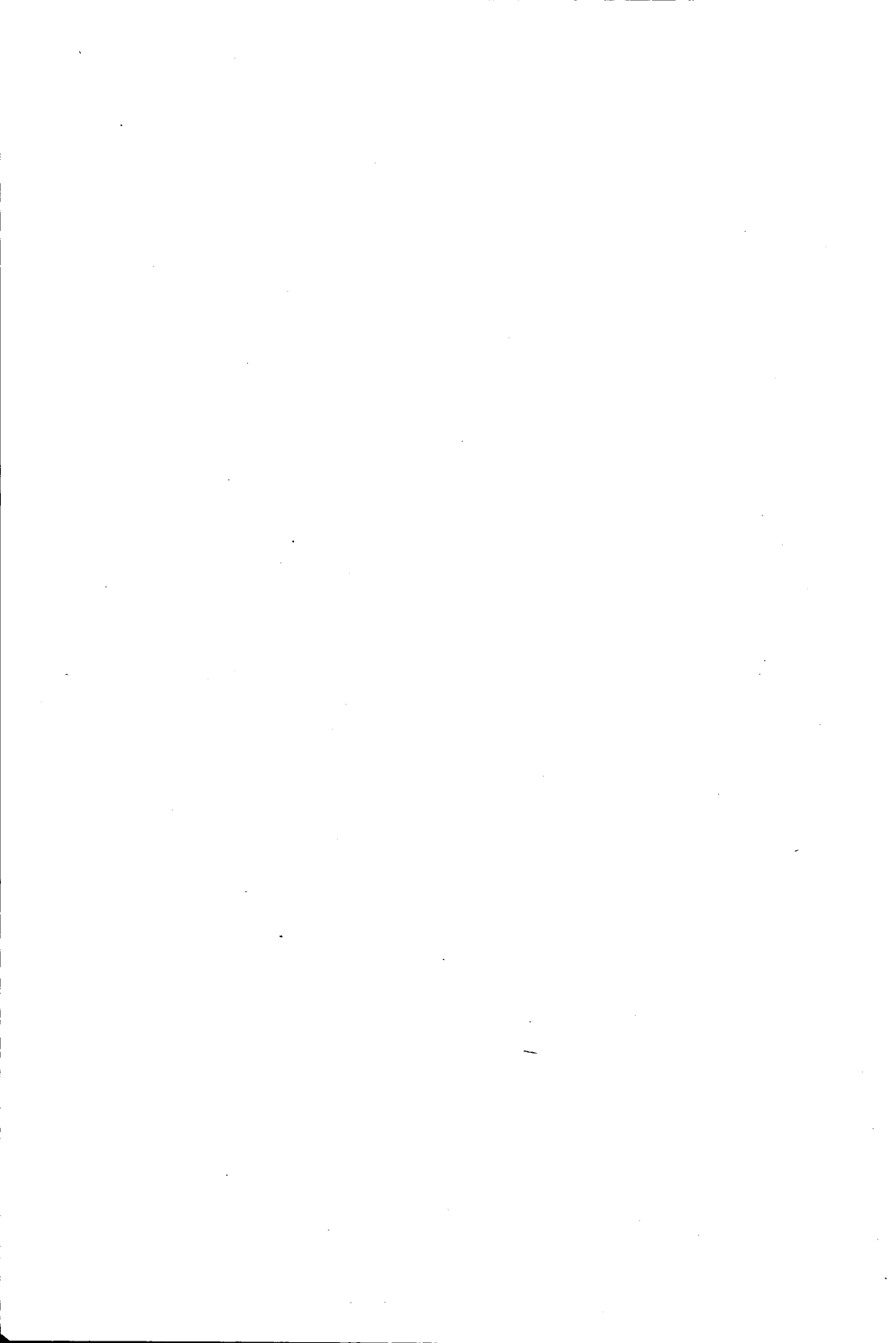
aliorum quoque Officialium Supellestilibus, quas securitatis gratia ibi reliquerunt, in prædam cessit. Pari fortuna usa est alia quoque Parthia nostra, in Comitatum Nitriensem, ad comportandum commatum exmissa, quæ dum insperatè In Supremum Vigiliarum Præfectum, Regiminis *Cziking*, Militiam Pedestrem secum habentem propè *Bajnotz* incidisset, fortiter aggressæ est, ipsoque Commendante *Offli*, cum tota militia trucidato, conjuges Vice-Colonelli *Flug*, & aliorum duorum Capitaneorum, cum sexaginta captivis huc deduxit. Cæterum tristis ad nos relatio pervenit, de violenta nece Domini *Fodor*, unius Regiminis Pedestris Ordinis Colonelli, apud Hostem captivi, quem cum aliis quatuor Officialibus, Generalis *Haiszter*, ob justam & de Jure Belli necessariam, licitamque, perfidi illius Desertoris, *Otskai* executionem, manu carnificis decollandum curavit. Ob quem indignum casum, ac iniæ Cartellæ inconvenientem, omnis Militia concitata est, adeoque ad serenissimum Principem Legatio missa est, hanc crudelitatem, ex nece aliorum captivorum ulciscatur, quæ omnino Jure repressalii, in magnis Viris brevi retaliabitur.

### *Homonnæ, vigesima octava Januarii.*

**E**Xcellentissimus Dominus Supremus Generalis, Comes *Bartse-nyi*, hic moratur, qui non modò ad resistendum hosti *Leutoviam* oppugnandi omnia disponit, sed præcipue exteris negotiationibus, quas absens Serenissimus Princeps, universas eidem procurandas concedidit, dies, noctesque incumbit. Cæterum auditur, finibus Regni approximare Tringinta quinque Cohortes Polonicas Reipublicæ reductas, quæ servitia Regni acceptaturas se resolverunt: prout etiam Commissarii jam obviam iis missi sunt. De Militia autem Palatini Kioviensis, jam *Cæares* Maj. statis mens quietata est, cum ea ad actualia servitia nostra se obstrinxerit.

De Pace alium est silentium, quam Cæsareani (ut Bonis Nostris se explere possint) ejurasse videntur.

*Sed meliora DEUS & dies.*





Anno Milleſimo Septingentefimo Decimo,

# MERCVRIVS VERIDICVS

EX

## HUNGARIA.

Bartphæ, die terciâ Februarii.



**E**X ſæce hominum Rutheniæ nationis, per certum Ruthenicum Parochum & perfidum quendam Patriæ proditorem *Paulum Korotnoky*, ſpe & affidatione liberæ prædæ collecta colluvies, pagos & villas Regni Hungariæ Confiniisproximas, more prædanico sæpè Irumpere, factaq; univerſarum miſeræ Plebis fortunatum rapinâ, rursus in vicinum Regnum Poloniæ ſemet recipere conſuevit, cui prædoci- nio cum alia ratione in Partibus Hungariæ, propter li- mitum conjunctionem obviari non poſſet, indiſtriâ Commendantis *Bartphenſis*, cum noticia Domini *Muſini- enſis*, ac Capitaneatus *Szontſenſis* in Confiniis Regni Po- loniæ ad *Befkéd*, quo videlicet ſemet recipere aſſole- bant, oportuit paſſuum cuſtodes, milites noſtros, ubi iidem Prædones ad initium Menſis Currentis villas non- nulles prædæ ſubjeciſſent, immediatè ipſos perſequi, qui in Sub. Urbio *Tiliſenſi* in duabus Domibus, ubi ordina- riè conſervabantur, in actualibus choreis adorti, occa- ſione eadem decem eorum decolati, aliquot laſi ſunt;

Unus verò captivus adductus fateretur eosdem ad Capitanum *Szondersky* spectare, & usquedum armari poterint, ad faciendum Partibus istis tumultum, & exercendam prædam subordinatos esse.

*Ex Károly, Die sextâ Februarii.*

**D**iebus proximè præterlapsis Cæsareani in Transylvania rescientes, quòd Partium harum Militia nostra *Serenissimum Principem* secuta esset, ex Transylvania erumpentes, Castellum *Hadad* in Confiniis Transylvaniz sicut (quod nuper in casum obsiderant) iterum tentare cœperunt, ubi Comes *Stephanus Csáky*, occultâ fraude, diversisque pollicitationibus, & promissis circumventus, & se & castellum Cæsareanis in deditionem tradidit; ubi certis pro Præsidio relictis, vicissim in Transylvaniam reversi sunt.

*Eperjesino, Die septimâ Februarii.*

**I**ntra respitium trium septimanarum (quod occasione nuper factiosè eiecit in aerem propugnaculi, Hostis Præsidariis & Civibus *Leutschovensibus* concesserat) per Colonellum *Georgium Niházy*, cum certa equestri Militia, ea de causa illuc expeditum debitus succursus est allatus, ac de pane, globo & pyrio pulvere satis, superq; in tempore *Leutschovia* provisum est. Generalis *Goltz* adhuc *Lyublovia* manet, indeque ex tredecim Oppidis *Lubomerskiano* Scepusiensibus tributa mandat pendere, ac necessarium comestum repartitione factâ, undique ex iisdem ad sustentandam suam Militiam conveyi curat.

*Ex Castris ad Sz. Mártonkata positis.*

*Die octavâ Februarii.*

**H**ic hodie Militiæ Poloniæ Commandans Dominus  
*Joannes*



*Joannes Grundetzky*, aliàs Capitaneus *Rudensis*, Vir eximias Virtutis, ob præclara acta sua, & merita, heroiceque vel maximè ad *Romhany* proximè exhibita facinora, in sublimiorem Militaris dignitatis gradum evectus, & solenni ritu, à sua *Serenitate*, Generalis Vigiliarum Præfectus declaratus est, cui etiam ut uberior ad gloriam campus aperiretur, ad Excellentissimum Campi-Marschallum Comitem *Antonium Eszterházi Ujvarinum* versus, cum certa parte Militiæ Polonicæ est expeditus; Ipse autem *Serenissimus Princeps* cum reliqua Armada inter Danubium & Tybiscum, de nova contra Rascianos expeditione disponit; hi enim prædabundi magnò numero ad *Szegedinum* congregati, indeque ob viciniorum locorum pecora excursionem moliri seruntur.

*Ujvárino, Die decimâ Februarii.*

**H**odie noster Campi-Marschallus Comes *Antonius Eszterházy*, contractis undique copiis, & associato sibi etiam Generali Vigiliarum Præfecto *Grundetzky*, versus *Tsvarnak* & *Nagy-Bosján*, dicta Castella, sumpsit expeditionem; his enim in locis Cæsareanos ad vestiendam Imperatoris Armadam, *Munduram* quam plurimam, uti & Arma, nec non Annopam magna quantitate congestisse, fama est. Rectè nunc Nuncios advenit referens, ex Trans-Danubiana Plaga, duo Cæsarea Regimina *Praimer* & *Senborn* ad Insulam *Csakoköz* se contulisse, ex eo quòd Generalis *Eszterházy* specialem aliquam diversionem tentaturus crederetur.

*Eperjesino, decima quintâ Februarii.*

**Q**uod nec tormenta, nec bombæ, nec insultus, aut minæ, aut ingentis promissa, à Generosis *Leustorviansum* animis extorquere potuerunt, hoc unius pro-

stitutæ faminæ blandimenta & lenocinia effecerunt, hæc enim dum post herolicam præstantissimorum Officialium resolutionem, & laudabilem semet trium mensium defensionem licentiosius, reperitisq; vicibus ad Hostem (loci Commendantem connivente) exire redireq; liberè permitteretur, non erat satis ut ipsa ibi corrumperetur, verùm intus etiam Caput ipsum Præsidii, Commendantem scilicet, in occulto corrumpit; brevi tamen & hoc in lucem prodiit, deditq; ansam Brigadero *Urbano Czolder* hac de re alios (quos maximè fidei tenaces nōsset Officiales) in secreto admonendi, & viis modisque omnibus quàm sagacissimè Invigilandi; at longè accuratior erat perfidia Commendantis, ubi enim patefactam jam esse suam nequitiam advertisset, præcipitem Consilii affectuationem ratus, ut eondignam effugeret pœnam: suæ factionis participes advocat, hisque ad duas portas collocatis, hostem maturare ingressum sollicitat, sicque nefando tandem scelere toties repetit Commendantis Baronis nempe *Stephani Andrásy*, misera Civitas turpi factione prodita est, eoque graviore malo, quo iniquus Præsidiariorum Civiumque vitas & substantias ad gratiam & disgratiam absq; omni captulatione hosti tradere non erubuit.

*Ujvarino, Die decima sextâ Februarii.*

**V**alde commodè accidit nobis, quòd *Castella Tavar-nok & Nagy Bofán* Cæsareò nuper munita præsidio, nunc vel ad conspectum nostri Marschalli Comitis *Antonii Eszterházy*, in gratiam & disgratiam, potestatis Nostræ facta sunt, hic præda ingens parva, *mundura*, arma & tormenta quædam campestria, farinæ vasa septingenta, comeatus denique & provisio omnis generis in copia reperta & feliciter huç convecta sunt, Captivi inluper

insuper trecenti adducti, anxie non parum spartant hanc, quod Cæsareani ex circumiacentibus excubiis ac Insulâ *Csalloköz Prajneriano* & *Senboriano* Regimnibus aucti sollicitè *Nitriam* semet contrahentes, multifariè in reditu Milites nostros aliunde onustos prædâ, impedire conati sunt, gloriosè tamen ternis vicibus per nostros repressi, incolumes *Ujvarinum* cum omni comearu adyenerunt.

*Ex Castris ad Szent-Martonkata positis,  
Die decima septimâ Februarii.*

**A** Bieramus cum toto Exercitu contra prædabundos Rascianos, qui circa *Szegedinum* congregati ferebantur; sed auditâ de motu *Serenissimi Principis* famâ, dispersi, iterum in interiores *Tybilci* sinûs diffugerunt.

*Szathmarino, Die decima octavâ Februarii.*

**A**D proximè per fraudem *Csaly* traditum Germanis Castellum *Hádad* recognoscendum, exmissus *Colonellus* Noster *Valachorum*, *Balica* dictus, obvius sibi *Præsidariis* feliciter confudit sub Ipso Castello, ubi ultra centum ex iis perierunt, captivosque viginti adduxit, qui *Fisedinum* hinc deducti sunt.

*Cassoviæ, Die vigesima secunda Februarii.*

**N**ON parvam causâ admiracionem inexpectatus nuperæ predicti *Leutschovienfis* casus, & ne majoribus confusionibus in proximis *Præsidis* casus hic occasionem daret, Dominus supremus Regni Generalis Comes *Nicolaus Bertényi*, hic existens, omni studio prævenire conatus est, prout statim missis ad *Commendantes* adhorrationibus, & factis dispositionibus, ad resistendum, ubique confusionem passi sunt Cæsareani, nam proditorem illum *Andrasium* circumduxerunt, quasi in  
specta

ſpectaculū, & Arcem Scepuſienſem cum Generali *Hartleben* primo tentarunt, ubi tamen eluſi ſunt, ac dum fortitudinem Comēdantis experti fuiſſent, ad tentandam Arcem ſuam *Kraſſahorkám* verè deſpotico expoſitam ſpectaculo *Andráſum* duxerunt, ac die vigefima quarta Februarii, cum Generali *Viard*, contracta ex Roſnavia militia, eorū appulerunt; erant enim in *Kraſſahorka*, & proles, & uxor ſupelleſtiliaque omnia eiſdem *Andráſi*, collocata, fuitque Hæreditarius Dominus eiſdem loci, ſperavit itaque quod quantocius ſuâ induſtria occupari poſſit, ſed Fratre eiſdem uterino Generali Noſtro Vigilarum Præfecto, ibidemque Comēdante *Georgio Andráſi*, magnanimiter & conſtanter ſemet gerente, non ſine parva confuſione perfidiam ſuam erubefcendo in caſum recedere debuit.

Cæterum ex iſtis qui *Lcutſchovia* in Præſidio fuerant, in dies huc ad Dominos Generales veniunt Milites, partim profugi ex iis qui ſervitia accipere coacti ſunt, partim verò qui noluerunt, referuntque prodicione facta, eductos Præſidarios in tres partes, ad proxima loca excubitalia diviſos & diſtractos; Brigaderum *Urbanum Czelder* fraudulentè, & ſub ſpecie tractandæ Capitulationis exmiſſum (ſiquidem partes Cæſarcanas amplecti recuſaſſet) in captivatum, ac ad vicinum Cæſareum Præſidium *Kesmark* deductum eſſe. His peractis, ac in prodicionem actâ civitate, præcipuis ex Magiſtratuſibus, & quibusdam primariis Nobilitatis, civiliſq; conditionis hominibus pariter inareſtatis, multifariis præteſſionibus, & oneribus afflictam civitatem aggravari, ſublato etiam liberò Religionis Exercitiò, Templum quoque Auguſtanæ Confeſſionis, contra jus & æquum eò factò occupatum eſſe; ſicque nihil aliud miſeros Civēs, quàm deplorantes fortunas ſuas, & nefariam *An-*

*drásy* factionem execrantes, pristinum statum suum unanimiter & anxie anhelare.

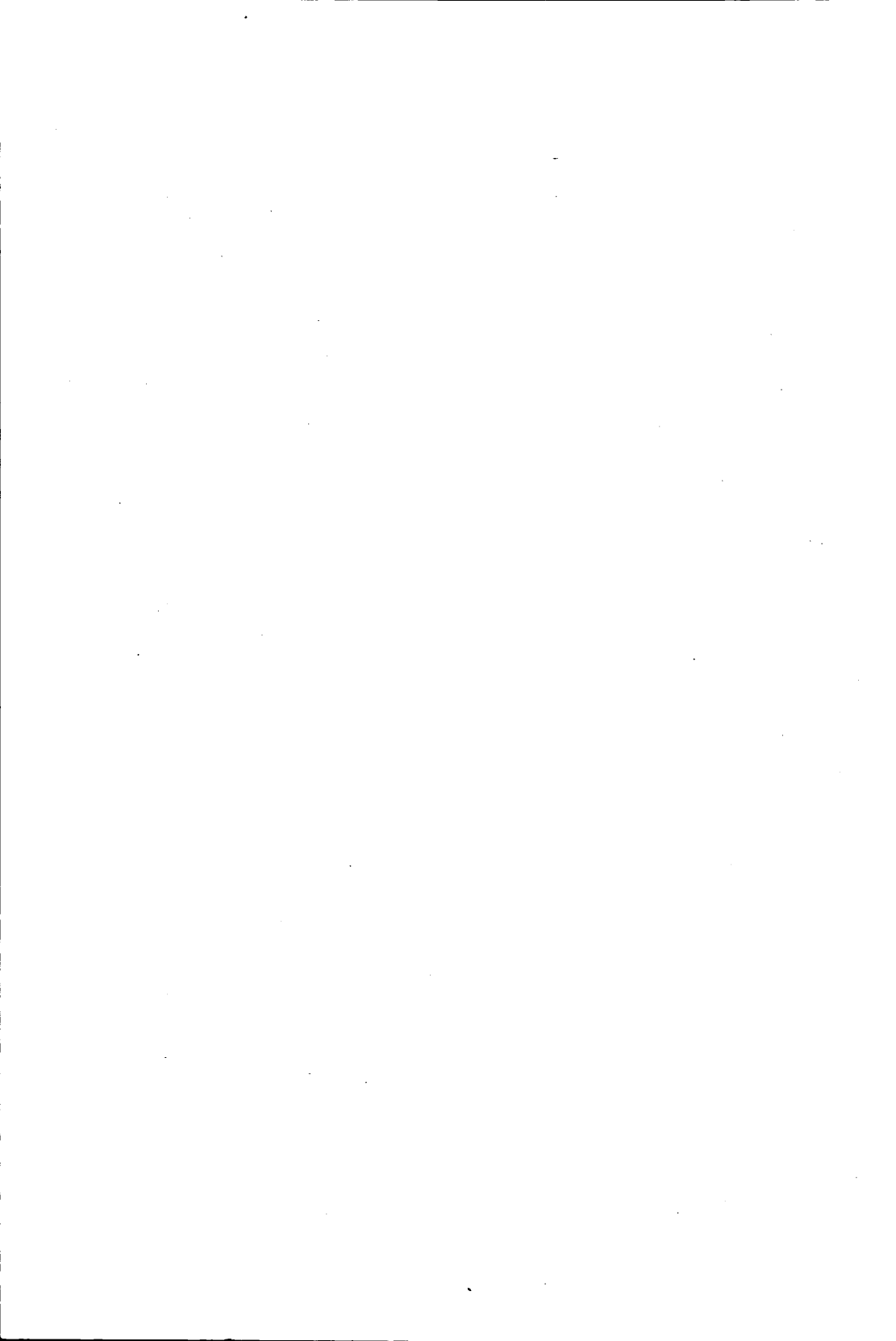
*Ex Károly, Die vigesima sexta Februarii.*

**R**ascianorum ad Marusium circa Aradinum sitorum, duo ferè millia se congerentes *Debretzenium* excurre auri sunt, locorumque ibidem quorundam pecora abigere ceperunt, omnem plagæ illius militiam, cum sua *Serenitate* esse arbitrari, oportune verò appulit Colonelus Noster *Nyúzó* dictus, cum suis & Commendatis Polonicis cohortibus, eosdem Rascianos insequentes vigesima tertiæ præsentis, ad fluvium *Köröse* eosdem profugarunt, non modo prædam omnem recuperavunt, sed maiori parte eorum cæsâ, vexilla duo, & quadraginta currus Rascianorum, (quibus ii in excursionibus & pugnis uti solent) ac captivos ultra quinquaginta retulerunt.

*Eperjesino, Die vigesima septima Februarii,*

**H**odie primum nobis appulit exemplum, de Zelo amoris Patriæ detentorum *Leutschovia* Militum nostrorum, ex quibus quadraginta cum aliis Germanicis, & quodam Officiali Germanico, Commendati, captâ primâ occasione eundem officialem cum reliquis, in ipso Commendo occiderunt, & nostri rursus ad nostros redierunt, affirmantque seriò omnes proximâ occasione redire velle, & nisi iam divisi fuissent in partes, resolverunt herosum quid se probare velle, & sic in memoriam proditoris detentionis suæ, gloriosius redire.







Anno Millesimo Septingentesimo Decimo,

# MERCURIUS VERIDICUS

E X

H V N G A R I A.

Ujvarinò, *Vigesima octavâ Februarii.*

**R**ost felicem nuperum ad *Egerszeg* cum hoste actum, obtentisq; Præsidii Germanicis *Thavarnok & Nagy Bosfany*, Excellentissimus noster Campi-Marschallus Comes *Antonius Eszterházy*, Militiam sub Commando suo habitam tantisper pro refocilatione contraxit, brevi aliàs diversiones tentaturus.

Ujvarinò, *secunda Martii.*

**U**T hosti diversiones causet Campi Marschallus Noster, Dominus Comes *Antonius Eszterházy*, Militiam suam in tres subdividendo Partes, unam directè *Moraviam* versùs, alteram ad Insulam *Csallóköz*, tertiam autem in Comitatus *Trentsinensem & Thurocciensem* cum sufficienti apparatu expedit, quæ ubiq; felices progressus obtinuit; *Parchia* enim cum Brigadero & Colonello *Adamo Balog* in *Moraviam* tendens, circa *Tyrnaviam* obviam sibi habito Regimie Cæsareo *Stirham*, ad pagum seu villam *Czifer*, strenuè cum eodem confluit, ex quo ultra ducenti cæsi, non pauci capti, reliquos in fugam adactis, quæ sibi consuluerunt, certa verò Pars dicti Regiminis semet sub ipso prælio ad Castellum in mentionato loco *Czifer* existens recepit, unde Militiæ nostræ capitulatione mediante se tradere adacta, indeq;

deq; tam Officiales, quam & Gregarii, ademptis armis, equis. & reliquo apparatu *Tyrnaviam* ad Præsidium Cæsareum redire permitti sunt; *Parthia* hæc finito feliciter præscripto actu, non ut destitisset à proposito suo, indeque reversa fuisset, quin imò partem prædam, captivosq; *Ujvarinum* remissit, ulterius intentionem suam, solerti, fortiq; animo continuando, ac per *Moraviam* in *Austriam* gloriose serè usque *Viennam* penetravit, quo audaci actu, non exiguum earundem Provinciarum Incolis, totique eidem terræ incussit terrorem, sibi verò gloriam, ac prædam comparavit; Altera *Parthia*, quæ ad Insulam *Csalloköz* cum Colonello *Georgio Pestó* ordinata, pari fortiter in alterius *Praineriani* videlicet *Regiminis* partem incidendo, eundem hostem feliciter confudit, ex quibus à priori detecis, reliquis in fugam adactis rediit, unde plus quàm centum equos, cum omni apparatu & armis, pro præda secum sumpus, unum Capitaneum *Regiminis* ejusdem cum erigere reliquis captivos huc *Ujvarinum* adduxit; Tertiæ Ordinis *Parthia* autem, ea etiam óprato cum eventu reversa est ex Comitatibus *Trencsinensi* & *Thurotziensi*, ubi primum *Bagasiam*, hominesq; ad eandem existentes, *Generalis Cæsarei Stenvil* ostendit, qui animadvertendo nostros, ad Castellum *Mosotz* dictum jam circa vesperum se receperunt, & ne nostros eandem *Bagasiam* pro præda habere queant, eadem nocte currus, & reliqua impedimenta igne consumendo homines cum equis nocturno tempore clandestine se se subdixerunt, fugamq; sibi consuluerunt, tandem in certos perfidos Patriæ Proditores incidendo, ex iisdem nonnullos trucidavit, condignam poenam perfidiæ suæ subeuntes *Annonam* (in quem finem expedita fuit) pro Præsidio *Ujvariensi* feliciter introduxit.

#### *Cassoviæ, quartâ Martii.*

**H**odie huc advenit Colonellus *Ladislans Bagossy* cum duobus *Regiminibus Pedestris Ordinis*, pariter quoque *Equestris Militia* hic circumexistens, huc contrahitur, brevi certæ diversiones instituentur.

*Ex*



*Ex Krasznahorka sexta Martii.*

**H**odie rectè Generalis Cæsareus *Viard* cum viginti cohortibus suis equestribus ordinis *Rosnaviá* movit, iter suscipiens versùs Civitatem montanam *Szomolnok*, inde quonam tendit ulterius adhuc incertum, id tamen ex certa relatione nobis constat, vexilla seu Cornetas eorum (quod antehac non solebat) secum accepisse, & quemlibet militem pro septem diebus Annonam, Pedicatum vero cum tota Bagaglia in circumferentiam Templi pro securitate collocavit; hinc dijudicari potest, non ita citò reversurum, sed aliquas notabiles diversiones tenturum.

*Eperjesinò, octavâ Martii.*

**H**eri expedieramus Partias, tam *Leutschoviam*, quam & *Szomolnokinum* versùs, pro recognitione hostis, utraq; hodie reversa refert Generalem *Viard Rosnaviá* cum equestri Militia movisse versùs *Szomolnok*, inde ulterius habere intentionem, sed quo, nescitur; Generalis quoq; *Leffelholz Leutschovia* contrahit actu suas copias.

*Cassovicæ, Nonâ Martii.*

**C**æsariani excubias suas in Montanis ulterius extendere volentes, in Civitate montana, *Metzenzeß* dicta, novum extruere vallum ceperunt, ad quod impedimentum Supremus Regni Generalis, hinc tam Equestrem cum Colonello *Paulo Szalay*, quam Pedestrem, sub Colonello *Bagosy*, subito expedivit Militiam, quæ ibidem Cæsareanos aperto pectore aggressa, vallum jam ferè perfectum occupavit, & Militia Cæsarea perditis ultra quadraginta ad interiora Templi præ alto muro Cemeterii circumdati, se recepit, unde sequenti nocte, de relicto loco inhumatis relictis corporibus, se clam receperunt intra montes *Szomolnokienfes*; nostriq; destructò & detractò vallò, feliciter redierunt, uno Capiteano, duobus Gregariis mortuis, & novem faucibus ex nostris.

### Eperjesinô, decima Martii.

**N**unc rectè advenit rumor, quòd Generalis Cæsareus *Löffelholz* repentino motu heri continuaverit iter *Cibinum* versus, quæ civitas hinc duobus non magnis distat milliariis, r. secus Generalis *Viard* cum suis copiis cò pro conjuratione propterarer, infallibiliter eosdem huc ad nos tendere, supponimus; sumus tamen pro omni casu, & occasione parati.

### Eperjesino, duodecima Martii.

**D**ie Decima præsentis Generales Cæsareani *Löffelholz*, *Viard*, & *Hartleben*, qui & perfidum Patriæ Proditorem *Stephanum András*, (velut in catena usum nefando solum hominum spectaculo circumducunt) cum toto exercitu huc ad *Uricatem* nostram venerunt, quibus obviam eundo Colonellus *Joannes Nagy*, *Jauriniensis*, *Inclyti Regiments Supremi Regni Generalis Karabimorum* Commendans cum Militia hic existente *Equestri*, ab hora nona matutina, usque ad horam tertiam pomeridianam, continuas velitationes exercentes, impetus iteratos hostiles viriliter sustinuerunt, imò resistendo iteratis etiam viribus hosti non contemnendum damnum causerunt, tandem fatigati amplius vim hostis sufferre haud potuerunt, semet ad suburbium retrahere adacti, quos Inimicus cum summa desperatione, & temeritate insecutus, usque ad interioris Civitatis portam prorupit, ubi nostrates tam *Officiales* quàm & *Gregarii* ex equis desiliendo intrâ *Palesatas* substiterunt, ab undique pari audacia & laetitate, & fortitudine animi hostem repulerunt, ita ut recedere inde coactus est. Ea occasione ex Cæsareanis ultra centum occisis, præprijis certo *Officiali* lethaliter sauciato, qui Colonellus esse auditur, cujus casum Generales Cæsarei magno dolore sentiunt, alii quot captis, multis intra prællandum sauciatis; Ex nostratibus verò septemdecim desideratis, & duobus *Laidinantis* nostris in captivitatem abductis. Sequenti die undecima videlicet, medio certi *Monachi* per literas Civitatem tradendam, Generalis *Löffel*

*Leffelholz* petiit, qui quidem in Civitatem intromissus, non tamen remissus, nec ad literariam petitionem ullum responsum datum. Iterato per Tubicinem, & Tympanistam Civitatem impudenter sollicitavit, qui nec ad colloquium admissi, quin in loco resolutionis ictibus globorum, & ejaculationibus repulsi sunt. Tandem cum vidisset *Leffelholz*, nudis verbis nihil posse efficere, admotis tribus mortariis, ab hora octava diei hesternæ vespertina, usque hodiernam matutinam octavam Bombarum ejaculationes incessanter continuari curavit, ultra centum Bombis in Civitatem injectis, nullum tamen notabile damnum causantibus, præter aliquot equos, partim læsos, partim occisos; His quoque peractis denuò Civitatem tradendam postulat, variis excogitatis grâtiis, & pollicitationibus animosâ Præsidiariorum, quam & Civium corrumpere satagens, irritò tamen conatu; Generosa enim resolutio nostrorum Officialium, ad contemnenda ea omnia animos nostrorum induxit, & sic Divina opitulante clementia, hostis cum dedecore, ac confusione sui hodie recedere coactus est. Mireretur quisque tot Generalium temerarium hunc actum, qui locum tam sufficienter Præsidiatum, quàm & omnibus necessariis requisitis satis superque munitum vili apparatu aggredi non erubuerunt. Unde facile credibile, habuisse hic inter nos ( prout jam antehac etiam inter ipsum inimicum spargebatur ) aliquos iniquam factionem spirantes Patriæ Proditores, haud dubiò eorum affidatione ducti, ea attentarunt, qui rigorosè investigantur, ac si comperientur, debitas sceleris poenas subituri.

### Ujvarinò, decimaquartâ Martii.

**C**olonellus noster *Georgius Pestò*, qui noviter cum certa Parthia ad Insulam *Tsallokòz* expeditus excurrerat, incaucius ibidem oberrantes, quatuor milites Germanos sibi obvios interceptit, quibus ab incognito Commendans quoque Præsidiæ Cæsarei *Szerdahelyiensis* interfuisse dicitur, qui in reditu ejusdem Parthiæ

Parthiæ quodammodo è manibus nostrorum fuga se subduxit, ac ad Præsidium suum rediit, ubi reliquis quoque succurrere volens, acceptis secum ex Præsidio circiter centum Gregariis, prædictum Colonellum nostrum in statione proxima cum suis subsistentem, ac quiescentem, nocte intempesta ex improvi aggressus est, per nostros tamen non minus fortiter exceptus, verum post diuinam luctam & pugnam, extremè confusus, ipse Commendans cum viginti tribus huc in captivitatem adductus, reliquis autem ad unicum deleris.

*Ex Sancto Nicolao, ad Transylvaniam decima  
quinta Martii.*

**D**ie undecima præsentis Generalis Cæsareus *Grassen* dictus, ex Partibus Transylvanicis cum duobus Millibus Equitum Germanorum, & ducentis circiter Rascianis versus Postirungalem lineam nostram procedendo, ubi in Parthiam nostram (quæ à Brigadero nostro Barone *Georgio Palotsai*, eodem in promptu cum copiis Hungaricis, & quibusdam Polonicis Cohortibus adventum hostis expectante, pro exploratione exmissa fuerat) incidit, eandemque veloci cursu, usque ad ipsa stativa prædicti Brigaderii insecutus est, verum ibidem post indefessam à meridie ad ferum usque vesperum durantem acrem velitationem, tandem compluribus ex Cæsareanis caesis, multisque interceptis repressus hostis eadem adhuc nocte rursus in Transylvaniam prioraque stativa sua, cum detrimento sui retrocedere debuit.

*Cassoviæ, decima sexta Martii.*

**P**ost nuperum Generalium Cæsareanorum *Leffelholz*, *Hartleben* & *Viard* factam conjunctionem, & in cassum ad *Eperjesinum* institutam diversionem redux Generalis *Viard*, ad stativa sua *Rosnaviam*, eo motu rursus per passum *Szomolnokiensem* pariter Cæsareo munitum Præsidio ad Castrum nostrum *Jásó* prædabundas suas exmisit cohortes, verum eo cum rectè illuc appellente, cum

cum ducentis selectis peditibus *Paulo Kamotai*, Regiminis Supremi Rēgni Generalis Pedestris Ordinis Vice-Colonello fortiter eidem resistente, ultra quadraginta ex Cæsarensis amissis, & plerisque sauciatis, nostrorum trium duntaxat damno recessit.

*Ex Castris ad Késér positis, vigesima tertia Martii.*

**S**erenissimus Noster Princeps, Generalem Campi-Marschallum, Dominum *Alexandrum Károlyi*, hinc cum certa militia *Ujvárinum* versus, pro instituendis ulterioribus dispositionibus ordinavit, ac expedit, cujus occasione, siquidem Plaga hæc, omni necessario comectu, frumento, videlicet carne & pabulo abundaret, ne eadem militia cum præfato Domino Generali Marschallo ordinata, in cassum eo quoque procedat, aliquot millenos cubulos Annonæ ad dictum Præsidium *Ujváriense* exmisit; Et siquidem nonnulli officialium, præprimis præscripta Annona Equos suos onerare recusassent, *Sua Serenitas* præmisit præfatum Dominum Generalem Campi-Marschallum, cum eidem adjunctis copiis datis ejusmodi ordinibus, ut progrediendo, in certo loco, seu Pago *Gödöllö* dicto, idem Dominus Generalis Marschallus subsisteret, qui etiam abductis motis copiis Ordines *Sua Serenitatis* observavit, interea *Serenissimus Princeps Ujvárinum* destinatam Annonam, residuæ parti militiæ penes se relictae deferendam tradidit curavit, ac ut ad id eo promptiores reddat Officialium animos, proprio equo, cui ipse *Serenissimus Princeps* insedit, certam Annonam imponi curavit, & sic exemplò *Sua Serenitatis* ducti, reliqui etiam eo majori alacritate id fecerunt, taliterq; Annonam ad stationem, ubi Generalis Marschallus *Alexander Károlyi* subsisteret detulit, ac ibidem copiis cum eodem Domino Generali existentibus *Ujvárinum* promovendum resignavit, his itaque expeditis *Sua Serenitas* huc rediit, præstolando à relatione ejusdem Domini Generalis de ulterioribus progressibus, nos verò interea in coercendis Præsidii Cæsareis hic subsistimus.

Cassoviæ

Cassoviæ, vigesimâ sexta Martii.

**C**erta huc ad nos pervenit relatio Generalem Viard, cum E.  
questri Militia sua, utpote viginti vexillis Germanorum,  
& quinque Polonicis rursus erupisse, usque ad Oppida *Szikßó*  
& *Szendró*, ne fors intentione illa, ut certi pedicatus nostri  
(quem ex Plaga Trans-Tybiscaoa, huc semet transierentem inau-  
diverat) transitum præpedire possit, verum spe illa frustratus,  
redireq; coactus in vanum institutam diversionem suam,  
non nisi abactione pecorum, & expilatione miseræ  
Plebis, per quas villas eum transire conu-  
git, vindicavit.



## A Magyar Könyvszemle bevételei:

1938-ban:

**Hozzájárulás** a folyóirat költségeihez: Sopron: József Nádor Műszaki Egyetem Bányászati, Kohászati és Erdőmérnöki Kara 100.— P. (1939-re.)

**Előfizetés:** Pécs: Egyetemi Ideg- és Elmeclinika 40.— P.

1939-ben (december 1-éig):

**Hozzájárulás** a folyóirat költségeihez: Budapest: Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az Orsz. Széchényi Könyvtár útján 993.86 P. — Orsz. Széchényi Könyvtár 1.500.— P. — József Nádor Műszaki és Gazd. Tud. Egyetem Központi Könyvtára 100.— P. — Képviselőházi Könyvtár 198.80 P. — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 200.— P. — Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 100.— P. — A Székesfőváros Központi Pénztára 200.— P. — Berlin: Collegium Hungaricum (1938-ra) 100.— P. — Pécs: Egyetemi Könyvtár 100.— P. — Szeged: Egyetemi Könyvtár 300.— P.

**Előfizetés:** Budapest: Esterházy hitbizom. főlevéltár 40.— P. — Földművelésügyi Minisztérium (1937—39-re) 90.— P. — Fővárosi Könyvtár 90.— P. — Fővárosi Paedagogiai Könyvtár 30.— P. — Grill-féle könyvkereskedés 30.— P. — IBUSz 29'84 P. — Kegyesrendi Könyvtár 1937-re 20.— P., 1938-ra 20.— P. — Külügyminisztérium Könyvtára 40.— P. — Magyar Ruggyantaárugyár (1939—40-re) 80.— P. — Mérnök- és Építészegylet könyvtára 40.— P. — Mezőgazdasági Múzeum Könyvtára 40.— P. — Műemlékek Orsz. Bizottsága 40.— P. — Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (1938-ra) 500.— P. — Szépművészeti Múzeum (könyvkereskedő útján) 30.— P. — Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtára 80.— P. — Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete 20.— P. — Znakovszky Emma 10.— P. — Bécs: Collegium Hungaricum (1938-ra) 40.— P. — Csorna: Premontrei Prépostság Könyvtára 40.— P. — Debrecen: Déri Múzeum és Közművelődési Könyvtár 40.— P. — Kollégiumi Nagykönyvtár 20.— P. — Genf: Nemzetközi Munkaügyi Hivatal könyvtára (Dr. Papp Géza államtitkár útján) 40.— P. — Győr: Apátsági Könyvtár 30.— P. (könyvkereskedő útján). — Városi Közkönyvtár 40.— P. — Kalocsa: Árpád-nyomda rt. 32.— P. — Nagykőrös: Ref. Arany János-Gimnázium 40.— P. — Pannonhalma: Benedekrendi Központi Főkönyvtár 40.— P. — Pápa: Ref. Főiskolai Könyvtár 40.— P. — Paris: Librairie C. Klincksieck 30.— P. — Pécs: Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtára 40.— P.

**Egyéb bevételek:** Ranschburg Gusztáv bizományi elszámolása régi Könyvszemle-évfolyamokról és kiadványokról, utolsó részlet, 200.— P. — Ranschburg G. bizományi elszámolása 1938. évf. Magyar Könyvszemléről 132.— P. — Ganz és Társa hirdetési átalánya 150.— P.

## A Magyar Könyvszemle

előfizetési díja 1940-re **40 PENGŐ.**

## TARTALOM.

	Lap
<b>Szimonidesz Lajos:</b> II. Rákóczi Ferenc hadi újságja .....	341
<b>Radó Polikárp:</b> Hazánk legrégebb liturgikus könyve: a Szelephényi-kódex .....	352
<b>Kniewald Károly:</b> A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége .....	413
<b>Kisebb közlemények:</b> <b>DEZSÉNYI BÉLA:</b> Régi adat a hírlapkötelessé- dányok beszolgáltatásának „mikéntjéhez”. — <b>MOKCSAY JÚLIA:</b> A hírlapbibliográfiákról. — <b>TR. Z.:</b> Néhai dr. Szalay József könyv- tára ... — <b>CSAPODI CSABA:</b> Cápabőrbe kötött könyvek. — <b>KÓSA</b> <b>JÁNOS:</b> A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei. — <b>VARGA SÁNDOR</b> <b>FRIGYES:</b> A színek szerepe és jelentősége a könyvben és a könyvön.	456
<b>Ismertetések:</b> <b>LEHMANN, PAUL:</b> Mitteilungen aus Handschriften. (Ism.: <b>BARTONIEK EMMA.</b> ) — <b>STAUD GÉZA:</b> Magyar Színészeti Biblio- gráfia. (Ism.: <b>TOLNAI GÁBOR.</b> ) — <b>MAKKAI LÁSZLÓ</b> és <b>M. HORVÁTH</b> <b>MAGDA:</b> A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. (Ism.: <b>TRÓCSÁNYI</b> <b>Zoltán.</b> ) — <b>DR. VITÉZ NOVÁK ERNŐ:</b> A magyar sebészirodalom bibliográfiája. (Ism.: <b>ZNAKOVSKY EMMA.</b> ) .....	467
<b>Levélszekrény:</b> (Tr. Z.) .....	474
<b>Folyóiratszemle 1938:</b> <b>GRONOVSKY IVÁN</b> .....	476
<b>Résumé — Inhaltsangabe</b> .....	496
<b>Név- és tárgymutató</b> .....	501